

FRIDERICI
HOFFMANNI
MEDICINÆ
RATIONALIS
SYSTEMATICÆ
TOMUS SECUNDUS.

*Quo Philosophia corporis humani morborum ex accuratis
observationibus solidisque anatomicis & mechanico-
physicis principiis methodo plane demonstrativa per
certa theoremata ac scholia traditur ,*

E T

Vera Pathologiæ fundamenta , nec non præservatio
ab omni generis morbis clare exponuntur in
usum docentium & discipulorum.

VENETIIS. MDCCXLV.

EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

P R Æ F A T I O.
L E C T O R I
ÆQUO ET VERI STUDIO
FRIDERICUS HOFFMANNUS.

Alterum jam Tibi, veritatis medicæ cupide Lector, rationalis medicinæ systematicæ tomum exhibeo, qui præcipua doctrinæ de morbis capita & fundamenta, neque minus partem artis nostræ præstantissimam, sed haud satis, meo quidem iudicio, adhuc excultam, nec pensi habitam, complectitur. Hæc illa est, quæ genuinas ægritudinum, quibus subinde genus humanum infestari, & e vita præmature tolli solet, origines, seu primas causas, clare & liquido evolvit, quæ omnium earum rerum, quæ ullo modo conservationem corporis nostri lædunt, vires ac potestates dilucide exponit, quæ denique simplicem & planam viam ad sanam & longam vitam perveniendi monstrat. Duplex esse officium medici, alterum hominem a doloribus, a morbis, ac immatura morte vindicare, alterum ægritudines, quibus corpus affligitur, jam præsentibus arte depulsare, nemini ignotum est. Quanto autem facilius, quanto etiam magis in potestate medici situm est, morborum, a quibus hi initia ducunt, causis occurrere, & integritatem corporis tueri; tanto difficilius ac incertius est, morbos, quibus jam premitur, vel penitus oppressum est corpus, feliciter expugnare. Quamvis vero omnium consensu nihil dulcius, exoptatius & præstabilius his in terris homini contingere possit, quam æqualis & prospera sine dolore animi & corporis valetudo; tamen haud satis intellectus humani miseriam & imbecillitatem hoc in genere demirari licet, quod adeo parum de vita & valetudine tuenda homines curiosi ac solliciti sint, ut potius firmiter sibi persuadeant, inevitabili cujusdam necessitatis fato, longam vel brevem, adversam, vel secundam valetudinem deberi, neque a ratione & scientia, vel ab hominis voluntate & arbitrio, eam dependere. Quo factum etiam est, ut nec medici satis digne hanc medicinæ partem hætenus tentaverint, neque vera sanitatis conservandæ præsidia morborumque natales recte & perquisitis indagarint, tantummodo operosi in multis arcanis & magnificæ famæ remediis & compositionibus ad omnis generis morbos propulsandos conquirendis: etsi neminem fugiat, quam iners & circumcisa sit, tum in rebellibus chronicis, tum acutis passionibus persanandis, potestas medici, quoniam id præstare magis naturæ, quam artis beneficium est. Ego, ut ingenue fatear, de arte nostra sic statuo, hanc ipsam diversis rationibus agitari posse, dum alii morborum curationibus tantum intenti sunt, & unice in exercitio artis versantur, alii vero in universale totius scientiæ & omnium eorum, quæ ad hoc perficiendum pertinent, studium incumbunt. Nam qui tan-

rum se occupatum habet in curatione morborum, is utique theoria rationali & hanc spectantibus subsidiis, anatomes, physices, chymicæ & mechanices scientiis & demonstrandi methodo, facile carere potest; quemadmodum etiam veteres has scientias ignorasse novimus. Siquidem ad artis exercitium sufficit morborum genium, corporum differentias, & naturæ, quæ sola & optima subinde acutorum morborum medicatrix est, ductus nosse, & remediis, non validioribus; sed mitioribus, eam adjuvare. At vero præter hæc multa alia in eo, qui veri & solidi medici nomen tueri vult, desidero, quæ non tam facile & celeriter obtineri possunt. Nimirum is non solo usu & experientia, quæ pro tot morborum & corporum diversitate mire variat & fallit, contentus est, sed ex ægrotantium historiis & accuratis observationibus, magna diligentia & limatiori judicio conscriptis & inter se collatis, artis certitudinem quærit. Hæc enim sunt quasi veritatum medicarum claves, quæ intimos & arcanos naturæ recessus, motus atque effectus recludunt. Ex his veras morborum origines ac primordia, generationem, differentem indolem & effectum, præservandi ac medendi leges & vias, juvantium & nocentium vires, & dextrum de morborum eventu judicium petere licet. His etiam falsæ theoriæ, pugnantès hypothesès, opiniones, fictiones atque errores in rebus medicis optime discutuntur. Ut autem ejusmodi observationes ad usum recte transferre possit, opus utique est, ut accommodis scientiæ medicæ instructus sit præfidiis. Nam sicut sine physices, chymicæ & mechanices scientia, nullo modo veram vitæ, sanitatis, mortis, morborum eorumque generationis cognitionem consequetur, nec rerum salubrium ac nocentium facultates & vires cognoscet, ita nec historias ægrotantium resolvere omnesque partes digne excutere, eorumque, quæ facta sunt & fieri debent, causas dare & enucleare, & apta remedia invenire poterit. Præterea a medico, qui omnes suas partes recte implere vult, etiam id requiro, ut læsiones externarum partium, & quemadmodum eas reparandæ sint, probe dignoscere sciat, & quibus mediis & operationibus eas removendæ sint, intelligat, ex quo artis chirurgicæ eminentia ac necessitas demum innotescit. Denique innumera sunt in rerum natura, quæ hominis valetudinem variis modis & mutare & vitare possunt, tam ex alimentorum, ac elementorum, quam medicamentorum & rerum venenatarum classe, præcipue ex tam multiplici cœli varietate, aliarumque rerum fortuito incidentium copia, quorum singulorum ingenium, facultates & vires, si quis casus incidit, ut idoneum judicium proferre possit, perspectas habere debet. His itaque fulcris totum doctrinæ medicæ corpus superstructum esse videmus. Quæ quanquam ita se habere omnes facile judicent, dolendum tamen est, paucos admodum ad eum eruditionis medicæ gradum pervenire, & quod præcipuum rei momentum est, paucos scriptores laboribus suis eo esse annisos, ut doctrinæ medicæ, præsertim quæ de morbis agit, veritates in facilem & perspicuum ordinem digerent. Quanta enim librorum prostat silva, qui terminis obscuris & nullum liquidum sensum fundentibus referti sunt, ubi nullæ veritatum connexiones nullique demonstrationum nervi conspiciuntur. Ego itaque

quæ pro mediocritate virium, quas divina clementia concessit, semper omni studio annisus sum, divinam hanc scientiam in systema perspicuum redigere, & veritates apta connexionione in scientiæ & demonstrationis formam disponere, jam senio vicinus & maturiori judicio & longiori usu instructus, laboravi. Cujus rei gratia & præsens opus excudi, de cujus instituto pauca tantum admonere visum est. Videlicet hoc ipsum rationalis pathologiæ & praxeos medicæ fundamentum complecti existimo, quare etiam a pathologia speciali & clinica praxi, quæ bono cum Deo ordine sequetur, hunc tomum secernere & seorsim edere constitui, ut a veritatum medicarum studiosis non semel, sed iterum iterumque attente legatur, & relegatur, quia hujus partis cognitio clarissimam lucem tomis sequentibus fœnerat, ita ut specialis morborum, quoad signa, causas & symptomata disquisitio, promptius percipi, quæ ipsis depullandis idonea præsidia, cognosci, & enarratæ quoque historiæ facilius explicari inque usum converti possint. Maxime omnium vero id operam dedi, ut demonstrarem, quomodo morbi in corpore humano pullulent & generentur, & quibus firmis & statutis legibus motus, qui morbos inferunt, & naturam destruunt, vel eam conservant & a morbis liberant, sint subiecti, ut qui in salutem, vel perniciem tendunt, eo melius possint distingui. Deinde clarius & prolixius omnium rerum insalubrium, venenorum, ac validiorum, & quæ in exitium prona sunt, medicamentorum naturam & vires exposui, ut majori etiam studio medentes ab iis remediorum generibus, quæ morborum causas augere & mortem dare, vel accelerare possunt, sibi cavere discant. Tum etiam morborum origines ex planis & simplicissimis principiis, nimirum ingestorum & excernendorum vitio ac defectu luculenter explicavi. Nam quemadmodum homo prospera & integra sanitate fruitur, si æqualem proportionem invicem ingesta & excreta habent: ita ex diminutis vel deficientibus vacuationibus morborum origines nasci, eosque, nisi illæ restituantur, in actum produci, experientiæ est certissimæ. Ecquis vero ignorat, quam anxie adhuc nobilissima ingenia in morborum causis inveniendis se fatigaverint, quum pro sua quisque hypothési & fictione proprias, peculiare, sæpiusque altius accersitas adduxerit, manifestas, & quæ in sensus incurrunt, repudiando. Præterea clarius in hoc opere docui, morborum fomites & mineras in intestinorum canale potissimum ex variis confluentibus succis per diuturnam moram concipi, ibique fixam sedem habere ac domicilium. Tandem etiam demonstravi, acutas passiones & motus in morbis, ut sunt febres, spasmi, dolores, anxietates, convulsiones, motricium partium esse affectus, & perniciales morborum causas primario in has, quæ mutuam inter se consensum fovant, & insuper motuum ac sensuum instrumenta sunt, vim & operationem suam exercere. Explanavi quoque ulterius, ex sanguinis tardiori motu plethoram & cacochymiam, chronicarum maxime ægritudinum amplissimas causas deducendas esse. Ultimo his cognitis & expositis pauca præcepta & regulas adjeci, quæ facilem a morbis se præservandi viam ostendunt. Sicut enim in omnibus huc usque a me productis laboribus, ita & in hoc tomo maxime laboravi, ut partem illam medicinæ præstantissi-

mam, quæ præservandi corpora a morbis rationem docet, stabilirem, & in solidæ
 scientiæ formam reducerem. Quæ omnia ut in convenientia capita, rationem &
 ordinem redigerem, non mediocri labore & meditatione opus fuit, quia nemo
 prævit, cujus vestigia sequi potuissem. Quam vero arduum ac difficile sit, do-
 ctrinam, in qua quædam quali est vastitas, & quæ caret connexionem, in ordinem
 redigere, id ii optime intelligunt, qui in ejusmodi rebus ingenium exercere so-
 lent. Dixi itaque in priori tomo, me mathematicis familiari demonstrandi me-
 thodo usum fuisse, & imposterum uti velle, cujus ratio neutiquam in eo consistit,
 ut propositis doctrinis definitiones, axiomata, theoremata, corollaria, postu-
 lata, observationes, problemata præscribat, sicut cujusdam nuper ineptissi-
 mum fuit judicium, sed ut veritates faciles, simplices & perspicuas adducat,
 easque probe invicem connectat, disponat, ordinet, & ex notis ignota deducat.
 Neque ego hic, ut in cæteris omnibus meis laboribus, servili animo aliorum do-
 ctrinas velut oracula sine ulla meditatione vel ratione cæco impetu sequutus, vel
 ullius auctoritate me a veri contemplatione facile abduci passus sum, sed libero
 semper usus judicio sententiarum & rationum momenta libravi, & secundum ob-
 servationes practicas, ceu ad Lydium lapidem, modeste examinavi, & ita de-
 mum quid veri, falsi vel ficti visum fuerit, & quæ in morborum curatione usum
 habeant, vel non, exposui. Quam unam novi solam & optimam esse veri inve-
 stigandi rationem, quam homines, aliorum tantum æmuli, nec ad observandum,
 nec ad meditandum nati, plane ignorant. Neque vero est, ut diffitear, me &
 hic & alibi interdum ab opinionibus, quas olim fovi, recessisse, quod ad eruditi
 candorem & veri investigationem in rebus difficillimis & nunquam ad solidam
 rationem & perspicuum ordinem redactis utique pertinere mihi videtur. Uti enim
 pertinaciter opinionibus de falsitate convicti tanquam saxo adherere turpe est:
 ita priora relinquere, & meliora amplecti, proxime ad honestatem & candorem
 accedit. Neque hic mea jactare unquam volui, conscius meæ mihi tenuitatis;
 sperare tamen ausim, meam hanc qualemunque diligentiam & operam veritatis
 medicæ æstimatoribus & viris ad judicandum aptis non ingratis fore, quum &
 hæc & plura adhuc in aliorum scriptis pathologicis desiderentur. Cæterum si
 quis unquam, ego certe præter veritatis curam ac studium æquitatis & modera-
 tionis in judicando maximi æstimavi & adfectavi laudem, & nunquam ferendum
 in republica litteraria, præsertim christiana, turpem quorundam morem puto,
 qui, quamvis non meliora sciant proponere, aliorum tamen dicta & facta acri
 & mordaci stylo perstringere, eorumque famam ac merita lancinare & arrodere
 non erubescunt. Ego vero nec unquam ejusmodi ineptissimorum hominum vocu-
 las moror, sed plane nihili habeo, & potius acquiesco, & quasi triumphare mi-
 hi videor in præclaris tot illustrium virorum judiciis, qui verum a falso, perspi-
 cuum ab obscuro, utilitatem ab inani speculatione, & evidentes usuique aptas
 causas ab abditis & remotis, quæ nullius usus sunt, discernere consueverunt.
 His, candide Lector, bene vale, sique DEUS vitam & vires suppeditat, cæteros
 nostros labores, usui publico unice destinatos, propediem expecta.

PROLEGOMENA DE

VERÆ PATHOLOGICÆ NATURA,

Ejus Fundamentis, Observationum medicarum
usu & hypothesium noxa.

CAPUT PRIMUM.

*De vera pathologia medicæ naturæ,
definitione ac fundamentis.*

§. I.

Sicuti physiologia veras vitæ & sanitatis causas tradit & motuum, qui conservant corpus nostrum, indolem atque usum explicat; Hygieine vero præcepta circa rerum non naturalium usum, quibus motus vitales in vigore servantur, exhibet: ita pathologia genuinas mortis & morborum causas & effectus ex ordine illorum motuum perverso exponit. Therapia vero monstrat, quibus auxiliis inordinati motus a corporis œconomia averti tollique debeant.

Scholion.

Ex quo animadvertimus, medicinæ partes arcto inter se coherere nexu, ut unam sine altera plene exacteque intelligere nemo possit. Attamen scientiam corporis humani vivi & sani ceterarum medicinarum partium quasi matrem & fundamentum esse merito dixeris. Ex medicinæ vero tam amica & necessaria partium connexione artis nostræ certitudo & demonstratio, quæ convenienti nexu & ordine rerum fit, satis abundeque conspicitur.

§. II.

Vera pathologia est doctrina, quæ ex integris morborum historiis eorum origines, generationem, progressum, peculiarem genium, neque minus symptomatum atque eventuum rationes ex motuum

natura & legibus, quæ in œconomia corporis nostri observantur, convenienti nexu & ordine tradit, explicat, & maximis in praxi medica utilitatibus accommodat.

§. III.

Ex hac definitione reali pathologia veræ & fictitiæ differentia intelligitur: nam illa ex plenis & accurate conscriptis observationibus & principiis anatomicis & motuum doctrinis perspicuis suas deductiones & conclusiones in praxi utilissimas format: altera vero æque vulgaris quam superficialia singularibus duntaxat experimentis, minus plenis observationibus & dubiis opinionibus atque hypothesebus nititur, unde nihil solidum vel vera laude dignum in usum artis nostræ redundat.

Scholion.

Quemadmodum scientia ab opinione, ita pathologia vera ab hypothetica distat. Hanc differentiam præclare innuit Hippocrates, libelli, qui *Lex* inscribitur, §. 3. duo sunt scientia & opinio; quarum altera quidem scire facit, altera vero ignorare. Eundem in sensum graviter scribit *Uro de decenti ornatu*, §. 4. opinio in medicina maxime in crimen vertitur eam adhibentibus. His vero, qui eam se usi sunt, perniciem adfert.

§. IV.

Duo sunt veræ pathologiæ fundamenta: unum plenissima omnium & singulorum morborum historia, quæ ex compluribus observatis & annotatis circumstantiis nascitur: alterum est exquisitior corporis nostri structuræ motuum omniumque earum rerum, quæ illius statum mutare possunt, scientia.

A. 47

Scholion.

Scholion.

Veritas duplicis generis est, alia enim *veritas facti* dicitur, quæ res contingentes & factas cum omnibus circumstantiis sub debito nexu, ordine, tempore describit: altera est *demonstrativa* sive *rationalis*, quæ ex principiis jam clavis & cognitis phenomenorum & effectuum causas, modum & fines inquirat, & utilissima theoremata vel axiomata format, quorum recto usu ex notis ignota porro invenit. Et quemadmodum illa maxime memoriæ & attentæ diligentia; ita hæc intellectus potissimum foveoles est. Utraque ad veram pathologiam constituendam necessaria est. Veritas enim, quæ integram morbi, quoad omnes circumstantias, ortum, progressum, historiam atque exitum describit, basis est rectæ ratiocinationis in medico.

§. V.

Accuratiores morborum historiarum & observationes primum & præcipuum pathologiæ & therapie constituunt fundamentum.

Scholion.

Ex pluribus enim & accuratioribus observationibus demum vera experientia, quæ medicinæ anima est, quæque ornat & perficit medicum, nascitur. Illa vero pathologia atque therapia manca & trunca est, quæ ex observationum fide non est deducta. Neque dubium est, quin ad progressum artis nostræ augendum potiores partes observationes, quam ratiocinia sibi vindicent; quia plura circa corporis humani naturam quotidie fiunt, quorum vera ratio & adæquata causa difficilis & abstruse cognitionis manet. Ego quidem sic sentio, medicos, si ad altiore dignitatis gradum artem suam provehere velint, imitari debere eximios nostri temporis astronomos, qui observationibus, quas hinc inde circa siderum motum observandum instituerunt, inter se probe collatis id effecerunt, ut eorum cursum & situm vel centum annis prædicere possint. Ego spe aliorum firmissima, fore, si medici diligenter omnia, quæ circa morborum generationem, decursum & curationes contingere solent, annotent, & observata invicem conferant ac cum publico communicent, ut ars nostra ad summam certitudinem, non solum in prædi-

cendis & avertendis morbis, sed & iisdem dextre sanandis, totoque eorum decursu prædicendo, perveniat.

§. VI.

Medicæ observationes, si utilitatem exoptatam inde percipere debemus, oportet plenas ac integras esse, nullisque circumstantiis alicujus momenti destitutas.

Scholion.

Sicuti juris periti, quando de jure respondere ac sententiam ferre debent, integram, ut loqui solent, facti speciem cum necessariis suis circumstantiis requirunt: ita etiam medici nonnisi ex completis morborum historiis quippiam firmi vel solidi elicere aut concludere possunt. Sæpe enim in unica circumstantia multum momenti situm est. Operam itaque dare debemus, ut plenas & perfectas observationes undique conquiramus; quarum revera numero satis exigua in medicorum tot monumentis nobis reliqua sunt. De plerisque certe, quas apud veteres non minus, quam apud recentiores videas, jure dixeris eas observationum potius fragmenta esse, quam ipsas observationes, quales in verum salutaris artis incrementum scribi oportebat.

§. VII.

Ad integram morbi cujusvis historiam requiritur, ut exquisitam individui cum illo morbo conflictati notitiam lectori suppeditet.

Scholion.

Primum & præcipuum in medendo illud mihi videtur, ut medicus, quando corporis alicujus sanandæ curam suscipit, exactam eorum habeat notitiam, quæ in ipso illo homine peculiariter deprehenduntur. Idque scitu maxime est necessarium, quia morbus idem & eadem causa, quæ ipsum facit, pro differenti corporum conditione, mirum disfidencia symptomata atque effectus producant. Quemadmodum enim idem alimentum, idem medicamentum, idemque venenum longe alios diversissimosque effectus & operationes pro differenti corporum indole edit: ita etiam morbificæ causæ ejusdem indolis plane multis modis diversam morbi faciem, ratione symptomatum, ratione periculi & salutis in diversis subjectis exhibent. Alta enim mente repositam sem-

per omnibus optavi hanc præstantissimi usus regulam philosophicam; non dari absolutas agendi vires in corporibus, sed omnes esse conditionatas & relativas, atque mirifice, pro diversa corporum, in quæ agunt, & quæ illas recipiunt, conditione mutari atque modificari. Ad interiorē vero corporis ægrotantis naturam cognoscendam non satis est ætatem, sexum, structuram partium, temperamentum, vires, hæreditariam ad morbos dispositionem, vitæque genus, mores animi & consuetudines considerare, verum etiam scire oportet, in quo statu omnīs generis excretiones positæ sint vel fuerint, quo forsan morbo antea laboraverit æger, an perfecte is curatus sit, an imbecillitatem partium, & dispositionem ad alios morbos forsan reliquerit, & qua ratione fuerit finitus & solutus. Juvat etiam inquirere qualis sit sanguinis status, num is nimium abundet aut valde impurus sit, qualis dispositio viscerum & generis nervosi constitutio, robusta an imbecillis fuerit, quæ omnia & singula judicio medici probe subacta in morbis tam cognoscendis & dijudicandis, quam sanandis egregium lumen afferunt, ad dijudicandam autem historiam ab alio consignatam omnino requiruntur.

§. VIII.

Quæ veram utilitatem adferre debent medicorum observationes, eas morbi genus, ejusque genium & causas perferretur. Quisque enim morbus peculiarem & quasi propriam indolem, qua incedit, habet, dum non modo certos typos, tempora, periodos ac ordines in accessione & incremento servat, certis etiam modis & per certas vias atque excretiones solvitur; sed & plane speciali ratione in turbandis & pervertendis motibus, & actionibus secundum naturam, sive symptomatibus efficiendis, singuli procedunt, ex quibus omnibus probe collatis morbus recte cognoscitur, & ab a-

Scholion.

Perspecta ægrotantis corporis natura, præcipua cura esse debet medici, ut morbi genus, genium & causas perferretur. Quisque enim morbus peculiarem & quasi propriam indolem, qua incedit, habet, dum non modo certos typos, tempora, periodos ac ordines in accessione & incremento servat, certis etiam modis & per certas vias atque excretiones solvitur; sed & plane speciali ratione in turbandis & pervertendis motibus, & actionibus secundum naturam, sive symptomatibus efficiendis, singuli procedunt, ex quibus omnibus probe collatis morbus recte cognoscitur, & ab a-

liis quoque distinguitur. Denique ex erratis in dicta & usu rerum, quibus quotidie ad corporis conservationem indigemus, commissis, primordia & morborum origines probe cognoscere juvat, quod certe ad præservationem a morbis amplissimum usum habet. Maxime omnium vero morborum causæ proximæ indagandæ erunt, quibus inventis curationem inventam esse constans & philosophorum & medicorum perpetuæque fuit sententia. Nam si quis, effato Hippocratis lib. de flatibus §. 3. causas corporis affecti probe cognoverit, is quoque potens est ea adferre, quæ corpori commo-

§. IX.

Medicorum observationes, quæ ad faciliorem & tutiorem sanandi rationem facere debent, remediorum, quæ adhibita fuerunt, operationes contineant.

Scholion.

Ausim dicere ex illis rebus, quæ ad augendam medicinæ utilitatem & dignitatem faciunt, nihil aptius esse, quam si quis exquisitè remediorum, quæ adhibentur, vires & operationes nosse allaborer. Hæ enim multum pro diversitate corporum, naturarum, morborum, & temporum differunt. Gaudet enim & quodvis & maxime potens remedium peculiari agendi & operandi facultate, quæ medico utique ex assè cognita esse debet. Is enim demum veri medici nomen tueri mihi videtur, qui ipse selecta præparare scit remedia, eorumque vires & in agendo proprietates in tot diversissimis casibus probe perspectas cognitasque habet. Ex quo consequitur, ut iis etiam postea recte & cum judicio uti possit. Quodvis enim medicamentum tam promptum est ad nocendum, quam ad juvandum pro eo nempe, ut quis illo utitur. Mirifice igitur Hippocrates medicamentorum facultates, quas habent, medicorum memoriæ commendat, cum ait in Lib. de decenni ornatu §. 8. firma memoria teneto, medicamenta & simplices facultates & descriptas (intelligo per observationes) si moderatas existant. Sint & in memoria tibi morborum curationes & harum modi, quotupluciter & quomodo in singulis sese habeant. Hoc enim principium est in medicina medium & finis.

§. X.

§. X.

Ad completam cujusque morbi historiam adornandam sectio cadaverum morbis defunctorum maxime pertinet.

Scholion.

Non facile aptius ad morborum & mortis causas revelandas medium sectione, & inspectione solertiori cadaverum, quæ iisdem morbis extincta sunt, invenitur. Quamquam enim non omnia, quæ in dissectis cadaveribus observantur, semper primæ & proximæ morborum causæ habenda sunt, sed sæpius effectus tantum causarum atque ipsius mortis: nihilominus non raro accidit, ut hac ratione genuinæ insolitorum subinde morborum atque symptomatum causæ manifestæ fiant. Noti mihi sunt plures casus, ubi tum in ipsis morbis, tum in eorum causis cognoscendis, non incelebres etiam medici valde hallucinati sunt, maxime alienas proferendo, cum postea facta sectione polyposæ in corde, vel vasis majoribus concretiones, abscessus mesenterii, calculi in vesicula fellea vel vesica urinaria, rupta sanguinis vel lymphatica vasa, ingentes glandularum tumores, putrida viscera, uterus disruptus in conspectum venerunt, de quibus nihil plane antea cogitatum fuit. Quare dissectiones utique cadaverum frequentiores & solertiores a medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ sunt, eo quod vera causarum morbi cognitio & prudens remediorum ad eas auferendas applicatio duo quasi poli sunt, circa quos tota praxis medica vertitur.

§. XI.

Ex medicorum plenioribus observatis complura eaque maxime utilia in perfectionem, & certitudinem artis nostræ redundant.

Scholion.

Neque enim alia via vel methodus suppetit, qua morbos a se invicem probe distinguere, eorumque causas, multum quoque dissidentes, cognoscere possumus, quam per multiplices, & recte institutas observationes. Ad prudentem etiam prognosin, sive ad iudicium de morborum eventu formandum, quæ doctrina mirifice ornatur & perficitur medicum, ejusque existimationem auget, certior & melior, quam

per observationes, nulla via invenienda est. Quam infinitæ circa morborum prognosin regulæ in Hippocratis aliorumque veterum monumentis prostant, quæ tamen maxima ex parte fallaces sunt, tantum abest, ut pro universalibus sententiis, & aphorismis veris haberi possint. Idque accidit maxime ob eam rationem, quia non ex integris morborum historiis, sed ex earum fragmentis tantum, & quibusdam, non omnibus, & singulis circumstantiis, depromptæ sunt. Igitur, longe perfectior hæc doctrina de prognosi speranda nobis erit, modo ex multiplici observatione & accuratiori consideratione circumstantiarum prognosticas regulas demum elicere incipiamus. Neque dici satis potest, quam utilia corollaria in usum futurum, ratione methodi medendi, ratione applicationis remediorum, & in cognoscendo, quænam ex horum genere noceant vel prosint, hauriri queant. Medico enim nunquam desistendum est ab observationibus, & experimentis, neque ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda sunt. Ego certe non facile casum quendam medicum prætermitto, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiscere possim, cum ad minimum, quod jam inventum, & cognitum fuit, exinde confirmetur.

§. XII.

Observationes medicæ itemque historiarum morborum accurate conscriptæ, ad dissidentes medicorum hypothèses, opiniones & controversias etiam in praxi decidendas aptissimæ sunt.

Scholion.

Si ulla, certe medica disciplina innumeris opinionum figmentis, sectis & controversiis immersa est. Ex harum vero dissidentium opinionum labyrintho nosmet extricandi non ego meliorem novi modum, quam si earum applicationem ad medicas observationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem & processum in vitæ, sanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus; tum enim facile earum sterilitas apparebit, eo quod tam paucis phænomenis, & circumstantiis explicandis congruant aut sufficiant. Quot diversissimæ medicorum in praxi medicæ circa

circa remedium valentium, & heroico-
rum usum e.g. venæ sectionis, fonticulo-
rum, vesicatoriorum, purgantium, opia-
torum, chinæ chinæ, salium volatili-
um, martialium, sunt sententiæ? dum qui-
dam in certis morbis sanandis illa in cœ-
lum quasi efferunt, alii eadem in iisdem
morbis penitus deprimunt & damnant: &
singulitamen, ut adsertiones suas confir-
ment, ad experientiæ asyllum confugiunt.
Hic certe non proclivior emergendi ex his-
ce difficultatibus patet via, quam si obser-
vationes cum cura & diligentia conscriptas
de illis morbis, in quibus damnum vel sa-
lutem hæc medicamenta attulerunt, con-
sulamus: tunc facile apparebit, pro diffe-
renti circumstantiarum ratione in eodem
morbo remedia hæc insignem opem vel et-
iam damnum attulisse, adeoque in se non
esse nociva, sed in medicos culpam esse
refundendam, qui is non recte usi fue-
runt.

§. XIII.

Alterum veræ pathologiæ, & therapiæ
fundamentum est scientia corporis humani
anatomica & mechanica, quæ in eo cele-
bratur.

Scholion.

Corpus nostrum machina est, summo
DEI artificio & sapientissimo ordine con-
structa, ut motus structuræ convenientes
edat, quorum naturam & leges exquisi-
tissime nosse oportet medicum. Hi enim sunt,
qui vitam sive conservationem corporis
nostrum corruptibilis tuentur; hi sunt, qui
omnes ejus actiones secundum ordinem &
divinum præscriptum moderantur, id est,
sanitatem præstant; hi quoque perversi vel
destructi morbos, imo ipsam mortem effi-
ciunt. Hæc motuum scientia adprime uti-
lis est medico, quia ex horum natura om-
nia ea, quæ circa corpus contingunt, at-
que tum in corpore morbofo, tum in mor-
borum historiis continentur, apte expli-
cari debent. Et hoc est, quod medicorum
recentiores urgent, omnia ex mechanicis
rationibus deducenda ac derivanda esse,
cum veteres dumtaxat materiæ variis qua-
litatibus & temperiebus inhæserint, omi-
so motu, qui tamen præcipuum est me-
chanices principium. Ex quo intelligitur,

quantum utilitatis in rem medicam ex in-
teriori rerum mechanicarum & physica-
rum notitia, quæ etiam ipsam physio-
logiam corporis nostri comprehendit, pro-
fluat.

§. XIV.

Quicumque anatomes peritus est, & me-
chanicam corporis nostri bene callet, is u-
tique aptissimus erit ad multas difficiles &
alias abstrusas res, quæ in nobis sunt &
contingunt, explicandas.

Scholion.

Facile damus & concedimus, mechani-
cam corporis humani longe superiorem esse
illa, quæ ab arte humana proficiscitur. In
quantum enim divina ars ab humana di-
stat, in tantum etiam scientia ejus mecha-
nica, quæ in animantibus reperitur, præ-
cellentior est, quam illa, quæ in vulgus no-
ta est. Opera itaque sedulo adhibenda est,
ut in mechanismo, qui in œconomia corpo-
ris nostri observatur, rationes, modos &
leges, quoad humani intellectus imbecilli-
tas patitur, penetremus: plura enim ad-
huc sunt, quæ in nobis mechanice pera-
guntur, & captum nostrum longe exsupe-
rant. Quis enim dubitabit, illas etiam ac-
tiones, quæ ab anima proficisci dicuntur,
mechanismo, utut subtiliori, cerebri in
acceptis esse referendas: præsertim cum
videamus, mores, cupiditates, vitia ac
virtutes, prudentiam quoque & insaniam
hominis a sanguinis conditione & mecha-
nismo, qui per dietam, & medicamenta
varie immutari potest, dependere, utut eo-
rum explicatio, quomodo fiant, adhuc pau-
lo sit cognitu difficilior.

§. XV.

Cum res corporeæ, quibus continuo ad
vitam & sanitatem tuendam & restituenda-
dam utimur, magnam potentiam habeant
corpus immutandi, destruendi & morbosas
afflictiones inferendi: tantarum muta-
tionum causas inquirere solius physici &
mechanici est.

Scholion.

Quam insignis utilitatis in explicandis
rebus medicis sit veritatum physicarum stu-
dium, liquido ex dictis constat, id quod et-
iam jam olim optimi & antiquissimi medi-
corum, in quibus merito habendus est
Hip.

Hippocrates, agnoverunt. Testes sunt ejus libri physici, quos de humana natura, de corde, de locis in homine, de flatibus, de dietis, aeris, aquarum & locorum natura nobis reliquit, quibus maxime adstruere contendit, ex diata, & aere non tantum varii generis nasci morbos, sed & mentem humanam inde sapientiore aut stolidiorem reddi. Quo magis mirandum est, dari hodieque quosdam, qui veræ physices studium in rebus medicis parum utilitatis habere adfirmant, ducti potissimum hac ratione, quod ex animi affectionibus, & impressionibus perversis varias morbosas motiones nasci videant. Id quod uti non negamus, ita tamen nobis comprehendere non licet, quare omnes motus & actiones animæ principio adscribi debeant. Equis enim est, qui causarum morbificarum, medicamentorum vel venenorum operationes plane peculiare & diversas, quas singula edunt, inde explicare conetur?

S. XVI.

Cum duo sint veræ & rationalis pathologiæ fundamenta; nimirum observatio sedula, & scientia mechanice naturalis; sponte & per se fluit, veteres, & qui hisce fundamentis caruerunt, nihil solidi in arte nostra tradidisse.

Scholion.

Equidem veterum solentiam in eo dilaudandam esse censeo, quod plura, quæ ad morborum indolem, genium, progressum & eventum pertinent, annotaverint. Quia tamen corporis humani plena, & exacta structura, quæ anatome indagatur, neque minus solida mechanice & rerum naturalium scientia caruerunt; præterea observationes paucas, breves & minus completas nobis exhibent: non mirum est, eos pro veris causis sterilia maxima ex parte nomina vendidisse, verasque vitæ, mortis & morborum causas & medendi etiam rationes aptas ignorasse. Quare eorum scriptis tantum ea, quæ ad historiam morborum pertinent, depromi & hauriri possunt. Nam morbi semper & constanter, uti nunc, ita etiam olim, suam peculiaritatem habent naturam, & ordinem servant immutabilem, adeoque & veterum observationes, modo plurimas haberemus, ean-

dem utilitatem habent, quam recentiores;
§. XVII.

Nostrium seculum quanquam præstantissimis in re anatomica, physica, botanica, chymica & mechanica inventis splendescit, mirandum tamen est, quare in vera pathologia adstruenda tam exiguus progressus adhuc factus fuerit.

Scholion.

Hujus rei multæ dari possunt causæ, quarum una est, quod plures ex recentioribus tam negligentes sint in observationibus practicis accuratioribus adornandis: altera est, quod inventa illa præstantissima physica ad historias morborum & observationes vel plane non, vel non satis recte adplicent & referant. Ut sanguinis tantummodo circulum attingam, quis divino plane illo invento ad pathologiam & therapiam scientifice tractandam satis recte usus fuit? videas enim quotidie repeti falsas conclusiones ex diu repudiatis veterum principiis pullulantes, sed sanguinis circulo directe contrarias. Tertia ratio & potissima est, quod plures fictis principiis, & hypothesibus nimium in doctrinis suis inhæreant, & a novis condendis, iisque antiquitatis consensu subinde incrustandis non desistant. Pauci medicorum, ut in aliis etiam disciplinis, suo sensu & judicio utuntur & uti sciunt, sed aliorum, quos fallere & falli non putant, potius dogmata servili animo sequuntur & adorant, iisque tanquam ad saxum adhærent, & quod maximum est, has opiniones suas obtorto quasi collo ad morborum historias, plerumque non sufficientes & recte instructas, detorquent. Atque hæc potissimum sunt illa impedimenta, quæ progressum artis nostræ huc usque valde retardarunt.

CAPUT II.

De hypothesium medicarum in arte nostra damno.

S. I.

Veritatibus & certitudini in medicina nihil magis contrariatur, quam hypothesium, opinionum & sectarum copia.

Scho.

Scholion.

Multum veritates & fictiones, quæ secundæ variarum opinionum & hypotheseum genitrices sunt, inter se differunt. Nam veritas est una, simplex & succincta atque intellectu facilis; opiniones vero sunt variae & multiplices multumque diffidentes, & capto sæpe difficiles, incertæ, dubiæ, quæ cum veritate, quæ una est, consistere nequeunt. Deinde veritas est intellectus puri, sinceri soboles: opiniones vero & hypotheses ex imaginationis efficacia profluunt; tandem omnes veritates sunt frugiferæ ad explicationem, demonstrationem & inventionem aliarum rerum incognitarum utilissimæ, opiniones vero magis errorum & gravium dissidiorum matres existunt.

§. II.

Hypotheses sunt principia quædam ficta, quæ nonnullis phænomenis explicandis interserviunt, minime vero cum omnibus quadrant atque conveniunt.

Scholion.

Si non ficta, sed vera principia essent hypotheses, omnibus quadrarent phænomenis explicandis, & nulli erroris vel perversæ explicationes inde profluere. Cæterum non in totum omnes damnamus hypotheses, quia plerumque quasdam veritates continent, utut non sint universales.

§. III.

Illa ars, quæ sanitatem & longam vitam mortalibus promittit, dolores ac morbos propulsat & ob præstantissimum usum plane divina est, merito ab omnibus incertis opinionibus, fictionibus & hypothesebus libera & immunis esse debet.

Scholion.

Pudet & piget dicere, sed tamen verissimum est, infinitas fere esse inter medicos dissensiones, quæ non tantum in eorum scriptis, sed maxime, ubi ad lectum ægrotantium concurrunt, animo advertuntur, cum rarissime inter eos de morbi, quo quis laborat, genere, causis, multo minus de medendi methodo & remediis præscribendis conveniat, ut potius subinde sibi adversentur. Quid frequentius evenit, quam quod unus alterum erroris & damni illati in curatione arguat atque criminetur,

quæ omnia ex eo proveniunt, quod non illorum judicia & facta firmis nervis, demonstrationibus & veritatibus nitantur, sed ex variis ingenii commentis & lusu errantis phantasiæ proveniunt. Neque enim facile discordiæ in disciplinis, ubi veritates manifestæ sunt & regnant, ut sunt mathematicæ, reperiuntur, sed in iis, ubi veritas nondum inventa & opinionum est multitudo atque varietas, apparent. Ea est natura veritatum, ut, quia ex intellectu puro profluunt, alterius etiam mentem convincant, & quasi ad adsensum pertrahant; opiniones vero, quia potentia ficticis fœtus sunt, in mente humana nonnisi dubia pariunt & relinquunt, atque ab iis, quibus major vis imaginativa, quam iudicii est, facile arripiuntur, & pro verissimis habentur. Variæ itaque hypotheses in medicina non modo discordiam inter medicos, sed maxime ægrotantibus perniciem adferunt, & artis nostræ dignitati multum detrahunt, ita ut etiam apud vulgus male audiat; quod suo tempore jam indicavit Hippocrates, dum Libro de victu acutorum §.4. ait: *calumniam incurrit tota ars apud vulgus adeo magnam, ut neque omnino medicinam esse putent. Nam in acutis morbis in tantum inter se differunt artifices, ut quæ alter exhibet, optima esse putans, ea alter jam mala existimet: O fere ob id artem vaticinationi similem esse dixerint.* Igitur vehementer optandum & laborandum est, ut salutifera nostra ars tandem a perniciosis hypothesebus purgetur, ita futurum speramus, ut graves illæ contradictiones, contentiones, odia, simultates, quæ inter medicos hodiernum vigent, finem tandem habeant in maximum ægrotantium commodum atque salutem.

§. IV.

Hypotheses medicorum optime in tria genera dispesci posse videntur, quorum primum ad eam causam sive principium pertinet, quod omnes in universo corpore actiones efficiat, moderetur ac dirigat; alterum ad morborum causas spectat; tertium in differenti medendi morbis methodo & remediorum facultatibus positum est.

Scholion.

Ipsas hypotheser medicorum non unius ejusdemque esse notæ, sed alias aliis esse præstantiores, vel ex eo colligitur, quod medicorum opiniones sapius versentur circa eas res, quæ plane nec sensu nec intellectu comprehendi possunt, & quorum existentia prorsus non concipi potest. Quædam vero opiniones utique & sensui & intellectui non adversantur, sed iis, quibus adhibentur, explicandis vel deducendis minus sufficient.

§. V.

Pæjoris notæ hypotheser fœvent illi, qui nonnisi mera nomina pro causis universalibus vitæ, sanitatis, morborum, sanationis & omnium, quæ fiunt in corpore, constituunt, eo quod nec ullum in theoria vel praxi habeant usum.

Scholion.

Hiscæ merito sunt annumerandi veteres, quibus structura corporis nostri, & ex ea provenientes motus penitus fuerunt incognita, & quos porro corporum vires & potestates, ex mutua eorum reactione potissimum resultant, latuerunt: hinc neque vitæ, nec sanitatis, aut morborum causas veras intellexerunt, sed pro hisce ipsis mera nomina nihil significantia in medio posuerunt, cujus generis sunt innatum calidum, humidum radicale, spiritus insitus & influus, natura sapiens, anima consilii, rationis & intentionis particeps, principium agens, quod sensu & motu interiori gaudeat, neque ab aliis externis motum accipiat, principium omnia movens ac dirigens & sapienter administrans, spiritus vitalis certis facultatibus instructus. Quorum etiam spectant recentiorum nonnullorum commenta, uti *Helmontii* archæus, duumviratus & occultum vitæ regimen, anima sensitiva in ventriculi orificio sinistro, flammula vitalis, phosphorus cordis & cerebri: quæ perversæ medicinæ principia ex male intellecta in physicis doctrina de corporum natura, proprietatibus & motu, cum illa pure passiva, omnis actionis & motionis expertia habeantur, profluxerunt. Deinde, motus, certa proportione, ordine, tempore ad certos etiam fines collineantes & contingentes in

corpore humano, qui sapientissimæ structuræ & actioni solidorum in fluida, & fluidorum in solida in acceptis ferendi erant, interiori cuidam cum ratione agenti principio adscribebant, cujus tamen existentiam nec ullo solido, quod non infirmari possit, argumento adstruere possunt. At vero nunquam, quod instar regulæ tenendum est, ad causas plane abstrusæ cognitionis & non intelligibiles perveniendum est, si explanationes manifestæ per causas plane perspicuas adfuerint. Quas quidem si non statim sensu & ratione comprehendimus, præstat saltem agnoscere effectus, & de causis, quæ nos latent, tacere, quam talia adducere, quæ nec concipi, nec explicari, nec applicari rebus medicis ullo modo possunt, & omni usu destituuntur.

§. VI.

Ad inanes quoque & valde noxias hypotheser referenda est illa doctrina, qua omnium morborum causas vel ex quatuor humorum intemperie, ut *Galenus* & ejus asseclæ, Galenici, vel ex acido, viscido & bile, ut *Sylvius*, vel ex acido & viscido, ut *Bontekoe*, vel ex potentiis multiplicibus salinis, fermentis morbificis, ut plures ex recentioribus, deducere in systematibus suis allaborarunt.

Scholion.

Utut omnibus hisce causis magna insit potentia motus secundum naturam pervertendi, minus tamen sufficient ad omnes causarum morborum classes constituendas. Veras enim & proximas, quæ morbos efficiunt, & quæ in motuum turbato ordine consistunt, non attingunt, neque cur certis ætatibus proprii sint morbi, aut quare vehementes animi turbationes aut venena in perfecte sanis etiam corporibus gravissimas afflictiones celerrime inferant, ex hisce explicari potest.

§. VII.

Neque eorum hypotheser, qui omnes morbos ex salina, acri, vel scorbutica humorum intemperie aut dyscrasia deductos volunt, examen sustinent.

Scholion.

Utique magna est salium, uti videmus in causticis, potentia in corporis nostri soli-

Solidas partes, eas lancinando, irritando, corrodendo: sed tamen longe adhuc alia causa sunt, quæ morbos & dispositionem ad eos inferunt. Equis enim est, qui apte ex iis morbos ex humorum & sanguinis redundantia eorumque circa viscera stagnatione provenientes explicare conabitur; multo minus hæreditariorum morborum, & qui certis ætatibus proprii, quorum ingens est numerus & vehementia, origines & causæ exinde repeti potuerunt: item, quare ii, qui intemperantissime vivunt, non statim ægrotent.

§. VIII.

Neque ex sola sanguinis & humorum nimia redundantia eorumque excretionibus suppressis omnium affectuum causæ apte deduci possunt.

Scholion.

Eam abundantiam sanguinis, quæ liberæ ejus circulationi obicem ponit, multarum earumque chronicarum maxime passionum primam subinde & præcipuam originem præbere, omni caret dubio. Testes sunt solennes illæ mensium in scæminis & hæmorrhoidum in viris impeditæ, suppressæ vel repente cohibitæ excretiones. Sed tamen hoc principio universali posito, quomodo vel unde eos, qui a sanguinis defectu oriuntur, atque ea corpora, quæ a morbo acuto vel chronico jam convalescunt, vel nimias hæmorrhagias passa sunt, & valde infirmos infestant, deducere velint morbos, ego quidem satis non perspicio. Atque etiam morbos epidemice grassantes, quorum ingens numerus est, & qui aeris vitio ejusque subitæ mutationi ac tempestatum præternaturali constitutioni debentur, ex hac hypothesi derivare longe erit difficillimum. Sunt etiam præter sanguinis consuetas excretiones suppressas alia, quæ per alvum, per insensibilem transpirationem, per expectorationem fiunt, ejusdem indolis, ut graves ad morbos progignendos causas subministrant. Plethora quidem, & hujus effectus, stagnatio, œconomia corporis nostri insensibilissima primam subinde originem chronicis maxime morbis præbent, atque ad hos avertendos plethora solutio mirum quantum valet; sed tamen, quia ex plethora fiunt

stagnationes, stases, infarctus, obstructions, indurationes, corruptiones atque exulcerationes viscerum, unde cachexia, hydropis species, lentæque & hæctica febres oriuntur, ubi hæc jam acciderunt, non amplius ad primam causam, sed potius ad effectus, qui eam sequuntur, in curando respiciendum erit.

§. IX.

Neque illa doctrina in universum valet & firma est, qua statuitur vitam & conservationem corporis nostri corruptibilis a solis excretionibus recte peractis ducendam esse.

Scholion.

Sine excretionibus nec sanitatem, nec vitam diu consistere posse tam certum est, ut nihil indigeat probatione. Hæc tamen non omne punctum ad vitam & sanitatem tuendam absolvent, nisi enim in eorum locum, quæ quotidie excernuntur, novi, iique idonei & benigni succi ex ingestis succederent, actum certe mox etiam esset de nostra vita & sanitate. Quare medicus in sanitatis negotio conservando tum ad excretiones, tum ad ea, quæ ingeruntur, congrua vel incongrua, non modo respicere, sed & morborum originem inde repetere debet.

§. X.

Minime quoque in eorum opiniones salva veritate descendere possumus, qui adferunt, morborum causas materiales esse dumtaxat occasionales, & naturam prudentem morbos in bonum finem, ut eas corpore ejiciat, instituere.

Scholion.

Ut ejusmodi agens corporis nostri medullis inhaereret, quod ex longinquo & morali quadam æstimatione perniciosas causas pervideret, & ad eas ejiciendas variis motibus secretoriis, resolutoriis, excretoriis se semper armaret, optandum certe foret. Qua vero ratione cum tam sapiente agente concilianda sint ea phænomena, quod videlicet ad leves causas v. g. flatuum in ventriculo vel intestino incarcerationem, vermes nervosas partes lancinantes, nervi punctiorem ab aculeo vespe, vel instrumento acuto, aut cuspides arsenici ventriculi tunicis inhaerentes vehementissimos

simos motus, qui vitam quoque destruunt, excitet, ego quidem non video. Multo minus ad sapientiam referendum esse puto, quod ad causas febrium corpore eliminandas tantas spasticas stricturas in excretoriis & extremis partibus excitat, quibus sanguinis motus non invertitur tantum, sed versus interiora vergit, quæ omnia remorantur expulsiōem, præsertim cum longe commodior & tutior modus esset emunctoria referendi, & cordis atque articularum motus ad propulsiōem intendendi, & excitandi. Neque ego video, cur tantum occasionales morborum causas statuere velimus, cum ex satis potentes in se & sua natura sint ad motus, qui sunt in machina nostra, ordinatos turbandum, pervertendum, destruendum. Id quod in excessivo aeris calore, frigore, humiditate, alimentis valde potentibus, & omnis generis venenis satis cognitu planum atque perspicuum sit. Quis istis rebus nocentem potentiam, quam non nisi motu exerere possunt turbativo & destructorio, denegare auit?

§. XI.

Ad hypotheses quoque referendum esse puto, quod natura sive anima rationis, consilii, intentionis & scientiæ interioris particeps, medicinæ & omnium motuum, qui vitam tuentur, & morbos curant, principium constituatur.

Scholion.

Quemadmodum enim sine anima intelligente non modo in macrocosmo, sed & in vegetabilibus & animantibus ordinatissimi ad certum finem directi sunt motus, ita cur corpori nostro perfectissime constructo hos motus, ex potentia materiæ minus passive sed active fluentes, denegare velimus, nulla verisimilis adest causa. Non solum esse machinam corpus nostrum, sed ei altioris indolis principium junctum esse, quod influxum & potentiam in certos partium motus exferat, nec ullus negare poterit, qui considerat, ad solum arbitrium moveri artus, ad perversas cogitationes, & fluidorum & solidorum motum turbari, sed inde tamen minime eliciendum erit, omnes motus, qui conspiciuntur in corpore humano inde depen-

dere eo, quod anima, licet vehementissime vellet, nec motum cordis & articularum aut motum peristalticum ductuum impedire vel intendere possit. Ecquis præterea non novit, & mentis sapientiam ejusque inclinationes & mores a solidorum & fluidorum motu, quem miris modis res corporeæ immutant, multum dependere? Quare mentis commercium mutuum cum corpore omnino statuendum est, quia hujus ratione habita pluribus difficultatibus enodandis & phænomenorum rationibus explicandis sufficere possumus.

§. XII.

Tertium genus hypothesum ad remedium vires & curandi modum pertinet & inter has primum locum ea tenet communis fere opinio, quæ medicina quædam universalis statuitur.

Scholion.

Fuerunt complures & adhuc sunt inprimis ex chymicorum choro, qui medicinam omnium morborum curationi accommodatam venditant, quam potissimum ex auro præparandam esse adfirmant quod peculiariter principium corporis nostri movens roboraret atque confortet. Si effectus pollicitationibus responderet, etiam si rationes solidæ (quæ ignorari possent) non adferrentur, haud inutilis utique foret eorum labor. Quia vero illi deficiunt, iis, qui vires remedium a viribus naturæ probe intertinguere callent, non immerito de ejusmodi medicina plane dubitandum est. Ego quidem semper hac insententia fui, ejusmodi medicinas universales venditatas plane esse innocentes, & validis ad agendum viribus carere, atque hac ratione in quocumque morbo sine damno porrigi posse. Nusquam enim memini tale remedium in universa rerum natura mihi occurrere, quod, si potens sit in agendo, non etiam noceat, si perversè quis utatur. Deinde ut omnes rerum corporearum vires non sunt absolutæ, sed semper conditionales & relativæ: ita etiam de viribus remedium statuendum esse existimo, quorum effectus tantummodo ad certos respectus se extendit, secundum quos variant etiam illorum vires, id est, nocere vel prodesse possunt. Præterea

reasi quis consideret, motus, qui proxime morbos efficiunt, non unius ejusdemque esse generis; eosdemque in quibusdam valde auctos & intensos, in aliis nimis remissos, & deficientes, in ceteris inæquales, inversos, ab externis partibus ad interiora vergentes deprehendi: non difficile erit judicare, ab uno remedio hos motus præternaturales, tam multis modis inversos, in ordinem restitui non posse. Illud vero maximum est, quod tantæ causarum, quæ motus inordinatos efficiunt, multitudini, quæ mox quantitate, mox defectu, aut differentia temperie vel summa activitate delinquant, unum remedium sufficere neutiquam possit.

§. XIII.

Idem judicium esto de remediis in certis morbis specificis, quorum nomine plura habentur & venduntur.

Scholion.

Perversa admodum opinio est, dari medicamenta certis morbis sanandis specificè accommodata, quæ vel sola eos tollant, vel minimum cum fructu applicari possint. Ita vulgus sentit, ita sibi plurimi medicorum persuadent; quare si semel vel iterum faustum a medicamento laudato in curatione morbi effectum observent, statim si similis morbus incidit, ad idem præscribendum parati sunt: sed sapius oppido infelici successu. Ita cortex chinæ specificum antifebrile, mercuriale medicamentum adversus luem Gallicam, lac antiphthisicum atque antipodagricum, martialia, item acidulæ contra malum hypochondriacum, lumbrici terrestres antiepilepticum, acmella & pareira brava antinephriticum, sanguis asinus antimaniacum habentur, maximè æstimantur, quibus eximiam, quam ferre possunt, dictis in morbis non detrahimus, si recte quis iis utatur, laudem: sed id saltem urgemus, non indistincte, nullo habito individuorum vel causarum respectu, esse adhibenda talia, multo minus hæc sola dictis morbis curandis sufficere. Interea tamen nullus modus vel finis est conquirendi & aucupandi arcana & adversus morbos specifica, cum tamen nulla in rerum natura dentur vel existant, sed arcanum medicorum in scientia, &

Tom. II.

prudencia quæri; & inveniri debeat.

§. XIV.

Dari unam eandemque morbis ejusdem generis medendi methodum præconcepta quoque opinio est.

Scholion.

Illi medici, qui in curando morbo v.g. quartana, colica, mensium suppressione, epilepsia chronica, asthma eadem methodo, qua antea feliciter usi fuerunt, incedere semper solent, mirum quantum falluntur; quandoquidem ejusdem morbi diversæ existunt causæ, & subjectorum, quæ morbo adfliguntur, natura longe multumque differt. Quia vero is rectam medendi viam sequitur, qui inter causam morbi & remedium vires proportionem invenire, & quæ in vitio est, materiam corrigere, & debito tempore excernere novit: palam est non eodem modo & ratione id præstari posse. Quare prudenter *Celsus lib. 3. cap. 2.* monet, non omnibus ægris eadem auxilia convenire, & *Sydenhamius in praxi sua* testatur, eandem methodum, qua quis olim feliciter in tollendis v.g. febribus epidemicis usus est, alio tempore nocere, & agrotantes e medio tollere. Quisque enim morbus & quodvis individuum peculiarem medendi & tractandi rationem desiderat; hinc morbi eorumque historiae probe prius sunt indagandæ ac ponderandæ, ut ex omnium circumstantiarum ratione medicus solido judicio instructus methodum seu viam tractandi inveniat. Specialissima enim medendi methodus nonnisi in judicio medici versatur, & quo quis attentior & acutior in judicando est, eo melior medicus haberi debet.

§. XV.

Autocratia naturæ non nimis in medendo est extendenda.

Scholion.

Naturas morborum esse medicatrices, non modo ab *Hippocrate* sapienter dictum, sed & ab omnibus *Græcis* medicis semper repetitum est. Quid per naturam hic indigitaverint, non satis est perspicuum, utpote diversissima hujus nominis significatio in veterum monumentis reperitur. Id vero in facto verissimum est, quod multi agrotantes a morbis maxime acutis convalescant

B

scant

scant sine accedente medici arte. Hæc consideratio quosdam induxit, ut principium corpori nostro inexistere putarent, quod sciat, quomodo, quo tempore & in quantum, per quas vias etiam agere, movere & morbi causam expellere debeat, quam viam & methodum sequi, imitari, & rectos conatus adjuvare debere medicum statuerunt. Utur vero negandum non sit, motus in corpore nostro, a quacunque etiam causa proveniant, siue materiali siue immateriali, sæpius proportionem, ordinem & tempus servare, si a causa morbifica excitati fuerunt, & eo etiam collineare, ut ipsam causam, a qua proficiuntur, e corpore auferant; attamen non id sæper contingit, sed multi morbi & motus morbofi, non certe salubres, sed plane perniciosi dicendi sunt, quos, quam primum fieri potest, sedare debet medicus; quemadmodum id maxime conspicitur in illis motibus ac excretionibus, quæ a materia acri, caustica, vel læsione nervosarum partium a verminibus, a calculo, a stagnatione sanguinis in cerebro, a virulento morborum miasmate vel veneno adsumto excitantur. Deinceps in tollendis affectionibus chronicis, uti videmus in malo hypochondriaco, hysterico, omnes illi spastici motus inanes sunt, nec tollendæ causæ quicquam inserviunt, sed maximam potius perniciem adferunt. Sunt etiam plures ex chronicis, in quibus natura parum vel nihil per se juvat; sed arte adjuvata id maxima ex parte præstat, ut videmus in morbo Gallico, in affectu scorbutico, cachectico. Succumbit quoque penitus natura adsumto veneno narcotico vel caustico, nisi remedia artis accedant: idem fit in cholerico affectu, inque passione iliaca ex hernia, colica sic dicta convulsiva, atque epilepsia chronica. Est itaque autocratia naturæ recte prius explicanda, & postea ad negotium praxeos applicanda.

§. XVI.

Ex falsis medicorum hypothesebus ac præconceptis opinionibus pathologicis plures itque perniciosi admodum errores in praxin medicam redundant.

Scholion.

Possẽ id adferum innumeris confirmare exemplis, si instituti ratio maxime ex-

posceret; per pauca tamen attigisse suffecerit. Plures adhuc sunt medici, qui summum illud venesectionis remedium in pleurisque morbis reformidant, vel plane non admittere volunt, ex prava hypothese huc adducti, quia sanguinem optimum esse vitæ thesaurum, nec abundantia eum peccare posse credunt. Quidam emeticorum usum vel penitus e foro medico eliminare student, quia secundum eorum hypothese plurimi morbi, tam acuti, quam chronici, ex plethora vel sanguinis excretionibus consuetis suppressis oriuntur, cum ad hunc scopum nihil efficere queant vomitoria. Nonnulli in morbis chronicis, quos ab exsuperante acido & viscido omnes deducere amant, nihil nisi talia remedia, quæ acidum absorbeant & contemperant, uti sunt martialia, alcalina terrea, præscribenda esse autumant. Cortex chinæ præstantissimum & fere infallibile in intermittentibus antipyreticon creditur, non alia de causa, quam quia secundum eorum opinionem fermentum febrile prima in regione oberrans immutare & corrigere creditur. Opiata & omnia sopientia, imo ipsa castorina & vaporosa, nonnullis ob id exitiosa sunt visa, quia ad plethoræ solutionem & sanguinis excretionem juvandas adeo nihil faciunt, ut potius eas impendant. Quidam ex recentioribus etiam venesectionis usum in febribus, tam acutis, quam intermittentibus, damnant, eo ducti hac hypothese, quod natura in febribus non excretioni, sed consumptioni abundantis sanguinis intenta sit. Quicunque vero acidum in morbis peccans rarius vel plane non admittunt, ii remedia alcalina, lixiviosa, salia volatilialia rarius propinanda esse arbitrantur.

§. XVII.

Ex tot tamque vexatis & dubiis opinionibus atque hypothesebus, quæ salutari nostræ arti plus exitii, quam utilitatis adferunt, ut medicus emergat, omni modo annitatur.

Scholion.

Uti omnis sectaria doctrina, utpote a veritatis simplicitate aliena, maxime vitanda est: ita multo magis id fieri debet in disciplina medica, quia variorum opinionum, fæ-

fecunde errorum genitrices, non, ut in aliis disciplinis. tantummodo in mente subsistunt, sed ad artem, quæ morbos sanare & mortem propulsare debet, transeunt, ubi in magnam subinde cedunt perniciem.

§. XIX.

Non propior aut certior ex tanta opinionum difficultate & multitudine, quæ premit artem nostram, emergendi via invenitur, quam de omnibus prudenter dubitare, neque totum se illis mancipare, sed omnia dogmata ad observationes practicas tanquam ad lydium lapidem examinare ac dispicere, num usum in iis resolvendis & in praxi habeant. Deinde, cum medicina sit summa philosophia, medicus nihil in ejus doctrina, nisi quod clarissime cognitum ac demonstratum fuit, admittere, & singulares veritates in ordinem, rationem, connexionem contrahere, & ex jam notis ignotas detegere debet.

Scholion.

Optandum vehementer foret, ut in academis, ubi prima veritatum fundamenta poni debent, nonnisi optimis præceptis, & puris, nullisque opinionibus vel erroribus contaminata doctrina animi tironum imbuerentur, quia, teste *Quintiliano*, ea, quæ rudibus annis didicimus, pertinacissime hærent, neque facile ex memoria excidunt; sed hoc rarius evenire testatur experientia, quia plures ex iis, qui artem profitentur, sibi dedecori ducunt, ab iis, quæ olim parum considerate siverunt, sententiis recedere, easque vel emendare vel prorsus rejicere. Mihi semper hic mos fuit, quem perpetuo etiam aliis commendare soleo, in nullius verba magistri jurare, sed de omnibus prudenter dubitare, aliorumque dogmata expendere, eaque ad observationes practicas tanquam ad cynosuram, quem usum habeant, examinare, meliora retinere, eaque postea in certum nexum & ordinem redigere. In quo labore omnes eruditos, qui veritates utilissimas, quæ divini quid habent, amant, vitam suam transigere & consensescere debere ego quidem existimo. Denique omnibus, qui præcepta artis nostræ aliis tradere volunt, hujus rei exercitationem commendare soleo. Certissimum enim est; cum qui sola lectione aut

auditu artem medendi comprehendit, non posse aliter eam tradere, quam aliena dicta aut scripta sequendo aut illa referendo instar convallium echus, quæ alienas duntaxat voces aut sonitus refert. Sapienter *Hippocrates lib. de Præceptionibus* num. 10. inanem futuram ejus expectationem adferit, qui in multifida dogmatum hujusce discipline sectione citra exercitationis constantiam veri rectique cognitionem habere sperat.

C A P U T III.

De veritatibus pathologiæ fundamentalibus ex physiologia repetendis.

§. I.

Sicuti omnis scientia & demonstratio veritates quasdam jam notas, & cognitatas seu principia, ex quibus aliæ incognitæ convenienti ordine, ratione & nexu deteguntur, supponit, ita etiam in doctrina de morbis scientificæ tractanda certæ, & jam demonstratæ veritates seu principia & postulata supponenda sunt.

Scholion.

Veritates, quæ demonstrationibus in pathologia serviunt, maxima parte ex scientia corporis humani sani sive physiologia depromendæ sunt. Sicut enim rectum est norma obliqui: ita status corporis vivi & sani turbati & perversi sive morbofi index erit.

§. II.

Vera vitæ definitio, quod ea sit sanguinis & humorum in circulum abiens motus, a solidorum contractione, & relaxatione proficiens, quo corpus a præsentanea corruptione vindicatur, est ex primis & præcipuis veritatibus, quæ pathologiæ solidæ stabilien্দæ subternenda est.

Scholion.

Uti in mathematicis & philosophicis verarum rerum definitiones sunt optima demonstrandi principia: ita, quæ naturam, genesin & ipsam formalem vitæ & efficientem causam complectitur, permultum nobis in demonstrationibus pathologicis serviet; cum primum & præcipuum medici munus sit, vitam tueri, & tristissimam mortem

propulsare: quoniam vero modo cum ratione id præstare velit, si causæ, quæ vitam efficiunt, fuerint incognitæ, ego quidem non satis comprehendo.

§. III.

Genuina sanitatis definitio, quod sit integritas actionum, quæ ab æquabili & libera solidorum contractione & relaxatione sanguinisque circulari motu, quem iusto ordine secretiones, & excretiones sequuntur, provenit, in præcipuis pathologiæ fundamentis est.

Scholion.

Plena & exquisita motuum naturæ, qui certo ordine & legibus constant & sanitati patrocinantur, notitia ad motuum, qui morbos efficiunt, cognitionem scitu admodum est necessaria. Liber sanguinis circulus is est, qui sine ullo impedimento per tubulos apertos ab interioribus versus exteriora fertur; æquabilis vero is dicitur, qui nec nimis celer aut tardus est, sed qui iustam in gradu, successu, ordine & tempore servat proportionem. Hi motus ejusmodi sunt indolis, ut omnes functiones, vitales nempe, naturales & animales secundum naturæ leges & ordinem administrant.

§. IV.

Motus, qui in œconomia corporis nostri celebrantur, duplicis sunt generis: vel enim ad solidas, vel ad fluidas partes pertinent.

§. V.

Qui in solidis peraguntur, simplicissime sunt indolis; nam tantum contractione, & relaxatione reciproca, quas Græci systoles & diastoles nomine efferant, continentur: qui duo motus omnem fluidorum impulsum, progressionem, circulum, secretiones & excretionem efficiunt.

§. VI.

Hæ duæ simplices motuum species mirabilium in corpore humano effectuum unice sunt causæ: ratione partium vero quodammodo inter se differunt, & propria etiam nomina obtinent. In corde & arteriis pulsus efficiunt, in ventriculo, intestinis & omnis generis ductibus excretoriis v. g. biliaris, urinosus motum peristalticum

exhibent, in fibris motricibus tonum, robur, resistantiam & potentiam elasticam exerunt, in nervosis undulatorum quendam motum producant.

§. VII.

Fluidorum motus identidem duplicis sunt generis: vel enim sunt progressivi, dum e loco in locum feruntur, vel intestini, ubi partes fluidorum continuo situm suum mutant, & motu vorticoso agitantur: & hi sunt illi, qui calorem & fluiditatem efficiunt.

§. VIII.

Ex progressivis primus, & princeps, a quo reliqui & intestini dependent, est sanguinis circulus.

Scholion.

Motus secretorii, quibus utiles succi a sanguinis massa in usum secernuntur, & excretorii, quorum ope superflui & perniciosi foras ejiciuntur, maxime sanguinis sequuntur circularem motum, adeo, ut quo citatior & liberior sanguinis ad organa secretoria & excretoria fit adpressus, hoc copiosiores & celeriores secretiones & excretiones fiant; contrarium accidit, si contrario modo res sese habeat. Duæ quoque sunt motuum intestinum species, quæ a sanguinis progressivo motu reguntur. Primus est, qui calorem efficit, alter, qui fluiditatem humoribus conciliat, & intime solidas partes cum liquidis miscet: nam a fortiori & continua cordis & arteriarum contractione sanguis premittitur ad latera arteriarum, ejusque partes sulphureæ, intestina & attritiva agitatione incallescunt universo corpori calorem generant. Ab eadem solidorum contractione & interiori partium agitatione fit, ut solidæ sanguinis partes cum fluidis intime misceantur, quo eo melius minutissimas valorum angustias pertransire possint. Sunt præterea duo intestini humorum motus, qui vero a sanguinis motu progressivo non pendent, sed potius quadâ quiete sive lentiori sanguinis cursu producuntur. Atque hi sunt motus fermentationis & transmutationis: ille maxime in primis viis conspicitur, & alimentorum texturam resolvendo spiritaliscentiâ vel etiâ accesscentiam relinquit; hic vero, cujus bene-

ficio

ficio unus humor alterius figuram, dispositionem pororum & partium facile inducit, transmutatorius nobis vocatur, qui chyli transmutationem in sanguinem, feri sulphurei in bilem, chyli in lac adjuvat, inque statu morbofo, dum bonus humor in naturam perniciosi stagnantis transit, sæpius occurrit. Nam uti in panificiis parum fermenti ingentem farinæ massam in sui similem naturam convertit, & parum aceri, vino adfusum, id acidum reddit: ita etiam humores corporis nostri, præsertim cum moram quandam trahunt, vi quadam transmutatoria præditi sunt.

§. IX.

Cor & arteriæ omnisque generis solida movent & actuant fluida, eorumque cursum gubernant; cum autem motum suum non a se suaque natura habeant, necesse est, ut motuum, qui in illis vigent, causæ quædam existant.

Scholion.

Veteres omnium, qui in animantibus conspiciuntur, motuum causam ab anima, quæ interiori motu gaudeat, & primum movens sit, deducebant, sed quia sub hoc nomine nulla res concipi, neque cujus naturæ sit, intelligi potest, utique causa hæc allegata principii, ut Logici loquantur, petitionem involvit. Etenim ex eo, quod ad certas cogitationes, impressiones vel nostrum arbitrium motus quidam in partibus solidis, fiant, minime sequitur, ut omnes motus, qui vitam maxime & sanitatem sustinent, inde derivari debeant. Solidioris enim physicæ, & medicæ doctrinæ peritis Viris non amplius ignotum est, vel esse debet, omnia corpora vim activam motricem sibi insitam habere, eorumque unum in alterum agere, & diversos effectus producere: adeoque ineptissimam illam veterum esse sententiam, qui statuerunt, corpora omnia esse passivæ indolis, quæ ab alio agente sive anima essent actvanda, a corporis natura distinctissima.

§. X.

Cor & omnes partes motrices solidæ motum, robur, tonum & vim contractilem ac elasticam a fluidis tenuissimis, quæ in cerebro, nervis, atque ipso in sanguine sunt, mutuantur.

Tom. II.

Scholion.

Hoc theorema, quia in rationali status morbofi explicatione magni usus est, firmis quibusdam argumentis stabilendum est. Primo nempe indubia constat observatione, nullum organum, utut ratione texturæ salvum, integrum atque illæsum sit, ad motum, quicumque etiam fuerit, edendum esse idoneum, si nervi ad illud tendentes vel etiam arteriosa vasa ligentur aut præscindantur, luculento testimonio, causam motus ab hisce fluidis dependere. Deinde perquam notatu dignum est illud experimentum, sæpius a nobis observatum, quod cor ex pisce recenter exemptum & longo adhuc tempore pulsans aquæ calidæ immisum, omni motu privetur, qui eodem corde in aquam frigidam injecto mox reviviscit. Quo ipso planissime patet, materialem esse quandam causam motus in corde existentem, quia calidum, & frigidum ingentem ei inducit mutationem. Neque minus illud memorabile est, expresso ex vas coronariis incisis sanguine statim cessare pulsationes. Veri itaque simillimum est, non modo fluidum per nervos, sed & sanguinem per minima arteriolarum ad organa motuum & fibras motrices atque membranas musculosas adductum eas non tam nutrire, quam systolicum motum, & vim contractivam illis conciliare. Atque hinc est, quod nimia sanguinis amissio solidorum robur, tonum ac vim motricem infringat, corporis autem vires valde attritæ a boni & largioris sanguinis proventu augmentum capiant.

§. XI.

Sanguinis temperati defecatissima, & subtilissima ætherea atque elastica portio est illud principium corporis nostri agens & movens, cujus origo & generatio ab aeris & alimentorum puriori & subtiliori parte potissimum arcescenda est.

Scholion.

Sicuti enim stupendi in rerum natura a fluidis mobilissimæ indolis v. g. æthere, aere effectus proveniunt: ita nihil dubii est, quin tenuiores aereo-æthereæ & sulphureæ sanguinis & lymphæ partes maximam motus excitandi in apimantium

B 3

cor-

corporibus habeant potentiam; præsertim cum continuo animadvertamus ab alimentis, & medicamentis subtilioris indolis, neque minus ab aere puriori robor, & vires corporis manifesto augeri; ab alimentis vero incongruis, & aere impuriori eas decrefcere. Rectissime itaque in sanguine thesaurus vitæ, & virium quærendus est, in quo vitalem veteres spiritum collocarunt. Hippocrates l. de Corde §. 8. pura & illustri substantia ex sanguinis discretione nata mentem hominis nutrirî asseverabat: fortasse ob hanc rationem, quia animadvertēbat, sapientiam hominis a bono & temperato sanguine plurimum foveri.

§. XII.

Aeris ad sustentandam animantium vitam inevitabilis est necessitas, tum propter ejus vim elasticam & gravitatem, quæ pollet, tum etiam propter simplicissimum & agilissimum ætheris elementum, quod pro anima & spiritu quidam habent, cujus vehiculum aer est.

Scholion.

Quare non temere prodidit Hippocrates Libr. de flatibus §. 4. aerem in omnibus, quæ corpori accidunt, maximum esse & auctorem & dominum, cujus potentiam diligenter perspicere oportet. Item §. 6. mortalibus vitæ & morborum ægritudinis aerem esse auctorem, & ob eum inquinamenti plenum, quibus humana natura offenditur, homines ægrotare, non minus vere, quam sapienter, idem gravissimus auctor innuit. Cui enim ignotum est, aeris mutationes parere morbos epidemios simplices & pestilentes, & qui in certa anni tempora incidunt. Ex quo recte colligitur majorem in aere esse vim ad immutandum corporis habitum, quam in diætâ, siquidem aer respiratione non modo intra pulmones recipitur, atque exterius corpus nostrum ambit, sed & alimentis intermixtus ad ipsum sanguinem transit. In pulmonibus elastica vi magis aucta & etiam gravitate sua circulantem per eos sanguinem urget, pellit, promovet, & torpidum jam ac motui ineptum ad cordis fontem vivida circum pulsione perducit. Externe vero gravitate sua elasticam ejus, & expansivam vim in sanguine in æquilibrio quasi servat,

intra humores vero contentus ejus elata virtute sua expansiva solidorum motus excitat, adeo ut mirandum non sit, pro diverso aeris statu & animi & corporis robor vel augeri vel imminui. Siquæ veterum in primisque Hippocratis monumenta consulamus, clare patet, aerem sive potius ætherem pro anima illos habuisse: quorum spectant loca l. 1. de diæt. §. 8. animam hominis augeri, sapientissimam esse, quæ ignis & aquæ habeat temperamentum, & lib. de sanitate tuenda. Calore continetur anima, quæ vivimus. it. Sanguis animam vitiat & l. 6. Epidem. hominis anima semper producit, id est, vegetatur usque ad mortem.

§. XIII.

Ad impulsu sanguinis ejusque motum in convenienti æquilibratione conservandum solidarum partium, quæ motus instrumenta sunt, structura non parum contribuit.

Scholion.

Partes corporis nostri solidas ex meris fibris & filamentis contextas esse, non ignotum est. Multum itaque refert scire, quam sit harum fibrarum in constituendis solidis structura, an ex fibris tenuioribus, tenerioribus, solidioribus & compactioribus, aut flaccidis, rudioribus quoque & densioribus contextæ sint, siquidem illis major vis resistendi & premendi, his vero minor & debilior inest. Neque ignorare oportet, an corpus capaciore & paucioribus: vel copiosioribus, & angustioribus vasis donatum sit. Nam ex solidorum varia textura & structura illam temperamentorum & motus sanguinis diversam rationem maxima parte petendam esse, ego quidem arbitror. Et quia varia fibrarum ratione ætatis, sexus & nativitatæ est dispositio, mirandum non est, certas ætates, & sexum quoque suos peculiare ferre morbos & nonnullos esse hereditarios.

§. XIV.

Perpetuis naturæ microcosmicæ legibus sancitum est, ut ad motuum vitalium justam administrationem moderata & proportionem servans sanguinis & humorum quantitas & temperies requirantur.

Scho-

Scholion.

Ut tunicae vasorum, in quibus fluida circumvehuntur, libere & convenienter tum contrahantur, tum expandantur, humores nec in excessu, nec in defectu peccare debent. Copiosior enim eorum moles ac renisus vasorum elaterem & potentiam systolicam non mediocriter deprimat, unde tardior enascitur progressus, qui deinceps ad stagnationes & corruptiones plurimum confert. Quod si vero deficient humores, expansio vasorum fit insufficiens, neque etiam ad minima & capillaria vasa tunicarum, quibus ea investuntur, quaque eorum systolicum motum adjuvant, pertingere ac continuari potest; quare non mirum videri debet, si pulsus cordis & arteriarum fiat debilior, atque robur universo corpori decedat.

§. XV.

Legibus naturæ & hoc continetur, ut sanguis vitalibus motibus rite prosequendis aptus ex partibus, quæ ejus essentiam constituunt, probe sit mixtus.

Scholion.

Elementa, ex quibus vitalis ille purpurei coloris succus conflatur, debentur partium principio oleoso, sulphureo, partim terreo & aqueo. Horum vero perfecta mixtio ac unio in eo consistit, ut tres fere partes liquidi aquei ad unam solidi necessario requirantur, quemadmodum id apparet in sanguine hominis sani, si lento calore ejusdem evaporatio instituatur. Proportio vero principii terrei, & sulphurei exacte determinari nequit, eo quod pro diversitate alimentorum, & motus progressivi ac intestini sanguinis illa ipsa admodum variet. Fluidum autem solido hanc ob rationem pravalere debet, quotenuissimos mæandros atque canales, ex quibus machina nostra, quæ tota hydraulica est, constat, libere permeare possit.

§. XVI.

Eadem lex naturæ præcipit, ut partes solidæ sulphureæ, terree, & mucidæ aqueis fluidis intime sint intermixtæ.

Scholion.

Nisi enim solida cum fluidis intimam inirent societatem, facile fluida a solidis secederent, & minimi partium tubuli necessario obstruerentur. Quo minus itaque hæc contingerent, provido naturæ consilio multorum viscerum, maxime pulmonum & lienis fabrica ferme tota ex canaliculis minimis est constructa, hunc præcipue in finem, ut pressione ac impulsu per vasculorum myriades transeuntis sanguinis partes solidæ in minimos globulos discerptæ eo melius cum interlabentibus fluidis per vasa circumferrentur: unde patet quoque ratio, quare textura sanguinis ex horum viscerum obstructione vitiata plurimorum morborum generationi velificetur.

§. XVII.

Ordo & lex naturæ nostræ microcosmice postulat, ut temperatus, id est, ab omnibus salino-sulphureis mucidis excrementitiis partibus liber & depuratus sanguis ad actiones, quæ in corpore humano fiunt, decenter præstandas esse debeat.

Scholion.

Qua de causa tam copiosa excretoria organa & emunctoria, quæ varii generis inutiles & effætas sordes continuo educunt, in animantium corporibus a provida natura constituta reperies. Quo plus enim excrementitiis sordibus inquinatus est sanguis, eo sanitati minus patrocinatur, quin etiam morborum & mortis causa fit, unde excretiones ad vitam & sanitatem tuendam valde sunt necessariae.

§. XVIII.

Vitales illi progressivi, & intestini sanguinis motus ejus sunt naturæ, ut optimi sanguinis, & temperati crasin tandem resolvant, eumque intemperatum & vitæ continuandæ inutilem reddant; opus hinc est, ut continuo inutiles, & excrementitiæ partes secretæ foras protrudantur, novæ vero & temperatæ in earum vicem surrogentur.

Scholion.

Quibus cognitis jam clarissime intelligitur, cur homo sine alimentis, & sine excretionibus non diu vivere, & robustus ac validus permanere possit: calor enim,

qui non nisi intestinus partium sanguinis motus a progressivo oriundus est, continuo in temperatam humorum crasin agit, quam in excrementa salino sulphurea, mucida, corruptibilia dissolvit, ut perpetuo novorum & benignorum succorum accessu opus sit. Continuis itaque ingestionibus atque egestionibus corpus nostrum corruptibile conservatur, adeo ut perpetui humores in illud influant, & rursus ex eo effluant. Quare sapienter more suo Hippocrates ad sanitatem hominis, & ut corpus recte sese habeat *Lib. de insomniis* §. 12. requirit, ut omnes circuitus & exhibitiones ciborum ac secretioniones integre sint. Pressius autem & specialius idem gravissimus auctor sanitatis naturam per convenientes ingestiones & egestionem *Lib. 4. §. 16.* describit, & sensus hic est: per ingesta humor ad corpus venit, & in eo manet, si postmodum vero alius ad ipsum accedit, tum prior caliditate diffusus & tenuis factus a recenti expellitur, & tempore graveolens factus una cum stercore & urina exit copia ipse sibi inequalis & confimilis & æquilibris, etiamsi pars quedam sit, quæ maneat in corpore, tamen tertia die, si novus infuit humor, rursus sedere debet, atque hoc modo, scribit, sanitas contingere solet. Et in eodem §. addit: humor in corpore manens robur exhibet: & porro addit: si humor pluribus, quam tribus diebus in corpore permaneat, aut alius multus implens accedat venis calescentibus ac stantibus majus aut minus malum facit.

§. XIX.

Denique etiam a natura constitutum est, ut, si sanitas constare debeat, excretionem in homine, qui non amplius crescit, pondere sint æquales ingestionibus.

Scholion.

Quæ veritas amplissimi in pathologicis usus experimento statico commode confirmatur. Nam si corpus exacta lance quo. ad ejus pondus, & simul etiam ea, quæ trium dierum spatio ex liquidis, & solidis ingerit, examinantur, tunc in sano, & laboribus dedito quinquaginta facile libras æquabunt; si postea rursus pondus corporis indagetur, ejus vel minimum accessisse haud deprehendemus; si aliud e-

venit, plura incommoda sequentur. Ex quo clare intelligitur tantum in sano statu decedere, quantum accessit. Multum itaque refert ad morbos præcavendos & sanitatem hominis indagandam, diligentius ingesta & excreta spectare, num proportionem inter se habuerint: nam si eam non servant, certe morborum primordia non procul erunt. Atque revera totius dieteticæ cardo in eo vertitur, ut excretionem ingestis bene respondeant.

§. XX.

Per insensibilem transpirationem quæ fit excretio, secundum *Sanctorii* calculum alius, quæ excernuntur, multum prævalet, unde ex hac suppressa vel cohibita sanitas multum patitur detrimenti.

Scholion.

Quare non minus vere quam perite *Lib. 1. de diata §. 3. Hippocrates*: si inventa fuerit ciborum mensura & laborum ad unam, quamque naturam numerus, ita ut excessus neque supra neque infra modum fiat, inventa sane exacte fuerit hominibus sanitas. Ratio quoque in promptu est; namque labor & exercitatio corporis egregie sanguinis circulum, adeoque excretionem per transpirationem auget & promovet.

§. XXI.

Quoniam alimentorum feculentia a solutione atque extractione residua una cum succo superfluo bilioso & copioso muco per alvinas vias, vigore motus peristaltici, continuo ejici debent, patet hinc luculentissime, nihil ad sanitatis tutelam æque necessariam esse ac illum motum in sua proportionem & æquabilitate conservare. Ab hoc enim laeso gravia mala in corpus humanum redundant.

Scholion.

Dici vix potest, quantum commodi iusta alvi successio, quæ a debita constrictione, & expansione motus peristaltici, quem etiam vermicularem appellant, unice proficiscitur, ad valetudinem tuendam & morbos a corpore propulsandos adferat. Accedit, quod hujus motus integritas ad alimentorum solutionem, plenioris extractionem, & ad succi chylosi ingressum ac motum per venas lacteas multum contribuat.

Qua

Qua de causa optimam salutis suae curam gerunt ii, qui in earum rerum, quae ullo modo hunc ipsum motum conservandi vel labefactandi aut penitus destruendi facultate pollent, exactam notitiam pervenire allaborant.

§. XXII.

Cum homo fere ordinario plus ingerat, quam excernat, deinceps quoque structura prius corporis praeter altera ad generandam succorum abundantiam pronior & accommodatior sit, ac demum parum nonnulli corpus suum laboribus vel alia motionis specie exerceant, hinc plerumque plus sanguinis progignitur, quam ad corpus nutriendum, vel motus vitales aequabiles conservandos est necessarium; uti & contingere videmus potissimum in feminis & in viris sanguinei temperamenti & spongiosi corporis habitus. Quare summo cum fructu motu quodam naturali spasmodico superflui humores cum sanguine etiam optimae notae certis temporum periodis in foeminis per menses, & in quibusdam viris per haemorrhoides evacuantur.

§. XXIII.

Verbis vix potest efferrī, quam salubres sint ejusmodi excretiones sanguineae, unde etiam petenda est ratio, quare ab iis turbatis vel ex vehementi quadam causa cohibitis tanta morborum in corpore leges proveniat, qua de re infra fusius agendum erit.

§. XXIV.

Cum vitae & sanitatis ratio maxime in eo versetur, ut in machinam nostri corporis mere hydraulicam & vasculosam humores continuo adfluere, inque orbem & circum ferri & effluere quoque debeant: sequitur omnino, ut ii non modo fluxiles, sed & viae atque tenuissimi meatus, ex quibus maxime secretionibus & excretionibus dicata colatoria constant, patentes atque aperti esse debeant.

Scholion.

Ex quo clarissime intelligitur, quam noxia & sanitati adversa sit sanguinis & humorum crassities atque tenacitas, qua minima vasa, ex quibus pleraque viscera constant, facile obstruunt. Plurimarum autem chronicarum passionum fundamentum in viscerum obstructione, quae promte in scir-

rhescentiam vel etiam corruptionem abire solet, positum esse, nemo medicorum facile in dubium vocabit.

§. XXV.

Fundamentum itaque conservationis corporis nostri corruptibilissimi in perpetuo affluxu succorum benigna temperie gaudentium, & effluxu sive excretionem in temperaturarum atque inutilium situm cum sit, iis utique utendum est, quae ad convenientes ingestiones & excretionem faciunt.

Scholion.

Præstat id maxime conveniens & moderatus fex rerum a Galeno dictarum non naturalium usus, quarum usui recto & perverso tum sanitatem & conservationem vitae, tum morbos & mortem debemus; quarum nonnullae, ut alimenta, quies animi & corporis, itemque somnus ad generationem & recentiorum succorum corpori nostro utilium conferunt, quaedam vero, ut corporis exercitatio ac motus, item vigilia ad inutilium excretionem faciunt. Aer vero & animi affectiones ejus sunt indolis, ut pro differenti statu solidas maxime partes afficiant, quibus varios motus imprimunt.

§. XXVI.

Cum rerum non naturalium ad vitam & sanitatem tuendam tam inevitabilis sit necessitas, & mors quoque ac morbi inde suam ducant originem, plurimum utique refert, ut quæ ex iis, noxia sint & morbis progignendis idonea, probe intelligeat medicus, eaque a salutaribus discernat.

Scholion.

Quo magis patet, quam utile medico sit aeris, aquarum, alimentorum, locorum & vivendi generis naturam, vires & proprietates exquisitè nosse, & quomodo ad sanitatem vel etiam generationem morborum contribuant, qua in re illustri exemplo nobis praeivit Hippocrates, qui non sine cura & solertia libros mere physicos de diæta, de aere, aquis & locis, de alimento, humorum usu, de flatibus conscriptos posteritati reliquit; sed hæc omnia & singula, quod ad morborum generationem & quomodo concurrant, fusiori infra doctrina sub divino favore prosequemur.

§. XXVII.

Præcipuum quoque ex fundamentis patho-

pathologicis illud est, quod corpus nostrum sit artificiosissime constructa machina, cuius omnes partes tam solidae, quam fluidae, uti in machinis fieri solet, arctissime inter se connexae sint & cohaereant, ut solidae in fluidas & fluidae in solidas agant, & omnes laesiones ac vitia, sive in solidis sive in fluidis haeant, invicem conspirent, & omnes motus mox in consensum rapiant.

Scholion.

Quomodo fluidorum ratione temperiei & motus laesiones in solidas musculosas & nervosas partes mox transeant, & harum motus vitiosi fluidas in temperie mixtione & crassi sua turbent: qua ratione porro gravior quaedam partis nervosae laesio universum nervorum & membranarum genus in consensum rapiat & inde etiam rursus fluida alterentur, haec probe cognoscere debet is, qui in pathologicis variorum & saepe insolitorum symptomatum rationes & causas explicare conatur. Legi hanc in rem meretur nostra *Dissert. de consensu partium praecipuo pathologiae & praxeos medicae fundamentum.*

§. XXVIII.

Mira est consensio & communicatio partium nervosarum cum universo fere corpore.

Scholion.

Hujus asserti veritas facile patet, si quis consideret, a laesione nervi vel tendinis, v.g. sub infelici venae sectione, vel a vespa aculeo, aut a violenta pressione & vellicatione nervosarum tunicarum a vermibus, a flatibus, febres, deliria, lipothymias, epilepsiam, convulsiones provenire.

§. XXIX.

Longe vero maxima est consensio ventriculi & intestinorum cum aliis partibus nervosis & universo fere corpore.

Scholion.

Hanc consensionem inter alia clarissime demonstrat congeries gravissimorum symptomatum, quae venenum, quod ventriculi tunicas arrodit, subsequitur, quae sunt partium extremarum frigus cum su-

dore algido, urinae difficultas, syncope, convulsiones, tormina atrocia, praecordiorum summae anxietates, spirandi angustia, epilepsia, paralyse, inflammatio faucium & deglutendi difficultas, inquietudo, & id genus plura. Atque etiam mirifico illo ventriculi cum corpore consensu adductus est *Helmontius*, ut sedem animae sensitivae in ventriculo collocaverit.

§. XXX.

Maxima operationum animalium fluidique cerebri & nervorum cum actionibus vitalibus viget consensio ac mutua communicatio.

Scholion.

Ita in vulneribus capitis a dura matris punctura vel irritatione vomitus aut motus convulsi, item febres oriuntur: sanguinis in basi cerebri extravasatio tandem motum cordis & artiarum tollit. In membris, quae paralysi tacta sunt, robur, tonus, sensatio & nutritio minuitur, sanguisque circulus cum pulsu lentior ac debilior evadit. Ad vehementes animi perturbationes v.g. iram, cor validissime palpitat & contrahitur, ut sanguis, perinde ac in febre, per vasa cum impetu feratur. Terror externas partes constringit, sanguinem circa praecordia sistit, pulsu parvo, debili & inaequali reddito. Anxia diuturnaeque curae & meditationes profundiores, tonum & motum peristalticum ventriculi & intestinorum invertendo, digestionem & egestionem alvinam valde turbant. Perversa quoque phantasia actio alienum visceribus imprimit motum. Ita ad aspectum rei ingratam nausea oritur vel vomitus concitatur: ad conspectum pulchrae puellae copiose sanguis & fluidum nervum ad genitalia influit: a variis impressionibus foetus in utero conformationem vitari, inter omnes constat. Quod naribus susceptus suaveolens vapor in vehementes convulsiones abdominis viscera adigat, easque graveolens rursus supprimat, notissimum est. Ex quibus satis elucet, quanta sit consensio cerebri & nervorum cum solidis & fluidis corporis nostri partibus.

PHILOSOPHIÆ
CORPORIS HUMANI MORBOSI,
SIVE
PATHOLOGIÆ GENERALIS,
PARS PRIMA.

De Mortis, morborum & motuum morbosorum
natura, Legibus in producendis morbis ac
symptomatibus & causis morborum.

CAPUT PRIMUM.

De mortis natura & causis.

§. I.

Quemadmodum vita conservationem corporis animati inque corruptionem proni denotat, a motu interno solidorum & fluidorum, præsertim circuli sanguinis beneficio pendente: ita mors est plenaria destructio circuli sanguinis & motuum in solidis & fluidis peragendorum cessatio, corporis corruptionem putredinofam post se trahens.

Scholion.

Egregie & mechanice Hippocrates lib. 4. de morbis §. 11. vitæ & mortis causas explicat his verbis: *Donec vivit homo, venæ apertæ sunt & suscipiunt & dimitunt humorem. Ubi vero mortuus fuerit, clauduntur & extenuantur.* Quas veteres nobis reliquerant definitiones mortis, quod sit discessio animæ a corpore, vel cessans animæ in corpus operatio aut destructio vinculi, quod calido innato cum humido radicali intercedit, aut secundum Galenum virium corporis nostri plenarius lapsus, aut destructio facultatum ob deficientem a corde innatæ caloris influxum: eas non sa-

tis perfectas & adequatas esse, perspicacior quisque facili intelligit negotio. Illa enim ignorantia vocabula, ut anima, calidum innatum & humidum radicale, quæ pro causis allegare veteribus placuit, realem & sufficientem mortis conceptum, ex quo aliquid demonstrari possit, intellectui haud sane offerunt, quod realis definitionis proprium esse debet. Attamen illæ veterum aberrationes jure meritoque excusandæ sunt, quia pulcherrimum illud circuli sanguinis inventum eos prorsus latuit, quo cognito scimus nos utique, quod sublato sanguinis ad partem vel universum corpus influxu liberoque refluxu prorsus intercluso, non modo ejus functiones penitus cessent, sed & in præsentaneam corruptionem atque putredinem prolabatur.

§. II.

Plenaria systoles & diastoles, quæ in corde & arteriis viget, extinctione, & tunc ac roboris fibrarum omnimoda remissione, sanguinis motum & progressum non modo deficere, sed & in momento cogitationes, sensum, calorem, vires & robur, item respirationem artuumque motus perire, certæ indubiæque experientiæ testimoniis quotidianis edocemur.

Scholion.

Neque vero syncope, quæ dumtaxat cel-

cessatio motus cordis & sanguinis temporaria est, in qua etiam cogitationes, sensationes, vires & motiones ad tempus pereunt: cum morte, quæ est destructio motuum omnimoda, ut non revocari amplius queant, confundenda est. Quare sibi maxime caveant medici, ne fortiori syncope correptos pro mortuis habeant, cujus rei infelix olim exemplum, ut fertur, edidit instaurator ille anatomicæ disciplinæ, *Vesalius*, qui ad mulierem hystericam, quæ mortua credebatur, dissecandam accersitus, adeo se negligenter gessit, ut novaculam in corpus adigeret; verum illa motu & clamore se vivam mox ostendebat; quæ res optimum virum invisum ac detestabilem reddidit, & in calamitates acerbas coniecit.

§. III.

Non desunt indicia, quibus vera mors ab ejus imagine, nempe syncope, discernitur.

Scholion.

Interdum paulo difficilior est vere mortuos a vehementiori syncope correptis distinguere, quia tam lenis sæpenumero aeris alternus motus, cordis quoque agitatio & sanguinis cursus tam subtilis est, ut vix ac ne vix quidem in sensus incurrat; sunt tamen certi mortis indices omnium membrorum frigiditas & corporis gravitas; sique ad forte sternutatorium naribus admotum nulla sensatio conspiciatur, neque in cordis regione aut in collo, ubi carotides sitæ sunt, vel minima quædam motio observetur, aut in speculo ori admoto nulla macula observetur. In certissimis autem mortis signis incipiens corruptio habenda est.

§. IV.

Mortis ratio formalis & adæquata non unice in corruptione vel putredine querenda est; hæc tamen sæpius tanquam causa proxima, potissimum vero tanquam effectus mortis præsto fuisse deprehenditur.

Scholion.

Illud quidem certissimum est, corpus vel partem ejus mortuam esse, quæ putredine tacta est, utpote quæ prorsus mixtionem & structuram destruit: at vero haud quaquam sequitur, corpus non esse mor-

tuum, ubi putredo non deprehenditur; Hujus adfert veritatem quotidiana confirmant exempla eorum, qui violenta morte ex transfossa nobiliori parte, ut corde vel vasa majori aut cerebri parte inferiori, aut intensissimo frigore moriuntur. Putredo enim non proxima ratione ab extinctio- ne motuum machinæ nostræ dependet, sed est potius diuturnioris quietis, nec non atmosphæræ calidæ humidæque in corpus multa humiditate perfusum agentis productum.

§. V.

Proxima cum mortis causa in plenaria cordis & sanguinis quiete consistat, sequitur sane, ut omnia ea inferendæ morti sufficiant, quæ systolen atque diastolen cordis, sanguinisque circulem motum, ex toto auferre valent.

§. VI.

Genuinas mortis causas quicunque paulo altius a motus cordis & circuli sanguinis causis derivant, hi recte sane agunt. Nam quo posito ponitur vita, hoc sublato eadem etiam tollitur.

§. VII.

Ad machinam cordis movendam sanguinis per vasa & fluidi tenuissimi per nervos, itemque aeris in pulmones ingressus requiritur: quare statuendum est, quicquid sanguinis ad cordis ventriculos & fluidi per nervos ad ejus fibrosam elasticam compagem adfluxum cohibet, & aeris usum intercipit, id inter certissimæ mortis causas referendum esse.

Scholion.

Ex physiologicis repetendum est, nervis omnibus, qui ad cor abeunt, præcis ejus motum tolli, & diastolen cordis, a sanguine adfluente factam, esse systoles, & systolen rursus diastoles causam: sive cor movere sanguinem, & a sanguine quoque moveri. Notandum quoque hic est, miram esse in corde fibrarum fabricam, quæ vi sua elastica pressionem sanguinis mirum in modum adjuvare valent.

§. VIII.

Vehementior apoplexia, quæ a sanguine extravasato ex plexu choroideo in ventriculos cerebri irrumpente nascitur, nec non fractura vertebrarum colli, præsentissi-

simæ

simæ mortis causæ sunt, quia fluidi ex cerebro vel spinali medulla per nervos ad cor & viscera liber influxus interceptitur.

§. IX.

Sanguinis ex venis immodica effusio, polyposum concretum ostium vasis in corde claudens, aerisque interceptio mortem præsentissime inferunt.

Scholion.

Patet jam ratio, quare vasorum majorum insignia vulnera, item suffocatio in aquis, strangulatio & aer, ob contentas in eo tenuissimas sulphuris & carbonum exhalationes, expansiva virtute sua orbatus celerrime homines necandi facultatem habeant.

§. X.

Si cordis substantia, præsertim ad cavitates penetrante vulnere læsa sit, celerrime mortem inferri necesse est.

Scholion.

Id non tantum eam ob causam evenit, quod sanguis effluat, sed quod etiam machina illa motoria, cujus beneficio fit impetus & compressio, non amplius integra, sed destructa sit.

§. XI.

Venena penetrantis causticæ indolis, & morsus ac ictus animantium non alia ratione celerrime perimunt, quam quod omne genus membranarum & nervosarum partium graviter convellendo, universum æquilibrium motus solidorum & fluidorum invertunt, & cordis quoque & sanguinis cursum liberum sufflamini, atque in ventriculo stases sphacelosas & inflammatorias producant.

§. XII.

Alia tenui sulphure vaporoso narcotico necant, quo fluidum in membranis & nervis mobilissimum contaminando cordis & aliorum solidorum systolen & robur auferunt.

§. XIII.

Præter violentas has mortis causas sunt adhuc aliæ naturales, quæ mortem in morbis inferunt, inquirendæ; & inter has atonia nimia partium solidarum, ex qua stagnatio, quies humorum plenaria & putredo nascuntur, principem sibi locum vindicat.

§. XIV.

In corporibus morbo extinctis ordinario extravasationes sanguinis vel feri corrupti in thorace, in capite & abdomine, vel viscera putrida, sphacelosa & fœtida deprehendimus.

Scholion.

Notatu perquam digna est observatio, quod violenta morte peremti sine ullo fœtoris & putredinis sensu dissecantur: quos vero morbi vehementia oppressit, in iis semper fere in dissectione insignis fœtor, putredo, atque corruptio se se offerunt.

§. XV.

Mortis, sive violentæ, sive naturalis ea fuerit, causæ semper in dissecto cadavere reperiuntur.

Scholion.

Legenda hac de re est nostra *dissertatio de generatione mortis in morbis*, in qua plurima attulimus exempla & observationes cadaverum certis morbis defunctorum & dissectorum, & ostendimus, vel extravasationem humorum, vel corruptionem aut polyposas concretiones fuisse repertas. Cavendum tamen maxime est, ne causas mortis pro morborum causis habeamus ac venditemus, quod plures facere adsolent medici, qui adstantes fallere volunt, proponendo, morbum ob tantam vehementiam læsionis, quæ cernitur, non potuisse sanationem recipere. Mors enim utique non fit sine causis evidentibus & manifestis, sed hæc non statim causa morborum, sed potius harum effectus sunt. Id vero in quæstionem venit, an non causæ, quæ morbum intulerunt, tolli, adeoque morbus sanari, causæque mortis illæ, quas secantes deprehendunt, averti prohiberique potuissent?

§. XVI.

Porro mortis ex morbis causa familiaris admodum est putredo visceris vel partis intra corpus progenita, quæ celerrime ex inflammatoriis stasibus in acutis, ex sanguinis vero & humorum stagnationibus in chronicis producitur.

Scholion.

In hujus adserti testimonium allegamus anatomen eorum, qui morbo sive acuto sive chronico interierant, quæ licet infestis

tuatur paucis a morte horis, tamen foetidissima intus corruptio subinde offenditur. Vel enim viscera, ut ventriculus & intestina, ex parte aliqua, aut omentum, lien, hepar, uterus sphacelo correpta cum summo foetore sunt, vel aqua aut pus foedi odoris in cavitatibus stagnat, aut apostemata, quæ pus continent, hinc inde deprehenduntur, aut in capite sanguis vel humor extravasatus putrefactus cernitur. Ex quo conficitur, putredinem visceris internam esse frequentissimam mortis causam; & putredinem quoque universi corporis mortem insequi: quo magis mirari licet præcipitem quorundam adsertionem, quod sphacelus sit res rarissima, adeo ut ex centum mille hominibus vix unus eo intreat: quum potius dicendum sit, ex centum mille vix unum dari, qui morbo pereat, ubi non sphacelosa cujusdam partis internæ corruptio cum foetore ostendatur.

§. XVII.

Putredo vitæ est inimicissima, quia non modo omnes vires, quibus moventur solida & fluida, aufert, sed & structuram atque mixtionem corporis penitus dissolvit.

Scholion.

Putredini ea est indoles, ut celerrime sefe diffundat, & vicinas partes in similem corruptionem conjiciat: deinde, ut vires brevi tempore omnes prosternat, id quod confpicimus in iis, qui ex cancro exulcerato laborant, aut sphacelo in parte quadam externa corripuntur.

§. XVIII.

Putredo vires & tandem quoque vitam adimit, quia foetore suo corruptivo purissimam illam sanguinis & fluidi nervi substantiam, quæ robur, tonum, motum cordi, fibris elasticis & reliquis solidis partibus conciliat, inficit atque depravat.

Scholion.

Repetendum hic erit, quod supra tetigimus, fluidum, quod in cerebro separatur, ex sanguinis subtilissima parte sulphurea, aereo-atherea, motum maxime facere atque gubernare in corde & aliis solidis partibus existentem.

§. XIX.

Omnis itaque morbus, qui corpus brevi tempore in putredinem conjicit, vires

& vitam facile destruit, & ob id summe malignus habetur.

Scholion.

Hujus rei testes sunt febres pestilenciales, petechiales, & aliæ epidemicæ & exanthematicæ malignæ, quæ plerumque ex miasmate, quod ad celerrimam corpus disponit putredinem, nascuntur. Si vero lentius procedit corruptio putrida, & magis in lympa, quam sanguine residet, ut in scorbuto, lue venerea, tamen non vitam statim auferat, tamen lassitudinem summam relinquit; quin imo ex præsentivirium prostratione malignitas & periculum morborum semper æstimari debent.

§. XX.

Putredo mortifera in morbis ex stasi & quiete sanguinis omnimoda, sive ejus circulo penitus sublato, prognascitur.

Scholion.

Quamdiu sanguis per vasa circumfertur, nullus foetor vel putredo observatur: simul ac autem firmiter consistit & motus progressivi expers sit, protinus mors partium sive sphacelosa corporis corruptio producitur. Recte itaque Hippocrates lib. 2. de morbis §. 8. a motu & calore sanguinis vitam, ab ejus vero congelascentia & quiete mortem dilucide explanat.

§. XXI.

Itaque princeps & præcipua medentium intentio esse debet, ut in morbis omnem stasim & majorem ac plenariam quietem sanguinis avertant, ne mors inde sequatur: quod fit, si virium conservatio maxima medentis cura atque intentio sit.

Scholion.

Patet hinc amplissimus analepticorum, & quæ moderate sanguinem & transpirationem movent, in acutis & malignis morbis usus, & quam noxia sint ea, quæ motus sistunt atque vires infringunt, cujus generis sunt purgantia, sanguinis missiones, perturbationes animorum, omniaque anodyna & opiata, quibus nihil in hisce morbis perniciosius est, quia horum usu tristissimam mortem acceleratam fuisse, tristissimis aliquot exemplis edocti sumus.

§. XXII.

Mors, quæ morbos sequitur, vel ex nimia

mia virium defectione, vel ex spasmō præcedente producitur.

Scholion.

In febribus continuis excessivus calor, assiduæ vigiliæ, diuturna cibi abstinencia, miasma malignum sanguini admixtum benignorum succorum ipsiusque sanguinis nativam crasin penitus destruendo, omnes vires, quibus solidorum & fluidorum motus conservatur, adimunt, unde incipit sanguis in hac vel illa parte, præsertim in cerebro vel etiam pulmonibus aut abdominis aliquo viscere, ventriculo vel intestino quiescere, putrescere, atque cordis & arteriarum systolen tollere. Innumera afferre possem exempla, ubi ægri morbis acutis valde debilitati, paulo longius in erecto situ existentes subitam & inopinatam mortem sibi accersiverunt: liquidem in hoc situ difficilis est sanguinis a corde propulsio, quæ ob nimis languidum cordis motum, si cessat, vel non sufficiens est, liquidi nervei in cordis fibras influxus etiam cessans plenarie cordis motum aufert. Quare non sine ratione *Hippocrates Lib. Prænotionum §. 4. in omnibus acutis morbis malum pronuntiat, si æger erectus in morbi vigore sedeat.* Deinceps haud infrequenter mors in vigore ac statu febrium acutarum a sanguinis, propter rigorem & spasmum in extremis partibus, supervenienti congestione in cerebro, valde ob vim morbi imbecillo, producitur, ex quo si non per narium fluxum prorumpit, lethalem statim vel inflammationem meningum & convulsionem producit. Pessimum itaque & lethale est indicium, si, præsertim die impari, quo secundum adsertum *Hippocratis Lib. 2. Epid. Sect. 3. & testante experientia plerumque mori solent acute febricitantes, in variolis, purpura alba, petechiis & aliis epidemiis acutis & malignis rigor accedit cum urina tenui, & sine stillicidio sanguinis, mentis emotio sequitur.* Recte enim habet, quod *Hippocrates in Prænotion. Coac. in acutis rigorem, corpore jam debili, lethalem observavit.* Inde etiam ratio quam prompte elici potest, quare unguis nigri, digiti frigidi & contracti, labia inversa frigida, aures frigidaæ

contractæ, tempora collapsa mortis imminantis signa sint.

§. XXIII.

Virium in senectute ordinaria est defectio, & omnibus hominibus, utut temperatissime secundum præcepta saluberrima viventibus, mors inevitabilis est.

Scholion.

Licet homo purissimo aere, qui pabulum virium & spirituum est, fruatur, & benignissimæ indolis ad pondus alimenta adsumat; optima etiam adsit mentis tranquillitas: tamen extrema senectus & vires & vitam aufert. Quare non fluidis, sed in solidorum structura, quæ sub ætatem decursu valde immutatur, horum effectuum causa quaerenda erit.

§. XXIV.

Fibrarum & membranarum nimia soliditas & durties, atque canalium angustia genuina & mechanica virium & vitæ defectionis in senio confectis causa videtur.

Scholion.

Perpetuæ observationis est, fibras & membranas, ex quibus compages corporis nostri maxime vasculosa consistit, eo duriores & densiores fieri, quo annosiora sunt animantia; unde etiam eorum carniū valde difficilis est coctio. Neque vero anatomes peritum latere potest, liquida præstantissimi usus ad robur & motum per capillares & tenuissimos canales in cerebro secerni, & per membranas ac nervos filtrari. Notum quoque porro est, tenuissimum & valde activæ indolis excrementum per subcutaneos minimos tubulos foras ejici. Durioribus itaque & densioribus, sub decrepita ætate, redditis membranarum, quæ formant hos canales, hi angustantur, vel plane clauduntur, ut nec liquida laudatissima ad motum ac nutritionem libere, & quantum satis est, influere, neque excrementitia effluere possint. Non mirum hinc est, & sensorii & motorii organis suū robur atque potentiam movendi subtrahi, & bonos aliā succos excrementitii sordibus depravari. Unde nutritionem in senibus perire, vires deficere, & multas impuras sordes in corpore accumulari necesse est, quas necessario tandem sanguinis & humorum stagnatio & quies excipit. Cum itaque

itaque manifestas & in solidorum conformatione fundatas habeamus mortis in senibus causas; concidit utique frivola eorum opinio, qua moriendi necessitas in animantibus animæ, cui limites operandi a Deo præscripti sint, adscribitur.

§. XXV.

Homines habitus corporis spongiosi, mollioris, repleti, & qui angusta, exilia & copiosa vasa obtinent, facilius moriuntur, atque ex morbis difficilius convalescunt, quam macilentiores, & qui ampliora vasa habent.

Scholion.

Hanc veritatem sua auctoritate quoque corroborat divus Senex in *aphor.* 44. *sect.* 2. Rationem is facile inveniet, qui considerat solidis & tensis fibris plus roboris & potentia motricis inesse quam laxis, & per vasa amplioris diametri sanguinis cursum liberiores & per angustiora difficiliorem esse, unde in his stases & stagnationes, mortis procreatrices, frequentiores & periculosiores sunt.

CAPUT II.

De morborum & symptomatum natura.

§. I.

Corpus humanum multis mutationibus, quæ sanitatem, imo vitam destruant, obnoxium est: itaque harum mutationum naturam & causas scire oportet medicum, cujus officium est, mortem avertere & sanitatem reparare.

§. II.

Morbus a nonnullis definitur, quod sit mutatio status naturalis in præternaturalem.

Scholion.

Definitio hæc est nominalis, quia tantummodo explicat nomen morbi, non autem ipsam rem & causam, in qua illa mutatio consistat. Et hujus indolis sunt quodque a veteribus plures allata definitiones morbi, quod videlicet sit affectus præternaturæ, vel constitutio præternaturalis, sive alteratio stabilis, quæ vitiet vel lædat

actiones. Quo spectant etiam illæ recentiorum, quod morbus sit moriendi conatus vel symptomatum complexio. Neque nobis hæc arridet, quod omnis morbus sit molimen sive extraordinarius motus a natura susceptus eum in finem, ut, quod corporis mixtioni adversum est, per motus ejiciat, atque a morte sive corruptione præservet. Etenim obscurissimum vocabulum nature & ejus molimen salutare est, neque hac ratione concipi potest, cur morbus in mortem sæpius terminetur, vel dispositionem ad alios morbos pejoris sæpe indolis relinquat.

§. III.

Morbus rectius sic definitur, quod sit magna mutatio & turbatio proportionis & ordinis motuum in solidis & fluidis, cum vel nimis accelerati vel retardati in universo corpore, aut in certis partibus sunt, juncta cum insigni læsione secretionum, excretionum & aliarum functionum corporis animati, tendens vel ad ejus salutem aut interitum, vel ad pravam partium ad alios morbos dispositionem.

Scholion.

Hæc definitio, quæ morbos in genere, seu potius statum morbosum a sano desistentem, explicat, realis est, utpote non modo rationem ejus formalem, quæ læsio & depravatio actionum est, sed insuper ejus geneseos ac proximam & continentem causam, quæ est mutata proportio motuum in universo corpore vel ejus partibus, complectitur & effectum morbi in corpus declarat.

§. IV.

Uti sanitas est integritas actionum corporis & animi, ita status morbosus utique in læsione & depravatione actionum, quæ ad corpus & animum spectant, consistit.

§. V.

Non quæcunque levior & transitoria functionum læsio statim pro morbo haberi debet, sed stabilis & quodammodo perseverans requiritur.

Scholion.

Cum nemo mortalium perfecta, constante & omnibus numeris absoluta facile gaudeat sanitate, propter innumeras res, quibus homo utitur & quæ eam mutare atque

atque adffligere possunt; ideo non quisque levior sanitatis defectus aut læsio actionum pro morbo statim haberi debet, sed ea tantum causa, quæ æquilibrium & ordinem motuum in solidis & fluidis machinæ valde turbat atque pervertit, eaque stabilis est, causæ veræ morbificæ nomen sibi vindicat. Quia vero ejusmodi causæ rariores sunt, quæ omnem motuum ordinem invertere queant, ideo fit, ut homines non tam frequenter per vitam ægrent.

§. VI.

In omni morbo vel actiones vitales, ut virium robor, pulsatio arteriarum, respiratio sanguinisque circulus; vel animales, ut sensuum exercitium, motus membrorum arbitrarius, item somnus & vigilia, mentis vigor & constantia; vel naturales, cujus generis sunt appetentia, digestio & apta per alvum, urinam & perspirationem sordium excretio, vitio quodam laborant & depravatæ sunt.

§. VII.

Ex actionum harum majori vel minori turbatione & perversione morbi utique & causæ lædentes magnitudo æstimanda venit.

Scholion.

Nam sicut effectus semper proportionalis est viribus suæ causæ, ita vehementior turbatio functionum corporis animati causæ morbificæ vim ac potentiam manifestat.

§. VIII.

Ut moderatus, liber & æquabilis sanguinis & liquidorum cursus, a proportionata solidorum in universo corpore, quæ impellunt & recipiunt fluida, systole & diastole sive constrictione & relaxatione ortus, sanitati & proportionatis secretionibus patrocinatur: ita immoderatus, impeditus & inæqualis sanguinis & liquidorum cursus ac circulus ab improporcionata solidorum vel universi corporis vel certarum partium systole vel diastole improporcionata sive imminuta vel nimis aucta contractione & relaxatione natus, turbationem functionum corporis efficit & morbum format.

§. IX.

Motus itaque solidorum & fluidorum valde immutati, ratione proportionis suæ

Tom. II.

vel nimis deficientes, vel nimis excessivi; proximam & intimam morborum causam, qua posita ponitur, & qua sublata tollitur morbus, constituunt.

Scholion.

Quemadmodum in macrocosmo omnes, quæ contingunt, mutationes a motu pendent: ita etiam id fit in microcosmo. A motibus enim dependet vita, a motibus quoque sanitas provenit, motus quoque graviter lædunt & adficiunt homines in morbis: motus quoque ejus sunt indolis, ut destruere corpus & mortem inferre valeant. Idem in ipsis etiam morbis id beneficium corpori præstant, ut sanitatem amissam reparent, & læsiones a morbis factas emendent. Veteres, cum in explicandis rebus medicis, quippe ignoto sanguinis circulo ad solidorum vel fluidorum motiones non respicerent, sed tantummodo conceptibus circa materiæ copiam, temperiem, facultates; variasque ejus conditiones inhærent, utique nihil solidi vel demonstrativi in pathologicis adferre potuerunt. Testes sunt eorum libri dogmatici, quorum maxima pars, ubi causæ morborum vel symptomatum adferendæ erant, figmentis enarrandis & quantum fieri poterat, incrustandis consumitur.

§. X.

Motus fluidorum in machina nostra duplicis potissimum generis in statu morbofo observantur. Vel enim sanguis & reliqua fluida a centro ad peripheriam, sive ab interioribus ad exteriores partes moventur & propelluntur: vel a peripheria sive ambitu corporis & partibus extremis atque externis sanguinis & fluidorum motus ad interiora corporis viscera dirigitur.

Scholion.

Motus, qui ab interioribus ad exteriora tendunt, non adeo naturæ insensibilis sunt, sed salutarem sæpe effectum relinquunt: præsertim, si fuerint aucti & intensiores, quoniam excrementitiis sordibus e corpore eliminandis inserviunt; posterioris vero generis illi, qui introrsum vergunt, œconomix corporis nostri admodum inimici & *απ' ἐξωθεν* morbofi dicendi sunt, quoniam in se nunquam, nec nisi per accidens utiles evadunt; & sub horum etiam

C vehe.

vehementia totus vitalis corporis nostri mechanismus destrui solet.

§. XI.

Si sanguis cum magna celeritate & impetu, beneficio systoles cordis & artierum intensioris & valde auctæ, per universi corporis canaliculosam compagem fertur, motus hic dicitur febrilis, idemque ex immoderato calore & celeritate pulsum dignoscitur.

§. XII.

Si nimia sit contractio solidorum membranceorum, inque primis duræ matris, concitatissime fluidum nerveum in membra, quæ motibus voluntariis auscultant, influit, atque inde vehementior distensio, tractatio, constrictio & agitatio musculorum perficitur, qui motus epilepticus dici solet.

§. XIII.

Motus peristalticus, qui in reciproca & blandiori contractione & dilatatione consistit, atque in canalibus excretoriis majoris vel minoris diametri locum habet, nimis auctus & citatior redditus excretiones alvinae, & quæ per transpirationem, per urinam atque per ductus biliarios fiunt, promovet & auget.

§. XIV.

Glandularum conglobatarum, quæ elatere suarum fibrarum lympham impellunt, ejusque progressum per vasa lymphatica promovent, motus systolicus auctus celeriore lymphæ, vel etiam salivæ laticis, progressum atque excretionem efficit.

§. XV.

Quandoque in partibus corporis, sive fibris musculosis sive membranosis ac nerveis ea consent, systole sive contractio intenditur, hic motus vocari solet spasmus.

§. XVI.

Spasmus est vel universalis, vel particularis. Ille a partibus extremis vel remotis incipit, & totum systema fibrarum carnearum, atque vasorum, quæ ex membranis nerveis & muscularibus contexta sunt, afficit. Et talis quidem motus maxime observatur in principio febrium intermittentium, item in plurimis chroni-

corum paroxysmis, & affectibus spasmodicis; atque rigore, horrore, frigore, contractione externi habitus, interna vero anxietate, & in artierum pulsu duritie ac debilitate sese manifestat.

§. XVII.

Si quando spasmus, a partibus extremis initio sumto, membranas exquisitæ sensationis, inque primis cerebri meningibus & nervos in consensum trahit, in epilepsiam transit: si vero tantum nervorum illa paria occupat, quæ ad certas partes abeunt, vel ex spinali medulla prodeunt, motus tantum convulsivi emicare solent.

Scholion.

Atrociores infantum ex intestino dolores, vel qui ex dentitionis difficultate fiunt; quandoque etiam in adultis immanes dolores intestinorum, aut qui calculo, vel cardialgiæ junguntur, in epilepticos motus non raro transeunt. Quin imo videmus morbi sacri paroxysmos sæpiissime ab extremis partibus, nempe pedum digitis oriri; alii testantur, primum accedentis mali sensum in intestinis se percipere, hinc illum per spinalem medullam usque ad caput penetrare, ubi membranas tandem cerebri occupantes motus in epilepticas contractiones easdem adigunt. De cetero in partibus internis quasdam convulsionum species dari, id colicæ, tussis, asthmata convulsiva, cordisque palpitantes, nec non vomitiones, & singultus vehementissimi satis planum atque testatum faciunt.

§. XVIII.

Spasmi, qui certas tantum nerveas, & membranosas partes corripiunt, dolores pariunt, & hi pro diversitate partium, quibus insident, varia sortiuntur nomina.

Scholion.

Dolor, qui in tunica ventriculi, vel ejus orificiorum nervea sedem habet, cardialgia; qui in intestinis, dolor ilei, vel colicus vocatur: qui in membranis capitatis, cephalalgia, hemicrania, cephalæa audit: in intestino recto dolor hæmorrhoidalis

alis sese offert : in articulis podagra ,
chiragra , dolor ischiadicus , gonagra sce-
nam adornant : idem , si membranis co-
starum insidet , pleuritis spuria ; si muscu-
lorum membranis inhæret , dolor rheu-
maticus appellari solet .

§. XIX.

Spasmus , qui summam cutim , & sub
ea delitescens excretorios tubulos adpre-
hendit , horripilationis quodam sensu per-
cipitur , unde tubuli occluduntur , trans-
piratio cohibetur , & excrementitia ma-
teria versus interiora repellitur .

§. XX.

Spasmodica intestinorum constrictio non
modo status concludit , eorumque exitum
præpedit , sed & alvum constringit , &
fordium excretiones , quæ per eam fiunt ,
cohibet . In ductibus urinariis si consistit ,
urinæ effluxus , vel cum dolore fit , vel
sæpe prorsus intercipitur , aut saltem val-
de difficilis redditur . Canaliculi , qui bi-
lem ex hepate in duodenum vehunt , per
spasmos constrictio biliosi liquoris ad in-
testina descensum impedit , unde ob bilis
ad vasa lymphatica regurgitationem icte-
rus prompte gignitur .

§. XXI.

Nulla pars tam gravibus stricturis spa-
smodicis patet atque obnoxia est , quam ipse
ventriculus cum intestinis , quia horum
viscerum canales ex membranis valde ner-
vosis acutaque sensationi maxime idoneis
contexti sunt .

Scholion .

Clarissime hoc apparet in affectibus co-
licis , hypochondriacis , hysericis , va-
riisque chronicis , & spasmodicis morbis ,
quorum primaria sedes , & quasi campus ,
ubi morbus tyrannidem suam exercet ,
est in ventriculo , ac intestinis . Et quia
his partibus ingens consensio , propter
communem nervum intercostalem , cum
capite , cum pectore , renibus , hepate &
aliis nobilissimis partibus intercedit ; hinc
tanta symptomatum multitudo & vehe-
mentia affectibus spasmodicis jungi solet .

§. XXII.

Quemadmodum nimia solidorum con-
tractio atque intensior systole , sive spas-
mus , plures morbosas adfectiones parit :

ita etiam solidorum languidior , & debi-
lior systole , sive laxitas & resolutio eorum
nimia , & ad movendum impotentia ,
quæ Græcis atoniæ nomine venit , functio-
nes œconomiae nostræ corporeæ valde læ-
dit , atque immutat .

§. XXIII.

Quantum systole intensior motum flui-
dorum accelerare valet : tantum atonia
eundem , vel in universo corpore , vel in
certis tantum partibus , impedit atque re-
tardat .

§. XXIV.

Uti spasmus , ita etiam atonia est vel
universalis , vel particularis . Illius exem-
plum in summa virium prostratione , &
maxime in animi deliquio videas : hæc ve-
ro , quæ certas tantum partes obsidet , in
morbis maxime chronicis , atque hæredi-
tariis conspicitur .

§. XXV.

Ex motu liquidorum impedito , & re-
tardato decubitus humorum , infarctus ,
obstructiones , indurationes , item corru-
ptiones viscerum fiunt : adeoque pervica-
ces & chronicæ passionis ex nimia atonia
partium progignuntur .

§. XXVI.

Sanguinis & humorum circulus retarda-
tus valde disponit corpora ad morbos ;
quandoquidem exinde humores valde spis-
si , impuri , & copiosi evadunt , ob re-
tentas in corpore multas excrementitias
partes , quas evacuationes rite , atque or-
dine sientes excluderent . Sic plethora at-
que cacoehymia , multarum , inque pri-
mis chronicarum passionum secundæ ge-
nitrices , nascuntur .

§. XXVII.

Motus solidorum , & fluidorum in mor-
bis valde immutati lædunt & turbant fun-
ctiones corporis nostri variis modis : & hæ
functionum læsiones vocari vulgo solent
symptomata .

Scholion .

Ingens confusio apud auctores morbo-
rum & symptomatum reperitur , dum
plures morbos pro symptomatibus , &
symptomata pro morbis habent . Ex quo
intelligas , eos veras utriusque rei notio-
nes animo non concipere , nec modum , quo

singuli producuntur morbi, satis recte indagasse.

§. XXVIII.

Symptomata duplicis sunt generis: vel enim a motibus morbofis immediate & proxime fiunt, vel demum ex aliis concurrentibus causis producuntur: illa quidem symptomata morbi essentialia, hæc secundaria vocantur.

Scholiom.

Essentialia sequuntur presso pede ipsum morbum, seu potius motus morbosos speciales, neque possunt divelli aut separari, unde etiam certa morborum, ex quibus illi dignoscuntur & invicem distinguuntur, signa, atque indicia præbent. Ita febris, quæ motus solidorum ac fluidorum nimis acceleratus est, symptomata sunt immo- dicus corporis calor, sitis inexhausta, vigiliæ assiduæ, virium & succorum consumptio, appetitus dejectio, respiratio auctior, urina rubicunda: nam hæc omnia sunt fructus & effectus nimis accelerati sanguinis circuli. Simili modo inflammationis symptomata, ex quibus ea cognoscitur, sunt partis affectæ color, tumor, rubor, articularum vehementior pulsatio: quia hæc omnia a denegato sanguinis libero circuitu, propter ejus in vasculis stases, vel partium nervosarum stricturas, necessario proveniunt.

§. XXIX.

Symptomata secundaria non immediate
ex priori morbo, seu motu morboſo, ſed
ex alia cauſa ſuperveniente, pronafcuntur.

Scholion.

Horum symptomatum exemplum præ-
bent ventriculi aut meningum vel pulmo-
num inflammationes febribus acutis vel
etiam exanthematicis, variolis, morbil-
lis in eorum statu demum supervenientes;
nam sine illis prior morbus consistere po-
test. Sed hi, si æque rem æstimes, dis-
tincti a priori illo sunt morbi & motus
morbofi, in aliis etiam partibus residen-
tes: quia vero effectus & producta sunt
prioris morbi, symptomata jam vocantur.
Nihil in nostris regionibus solennius est,
quam ut febribus acutis, item variolis &
morbillis demum in fine purpura rubra vel
alba, sæpissime funesta, superveniat: quia,

ut mihi quidem videtur, excrementitii
succu, ex ipsa sanguinis febrili dissolutione
geniti, atque ob cohibitam diutius alvum
in intestinorum latebris occlusi, in humo-
rum massam postliminio recipiuntur, &
hec pessime sane in dolis exanthemata cum
febrili insultu suscitant.

§. XXX.

Neque symptomata morbis supervenientia confundi debent cum aliis affectibus, qui demum sublatis morbis prioribus subnascentur.

Scholion.

Ita ex quartana non raro hydrops, ex hæmoptyl phthisis, ex tertiana intermittente affectio hypochondriaca, & melancholica, vel colica spasmodica, ex variolis, & morbillis abscessus, ex pleuritide empyemata pulmonum prodeunt. Motus enim morborum ejus sunt indolis atque ingenii, ut non modo sanguinis & fluidorum crasin, sed & solidorum robur, tonum atque substantiam multum lædant, destruant, vel labefactent, unde quam facile, ob tantam imbecillitatem partium, indeque excretiones debiliores redditæ, nova materia novorumque fomes morborum producitur. Neque vero infrequenter etiam ex perversa prioris morbi ab imprudenti medico tractatione, & ob materiam morbificam relictam, novi & subinde pejoris notæ morbi pullulant.

§. XXXI.

Ex symptomatibus maxime, secundariis supervenientibus, morbi vis atque vehementia judicanda est.

Scholion:

Siquidem effectus testatur de sua causa, quæ ut plurimum later; ex symptomatibus vero, seu effectibus dignoscitur. Quo major itaque est symptomatum morbo supervenientium vehementia; eo plus quoque periculi ille morbus habet. Est itaque boni ac periti medici in prudenti prægnosi formanda, vel ipsa etiam curatione adornanda symptomatum rationes atque genera & effectus quasitissimo studio expendere.

De motuum microcosmicorum legibus
& effectibus in producendis
morbis & symptomatibus.

§. I.

Motibus in machina nostra proportionatis & ad excretionem tendentibus vita & sanitas sustinetur: morborum vero natura & indoles mutatis, impeditis, & inæqualibus istis motibus continetur. Motus quoque morborum ejus sunt indolis, ut vel ad interitum machinæ, vel ad sanitatem recuperandam convertantur: quare motuum, qui in machina nostra morbos efficiunt, vitamque ac sanitatem dispensant, naturam, leges, effectus probe intelligere oportet medicum, qui cum certitudine agere & operari tum in præservando, tum in curando velit.

§. II.

Quemadmodum in macrocosmo motus secundum certas leges, tanquam ad normam, fiunt, & constantes edunt effectus; ita quoque in microcosmo tum illi, qui functiones secundum ordinem præstant, tum vero etiam, qui easdem lædunt vel turbant, aut machinam a præsentanea corruptione & morte præservant, certis legibus continentur.

Scholion.

Scientia legum, quæ in hydraulicis, staticis, mechanicis, & motu elasticorum corporum observantur, ingens lumen mechanicæ corporis nostri scientiæ, ad clariorem phænomenorum explicationem, accendit. Neque enim dubitandum est, quin cuncta in corpore nostro mechanice, id est, secundum certam mensuram & proportionem motuum peragantur; neque illud inficiandum, quod mechanica corporis animati scientia tanto excellentior & sublimior sit ea, quæ per experimenta intellectui humano cognita perspetaque redditur, quantum sapientia Dei omnem humanam artem longissime exsuperat. Enitendum tamen omni labore ac cura arbitror, ut, quantum fieri potest, divinam in corporibus animatis & vivis mechanicam, motuumque, quæ tantas

Tom. II.

mutationes efficiunt, leges inquiramus & addiscamus.

§. III.

Prima itaque lex hydraulica microcosmica hæc est: quod spasmus tubulos, qui fluida vehunt, constringendo liberum eorum cursum impediunt, atque eum inæqualem reddant.

Scholion.

Inæqualitas circuli sanguinis in eo posita videtur, ut ad partes spasmis affectas & constrictas minor sanguinis copia, ad alia vero inque primis vicina aperta vasa major, quam convenit, adfluat & irruat. Hunc sanguinis inæqualem progressum pulchre & dilucide satis jam suo tempore annotavit Hippocrates Lib. de flatibus §. 21 his verbis: *prohibetur sanguinis cursus, atque alio quidem loco consistit, alio lentius penetrat, qua sane inæqualitate transitur sanguinis per corpus facta omnigenæ inæqualitates per omne corpus contingunt*. Ex uno enim canale continuo machina nostri corporis hydraulica constructa est, qui, pro differenti structura, diversa accipit nomina, ut vel arteria, vel vena, vel vas lymphaticum, vel excretorius tubulus, vel glandula nominetur. Si igitur liber fluidorum cursus in uno loco sistitur, necesse est, ut in altero statim inæqualitas progressus fiat.

§. IV.

Quo major est spasmorum, qui vasa coarctant, vehementia, & quo latius illi sese diffundunt, atque ad ampliora vasa exporriguntur: eo copiosior & impetuosior ad alias & remotas partes fit sanguinis appulsio, translatio & congestio.

Scholion.

Hujus theorematum veritas nititur hoc axioma, quod causa semper viribus suis proportionatum & adæquatum effectum producat, quare validior spasmus validissime etiam liberum sanguinis cursum impedire, & ad alias partes eum transferre debet. Fundamentum quoque hæc nostra thesis habet eximium in hydraulicis. Nam fluida, certo velocitatis gradu per plures tubulos æqualiter decurrentia, tanto majori velocitate per apertos feruntur, quanto magis per obstructos tubulos effluxus impeditus fuit.

C 3

§. V.

§. V.

Varia eaque satis gravia sunt symptomata, quæ ab intercepto alicubi sanguinis motu, ejusque majori ad alia loca adfluxu subnascuntur.

Scholion.

Quando crassiora fluida in arctiores canales, ubi firmiter inclusi hærent, imprimentur, fiunt inflammationes. Si vero vasa ob nimiam distensionem aperiuntur, sanguinis fiunt profusiones sive hæmorrhagiæ: a nimia congestione sanguinis & humorum in porosa & vasculosa partium substantia tumores gignuntur, & ob membranarum nervearum violentam ibi factam distensionem dolores gravativi pullulant. Si a stagnante sanguine partes aqueæ & serosæ secedunt, catarrhi, defluxiones, rheumatismi fiunt. Ex hoc quoque fonte apostemata atque exulcerationes prodeunt; sanguis enim in poros partium illapsus, si regredi nescit, & ibi firmiter hæret, in pus mutatur, vel erodentem, fæcilem, acrem indolem adsumit.

§. VI.

Prout loca differunt, in quibus congestio & translatio sanguinis a spasmodis facta est, pro eo diversi quoque prodeunt effectus seu morbi.

Scholion.

Congestio & stagnatio vehementior sanguinis in capite, ejusque vasis, narium hæmorrhagiam parit: ob rupta vasa plexus choroidei apoplexia sanguinea oritur: a nimia distensione vasorum in meningibus apoplexia spasmodica, vel etiam epilepsia progignitur. Si vero secedit serum a sanguine, & medullæ spinalis nervos occupat, hemiplexiæ vel paralyfes fiunt, si in cerebri cortice vel ventriculis serum extra vasa subsistit, affectus soporosi; si decumbit circa thalamos nervorum opticorum, gutta serena propullulant. Si serum secessum facit circa par septimum nervorum, surditas; si circa nonum par, aphonia subnascuntur. Si firmiter sanguis impactus est in meningibus, phrenitis; si difficiliter per vasa cerebri progreditur, insomnia terrificæ dæmoniaca & melancholica pathemata fiunt.

§. VII.

Nimia sanguinis ex spasmodorum violentia congestio & decubitus in pulmonibus hæmoptysin, pleuritidem, peripneumoniam, asthma sanguineum, spirationem valde anxiam & difficilem gignit. In cordis thalamos si multus confluit, & diutius retinetur, summas anxietates animique deliquia prompte admodum inducit, neque minus ad immanem ejus palpitacionem, vel polyporum ibi generationem, adeoque ad subitam mortem, facilem occasionem subministrat.

§. VIII.

Infarctus & congestio sanguinis in abdominis vasis ex spasmodorum vehementia insuetas sanguinis effusiones subinde non sine periculo producit.

Scholion.

Si enim ex coli nimia strictura in sinistro latere jacentis ad vasa ventriculi brevis sanguis cum impetu urgetur, facile iis apertis vomitio gignitur cruenta. Si vero ruptio vasculorum in tenuibus, præsertim in ileo, contingit, fætidæ & nigre dejectiones fiunt, & morbus sic dictus niger Hippocratis nascitur. Si vero ob stricturam vehementiorem tunicarum intestinalium nimia sanguinis appulsio atque congestio in vasis hæmorrhoidalibus est, atque eorum orificia aperiuntur, immodica sanguinis per hæc vasa fit profusio. Vasa renum emulgentia, a nimio sanguine ibi appulso aperta, mictionem cruentam; disrupta uteri vasa enormes hæmorrhagias vel etiam abortiones pariunt.

§. IX.

Quandocunque spasmus organa & vasa excretoria arctat atque constringit, fit, ut excretoriis illis motibus inversis & intro vergentibus humores superflui & impuri ad alia & interiora loca non sine damno transferantur.

Scholion.

Constrictis a ventis septentrionalibus subito ortis subcutaneis tubulis ac spiraculis, per quæ vaporis specie subtilis humor sine sensu subinde exhalatur, subito ad pectus & glandulosa capitis ac faucium loca fit ejus repulsio ac retrocessio, & sic coryzæ, gravedines, tussis cum externorum horripila-

pilatione, & interiorum ardore protinus generantur. Sub spasmis intestinorum, qui continenter hypochondriacos exercent, excernenda, & maxime stas sursum feruntur, & ad ventriculum regurgitant, qui anoterici motus ingentes & admodum molestas ibi inflationes, anxietates, spirandique angustias, phlogoses quoque & continuas eructationes causantur. Canalibus, qui bilem ad intestina deferunt, spasmo arctatis, biliosum illud excrementum, ad lympham & sanguinis massam per lymphaticas venas repulsum, vividum faciei & cutis colorem vitiat, & malum habitum inducit. In pertinaci urinæ ex spasmodum in urinaris ductibus vehementia suppressione copiosus ille salsus liquor ad interiora viscera regurgitans, & in capite subsistens facile affectus soporosos paralytin, convulsiones; in pulmonibus oppressionem respirationis vel etiam pectoris hydropem ingignit.

§. X.

Spasmus quoque fortior tanta vi & potentia pollet, ut tumores ingentes œdematosos partium infernarum ad interiora non sine insigni dampno repellat.

Scholion.

Vidimus id sæpius a subito & vehementi terrore, vel suffimigiis aut adstringentibus imprudenter applicatis id factum fuisse: labem inde repentinam pulmones, ubi seri secessio facta, contraxerunt, cum respiratio valde anxiosa ac difficilis non sine suffocationis metu inde reddita fuerit, ingenti-que virium languore cum pulsu parvo ac debili subsequuto.

§. XI.

Spasmi quoque efficiunt, ut non bonis certe ægrotantium rebus ex summa cute, quæ jam deposita ibi erant excrementa, ad sanguinis massam partesque nervosas periculose admodum repellantur.

Scholion.

Nihil perniciosius, & quod magis œconomiam motuum vitalium inturbare possit, est, ac si excrementum tenue, a massa sanguinis jam separatum & ad cutem depositum, v. g. in scabie, lue venerea, scorbuto, in tinea capitis, in variolis, morbillis, purpura, retropellatur, quod promptissime a frigore improvide admissio,

terrore, vel purgantibus aut nimis refrigerantibus fieri solet; siquidem materia ex mora & stagnatione jam peioris indolis facta nervosis partibus inhærens exitiales inflammationes, convulsiones, dolores, inquietudines, anxietates, animique defectiones suscitatur. Quo magis intelligitur, quam plena res periculi sit, excretiones, quæ per cutim fiunt, negligere, vel eo prorsus audaciæ progredi, ut extrinsecus ea admoveamus, quæ repellendi facultatem custodiunt.

§. XII.

Neque tantum a spasticis stricturis, sanguinis, sed & lymphæ circulus impeditur & inæqualis redditur.

Scholion.

A spasmodum maxime venæ ob debiliorem resistentiam, compressionem patiuntur, atque adeo sanguinis libera traiectione per eas intercepta partes ejus serosæ & fluxiles a crassioribus in vasa lymphatica secedunt, quæ nimia distensione tandem rumpuntur, & ingentem feri copiam in cavitates effundunt. Jam facile intelligi poterit ratio, quare athmati spasmodico, validissimo affectui, testantibus id sectionibus, nunquam non pectoris vel etiam pericardii hydrops junctus offendatur. Qui sævissimis ex intestino doloribus, vel a sumto veneno cruciatibus intereunt, in iis plerumque ingens feri colluvies in abdominis cavitate collecta conspicitur. Ingentes dolores & spasmos post partum non raro abdominis diuturna sequitur intumescencia. Novimus ab operatione fortioris emetici quosdam in mesenterii tumores & abscessus incidisse. Mercurialia præsertim stimulo salino armata, magnam feri profusionem concitare notissimum est; id vero vix alia de causa accidit, quam quod spasticis stricturis venas & vasa lymphatica comprimendo largiorem serositatum effusionem per nimiam relaxationem tubulorum efficiant.

§. XIII.

Quandocunque spasmus magis universalis est, id est, totam membranacearum & nervosarum partium rempublicam affligit, & maxime cutim totius corporis seu corporis superficiem cum subtilibus vaiculis

arctat atque stringit, fit, ut sanguis cæterique humores a circumferentia ad centrum, sive ab exterioribus & minoribus vasis ad cor, motus circularis principium, pulmones, & majora vasa reprimantur, & horripilatio, rigor cum habitus corporis subsidencia & valorum cutis detumescencia generetur.

§. XIV.

Repressus sanguis ex partibus exterioribus per spasmus ad cor & majora vasa eorum contractionem ac systolen adeoque arteriarum pulsationem intensiorem & auctiorem reddit, unde cum magno impetu & celeritate sanguis per universum corpus fertur, comitante valde intenso calore, donec, remittente in membranosis & exterioribus partibus spasmo, exorbitantes hi motus in statum naturalem reducantur.

Scholion.

Solennes hi naturæ motus, quibus magna vis inest & salvandi & perimendi corpora humana, dicuntur febriles, & quam maxime effectus spasmorum sunt, qui obfidendo partes nervosas & exteriores liquidas, sanguinemque ad interiora & versus vitæ fontem, cor, urgent, ubi primum anxietates & pulsus parvos & languidos faciunt, postea vigore legis atque imperii naturæ, ut ita loquar, validior cordis motus & impetus, quacunque etiam de causa, exurgit, & ipsum sanguinem cum magna intensione & celeritate rursus versus exteriora pelit, & relaxatis antea constrictis tubulis liberum cursum ei restituit, adeo, ut perspiratio & sudor longe liberalior inde sequatur. Hunc solennem naturæ motum a circumferentia ad centrum, & a centro rursus ad circumferentiam jam olim suo tempore dilucide satis descripsit Hippocrates Lib. de Flatibus, ut suus honos illibatus atque integer etiam antiquitati constet, dum ait: *dum ingesta ventri diu immorantur, & alvus obduratur, per universum corpus permeant flatus sanguineque plenas corporis partes maxime petente eas frigesaciunt, frigesactis autem his locis, unde fontes & radices sanguinis prodeunt, per universum corpus horror consequitur, sanguis vero horrore concurrit, ac penetrat per omne corpus ad locos maxime calidos.*

Hi enim sunt ejus saltus. Decedente igitur ab extremis partibus sanguine, viscera contremiscunt & carnes. Sunt autem quedam corporis partes sanguine plena, quedam vero exangues. Exangues itaque propter frigus non tremunt, sed parumper commoventur, ac palpitant, quum calor ex eis defecerit. Sanguine autem abundantes propter sanguinis multitudinem & tremunt & inflammationes suscitant. Neque enim fieri, ut sanguinis multitudo conquiescat. Et in fine §. 3. scribit: Hoc ergo modo febres fiunt.

§. XV.

In gravioribus doloribus & pathematicis spasmodicis, quæ hypochondriacis sic dictis perquam familiaria sunt, ejusmodi motus, qui ab extra intro, & ab intra foras tendit, adeoque febrilis animadvertitur.

Scholion.

Neque enim ullus atrocior dolor occurrat, ubi non extremorum refrigeratio cum horripilationis sensu, & pororum cutis constrictio junctæ sint; postea vero intensior cordis motus cum calore superveniens extremorum spasmus solvendo dolorum finem facit. Et quum terroris eadem sit indoles, ut constringendo extrema sanguinem intro pellat, hinc etiam fit, ut tandem in sudorem & calorem universi corporis terminetur.

§. XVI.

Neque tantum ex spasmis liber & æqualis sanguinis & humorum cursus impeditur, sed etiam ob atoniam & nimiam partium solidarum & motricium relaxationem ac debilitatem & retardatum fluidorum motum variæ in sanguinis circuitu inæqualitates & turbationes functionum in corpore animato fiunt.

Scholion.

Siquidem ob vasorum, fibrarum ac membranarum, ex quibus solida contexta sunt, robur deperditum & vim contractilem & elasticam imminutam motus liquidorum retardatur, adeoque eorum fiunt in vasis stagnationes, a quibus multa mala, viscerum intumescencia, infarctus, obstructions & non raro indurationes, scirrhecentiæ & corruptiones subnascuntur.

§. XVII.

§. XVII.

A stagnante in visceribus sanguine ferum separatur, inque vasa lymphatica copiosius transiens ea tandem dirumpit, unde tumores cedematosi, & ascitici enascuntur.

Scholion.

Valet id maxime, ubi duo ampla illa & spongiosa, ex meris sanguineis vasis contexta viscera, hepar ac lien, ex nimia atonia infarcta, obstructa, aut indurata fuerint. In his enim ut plurimum fons & scaturigo hydropis, & cachexiæ residet. Qualis vero est sanguinis per hæc viscera transitus, talis quoque est lymphæ per abdominis vasa circuitus.

§. XVIII.

Stagnante & difficiliter progrediente sanguine per hepar, regurgitat ille ad vicina venæ portæ vasa ac viscera, sicque ingentes in circulo sanguinis fiunt inæqualitates, ejusque nimix in aliis partibus congestiones, quæ plura mala progignunt.

Scholion.

Per nullum viscus difficilior est sanguinis transitus, quam per hepar, quia potissima vasa ad illud advehentia sunt venæ, quæ sufficienti pulsu & impulsu destituuntur. Compertum enim ex anatomicis est, omnem sanguinem, qui ex toto volumine intestinorum, ventriculo, omento, liene, & pancreate redit, per venæ portæ ramos advehi ad hepar: quum vero valde difficulter hoc viscus trajiciat, facillime, præsertim in vitæ sedentariæ addictis, regurgitat ad eandem venam illaque viscera, unde sanguis hic prodierat. Hinc non est mirum, ob tam difficilem & impeditum sanguinis per hepar transgressum eadem viscera, unde hic sanguis prodierat, ab eodem per hepar liberum transitum non inveniēte, tandem infarciri, distendi, & multum in functionibus suis vitari posse. Si vero in mesenterii vasis nimia sanguinis copia subsistit, facile inde generantur abscessus, febres lentæ, & mesentericæ. Ex obstructo hepate & liene vomitus sæpe eruentus & dejectio nigra fetida fit per alvum. Neque novum est, immodicum sanguinis per hæmorrhoides fluxum ex obstructis hinc visceribus subnasci, qui cachecticis &

hydropicis admodum familiaris eventus. Quod si sanguis inter membranarum intestinalium interstitia congestus earum nimiam distensionem facit, atroces subinde dolores graviter hæmorrhoidarios affligere solent.

§. XIX.

Difficilis quoque est regressus sanguinis per uterum, qui valde copiosis & in se convolutis vasis constat. Ab horum itaque a sanguine infarctu mensium suppressio, aut immoderatus sanguinis, vel feri viscidii albi fluxus concitantur; exinde quoque non raro ipse uterus in tumorem attollitur, & copiosæ feri foetidi per uterum effusiones, hydropes ovarii, vel etiam ulcera aut abscessus uteri generantur.

§. XX.

Ob difficiliorem sanguinis per renes atonia laborantes transitum mictiones cruentæ, renum tumores, exulcerationes, inflammationes & calculosæ concretiones fiunt.

§. XXI.

Motus sanguinis valde retardatus in pulmonibus tubercula, abscessus, respirationem difficilem, asthma, peripneumoniam, hæmoptysin atque exulcerationem gignit. In corde autem cunctatior sanguinis transitus ejus palpitaciones summasque anxietates parit.

§. XXII.

Impeditior sanguinis per vasa progressus ad polyporum generationem multum contribuit. Nam a sanguine intra vasa subsistente ejus fluidæ partes perquam facile secedunt, unde fit, ut solidæ, & crassiores procedente tempore concrecant & firmiter coagmententur.

Scholion.

Polypi in vasis majoribus hærentes liberum sanguinis itum ac reditum valde perturbant, & plerumque in corde creberrime lipothymias, pertinaces palpitaciones, & subitam mortem producant. Si majora pulmonum vasa obsident, asthma convulsivum, hydropem thoracis, catarrhus suffocativum, vel etiam enormem hæmoptysin efficiunt. In sinibus duræ matris epilepsiæ, affectuum apoplecticorum, per-

tinacis cephalalgia & affectuum soporoso-
rum causa sunt. In abdominis vasis ma-
joribus tumores cedematosos & hydropem :
in utero, vel continuas sanguinis aut feri
profusiones, vel omnimodam mensium sup-
pressionem inducunt. Huc etiam ob simi-
tudinem referre licet, quod in gravidis
vasa iliaca ab utero distento compressa in-
flationem ac tumorem crurum circa ulti-
mos gestationis menses efficiant, qui foetu
emisso evanescent.

§. XXIII.

Nimia laxitas, & atonia glandularum
multas praternaturales & immodicas hu-
moris serosi, ob copiosum affluxum, ex-
cretionem excitat.

Scholion.

Ex hoc fonte diarrhoeæ, ejectiones co-
piosi humoris per nares, per tussim, im-
modicæ urinæ & salivæ profusiones im-
moderata, feri vitiosi & humoris seminalis se-
cessionem per fluorem album, gonorrhœam
tam benignam quam virulentam, pullu-
lant. Atque hæc nimia glandularum in
naribus ac faucibus laxitas etiam in causa
est, quod tumores in lue venerea hic sub-
orti miserrime has partes corrodant, & fœ-
da putredine inficiant.

§. XXIV.

Glandulis, quæ elatere fibrarum lym-
phæ per vasa appropriata circuitum adju-
vant, obstructis ac tumefactis, humores
lymphatici circa earum confinia stagnant,
ibique diutius hærentes acrem, & eroden-
tem naturam induunt, unde solidarum
partium erosiones, exulcerationes, falsæ
fluxiones, rheumatismi & catarrhi profi-
ciscuntur.

Scholion.

Attenta observatione a nobis notatum
est, ea cutis vitia, quæ ab acri & erodente
lymphæ proveniunt, in quorum censu sunt
scabies, lepra, herpes, tinea capitis, a-
chores, exulcerationes fœdæ in lue vene-
rea vel scorbuto, necnon falsæ ex oculis
defluxiones a glandulis tumefactis ortum
habere, quæ vel in collo vel in ipsa cute
atque in artubus hærent, ubi sæpe tumores,
globuli molles, mobiles, rotundi, nunc majo-
ris, nunc minoris ambitus, interdum ovi co-
lumbini magnitudine, doloris expertes,

in maligna præsertim scabie & lue venerea
observantur: & quamdiu hi tumores non
tolluntur, perfecta horum vitiorum cura
tuo frustra speratur.

§. XXV.

Quo majores glandulæ obstructæ sunt,
eo magis liber lymphæ transitus impedi-
tur, eoque graviore exulcerationes, a-
postemata, vel lymphæ effusiones nascun-
tur.

Scholion.

Testes hujus rei sunt glandulæ in inguine
& sub axillis sitæ, quæ in peste aut febre
erysipelacea vel a miasmate venereo intumescen-
tes sæpe mali moris apostema vel
ulcus excludunt. Glandulas mesenterii ob-
structas & valde tumidas sequitur hydrops
ascites, vel ingens intumescencia abdo-
minis.

§. XXVI.

Est quoque lex firma & constans nature,
quod vehementior spasmus, membranarum
nervosis insidens, vitiosum hunc motum
per universam sæpe nervorum ac membra-
narum compagem mirifice propaget.

Scholion.

Luculentum hujus rei testimonium præ-
bent venena, v. g. arsenicum album, aut
mercurius sublimatus, quæ intra corpus
assumpta statim tormina atrocissima, sitim
ingentem, obstructuram glandularum œ-
sophagi & faucium, extremorum frigus,
sudores gelidos, anxietates intolerabiles,
inquietudines, animi deliquia, vomitio-
nes, constrictiones præcordiorum & con-
vulsiones excitant. Quæ omnia a validis-
sima illa & spastica partium nervosarum
constrictione ac celerissima vitiosæ hujus o-
scillationis fibrarum per totum nervorum
genus propagatione proficiscuntur. Si den-
tes eruptionem moluntur, a sola hac ge-
neris nervosi irritatione, & punctione gra-
vissima oriuntur pathemata. Inde enim
præsto sunt febres, vigiliæ, pavores, epi-
lepsiæ, inquietudines, alvi constrictiones,
tormina abdominis, & alvo suppressa fe-
ces virides, in quibusdam diarrhoeæ, vo-
mitiones & asthmata fiunt; nihilque con-
tingit frequentius, quam ut tormina in-
fantum cum alvi suppressione juncta febres
& epilepsiæ funestæ sequantur. A pur-
gan-

gantibus improvide, & crebrius sumtis flatulentias, ventris tumores tympaniticos, urinæ suppressiones, fitim, febrilem calorem, sudorem gelidum in ipsa medicamenti operatione animadvertimus. Quod crudeles intestinorum dolores in paresin vel paralytin terminentur, res in praxi notissima est. Sic nimia pedum refrigeratio mox ventris dolores concitat. Sic etiam dolor ex calculo nausæ ac vomitiones parit, pulsusque in latere affecto parvum ac depressum reddit, & urinæ exitum ob solam spasticam compressionem sæpius in utroque uretere impedit. Nec raro est tanta spasmi vis ac magnitudo, ut testem affecti lateris sursum trahat, & crus constringat. A lacte post partum intra mammæ stagnante febres excitari, & lochiorum fluxum sufflaminari, sæpissime in praxi occurrat. Longe autem clarius motuum horum spasmodicorum per eximios nervorum plexus propagatio in hysterice conspicitur, ubi maximam partem spasticæ illæ oscillationes in intestinis incipiunt, alvo adstricta & urina aquosa existente; inde vero ad plexum mesentericum, testante id ipsum dolore in prima lumborum vertebra, abeuntes, ad ventriculum, diaphragma, pulmones, fauces & usque ad caput grassantur, indicantibus id summis præcordiorum anxietatibus, diaphragmatis constrictionibus, faucium strangulatione, animi deliquio, respiratione ad suffocationem usque difficili, vertigine, scotomia, hemicrania, quibus interdum epilepsiæ & suffocationes superveniunt. Hæc spasmodicæ ac violentæ partium nervosarum tractiones, & commotiones sæpius ex capite per eadem nervorum paria, seu vias, ad inferiores partes, unde processerunt, revertuntur, sed plerumque cum majori symptomatum vehementia viriumque debilitatione. Ita sæpius ex capite summas præcordiorum anxietates cum vomitionibus, & torminibus ventris prodire annotavimus.

§. XXVII.

Spasmi ejus sunt indolis, atque ingenii, ut iis partibus, ad quas ingens sanguinis & humorum copia cum impetu vibratur, magnam inducant debilitatem.

Scholion.

Nimia humorum copia fibrarum elatorem, tonum ac robur valde infringit atque enervat, adeo, ut pristinam vim ac robur difficulter recipiant. Unde fit, ut novis spasms insurgentibus ad capiendos eque ac retinendos humores appulso valde dispositæ atque accommodatæ sint. Exemplo esse potest vesica, quæ ab urina diutius retenta ita distenditur, ut postea ob debilitatam ejus vim systolicam laticem urinosum difficiliter emittat. Petenda hinc venit ratio, quare in plurimis morbis eorumque paroxysmis ac recidivis humores per spasmos repulsi prompte admodum eas partes, quas semel occuparunt, per vias quoque & meatus eodem, rursus affligere ac lacerare soleant.

§. XXVIII.

Ad leges, quæ motus microcosmicos respiciunt, etiam hæc referenda est, quod spasmi, quam partem semel vel iterum atque iterum occuparunt, ei talem inducant habitudinem, ut postea levi causa accedente easdem spasticas constrictiones repetant, habitum quasi, & consuetudinem quandam consequutæ.

Scholion.

Elucet hinc ratio, cur omnes morbi spasmodici, & qui circuitum habent, ut paroxysmi febriles, epileptici convulsivi, vel acerbiores dolores, uti maxime videmus in hypochondriacis & scorbuticis, ex levi admodum causa & occasione tum facile revertantur.

§. XXIX.

Perpetua lex naturæ est, quod spasmodicorum in partes operatio non sit continua, sed plerumque ad certum tempus eorum vehementia se remittat, vel plane intermittat, interjecto autem aliquo tempore statis ac certis periodis, cum eodem sæpe impetu, revertatur.

Scholion.

Est hæc natura atque indoles omnium morborum tam acutorum quam chronicorum, & qui per paroxysmos, periodos & exacerbationes corpora humana exercent, ut non continuo affligant eodem gradu vehementiæ, sed certo temporis spatio quiescant, & quædam quasi faciant inducias.

cias. Adeo etiam atrocissima intestinorum tormina, intolerabiles anxietates, vomitiones, aut concitata alvi dejectiones a veneno, vel drastico purgante aut emetico subortæ, non continenter corpora affligunt atque excruciant, sed remissiones, & exacerbationes suas habent.

§. XXX.

Quod spasmi illis partibus, quas diu obsederunt, atoniam atque imbecillitatem inducant, hæc etiam una ex præcipuis naturæ legibus & observatis censenda est.

Scholion.

Partium imbecillitas, quæ diuturnius spasmodorum sequitur exercitium, haud aliunde arcessenda videtur, quam quod validissima illa fibrarum agitatione, mutua allisione & contorsione fluidissimæ sanguinis ac succi nervosi partes, quæ tonum ac robur vitale efficiunt, avolent ac dissipentur. Unde sequitur, partibus tamdiu illam inhærere debilitatem, usque dum cum tempore paulatimque recentibus succis spirituosius iterum perfusæ ac refocillatæ fuerint.

§. XXXI.

Atonia & imbecillitas, quam vehementia spasmodorum in partibus relinquit, variorum phænomenorum in pathologicis rationem & causam subministrat.

Scholion.

Mirum est, quam levi negotio plura difficilia phænomena per hanc legem mechanicam explicari possint. Res perquam notatu digna est, quod sub intermittentium paroxysmis maxima addit pulsuum, cum interno calore, celeritas ac vehementia, diebus vero vacuis mirabilis pulsuum tarditas ac debilitas cum partium refrigeratione observetur. Si affectus & motus spasmodici hypochondriacos, arthriticos, vel hystericos exercent, pulsus valde duri, celeres cum interno ardore & anxietate observantur: remittentibus vero his paroxysmis pulsus tardissimi ac debilissimi evadunt. In febrium paroxysmis inque acerbis doloribus cutis arida, tensa, fervida, stricta & exsiccata visitur, ut nec quicquam humoris prodeat: finito autem paroxysmo

relaxatur, & tumida ac mollis redditur; largissimoque sudore cum frigidiusculo sensu perfunditur. Sub spasmodis, febrili calore, ac doloribus urina valde aquosa ac tenuis, & quæ nihil sedimenti deponit, mingitur, quum tamen in declinatione, & silentibus spasmodis propter nimiam meatuum laxitatem urina valde crassa ac saturata, quæ facile sedimentum dimittit, excernatur. Quid notius est, quam quod partem vehementer inflammata, & acutissima sensatione vexata non ita multo post tanta atonia & resolutio excipere soleat, ut omnis dolor sublatus sit, atque sanguis ob extremam debilitatem partis quiescens sphacelofam corruptionem concipiat. Sub omni graviore dolore partis adest constrictio, quam insequens intumescencia certum deservientis doloris indicium est. A venenis causticis mire contorquentur intestina cum ventriculo; operatione vero peracta & post mortem venter ab intestinis inflatis in magnum tumorem attollitur. Fortiorem emetici aut purgantis operationem plerumque ventriculi & intestinorum atonia ac flatulentia excipit, & labefactato motu peristaltico alvi tarditas subsequitur. Petenda hinc etiam est ratio, quare cessante febris impetu aut convulsione demum ingens languor ac virium prostratio percipitur. Similiter in principio tussis materia admodum tenuis est, sub declinatione vero, remittente glandularum spasmus, valde copiosa ac mucida excernitur.

§. XXXII.

Quo vehementior itaque est spasmus, & quo diutius partem affligit; eo major atonia, imbecillitas, ac virium resolutio relinquitur.

Scholion.

Inde fit, ut profundior ac vehementior inflammatio sphacelum post se trahat. Motus vero epileptici & asthmæ convulsivæ, si diu perdurant, plerumque ita vitiant tonum cerebri ac nervorum, ut paralysis, hemiplexia vel apoplexia finem vitæ imponant.

§. XXXIII.

Quia partes per motus spasticos & paroxysmos admodum debiles & imbecillæ e-

vadunt, hinc fit, ut stagnantes, & subfistentes, qui affluerunt, humores fomitem ac materiam ad novos paroxysmos producendos ingenerent.

Scholion.

Frequentissime accidit in intermittentibus, ut paroxysmi statim temporum intervallis redeant, etiamsi omnis materia febrilis subacta & exturbata fuerit. Qua de re ego ita sentio. Nimirum ipsi paroxysmi novam semper materiam & causam novi & futuri paroxysmi progignunt, dum intensiori calore & motu sanguinis adaucto plures biliosæ ac falsæ extremitatis sordes, in quas sanguis vehementiori motu attritus tandem fatiscit, producuntur, quæ in partibus membranosis a paroxysmo valde debilitatis, facile stagnant, easque ad concitandas spasticas constrictiones excitulant. Multo autem facilius paroxysmi regenerantur in partibus valde debilitatis, si materia febrilis adhuc præsens sit, inque abdominis visceribus adhuc resideat. Idem nostrum iudicium est de causis, quare febres aliquæ morbi facile patiantur recidivam. Nisi enim partes a morbo fractas ac debilitatas convenienti medicina roboramus, atque earum tonum instauremus & materiam, quæ in vitio est, evacuemus, quid mirum est, si de novo priores morbi repullulascant. Ex dictis aperta jam erit ratio, quare cortex chinæ & alia subadstringentia, & roborantia febrilibus paroxysmis, & id genus spasticis pathematibus avertendis sint utique præsidia efficacissima.

§. XXXIV.

In juvenili & virili ætate, in corporibus vegetioribus & agilioris indolis sanguis, & humores impetum magis faciunt versus superiora; in senibus vero infirmis, & senioris naturæ hominibus versus inferiora.

Scholion.

Ita observamus, profusiones sanguinis per nares, per pulmones in hæmoptysi familiares admodum esse juvenibus, adeo ut etiam ardentes febres in iis sæpius per narium hæmorrhagiam solvantur. Et quia ex sanguinis impetu ad pectus facile phthisis gignitur, patet jam facile ratio, quare

nulla ætas phthisico malo tam obnoxia sit, quam juvenilis. Ratio vero, quare in hac ætate versus superiora magnus humorum fiat impetus, dubio omni procul in fibrarum robore, nimia tensione, elatere, quærenda erit, in senibus vero & infirmis humores magis versus inferiora tendunt, quoniam nimia est solidorum laxitas, & flacciditas, atque fibrarum robur diminutum, hinc remittit etiam ille vividus humorum versus superiora impetus, sed magis vitiosi humores descendunt ad inferiora, inque visceribus stagnantes chronicas passionibus, scorbutum, cachexiam, hydropem, nephritidem, colicam, fluxus hæmorrhoidales, & ex his varia resultantia incommoda producunt. Accedit & illud, quod in juvenili ætate semper alvus sit adstrictior, in senibus vero mollior & laxior. Quin etiam horum libere hinc inde disfluere liquidum nerveum & juxta naturæ ordinem robur ac motum partibus præstare possit. Sunt vero affectus animi certis naturis & corporibus magis vel minus insensibilis, & cum in juvenili ætate magno impetu agitantur humores, non mirum est, iracundiam juvenibus maxime esse noxiam, dum inde in enormes hæmorrhagias narium, hæmoptyses, phthises, pleuritides, febres ardentes, cephalalgias, & deliria facile incidunt. Et quia in proveciori ætate solida laxitate naturali laborant, facile intelligitur, inæstiam & curas, terrorem quoque senibus esse insensibilissimos affectus, quibus graves chronicæ passionibus, & ipsa etiam mors promte admodum suscitantur. Est enim mirifica tristitiæ vis tonum ventriculi, & intestinorum labefactandi, & destruendi, ut alimentorum digestio, secretio, & excretio mille modis inde turberetur.

§. XXXV.

Fluida & solida ex repetitis actibus, & consuetudine talem acquirunt naturam ac dispositionem, ut facillime eosdem motus repetant.

Scholion.

Hæc lex naturæ universalis est, & hinc probe custodienda, eo quod plurimorum phenomenorum explicationi inserviat. Plures sunt morbi, seu potius morus mor-

bosi,

hosi, quibus fluida ex uno loco in alterum cum impetu transferuntur, qui certo anni, aut mensis tempore revertuntur suamque tragediam ludunt. Qui semel vel iterum colico dolore correpti sunt, ii facile rursus in eundem incidunt. Et quibus circa tempora æquinoctialia hæmorrhoides fluere consuecunt, illi eodem tempore revertente spasmos hæmorrhoidales in lumbis, dorso, osse sacro, ac infimo ventre experiuntur. Si qui certo anni tempore venæ sectioni aut scarificationi adfuescunt, recurrente eo tempore, gravitatem & pressionem in iis locis patiuntur, sique has evacuationes omiserint, sæpe fit, ut inde in morbos incurant. Qui nimis exercitationibus & laboribus corpora assuefecerunt, si intempestivæ & diurnæ quieti postea indulgent, facile ægrotant, & maxime in articulorum doloribus incidunt, & contra, si quis ex multa quiete, ut verba sunt Hippocratis Lib. de victu acutor. §. 24. ad ampliorum laborem de repente perveniat, multo magis ladeatur, quam si ex multo cibo ad vasorum vacationem transmutetur, & si ex multo labore de repente ad otium & segnitiei exciderit. Oportet tamen & his corpus quiescere. Oportet item illis ventrem a ciborum copia quiescere. Sin minus & dolorem in corpore inducet, & totius corporis gravitatem. Et idem auctor §. 13. levis letus præter morem mollis dolorem inducit, itemque præter consuetudinem durus. Qui dormire consueverunt hyemali tempore in conclavi minus calefacto, ii leduntur, si somnum capiunt in hypocaulis tepesactis. Qui adfuescunt determinata diei hora cibum adsumere, vel etiam expergisci, ii eadem hora revertente ad ciborum appetentiam coguntur vel evigilant. Quibus in usu est certa noctis hora mingere, eadem singulis noctibus ad mingendum excitabuntur. Sic plura circa hanc rem valde utilia tradidit Hippocrates de veteri medicina §. 19, item de victu acutorum. §. 15. 16.

§. XXXVI.

Motus omnes & singuli, qui functiones corporis animati turbant, in se & sua natura noxii atque perniciosi sunt, nihilominus salutarem sæpius effectum relinquunt,

& causas morborum jugulando corpori sanitatem restitunt.

Scholion.

Quemadmodum omnis ordo tam in moralibus, quam in physicis, & quodcumque eum illo recto ordine convenit, in se & sua natura bonum ac salutare est, ita etiam, quod huic ordini repugnat & contrariatur, in se & sua natura malum est. Sicuti itaque motus, qui vitæ & sanitati præstant, temperati, proportionati, & in æquilibrio consistentes absolute salutares & proficui censendi sunt, ita necessario inde inferitur, omnes eos motus extra proportionem & æquilibrio constitutos, qui vitiant & lædunt actiones, sua natura & suis viribus esse perniciosos. Ecquis est, qui motus circulares humorum retardatos, depresso, excretionem suppressas, & ex his pendentes sanguinis & feri stagnationes, viscerum infarctus, obstructions, corruptiones, quibus maxime natura morborum chronicorum continetur, dicere velit salutares? Neque de motibus intensioribus, & spasmodicis absoluta salubritas, quæ corpori utilis sit, illudque a corruptione & morte vindicet, prædicari potest: perquam enim notum est, spasmos ejus naturæ ac indolis esse, ut excretionem sistant, emundatorium cutis, quo utilissima perspiratio continenter fit, constringant, atque humorum motum ab ambitu corporis & extremis partibus ad interna, & ipsum cor retrovertant, cum tamen motus illi, qui sanitati & vitæ patrocinantur, excretorii, debeant esse liberi, & a centro ad peripheriam corporis ferri. Et quod spasmodorum natura vitæ e diametro adversetur, vel ex eo colligendum est, quia sub spasmis & per spasmos symptomata, quæ mortem inferunt, producuntur.

§. XXXVII.

Non spasmi, sed qui spasmos sæpius subsequuntur, intensiores sanguinis per vasa motus a validiori & celeriori cordis & articularum systole suscitati, & qui ab interioribus ad exteriora devertunt, & febriles dicuntur, salutarem sæpenumero effectum præstant, dum corpora a causis morbosis, & earum pravis effectibus liberant.

Scholion.

Neque etiam febris, utut ejus effectus sæpe salutaris sit, in se & sua natura adeoque absolute & nullo respectu habito salutaris motus vel conatus naturæ in bonum finem institutus dici potest, quia virus consumendo sæpe, præsertim in morbis chronicis, stagnationes humorum, & viscerum corruptiones ac putredines deteriores reddit; hinc fit, ut febris phthisi aut hydropi vel cachexiæ & scorbuti superveniens vel senilibus & infirmioribus corporibus accedens plerumque, imo fere semper mortem inferat; salutaris itaque effectus sequitur, si spasmi ejus sunt naturæ, ut causam, a qua proveniunt, nempe sanguinem stagnantem, evacuent, & celerrime febriles motus idem ridem stases, & stagnationes perniciosas discutiant, & sanguinem, qui copia & spissitudine laborat, resolvant.

§. XXXVIII.

Periti itaque & prudentis est medici, motuum, qui sunt in morbis, naturam & effectus probe cognoscere, & in salutarem finem convenienti auxilio convertere.

Scholion.

Profecto in eo therapia cardo versatur, ut medicus valde perniciosales morbosos motus discernat ab iis, qui salutarem possunt præstare corpori effectum; illos enim præcis tanquam radicibus compescere, hos vero arte, qua fieri potest, exquisitissima secundare, & adjuvare debet. Neque vero feliciter hoc negotium conficere poterit, nisi naturæ leges, & effectus, item diversissimas motuum morbosorum, a quibus sustentantur, causas, & corporum afflictorum naturam probe, & accurate intelligat, & hæc omnia invicem probe discernat. Et qui omnia hæc bene norit, is nostra sententia optimus erit censendus medicus.

CAPUT IV.

De morborum, & motuum morbosorum causis.

§. I.

QUum turbatio functionum corporis vivi & sani a motibus, qui secundum leges naturæ sunt, valde immutatis proveniat; nulla autem corpori mutatio sine causa, quæ hanc inferat, induci possit, necessario sequitur, ut motus in corpore insigniter mutati ab adequatis, & quoad proportionem accommodatis causis proficiantur.

Scholion.

Quoniam variae, exque graves admodumurbationes motuum secundum naturam incidunt, quæ etiam variis modis corpus humanum excruciant, facile patet non unam eandemque, sed valde diversas ratione principii, & virtutis agendi esse causas, quæ hos motus excitantur.

§. II.

Plena, & exquisita causarum morbi cognitio Medico scitu summe est necessaria.

Scholion.

In accurata causarum morbi perspicientia medentis labor maxime versatur atque absolvitur. Nam si quis causas morbi, quo corpus afficitur, juxta effatum Hippocratis, lib. de Flatibus. §. 2. probe cognoverit, valde potens est ea afferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria morborum natura perspecta. Quam sententiam divus lenex magis planam ac perspicuam facit lib. de Natura human. §. 25. curatio nem, inquit, instituere oportet, ut causa morbi nos opponamus, sic enim solvitur utique id, quod morbum in corpore fecit. Pertinet huc illud Celsi: causa investigatio, ejusque primordia & occasio in affectionis & remedium cognitionem deducunt amplissimam. Sique origines, & principia, ex quibus pravæ corporis adfectiones proveniunt, plane atque exacte perspectæ sunt, longe facilius præcavendi morbos erit ratio; ex parva enim occasione sæpe ingens nascitur

nascitur morbus. Neque vero quicquam præclarius a medico desiderari potest, quam ut corpora humana a morbis & permatura morte defendat.

§. III.

Causa motuum morbosorum minus recte in principio omnes corporis motus dirigente ponitur.

Scholion.

Si hoc principio fluidum illud nobilissimum in sanguine & nervis contentum atque ex puriori & delibatissima aeris & aliorum substantia oriundum, significatur, non plane repudianda est hæc assertio. Quod enim motus secundum naturam efficit, id immutatum eisdem turbare ac pervertere potest. At enim vero si pro tali principio ens quoddam materiæ expers agnoscitur, quod sensu interno, intentione ac sapientia instructum motus ad certos fines in morbis dirigat, id neutiquam admittere possumus. Clarius enim ac distinctior prius huiusmodi principii, quod motus ad vitam pertinentes tam in statu sano, quam adfecto dirigat, tam existentia probatio, quam explicatio a nobis desideratur.

§. IV.

Causæ ex Metaphysicorum scholis in physicam & pathologicam corporis humani doctrinam minime transferri debent.

Scholion.

Metaphysici causarum suarum classes maxime secundum actiones humanas instruxerunt, quo referri videntur causa efficiens, principalis, impulsiva, moralis, physica, instrumentalis, formalis, objectiva, finalis, subjectiva & id genus plures. Ut itaque genuinus harum distinctio- num valor & usus, qui ab instituto nostro non alienus videtur, appareat, ponamus, hominem esse, qui imminentem domus ruinam præcavere atque avertere velit. Causa igitur efficiens hic ponenda erit in domino, qui hanc imponentem domus ruinam præsentit, intelligit, & omnia ad hanc avertendam conquirat præsidia. Causam materialem & subjectivam constituet res, quæ ruinam minatur; objectiva consistet in huius abolitione; formalis erit modus hanc amovendi; instrumentalis

continebitur instrumentis huic scopo accommodatis: causa denique finalis dicenda erit præservatio a damno. Hanc concatenatam causarum seriem nonnulli ex recentioribus transferunt ad economiam corporis humani, quod causa morbi ruinæ, & corruptioni facit obnoxium. Rem igitur hunc fere in modum explicant: dicunt nimirum, hoc periculum corruptionis esse omni modo a corpore avertendum, atque ad hoc concurrere omnium primo animam humanam, quæ prævideat atque intelligat imminentem corporis sui interitum, omniaque media ad hunc amoliendum dirigat, adeoque causam esse morbosorum motuum efficientem; pro causa autem materiali seu subjectiva habendam esse materiam illam perniciosam, quæ corporis destructionem molitur; causam objectivam esse ejus ex corpore eliminationem, formalem & motus secretorios, & excretorios, instrumentalem vias & partes solidas, finalem denique corporis ab omni interitu ac putredine conservationem. Hæc utique animæ methodus, in conservatione corporis, quemadmodum est simplicissima, ita etiam a tironibus, quibus simplicia, facilia, & quæ ingenium non adeo fatigant, maxime arrident, avidissime & cæco animi impetu arripitur. At enim vero, quum hæc nimis generalia sint, atque ejusmodi principium, scientia, intentione, & potentia motus tam vitales quam naturales dirigendi instructum, frustra supponatur, quippe cujus existentia nondum solido quondam ratiocinio probata est; causas has metaphysicas, quæ potius mentis, quam corporis operationibus explicandis interserviunt, jure meritoque rejicimus, easque in physicam corporis humani scientiam neutiquam recipiendas esse existimamus; præsertim cum ejusmodi admissis omnis vera ratio, & demonstratio in medicina, quæ maxime in vera causarum, quæ corpus in functionibus suis mutant, inquisitione versatur, uno ictu præscindatur.

§. V.

Quemadmodum functiones ac motus, qui ad machinæ corruptibilis conservationem tendunt, a causis mere mechanicis, i.e. rerum corporearum facultatibus, earum-

rumque mutua actione ac reactione dependent; ita ab eodem fonte causas, quæ machinam corporis nostri pervertunt, vel plane destruunt, derivandas esse arbitramur.

§. VI.

Causa morbifica recte definita est a *Galenolib. de Symptom. Different.* quod sit illa, quæ suapte natura, propriisque ac infitis viribus ad morbi generationem confert sive proxime, sive remote.

Scholion.

Nam quemadmodum alimentis æque ac elementis, & venenis peculiaris inest vis ac facultas operandi in corpus humanum, ejus motus diversimode mutando: ita nullum est dubium, quin causæ, morborum opifices, proprias atque infitas vires ac facultates habeant, corporis nostri partes solidas ac fluidas multifariam in motu suo turbandi & alterandi. Pater id maxime ex diversis phænomenis atque effectibus, qui in morborum generatione conspiciuntur.

§. VII.

Venenorum vehementis illa operatio, quæ celerrime pervertunt ac destruunt machinæ nostræ vitales & conservatorios motus, causarum aliarum nocentium & morbidarum indolem, principium & modum operandi perquam pulchre declarat.

Scholion.

Quod venenorum diversa genera sint & cuivis peculiaris potentia agendi in corpus pernicialis insit, ex eorum effectibus diversissimo, quem exercent, satis clarum ac perspicuum est. Ita mercuriale venenum peculiari ratione agit in fauces earumque glandulas, eas constringendo & exulcerando. Arsenici virus atrocibus tormentis, vomitionibus enormibus, convulsionibus, & sphacelatione tunicarum intestinalium necat. Semen daturæ insaniam parit; hyoscyamus stuporem infert, & adeo conturbat phantasiam, ut dæmones, & spectra homines sibi imaginentur. Opium somnolentiam ac torporem menti infert; purgantia acriora necant inflammatione intestinalium: morsus canis rabidi funestam ab omni liquido horrescentiam affert. Venenum istius tarantulæ mirabiles effe-

Tom. II.

ctus producit; nam ictu earum læsi musicis instrumentis delectantur, eorumque sono ad gestulationem, choreas, & tripudia adiguntur. Ictus scorpionis subito & frigidissimo sudore totum corpus perfundit. Lithargyrium improvide & copiose haustum colicam convulsivam cum pertinacissima alvi adstrictione producit. Et quodvis etiam venenum peculiari ac specifica sua antidoto oppugnatur. Quo clarius intelligitur, diversorum, quos venena excitant, pernicialium effectuum causam nullo modo, ut nonnullorum fert hypothesis, in principio corporis nostri agente ac dirigente ejus motus, sed in ipsius veneni peculiaritatis, qua violenter totam motuum vitalium rempublicam evertit, querendam esse. Pari ratione plurimæ morborum causæ veneni naturam indolemque æmulantur, & diversis effectibus peculiarem suam texturam & ex hac dependentem activitatem & motum produunt. Ita nullum dubium est, quin variolæ, morbilli, purpura rubra alba, esseræ, rubeolæ, maculæ petechiales scorbuticæ a peculiari causæ indole, & schemate proficiantur, eo quod diversissimus horum morborum sit genius; symptomatum etiam & curandi diversa ratio; item quod unus alteri succedat. Ita non novum in praxi est, variolas supervenire morbillis, his variolas, & utrisque tandem purpuram accedere, purpuram rubram sequi albam, vel albam rubræ supervenire.

§. VIII.

Causæ morborum virulentæ non omnibus, sed certis ac determinatis corporis partibus, in quas suam exercent violentiam, insensæ sunt.

Scholion.

Miasma pestilentielle, quod corpora inficit humana, cetera animantia non offendit; contagium, quod boum gregem summa virulentia odoritur, equis & aliis bestiis innoxium est, & contra. Contagium scabiosi non alias partes inficit, quam subcutaneas, & similes ibi exulcerationes producit. Virus impurius coitus maxime glandulas petit inguinales, & faucium ossibus firmiter insidet, inque facie pustulas attollit, quod non facile in ulla morbida,

D. et,

etiam maxima impuritate lymphæ, quæ in scabie, scorbuto & lepra est, visitur. Materia, quæ scorbutum ingenerat, peculiari ratione gingivali carni, quam laxam, putridam & sanguinolentam reddit, infesta est. Ex oculis in ophthalmia promanantia effluvia non phthisin inducunt, sed oculos inflammant. Contra halitus contagiosi phthisicorum pulmone, non oculis nocent. Materia morbillorum effectrix nervis pneumonicis insidias struit, ac sæpius vehementissimam tussim proritat. Variolarum autem materia habitum corporis externum aggreditur, summamque cutim exulcerat. Serum acre, quod arthritidem parit, tantummodo articulorum membranas invadit, & ex una articulatione in alteram grassatur, sique ad viscera interna retropellitur, ventriculi & intestinorum membranas petit, easque ad vehementes spasmos & convulsiones sollicitat. Ex quibus adductis clarissime apparet, morborum causas materiales non esse passivas, sed ad actiones & motiones præternaturales inducendas valde potentes, & qualvis peculiari plane elemento, indole, modoque operandi esse instructas.

S. IX.

Quæ morbos inferunt causæ, motusque secundum naturam turbant, non unice primario, directe & efficienter motus in corpore perversos excitant.

Scholion.

Enim vero venena, vel exitiosæ morbidae materiæ motus istos spasmodicos convulsivos febriles in nervorum & vasorum systemate minime suscitant ita prorsus, ut causa horum unice illis sit adscribenda, sed jam tum in motu existunt, & constitutæ sunt partes corporis nostri, in quas agunt morbificæ causæ, ut proinde motus isti naturales tantummodo a morbidis rebus immutentur, perversæ augeantur, aut minuantur.

S. X.

Igitur motus morborum partim motuum, qui jam vigent in partibus secundum naturam, partim causarum morbidarum, quæ partes motrices infestant, producta sunt.

Scholion.

His cognitis non longius repetenda erit ratio, cur res infestissimæ, ut venena, vel tetra in aere exhalationes, tempore, quo epidemiæ affectiones grassantur, non in singulis similia, sed subinde plane diversa symptomata inferant, ita prorsus, ut v. g. variolæ in nonnullis valde benigne, in aliis acerbissime procedant. Sicut enim idem pharmacum pluribus oblatum diversas edit operationes, ita etiam eadem morbi causa, pro diversa corporum conditione effectus exerit, longe multumque discrepantes. Nam secundum vulgatum canonem causæ non tantum ratione activitatis, sed etiam receptivitatis operantur, sive, quod idem est, causarum vires perpetuo se habent relative, i. e. ab aliis præsentibus rebus multifariam modificantur. Prudentis igitur est medici, non modo respicere ad causarum morbidarum vires, sed etiam pensi habere corporum laborantium naturam, habitum, vires ac temperamentum. Ita demum rectum de morbi diagnosi, prognosi & curandi methodo enascitur iudicium.

S. XI.

In generandis morbis non una, sed plures concurrunt causæ, quarum seriem & ordinem utique scire oportet medentem.

Scholion.

In cunctis rebus, quæ a natura fiunt, infinitus fere causarum progressus observatur. Ut res illustretur exemplo, annonæ defectus causa esto caloris sæcundantis defectio, hujus causa erit cælum continuo turbidum ac pluviosum, quod a continuo ventorum ex occidente & septentrione flatu ortum fuit. Qui diuturniores venti dubio omni procul aliam causam, & forsitan peculiare ex terra exhalationes, aut siderum positiones habent. Neque etiam hæc ipsa suis, quibus oriuntur, causis e-runt destituta. Et hæc concatenata causarum series prope in infinitum extendi poterit. Simili ratione innumerabilis erit causarum morbificarum productio, dum semper causa producit effectum, qui postea causa fit alterius effectus, & sic porro. Quemadmodum vero satis est, si phisicus causas tantum proximas sterilitatis tempo-

rum novit, ita etiam sufficit, quando medicus earum rerum, quæ præter naturam sunt in corpore, causas proximas, & antecedentes, quæ eas regunt, cognoverit.

§. XII.

Causæ continentæ proximæ formales morborum dicuntur, quæ immediate & proxima ratione animati corporis functiones vitiant ac perturbant, ita, ut hisce positæ corporis afflictiones præsto sint, & remotis, illæ tollantur: & hæ sunt maxime motus solidorum & fluidorum perverfi, inæquales, ordinis expertes.

§. XIII.

Causas proximæ materiales, quas nonnulli efficientes per excellentiam vocant, morborum nosse etiam oportet medicum, & hæ sunt illæ, quæ turbatos istos motus sua natura excitant: hisce vero causis, quia antecedunt aliæ tam internæ quam externæ, factum est, ut illæ *καὶ τὸ ἐξ ἑαυτῶν* antecedentes, Græce *αὐτογενεῖς*, hæ vero externæ sive *προκαταρτιτικαὶ* & occasionales a veteribus dictæ fuerint.

Scholion.

Medicam hanc causarum doctrinam illustriorem reddemus exemplo. Sævis simorum, quibus hysterica excruciantur, pathematum continens, & proxima causa formalis erit vehementia spasmorum, quibus genus nervorum impetitur. Efficiens materialis erit copiosus, spissus & impurus sanguinis in nervosis partibus congestio. Causæ antecedentes erunt vel internæ vel externæ: ex illarum genere plethora ex mensium suppressione, & generis nervosi imbecillitas accosandæ erunt. Quod vero attinet remotiores causas externas, ex rebus naturalibus corporis nimia sensibilitas, vasorum exilitas, terror, vita motus expertis, inordinata diæta, liquidorum usus parcius, quæ ad genesis harum causarum occasionem præbent, adducendæ erunt.

§. XIV.

Plurimum refert, causarum morbificarum ordines in morborum, & medendi scientia non confundi.

Scholion.

Si medicus in demonstrando & sanando considerate ac prudenter agere velit, opus utique est, ut ordines & successiones cau-

sarum non invicem confundat, quod facit, si causas antecedentes loco proximarum & efficientium habet. Quod vitium maxime in recentiorum temporum pathologia solemne est, ubi ad acidum, vel ad humorum acrimoniam, aut ad plethoram causa efficiens vel proxima morborum refertur. Et quum medentes maxime occupati esse debeant in removendis causis proximis, perperam utique curas suas instituunt, dum toti in eo sunt, ut humorum acrimoniam vel acorem extinguant, aut plethoram minuant, quum potius primo omnium causæ proximæ, v. g. vehementia spasmorum & quæ hanc efficiunt, sanguinis stases vel stagnationes convenienti medicina removendæ essent. Mensium vel hæmorrhoidum suppressio est sæpius causa antecedens cachectici vel etiam hectici status, ubi viscera depravata, obstructa & corrupta sunt, atque vires cum bonis succis exhaustæ. Si quis itaque tali in negotio ad menses vel hæmorrhoides proliciendas curationis rationem dirigere velit, hic certe mirum a scopo aberrabit, & secundo successu frustrabitur. Si vero ad præcavendos hos morbos has causas antecedentes animadvertit, provoto rem suam utique perficiet.

§. XV.

Causæ, quæ motus morbosos proxime efficiunt, duplicis sunt generis: vel enim celerrime agunt, vel paulo tardius suam operationem perficiunt. Illæ rursus duplicis sunt ordinis, nimirum vel immateriales, aut materiales. Prioris generis sunt animi motus, posterioris, res, quæ dicuntur toto suo genere infestæ, videlicet venena.

Scholion.

Animi commotiones, quæ secundum scholas veterum inter causas morborum remotiores perperam referuntur, cum potius efficientes sint celerrimæ activitatis, immateriales dicuntur, quia in corpore sanissimo absente omni, quæ in vitio sit, materia solidorum & fluidorum motus cum vehementia ac celeritate pervertunt, ut in gravi terrore vel ira apparet. Protinus enim concepta in animo iracundiæ idea cor palpitare, arteriæ valide pulsare, & hu-

mores cum impetu ad caput ferri incipiunt. A subito terrore protinus frigent & inhorrescunt extrema, tubuli subcutanei constringuntur, venæ antea plenæ detumescent, & in præcordiis, a congesto ibi sanguine, oritur anxietas. Et profecto ea est motuum animi vis, ut omnium aliarum causarum, quin etiam venenorum vehementiam ac celeritatem in operando longissime exuperent, quia in instanti agunt, quum venena spatium postulent; quibus etiam statim in principio adhuc utiliter medicina opponi potest, quod tamen in animi pathematibus non valet. Inter causas igitur, quæ morbos progignunt, primum jure meritoque ordinem animi pathemata tuerentur, in secundo autem venena ponenda sunt.

§. XVI.

Res venenata, seu toti animantium naturæ suis viribus infestæ, in exili admodum mole ingentes in corporibus vivis motuum perversiones suscitant.

Scholion.

Venenorum natura & classis latius patet, quam quidem vulgo existimatur, namque epidemiarum grassari, & acerbè affligere solent passionibus, a virulentis maxime rebus, quæ tenuissimæ & valde corrosivæ aut fermentescibilis indolis sunt, & ex tetræ exhalationibus invicem in aere mixtis oriuntur. Et prout earum & crasis, & vis, & natura subinde multum differt, ita etiam fit, ut uno tempore hæc vel illa corpora aut temperamenta, item has vel illas partes sævisime adorianentur. Ad venenorum autem classem quoque pertinent subtilioris indolis sordes, quæ in sanis æque ac ægrotis ad partes extremas, salutari consilio amandantur. Hæc ibi diutius hærentes & intro repulsæ, veri veneni vires sapissime æmulantur, ut videmus in transpiratione prohibita, variolis, morbillis, scabie, purpura, erysipellate, & doloribus arthriticis cum violentia repulsis, & fonticulis, & ulceribus intempestive consolidatis.

§. XVII.

Dantur quoque motuum morbosorum causæ materiæ vitiosæ majori mole infestæ, & hæc potissimum sunt sanguinis cetero-

rumque humorum in vasis, vel extra eas, stases aut stagnationes.

§. XVIII.

Quamdiu fluida, intemperie copiosa delinquentia, non quiescunt, sed motu circulari jugiter agitantur, tam diu morbis procreandis inidonea sunt. Simul ac vero motus fiunt expertia, vel vasorum alveis elaborantur, vel in iis firmam stasim concipiunt, vel valde tarde progrediuntur, corpus offendunt, & morbos faciunt.

Scholion.

Ita plethorici vel etiam intemperantissime viventes sapius sine ullo incommodo spiritum trahunt, si natura est in perpetuo motu circulatorio & excretorio occupata. At ubi a terrore vel vento septentrionali subito oborto libera sistitur perspiratio, statim ingens morborum seges progerminat, quia humores, qui antea in motu erant & excernebantur, jam deficiente excretionem consistentes partes præter naturam afficiunt.

§. XIX.

Stases & sanguinis & humorum plus habent periculi, & acutiores sunt, quam horum congestiones & stagnationes. In stasibus humores omni motu carent, vasis minimis firmiter impacti, in stagnationibus vero non ex toto quiescunt, sed ob copiam & infarctum lentiores tantummodo cursus faciunt, & ejusmodi stagnationes potius passionum chronicarum & motuum morbosorum transitoriorum procreatrices sunt.

§. XX.

Stases sunt vel sanguinis, vel feri impuri acrioris: illæ inflammationes, hæc dolores spasticæque contractiones potissimum pariunt, utraq; febrilium motuum fecundæ matrices sunt.

Scholion.

Prout gravior vel levior sanguinis stasis est, & partes magis vel minus sensiles sunt, ita diversæ naturæ & effectus procedunt morbi. Sanguinis stasis in locis valde nervosis plurimum habet periculi, qualis est in meningibus atque in ventriculo & intestinorum canalibus, item in membranis, quæ pulmonales vesiculas

con-

constituunt. Serum impurius membranas capitis & cerebri lancinans hemicranias, cephalalgias, convulsiones parit: in membranis articularum dolores arthriticos: in intestinelorum tunicis atrocissima tormina: in ventriculo acerbissimas cardialgias: in meatu auditorio savam otalgiam: in dentium ligamentis gravissimam odontalgiam: in musculorum membranisque rheumaticos dolores suscitatur. Idem serum extravasatum variorum exanthematum, macularum, pustularum & ulcerationum causa fit. In glandulosis locis lymphæ stases, de fluxiones, & catarrhales febres ingignunt.

§. XXI.

Stagnationes sanguinis convulsionum & spasmodorum secundæ genitricis sunt, quæ vel ex copia, vel ex inopia humorum, secundum Hippocratis aph. 39. Sect. 6. fiunt.

Scholion.

Ad tutelam secundæ valetudinis proportio humorum in vasis, quæ nec excedat, nec nimium deficiat, semper necessaria est, alias statim proportio, & æquilibrium motuum læditur: nam ex nimia copia, æque ac ex inopia, si est supra modum, oriuntur stagnationes, quæ in locis valde nervosis naturam prompte ac expedite ad spasmos sollicitant. Et quamvis in infirmioribus & elanguidis nimia humorum, & sanguinis copia stagnans viscerum & partium tonum plane resolvat, & morbos chronicos potissimum accersat, tamen in vegetioribus, sensibilibusque texturæ & juvenilibus generatim hominibus fibras potius ad validissimas & spasticas constrictiones armat, quibus efficitur, ut magnæ in sanguinis circuitu inæqualitates & infensæ ad alia loca humorum translationes & congestiones fiant.

§. XXII.

Stagnans sanguis ex mensium fluxu suppresso aut vi cohibito graves maxime ad alia loca parit congestiones, acerbissimis symptomatibus stipatas.

Scholion.

Nemo expressius & rectius ipso Hippocrate valde infensas sanguinis congestiones ad alia loca, si menses fuerint obstructi in mulieribus, nobis delineatas reliquit. Eiusmodi clarissimus locus extat lib. de virg.

Tom. II.

num morbis §. 6. qui hic est: sanguis non habens ex utero effluxum præ multitudine refiluit ad cor vel ad septum transversum: vel in tibia & pedem descendens torporem inducit. Et lib. 1. de morbis mulierum hæc prodit: a mensibus suppressis dolor corripit ventris partem infra umbilicum, nunc inguina, nunc lumbos, & coxendicum ad sedem juncturam, nunc collum; aliquando vero strangulatio fortis accidet, & caligo ante oculos observabitur & vertigo, utpote purgatione sursum vergente ac adscendente. Præter ea plurimis in locis ut Lib. 1. de morbis mulierum §. 6. 8. 17. diserte explanat, quam graves passionibus oriuntur, si menses ad caput, ad præcordia, ad stomachum, ad hepar, & ad ventrem allapsi fuerint, quæ loca alias fusiori explicatione persequemur. Neque in praxi obscurum est, quemadmodum menses vehementia v.g. a gravi terrore repressi sanguinis ex pulmonum, ex ventriculi vasis, ex renibus profusiones, in capite convulsiones, vertigines, vocis privationes, in præcordiis strangulationes suffocatorias, & ingentes angustias efficiant.

§. XXIII.

Neque minus sanguinis hæmorrhoidalis in pleniori & nervoso intestino, quod colon vocatur, stagnatio, graves congestiones ad alia loca, & affectiones ærumnolas causatur.

Scholion.

Non indignum annotatione est, quod in hanc rem prodidit Celsus lib. 1. cap. 18. cum sanguis per hæmorrhoides exitum, non habeat inclinatum ad præcordia materia subitis, & gravissimis morbis correpti sunt. Et quemadmodum fluentes hæmorrhoides, teste experientia, & secundum Hippocratem lib. 6. epidem. Sect. 3. §. 64. a peripneumonia, pleuritide, ab ulceribus, a lepra & juxta aph. 2. Sect. 6. melancholia, a nephritide, item a siderato morbo vid. Coacas prænotiones Sect. 3. num. 318. liberant: ita nihil dubii est, quin cohibitis hic fluxus eisdem morbos proferat. Neque egregius locus Coac. versu 159. prætereundus est, ubi scribit: ex hæmorrhoides parum appa-

rente vertigines obortæ parvam ac modicam siderationem significant : solvit venæ sectio & quicquid hoc modo apparuerit, mali aliquid significat. Item : antecedit, versu sanguinis fluxiones statis temporibus contingentes, si sanguinem non effuderint, comitiales morbi mortem inducunt. *Martianus*, excellens *Hippocratis* commentator in illa loca hæc adjicit ; multitudo sanguinis retenta nervosum genus invadit & si superna petat aut apoplecticus affectus aut convulsivus producit, hic quidem, si acrimonia plus lædere aptus sit, si vero corpulentia, eo casu apoplecticus affectus expectandus erit potius ; item, si hæmorrhoidis appareat in sede, id sanguinis plenitudinem testatur, quam si solvere per fluxum natura non potest, in caput translata vertigines fiunt ; sunt & adhuc alia eaque valde ærumnosa pathemata spasmodica convulsiva, dolores cardialgici, cum summa anxietate, conatuque vomendi juncti, convulsiva & spasmodica tormina, quæ paralyfin relinquunt, quibus illi infestantur hæmorrhoidarii, ubi consueta sanguinis per sedem profusio violentia quadam cohibita fuit. §. XXIV.

Sanguinis stagnationes in plethoricis ob consuetas ejus excretiones suppressas obortæ, viscerum tonum solvendo, subinde graves & diuturnas passiones inferunt.

Scholion.

Propullulat inde maxime in imo ventre cachexia, hydrops, calculus, morbus niger *Hippocratis*, icterus niger, & scorbutus mille malorum opifex, valde enim impurus a suppressis excretionibus nascitur sanguis, qui graves & spontaneas lassitudines, difficilem spirationem, pectoris angustiam, corporis extenuationem, luridum faciei colorem, varii coloris maculas, artuum dolores, gingivas scetidas, & putridas in scorbuticis maxime fuscitat.

§. XXV.

Sicut sanguinis nimia copia : ita etiam ejus magna inopia & periculosas stagnationes & graves spasmos & partium resolutiones efficit.

Scholion.

Neque enim tantum proportionem ex-

cedens sanguinis plenitudo, sed & humorum inopia pernicioles stagnationes, spasmodorum & chronicarum passionum procreatrices, producit. Nihil enim familiarius usu evenit, quam ut amisso vel nimium exhausto per morbos vitali nectare gravissimi, & qui difficilem admodum curationem habent, alii superveniant. Observavimus non semel, sed sæpius atque iterum, ab enormi sanguinis profusione corpora valde obnoxia fuisse motionibus passivis, adeo, ut vel refrigeratione vel terrore accedente in summas angustias, anxietates, animi deliquia, cordis palpitantes & tremores delapsi fuerint : quin imo in exhaustis corporibus a gravi animi affectu, aut refrigeratione præpostera, aut a validiori medicina, aut ab acidorum perverso abusu ærumnosum hypochondriacum, quod non nisi spasmodicum est malum, sæpius subortum annotavi. A largiore sanguinis missione molliora corpora, septentrionali frigido cælo paulo diutius exposita, in catarrhales rheumaticas affectiones promte incidunt. Neque indigna consideratione res est, quod si ex vena animalis aperta ingens sanguinis copia effundatur, statim convulsiones succedant, ita ut quo major fiat effusio, intensiores etiam oriantur convulsiones, quæ circa mortem evadunt vehementissimæ. Quorum ratio hæc veri valde similis videtur : ubi nimirum ingens copia sanguinis effunditur, non sufficiens ejus ad cordis musculum fit adfluxus, unde ejus dilatatio sive diastole minuitur, qualis vero diastole, talis etiam est sistole sive contractio cordis : proinde hæc debiliior reddita sanguinem in vasis præsertim capillaribus constitutum non satis valide propellere & in circulum agere potest, hinc in partibus membranosis & nervosis capitis, & medullæ spinalis stagnans eas ad convulsiones sollicitat. Tandem adjungenda & hæc erit ratio : motus ille contractorius, in nervosis & membranosis partibus qui viget, & a liquidi nervi influxu sustentatur a resistentia sanguinis, qui vasis vehitur, in æquilibrio detinetur, quod plane tollitur sanguine effuso, unde motus contractionis in illis partibus increvit. Ad motus enim temperatos, qui sanitati patrocinantur, utique proportio sanguinis & humorum, qui

qui nimia contractioni fibrarum, quam fluidum nerveum efficit, resistant, perquam necessaria est, & contra etiam, ne nimia fibrarum expansio a sanguine fiat, opus est sufficienti fluidi nervei influxu fibræ perfundantur, quo systoles, & diastoles exactum fiat æquilibrium. Hoc supposito, jam ratio haud difficulter reddi poterit, cur præsentente aut convulsione, aut spasmo, aut in horrore febrili, in corporibus non plethoricis sectio venæ immane quantum spasmodica pathemata intendat, ut in extremo vitæ periculo ægri videantur constituti.

§. XXVI.

Et sanguinis, & feri, & aliorum humorum excrementitiorum stagnationes, morbosas quoque faciunt afflictiones.

Scholion.

Seri excrementum salino-sulphureum, ubi non satis per subcutaneum cribrum, vel per urinarias vias expurgatur, intus remanet, & in partibus glandulosis, & nervosis stagnans eas lancinat, arrodit, & morbos salinos producit; cujus generis sunt dolores artuum, rheumatismi, coryzæ, gravedines, tussis, fluxiones salæ, acres ex oculis, diarrhææ dolores, abdominis ab erosione intestinorum & ventriculi, varii generis exulcerationes. Atque etiam febriles spasmos ab excrementitia transpirationis materia intercepta in locis nervosis, & membranosis nasci, non sine ratione statuendum est. Quomagus mirari subit, esse nostris temporibus nonnullos, qui ab uno extremo in alterum delapsi, plane inani conatu, contra omnem fere pathologiam falsam pugnant.

§. XXVII.

Serum viscidum & copiosum, in habitu poroso & carnoso stagnans, facit tumores cedematosos; in cavitates effusum comprimendo lædit, & ad corruptionem disponit interiores partes: in glandulis collectum earum tumores & dolores insignes efficit.

§. XXVIII.

Cruditates acidæ biliosæ a prava digestionem & alvo suppressa subortæ, & in canali alimentario diutius detentæ, ingentes dolores, inflationes, & ob consensum cum

genere nervoso sævissimos spasmos efficiunt.

Scholion.

Profecto sedes plurimorum morborum ex alvo suppressa est, quoniam complures varii generis & indolis fordes in intestinorum canale confluunt, quæ non expurgatæ pejorem naturam, ob diuturniorem moram, & ob novam cum aliis mixtionem, induunt, unde fomites, & minere februm maxime intermittentium, flatulentiarum, spasmodiarum, qui præcipue hypochondriacos & hystericas exercere solent, fiunt, inde anxietates, inde dolores, etiam in remotis partibus, ut in capite, producantur.

§. XXIX.

Humores acidi, corrosivi, cum bile permixti viridem, & valde corrosivam indolem nanciscuntur, atque in ventriculo & duodeno stabulantes graves afflictiones inferunt.

Scholion.

Sicuti in nulla corporis parte sibi magis relicta & conspicua est acrimonia acida, quam in ventriculo, ita hæc ipsa nimium ingravescens, quod præsertim fit in senibus, hypochondriacis, melancholicis, quartanariis, & vitæ sedentariæ addictis, & vina acida bibentibus multas calamitates, ventriculi roisiones cum ardoris & anxietatis sensu, eructationes acidas, vomitiones & insignes debilitates, pectorisque angustias, dolores lancinatorios circa præcordia invehit; quin imo inde cholericæ, & dysentericæ affectiones, & diuturni rosiivi cum inflatione dolores intestinorum, ab erosionem producantur.

§. XXX.

Solennes illæ & universales morborum causæ, stases & stagnationes, ubi vel natura vel arte moribus discoloriis & excretoriis remouentur, sanum & saluum evadit corpus. Si vero hoc non fit, in pertinentes obstructions, indurationes, corruptiones, extravasationes, sphacelationes junctas transeunt.

Scholion.

Universa therapia, quam vel natura vel ars suis motibus adversus morbos suscipit, præcipue in eo posita est, ut causæ illæ fun-

tionum corporis turbativæ, quæ potissimæ sunt sanguinis vel puri vel impuri, aut humorum excrementitiorum insensibilis stases & stagnationes, removeantur: quod fit, si humores subsistentes vel in ordinem & morum redigantur, vel per congrua emunctoria corpore expellantur. Quod si vero neque natura neque ars id efficere poterit, causæ hæc, quo longius in corpore resident, eo perniciosiorem induunt indolem, adeo ut, elusa omni curatione, in extremam perniciem & mortem corpora deducant.

§. XXXI.

Providendum hoc præcipue est, ne causarum morbidarum producta, in corporibus dissectis conspicua, pro ipsis morborum causis habeamus & venditemus.

Scholion.

Habent utique dissectiones morbis defunctorum corporum in condenda ætiologia magis mortis, quam morborum multum utilitatis atque usus: nam mortis, quæ est destructio plenaria motuum vitalium, causas omnino reddunt perspicuas & sensibus manifestas. Perperam vero hæc causæ mortis cum morborum proximis vel ab imperitis vel ab astutis medicis vulgo confundi solent, cum hi ignaris adstantibus tales esse morborum causas, quæ nulla arte vinci potuissent, promte imponunt, ut eo melius curationes suas sæpe fatis frivolas excusare possint, nihilo tamen minus ex frequentioribus inspectionibus cadaverum illud in pathologicum usum trahere possumus, quæd videamus, quales effectus graves imo funestos morborum causæ sibi relictæ, & non sublata post se trahant.

§. XXXII.

Cum nulla causa in rebus contingentibus a se ipsa existat, sed ab aliis causis præincipientibus sustentetur: necesse est, ut insensibilis illæ stases & stagnationes ab aliis producantur, quæ antecedentes secundum scholas vocari solent.

§. XXXIII.

Antecedentes stagnationum & stasium causæ sunt, maxime sanguinis & excrementitiorum humorum solennes & consuetæ secundum naturam excretiones suppressæ.

Scholion.

Quamdiu humores ratione quantitatis & temperaturæ in convenienti proportionem & æquilibrio consistunt, tamdiu machina placidis, & proportionatis, qui prævita & sanitate militat, gaudet motibus: simul ac vero excretiones illæ solennes vitium capiunt, atque adeo sanguis vel humores excrementitii nimium in corpore accumulatur, statim hinc inde exitiosa humorum sunt stagnationes, motus progressivi expertes, & sic morborum fit genesis.

§. XXXIV.

Excretiones summe salutiferæ vel a nimia sanguinis & succorum copia, vel ab eorum degeneri & quæ excretoriis motibus resistat indole, vel a partium solidarum depresso robore dependet.

Scholion.

Depressio roboris in solidis partibus plurimum sane ad languidiore excretiones, & generationem tum plethoræ, tum cachymix confert, unde quotidiana praxis edocet, senes infirmos, viribus fractos, propter ingentes sanguinis profusiones aut perperas antea morbos, illis maxime esse obnoxios. Rectissime enim Celsus scribit: *infirmitas omnibus morbis patet*. Quo magis elucet, quantum salutis, & præsidii ab omnibus iis, quæ vires conservant, quæ robur & tonum deperditum restituant, cujus generis maxime sunt balsamica medicamenta bene temperata, & mixta, in avertendis morbis expectandum sit.

§. XXXV.

Neque universi corporis, neque solidarum partium infirmitas, neque humorum & sanguinis nimia exsuperantia, neque excretionum suppressio, a se ipsa fit, sed ab aliis progignitur causis, quas scholæ remotas, procatacticas, occasionales, primordiales vocare solent.

§. XXXVI.

Causarum remotiorum, quæ disponunt partes fluidas æque ac solidas ad motus vitiosos, classes plures sunt: vel enim partes solidas earumque tonum & robur atque efficaciam motus, vel fluidarum copiam aut mixtionem, & dispositionem

ad motum respiciunt, & sunt vel naturales, vel non naturales, vel præternaturales.

§. XXXVII.

Ex naturalibus, & quæ maxime internam solidarum habitudinem, & dispositionem ad motus afficiunt, sunt ætas, temperamentum, sexus, dispositio hæreditaria a parentibus, consuetudo, habitus corporis; ex præternaturalibus dispositio prava partium solidarum a morbis vel perversa medicatione relicta; ex non naturalibus diuturnus mœror, cura ac angor animi, & aliæ animi perturbationes.

§. XXXVIII.

Vitia partium fluidarum morbis ingenerandis idonea, maxime aer & ingesta tam solida, quam liquida, motus quoque, quies corporis, somnus & vigilia disponunt & modificant.

Scholion.

A Galeno sex res sive causæ dictæ non naturales, quæ remote morbos ingenerant, numerantur. Sed quia affectus animi vehementiores, præsertim terror & ira, quæ celerrime agunt, neque minus salubres sanguinis & aliarum fœdium excretionibus cohibita & suppressa inter causas morborum propinquiores & antecedentes referendæ sunt, hinc & ordinis & doctrinæ causa has ipsas ex rerum non naturalium numero, quæ valde remotæ sunt, excludendas esse arbitramur.

§. XXXIX.

Cognitio causarum remotiorum, quæ corpora disponendo ad morbos agunt, non vacat in pathologia & therapia singulari usu ac fructu.

Scholion.

Nam remotiores causæ, quæ ex rerum sic dictarum naturalium, non naturalium, & præternaturalium classe petendæ sunt, antecedentes & proximas causas demum progignunt, & constituunt. Multum itaque refert scire, qualis victus, loci, aerisque conditio, qualis cœli status, quale vitæ genus, qualis animi dispositio, qualis ætas ad hunc vel illum morbum ingenerandum conspirent. Ab istis enim unde morbi veniunt & nascuntur, ab illis quoque eorum principia causæque ducendæ sunt.

unde discimus, ad morborum præservationem multum conferre, si harum rerum usum & præcepta diætetica non habeamus neglectui, sed accuratius illa observemus.

§. XL.

Cum ingens & innumerabilis vero eorum, quæ corpus humanum infestant, idque morbis obnoxium reddunt, sit copia; mirum est, homines non frequentius ærotare.

Scholion.

Etenim & anni tempora, & varia tempestatum genera, & quævis ætatis partes suos peculiare edunt, & proferunt morbos. Deinde corpora diversi sexus, diversi temperamenti & habitus & dispositionis a parentibus acceptæ suos peculiare & proprios fovant morbos. Multum quoque juvat nosse, gracilia, an obesa, infirma, an robusta sint corpora, utrum perversæ vitæ & victus rationes, an noxiæ & insalubres esculentorum & potulentorum adsumptorum sint facultates. Hæc enim omnia ad morbos ingenerandos esse aptissima, nemini facile ignotum est. At vero inter tot rerum infestarum, quarum injuria corpus nostrum impetitur, discrimina, rarius homines graviori quodam morbo divexari mirandum est.

§. XLI.

Quamvis plures sint res insalubres & ingenerandis morbis aptissima, tamen non semper tanta potentia pollent, ut motus naturales universæ machinæ torbare valeant: cujus generis sunt pernicioles stases & stagnationes humorum cum magna imbecillitate vel universi generis nervosi, vel certarum tantum partium junctæ. Ad harum vero causarum, quæ proximæ merito dicendæ sunt, productionem, non una remotior causa, sed plures conspirare & consentire debent, & quoniam id rarius contingit, rariora etiam ex causis remotis vitia & morbi exurgunt.

Scholion.

Meretur hæc adsertio exemplo illustrari. Morbus ille familiarissimus, qui affectio hypochondriaca nominatur, est convulsiva & spasmodica partium nervosarum præcipue ventriculi & intestinorum afflictio: hæc ut producat, non una, sed plures

concurrere debent causæ. Neque enim sola a motu abstinentia, neque acidorum ac refrigerantium abusus, neque animi moror, neque vasorum exilitas, neque pharmacorum, quæ stomachum lædunt, copia, huic gravi malo ingenerando sigillatim sufficiunt. Si vero inter hæc plura concurrunt, tota natura debilitatur, excretiones necessariae sufflaminantur, ventriculi robur & digestio perit, ingens saburra vitioforum humorum primis in viis congeritur, adeoque & stagnatione sanguinis & excrementitiorum humorum partes nervosæ vehementer afficiuntur, & ad spasticas stricturas sollicitantur summa sublequente earum imbecillitate.

§. XLII.

Rariores quoque inter homines oriuntur morbi, quia mechanismus corporis nostri ad eorum causas avertendas eximie concurrit.

Scholion.

Tam sapienti constructa est corporis humani machina artificio, ut in continuo motu & solida & fluida ejus partes existant, cujus beneficio sanguinis & humorum insensibilissima quies, & stasis continuo præcaveretur, neque minus superflui, effecti, inque corruptionem proni humores continenter per congrua sua emunctoria ejiciuntur. Præservatoriam itaque medicinam a benignissimo corporis nostri architecto in ejus structura & mechanismo positam solertior quisque medicorum animadvertit, quam medicinam naturæ internam, & præservandi, accurandi methodum, si prudens medicus recte intelligit, & sequi, & imitari, eamque adjuvare scit, is certe non perfunctorie, sed rectissime officio suo fungitur. Cum itaque perpetuo corpori nostro adsistat medicina, quæ in humorum circulatione & rerum inutilium excretionem consistit, non facile morbi nascuntur, nisi violentæ admodum causæ, ut venenum, vel frigidus potus calefacto corpori immixtus, aut vehementissima animi commotio hunc motuum præservatoriorum ordinem valide subvertant, & inturbent.

C A P U T V.

De causarum morborum sede & operatione.

§. I.

Corpus humanum quando a causis extrinsecis, quæ motibus ejus naturalibus & proportionatis invertendis aptæ sunt, adficitur, non ut mere passivum, sed ut activum reagens, & resistens considerandum est; quæ vivida corporis reactio in vera pathologia & therapia stabilienda scitu valde est necessaria.

Scholion.

Nunquam enim causæ etiam morbosæ vires suas exerunt secundum suam activitatem, sed secundum receptivitatem, & dispositionem corporis partium; quatenus hæc illarum activitati magis, vel minus resistit. Et profecto consideratio & relatio illa virium, quæ causis morbidis insunt, ad dispositionem & motum partium fluidarum & solidarum corporis animati cognitum valde difficilis, difficultatem etiam in judicando parit, ut sæpe plus conjectura, quam firmior prædictio locum habeat. Ab hac diversitate corporum reagentium fit, ut idem dosi pharmacum valide vel leniter alvum vel vomitum moveat, & materia noxia in quibusdam corporibus nihil quicquam moveat, vel perturbet, in aliis vero ingentes turbas faciat.

§. II.

Ut causa morbi fiat activa, id est, ut motus naturales perturbandi vi polleat, certa ejus quantitas, sive ad agendum efficacia, & in corpore ad hanc recipiendam apta proportio requiritur.

Scholion.

Debet enim in morbis generandis & producendis conspirans consensus & peculiaris quædam inter causam efficientem & excipientem esse proportionem, sine quibus de natura, & effectu causarum morborum rite, & κατὰ λόγον nihil quicquam statui unquam poterit. Hoc fundamentum, hic cardo morborum nascendorum est, neque aliunde, quam hinc omnis diagnosticos.

seos, prognoseos, & therapias ratio est comparanda. Res vero sic se habet: omnes causę corporeę vires & potentiam suam in alia corpora non nisi motu, qui immutatio status in corpore mobili est, exerere solent. Jam vero in omni corpore est resistentia, & nullus sit motus, nisi potentia activa movens vires alterius corporis resistentis superest. Si igitur causa morbi pernicialis vim & potentiam suam nocendi, & motus naturales turbandi in corpus nostrum exerere velit, opus est, ut tanta ejus sit potentia, quanta requiritur ad modum naturalem partium corporis nostri immutandum & destruendum, alias nihil efficiet: ex quo facile intelligendum est, quare exigua veneni portio, v. g. unicum granum arsenici albi, vel mercurii sublimati non perimendi habeat potentiam, præsertim in robustioribus, & cur exigua purgantis, vel emetici quantitas firmiores nihil moveat, imbecilliores vero satis valide exercent.

§. III.

Corpora igitur, quo imbecilliora sunt, eo gravius a causa leviori nocente afficiuntur.

Scholion.

Verissima sunt, quę Celsus prodidit *Lib. 1. Cap. 3. infirmitatem omnibus morbis maxime esse obnoxiam*. In infirmorum vero numero maxime sunt ii, qui per nimias sanguinis profusiones, per diuturnos morbos, per famem, per assiduam vigiliam, per nimiam venerem, per gravem animi mororem, & fatigationem vires, quę optime corpora præservant, & quę potentiis rerum noxiarum resistunt, exhaustæ sunt. Ejusmodi imbecillia corpora promptissime contagio afficiuntur, inque passionibus epidemias incidunt, vel ab alia graviori causa facile læduntur: ita non semel, sed sæpius observavimus, a validiori sumto purgante, vel a vehementiori terrore scæminas a puerperio, vel ab abortu valde cruento exhaustas in fonticum affectum illum spasmodicum, qui hypochondriaco-hystericus nominatur, & maxime omnibus imbecillis torporibus infestus est, incidisse.

§. IV.

Causa eo potentior ad nocendum est, quo subtilioris indolis, & majoris molis existit.

Scholion.

Uti in mechanicis celeritas cum massa comparata constituit impetum: ita quę celerrime agit materia subtilis nocens, mole accedente, maximam in agendo potentiam producit. Omnis veneni, & materię morbide virulentę ea est natura, & indoles, ut ob summam partium aut sulphurearum, aut salinarum, causticarum tenuitatem celerrimę operationis sit, uti in cicuta, napello, helleboro albo, arsenico, stibio emetico apparet, & sicut subtilissima, quę aere vehuntur, morborum miasmata id testantur. Per se igitur liquet, vim nocendi eo esse vehementiorem, quo major materię virulentę est moles.

§. V.

Omnes morbis inferendis aptę causę agunt vel in partes solidas vel in fluidas subtiliores sive in spirituosas aut humidas.

§. VI.

Quę in partes tenuissimas, sive spirituosas agunt causę omnium pessimę sunt, quia vires, & robur corporis, a quibus vita pendet, destruunt. Nihil vero magis partes corporis nostri impetum facientes destruit, iisque adversum est, quam putredo.

Scholion.

Constans est observatio, quod plurimum terroris, & periculi habeant illi morbi, qui putredinem intus alunt, cujus generis sunt omnes malignę febres, ubi sanguis in intestina crassa effusus ater fit, & in foetidissimam abit putredinem, quę brevi tempore perimit. Qui sphacelo, qui exulcerato cancro pereunt, ob putredinem, quę celerrime subtilissimas sanguinis partes inficit, & vires adimit, extinguuntur. Narcotica, ut hyoscyamus, opium, stramonium, solanum cito necant, quia ob sulphur graveolens, & vaporosum, quo fluidas cerebri, & nervorum partes inficiunt, & contaminant, vires surripiunt, & motus vitales sistunt. Ingens etiam est potentia odorum in partes, quę motum & impetum in corpore nostro

nostro faciunt, quod apparet in odoramentis fragrantioribus, quæ naribus subiecta in omnibus fere, qui nervorum & cerebri imbecillitate laborant, vehementes motuum turbationes in genere nervorum afficiunt.

§. VII.

Celerrime in sanguinem & partes fluidas agunt acida, autera, actu frigida, & valde spirituosa, & quia incrassando, & coagulando liberum sanguinis, maxime per exigua vasa circuitum destruant, ad morborum chronicorum generationem plurimum conferunt.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi medica occurrit, quam quod homines ex frigido potu ægrotent, inque acutas, & chronicas passionibus incidunt, præsertim si ex labore sudanti & calefacto corpori offeratur. Nihil quoque frequentius observatur, quam quod ab acidorum abusu præsertim feminae, & vitæ sedentariæ addictæ pessime sese habeant, inque mensium suppressiones, & spasmodicas affectiones incurrant. Denique nihil familiarius est, quam quod homines ex potu spiritus vini largiori, præsertim matutino tempore, & vacuo ventriculo haulto in insanabiles viscerum corruptelas incurrant. Postremo: hæc tria, acida, frigida & spirituosa ad obstructions, & concretiones polyposas, quæ magnorum morborum fomites, & crebriores causæ sunt, producendas omnium aptissima sunt.

§. VIII.

Agunt quam maxime nocentes, & morbificæ causæ in eas partes solidas, quæ motibus præfunt, cujus generis sunt nervoso-membranaceæ, & musculosæ, in quibus maxime motus morbofi, & præternaturales celebrantur.

Scholion.

Etenim partes, quæ motus secundum naturam ordinatos, & proportionatos efficiunt, fluidorum circulum regunt, motusque secretorios, & excretorios gubernant, & sanitatem efformant, sunt utique etiam motuum morbosorum opportunum subiectum atque instrumentum.

§. IX.

Firma & perpetua natura lex est, quod omnes motus, & functiones in universo corpore tranquille, & placide peragantur, si partes, quæ motibus præfunt, quales sunt nervoso-musculosæ, nullam a causa quadam violenta patiantur injuriam. Quotiescunque vero illæ paulo vehementius agitantur, vel offenduntur, protinus insignis turbatio motuum, & functionum animi ac corporis subsequitur.

Scholion.

Naturalis enim tonus, robur & constitutio partium, quæ motus obeunt, quam maxime sanitatis negotium, & omnium functionum liberum exercitium dispensat. Quare firmum ac statum nobis est, quod in omnibus fere morbis, maxime motibus morbofis læsio nervosarum partium occurrat a causis morbificis, & nocentibus induta, adeo, ut quo major sit causæ imperus, & violentia in morbo, eo violentior læsio, spasmus vel motuum resolutio sequatur. Et quamvis intellectu non capere possimus omnium causarum morbificarum agendi modum, sufficit tamen ad scopum medicum, effectus nosse, eosque mechanica ratione produci.

§. X.

Agunt violentæ, & perniciales causæ maxime mechanice in fibras corporis nostri motrices, eas vel nimium distendendo, aut comprimendo, contrahendo, aut irritando, pungendo, arrodendo, discindendo, quas actiones mox sequitur mutatio fibrarum in motu suo naturali.

Scholion.

Insensibilissima autem nervoso-musculosis partibus sunt omnis generis venena, animi commotiones, humores valde acres, caustici, acidi, stases quoque, & stagnationes humorum in valis, & extra vasa contingentes. Denique frigidum excessivum valde inimicum est nervosis partibus, quod etiam adfirmat Hippocrates Sect. 5. aph. 8. item de humidorum usu § 4. his verbis: *frigidum inimicum ossibus, dentibus, nervis, cerebro, dorsali medullæ.*

§. XI.

Recte igitur plurimorum morborum sedes

dem partes nervoſæ, & membranaceæ, motu & ſenſu inſtructæ conſtituunt.

Scholion.

Morbi capitis, ut epilepſia, variæ inſanæ ſpecies, ſenſuum abolitiones, dolores, & affectus ſoporofi, membranæ, quæ cerebrum, & ſenſoria inveſtiunt, firmiter inſident. Convulſivæ motiones, quorſum etiam violentæ tuſſes, aſthmata ſpaſmodica, ſingultus, cordis tremores & palpitaciones atroces, vomitiones & abortiones frequentes pertinent, nervoſis partibus potiſſimum inhaerent: ſaviores ventris roſiones, dolores colici, iliaci, cardialgici, & qui dentes, artus, juncturas, & vias urinarias male habent, nervoſis etiam partibus infixi ſunt, nihilque dubii eſt, quin ſava illa, quæ hypochondriacos & hyſtericas immaniter exercent, ſpaſtica ſymptomata in partibus nervoſis & maxime in ventriculi ac inteſtinorum tunicis, inque meſenterii plexibus & iis nervis, qui ad pulmones, diaphragma & præcordia abeunt, ſedem inſtructam habeant. Febriles motus, & qui eos præcedunt, ſpaſmos ad nervorum partiumque nervorum pathemata referendos eſſe, noſtra eſt ſententia, quam infra fuſius perſequemur. Enormes illas ſanguinis per menſes, hæmorrhoides, pulmones aut nares, vel ventriculi venas, perruptiones identidem non ſine ſpaſmo & adſiſſione generis nervoſi unquam fieri, certiſſimum eſt.

§. XII.

Nulla in univerſo corpore pars tam fertiles morborum fomites & materias fovet, quam canalis ille nervoſo-membranaceus, qui ventriculi, & inteſtinorum nomine venit.

Scholion.

Longus ille canalis, qui alimentorum præparationi & egeſtioni præeſt, morbis ac mineris morboſis ſolennem quaſi officinam præbet. Congeruntur ibi diverſiſſimæ indolis, & ſubinde valde aliena alimenta: confluunt quoque ex univerſo corpore ibi ſucci excrementitii valde activæ & fermenteſcibilis indolis, ut ſunt lymphæ ſalivales, mucus, ipſaque bilis. Aliis excretoriis oclulis & conſtrictis cutis tubulis ſordes tenuiſſimæ indolis ad has vias depel-

li, ibique deponi conſueſcunt. Si ſanguis per venas meſeraicas difficilius regreditur & tranſmeat per hepar, uti fit in hypochondriacis, cachecticis, ſenibus, ſtagnatione, impurus evadit, & ſeculentias per glandulas in inteſtinorum cavitatem infundit. Præter hæc nulla pars corporis eſt, ubi ob tot plicas, valvulas, flexuras & anfractus tam prompte, tam facile, tam diu humores collecti hærent, morantur, ipſaque mora peſſimam naturam induunt, quam prima in regione, & præcipue in ventriculo, in duodeno, & in coli flexuris. Accedit & illud, quod ipſe aer peſſimis ſubinde inquinamentiſ imbutus cum ipſis alimentis ad has vias immediate delatus ad fermentationes peregrinatur, ad flatulentias concitandas ſit omnium aptiſſimus. Ecquis igitur non perſpicit, primam hanc regionem ob varii & peſſimi ſæpe generis partium combinationes, fermentationes & diutinas moras ampliſſimam eſſe, imo inſtrictiſſimam cauſarum & materiarum morbidarum officinam. Ex quo porro intelligitur, quam prudenter ii medici agant, qui in omni morborum curatione æte omnia ad ſtatum primarum viarum mentem advertunt, & proſpiciunt, ut per congrua evacuantia, emetica, laxantia, clyſteres, vel etiam per temperantia, abſorbentia, corrigentia & ſalia deterſiva, & id genus alia morboſi fomites ibi contenti ſive peſſimorum humorum conferta faburra expurgetur.

§. XIII.

Plurimorum itaque morborum domicilium in ventriculo & primis viis collocandum eſt.

Scholion.

Omnis fere generis tam malignæ, quam benignæ febres maxime omnium vero intermittentes, & ex his quotidianæ, tertianæ, ſimplices & duplices, biliolæ, cholericæ, & quæ lentarum nomine veniunt, fomitem & mineram ſuam in duodeni flexura poſitam habent. Peſtilentiæ morbus, & qui Hungaricus dicitur, & malignæ febres caſtrentes, item quæ epidemice ex aeris inquinamentiſ infeſtant, plerumque cauſam ſuam prima in regione fovent, & in hac operationem pernicio-

lem primum exerunt. Plurimi affectuum periodicorum, quo in numero maxime habemus pathemata dolorifica, & spasmodica, quæ remotas maxime partes exercent, a colluvie pessimorum succorum prima in regione collecta ut plurimum propullulant. Cardialgiæ, summæ circa præcordia anxietates, diarrhoeæ, dysentericiæ, colericæ passiones, convulsiva infantum tormina a materia corrosiva, acida, biliosa, ventriculi & intestinorum tunicis firmiter insidente incunabula sua trahunt. Continue eruptiones acidorum succorum, anxietates, constrictoriæ, & inflationes sub costis notis in sinistro latere dolorificæ cum alvo constrictiori, quæ continenter sic dictos hypochondriacos exercent, vix aliud quicquam designant, quam hujus morbi affectam sedem esse in ventriculo ac primis viis querendam. Qui caput pessime habent gravissimi affectus, ut melancholia, mania, epilepsia, acerbissimi dolores, convulsiones, vertigines etiam, frequentissime ex male affectis primis viis oriuntur, adeo, ut vitiosorum humorum saburra per alvum, vel vomitum expurgata protinus mitiorem naturam induant. Dolores arthritici, podagrici ibi etiam causam suam delitescentem læpissime habent; hinc fit, ut si statim in principio elementi medicina sordes per alvum educantur, lenissime hi affectus incedant. Sed prolixius hæc omnia persecuti sumus in Dissert. quæ agit de duodeno plurimorum morborum sede.

§. XIV.

Quia morbi & motus morbosi in membranis nervoso-musculosis maxime resident, & causæ morbiferæ exitiales in has primario agunt, facile patet, pro differenti harum partium textura, & ad motus anomalos dispositione multum discrepare effectus læsionum.

Scholion.

Constanti notavimus experientia, quod corpora, quæ fibras habent tenerioris, & sensibiliors texture, temperaturæ sunt cholericæ & ætatis juvenilis, longe acerbiores dolores, convulsivas artuum tractiones, spasmos, anxietates & febriles impetus experiantur, quam ubi fibræ sunt densiores, laxiores, & ubi temperamentum

est phlegmaticum, segnius, & provectionis ætas. Ita interceptio solennis mensium fluxus in juveniculis tenerioris texture atroces spasticas, & convulsivas nervosarum partium tractiones parit: in torpidis vero & habitus corporis spongiosi & laxioris foeminis decolorem faciem, pedes tumidos, & insignem languorem potius inducit, & morbum cachecticum, qui chloroseos nomine venit, progignit.

§. XV.

Cum igitur infensæ morborum causæ principaliter in partes sensiles, & nerveas agant, atque morborum plurimi, & præcipui nihil aliud sint, quam acerbæ generis nervosi adfectiones, plurimum utique refert, ut medicus in quovis morbo nervorum systematis dispositionem, imbecille, an validum sit, ad motus anomalos proclive, nec ne, probe noscat.

Scholion.

Supra jam satis ostensum est, motus præternaturales in morbis non solum suis causis deberi, sed maxima ex parte a dispositione subjecti, in quod agant, dependere. Quapropter inter causas morborum præcipuas partium nervosarum constitutio jure meritoque reponenda venit, quia hæc ipsa activitatem, & effectum causarum morbidarum valde immutat, atque modificatur. Juvat itaque, si quis morbum curandum suscipiat, ante omnia inquirere, quale sit genus nervosum, validum, an imbecille, & valde sensibile, & utrum hic imbecillitas sit inveterata, an recens, a perversis animi passionibus, nimia venere, vigilia, ebrietate, acidorum abusu, vel ab imprudenti medicatione induta, vel an a nativa, & hæreditaria dispositione, vel a præcedenti graviore morbo dependeat, ubi certe omnis erit supervacanea cura, quæ in evacuatione, aut remotione causarum materialium est occupata; sed tum potius id efficiendum erit, ut commodum, & benignum vivendi ratione, ac medicina amissum robur, & tonum nervosis partibus restituamus.

§. XVI.

Homo præ omnibus aliis brutis animalibus, & copiosius cerebrum, & nervos tenerioris texture, & subtilioris sensationis.

nis obtinet; ideo fit, ut longe frequentius ægrotet, & gravioribus morbis obnoxius sit, quam quodvis ex animantibus.

Scholion.

Hujus asserti veritatem ipsa experientia, optima rerum magistra, stabilit, atque confirmat. Rarissime febres, vel epilepticas convulsiones in animantibus animadvertimus, statas sanguinis eruptiones nunquam videmus, neque pathemata spasmodica, quibus maxime adfligitur genus humanum, in illis locum inveniunt, unde ob horum defectum impetuosiores sanguinis & humorum ad alia loca congregationes, & translationes non observantur: sed brutorum morbi magis ex sanguinis & humorum copia, stagnatione, extravasatione, suppuratione, & viscerum corruptela, ac sphacelatione subnascuntur. Ut vero homo gravius, & frequentius ægrotet, quam ullum animal brutum, tamen vita omnia fere animantia exsuperat. Causa, quod frequentius morbis laborent, in sensibili solidarum partium textura, ad motus febriles, & spasticos suspiciendos admodum idonea, querenda est. Quod vero diutius vivant, hæc causa videtur: sanguinis & humorum in corpore animantium stases, nisi removeantur, mortem intendunt, eamque certissime inferunt: jam autem ea est motuum febrilium, & spasmodicorum indoles, ut plerumque salutarem effectum exerant in resolvendis, discutiendis, & tollendis pernicialibus illis sanguinis, & humorum stagnationibus. Quo cognito jam facile elici poterit ratio, quare homines natura sensibiliores, & imbecilli frequentius quidem morbis laborent, facilius vero convalescant, & diutius quoque subinde vivant, quam qui natura robusti, & valentes sunt, atque rarius morbo afficiuntur.

C A P U T V I.

De differente morborum ratione, causarum indole, atque effectu.

§. I.

Ingens est morborum ratione effectuum differentia, quæ unice a differentiis causarum, quæ eos inducunt, indole, virtute, atque actione desumenda est.

Scholion.

Omnes quidem morbi in eo conveniunt, quod functiones corporis vivi, & sani lædant. Quia vero id differenti modo, gradu, atque effectu fit, querendæ utique hujus differentię erunt causæ, quæ partim in materiæ lædenti perniciosæ natura, partim in locis, & partibus affectis, partim in ipsius corporis ægrotantis natura resident. Quanta sit causarum morbificarum differentia, supra jam ostensum est; loca vero, quibus eæ insident, insignem quoque faciunt differentiam, quod jam olim agnovisse videtur Hippocrates cum *Lib. de flatibus* §. 4. ait: morborum omnium unus, & idem modus est, locus vero ipse eorum differentiam facit. Maxime omnium vero differentem morborum naturam, atque effectum ipsius corporis, quod ægrotat, natura reddit. Si quod enim illud imbecille, vel senile sit, si viscera sint corrupta, vel obstructa, si quædam viscera natura, vel inveterata imbecillitate laborent, si venæ sanguinis puri, vel impuri copia turgant, si tonus ventriculi, & intestinorum destructus sit, & prima regio vitiosorum humorum, aut vermium copia referta sit, si menses, vel aliæ solennes evacuationes interceptæ, si nervorum systema ad spasmos valde proclive: tunc profecto una, eademque morbi causa valde discrepantem ratione symptomatum, eventus & curationis producit effectum.

§. II.

Exquisita morborum differentia medentibus scitu admodum est necessaria.

Scholion.

Morborum plena, & exacta ratione differentis causæ, & effectus cognitio medicum

cum tum in prognosi, tum in curando multum juvat. Nam secundum Hippocratis effatum *Libr. de articulis §. 6.* prædictiones morborum splendidae sunt, ac gloriosae ex cognitione, quo, & qualiter, & quando singuli desinant, sive eo vertantur, ut incurabiles fiant, sive curationis spem exhibeant. Tum differens morborum ratione causarum indoles & aptiorem, & certio rem medentem reddit, ut sciat, quæ medicamenta, an debilia aut fortiora, quo tempore, quæ dosi sint porrigenda & an salus vel spes curationis ab iis sit expectanda, nec ne.

§. III.

Quidam morborum sunt acuti & breves, quidam longi; illi ex stasibus inflammatoriis viscerum vel a læsione partium nervoso-membranacearum ab inhaerente acri caustica materia; hi vero potius ex humorum & sanguinis stagnatione & spasmis ortum suum habent.

Scholion.

Plurimum refert, ut medicus sciat, an morbus, quem curandum suscepit, sit acutus vel longus, siquidem ille cito finitur, vel cito hominem tollit, neque periculi expers est: nam si stases non discutiantur & removentur, in exitialem putredinem & spaciolum transeunt. In longis morbis secundum *Celsum Lib. 3. cap. 1. neque sanitas, neque exitium est in propinquo, sed diutius perseverant;* acuti vero periculi non sunt expertes, quia plerumque inflammatorias stases viscerum vel partium nervoso-membranacearum læsiones pro causa habent, quæ nisi natura adjuvante, quæ in hisce morbis optima est medicatrix, per auctiores motus removentur, in exitialem putredinem transeunt. *Hippocrates Lib. 1. de morbis §. 18.* in acutorum classem maxime reponit inflammatorias & acutas febres, phrenitidem, peripneumoniam, anginam, pleuritidem; inter longos vero refert tabem, alvi fluxum, podagram, arthritidem, cachexiam, coxendicum morbum, stranguriam, in senioribus nephritidem, hæmorrhoides, ani fistulas, in mulieribus fluxum sanguinolentum. Quod pertinet ad curam acutarum illud sciendum est, quod natura ibi plus sibi vindicet, quam ars, quare secundum *Celsum l. c. magis ignoscendum medico*

est, parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Hic enim breve spatium est, intra quod, si quod auxilium non profuit, æger extinguitur: in chronicis & deliberationi & mutationi remediorum tempus patet, adeo ut raro, si inter initia medicus accesserit, observans æger sine illius vitio pereat; & monet idem Celsus, quod in cura eorum non statim contemnendum sit, si quid non statim profuit, neque statim removendum, si quid paululum saltem juvit, quia defectus tempore expletur.

§. IV.

Sunt quoque morbi vel continui vel intermittentes: illi dicuntur, ubi sine intermissionibus accessiones & symptomata urgent, quia eorum causa firmius nervoso generi & partibus membranaceis insident, ubi universalem & continuum quandam spasmus, uti in febre fit, efficiunt. Si vero lædentes causa a partibus vitalibus paulo remotiores sunt, & in primis viis vel excretoriis consistunt, tunc spasmus intermittunt, & symptomata plane ad tempus quiescunt, postea certis periodis redeunt.

Scholion.

De continuis illud circa praxin tenendum est, quod plus habeant periculi, quam intermittentes, quia continuo & sine intermissione, utut non æquali vehementia, universi corporis functiones lædunt, & vires frangunt, quæ penitus fractæ causis & effectibus morborum removendis non amplius sufficiunt. Accedit, quod in continuis, & ubi natura est in motu, valida auxilia nunquam proficiant. Quia vero vacuo tempore vires elanguidæ recolliguntur, & spasticis motibus conquiescentibus omnia tranquilla redita sunt, non tantum adest periculi, & medicamentorum etiam expeditior & certior est operatio, utpote quæ ex male habentibus primis viis longe citius hostiles causas extorbare, quam ex interioribus nervorum & viscerum sedibus propellere possunt.

§. V.

Morborum acutorum alii sunt benigni, alii maligni: in illis non tam perniciosus indolis est causa morbi, neque tanta labes & proclivitas ad corruptionem, quam in malignis, qui facile inclinant in putredinem vitæ & viribus insensibilissimam.

Scho-

Scholion.

Quia benigni a causis non adeo vitæ infestis producantur, symptomata sunt mitiora, & tempora sua, ac ordinem servant in excretionibus criticis, & remediorum etiam viribus magis obediunt, & ex hisce raro pereunt homines, nisi magna ægrotantium vel medicorum culpa. Quia vero malignorum causæ grassantur magis in eas partes corporis, quæ motum & impetum faciunt & solidorum robur firmant, hinc vires, a quibus vita proxime pendet, valde prosterunt, & insuetis incedunt symptomatibus, inconstantibus sunt decursus & expertorum etiam remediorum vires eludendo plures perimunt.

§. VI.

Dantur quoque ex morbis chronicis quidam maligni, & hi sunt, si succi valde impuri & in putridâ corruptionem proni sunt.

Scholion.

Ita scabies, gonorrhœa, purpura, intermittentes febres, scorbutus, diarrhœa dantur benignæ vel etiam malignæ. Horum indoles ut plurimum a constitutione ipsorum corporum laborantium dependet, si succis impuriorebus in corruptionem pronis venæ magis vel minus refertæ, sique partes solidæ adhuc robustæ vel a robore penitus dejectæ sunt. Et quia temporum anni mutationes & præcedentes constitutiones tempestatum præternaturales magna potentia gaudent corporis nostri succos prava diathesi imbuendi & ad corruptionem eos disponendi, hinc efficitur, ut arthritides, intermittentes febres, purpura, quæ alias satis benigne & placide incedunt, pessimos mores induant, neque absque omni periculo sint. Chronicis quoque malignis merito annumeramus cancerum, si in exulcerationem abit, item sphacelum, qui a causa interna fit, quandoquidem summam dyscrasiam & promiscuitudinem sanguinis & humorum ad putridam corruptionem indicat.

§. VII.

Morborum quidam sunt communes, qui plures uno in loco invadunt & Græce dicuntur epidemii. Quidam non multos communiter, sed separatim sparsimque adprehendunt & sporadici vocantur. Illi a com-

Tom. II.

muni causa, nempe aeris vitio & inquinamenti, hi a prava vitæ & victus ratione nascuntur.

Scholion.

Epidemii certis tantum temporibus prodeunt, & quia aeris vitio & alienis exhalationibus & inquinamenti in eo contentis temporumque constitutioni plane præternaturali debentur, fit, ut in uno districtu plures invadant. Quia vero harum mutationum aeris magna est differentia, neque unius ejusdemque semper indolis sunt inordinatæ aeris constitutiones & exhalationes in eo contentæ noxiæ, quæ diversissime sæpe genio & moribus incedunt, accidit, ut non una semper methodo curationem recipiant, sed quæ uno tempore profunt remedia, alio noceant, neque etiam eadem auxilia omnibus ægris propter dissidentem vim, atque naturam convenient. Solertis itaque & periti est medici, morborum, qui grassantur, origines & causas a priori, id est, ex præcedenti temporum ac tempestatum habitu probe cognoscere, eo consilio, ut postea communes ejusmodi afflictiones convenienti dicta vel auxilio avertere, & corpora ab iis præservare possit. Nihil enim præstantius est, quam sub præternaturali temporum morbosorum constitutione accuratiori vitæ & victus rationi invigilare, ut vel morbi communiter grassantes arceantur, vel corporibus bene sic præparatis modestius, & benignius se exhibeant.

§. VIII.

Alia quoque est morborum endemiorum, alia pandemiorum ratio: hi spectant ad universum populum, & quasi sunt plebei ac vulgi fecem maxime afficiunt, atque uno eodemque tempore in multos cujuscunque sexus, temperamentis, ætatis, conditionis, aut generis vitæ fuerint, promiscue grassantur ac defæviunt, cujus generis sunt morbi pestilentes. Endemii vero certis locis proprii sunt & inquilini, & ab aere, situ loci, victu consueto, & pravis aquis nascuntur.

Scholion.

Ad morbos pandemios maxime pertinent castrenses, qui ex fame & annonæ difficultate, ex insolentium & eorum, a

E

qui-

quibus natura plane abhorret, esu, ex alimentis, quæ uliginosis in locis ac foetidis justo diutius condita fuerunt, vel situ putrilagineque obfita, atque inquinata sunt, vel ex ingurgitatione aquarum stagnantium nascuntur. Hoc genus morbi sunt febres dysentericæ, diarrhœæ, morbus Ungaricus, anginae. Ad pandemios referri etiam debent, qui ex frugibus sideratis, arugine, quæ pestis segetum est, obductis, fecali corrupto & lolio temulento infecto originem suam traxerunt superioribus annis, cujus generis exemplum nuper habuimus, cum ob copiam pluviarum tumulentum lolium fecali admixtum miras convulsiones excitavit. Endemiorum, qui certis regionibus, vel etiam locis proprii sunt, causæ variæ sunt, quas longa serie enumeravimus & pertractavimus in Dissertatione de morbis endemiis.

§. IX.

Sunt quidam morbi contagiosi, quidam contagii plane expertes; illi ex subtiliori miasmate fermentalis indolis proveniunt, quod cum aere & alimentis in ventriculum descendit, & primum succos ibi contentos, postea lympham & sanguinem inficit, atque corrumpit.

Scholion.

Ex contagiosorum classe maxime eminent pestis & omnes febres petechiales & catarrhales malignæ, item variolosa, morbillosa, dysentericæ. Ex numero chronicorum scabies, lepra, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ulcera mali moris sunt. Res notatu dignissima est, quod omnes febres acutæ, quæ ex sanguinis inflammatoria stasi fiunt, item morbi chronici, qui ex viscerum corruptione nascuntur, a contagio sunt immunes; contra vero, qui a lymphæ corruptione & putredine fiunt, fermentativæ & multiplicativæ indolis sunt, & contagio se propagant. Sanguinis enim putredo sphacelosa sive internis, sive externis partibus insideat, propter infectionem minus est terribilis, quia crassioris paulo est textura, & sensus afficit, sed quæ in tenuissimo lymphatico humore residet, penetrantioris est naturæ, quia in poros altius se insinuat, & fluidas partes in intestinam similem motionem promptissime abripit.

§. X.

Morbi sunt vel simplices, vel compositi; illi dicuntur, qui ab una morbi causa proxima oriuntur, hi vero sunt, cum plures causæ ad morbum producendum conspirant.

Scholion.

Sapissime fit, ut compositi appareant morbi; ita epidemii cum endemiis frequenter miscentur, febres omnis generis, item variolæ, morbilli, catarrhales & aliæ grassantes sæpe cacochymicos, scorbuticos, hypochondriacos, vermibus laborantes, arthriticos, & lue venerea infectos invadunt, & tunc semper minus tractabiles sunt, multumque medentibus facessunt negotii, quia simplici methodo & remediis alias morbo appropriatis non obtemperant.

§. XI.

Differens quoque morborum idiopathiarum & symptomatarum est ratio. In illis morbi causa functionum turbationem efficit, ubi sedem suam habet. Quandounque vero causa morbi in alio loco residet, quam ubi functiones turbat, symptomaticus morbus dicitur.

Scholion.

Ita epilepsiæ & convulsiones, si quando dentium dolori ex eorum eruptione violenta, vel atrocioribus intestinorum tormentis, aut calculo vel vermibus superveniunt, morbi habendi sunt symptomatice. Idem fit, si vertigo, si capitis dolor, si tintinnus & difficultas auditus, aut melancholia ex male affecto ventriculo, cruditate acida ibi hærente & spasmos ac inflationes concitante subnascitur. Ita quoque vomitus symptomaticus est, si dolori ex calculo supervenit, & tussis symptomatica fit, si ab acidorum, & acriorum humorum saburra primis in viis cōgesta oritur. Epilepsia idiopathica est, quæ supervenit graviore capitis perturbatione, si festucae, vel fragmenta cerebri membranis infixæ sint; vomitus idiopathicus fit pyloro existente eroso, vel duodeno, humore corrosivo, bilioso oppleto. Tussis idiopathica pulmonalis est, si tubercula, obstructions, aut vomicae ibi hærent, vel serum acre a sanguine secedens bronchiorum membranis altius insidet. Hæc distinctio inter morbum idiopathi-

pathicum, & symptomaticum magni momenti est in praxi medica, nam facilius semper symptomaticus tollitur, si causa in prima regione, ubi facile corrigi, & evacuari potest, hæret, ac si altius interioribus visceribus fuerit infixæ. Dein curato morbo principali secundarii, & symptomatici sua sponte desinunt, & solvuntur. Tandem vero, & illud sciendum est, quod morbus acutus aliis acutis, seu symptoma superveniens lethalis plerumque sit, quia exhaustis jam a magno morbo viribus, alius magnus superveniens non potest tolerari. Ita phrenitis, vel inflammatio ventriculi, quando supervenit acutis, plerumque necat.

§. XII.

Morborum alii sunt, vel genuini, alii corrupti. Priores suum genium, typum, progressum, atque effectum decenti tempore, & ordine observant; posteriores ex perverso laborantis regimine, aut errore medentium alium plane, & pejorem morrem adsumunt.

Scholion.

Corrupti morbi plerumque sunt effectus malæ administratæ curæ, si e.g. intermittens febris ante correctionem, vel evacuationem materiæ peccantis intempestive famigerato illo chinæ cortice, vel alia adstringente medicina reprimatur, vel si exanthemata cum febre sociata, ut variolæ, morbilli, purpura, paulo calidioribus, & expellentibus præpostere tractantur, vel si solennes, & statæ excretiones, v.g. mensium, hæmorrhoidum nimia validioribus constringentibus intercipiuntur, vel si virulenta gonorrhœa intempestivis adstringentibus, aut calidioribus balsamicis præpostere sistitur, aut excretio quædam critica supprimitur. Tunc enim plerumque insueta, & deterioris indolis symptomata, ac ordinario fieri solet, sequuntur, & tum certe artis, & laboris est, corruptos hos affectus pristinae suæ formæ restituere. Pulchra sunt, quæ circa hanc rem suo jam tempore monuit Celsus lib. 3. cap. 2. multum interest, ab initio quis recte curatus sit, an perperam, quia curatio minus his prodest, in quibus assidue frustra. Plura de hac materia legi possunt in

differtat. nostra de conversione morbi benigni in malignum.

§. XIII.

Dantur morbi recidivantes, qui ad tempus silent, postea majori vehementia, & periculo recurrunt, partim ob causam non penitus sublatam, & in corpore adhuc relictam, quæ cum tempore vires sumens pejorem effectum producit; partim ob insignem partis affectæ imbecillitatem a morbo inductam, quæ promte, data causa occasionali vitiosos motus repetit.

Scholion.

Ex recidivantium numero sunt maxime intermittentes febres, si imperite, quod plerumque fit, tractantur, nec perfecte sanantur. Recidivant quoque sanguinis nimia per hæmorrhoides, per pulmones, per ventriculum pruritiones, quæ plerumque ob validiorem spasum primarum viarum, & a nimia sanguinis abundantia, vel bilis acrimonia nascuntur. Recidivant quoque asthmata, affectus apoplectici, paralytici, capitis dolores, qui ex raptu sanguinis ad caput ob violentos in imo ventre spasmos producentur, qui si partem a morbo priori debilem relictam inveniunt, facile periculosas stagnationes de novo ibi efficiunt. Ipsa quoque experientia deprehendimus, quosdam ex morbis chronicis, qui sublati videbantur, recurrisse, ut icterum, hydropem, phthisin, lœm veneream, scorbutum, purpuram; in feminis maxime abortus.

§. XIV.

Redeunt quoque certo anni tempore, quo primum invaserunt, quidam morbi, & hi vocari solent anniversarii.

Scholion.

Nullum anni tempus facilius eosdem morbos revocat, quam vernum, & autumnale, ob sanguinis copiam, quæ spasmos efficit, & sanguinis congestiones, quas veteres raptus vocarunt, ad alia loca. Ita maxime narium hæmorrhagiæ, pleuritides, petipneumonix, cephalalgix, asthmata, in autumno certo, & statim mensis sapius revertuntur ob congestos multos impuros humores, & ob aeris inæqualitatem frequentiore, quæ ingentem imbecillitatem partium antea laborantium de-

nuo producit. Ita quoque redeunt arthritides, podagra, malum ischiadicum, diarrhoea, catarrhales febres, defluxiones rheumaticae, qui morbi etiam in senioribus, & imbecillioribus verno tempore stata sua anni tempora servant.

§. XV.

Alia est differentia morborum recentium, alia antiquorum, & habitualium, illi in partibus magis fluidis, hi magis in solidis vitium suum positum habent.

Scholion.

Omnes morbi recentes facilius admittunt medicinam, quam inveterati, eo quod vitium, in partibus fluidis consistens, facilius emendari potest, quam illud, quod in partium solidarum, viscerum, vel nervorum depravata constitutione hæret. Affectus quoque spasmodici, & qui in habitum, atque consuetudinem abierunt, uti videmus in hypochondriacis, & doloribus inveteratis, difficulter, & æger time sanationem recipiunt. Hippocrates antiquos morbos difficilius curari, quam recentes adserit. Lib. de locis in homine §. 47. quia morbos antiquos primum recentes facere oportet.

§. XVI.

Sunt quoque morbi, vel hæreditarii, vel adventitii; priores in solidæ cujusdam partis vitio, & imbecillitate nativa causam suam positam habent. Adventitii pravæ victus, & vitæ rationi, & omnibus, quæ fluidorum crasin destruunt, accepti sunt referendi.

Scholion.

In affectuum hæreditariorum numero sunt epilepsia, mania, melancholia, apoplexia, qui in mala, & nativa constitutione cerebri fundamentum suum habent. Ex pulmone, si imbecillitate nativa laborat, nascitur hæmoptysis, & phthisis; ubi a natura male affectum est hepar, cachexia, & hydrops cum tempore oriuntur: ubi ventriculi, & intestinorum tubus nervoso-membranaceus a tono suo plane dejectus, & ad spasmos ac flatulentias a natura promptus est, molestissima illa adfectio, quæ hypochondriaca audit, producit. De congenitis vero morbis scribit Hippocrates Lib. 2. prædict. §. 11. quod qui

hisce corripuntur, ægre ab ipsis liberentur.

§. XVII.

Alia morborum species est congruorum, alia incongruorum; illi dicuntur, qui certis ætatibus, temperamento, sexui, anni temporibus convenientes, & familiares sunt: incongrui vero appellantur, si plane hisce non respondent.

Scholion.

De hisce morbis tale iudicium fert Hippocrates Sect. 2. aphor. 3. 4. minus periculose agrotant ii, quorum vel natura, vel ætas, vel consuetudini, vel tempori familiaris est morbus, quam quibus horum nullus affinis cognatusque existit. Et ut rem planiorem faciamus exemplo, epilepsia, variolæ, morbilli, infantili ætati sunt maxime proprii, faciliusque tum solvuntur, ac leviores sunt: si vero hisce juvenis, vel vir laborat, ob strictiorem fibrarum habitum longe periculosior est eventus. Hæmorrhoides, & apoplexiæ senibus familiares, si primam ætatem infestant, aliquid monstri alunt. Febres tertianæ ætati convenient, & citius etiam tunc finiuntur; ubi vero, si autumnali tempore incidunt, pertinacissimæ indolis sunt: menstruæ purgationes circa quinquagesimum annum discedunt, si vero in senili ætate accedunt, sanguinis eruptiones gravissimæ, & quæ periculo non vacant, esse solent. Pleuritides, si juvenilis ætas est, facile solvuntur, in senili ætate ut plurimum necant. Plura, quæ ad hoc argumentum pertinent, tractavimus in Dissertatione de morbis incongruis.

§. XVIII.

Diversi quoque sunt morbi ratione ætatum, dum quidam in pueritia, alii in adolescentia, & juvenili ætate, alii in virili, & senili oriuntur.

Scholion.

Observatione digna sunt, quæ de morbis ætatum Hippocrates in Coacis Prænotationibus Sect. 3. §. 95. profert: morbi ante pubertatem non sunt peripneumonia, pleuritis, podagra, nephritis, varix circa tibias, fluxus sanguinis, hæmorrhoids. Horum morborum nullum ante pubertatem fore, expectandum est: verum ab anno decimo quarto usque ad quadragesimum, secundum naturam, corripantur.

poris morborum omnis generis serax est. Rursus ab hac ætate usque ad annos sexaginta tres non fiunt strumæ, neque lapis in vesica, nisi prius existat, neque defluxus medulla spinalis, neque nephritis, nisi ex alia ætate comitentur, neque hæmorrhoides, neque fluxus sanguineus, nisi prius fuerit. Hi usque ad senectutem absunt morbi.

§. XIX.

Memorable est, quod ætates suas proferant morbos incipiendo a capite, & superioribus partibus, successu temporis ad alias inferiores, & extremas progrediendo.

Scholion.

In infantia caput maxime petitur, ibique ob nimiam humiditatem, & fibrarum flacciditatem, neutiquam vero ob pulsionem sanguinis ad caput, a natura sapiente institutam eo consilio, ut per nares nimia sanguinis copia excernatur, fiunt a stagnatione seri achores, & tineæ capitis, crusta lactea, fluxiones ex auribus, epilepsiæ, glandularum tumores, parotides, ophthalmiæ, lippitudines; in adolescentia gravedines, coryzæ, cephalalgia: in ætate juvenili, & virili morbi magis pectoris invadunt, & tum magis tussis siccae, pleuritides spuria & veræ, peripneumonix, pulmonum vomica, phthisis, circa hypochondria & præcordia spasmi, ardentes febres, alvi constrictiones. In prima senectâ hæmorrhoides fluentes vel cæcæ, flatulentia, icterus, quartana, cachexia, calculus renum, colica flatulenta, in proVectiori vero senectute morbi magis adhuc descendunt in ima viscera & regionem corporis infimam, unde scorbutus, cachexia, stranguria, calculus vesicae, tenesmus, hæmorrhoides ulcerosæ, podagra fixa, malum ischiadicum, gonagra, marasmus, atrophia, mistus cruentus, in foeminis profusiones sanguinis enormes per uterum contingunt.

§. XX.

Morbi ætatum fundamentum suum maxime habent in dispositione solidarum partium ad motum & ad humores commotos, & congestos recipiendos.

Scholion.

Etenim in ætate prima, & adolescente, & juvenili magno impetu humores sursum

Tom. II.

feruntur propter validum elaterem, & tensionem, ibique postea, si ob partis jam antea adfectæ imbecillitatem, statim vel stagnationem efficiunt, facile hos morbos procreant. Quoniam autem paulatim, & procedente tempore hic vigor, hic motus, hoc robur partium remittit, imo plane deficit, illud efficitur, ut ob laxitatem partium solidarum magis humores inferiora petant, & descendant, ut in abdominis visceribus stagnationes, & ab his morbi chronici, & imi ventris fiant.

§. XXI.

Morborum alii sunt sanabiles, alii insanabiles; illorum vitia magis consistunt in partibus fluidis, quæ facilius emendari possunt: horum causæ in tanta labe viscerum positæ sunt, quæ medicina nulla superari potest.

Scholion.

In morbis insanabilibus præcipui sunt hemiplexia, vel paralytis inveterata, surditas & gutta serena antiqua, hæctica ex viscerum corruptione, hydrops ascites ex induratione viscerum, cachexia scorbutica ex corruptis visceribus, hydrops pectoris ex polypo cordis, vel vasorum pulmonalium, cordis palpitatio, vel asthma ex polypo, calculus renum per plures annos affligens, mania inveterata, cancer exulceratus, sphacelus a causa interna, podagra hæreditaria, gonorrhœa inveterata ex prostaticarum fistulis, exulcerationes pulmonum fistulosæ, calculus vesicae, exulceratio vetus uteri, chlorosis, & sterilitas ex polypo vasorum uterinorum, marasmus senilis.

§. XXII.

Distinctio inter morbos sanabiles, & insanabiles non caret suo usu in medicina.

Scholion.

Præclara sunt, quæ hac de re prodidit Hippocrates Libr. de articulis §.6. possit aliquis dicere, extra medicinam talia esse. Quid enim opus est de his, quæ incurabilia facta sunt, amplius tractare? At hoc facere multum refert. Eiusdem enim professionis est, & hæc cognoscere. Non enim fieri potest, ut inter se dirimantur. Oportet enim curabilia ita tractare, ut ne incurabilia fiant, ea intelligentia, ut quam maxime prohibeamus, ne ad hoc deveniant.

E 3

§. XXIII.

§. XXIII.

Plurimi ex morbis sunt salutare, nonnulli etiam exitiales: illi restitunt hominem pristinae secundae valetudini, vel etiam corpus praeservant a gravioribus malis; hi ad perniciem, vel destructionem corporis vergunt.

Scholion.

Morbi salutare dicuntur, quia salutarem habent exitum, dum motibus suis extraordinariis, & vehementioribus a causa perniciosi morbi corpus liberant, quatenus eam, sive discutiendo, sive foras eiciendo a corpore remonent.

§. XXIV.

Morbi plurimi ex salutaribus solvuntur excretionibus, sive sanguinis per varia excretoria, sive propulsione excrementitii humoris ad habitum corporis, vel per sudorem, aut transpirationem auctam, sive per crebriores dejectiones.

Scholion.

Non omnes morbi, qui cum excretionibus junguntur, salutare semper sine, atque effectu gaudent, sed ii tantum, qui cum levamine fiunt, & causam, a qua motus morbosus orti sunt, evacuant: si videlicet morbi non tam a qualitate vitiosa, & motu inordinato, quam a copia nimia vitiosae materiae nascuntur.

§. XXV.

Ex morbis salutaribus eminet maxime febris, quae summum praesidium, & medicina saepius est corpori, illudque non tantum a causa morbifica, sed a graviore morbo, imo morte praeservat.

Scholion.

Praeclara sunt, quae refert Celsus de Asclepiade, quod febre ipsa praecipue se ad remedium ut. professus sit, & lib. 2. cap. 8. scribit: febris, quod maxime mirum videri potest saepe praesidio est. Sanguis enim, cum in febre majori celeritate per omnis generis tubulos fertur, ipsas periculosas stases, & stagnationes sensim paulatimque resolvit, humorum nimiam copiam consumit, obstructa, & constricta excretoria, & tubulos tandem aperit, & liberum sanguinis, & humorum reddendo circulum, omnes suppressas evacuationes restituit. Quod si itaque haec praestat, utique talis febris salutaris dicenda est.

Porro omnes febres, quae cum levamine ad partes extremas materiam nocentem exturbant, uti sunt variolosa, morbillosa, purpurae, arthriticae, catarrhales, & quas dejectiones copiosae comitantur, salutare quoque morbi sunt. Pleraque etiam intermittentes febres, si sibi relinquuntur, & remotio causae morbificae arte adjuvatur, nec praepostera medicina, aut dieta impeditur, saluti & praesidio potius sunt corpori, quam detrimento, & corpus ab aliis gravioribus malis vindicant. Maxime omnium vero febres catarrhales cum tussi, cum coryza junctae, omnium saluberrimae sunt.

§. XXVI.

Morbi & febres, quae ad exitium & summam perniciem tendunt corporis, sunt, qui a vehementiori inflammatione, a partium nervosarum corruptione, & sphacelo interno nascuntur, item inflammationes, quae aliis gravioribus morbis superveniunt, ut sunt phrenitis, & inflammatio ventriculi, ac intestinorum, vel illae febres, atque excretiones, quae a gravissimo animi affectu, ab adsucto veneno, a bile caustica, a gravissima externa partium nervosarum, a vermibus intestina rodentibus, a flatibus, ab hernia incarcerata, a nimis doloribus fiunt, quia omnes hi morbi, & motus morbosus, non ita sunt comparati, ut causas removeant, sed potius laesiones reddunt graviore, & in extremam perniciem, ac imbecillitatem, vel universum genus nervosum, vel certae partis tonum, ac robur praecipitant.

Scholion.

Ex hisce jam omnibus clarissime apparere arbitror, quanta cum cura, & solertia motus, qui in salutarem finem tendunt, & qui perniciem adferunt, sint distinguendi; nam in illis naturam adjuvare, & ejus negotium promovere debemus, ubi pestilens error est, si ejusmodi motus sine respectu ad causam statim sistamus; cum contra perniciosa omnes motus, qui nihil salutare praestant, sed vires magis exhauriunt, utique protinus, & sedandi, & profligandi sint.

§. XXVII.

Distinctio etiam non exigui usus in medicina admittenda est inter morbos frequentiores, & rariores. Priores dicuntur, qui crebrius

brius, & fere omnes homines invadunt; posteriores tales sunt, qui rarius, & tempore, & numero eveniunt.

Scholion.

Omnes quidem morbi in genere rariores sunt, id est, minus frequenter homines infestant, si consideramus tantum rerum insalubrium, & nocentium, quibus perpetue corpus humanum obiectum, atque expositum est, copiam. Causam hujus peculiaris phaenomeni jam supra attulimus, quia ea est insalubrium rerum indoles, ut non proxime, sed potius remote, & tantum dispositive ad morborum generationem quidpiam conferant, atque etiam ex his plures causae ad partium solidarum tonum naturalem destruendum conspirare, & concurrere debeant. Sed tamen, neque tam rari sunt quidam morbi, quia plures frequentissime in praxi eveniunt, & non semel, sed saepius homines per omnem aetatem excruciant.

§. XXVIII.

Inter frequentissimos morbos, seu potius effectus morborum, qui jugulant, & e vita tollunt hominem, est interna viscerum corruptio, & sphacelatio.

Scholion.

Quo rarior est sphacelus in partibus externis, eo frequentior est in internis; nam nec ullus fere hominum, qui morbo naturali moritur, & non violenta, vel celerrima morte perit, est qui non ex putrida, & sphacelosa corruptione partium internarum moriatur, quod iis quidem, qui rarius, vel plane nunquam morbis defunctorum hominum cadavera dissecuerunt, ignotum videtur, neutiquam vero iis, qui frequentius hisce exercitiis interfuerunt.

§. XXIX.

Morbi frequentiores ii sunt, qui maxime a causa communi, ut aeris constitutione fiunt, & potissimum a transpiratione prohibita suam originem habent. Ita saepius intra anni spatium invadunt, & plures simul divexant catarrhi, coryzae, gravedines, tussis homide, catarrhales febres, & rheumaticae, item diarrhae, cephalalgiae, variolae, morbilli, febres intermittentes, praesertim tertianae, dolores artuum, & id genus plures.

§. XXX.

E frequentiores etiam sunt ii morbi, qui

certis locis ob peculiarem coeli constitutionem, situm regionis, aquarum, & alimentorum naturam familiarissimi sunt.

Scholion.

Ita in Westphalia frequentiores sunt peripneumonia, quartana, & hydrops. Qui loca maritima incolunt, vel diutius in mari versantur, scorbutum vix effugere possunt. Qui dulci, farinaceo victu utuntur, in febres putridas, malignas, lumbricos, purpuram & exanthemata maligna facile incidunt; qui in locis paludosis degunt, creberrime intermittentibus iisque anomalis exercentur.

§. XXXI.

Frequentissime quoque, & graviter homines laborant ex vehementia animi pathematum.

Scholion.

Nullus fere gravior morbus acutus, vel chronicus est, quem non animi affectus, multo vero magis cum aliis causis juncti excitare possunt; inde enim apoplexiae, epilepsiae, haemotyses, narium haemorrhoidumque effrenes haemorrhagiae, febres inflammatoriae ventriculi, ardentis, cholericae, abortus, mensium, haemorrhoidum, alvi, sudorisque suppressiones, & exinde gravia pathemata, cordis palpitationes, tremores, animi deliquia oriuntur.

§. XXXII.

Frequentiores etiam sunt morbi, qui ex pravae digestionis vicio, item ex mensium, vel haemorrhoidum defectu, vel suppressione oriuntur.

Scholion.

Poeminae frequentius aegrotant, & de variis incommodis conqueruntur, si sunt gravidae, vel eo tempore, quo menses instant: multoque magis affliguntur, si hi deficient, vel supprimuntur, aut plane in senioribus cessant. Crebrius quoque afficiuntur homines ex pravae digestionis vicio, & cruditatibus prima in regione stagnantibus: inde enim nausea, colicae flatulentiae, diarrhae cum torminibus, cephalalgiae, vertigines, vigilae, spasmi praecordiales, inflationes ventriculi, dolores hypochondriorum, alvi adstrictiones: adfectus enim hypochondriacus dictus malum est, si ullum, frequens, & familiare, quod plures hominum per mul-

tos annos quotidie divexat, & excruciat.

§. XXXIII.

Notabile est, quod morbi salutare, id est, qui ad salutem machinæ tendunt longe frequentiores sint, quam qui in ejus perniciem cedunt.

Scholion.

Diving sapientiæ tanquam corporis humani architectrici, hoc beneficium debemus, quod plurimi, qui frequentissime homines exercent, morbi liberent corpus a gravissimis malis, dum materia vitiosa, vel corripitur, vel per convenientia emunctoria excernitur; quales sunt illi spasmi, & affectiones morbosæ, quæ circa menses, vel hæmorrhoidum fluxum infestant, item omnes catarrhales, & rheumaticæ febres, defluxiones, coryzæ, rashes humides, diarrhææ, intermittentes febres, variolæ, morbilli, arthritides, aliæque febrium species.

§. XXXIV.

Rariores sunt morbi, qui ratione ætatis, temperamenti, & structuræ partium incongrui sunt, ut & graviore chronici.

Scholion.

Ita infantibus, vel pueris rarius, vel plane non eveniunt podagra, apoplexiæ, hæmoptyses, vomitus cruenti, vel sanguinis ex hæmorrhoidibus, vel utero profusiones, nec non manie, melancholiæ; senibus vero rarissime accidunt hæmoptyses, epilepsiæ, variolæ, morbilli, phthises, lumbrici, spasmi hypochondriaci. Rariores etiam sunt apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyse, mania, gutta serena, melancholia, epilepsia chronica; rarior quoque est vera phthisis, & asthma spasmodicum, rarior hydrops, & icterus niger, morbus niger, & vesicæ calculus; item lepra scabies maligna: quia dicti hi morbi non tam facile oriuntur, sed summam imbecillitatem, & dejectum robur partium, earumque magnam labem, & corruptionem, sanguinisque, ac succorum maximam dystrasiam, & viscerum obstructionem, que non tam facili negotio ingignitur, subinducant.

§. XXXV.

Differentia inter morbos raros, & frequentes non caret in therapia suo usu: discimus enim exinde naturam earum rerum, quæ frequenter, & graviter nostra corpora afficiunt, iisque inimicæ sunt, ut majori cum cura earum noxam evitemus.

§. XXXVI.

Hujus generis sunt animi commotiones, aeris repentinæ mutationes, frigus, acida, lacticia, & quæ excretiones menstruas, alvinas, & cutaneas supprimunt, intemperantia, nimia voracitas, sedentaria vita.

§. XXXVII.

Dantur quoque plurimi ex morbis, qui statuto tempore, certo mense, circa lunæ mutationes, vel certa septimana, die, etiam hora determinata redeunt, & hi vocari solent periodici; alii vero sunt morbi simplices, omnis circuitus expertes.

Scholion.

Differunt periodici a recidivantibus morbis, quia hi non servant periodos, utut variis de causis revertantur, neque confundendi sunt periodici cum remittentibus, nam dolores ex calculo, item colici, arthritici remittunt quidem, raro tamen certo, ac definito tempore revertuntur.

§. XXXVIII.

Omnes affectus periodici habent suum fundamentum in motibus spasmodicis, quare, & omnes morbi spasmodici, qui inæqualem circuitum sanguinis, ejusque congestionem in partibus efficiunt, sunt etiam periodici, & inter hos primas partes tenent hæmorrhagiæ.

Scholion.

De mensum & hæmorrhoidum fluxu res jam satis nota, & explorata est, quod statas periodos servant, neque ignotum est, has sanguinis excretiones semper cum spasmis partium externarum, & lumborum, quo comprimitur sanguis versus uterum & anum, fieri, & quia abortus etiam cum spasmis & nimis uteri hæmorrhagiis invadunt, illi pariter inter affectus periodicos jure, meritoque sunt referendi.

Nam

Nam in recens nuptis non raro tertio mense & circa ordinarium fluxum menstrui tempus, exactissime etiam septimana respondente, non semel vel bis, sed sæpius ter quater, imo ultra recurrunt. Ita quoque multiplici experientia compertum est, & narium hæmorrhagias & hæmoptyles dari menstruas, & semper cum extremorum refrigeratione & constrictione invadere, neque rarum est, vomitus cruentos intra certum mensis spatium in feminis, quibus menses suppressi fuerint, reverti.

§. XXXIX.

Quando statæ, & solennes excretiones sanguinis per nares, hæmorrhoides vel menses non respondent, & a spasms sunt sanguinis, & humorum ad partes infimas congestiones, varia inde pathemata convulsiva, spasmodica, dolorosa periodica nascuntur.

Scholion.

Sæpiissime occurrit in praxi, quod interceptas sanguinis per menses & hæmorrhoidas excretiones excipiant hemicranie vel ophthalmico hemicranie, odontalgie, otalgie, it. capitis erysipelata periodica, neque minus in pectore asthmata spasmodica, tusses convulsivæ & violentæ. Circa præcordia vero graves anxietates, dolores, cardialgie, inflationes ventriculi ructuose, vomitus, sitis cum ariditate linguæ, ingentes dolores circa lumbos, & os sacrum sunt, quæ omnia periodice eveniunt, & exacerbantur. Dantur quoque ex mensum defectu epilepsie, & motus convulsivi periodici, circa mensium maxime fluxum provenientes, & postea singulis diebus certis horis redeunt. Neque minus ab eodem fonte hysterica pathemata, per periodos recurrentia, producta vidimus.

§. XL.

Cum spasmi maxime familiares sint tubis nervoso-musculosis ventriculi & intestinorum, non mirum est, eos morbos, qui ex spasmo primarum viarum sunt, periodos & statas sua tempora sæpiissime servare.

Scholion.

Ita dolores cardialgici, & colici sæpe certis horis recurrunt de die. Vidimus vomitus biliosos singulis pleniluniis recurrentes

per aliquot dies cum summa angustia, anxietate, & virium prostratione. Vidimus quoque ex spasmo duodeni icterum singulis mensibus dominica die recurrentem, & per aliquot dies perdurantem. Vidimus non semel, sed sæpius iterumque ex primarum viarum vitio & cruditatibus inde propullulantibus periodicas tusses, & infarctus pectoris certis horis de die vel nocte redeunt, item vertigines, cephalalgias certis horis ingravescentes.

§. XLI.

Febres intermittentes statim & determinatis diebus, imo sæpius horis redire notissimum est.

Scholion.

Paroxysmi intermittentium etiam soboles sunt spasmodorum, qui ex prima regione veniunt, postea partes extremas & corticem corporis, cutem & subjacentes musculos constringunt, sanguinemque ad interiora repellunt, ubi anxietates, difficultatem respirandi, & parvum ac debilem pulsum efficiunt, donec motu in contrarium facto a centro ad circumferentiam validiori, hi motus spasmodici discutiantur.

§. XLII.

Periodicorum morborum causa perpetua interno agenti, quod determinato tempore motus præstet, vel fermento morbifico, aut ætheris peregrini per lunas vel sidera influxui adscribitur; sed potius partium imbecillitati, quæ stagnationi & corruptioni humoris, & inde producto spasmo occasionem subministrat, debetur.

Scholion.

Supra jam in cap. 3. §. 27. 28. 29. 30. 31. latius deduximus, spasmos semper relinquere post se quandam imbecillitatem, quæ deinde facile ad stagnationes occasionem subministrat, & ad motus jam adfectas fibras perducere potest, id quod etiam suo calculo adprobare videtur Galenus in lib. 2. de differentiis febrium, dum omnes accessiones agnoscimus ex membrorum dispositione male affecta ortum habere prodire. Atque etiam inter certas & statas leges microcosmicas referenda hæc est, quod natura ad partes infimas maxime humores adlegare soleat, præsertim si illa in spasmodicis

motibus violentis est occupata. Ita frequentissime evenit, quod in hisce partibus quæ scarificatione vel incisione venarum aliquoties affectæ fuerunt, certis temporum intervallis, idque ex redundantia humorum, tensivi & pungitivi dolores ac languores percipiuntur. Observavimus, a contusione dorsi & scapularum circa æquinoctialia tempora in partibus affectis ingentes dolores recruidisse. Si dens vitio laborat & cariosus est, facile recrudescebat dolor intra certum temporis spatium, præsertim circa vesperam; ex merito autem dente omnis dolor quiescit. Id quod unicuique exemplum nos potest deducere ad cognitionem causalem repetitionis febrium: necessario enim statuenda videtur mala in primis viis diathesis, quæ infirmitas stagnationem & motum humoris facit, qui postea causa febris est: sublata vero hæc prava diathesi & vitio partis correcto necesse est, ut motus & febris provocatio cesset.

§. XLIII.

Morborum periodicorum causæ investigatæ clarissime medentem instruant, quod nec valentiora remedia, quæ spasmos concitant, neque opiata & narcotica, omniaque ea, quæ robur partium infirmant, locum habeant, sed potius roborantia, nervina, item diaphoretica cum clementioribus anodynis mixta magnum solatium adferant.

Scholion.

Pessime periodici affectus tractantur, præsertim si adusæfacti & habituales sint, per valentiora emetica, purgantia, & sudorifera: hæc enim omnia robur partium valde infirmant, & spasmos magis adaugent, tantum abest, ut eos sistant. Deinceps ea est ratio atque indoles motuum adusæfactorum, ut a leviter nocente causa revocentur, cui removendæ tam valida remedium genera minus quadrant. Neque etiam expedit, dolores vel convulsiones fortiori medicina sedativa tractare, quia in principio quidem alleviamentum quoddam præstant, postea vero propter infirmitatem, quam partibus nervosis inducunt, pejoris indolis fiunt, & crebriori usu facile in cachexiam, tumores œdematosos, ac lentas febres ægros præcipitant.

§. XLIV.

Datur etiam singularis species morborum, in quibus ad externas partes propulsa materia peccans stationem suam relinquit, & ad interiora revertitur, & hi vocantur retrogradi vel retrocedentes.

Scholion.

Variant multum inter sese retrogradi qui adpellantur morbi. Quidam enim exiis ad summam cutem, ejusque superficiem tantum feruntur, ut sunt morbilli, variolæ, purpura, scabies, crusta lactea, quidam vero profundius inhaerent partibus carnosæ & nervosæ ipsisque glandulis, cujus generis sunt erysipelata, bubones venerei, pestilenciales, carbunculi, tumores podagrici, venerei, œdematosi, antiqua ulcera.

§. XLV.

Retrogradorum morborum pessima est ratio atque eventus, quia materia ad superficiem corporis detrusa, indolis subtilioris salino-sulphureæ postea ad interiora delata nervosas partes occupans, gravissima pathemata excitat.

Scholion.

Quod si enim materia retropulsa ad eerebrum ejusque membranas delata fuerit, graves affectus capitis, ut phrenitides, convulsiones epileptice, lethargus, hemiplexia, aphonia, gutta serena, mentis & memoriæ alienationes suscitantur. Si vero ad præcordia delata nervosas ibi fatigat partes, graves pectoris morbi, ut asthma convulsivum, tossis ferina, catarrhus suffocativus, difficilis, & ægra cum anxietate & angustia spiratio, & ingens virium collapsus resultant. Etsi ventriculi & intestinorum tunicis firmiter inhaerescat, atrocia ventristormina, cardialgie & periculosæ harum partium inflammationes, singultus, diarrhœæ oriuntur. Ex quo intelligitur, quantum periculi omnes illi morbi habeant, qui ab exterioribus ad interiora convertuntur, id quod jam olim probe annotavit Hippocrates in Coac. §. 103. erysipelas foras quidem accedere commodum est, intro autem converti lethale, invertitur autem intro, cum disparente rubore pectus gravatur, & difficilem spirationem habet. Et quod de erysipelate hic

dictum est, id de omni affectu externo, qui cum quadam inflammatione & dolore jungitur, intelligendum venit. Quod vero tantum periculi hi morbi alant, ex eo fit, quod materia morbifica virulentæ indolis ad interiora relegata nervosas maxime partes obsidet, in quibus gravissima pathemata producit, nec tam facile ex iis rursus evelli potest. Quapropter oportet utique medicum hos omnes morbos, qui facile ab exterioribus ad interiora revertuntur, cautissime tractare, & ab omnibus iis, quæ ullo modo repellendi facultate pollent, uti sunt externa constringentia, item purgantia, emetica, sanguinis missiones, quæ ab ambitu corporis humores revocant, abstinere. Contra nihil præsentius est, quam ejusmodi in morbis corpora in perpetua leniori & æquabili transpiratione servare, & omni modo a topicis sibi cavere.

§. XLVI.

Morborum alii sunt cogniti sive manifesti, alii incogniti sive occulti: illi dicuntur, quorum causæ cognitu faciles sunt, hi vero vel novi sunt, vel eorum natura, causæ, eventus adhuc latent.

Scholion.

De novis, & incognitis morbis insignis occurrit locus in *Præfatione Cornel. Celsi* p. 14. dum ait: *rarius, sed aliquando morbus quoque ipse novus est, quem non incidere manifeste falsum est, cum ætate no-*

stra quædam ex naturalibus partibus carne prolapsa & arente intra paucas horas expiraverit, sic ut nobilissimi medici neque genus mali, neque remedium invenerint, quos ideo nihil tentasse judico, quia nemo in splendida persona periclitari conjectura sua voluerit, ne occidisse, nisi servasse videretur. Veteres illi morbos, quorum causæ erant occultæ, *Æneri* sive divinum quid in se continere judicabant, & tales fuerunt, quas ex temperaturæ facultatibus minus explicare poterant, unde huc referebant in primis epidemios, & qui ex aeris infesta, & virulenta quadam qualitate nascebantur. Cæterum *Hippocrates lib. de loc. in homine §. 461.* de curatione morborum incognitorum id egregie monet, ut, si quis morbum non cognoscat, medicamentum bibendum non forte præbeat. Illud saltem hoc loco adjicimus, quod plurimi morborum & ratione indolis, & causarum & ratione ægotantis corporis, adeoque etiam ratione curationis sint prohi dolor incogniti non ex se & sua natura, sed propter ignorantiam eorum, qui divinam hanc artem temerario plane ausu exercent. His itaque & ego auctor suasorque sum, ut cum prodesse nequeant, si non nocere velint, debilissimas semper medicinas porrigant, quibus maxime diaphoretica fixiora, clementer laxantia & analeptica temperata annumero.

P H I L O S O P H I Æ
C O R P O R I S H U M A N I M O R B O S I ,
S I V E
P A T H O L O G I Æ G E N E R A L I S ,
P A R S I I .

De rerum nocentium & insalubrium natura, proprietatibus & viribus in corpus humanum, item de omnibus iis, quæ ullo modo corpora ad morbos reddunt proclivia.

CAPUT PRIMUM.

De rerum insalubrium, & nocentium natura & viribus, speciatim de affectibus animi.

§. I.

CAusis morborum proximis exquisitius enucleatis & perspectis, tractationis nostræ ordo & methodus omnino requirit, ut jam rerum, quæ functiones corporis lædunt, & ejus conservationi resistunt, naturam & vires ad causarum morbificarum originem, & generationem inquirendam ea, qua par est, accuratatione & sedulitate investigemus atque evoluvamus.

Scholion.

Cum morborum causæ, quæ corporis nostri motus, secundum naturam proportionatos, inque æquilibrio constitutos, turbant ac pervertunt, non a se existentiam suam habeant, nec casu quodam incomprehensibili, sed ab aliis causis præexistentibus & antecedentibus progignantur, & sustententur; harum utique causarum pri-

mordia atque originem sollicita indagine ut perferutemur, necesse est.

§. II.

Scientia earum rerum, quæ insalubres sunt, & corpori humano vivo ac sano nocent, atque ad causarum morbificarum productionem multum faciunt, medicum tum ad præsertationem, tum ad curationem morborum summe utilis, & necessaria est.

Scholion.

Rectissime hinc definitur medicina ab ipso *Galeno*, quod sit rerum salubrium & insalubrium scientia. Etenim non sufficit, medicum earum tantummodo rerum, quæ salutis sunt corpori, ejusque sanum statum & valetudinem prosperam tuerentur, notitia esse imbutum, sed id etiam potissimum requiritur, ut insimul illas res plene, & exacte cognoscat, quæ miserandis doloribus & variis ærumnis corpora humana obijciunt, animo vigorem & integritatem demunt, ac morbos, & præmaturam mortem inferunt. Nam quia præsertatio a morbis circa remotionem, & depulsionem causarum, quæ illis ingigendis apte sunt,

unice versatur: facile quisque medicorum solertissimus videt, scientiam harum rerum, quæ corpori officunt, & vitæ ac sanitati adversantur, ipsi esse pernecessariam, & ad suam perfectionem non parum contribuere.

§. III.

Uti causarum morbificarum multiplices sunt classes atque genera, eorumque quædam tardiori gradu, & longiori tempore vim suam nocentem exerunt, alia vero tantum partium dispositionem ad morbos inferunt & remote concurrunt: ita etiam non unius ejusdemque sunt generis & virtutis res exitiosæ, siquidem nonnullæ citissime & efficacissime inque minima mole operationem patefaciunt, nonnullæ tardius inque majori mole & longiori tempore id præstant: alia vero tantum dispositive ad causas morborum proximas ingiendas concurrunt.

§. IV.

Que modum dantur morborum causæ, quæ motus partium solidarum, a quibus sanguinis circulus, vita, sanitas cum secretionibus & excretionibus congruis dependent, proxime ac immediate invertunt ac destruant: ita similiter etiam dantur res, quæ hoc præstant, nocentissimæ, cujus generis sunt graves animi commotiones, & omnes illæ materiæ, quæ venenim habent, & cum magna vehementia ac celeritate inque minima mole solidorum motus destruant.

§. V.

Plethora & cacochymia magnæ sunt morborum, præsertim chronicorum, causæ; hinc omnia ea, quæ ad nimiam redundantiam, item summam impuritatem & corruptionem sanguinis, & humorum aliquid conferunt, in classem insalubrium & nocentium jure meritoque referri debent.

Scholion.

Si probe naturam, & vires causarum morbificarum cognitas atque perspectas habemus, utique nobis in facili erit earum rerum naturam explorare, quæ infestæ sunt corpori, & causas illas stabilunt.

§. VI.

Quia excretiones sanguinis tum puri, tum impuri consuetæ interceptæ, itemque ordinariæ evacuationes superfluarum, & excrementitiarum sordium per urinam, alvum, & cutis poros cohibita ad productionem plethoræ, & ad generationem & augmentationem impuri ac lutulenti sanguinis & lymphæ variarumque excrementitiarum sordium in corpore plurimum contribuunt: facile hinc potest intelligi, omnia illa, sive ex classe rerum naturalium, sive non naturalium & præternaturalium sint, quæ salutare illas sanitatis conservatrices excretiones ullo modo impediunt, pro rebus maxime noxiis, & insensis esse habenda.

Scholion.

Ad hunc censum pertinent nimia ciborum copia, acidorum & viscidorum abusus, aer valde humidus, & frigidus, vita laboris & motus expers, incongruus potus, cibi plane corrupti & alieni, atque id genus plura.

§. VII.

Cum dejectio virium in universo corpore, vel atonia & infirmitas certarum partium ad stagnationes humorum, obstructions glandularum, & viscerum corruptiones, adeoque ad passiones chronicas inferendas & acutas funestas reddendas multum contribuant: hinc facile concludendum, omnia ea, quæ corpus infirmant, & partium tonum ac robur deiciunt, ut sunt præcedentes morbi, vel imprudentes remediorum administrationes, res esse nocentissimas, & ad morborum, ipsiusque adeo mortis generationem aptissimas.

§. VIII.

Quoniam morbi non solum ex iis rebus, quibus ad vitæ sustentationem quotidie opus habemus, in corpore nostro progignuntur: sed subinde etiam ad morborum productionem multum conferat peculiaris aliquis corporis structura & natura: hinc utique a medico ætas & sexus, & temperamentum & habitus corporis & nativæ atque hæreditariæ, seu a parentibus susceptæ partium constitutio, ipsa quoque consuetudo, quæ altera est natura, probe consi-

deranda sunt, ut inde certus reddatur, ad quos morbos singula hæc disponant.

§. IX.

Inter res nocentissimas, & quæ celerissime corpora afficiunt, & morbos, imo mortem inferunt, jure optimo valde gravia animi pathemata sunt referenda.

Scholion.

Tanta est affectuum animi vehementia, ut celerrime corpus etiam firmissimum & integra sanitate fruens lædere, ejusque motus ordinatos, qui vitæ præstant, destituere, pervertere, & gravissimos morbos, imo subitam mortem inferre possint: hinc fit, ut potentia ac celeritate nocendi validissima etiam venena superent, quæ non tam cito mortem inferunt, vel in momento in actiones vitales grassantur, quam subitus & vehemens animi affectus, qualis est ira vel terror.

§. X.

Animi pathemata in fluidum nerveum, hujusque ministerio in partes nerveo-musculosas, quæ motuum directioni præstant, proxime & immediate agunt.

Scholion.

Affectus animi maxime ac primario afficiunt cor & arterias, deinde operatio eorum transit in membranas cerebri, ventriculi & intestinorum, tum in ductos biliosos & urinosos, præcipue vero in tubulos & fibras subcutaneas; hæc enim partes singulæ ex sensibilissimis fibris membranoso-nerveis constructæ sunt. Quod vero in fluidas partes animi pathematum vis & operatio sese exferat, id inter alia ex eo clarum fit, quod per salivam, per lac nuticum longe gravissima mala in infantes inde transferri queant.

§. XI.

Quemadmodum motus solidorum ac inde dependens fluidorum triplici modo læditur, dum vel vehementior & celerior fit contractio nervoso-muscularum partium corporis, & motus ab internis ad exteriora tendit: vel ab exteriori partium contractione motus humorum ad interiora vergit; vel tonus & robur partium plane deiecitur & perit, atque ob atoniam, &

imbecillitatem circuitus sanguinis, & humorum imminuitur: ira etiam affectus animi simili plane modo operantur, & motus solidorum ac fluidorum turbant, uti ex mox subjungendis evidentissime patet.

Scholion.

Præclare de operatione affectuum animi scribit Pergamenus lib. 2. de caus. sympt. cap. 5. ubi hæc verba leguntur: est quedam ex primis & ut aliquis diceret, principalissimis morventibus ipsa naturalis caloris introforasque delatio, multas animi passionnes sequens, simul autem cum ipso & spiritus & sanguis modo intro & ad principium feruntur ac contrahuntur, modo foras distenduntur & funduntur. Et licet motus hos evidenter perspicere cum in aliis multis, tum in ipsis animi perturbationibus e. g. terrore & ira, ille intro & ad principium spiritum & sanguinem una cum refrigeratione corporis superficialia subducit & contrahit, hæc vero foras agit, fundit & calefacit.

§. XII.

Ira ejus est indolis, ut vehementiori partium nervoso-muscularum contractione totum systema nervosum celerrime commoveat, & systolen cordis eique annexorum vasorum cum arteriosorum, tum venosorum, & totum etiam partium fibrosarum universo in corpore mirifice adaugeat, ut adeo recte a veteribus parva febris, infania, ac momentanea epilepsia dicta fuerit.

Scholion.

Equidem post iram manifestum motus cordis augmentum, pulsus intensio, respiratio concitatio, sitis, calor, inflatio & rubor faciei, arteriarum capitis, præsertim circa tempora, major pulsatio & intumescencia, oculorum ferocia, tremor extremarum partium, & actionum mentis præcipitantia observantur, quæ omnia luculentum satis de imperio huius fluidi nervei & sanguinis motu edunt testimonium. Neque parum ad hujus rei illustrationem confert illa observatio practica, qua edocemur, nihil tam celeriter febrem acutam biliosam intermittentem inflammatoriam con-

concitare posse, quam ipsum iracundia vehementiorem affectum.

XIII.

Deinceps is quoque ira liberioris & a metu, tristitia, vel vindicandi libidine non interrupta effectus est, ut sanguinem a centro ad circumferentiam moveat, & hoc modo humores viscidos, & hinc inde in valis stagnantes & firmiter harentes resolvat, discutiat, & excrementa ad habitum corporis externum detudat. Et ob hunc motum resolutorium & excretorium adactum accedit, ut iracundia affectus interdum saluti sit corporibus, frigidioris præsertim temperamenti, & in morbis sic dictis frigidis, & qui ab humorum infarctu ac nimia mole proficiuntur.

Scholion.

Sicuti febris sive intensior solidorum & fluidorum motus, quo cum impetu sanguis circumvolvitur, ad viscidorum humorum resolutionem & materiam heterogeneam ad habitum corporis protrusionem maxime confert: ita illud ipsum etiam contingit in ira, unde animadvertimus, purpuram, variolas, morbillos, erysipelata ab eadem fuisse excitata, & graves ac contumaces morbos ejus prudenti proritacione fuisse sanatos. Quare Hippocrates lib. 2. Epid. sect. 4. hoc remedii genus commendavit in iis, qui ex assiduo leguminum usu crurum impotentes facti fuerunt, dubio procul ad viscidum sanguinem resolvendum & calorem ac spirituscentiam sanguinis reparandam. Dicit enim gravissimus auctor: diligentia adhibenda est, ut exandescencia inducatur, & coloris reparandi, & sanguinis in habitum corporis invitandi causa. Et alio loco ita fatetur: ira frigidis remedio est. Cujus sententiam eunt plures alij gravissimi viri, ut passim hinc inde annotata observationes testantur. Ita paralytin inveteratam & singultum enormiorem ira beneficio sanatum describit Valeriolam lib. 2. obs. 4. Dan. Beckerus de cultrivoro Bernssico quaest. 9. & Crato lib. 6. Consil. in paralytico & phlegmatico iram cum insigni euphoria proritari adserit. Horstius lib. 3. Consil. Epist. 12. refert, triennalem paralyticum, qui ob presentiam hostis in furorem fuerit actus, e lecto repente pro-

gressisse, & cum sociis civibus hostem invasisse. Porro etiam in aliis affectibus confirmatis mirabilem iram præstitisse opem observationes testantur. De ira efficacia in podagrico quodam egregiam communicat observationem Pecclinus lib. 3. obs. 28. & Bartholin. in A. cent. 6. Hist. 28. Quartanas & tertianas febres contumacissimas subito, & vehementi iracundia affectu sublata fuisse memorant Miscell. Nat. Curios. Dec. 2. A. 3. obs. 93. it. Pareus lib. 1. cap. 23. Valeriolam lib. 2. obs. 4. adstrictionem alvi ab ira solutam refert. Conf. quoque Miscell. Nat. Curios. Dec. 2. A. 5. pag. 57. mutum ira loquentem vid. in Act. Hafnienf. Vol. 1. obs. 81. Illud certum est, iram minus esse perniciosam, quam reliquos animi affectus vid. Baco. de Verulam. in Hist. Vit. & mort. pag. 249. Cavendum vero maximopere est, ne in cholericis, vel etiam in cachecticis, & ubi male constituta sunt viscera, itemque ubi ad erysipelas, ad hæmorrhagias, ad apoplexiam, & ad metastases sanguinis ad caput, ad affectus spasmodicos inclinant corpora, ejusmodi curam adhibeamus.

§. XIV.

Ulterius ira spasmodica partium, qua agit, strictura vim suam in primis in ventriculum & intestina, seu partes valde nervolas & membranaceas exquisitoris sensus & motus, exerit, & e facili inflammationem ibidem subinde periculosam, imo lethalem efficit.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam ab ira inflammationem pati ventriculum & intestina, eamque cum primis lethalem fieri, si mox potus frigidus paulo avidius superingeratur, vel purgans, vel emeticum propinetur ad bilem ab ira, ut vulgo putant, commotam e ventriculi sinu exturbandam. Et facillime quidem hoc contingit in subiectis debilibus, qualia sunt hypochondriaco malo obnoxia. Ita in virgine hypochondriaca post iracundiam notavimus inflammationem lethalem, quæ duravit viginti quatuor dies, cum delirio & circa mortem secessu sanguinis per alvum. Aucta fuit inflammatio ultimis agnitudo diebus, cum de-

denuo iracundia excoadisset, & notabile etiam erat in hoc subiecto, quod feces per intestina inflammata & sphacelata ad colon transierint. Ceterum non semel, sed aliquoties vidimus, a purgantibus vel emeticis post graviolem iracundiae affectum exhibitis omnia versa fuisse in deterius, & mortem acceleratam. Neque enim aliam, quam nocendi facultatem hoc in statu exserere possunt memorata pharmaca, siquidem eorum operatio spasmis tunicarum ventriculi & intestinorum absolvitur. Cane igitur & angue pejus vitanda sunt in affectionibus & symptomatibus ab ira productis omnia purgantia drastica & emetica; quo in casu potius exhibere convenit blanda antispasmodica, diaphoretica, & nitrosa, bilem corrigentia, & abstergentia, neque minus laxantia benigniora rhabarbarina.

§. XV.

Agit insuper iracundiae affectus in membranis cerebri, & alia viscera, ubi sanguis irae impetu celerrime ad pulsus regredi nescit, eamque ob rationem subsistens inflammationes periculosissimas efficit.

Scholion.

Quod si ad caput impetuosius compellitur sanguis, in meningibus exoritur phrenitis. Observavimus ingens sanguinis profluvium per venas sedis in hypochondriaco accedentem iram vehementem ita contrinxisse colon, ut funis instar contortum & angustatum fuerit, & sanguinis ad caput appulsus augendo delirium convulsivum funessum in viro generoso induxerit. *Hildanus cent. 1. obs. 17.* meminit juvenis, cui caput vulneratum & cranium fractum erat, qui ex sola ira in phrenesin incidit ac mortuus est. Cranio post obitum aperto inventae fuerunt cerebri membranae inflammatae, venaeque & arteriae sanguine congruatae turgentes. Si ad pectus fertur sanguis non raro ab ira exorbitante, oboritur pleuritis & peripneumonia, ad abdomen delatus suscitatur inflammationem hepatis. Erysipelas quoque subsequi iram, praesertim in caeochymicis & scorbuticis corporibus, res familiarissima est.

§. XVI.

Peculiarem vero vim ira exercet in ductibus biliosos, & hepatis, adeo ut eorum strictura fortiori facile hepar scirrhotum fiat, imo calculi in cystide ac ductibus biliaris generentur, quia liber motus & effluxus bilis hac ratione impeditur.

Scholion.

Praesertim hoc accidit ab ira pessima notae, quae cum tristitia, aut metu, ubi vindicandi occasio aut facultas deest, conjungitur. Propter constrictionem quoque horum ductuum icterus fit, qui facile in vesicula biliaris calculos desinit, quemadmodum id ex sectionibus cadaverum eorum hominum, qui ictero de mortui sunt, apparet.

§. XVII.

Quando bilis ab irae affectu vehementius commovetur, & copiose ex ductibus biliaris & cysticis ad duodenum & ventriculum effunditur, ex ejus ibidem facta stagnatione, & concepta ob diuturniorem moram acredine, nausea, vomitiones, diarrhaeae, cholericae passionis, cephalaegiae, anxietates, febres biliosae continuae & intermittentes suscitantur.

Scholion.

Hinc est peculiare illud iracundorum symptoma, quod in latere dextro sub scrobiculo cordis sentiant dolorem quandam contractivum, in ore autem amarorem. Originem suam hac pathemata non aliunde ducunt, quam a motu bilis ejusque effusione in intestina impetuosiori; ductus biliaris, nervosis ac musculosis tunicis contexti, ab influxu spirituum animalium citatiori nimium compressi ingentem quantitatem bilis exonerant & infundunt duodeno, unde etiam dependet inclinatio ad vomitum & diarrhaeae, quare *Hildanus cent. obs. 7. 18.* annotavit, alvum subductam fuisse ab ira, ac si pharmacum adsumtum fuisset. Si bilis acrimonia delinquit, & a frequentiori hoc adfectu bilis nimium effunditur, intestinorum & ventriculi erosiones cum lenta febre sequente non raro vidimus.

§. XVIII.

Tandem & illud proprietatibus irae accensendum venit, quod intensiori partium

solidarum & fluidarum per eam reddito motu sanguis copiosior cum impetu ad partes pellatur, quas deinceps nimium & venarum ibi existentium orificia aperit.

Scholion.

Constat experientia practica, iram maximam habere facultatem, in consuetis & dispositis maxime enormes sanguinis excretiones, sive per nares, sive per arteria pulmonalis aperturam, sive per venas ani, & in feminis per uterum excitandi. Quotidianum etiam fere est, vultum statim rubore suffundi, & venas capitis praefertim frontales, mirum quantum intumescere, mox etiam sanguinem naribus, si haec haemorrhagia olim juveni consueta fuit, effundi. Ita vidimus feminas ab iracundia in uteri haemorrhagias incidisse, vel etiam haemorrhagias narium passas fuisse. Et haec quoque est ratio, quare in senibus & plethoricis vehemens ira apoplexiam sanguineam, quae fit ab arteriolis plexus choroidei in capite perruptis, non raro producat.

§. XIX.

Terroris effectus est spasmodica partium externarum contractio, qua sanguis a circumferentia ad centrum propellitur, & omnis generis excretiones supprimuntur; hinc disponit maxime ad morbos, qui ab excretionibus sanguinis sufflaminatis ejusque regurgitatione ad interiora proveniunt.

Scholion.

Observamus a terrore subito, & vehementi habitum corporis externum contrahi, unde vasa detumescunt, venis plane nullis vel minimis tantum apparentibus, facies pallorem contrahit, partes externae refrigerantur & contremiscunt. Et cum sanguis sic cum impetu ruat ad cor & pulmones, excitat ibi, mole sua premente, anxietates intensas, spirandi angustiam, pulsus debilitatem & frequentiam. Et quoniam cor ab onere hoc sese expedire conatur, fluidum nerveum non raro maximo cum impetu in ejus musculos fertur, & convulsivum motum ejus sive palpitationem, quae fere individuum est signum terrore affectorum, producit. Quanta vel ex solo terrore spirituum in sanguineo

fluido condensando & praecipitando sit potentia, docet *Malpighius in obs. de Polypo*, ubi refert, virum quendam robustum terrore perculsum, subito in pulsus inaequalitatem ac obscuritatem incidisse, & recurrente ingenti spirandi difficultate brevi tandem per sputa quandoque rubri sanguinis portiones, quandoque copiosa alba quaedam frustula excrevisse, postremo turgentibus superioribus & coercita sanguinis copia suffocatum interiisse. Terrorem quoque cor virtute sua spoliare, horroremque feбри similem inducere, effatum est *Mæbii in Institutionibus lib. 7.* siquidem in febris principio itidem partes extremae spasmodice constringuntur, ut sanguis non libere possit in illas influere, sed potius retrogrado motu ad cor pellatur, ubi subsistens anxietates efficit ineffabiles.

§. XX.

A spasmodica partium ob vehementiam terroris contractione etiam illud dependet, quod omnis generis evacuationes vel retardentur vel penitus sistantur.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam a terrore subito exorto alvum fieri adstrictiorem, ita ut vel quinque vel sex diebus quandoque non deponatur; transpirationem quoque imminui, mensium, lochiorum, haemorrhoidum & urinae suppressionem accidere saepe momentaneam. Neque novum est in puerperis & lactantibus lac in mammis coagulari, & purpuram in febribus acutis vel exanthemata in variolis, & morbillis retropelli, uti producit *Miscell. Nat. Curios. dec. 2. A. 9. obs. 18.* Vidi non semel, sed saepius atque iterum, fonticulos, & ulcera antiqua a vehementi terrore non sine periculo consolidata, asthma, & colica convulsiva subsistentibus.

§. XXI.

Singularis quoque observationis est, quod terror non tantum fluxum sanguinis cohibeat atque sistat, praesertim in juveniculis virginibus, & quibus venae sunt exiliores, sed etiam quandoque eundem resuscitet.

Scholion.

Non semel, sed sæpius in praxi annotavimus, mensium fluxum nimium modo cessantem, terroris vi illico fuisse resuscitatum; neque minus lochia post abortum vel partum, immoderate fluentia, si videantur jam sanata, & in statum pacatiorem deducta, ex terrore confestim revocari, quod forsan accidit ob nimiam vasorum uterinorum relaxationem, qua impetus sanguinis, a partibus exterioribus repressi, ad imbecillia vasa uteri urgeatur.

§. XXII.

Quia terror reprimat sanguinem ad interiora, ejusque motum plane inæqualem reddit: hinc is certa in parte congestus pro diversitate locorum, quibus insidet, gravia excitat symptomata & multiplices affectiones.

Scholion.

Si in capite ejus sit congestio, non raro apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyfes, epilepsiæ & convulsivi motus fiunt, secundum observationem *Plateri lib. 1. p. 17.* Et elegantissimum locum, qua ratione ex terrore quidam delirare & spectra videre possit, vid. apud *Hippocratem sect. 5. pag. 125.* In corde vero accumulatus sanguis inducit ejus palpitationem, anxietatem, syncopen, lypothymiam: in pulmonibus spirandi difficultatem, hæmoptysin, catarrhum suffocativum, in utero apud gravidas abortum. Mensium tempore invadens feminas terror spasmodica symptomata excitat. Ita *Raygerus in obs. 60. p. 131.* meminit virginis cujusdam, quæ ex terrore levi aliqua de causa concepto incidit in hysterica symptomata, scilicet difficilem respirationem, dolorem lumborum pedumque, lipothymias & alias molestias, cum mensium obstructione nullis remediis facile expugnanda. Similiter observatione constat frequenti, mammas in puerperis, & gravidis singulariter affici terrore, dum sæpius tubercula in iis exsurgunt, quæ interdum in ulcera cacoethica vel carcinoma mali moris mutantur. A congesto quoque & ad stasin deducto sanguine per terrorem exulcerationes labiorum & in certis partibus tumores erysipellaceos progigni, in vul-

gus notum est. In abdomine post terrorem vel metum gravem flatus & borborismi infestare solent, qui sæpius vel cum alvi fluxu, quod bonum est; vel cum ejus obstructione & abdominis distensione terrore perculosos affligunt: & hinc contingit, a terrore hypochondriacorum & hystericarum symptomata familiaria mirifice exacerbari.

§. XXIII.

Quemadmodum terror corpora maxime imbecillia, & quæ sanguine bono ejusque sufficiente ad partes externas influxu destituta sunt, invadere solet: ita in iisdem quoque majorem violentiam excercet.

Scholion.

Terror & frigus debilitatis corporibus validissime nocent, & symptomata spasmodica facile excitant. Experientia certa cognitum perspectumque habemus, si terror post hæmorrhagiam largiorem, vel etiam sub mensium fluxu, vel post eorum prurptionem copiosam, aut diuturnum morbum, vel etiam partu debilitatas feminas invadat; spasmos & flatulentias primarum viarum, quin imo multo truculentiora non sine magno vitæ periculo sequi pathemata, cujus generis sunt animi deliquia, extremorum tremores, paralyfes, apoplexiæ, respiratio difficilis, pectoris angustia cum metu suffocationis, & horrendæ cordis palpitationes, omniumque virium subitus lapsus. Quid quod nihil magis morbis contagiosis viam pandit, & miasmati pestilentiali aditum præbet, quam gravis terror. Deinde etiam certissimum est, terrorem morbis acutis continuis præcedentem sævissima inferre symptomata, & sæpius totum morbi genium immutare, ut medicus etiam peritissimus, nisi certus fuerit de causa hac antecedente, in prognosi sua insigniter fallatur. Dicit quoque vix potest, quantum terror noceat in morbis acutis, si præsertim die critico superveniat. Evacuationes enim criticas supprimendo & exanthemata repellendo, faciem morbi longe aliam reddit, & ægrum ut plurimum dat intereccioni. Ita non semel notavimus, a terrore in cacoehymicis febrem lethalem cum summa virium defectione fuisse abortam.

Nulla

§. XXIV.

Nulla res tam infensa est vitæ senum, quam gravis terror.

Scholion.

Aliquot nobis nota sunt exempla, ubi senes adhuc vegeti a terrore tam periculose læsi fuerunt, ut appetentia ciborum omni dejecta, & placido somno destituti, ad pristinas vires redire non potuerint, sed marasmo & lento calore confecti diem extremum obierint. Si enim tanta terroris vis est, ut robustos homines infirmet, multo magis minus valentes & infirmiores lædere debet, eorumque vires depopulari.

§. XXV.

Neque vero tantum varii generis morbos inducit terror, sed etiam quandoque ipsius subitæ mortis causam præbet efficacissimam.

Scholion.

Multa hanc in rem exempla in medicorum prostant monumentis. Hac enim ratione plures interiisse dudum notavit Galenus lib. de caus. sympt. cap. 5. Ita & Plinius lib. 7. Hist. Natural. cap. 36. refert, Publ. Rutilium, nunciata fratris in consulatus petitione repulsa, illico expirasse. Heli quoque Judæorum Pontificem, & Judicem accepto tristi nuncio de clade, qua Palæstinæ hostes, capta arca occisique ipsius filii, Judaicum exercitum affecerant, magno subitoque terrore oppressum, de sella retrorsum cecidisse, ac subito expirasse ex sacris literis constat, ne de nuro ejusdem hoc loco dicamus. Conf. quoque *Miscell. Nat. Curios. Dec. 3. A. 9. & 10. obs. 57. pag. 114. Bonetus in sepulchreto suo. Fort. Fidel. de relat. med. lib. 4. cap. 3. Rayger. in obs. med. obs. 96. Bartholin. Hist. 76. cent. 4.* Plura quoque exempla collegit, & hinc inde historiæ suæ inspergit *Valerius Maximus*. Rationem autem hujus tam subiti, & funestissimi eventus investigare, in proclivi est; sanguis enim hoc modo circa cor, & pulmones accumulatus coagulationem, si præsertim natura existit debilis, lethalem subit promittit.

§. XXVI.

Licet motus, quem terror inducit, a superficie corporis ad centrum vitæ & sanitatis corporis nostri sit inimicissimus, & ad morbos internos curandos minus utilis vel constantis effectus: nihilominus tamen observationes inveniuntur, quæ docent, terrorem quandoque in certis morbis fuisse remedium.

Scholion.

Ita *Rolsinccius Comment. in 1. aphorism.* 2. profert exemplum maniaci, qui incusso terrore a larvato homine sanatus est. Ipsam paralytin subito incendii terrore cessasse in viro alterius partis solutione affecto, per complures annos omni ope humana destituto, eleganti observatione refert *Fr. Valeriola lib. 2. obs. 4. Pechlinus lib. 3. obs. 24. annoravit, uterum prolapsum terrore sanatum fuisse. Conf. quoque Zac. Lusit. lib. 2. obs. 65. Vulgari experimento hæmorrhagiæ narium ex improvviso adfusa frigida aqua, ut terrore percutiantur affecti, sapissime tolluntur atque cohibentur. Mæbius in Epitome instit. L. 4. P. 2. cap. 8. memorat terrore arthritidem curatam fuisse, quod non aliter fit, ac quia terror ex extremis partibus spasmo repellit materiam, quemadmodum adposito cataplasmate adstringente parti affectæ podagra quandoque, sed non semper salutarium effectum recedit. *Valeriola in obs. pag. 162. refert, singultum contumacissimum terrore subitaneo excitatum curatum fuisse: ratio nulla alia est, quam quia partes nervosæ & musculosæ, quæ singultum efficiunt, terrore contractæ vehementiorem fluidi nervei adfluxum interceptiunt. Cavendum tamen quam maxime est, ne has curationes terrore præstitas universales habeamus, ac temere imitemur. Sunt enim hæc curationes & rariores, & infecuriores, nam is motus naturæ, qui ab exterioribus versus interiora sanguinem & humores impetuosè propellit, valde suspectus habendus est. Si quando itaque a terrore salutaris effectus, vel morbi curatio sequuta fuerit, id, nostro quidem judicio, non aliunde fieri arbitramur, quam intensiori & quasi febrili sanguinis**

ad externas partes commotione, quæ se-
pissime vehementem terrorem, præfer-
tim in vegetioribus, comitari & subsequi
solet.

§. XXVII.

Terror salutariter solvitur motu inten-
siori cordis & arteriarum quodam febrili
cum subsequente sudore.

Scholion.

Quia vehementiori spasmu superficies
corporis constringitur, & sanguis velus
interiora urgetur, non secus ac in febre fie-
ri solet, collecti circa vitales partes humo-
res intensum cordis & arteriarum motum,
qui febrilis dicitur, efficiunt, quo postea
restituitur sanguini pristinus circulus, un-
de calor occupat rursus externas partes, &
ita salutaris fit solutio morboſi status a ter-
rore inducti.

§. XXVIII.

Quædam gravia symptomata a terrore
sunt statim in principio, dum sanguis ad
interiora vehementi spasmu propellitur,
uti sunt anxietates, palpitationes cordis
cum virium dejectione, item animi deli-
quia & apoplexiæ: quædam vero secundo
vel tertio die obveniunt, cum sanguis rur-
sus cum quodam impetu ad exteriora ver-
git, & hujus generis sunt sanguinis im-
modicæ profusiones per hæmorrhoides, per
uterum, quæ in gravidis abortum faciunt,
per pulmones, per nares. Huc pertinent
quoque erysipelata & tumores glandula-
rum inflammatorii v.g. in mammis, glan-
dulis inguinalibus, pone aures, qui quan-
doque tertio die terrore correptis super-
veniunt.

§. XXIX.

Ad lævissima illa mala, quæ terrorem
insequuntur, avertenda, non opportu-
nior datur medicina, quam quæ spasticas
partium nervosarum stricturas relaxat, vi-
res reficit, sanguinis cursum ad exteriora
promovet, eumque liberiores reddit.

Scholion.

Quia tam gravia & periculi plena sym-
ptomata a deterrimo illo affectu profici-
scuntur, omni utique modo providere o-
portet medicum, ut commoda medicina
ea præcaveat, quod optima ratione effici-
tur, spasmoticis stricturis externarum par-

tium attemperatis & sanguinis circulo ad
exteriora revocato: ad quem finem obti-
nendum ego cum felici semper successu uti
solitus sum mixturis, quæ aquas analepti-
cas habent, ut sunt aquæ liliorum conval-
lium, florum tilia, salvia cum vino & sine
vino, balsamum embryonum, misceri
potest essentia ambra, spiritus nitri dulcis,
mixtura simplex vel etiam essentia theria-
calis, item pulvis bezoardicus. Præterea
liquor noster balsamicus tribus partibus li-
quoris mineralis anodynæ nostræ præpara-
tionis mixtus, & ad guttas triginta vel ul-
tra propinatus expertissimæ virtutis hoc
in genere nunquam non observatus fuit.
Juvat quoque corpus in quiete servare, &
probe tegere, frictiones circa præcordia,
& partes extremas adhibere, pedes quo-
que balneo immittere, & molliente cly-
mate alvum eluere. Sanguinis quoque
missio in plethoricis necessaria est, hac ta-
men cum cautela, ne statim inter initia,
ubi omnia frigent & tremunt, administre-
tur, sed tum, quando pulsus incipit fieri ma-
jor, & redeunt vires, & calor ad partes ex-
ternas revertitur. Nihil vero deterius est,
quam potum frigidum vel externum frigus
admittere, & validiora purgantia, emetica
aut nimis calida propinare, siquidem hi-
sce omnibus spasmu invalescunt.

§. XXX.

Ex iis affectibus, qui tonum, & robur
partibus motricibus & nerveis suffragantur,
& vires maxime subtrahunt, nullus vali-
dior est, quam diuturnior, & profundior
tristitia animique angor.

Scholion.

Sicuti tres maxime motuum naturæ
hostilium & morbificorum dantur classes,
ut vehementior febrilis, qui ab intra foras
cum impetu pellit sanguinem, & spasmus,
qui ab exterioribus cum urget ad inte-
riora, & denique atonia, quæ in nimia
relolutione & relaxatione fibrarum motri-
cium & remissione toni consistit: ita etiam
tres vehementes in anima sic dicta sensitiva
exsurgunt passionēs, quæ singulas has mo-
tiones morboſas peculiari modo fovēt &
sustinent, adeo, ut ira motu febrili, ter-
ror spasmu, tristitia atonia operationes suas
exerant. Et quemadmodum ira & terror

celerrime agunt, ita tristitia tardiori paulo gradu nocet, paulatim corporis vires depascendo, & tonum ac robur partium solidarum solvendo.

§. XXXI.

Tristitia solvit vires corporis, dum pulsum reddit exilem ac lentum, appetentiam & digestionem dejicit, vires corporis convellit, faciem reddit pallidam, cutim flaccidam, transpirationem remissio- rem, frigus in partibus extremis, alvi crebras dejectiones, somnum turbulentum parit.

§. XXXII.

Quia tristitia affectus tonum & robur fibrarum motricibus sensim sensimque suffuratur, cordis motum, & sanguinis circulum reddit languidiorem, adeoque excretiones sufflammat, atque obstructions vasorum viscerumque infarctus gignit, unde longorum & difficilium morborum origo est.

Scholion.

Tristitia maxime infesta est visceribus, praesertim imi ventris, inque primis cursum sanguinis per ramos venae portae atque per lienem, pancreas, & hepar sufflammat. Quandoquidem haec viscera jam tum naturali quadam imbecillitate toni laborant, quia fibrarum carnearum & nervosarum elatere sunt destituta, & vena etiam portae pulsa caret, & ordinario sanguinis segnior fit per haec viscera trajectio; hinc facile potest intelligi, ab affectu tristitiae haec viscera multum pati, & longe imbecilliora reddita morbis, qui ex horum officio neglecto proveniunt, valde obnoxia fieri. Unde Hipp. lib. 2. de Morb. ait: *cura in visceribus veluti spina est utque illa pungit*. Prodeunt vero a tristitiae affectu maxime cachexia, scorbutus, malum hypochondriacum, paralyxis.

§. XXXIII.

Tristitia pro diversitate partium, quarum tonum destruit, & quos infirmas reddit, ut ad stagnationem & decubitus humores fiant proclives, alios atque alios graves producit morbos.

Scholion.

In capite ad melancholiam, maniam, affectus soporosos, hemiplexiam, paraly- sin, ad guttam quoque serenam; in re-

Tom. II.

gione pectoris ad animi deliquia, ad polyposas concretiones, cordis palpitaciones: in regione praecordiali ad inflammationem ventriculi, appetitum dejectum; in intestinis ad diarrhoeam, flatulentias hypochondriacas, imo ipsum affectum hypochondriacum disponit; unde Sanctorius Sect. 7. A. 3. moventes, inquit, facile obstructions, partis duritiem & affectum hypochondriacum patiuntur, eam nempe ob rationem, quia moestitia, si diu durat, carnes frigiditas facit, dum impedit, ne perspirabilem crassa & inutilis portio exhalet. In reliquis abdominis visceribus cachexiam & maxime scorbutum inducit. Et de scorbuto quidem, quod is originem suam a profundiori tristitia ut plurimum ducat, multis in locis praclare monuit Severinus Eugenius in Tract. de scorbuto; siquidem pag. 3. ubi de causis scorbuti agit, hunc in modum verba facit: *quos cum crassiori victus ratione diuturnior moestitia exercuit, de his agrotantibus constanter semper praedicere ausus fui, eos a scorbuto morbo vel solo vel aliis permixto teneri*. Pressius adhuc hanc suam sententiam explanat obs. 19. pag. 300. ubi ait: *quos hac affectione laborasse novi, omnibus fere vel post crassum melancholicum victum, vel post diuturniores tristitias advenisse eam memini*. Conf. quoque Obs. 27. pag. 293. it. 284. In renibus calculum gignit, in utero mensium suppressionem facit. Observavimus, si magna tristitia ob damnum acceptum, ob maritum vel liberos defunctos, incidat in mensium fluxum, illum statim inordinatum fieri, & gravissime inde luere feminas, adeo, ut saeva pathemata spastica subsequantur, concomitante subinde purpura. In habitu porro corporis ad macilentiam, ad sudorem frigidum maxime in locis inferioribus, nimirum in pedibus, disponit.

§. XXXIV.

Observatione constat, morbos alios benignos & familiares hominibus per diuturnam moestitiam periculosos & lethales fieri, & medicamentis omnem in atrocioribus symptomatibus avertendis alias insitam vim demi atque denegari.

Scholion.

Ita observavimus, in feminis pathemata hysterica, in viris calculum, podagram, itemque scorbutum ob invadentem ingentem tristitiam sævissima imò lethalia symptomata concitasse, eam videlicet ob rationem, quia hic affectus vires penitus destruit, unde morbo ejusmodi ingruente, cui subigendo vires sunt impares, inflammatoria & sphacelosa sanguinis stases perquam facile contingunt. Quod medicamentorum operatio sub gravioribus animi pathematibus & præsertim quoque mœrore suspendatur, id extra omne dubium est, & inter alios graphice hac de re loquitur Bagliv. in prax. Med. pag. 133. cujus verba hæc sunt: *anima quamdiu in perturbatione est, remedia nequicquam proficient; & licet quis ea recipiat, viribus tamen non auscultatur natura.* Morbi igitur ab animi pathematibus orti blande ac leniter tractandi sunt, & tunc a nimia remediorum copia & vehementia quam maxime abstinendum, uti idem gravissimus auctor pulchre monet. Convenit igitur, ut verba Tulpii lib. 4. cap. 49. nostra faciamus, *agros securos agere, ut corpore tantum, non etiam animo laborent, & si quæ sunt, quæ ipsorum animos exasperatura sint, optimum est ea, dum agrotant, ipsorum notitia subtrahere.*

§. XXXV.

Ad præcavendos morbos, qui a diuturniori tristitia proveniunt, nihil utilius esse analeptis, roborantibus, quæ sanguinis & humorum spirituscentiam & liberiores cursum promovere, jam quisque facile perspicit.

Scholion.

Plura huc pertinent tum ex diætetico, tum ex pharmaceutico fonte petenda remediorum genera. Nam aeris fereni & temperati usura, cœli mutatio, motus, & moderatio vini potentis & purioris aquæ usus, & omnis animi blandior relaxatio mirifice eos profligant morbos, qui a tristitia viriumque dejectione proveniunt. Denique infusa ex herbis aromaticis calide pota, it. succinata, ambrata, salia volatilia, oleosa, & alia balsamica, & quæ digestionem maxime ciborum succurrunt,

vires mirum recreant, & morbos a copia, infarctu & corruptione proficiscentes arcent.

§. XXXVI.

Præter animi affectus motibus vitalibus conservatoriis, & excretoriis, ac robori partium nervosarum infestissimos dantur adhuc alii mentis morbi, videlicet intensa desideria, cupiditates, inquietæ cogitationes, profundæ & laboriosæ meditationes, quæ æque vires consumunt, systema nervorum debilitant, & œconomiam naturalium motuum potenter invertunt.

Scholion.

Animus certe variis motibus, & laboribus agitatus nunquam sanitati prodest, sed perpetuo secundum naturam actiones interturbat, quarum integritatem mens quieta cupiditatibusque & motibus vacua, id est, sana conservat. Plurimi itaque morbi primam a morbis animi ducunt originem: quemadmodum id ex accuratis morborum historiis abunde discimus. Si quidem anima, quo vocabulo principium cogitandi, sentiendi & imaginandi designamus, directe & proxime operationem in fluidum tenuissimum, quod in cerebro, nervis & medulla spinali continetur, exercit, dumque hujus naturam & motum naturalem pervertit, eumque vel intendit vel sistit aut imminuit, non potest aliter fieri, quam ut omnes corporis functiones inde mutationem in deterius patiantur.

§. XXXVII.

Diuturni animi labores & profundæ cogitationes consumunt maxime vires, ut adeo robur non tantum toti corpori, sed etiam potissimum iis partibus, quæ digestionem, secretionem & excretionem vacant, detrahatur, & multæ in primis viis cruditates progignantur & accumulæntur.

Scholion.

Experientia constat, senes illos, in quibus a labore immoderato studiorumque intemperantia spiritus consumti sunt, & novus eorum proventus ac reparatio ob viscerum tonum destructum, digestiones turbatas languidas, & fere deficientes fuit impedita, ad flatulentias, spasmos hypochondriorum, paralyses, admodum pro-

proclives fieri. Cicero non ob aliam causam summa fuit corporis gracilitate & infirmitate, quam ob assiduas lucubrationes, & meditationes, quas in vita amavit, & quarum adeo frequentem in operibus suis mentionem facit. De *Baronio* refert *Janus Nicius Erythraeus Pinacoth.* 1. p. 90. illuminatae obuisse assiduo studiorum labore concepta, qua ita cibos omnes fastidiebat, ut nullum esset tam nitidum, tam delicatum, tam suaviter conditum obsonium, ut posset in ejus stomacho edendi appetitum excitare; imo cum ad cenam vel prandium vocabatur, tanquam ad supplicium se rapi dicebat. Apparet etiam hinc, quare ex nimia studiorum intemperantia hypochondriaca sic dicta passio, in meris spasmis & flatibus consistens, frequentissime suboriatur, & quare ex infano amore in feminis cachexia seu chlorosis proveniat, qui morbus identidem ad cruditates & excretionem imminutas velut ad causam suam referendus est.

§. XXXVIII.

Nequè vero tantum inordinati animi motus corpori nocent, sed &, quod maximum, peregrinae impressiones & ideæ susceptarum a perversa phantasia rerum plane mirabiles in peculiaribus morbis concitandis, & structura etiam partium vitanda vires possident.

Scholion.

Quantam vim atque efficaciam talis impressio pro diversitate idearum & individuorum in corpus possideat, ut tam varie actiones naturales ab imaginatione determinantur, inter alia conspicuum reddunt gravidæ foeminae; nihil enim ipsis familiarius est, quam ad perversam earum phantasiam mirifice formationem foetus & structuram partium ladi & immutari. Dependent inde maculae & navi materni, item mutilationes & conformationes certorum membrorum in foetu depravatae. A sola impressione, & imaginatione firma praesentis pestilentiae plures peste correptos esse historiae & observationes testantur, ut videre licet apud *Helmont.* in *tumulo pestis* pag. 981. it. *Diemerbroeck.* in *Tract. de peste* pag. 859. *Pechlin.* lib. 3. obs. 16. Quod so-

lus aspectus eundem variolarum morbum provocare possit, quotidiana est experientia, qua de re consuli potest *Pechlin.* obs. 23. lib. 3. it. *Miscell. Nat. Curios.* Dec. 3. An. 4.

§. XXXIX.

Maxime omnium vero motus partium convulsivi vehementiores, & terribiles, concepto inde quodam horrore, aspectu eam vim habent, ut in similes motus spectatores conjicere possint.

Scholion.

Ita plures viso epileptico inciderunt in similem morbum. Huc jure optimo pertinent eae observationes, quibus edocti sumus, homines meditationibus sacris addictissimos, in convulsivos sanguinis motus non modo incidisse, sed & alios hisce inconditis motibus consternatos similiter extra se raptos atque convulsos fuisse. Facit huc quoque, quod nuperrime in pueris quibusdam Silesiacis observatum, itemque & ille morbus convulsivus & phantasticus, qui annis superioribus Annabergæ saevit; de quo conferri potest *Andr. Kunadi Consideratio Theolog. morbi convulsivi & phantasmatum*, quibus Annabergæ nonnulli homines misere conflictati fuerunt.

§. XL.

Animi passionem infestant maxime imbecillos & tenerioris constitutionis homines; qui vero animo & corpore robustiores sunt, eos minus laedere solent.

Scholion.

Agunt enim affectus animi maxime in partes nervosas, & quæ sensibus ac motibus vacant, quarum tonum, ac motum violant planeque immutant, dum nervorum fluido valde alienum ac turbulentum motum inferunt. Si itaque hæc partes ad anomalos motus recipiendos jam antea admodum pronæ sunt, in quo maxime natura partium imbecilliorum posita est, tunc utique longe facilius in alienos & præternaturales motus ab animi passionibus abripiuntur. Quin imo harum partium natura atque indoles ita est comparata, ut si semel graviter v.g. a terrore laxa fuerint, postea levi de causa & præter voluntatem terrore lafficiantur, eisdemque alienos motus in-

corpore producant. Quod etiam de ira valet, quæ, si animus semel vel aliquoties vehementer illa excedit, postea frequenter & levi data occasione recurrit. Notatu etiam dignum est, quod homines præsertim feminae, ad animi affectus & maxime iram proclives, corpus plerumque infirmum & alienis motibus recipiendis accommodatum obtineant. Et patet hinc etiam ratio, quare feminae sensibilibus naturæ ut plurimum lædantur a suaveolentibus, siquidem probabile est, hæc eosdem vel similes motus excitare in partibus nervosis, quales ab animi affectibus produci solent.

C A P U T II.

*De venenis eorumque natura, viribus
& modo agendi.*

§. I.

Alit natura res, quæ exigua mole & summa partium tenuitate brevi tempore concentum atque ordinem motuum vitalium pervertunt, vel plane destruunt, & hæc vocari solent venena.

Scholion.

Quum itaque venena tam infensa sint naturæ corporis nostri conservatrici, seu motibus machinæ conservatoriis & vitalibus, ut vel cito perimant, vel in extremam perniciem corpus conjiciant: utique solertis ac prudentis medici est, horum naturam ac vires alta scrutari indagine, & quomodo illata ab iis noxa averruncari possit, paulo sollicitius inquirere.

§. II.

Venenorum tres notæ essentiales sunt, quibus ab aliis rebus exitalibus & humanæ naturæ inimicis discernuntur. Prima est, quod summa partium tenuitate, adeoque minima mole agant: secunda, quod brevi tempore partium solidarum ac fluidarum motus ordinatos ac proportionatos universo in corpore pervertant, & gravissima symptomata vel mortem ipsam inducant: tertia, quod in fluidum tenuissimum, & partes maxime nervosas

vim ac violentiam suam exercent.

Scholion.

Inveniuntur in amplissimo regno naturæ plura, quæ brevi tempore nocent ac perimunt, ut aqua frigida corpori sudore diffuenti immoderatus superingesta, frigus acerrimum, vel large assumtus spiritus vini, aut mineralis, acidus, ut oleum vitrioli, quæ tamen venenorum classis propriæ & commode annumerari non possunt, quoniam præcipui characteres ac proprietates venenorum deficiunt.

§. III.

Quodvis naturæ regnum peculiaria venena profert.

Scholion.

Venena omnium subtilissima, & quæ penetrantissima indolis sunt, in regno animali hospitantur, quæ morfu communicantur ab animantibus rabie vel ira vehementi percitis. Secundum locum tuentur ea, quæ regnum minerale suppeditat, ut sunt arsenicalia & mercurialia. His proxime adjungenda sunt quædam ex vegetabilibus, acerrimo & nocentissimo elemento imbuta, quorum classem ducunt purgantia fortiora & narcotica, principio sulphureo vaporoso infesta.

§. IV.

Non quorumlibet animantium vel insectorum morfus plagam infert virulentam, sed eorum tantummodo, quæ rabie & vehementi exandescencia exarserunt, & quæ calidioris naturæ & ad iracundiam prona sunt.

Scholion.

Ex animantium quadrupedum genere, quæ cholericæ sunt temperaturæ, & frequenter ira vel rabie corripiuntur, sunt maxime canes, lupi, feles, vulpes, simiæ, quorum morfus ob virulentiam exitimenscendus est. Ex insectis potissimum hunc censum subeunt viperarum, scorpionum & aranearum species.

§. V.

Firma constat experientia, in climatibus & locis calidioribus & tempore ardentissimo insectorum morfus multo esse venenosiores, quam in locis frigidioribus.

Scholion.

Araneæ, scorpiones, & viperæ nostris in regio-

regionibus, ut pote temperationibus, & septentrionalibus rarius morfu, vel ictu nocent, vel necant; serpentes etiam nostrates plane sunt innoxii. In calidissimis vero Italiæ, Siciliæ, & Asiæ locis horum insectorum venenatus morfus, & ictus multiplici experientia satis, superque cognitus, & exploratus est.

§. VI.

Neque insectum, neque ullum aliud animal in se est venenatum, sed maxime eorum ictus, vel morfus vim veneni obtinet; siquidem tunc demum venenosam quasi naturam induunt, quando ira, vel rabie, quæ extrema, & continua irascentia est, exagitantur.

Scholion.

Nunquam fide dignis historiis, vel certa quadam experientia probari poterit, a viperarum, scorpionum, araneorum, vel aliorum insectorum, quæ vulgo pro venenatis habentur, usu interno mortem, vel insignem quandam perniciem sanis corporibus fuisse inductam. Quamvis enim negari non possit, plurima insecta in se reconditum habere sal quoddam causticum partibus nervosis non adeo amicum; noxam tamen, quam corpori inferunt ab eorum morfu, vel ictu proficisci certissimum est. Et quoniam fortiter urinam pellunt interius assumpta, ideo hydropicis hæc ipsa remedium genera salutis fuisse, fide dignæ observationes testantur.

§. VII.

Venenum, quod animantia ictu, vel morfu communicant, originem, & naturam suam maxime ac primario debet animi affectui vehementiori, qualis est ira, eaque extrema, & continuata, quæ in morbum, rabiem, vel insaniam tandem degenerat.

Scholion.

Est ea omnium animi affectuum indoles, ut universam fluidi in cerebro, ac nervis contenti massam, & hujus ministerio totam nervorum, & membranarum compagem afficiant, omnesque motus vitales partium solidarum aque, ac fluidarum, secretorios nempe, & excretorios magno pervertant, quippe in quo veri veneni vis, atque effectus continentur. Atque

hinc clarissime patet, inter venenum, & animi affectum, præsertim vehementiorem, ratione efficaciæ, virium, & effectuum nullam prorsus intercedere differentiam.

§. VIII.

Quia tonum fluidum nervorum ab ira, & rabie in concitatissimum motum, quod nihil datur perniciosius, violententer abripitur: non mirum est, omnes corporis succos inde venenosam quandam indolem concipere.

Scholion.

Non desunt exempla, ubi a morfu hominis iracundia commoti lethalia symptomata sequuta fuerunt, non aliam certe ob causam, quam quod saliva veneno infecta fuerit. Ita novimus quendam ex morfu hominis irati mortuum cum eruptione macularum purpurearum accedentibus convulsionibus ac delirio, cujus corpus post mortem dissectum tumidum, & summo foetore inquinatum repertum fuit. Deinde non modo rabies, sed etiam vehementiores animi affectus in corpore humano, ut terror & ira, totam lymphæ massam venenata qualitate imbuunt, id quod clarissime ex eo apparere puto, quod infantes ex assumpto lacte nutritis, quæ brevi ante ira, vel terrore perculsa fuit, in gravissima pathemata convulsiva epileptica, & sævissima alvi tormina incidunt, non secus, ac si veneni quid illis fuerit propinatum. Memorabile etiam est exemplum, quod *Timæus a Guldenkleo Lib. 7. de Morb. Venenat. cas. 23.* refert de vacca a cane rabido admorsa, cujus lac omnes, qui eo ussi fuerunt, in rabiem egit. Et *Fernelius de Abdit. Morbor. Caus. cap. 14. pag. 308.* commemorat, lupo rabioso trucidato, & in varia obsonia a venatoribus quibuscumque parato & cocto, omnes, quicunque esitarunt, non multo post rabie fuisse correptos. Geminum huic exemplum de porco a cane rabido demorso tradit *Borellus Cent. 1. Obser. 75.*

§. IX.

Saliva in primis venenata qualitate imbuatur; quoniam humor est valde subtilis, fermentativa & spirituosæ indolis, quicquid illi motum concitatissimum a rabie im-

impressum recipere, eumque per reliquos succos diffundere, & quasi multiplicare potest.

Scholion.

Qua de causa salivialis ille virulentus liquor, non tantum mediante morfu nervosis, & fibrosis partibus insinuat, summe pernicialis est, sed alio etiam modo ad fluidum corporis nostri tenuissimum delatus, ipsi virulentam hanc indolem affricat. *Jul. Palmarius Lib. de Morbi. Contag. pag. 321.* insigne exemplum de rustico in rabiem acto refert, qui liberis suis oscula figens eisdem pari lue infectos interneconi dedit. *A. Caelio Aureliano lib. 3. cap. 9.* hanc in rem quoque notatu dignum memoratur exemplum fartricis cujusdam, quæ in vestimentis a cane rabido dilaceratis reparandis occupata, admoto prius ore, filium præmordens rabiem contraxit.

§. X.

Virus animantium, quod ab eorum ira, vel infania generatur, non modo salivam, lac & lympham, sed ipsum quoque liquorem seminalem inficit.

Scholion.

Tristissimus ante aliquot annos obtigit Duderstadii casus, ubi a lupo rabido multi canes, & homines admorsi fuerunt, quorum pauci servati, plures cito, quidam post aliquod tempus, præcedente aquæ metu, obierunt. Quidam horum mox post plagam morfu acceptam, quam neglectui habebat, coitum celebravit cum uxore; post aliquot vero dies una cum uxore, quæ a lupo rabioso non tacta fuit, consuetis symptomatibus correptus est, ubi tamen femina servata, maritus vero extinctus fuit. Præterea novimus patrem quendam, certis intervallis maniacum, qui paroxysmi tempore cum uxore congregiens filium genuit eodem malo post exactos pubertatis annos correptum; quos vero extra paroxysmum progenit liberos, ii omnes ab hoc malo immunes fuerunt. Spectat huc etiam illud, quod amor insanus per philtrea, quæ ex saliva, semine, vel sanguine menstruo parari solent, eadem prorsus ratione in aliis excitari possit. Neque enim ex toto insuper habendæ sunt illæ observationes, quæ de philtorum noxa nos cer-

tiore reddunt. Ex hisce vero jam cognitis illud maxime ad usum, & salutem generis humani depromendum esse existimo, quod diligenter evitanda sit consuetudo eorum hominum, qui rabie, ira, vel terrore exagitantur, ac summa cum cura providendum, ne ejusmodi homines quidpiam de saliva, semine, vel lacte aliis sanis, & imbecillioribus communicent. Dissuademus itaque magnopere coitum cum viris, quos paulo ante gravis animi affectus corripuit.

§. XI.

Utut venenum, quod morfu animantis rabiosi infertur, valde activæ, & penetrantis sit indolis: quandoque tamen accidit, ut illud sine omni noxa diutius partibus admorsis infideat, & demum elapso aliquo tempore in actum deducatur.

Scholion.

Prostant in medicorum tum veterum, tum recentiorum monumentis plures observationes, ubi a rabidis animantibus admorsi longe inde tempore nihil molestiarum perpassi fuerunt; exacto vero mensis, vel ultra spatio consuetis gravibus symptomatibus, inprimisque funesto aquæ timore correpti fuerunt. Recte hinc *Cael. Aurelianus lib. 3. cap. 9.* post morsum quidam celebris in passionem veniunt, quidam tardius, ideo etiam post annum aut eo amplius, sed magis plures post quadraginta dies. Cujus peculiaris phænomeni causæ quamvis paulo difficiliore videantur, tamen quid verisimile sit, exponere placet. Constat nempe dilaceratas per morsum fibras cutaneas crispari, & contractione quadam in se invicem coire, unde renitens quidam tumor subnasci solet. Sub hoc itaque virulentam illam subtilem materiam inclusam, & quasi incarcerationam detineri posse probabile est. Præterea concursu succi tenacioris, qui ex faucibus fibræ exstillat, volatile illud virus quodammodo etiam figitur, & sub ejus involucro non secus, ac acies in vagina, vel favilla sub cinere ad tempus reconditur, donec certas ob causas a compedibus liberatum, & sui juris factum, in partes nervosas favire, & vim suam pernicialem prodere incipiat. Existimamus quoque, differens hominum temperamen-

tum huc multum facere, utpote quum in corporibus segnioris, torpidæ, & phlegmaticæ naturæ ejusmodi venenum sine effectu longe diutius, quam in cholericæ, & agilioris indolis hominibus latere possit.

§. XII.

Ex penu, & regno minerali pauca prodeunt vera venena, inter quæ tantum unicum est nativum cobaltum: tria vero arte facta, arsenicum cujus tres dantur species, mercurius sublimatus, & vitrum antimoni.

Scholion.

Cobaltum, cujus copiosior proventus in venis subterraneis Misniæ est, ob virulentam, & enecantem suam vim, quam exerit in insecta, bruta & homines, notissimum est. Est vero hoc ipsum minera arsenici, dum acriori igne sub præparatione vitri cerulei, quod dicitur smaltum, germanice *Blaue Farbe*, ex eo flores albi sublimantur, qui vocari solent *Gisfe-Mehl*; Hi fortiori ignis temperamento funduntur in corpus vitriforme album, quod vocatur arsenicum album, vel etiam crystallinum venenum innumeris lethalibus exemplis satis infamatum. Quandocunque ad partes decem florum additur una sulphuris vulgaris, & hæc invicem funduntur, non album, sed citrino colore tinctum arsenicum prodit. Si vero duæ partes sulphuris cum decem partibus pulveris albi miscentur, igne fusionis arsenicum rubrum emergit. Hæc omnia sunt venena, sed perniciosissimum album; veteribus vero plane incognitæ hæc tres species fuerunt; mineram vero suam, ex qua præparantur, videlicet cobaltum, vehementia, & celeritate nocendi longissime exsuperant. Atque hoc venenum est nostris temporibus commune, & usu pervulgatum, quo ad patranda veneficia pessime utuntur, maxime ob hanc causam, quia gustu non percipitur, & in solida æque, ac fluida forma commode offerri potest.

§. XIII.

Vera venena mineralia veteribus fuerunt incognita, qui res alias noxias ex hoc regno venenis falso adscripserunt.

Scholion.

Antiqui medici res fere omnes minerales

nativas naturæ humanæ incongruas, vel infestas pro venenis habuerunt, unde argentum vivum, antimonium crudum, vitriolum album, & omnes vitrioli species, lithargyrium quoque, & cerussam, item lapidem lazuli, adamantem venenorum classi annumerare non dubitarunt. Maxime omnium vero auripigmentum, quod arsenicum vocarunt, teste *Celsolib. 5. cap. 5. pag. 260.* in venenorum familiam reduxerunt, quod tamen omnis virulentæ, & enecantis naturæ expers est. Quo spectat etiam veterum sandaraca, quam arsenicum rubrum vocarunt, & ex colloquato auripigmento confecerunt, quod etiam enecandi virtute orbatum est. Neque vero negamus, has omnes enumeratas species naturæ humanæ minus convenire, vel etiam rodente quadam virtute esse instructas; sed tamen neutiquam hinc concludendum est, eas ad venenorum classem esse referendas, quoniam veri veneni characteres deficiunt.

§. XIV.

Pessimo errore a recentioribus auripigmentum pro veneno venditur, & cum arsenico citrino factitio confunditur.

Scholion.

Error est minime excusandus, dum plures ex recentioribus auripigmentum arsenicum citrinum vocant, & pro veneno declarant, quemadmodum id latius deduxi, & loca allegavi in *Dissert. nostra de Erroribus circa venena vulgaribus*. Nam arsenicorum, quæ veteribus nota fuerunt, & ad auripigmentum referri debent, & quæ demum nostris temporibus inclaruere, & ex cobalti minera proveniunt, ratione natalis soli, indolis, & effectus ingens est differentia. Nam auripigmentum est minerale aurei coloris, sulphureum, ex tenuibus crustis, tanquam squamis, instar lapidis specularis fissilibus compositum, quod in Græcia, Mysia nempe Hellesponti, ex montibus eruitur, & ad nos advehitur. Hoc in pulverem redactum & flammæ admotum fluit, accenditur, & flammam cum fumo albo, subfavo, emittit, qui cultrum superpositum albo luteo, & subrubro colore, pulchro spectaculo obducit, in fundo arenosis, & lapidosi

dosis particulis relictis: fumus odorem habet foetidi sulphuris. Idem auripigmentum in cucurbita vitrea vehementiori igne liquatum massam dat instar cinnabaris rubicundam, in superficie instar rubini splendentem, quam veteres sandaracam appellarunt. Arsenicum vero album, flavum, & rubrum nostrum est factitium, & patriam habet Misniam, ubi tantummodo, inque nullis aliis terris, & quidem in pago *Ehren Friedrichsdorff*, conficitur ex minera grysei coloris, quæ vocatur cobaltum, germ. *Fliegen-Pulver*, quia muscas hujus pulvere enecare solent. Ex hac minera parantur, ut supra innui, illæ tres arsenici venenati species, quæ veteribus plane incognitæ fuerunt. Unum vero ex illis igni in vase impositum, totum in auras avolat, ne ullo vestigio ejus in vase relicto, densus albus fumus foetidissimus alliaceum spargit odorem, & laminam ferream albo colore obducit, neque flammam concipit. Jam vero auripigmentum omni drastica, purgante, & emetica virtute caret, neque animantia necat, frequenti experimento instituto in canibus, felibus, quibus in insigni dosi ad drachmam unam, & ultra sine ulla subsequente noxa id obtulimus. Et utut auripigmentum accensum fumum foetidum emittat, tamen potius est sulphureæ, quam arsenicalis, vel mercurialis naturæ: quod vel inde patet, dum ex æquali auripigmenti, & mercurii sublimati parte sublimatione cinnabaris elegantissime rubicundam obtinimus. Arsenicum vero, sive album, sive flavum, & rubrum, summum est venenum, & omnis generis animantia in paulo majori dosi assumptum brevi necat. Ut adeo ex jam dictis satis clare appareat, auripigmentum cum arsenico citrino neutiquam esse confundendum, quod tamen a plurimis medicis, imo collegiis factum esse acta, & responsa publica loquuntur.

§. XV.

Præter arsenici tres species etiam argentum vivum, in spiritibus acidis, & mineralibus solutum, veri veneni indolem, atque vim habet.

Scholion.

Mercurius currens vivus omnis virulen-

tia expers est, neque in ingenti quantitate haustus ullum ex animantibus interficit, sed pondere suo cito per alvum elabitur, atque adeo in passione iliaca, quæ a fecibus infarctis, & intestinorum complicatione fit, summum, & frequenti experimento probatum remedium existit. Si vero ab acido corrosivo, ut est spiritus salis, vel nitri, dissolvitur, acrimoniam summe corrosivam acquirit, qua non modo fibras ventriculi, & intestinorum nerveas laniat, & discindit, ut omnium corrosivorum mos est, sed & constrictivam, & erodentem vim suam ulterius diffundit, & universum systema nervosarum partium in spasticas constrictiones violenter conjicit; unde sanguinis liber influxus, & effluxus sistitur, & mors paratur. Quia vero ob causticam acrimoniam hoc venenum non facile offerri potest, hinc rarissimi casus in medicorum libris prostant eorum, qui veneno hoc interfecti fuerunt. Eo plura vero exempla in praxi medica occurrunt, ubi medicamenta mercurialia non rite parata, & correctæ valde atrocia, imo funesta symptomata excitantur.

§. XVI.

Inter venena arte parata non infimum locum tenet antimonium in vitrum redactum, quod in pulvere oblatum non modo vehementes, & sævissimis torminibus stipatas vomitiones, sed etiam haud raro mortem inducit.

Scholion.

Cognita nobis sunt aliquot exempla, ubi vitrum antimonii in substantia propinatum, præsertim, cum jam prima regio spasmis obnoxia fuit, non secus ac arsenicum intra aliquot horas mortem intulit, præcedentibus omnibus signis, ac symptomatibus, quæ propinatum venenum indicant, & sequuntur.

§. XVII.

Ex vegetabilium regno inter præsentissima venena referri debent cicuta vera, napellus, sive aconitum caruleum, solanum furiosum, hyoscyamus, ac datura.

Scholion.

Cicutæ venenum jam antiquissimum temporibus apud Græcos, & maxime apud Athenienses familiarissimum fuit, quippe quo

quo solenni more sibi, vel aliis mortem inferendi usi dicuntur. Neque facile aliud venenum veteribus cognitum, & familiariter usurpatum, præter hoc ipsum, invenimus. Memoria etiam proditum est, succum cicutæ, leni insolatione spissatum, olim publice Athenis in poenam fuisse asservatum. Neque tamen inficias ire licet, Græcorum cicutam multo fuisse valentiorē ea, quam regiones nostræ alunt; siquidem illa in locis calidioribus nata, a ferventissimo solis actu longe penetrantiorē vim insitam habet. Nec tamen cicuta, quæ nostris in regionibus progignitur, indolis venenatæ expers est; nam quod lethalia symptomata hominibus induxit, aliquot consignatis historiis luculenter docet *Cl. Wepserus in elegantissimo libro de Cicuta aquatica*. Napellum venenum esse plures historiæ, & observationes testantur, quas videsis collectas in *Dom. Zornii Botanologia Med. pag. 458*. De noxis venenatis solani furiosi, & hyoscyami memorabilia, & ut solet, erudite tradit *Cl. Wepserus loc. cit. pag. 227*.

§. XVIII.

Dantur venena certis potissimum animantibus noxia, quæ in hominibus venenatam efficaciam vix exerunt.

Scholion.

Ita amygdalæ amaræ in volucris, præsertim in ciconia, columba, convulsionem excitant. Eandem amygdalæ, & nuces vomicæ felibus, & canibus oblatæ cum convulsionibus interficiunt. Piscatores cocculis pisces necare, notissimum est. Spiritus etiam vini rectificatus ad unum, vel duo cochlearia felium ori infusus, in iis mox horrendas producit convulsionem. Videtur autem sulphur illud vaporosum, quod commemoratis simplicibus inest, & quo etiam amygdalæ amaræ imbutæ sunt, tellante id ipsum spiritu vini super illas abstracto, animantium cerebro maxime insensum, atque adeo iis magis noxium, quam hominibus, quos natura majori cerebri mole, & uberiori fluidi nervi quantitate donavit.

§. XIX.

Agunt venena summa partium tenuitate, qua sese altius partibus nervosis infi-

nuant, iisque insensibilissimos motus inducunt.

Scholion.

Habet hoc regnum naturæ, ut ex minimo maximi, & stupendi producantur effectus. Quam tenuis, atque exigua est illa portio, tam in ovulo foeminino, quam semine virili, ex qua homo progignitur. Nonne totius naturæ conservatio, si animantium, ac vegetabilium regna spectemus, tenuissima materia seminibus inclusa sustinetur? Quam stupendi effectus in rerum natura præstentur a tenuissimis fluidis, aere, æthere, in propatulo est. Est etiam illud exiguum, quod mortem infert, & machinam corporis humani destruit, ut quidem videmus in peste, cujus contagium subtilissimo vapore serpit, aliiisque communicatur. Non igitur mirum videri debet, venena summa partium tenuitate suas præstare operationes, id quod ex morfu rabidorum animantium, & venenis per vulnera communicatis clarissime apparet. Antimonium cum vino infusum, vel decies sine diminutione sensibili ponderis vehementer purgat. Omnis deleteria purgantium vis, ut hellebori albi, nictotianæ, asari, colocynthidis, item narcoticorum, ut seminis daturæ, hyoscyami, sola diuturniori coctione cum aqua in auras dissipatur. Mercurius vivus, ut plane insolubilis videatur, & ex fixioris, & solidioris naturæ partibus compositus: si tamen cum aqua coquitur, illa vim vermes enecantem acquirit. Cobaltum, arsenicum, utut difficilioris solutionis, & nexus videantur, tamen cum aqua si decoquantur, virulentam vim ipsi communicant. Et aqua ejusmodi arsenicalis infusum illud venenum est, quo veneficæ quædam Romæ sub Alexandro VII. gravem stragem ediderunt, & aquetam appellarunt. Et memorabile est, quod nuper ad me scripsit *Illustris Dom. Garelli, Anthiatarum Caesaris princeps*, his verbis: *Occasione elegantis Tue dissertationis de Erroribus circa venena in mentem venit tantum quoddam venenum, quo famosè venefica, in carceribus Neapolitanis adhuc vivens, in sexcentorum perniciem usæ est.*

Hæc

Hoc vero nihil aliud est, quam arsenicum crystallinum in larga aque copia per simplicem decoctionem soluta, addita, nescio in quem finem, cymbalaria herba. Hoc mihi communicavit Augustissimus Imperator, cui transmissus est processus criminalis propria venefice confessione confirmatus. Aqua vero vulgari idiomate Neapolitano Aqua della Toffanina appellatur. Certissime interficit, & plurimi hoc veneno occubuerunt.

§. XX.

Agunt quædam venena principio tenuissimo salino acri constringente, alia subtilissimo vaporoso sulphureo, naturæ infesto.

Scholion.

Sale subtilissimo acerrimo caustico agunt maxime venena ex minerali regno, ut arsenicum, cobaltum, vitrum, & regulus antimonii, & mercurius corrosivus factus. Ex vegetabilibus cicuta, napelli, & quædam fungorum species. Et utut acrimonia illa ob summam tenuitatem gustus organon non feriat, salina tamen acris eorum indoles partim ex solutione cum aqua, partim ex septica, erodente, & vesicatoria, quam exserunt, partibus externis applicata, ea satis liquida dijudicanda est. Graveolenti vero, & inimico sulphure vaporoso operantur narcotica; siquidem coctione ingratiissimum vaporem exhalant. Et sicut corrosiva in substantiam partium nervearum maxime grassantur: ita vaporosa, & narcotica tenuissimum illud fluidum, quod nervosis partibus insidet, & ex cerebro ad eas derivatur, corrumpunt, ejusque motum extinguunt, unde motus, & sensus perire solent, quemadmodum contra corrosiva motus reddunt vehementiores.

§. XXI.

Venena, præsertim ex mineralium, & vegetabilium regno petita, sævitiam suam maxime exercent in ventriculum, velut partem valde nervosam, & sensibilem.

Scholion.

Ventriculum cum ejus orificiis propter tunicas nerveas, & copiosos ex intercostalibus, & octavo pari nervos ad eas abeuntes

exquisitissimo sensu, & motu peristaltico gaudere, atque adeo cum universi corporis partibus communicationem, & consensum habere, supra jam satis ostensum est. Quum itaque venena hanc partem inter nerveas principem primo, & immediate tangant, atque afficiant, & diutius quoque illi immorentur, atque etiam succo fermentali gastrico dissolvantur, non mirum est, illa in ventriculo præcipuam suam tyrannidem exercere, quod cardialgiæ, anxietates, constrictiones, & compressiones præcordiorum, vomitiones, nausea, inflammationes, maculæ, & stigmata sphacelosa post mortem satis abunde testantur. Et notabile est, quod narcotica, item arsenicalia, antimonialia cito, antequam ad massam sanguinis eorum materia dispersa fuerit, cum quasi adhuc integra, & vix soluta in ventriculo hærent, virulentiam suam prodant, dum arctissime contrahunt orificia, teste anatome, & vel vomitum, & anxietates, vel gravem somnolentiam derepente inferunt, utpote virulentia simul, ac insinuat in fibras ventriculi nerveis, statim per universum nervorum systema dispergitur, & hostilis spasmus diffunditur.

§. XXII.

Quum venena summa partium tenuitate agant, ac partibus præcipue nervosis, quas omnes facile in consensum trahunt, infecta sint, in violentos motus eas adigendo, in proclivi est judicare, quam ob causam intra cutim admitta plus noceant, quam majori dosi intus sumpta.

Scholion.

Planum, ac perspicuum inde evadit, quare tam exitiosa sint vulnera, quæ telis venenatis infliguntur. Notum est, venatores Hispanos, & Gallos olim succo hellebori albi, qui intus assumtus non statim interficit, telâ sua illivisse, iisque necasse cervos, unde venatoria venena, & palæstrica vocata fuerunt, qua de re legi merentur *Casalspinus in Tr. de Venen. pag. 141. Crato Lib. 2. Prax. p. 220. & Celsus Lib. 5. c. 27.* Tanta etiam napello vis inest, ut telorum mucrones ejus succo infecti plagam lethalem infligant, cujus rei testes fide digni sunt *Dodonæus Lib. 3. de Purgant. Herb. Histor.*

Hist. c. 12. & *Conrad. Gesnerus de Lunariis. Hebr. p. 77. Capivaccius in Med. Pract. Lib. 7. cap. 7.* Notatu quoque dignum est, quod *Franc. Rhedi in observ. de Viper. p. 33. refert: expertum est, inquit, quod terribilia, & lethalia jacula incolæ insule Bantam feriendo brevi tempore mortem conciliant.* Relatum vero mihi est venenum, quo inficiunt tela, esse linimentum ex succo citri, & arsenico paratum. Arsenicum interne majori dosi sumtum vim summi quidem veneni obtinet, mirabile tamen est, quot in exigua quantitate exterius applicatum ulceribus cancris febres, deliria, & convulsiones moverit, id quod aliquot observationibus confirmat *Hildanus Cent. 6. Obs. 80. & 81.* Cujus experientie adstipulatur *Cl. Wepferus in Tr. de Cicuta. Aquat. p. 281.* qui ab arsenico cum butyro capiti inuncto febrem, deliria, syncopen, & totius capitis intumescantiam imo mortem ipsam annotavit. Denique memorabilis circa hanc rem locus extat in *Thuani Hist. Lib. 27. p. 22.* ubi ita fatur: *A fide dignis mihi narratum est, apud Convallenses, seu Waldenses in usu esse, ut gladiorum acies, spicula, venabula, sagittas, glandes plumbeas, & cætera missilia, Toræ vulgo dictæ, seu potius phthoræ succo, quæ in illis locis frequenter nascitur, & vulgari toxici nomine appellatur, inficiant, quod præsentissimum venenum esse sciunt Medici. Ejus & longe alium in se dispari usum inter Alpinos, quem minime reticendum putavi, mirabitur lector: gallinas, & pullos, & hujusmodi volucres, quorum carnes edules in diversoriis apponuntur, cultris eo succo illitis sub alis figunt, quo ictu mox emissæ sanguine exanimantur, nullis vitio inde contracto, tantum carnes inde teneriores redduntur, & statim hospitibus comedende apponuntur. Cicuta exterius si incaute usurpatur, testibus Borello Cent. 2. obser. 3. & Sim. Pauli Quadripart. Botan. class. 3. pernicialia symptomata excitat. Ranunculus hortenensis flore pleno miniato omnis quidem odoris expers est, emittit tamen virulenta effluvia; præsertim si naribus admoveatur, unde angustias præcordiorum, capitis dolores, & vomitus ortos fuisse legimus in *Miscell. Nat. Cur. Dec. 3. ann. 9. & 10. obs. 92.* Quibus cognitis nemi-*

nem magna tenere debet admiratio, quod venenum morsu rabidorum animalium subcutaneis fibrillis insinuatam tam acerba ac sæva symptomata in universo partium nervosarum systemate concitet. Cæterum quam periculosa symptomata ab inunctione mercurialium proficiantur, id complures historiæ, & observationes satis luculenter evincunt, cujus rei exempla præfert *Hildanus Cent. 3. obs. 92.* dum a mercurio vivo, vel ejus pulvere ulceribus insperso corpora tenella protinus de dolore dentium, & gingivarum inflammatione conquesta fuerunt. Idem auctor in alio subiecto mortem ab inunctione mercurii vivi inductam commemorat. Et *Borellus Cent. 2. obs. 92.* perhibet, aquam mercurii sublimati in scabie exterius usurpatam paulo post lypothymiam excitasse.

§. XXIII.

Omnia vera venena id commune habent, ut spasmos partibus nervosis, & fibrosis inducendo interficiant.

Scholion.

Vana est in medicorum scholis contentio, utrum venena sanguinis massam colligando, an potius coagulando perimant. Nam venena, ut nobis firmiter persuasum est, primario non tam in fluidas, quam potius in solidas partes, quæ fluida regunt, vim suam exercent; sique ex innumeris hominum, venenis intersectorum, historiis invicem collatis annotata ibi symptomata intueamur, facile intelligemus, ea ut plurimum inter se convenire, eorumque causam unice referendam esse ad violentas, & convulsivas partium nervosarum contractiones, quæ liberum fluidorum motum perturbant, vel penitus extinguunt. Quo magis illa veritas confirmatur, quod spasmi nervosarum partium naturæ humanæ sint insensibilissimi, nec tantum morbofi, sed etiam plane mortiferi. Perturbant enim sanguinis, & humorum motum vitalem, qui ad exteriora, & superficiem corporis tendit, omnesque excretiones juvat, atque adeo vitales succos potius ad interiora urgent, ac tubulis contractis liberum eorum itum, ac reditum sufflamant. Agunt vero omnium trium regnorum venena eadem prorsus vi, spasticas nimi-

nimirum stricturas inferendo. Pro differente autem locorum, & partium natura alia, atque alia inducunt symptomata. In cerebro nempe ejusque membranis deliria, convulsiones, epilepsiam, nimiumque soporem inferunt; in membranis spinalis medullæ agitationes artuum convulsivas, inquietudinem, & jactationem corporis; in corde, & arteriarum compage animi deliquia, virium plenariam prostrationem, cordis tremorem, pulsum contractum, & celerem, imo plane deficientem producunt. In nervis pneumonicis, & diaphragmaticis, singultum, ægram, & summe anxiam respirationem cum violenta diaphragmatis ad superiora retractione, strangulationis, ac suffocationis metu efficiunt. In œsophago sitim intolerabilem, ac difficultatem deglutendi; in ventriculi tunicis nerveis maximas cardialgias cum nausea, & vomitu, in intestinorum volumine atrocissima pariunt tormina cum contumaci alvi adstrictione. Cutem horror occupat cum frigore, vel sudore frigido, facie pallida, frigida, livida, cadaverosa: ductus urinarii spasmus contracti urinam retinent, vel perpetuo ad illam reddendam stimulantur. Ductus quoque biliarii spasmus coarctati biliosum succum transfundunt in sanguinem, unde ictæritia nascitur. Imo veneni contagium etiam ad membrum virile diffunditur, in quo molesta sentitur tensio. Quibus accedit, quod cadavera venenis interfectorum quoad ventrem mirum intumescere soleant, reliquo corpore maculis, & stigmatibus rubris obfesso. Quod procul omni dubio eam ob causam contingit, quoniam vehementes partium stricturas tandem excipit ingens fibrarum laxitas, & atonia; unde flatus antea spasmis compressi, & coarctati, jam sui juris facti, volumen intestinorum mirifice expandunt. Quod vero ad maculas & stigmata rubra, in ejusmodi cadaveribus conspicua, attinet illa a sanguine vi spasmorum expresso, & inter fibrarum interstitia stagnante provenire videntur. Atque hæc sunt præcipua, & solennia illa, cum quibus veneno tacti conflistantur, symptomata, quæ si non omnia, ac singula semper, & ubivis sunt obvia, illorum

tamen præcipua nunquam non observantur. Ecquis autem inde non perspicit, omnes has truculentas afflictiones a violentis partium nervosarum stricturis præcipue suos trahere natales, atque originem?

§. XXIV.

Certæ, ac perpetuæ observationis est, quod corpori communicata venena menti vim inferant, eique sanæ rationis usum eripiant.

Scholion.

Est ita omnium venenorum indoles comparata, ut non modo mentem emoveant, sed fere singula eorum peculiarem insaniam speciem inducant. Ita ex morfu canis rabidi hydrophobia, seu vehemens aquæ timor nascitur, ita prorsus, ut ad ipsius aquæ visum, sonitum, vel nomen non tantum sine ulla causa vehementissime inhorrescant ægri, sed & cum anxietate, & iracundia quadam infantiam, & quodvis liquidum respuant, licet intensissima siti premantur. Qui tarantula, quæ araneæ majoris est species, in regionibus Italiæ calidissimis, mensibus præsertim æstivis, punguntur, insatiabili saltandi libidine, præsertim ad quendam musices concentum, exagitantur. Qui fructibus solani veri, sive Italici belladonnæ dictis vescuntur, eos furor corripit, unde etiam solanum furiosum, seu maniacum appellatur. Quam in rem legi meretur *observ.* 161. *Miscell. Natur. Cur. Decur.* 2. *ann.* 7. ubi sex liberi, assumpto rob baccarum solani somniferi, quod loco baccarum ebuli confectum fuit, somno expergefacti adeo in furorem acti fuerunt, ut vestimentis abjectis, & solo indusso velati clara die domuncula exirent, & per plateas discursarent gesticulando, tripudiando, cachinnando, & delira multa tum loquendo, tum peragendo. Plures historias vid. in *Sim. Pauli Quadrip. Botan. class.* 3. *pag.* 541. & *Lobel. Adversar.* p. 103. & *Fabri Strychnomania*. Qui semen vel radicem hyoscyami nigri assumerunt, ita dementantur, ut facti videantur demoniaci. Hyoscyamus enim maxime phantasia turbat, & satanas ad fraudes, quas intendit, peragendas ut plurimum utitur stupefactivis, uti lamiarum unguenta ostendunt. De hyoscyamo memorabilis

est locus ap. Scribon. Largum cap. 181. dum ait: *hyoscyamum qui biberunt caput grave, venisque distentum habent, mente abalienantur cum verborum alteratione, unde etiam nomen herba trahit altercum: postea sopiuntur, & omni sensu carent, livescuntibus membris eorum.* Ab assumpto femine daturæ Indicæ omnium sensuum, tam internorum, quam externorum, facultas perit, ita ut apertis oculis, vel auribus nihil audiant, vel videant, omniumque actuum rerum obliviscantur. Haud dissimilem noxam infert radix cicutæ terrestris cocta, & comesta; qua de re memorabilem casum tradit *Matthiolus in Commen. Dioscor. lib. 6. cap. 11.* ubi vinitor cum uxore comestis cicutæ radicibus cubitum ivit, media vero nocte ambo expergefacti, omni penitus ratione amissa huc, atque illuc per domum in tenebris vagantes, amentia, & furore commoti caput, faciem, & oculos parietibus allidentes misere faciem sibi deturparunt. Plura exempla vid. ap. *Wepferum loc. cit. c. 4. p. 27. 28.* Ex quibus clarissime intelligitur mentis humanæ sanitatem cito tolli posse, eamque maximam partem dependere a mechanismo partium solidarum, ac fluidarum, quo repente immutato, (mutatur autem maxime a venenis) celerrime perit sensuum, ac mentis integritas. Ideo *Hippocrates* hominis sapientiam a sanguinis conditione, & motu rectissime deducit, & pulchra sunt, quæ gravissimus auctor *Lib. de flatib. §. 20.* his verbis profert: *Opinor, inter omnia, quæ in corpore sunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quam sanguinem. Hic cum in constanti habitu persistit, consistit etiam prudentia; sanguine autem permutato concidit simul & prudentia.* Nihil vero est, quod sensum, ac mentis usum tam vehementer inturbet, quam graves ac violentes partium nervosarum contractiones, quibus sanguis cum impetu ad caput urgetur, & liberior ejus cursus per cerebri vasa mire distenta intercipitur, unde est, quod hypochondriaci plerumque phantasia corrupta labrent, ac vanas subinde imagines accipiant, temporisque progressu facile mania, vel melancholia corripiantur. Quod vero quadam venena peculiariter infantia speciem inferant, ut apparet

in hydrophobia, id paulo altioris est indaginis, neque ad scopum medicum directe, ac necessario pertinet, siquidem curatio horum affectuum sine exploratione modi, quo hæc fiunt, eque feliciter institui potest.

§. XXV.

Venena, præsertim corrosiva, ex minerali regno petita, & morsus virulentæ rabidorum animalium sphacelosis inflammationibus; narcotica vero præter sphacelum vasorum distensione necant.

Scholion.

Digna est notatu observatio, quam tradit *Cl. Zuvingerus Dec. 3. Ephem. obs. 104. pag. 132.* qui in cadavere rustici, hydrophobia secundo mense ob acceptum a rabido cane vulnus correpti, & extincti, in humero, & scapula sinistri lateris, ut & in reliquo dorso gangrænæ, & sphaceli indicia observavit: in intestini autem, & stomachi tunicis, præcipue circa utraque ejus orificia maculas rubicundas, ceu totidem inflammationum signa, thoracis cameram, undique sanguine suffusam, & ex rubro livescentem, pulmonem inflammatum, interstitia membranosa circulatorum asperæ arteriæ cartilagineorum intensissime rubentia, diaphragma maxime circa costas inflammatum, in corde, valis majoribus, & pulmonibus sanguinem concretum, & omni sero fluido destitutum invenit. Quod eorum, qui cobalto, arsenico, cicuta, emeticis, & purgantibus acrioribus enecti fuerunt, ventriculus, & intestina maxime inflammata, sphacelosa, & maculis nigris obstrata inveniuntur, ipse usus, innumeris dissectionibus cadaverum confirmatus docet, atque etiam experimenta a *Cl. Wepfero loc. cit.* adducta id satis liquido demonstrant. Est vero hæc internarum partium sphacellatio spasmorum soboles, quibus sanguis intra vasa congestus, irretitus, ac refluxu nescius, statim concipit, tandemque in putredinem abit, qua sphaceli natura continetur. Quibus narcotica vitam eripiunt, in illis mirabilis vasorum cerebri a sanguine congruato facta distensio observatur, vid. *Lentil. Misc. Med. Pract. p. 223. Joach. Cuvæus Lib. 2. de sensu cap. 17. p. 229.* Atque

ab hac sanguinis coagulatione ejusque motu per cerebri vasa impedito præcipue sensuum stupor, atque insania proficiuntur.

§. XXVI.

Omnis morfu animantium tactos curandi ratio in eo versatur, ut venenum per transpirationem, ac sudorem cito e corpore pellatur, & motus spasmodici compescantur.

Scholion.

Quoniam virulenta materia, quæ morfu animantium communicatur, texture est tenuissima, ideo ad illam corpore expellendam non convenientius datur emunctorium, quam porosa, ac tubulosa cutis compages. Unde in proclivi est judicare, quanta vis, & efficacia ad noxam venenorum avertendam recondita sit in iis remediis, quæ transpirationem movent, ac sudorem proliciunt. Neque ullum aliud inveniri potest remedium, quod spasmos, qui perpetuo a venenis excitantur, & humores ad interiora corporis retrovertunt, magis cohibeat, quam blandum sudoriferum, quod motum contrarium inducendo succos vitales ab internis partibus ad externas propellit. Veteres tantum non omni veneno frigidam qualitatem tribuerunt, quum liberiores sanguinis ad partes externas influxum a spasmis cohiberi observarent, qua ratione inducti calida, & inter hæc maxime potens vinum veluti universalem antidotum mirifice commendabant. Quos etiam sequutus videtur Celsus, quo de moribus animantium nemo melius scripsit, dum lib. 5. cap. 27. necessarium est, inquit, exsorbere potionem meri vini cum pipere, vel quodlibet aliud, quod calori movendo est; nam maxima pars venenorum frigore interimit. Ex quo perspicitur, quam egregie ad expellendum venenum conferat solus motus, & exercitatio corporis, qua sudor prolicitur. Et quoniam in tarantismo spasmi cutim contringunt, unde sudor gelidus fluit, & corpus refrigeratur, quod etiam in scorpionum moribus observatum fuit, hinc etiam motus, & corporis agitatio, quæ sudorem provocat, optimum, & frequenti experientia comprobatum in tarantismo est præsidium. Probe enim animad-

versum fuit a sagacioribus, non musicam, qua tantopere delectantur tarantula icti, genuinum esse tarantismi remedium, sed potius motui, ac sudori, quem movet saltatio, adscribendum esse, quicquid musica præstari fingitur. Cæterum interne acetum, ac theriaca in omnibus fere venenorum generibus, solis corrosivis exceptis, discutendo, ac sudorem movendo opem ferunt præstantissimam. Quod remedii genus ad versus viperarum morsus jam olim commendatum fuit a Celso, quia spissescens intus humorem discutit, & hac ratione sanitatem dat. Præterea etiam veteribus in more positum fuit, veneno tactos, & hydrophobia laborantes balneo immergere, quod Celsus lib. 5. cap. 27. his verbis testatur: Quidam post rabiosi canis morsum protinus in balneum mittunt, eumque ibi patiuntur desudare, dum vires corporis sinunt, vulnere aperto, quo magis ex eo quoque virus distillet; deinde multo metacoque vino excipiunt, quod omnibus venenis contrarium est. Idque cum ita per triiduum factum est, tutus esse homo a periculo putatur. Eodem loco gravissimus auctor suadet, vinum calidum cum ruta quam plurimum ingerendum, & in calidum balneum mittendum esse eum, qui cicutam bibit. Quod curationis genus apud veteres usu receptum valdopere probamus. Temperatum balneum in omni insania ego magnopere laudo, atque commendo, quia hoc partium nervosarum stricturas laxat, poros cutis recludit, & motum sanguinis, spasmodorum vi ad cerebrum, retroversum, ad corporis exteriora revocat. Poris autem apertis vinum propinatum sanguinis motum liberiores reddit, & transpirationem juvando omnem venis conceptam virulentam materiam ex intimis sedibus expellit. Cæteroquin ad hydrophobiam, ceu solenne, ac potens præsidium commendatur immersio in aquam frigidam. Ego autem cum Celso non semper securum, sed valde infidum id esse remedium puto, quia verendum est, ne, ut ait Celsus lib. 5. cap. 27. infirmum corpus aqua frigida vexatum nervorum dissentio absumat. Nam si balneum frigidum in ejusmodi casibus juvat, illud exinde contingit, quod

terror, & vehementior sanguinis ad interiora repulsio in robustis, & calidioribus subjectis motum sanguinis, & humorum intensiorem cum calore, ac sudore efficiant, quo vis morbi infringitur, & venenum eliminatur. Quum vero id non semper, & ubivis eveniat, tunc utique frigus spasmus a veneno excitati vehementiam augens majorem potius noxam affert. Quam obrem *Celsus loc. cit.* sapienrer monet, ut, si talis spasmus incidat, ager protinus a piscina in oleum, vel balneum calidum demittatur.

§. XXVII.

Externe adversus venenorum vim convenientissima sunt, quæ stricturas partium laxant, emolliunt, poros aperiunt, & virulentæ materiæ exitum præbent.

Scholion.

Veteres hunc in finem non sine ratione, & effectui animalia viva discissa partibus demorfi admoverunt, quod etiam imperat *Celsus lib. 5. cap. 27. virum oportet gallinaceum pullum per medium dividere, & prominus calidum super vulnus imponere, ut pars interior corpori jungatur. Facit id etiam hœdus agnusque discissus, & calida ejus caro statim super vulnus imposita.* Ita etiam pullos gallinarum, vel eorum podices admovendos suadet *Forestus obser. chir. 34. Lib. 6.* Neque alia profecto ratione juvat viscus, vel pars quædam animalis rabidi, quod plagam infixit, apposita, vel oleum scorpionum tantopere adversus eorum ictus commendatum, quam emolliente, ac demulcente virtute. Nam quod ex vipera, scorpione, aut alio animali rabido quidpiam interne, vel externe usurpatum specifica, & vi quadam quasi magnetica omnem veneno efficaciam subito detrahat, id potius inter fabellas aniles, quam veras observationes practicas reponendum puto. Serpentum, ac viperarum, quas nostræ regiones alunt, ictus minime virulentus est, unde frustra ex serpentibus, ac viperis præbatur medicina, quæ etiam sine eo non nocent. Nam vere scribit *Celsus loc. cit. Italia frigidioresque regiones hac parte salubritatem habent, quod minus terribiles angues edunt.*

§. XXVIII.

Adversus venena corrosiva, ac drastica, & inflammatoria purgantia oleosis, pinguibus, & lacte copiosius hausto, præsentius non datur auxilium.

Scholion.

Agyrtæ, & circulatores ad fucum faciendum, quasi illorum theriaca potentissimum sit adversus omnia venena præsidium, mercurium sublimatum, arsenicum, & his similia venena in vulgi conspectu deglutiunt, prius autem stomachum butyro infarciunt, ex quo fit, ut citra omne periculum venena per vomitum rejiciant. Plures vero ob causas lac adversus venena corrosiva certissimum præbet auxilium. Primo enim impedit, quo minus ventriculi tunica a veneni spiculis nimium lacerentur. Deinde oleoso, ac ramoso suo contextu ipsas veneni soluti acies involvit, atque eo causticam ejus vim obtundit. Tum etiam vehiculum satis opportunum constituit, quo venenum vomitu possit ex terminari. Denique vi sua oleosa, ac demulcente impedit, quo minus fibræ in vehementiores spasmos adigantur. Ante aliquot annos hic loci nobis memorabilis casus obtigit, ubi decem juvenes, illustri profapia oriundi, jusculum avenaceum, cui arsenicum ultra duas fere uncias cum æquali pondere sacchari admixtum erat, assumerant, ac brevi post summis anxietatibus, ac rosionibus ventris torquebantur, quos omnes propitii Numinis favore adjuti oleo amygdalarum dulcium, & lacte liberavimus; hæc vero remedia tanta in quantitate fuerunt exhibita, ut singulis vix decem mensuræ lactis suffecerint, quæ semper vomitu rejiciebantur, imo tam diu a nobis propinata sunt, donec omnis vomendi conatus cessaret. Idem lactis remedium ad noxam venenorum, præsertim quæ inflammatione necant, ut est cicuta, præcavendam magnopere commendamus. Datur autem adversus venena stupefactiva intus assumpta non excellentius remedium emeticis, mature cum oleo oblatis, quo vomitus eo citius provocetur.

CAPUT III.

De venenis corporis humani.

§. I.

PRÆter varii generis venena, quæ al-
ma rerum natura tum ex vegetabi-
lium, tum mineralium penu producit,
dantur adhuc alia corpori humano infen-
sissima, & quasi propria, quæ partim in
eo generantur, partim ab eo in alia disse-
minantur, & gravissimos, ac plerumque
funestos morbos inferunt.

Scholion.

Venenorum classis latius patet, quam
vulgo putatur. Dantur enim quædam
morbifera, quæ incunabula sua, primam-
que originem trahunt in corpore huma-
no; quædam etiam extrinsecus adveniunt,
sed modo mirabili in corporis humani suc-
cis multiplicantur, adeo, ut funestum
morbum aliis communicent. Quare oportet
quam maxime medicum venenorum
morbiferorum indolem, vires, proprie-
tates, eorumque auxilia paulo accuratius
perscrutari.

§. II.

Venena morbifera illa nobis dicuntur,
quæ vel extrinsecus mediante aere interio-
ra corporis humani subeunt, & gravem
periculique plenum, certisque notis di-
stinctum morbum inferunt, & vocari so-
lent miasmata. Tales morbi sunt ex acu-
tis variæ pestilentialium, & malignarum
februm species, variolæ, morbilli, dy-
senteria maligna; ex chronicis lues vene-
rea, lepra, & maligna scabies. Vel in
ipso corpore generantur, si materia excre-
mentitia jam separata a sanguine repelli-
tur, uti in arthritide, podagra, vario-
lis, purpura, morbillis, scabie fieri so-
let.

§. III.

Ea est natura virulenti miasmatis, ut
agendo in corporis humani succos, mirifi-
ce se propaget, atque multiplicet, & te-
nuis saltem ex eo prodiens vapor alios, et-
iam sanos homines simili morbo inficiat.

Scholion.

Qui ex venenis corrosivis, vel etiam
narcoticis, ex mineralium, vel vegetabi-
lium regno petitis pereunt, ii vix ullo con-
tagio alios contaminant; alia vero est na-
tura, & indoles eorum venenorum, quæ
ex animantium, maximeque corporis hu-
mani latebris scaturiunt, quippe horum
plura contagio corpora præsertim disposi-
ta, & vicina, afficiunt.

§. IV.

Miasmata, quæ simili morbo alios in-
ficiunt, sunt fermentativæ, & corruptivæ
indolis.

Scholion.

Materia fermentativa, & corruptiva ea
nobis vocatur, quæ intestino motu unio-
nem, & texturam corporum mixtorum
resolvit, vel destruit, similemque motum,
& crasin, in qua materia hæc constituta
est, inducit.

§. V.

Duplicis generis fermentativus, & in-
testinus motus in natura observatur: al-
ter, qui vegetabilium succos, ex partibus
oleosis, & acidis mixtos, in spiritum re-
solvit inflammabilem; alter, qui mixtio-
nem animale, sive animantium succos,
qui ex particulis oleosis, subtilibus terreis,
& aqueis, omni acido excluso, commixti
sunt, destruit, & cum foetore dissolvit,
qualis status vocari solet putredo, sive cor-
ruptio.

§. VI.

Fermenta, sive miasmata morbifera,
nostra sententia non primo, & proxime
in sanguinem, sed potius in succos lymph-
ticos subtilioris, & fermentativæ indolis,
quales præcipue salivales sunt, agunt, iis-
que similem motum, ac texturam inprimunt,
adeoque simili corruptione eos con-
taminant.

Scholion.

Duplicem corruptionis speciem in ani-
mantium succis admittendam esse arbitra-
mur; quarum una est, quæ in sanguine,
liquore admodum sulphureo, consistit; al-
tera, quæ lymphaticos, & serofos magis
humores affligit. Illa ob copiosum sulphur
eminentiore est foetoris ac putredinis; hæc
vero magis in vappescientiam quandam ul-
cerat.

cerosam, & corruptionem falso-sulphuream, plerumque acrem, & causticam, degenerat.

§. VII.

A miasmate morbofo non primario sanguis in putredinem conjicitur, quia sanguis, quamdiu est in motu progressivo, inque orbem, & circulum agitur, nullam contrahit putredinem. Deinde sanguinis stagnantis putrida, & foeda corruptio non tam est contagiosa, ut apparet ex iis, qui sphacelo, vel cancro exulcerato corripuntur, ubi foetidissima exspirant exhalationes, omnis contagii expertes.

Scholion.

Videtur putredo, quæ cum foetore jungitur, longe crassiori, & rudioris esse texture, & indolis, præsertim quum sensus afficiat. Longe vero simplicior, & tenuior materia esse debet, quæ interiora pororum ingredi, & unionem mixti subvertere possit.

§. VIII.

Salivæ latex ad miasmata virulenta in aere vesta recipienda, & propaganda admodum idoneus est.

Scholion.

Neque enim primo alia, & commodior patet via, qua pernicioles, a morbofis corporibus, qui prodeunt, halitus in aere vecti cum corporis nostri succis communicentur, quam ipsum os, quod perpetuo salivæ humore madet, & quo continenter aerem tanquam horum vehiculum haurimus. Quod vero vapores etiam tenuissimi lubentissime humido sese apponant, inque eo quasi figantur, & itretiantur, res plurimis experimentis compertissima est. Salivæ igitur vehiculo maligni illis halitus continua deglutitione, præsertim cibo, ac potu sumto, ad ventriculum, & intestina descendunt, & ibi stagnantes valde corruptibiles, & fermentescibiles succos, quos salivales latices ex glandulis ventriculi, & intestinorum tenuium, & ex magna pancreatis glandula defluentes, nec non biliosi in copia affluentes succi, & varii generis ingesta constituunt, in similem fermentativum, & corruptivum motum facile convertunt, ut inde ingens corpori struatur perniciēs. Denique nullus humor

est in universo humano corpore, qui ad fermentationem, & intimam partium, quæ corpus constituunt, mixtionem dissolvendam magis est idoneus, quam saliva, quæ quum admodum spirituosæ, & mobilis naturæ sit fermentum, ideo miasmatis, quæ similis sunt naturæ, promptissime obsequitur, similemque motum facile recipit, & continuat.

§. IX.

Error est, per cutis spiracula, vel vesicularum pulmonalium poros virulentos pestis halitus cum sanguine proxime misceri, eumque inde corrumpi.

Scholion.

Aerem, qui corpus grave, & elasticum est, & continua respiratione pulmones subit, non pertransire pulmonum vesiculas, & vasa sanguinea, jam superius in tractatione physiologica claris argumentis evincere sustinimus. Licet vero ponamus, tenuissima indolis exhalationes per poros pulmonum ad sanguinem deferri: quia tamen sanguis in continuo motu, atque in transpiratione est, nulla putredo, vel corruptio facile subsistere, neque illæ exhalationes diu in eo hospitari possunt. In prima vero regione longe aliter se res habet, ubi stagnantes, & fermentescibiles sunt succi, quibus associatum miasma diutius inhærescit, & pernecialem suum motum, atque indolem communicat, atque adeo jam mora valde auctum, & multiplicatum longe potentius, quam sibi relictum, violentiam suam in corpus exercere poterit.

§. X.

Quum morbi contagiosi magis ex corruptione lymphæ, quam sanguinis subnascantur: hinc ad lymphaticos rectius, quam ad sanguineos referri debent, atque etiam symptomata a corrupta magis lymphæ, quam sanguine petenda sunt.

Scholion.

Si consideramus omnium generis febres, quæ mali moris sunt, & quæ contagio serpentes maximam stragem edunt, lenissime illæ incedunt sine singulari ardore, & dolore, & catarrhalium naturam plerumque mentiuntur, ut peritos etiam medicos hoc in genere sæpius fallant. Tussis, ster-

nutationes, pectoris infarctus, copiosæ salivæ effusiones, raucedines, crebræ alvi dejectiones, inflammationes faucium, quæ variolis æque, ac morbillis associari solent, pustulæ deinde ulcerosæ cutis, & ulcera sæpius cacoethica a variolis relictæ, quæ & viscera, & artus hostiliter infestare solent, quid aliud designant, quam lymphaticos succos extreme esse corruptos. Ex chronicis scabiem, lepram, elephantiasin, ex summa lymphæ corruptione nasci, & ex glandularum vitio prodire res indubia a medicis censetur. Luis venereæ miasma in lymphâ seminali primo tyrannidem suam exercet, postea vero universam lymphæ massam corripiendo, dolores fixos, tumores, ulcera depascentia, præsertim in glandulosis locis causatur. In pestilentia quoque lympham magis, quam sanguinem, infectam esse, ex glandularum tumoribus, sub axillis, sub inguine, ex parotidibus, in quibus veræ pestis pathognomonica signa posita sunt, luculenter apparet. Et quia in peste, & in malignis vires subito, & vehementer prosteruntur statim in principio, & antequam putredo formalis sanguinem destruxerit, hinc recte colligitur, spirituosam, & lymphaticam sanguinis, & humorum partem, quæ genuinum virium fomentum est, magis esse a miasmate corruptam, ac destructam, quam ipsius sanguinis sulphuream mixtionem, utat, si invaluerit morbus, & mors appropinquet, illud etiam contingat.

§. XI.

Quum contagium subtilioris lymphaticæ corruptionis potius soboles sit, facile patet foetidam putredinem, in quam post mortem cadavera abeunt, pestem aliisque contagio infestos morbos non tam facile producere.

§. XII.

Longiori usu, & experientia confirmatum est, quod qui peste laborant, facilius alios inficiant, quam qui ea occubuerunt. In cujus asserti veritatem insignis locus ex *Foresto Libr. 6. obser. 28.* adducendus est: *In agone, inquit, facile alios inficiunt peste correpti, sed homines mortui non facile pe-*

ste inficiunt, quia corpora mortuorum, quæ amplius non expirant, nullum venenum ejaculantur. Quod si aliquod contrahatur, potius ab eorum pannis, vel vestibus contrahitur, in quibus virus diu conservari potuit. Siquidem dissecimus aliquando corpora mortua ex peste multis spectatoribus studiosis sine aliquo damno, propterea quod mortuo animali perit omne venenum, & quia ignorabamus, eos mortuos ex peste, causa fuit, ut minus turbaremur. Et quod non a sanguine, sed potius ex corrupta lymphâ, quæ subtilioris naturæ est, ipsi miasmata generentur, vel ex eo apparet, quod ulcerosa materia maxime sit contagiosa, ut in bubonibus pestilentialibus, scabie, lepra, lue venerea, dysenteria, & variolis videmus.

§. XIII.

Miasmata, quæ morbis gravioribus inferendis idonea sunt, veri veneni naturam æmulantur.

Scholion.

Sunt enim veneni characteres in eo maxime positi, ut primo exigua mole ingentem potentiam actiones secundum naturam immutandi exerceant, deinde ut celeriter id exequantur; tum ut in nervosas maxime, & membranaceas partes vim suam exerant. Hæc omnia propria quoque sunt miasmatis, siquidem tenuissimus est ille in peste, aliisque malignis affectionibus halitus, qui robusta, & antea sana corpora brevi tempore e medio tollere potest. Tenue est quoque contagiosorum affectuum, qui longius corpora exercent, ut luis venereæ, lepræ, & virulentæ scabiei principium. Et sicuti venena maxime ventriculo, & intestinis, velot partibus valde sensibilibus, & nervosis, infesta sunt: ita etiam illæ partes in morbis malignis, & contagiosis præcipue omnium læsæ sunt, & patiuntur. Maximæ enim illæ præcordiorum anxietates, corporisque jactationes, ventriculi cum fastidio ciborum subversiones, torminosæ alvi dejectiones, vel contumaciores ejus adstrictiones, dolor capitis, & lumborum, animi deliquia, convulsivæ artuum tractiones, inexhausta sitis, vigilia, extremorum frigus, pulsus contractus, debilis, & frequens,

guens, tusses convulsivæ, cardialgiæ, funestæ ventriculi, & intestinorum inflammationes, quæ malignis, & exanthematici morbi sæpe statim in principio associari solent, non aliam habent originem, quam quod corrupti in primis viis succi nervosæ ventriculi, & intestinorum membranas, & mediantibus hisce universum nervorum genus vehementer affligant, & commoveant. In eo vero deterior natura morbiferorum miasmatum aliis venenis est, quod sese commiscendo cum succis fermentescibilibus multiplicent, & vicina corpora hostiliter invadant.

§. XIV.

Vis multiplicativa venenorum morbiferorum maxime sese exerit in iis corporibus, quæ ad fermentationem corruptivam dispositos habent humores.

Scholion.

Firma est, & veterum, & recentiorum sententia, quod ad suscipiendam pestem, & alios morbos malignos certa corporum dispositio requiratur; dum scribunt, quod plures inter agros infectos versentur, & res infectas tractent, a contagio tamen liberi maneant: alii vero etiam temperatissime viventes levissima occasione peste corripantur. Ex quo utique discitur, vim miasmatis virulenti non esse absolutam, sed a corporum dispositione ejus funestum effectum maxima ex parte dependere. Jam autem experientia deprehendimus, omnia corpora, quæ pravis, in corruptionem pronis, repleta sunt humoribus, maxime esse contagiosis morbis exposita. Et hæc est causa, cur mulieres gravidæ, infantes, & infirmæ sortis homines, qui misere vivunt, & angustas domos habitant, neque minus milites in castris, & qui diuturnam famem sustinuerunt, & continuis vigiliis, atque animi commotionibus corporis robur minuerant, & qui deliciis dissolunt, longe facilius peste, aliisque epidemice grassantibus morbis tententur, & difficilius evadant. Quorsum virgines, ex mensium retentione laborantes, referimus. Siquidem horum omnium corpora, & maxime primæ viæ pravis humoribus scatent.

§. XV.

Unum præ cæteris est, quod humana corpora maxime ad pestis, & aliorum morborum contagium recipiendum disponit, idque est timor, quia corpora admodum reddit imbecilla, viresque depauperat, & motus excretorios minuit.

Scholion.

Et quanquam in ea non sum sententia, ut pestis, & aliorum contagiosorum affectuum naturam in valido timore constituere velim, quia infantes lactentes, & bruta animantia, in quæ nullus cadit timor, ejusmodi morbis corripuntur: illud tamen negari nequit, quod ingens mortis formido imbecillitatem, quæ secundum Celsum omnibus morbis patet, corporibus ingeneret, ita ut miasma non modo facilius recipiatur, sed & sæviora symptomata inde producantur. Animadvertimus enim, pestem plerumque tunc fieri lethalem, quum aggreditur corpora animi timidioris, ac desperabundi; in aliis vero, quibus firmior mens constat, mitius, & citra ullum vitæ discrimen decurrere. Nam quemadmodum ipse terror, ut supra exposuimus, veneni vim symptomatum gravitate sæpius superat, & similia sæpeque vehementiora infert symptomata; ita in proclivi est judicare, terrorem, per se nocentissimum, si veniat in virulenti miasmatis, & morbi contagiosi societatem, summum minari periculum. Accedit, quod qui de peste memoratu dignissima prodiderunt, constanter, & uno ore affirmant, sola contagii, quod tam procul abfuit, imaginatione, & metu inde concepto multos iisdem, quæ sunt pesti familiaria, symptomatibus correptos, imo etiam e vita fuisse sublato.

§. XVI.

Ad præcavendos morbos, eosque maxime acutos, qui oriuntur a contagio, nihil est salutarius, quam fugere, quæ lædere possunt, loca infecta, neque salivam deglutire, nec cibum, vel potum in locis suspectis assumere, sed salivalem laticem crebro exspuere, quo fine, quæ ejus fluxum movent, commendanda sunt.

Scholion.

Quum pestilentia aliorumque morborum contagiosorum, præsertim acutorum, ut petechialium febrium, variolarum, morbillorum, qui validissime contagio infestant, miasmata ore hausta salivali latice admixta cum eo in ventriculum, & primas vias descendant: hinc a peritissimis medicis salutari, & præservatoria lege optime cautum est, ut, qui propius agunt, & conversantur cum infectis, nunquam deglutiant salivam, sed eam potius frequenter ore ejiciant, neque, quod majoris momenti est, cibum, vel potum tunc assumant, eo quod miasmate imbuta saliva promptissime hac ratione ad ventriculum deferatur. Convenit vero paulo acriora ore masticare, e. g. radicem imperatoria, angelicæ, zedoariæ, helenii, ut salivæ fluxus cieatur.

§. XVII.

Ad arcenda pessimorum morborum miasmata, & ad illorum vehementiam mitigandam nihil aptius est remediis acidis, e quibus acetum vini, & succus citri præcipue eminent.

Scholion.

Certa, & diuturna experientia confirmatum habemus, poma citri, vinum Rhenanum, acetum vini, si quis iis dextre usus fuerit, omnibus alexipharmacis, & aliis, quæ in auxilium pestis prompta sunt, remediis palmam præripere. Atque ob hanc manifestam rationem, quia nihil potentius putredini, & motui ejus intestino resistit, quam acidum, vino Rhenano, & aceto vini os, & nares probe colluenda esse, vel frustum pomi citrei ore tenendum, ventriculo quoque jenuo, pareius tamen, hæc assumenda esse, peritissimi in peste curanda medici magno cum fructu imperarunt. Frangitur enim, & enervatur hac ratione immediate, & proxime contagii vis virulenta. Idem remedium eundemque eo utendi modum alii non sine fructu in cæteris malignis, & contagiosis morbis, item in variolis, & morbillis adhibuerunt. Spectat huc etiam non contemnenda virtus phlegmatis vitrioli, tincturæ papaveris rhæados, & rosarum cum spiritu vitrioli paratæ, quæ a Waldschmidio, & Archia-

tris Hassiacis aliquot abhinc lustris maxime commendata fuerunt, eo fine, ut grassantibus his morbis frequentius usurpata, vel plane variolas arceant, vel eas parciore, & mitiores efficiant. Nos mixturam simplicem bene præparatam, ubi maligni morbi grassantur, & curandi, & præservandi sine cæteris omnibus præferendam esse arbitramur.

§. XVIII.

Concepto in ventriculo, & primis viis morbifero contagio non certius datur præsidium, quam citissime elementi emetico illud cum succis ad corruptionem pronis ejicere.

Scholion.

Certe emetica caute, & cum prudentia adhibita divinam opem ferunt, si in tempore, & statim in principio pestis, & contagiosorum morborum usurpentur, quod certa experientia nobis constat. Quam primum enim se quis infectum sentit, quod ex ciborum fastidio, languore, anxietate, ventriculi subversione judicandum est, statim offerri debet emeticum, quo non modo pestilentia, sed & Hungaricus morbus, febres castrenses, dysenteria maligna ipsa in herba jugulari possunt. Neque enim tantum ipsam illud fermentum, sed & saburra vitiosorum humorum, quæ pabulum, ac fomentum ipsi præbet, felicissime ejicitur. Subjungendum postea est validum alexipharmacum, quo sudor largiter moveri debet. Ex emeticis radix ipecacuanhæ, solutio tartari emetici cum mixtura simplici combinata, ex sudoriferis pulvis bezoardicus cum aliquot granis salis volatilis, cornu cervi, nitro & camphora, cæc securissima remedia nobis probantur. Quam secunda vero, & expedita emetica his in casibus sunt præsidia, si statim inter initia morbi dextre fuerint adhibita, tantum periculi, & damni inferunt, si ad totum genus nervosum vehementia veneni jam penetraverit, sique, quod pejus est, inflammatio, aut sphacellatio ventriculi immineant, tunc enim certissime mortem accelerant.

§. XIX.

Quum colluvies vitiosorum, & fermentescibilium prima in regione stabulantium humorum admirandum in modum, &

pathia

pestis & omnium epidemiorum, & contagiosorum affectuum vehementiam adaugeat: opportunissimum utique tunc est remedium, statim in principio post vel ante conceptum contagium, emetico vel leniori laxante primas vias sordibus istis purgare.

Scholion.

Hujus insignis remedii virtus non anxie investiganda est. Nam si miasmata vim suam pernicipalem maxime exerunt per fermentationem, quæ a copia biliosorum, salivalium, aliorumque corruptorum humorum mirifice adjuvatur: facile patet, opportune corruptis hisce succis subtrahitis vehementiam causæ ipsiusque morbi valde minui atque infringi. Siquæ nihil aliud, certissime tamen id consequimur, ut mitiora, nec graviora succedant symptomata. Harum vero sordium expurgatio etiam vel leni emetico vel benigno laxante instituenda est. Nos pilulas Ruffi, rhabbarina, vel etiam mercurium dulcem cum extracto rhabbari in forma electuarii mixtum non satis laudare possumus. Alia enim purgantia, quæ veneni quid habent, aut fermentativa sunt, aut sanguinis massam fortiter commovent, penitus excludenda esse arbitramur. Patet quoque ex dictis, nec firmitus, nec præstantius in peste & contagiosis morbis promitti posse præsidium, quam a temperantia, inde *Diodorus Siculus*, dum fatalem illam Numidiæ pestem describit, diserte admonet, commoda victus ratione, frugalitate ac moderatione affectuum ejusmodi tempore communem litem maxime evitari. Quæ etiam ratione Socratem accepimus se in colubem præstitisse, cum dirissima lues Græciæ & Atticæ in primis devastaret, temperantiæ nempe legibus se adstringens, cujus etiam beneficio in communi clade superstes perseverabat. Sicuti contra *Riverrius* bene observat, proclivia ad pestem ea corpora esse, quæ copioso abundant sanguine, eundemque habitum ex intemperativo, & lautiore victu sibi contraxerunt.

§. XX.

Quum materia, quæ ex ulcere prodit, & corruptivæ & fermentescibilis sit indolis,

contagio etiam alia corpora infestandi potentia polleat: hinc scabies præsertim humida, gonorrhœa virulenta, ulcerosum & foetidum ex uteri vagina stillicidium, dysenteria, cui plerumque ulcera intestini recti juncta sunt, & aliæ quoque cutis descædationes atque ulcerosæ corruptiones contagiosæ naturæ sunt. Neque pulmonum ulcera a contagio prorsus immunia observantur.

Scholion.

Ichorosam, quam ulcera fundunt, materiam fermentativo quodam motu agitari vel ex eo patet, quod affluentes ex vasculis succos simili corruptione ac foetore inficiat, & mirifice suam indolem multiplicandam habeat aptitudinem. Non itaque mirum, eandem materiam cum corporum aliorum succis mixtam in iis similem propagare corruptionem. Illud vero observatione dignissimum est, quod promptissime fluida similis indolis atque originis subeant, eaque contaminent. Ita ex scabie vel aliis subcutaneis exulcerationibus materia exiens poris ac tubulis subcutaneis se prompte insinuat, ibique eundem morbum procreat. Ulcerosum gonorrhœæ & luis venereæ fermentum maxime partes genitales adoritur, & ibi contentos succos lymphaticos & seminales contaminat. Purulentus dysentericorum fluxus effluvia spargit, quæ ano excepta, præsertim si quis eadem sellæ insideat, intestinorum tunicas petunt, & foetidissimum hunc morbum pariunt. Ex veteri pulmonum ulcere ore suscepti halitus corruptivæ labi pulmonibus inferendæ aptissimi sunt.

§. XXI.

Ichorosa ulcerum materia non modo affectiones chronicas, sed etiam acutas per contagium aliis corporibus inducit, id quod solenni illo more, qui in Turciâ jam obtinet, variolas per institutionem excitandi, clarum ac perspicuum evadit.

Scholion.

Non ignotus amplius, opinor, erit is, qui paulo majori cura in experimentis practicis versati sunt, modus in Turciâ familiarissimus variolas pro lubitu per institutionem producendi, qui proluxu describitur

est *Cent. 5. Misc. Nat. Cur. observat. 2.* dum videlicet die duodecima acu pertunduntur tubercula, & pus emanans vasculo excipitur; postea cutis pueri acu pertunditur ad guttulæ sanguinis emanationem & statim pus variolosum infunditur & cum sanguine miscetur. Tunc ad finem plerumque septimi efflorescere solent variolæ, semper tamen cum levioribus, quam fieri solet, symptomatibus, dum rariores erumpunt: pustulæ, neque calamitosi aliquid subsequitur, quod experimentum in mil-lenis subjectis intra aliquot annorum spatium securissimum deprehensum fuit. Ex quo discimus, quod non modo fermenti variolosi naturam, sed & fermentatio illa morbifica non tantum sævitæ habeat, si in lymphæ sanguinis immediate suscitetur, ac si cum salivæ lactice & primarum viarum succis, ut communiter fieri solet, miasma illud prius misceatur. Siquidem fermentum contagii in exhalationibus consistens, magis subtile ac spirituosum adeoque acutum est: in humore vero purulento communicatum magis iners ac languidum existit. Cui accedit, quod pus variolarum in ipsam sanguinis massam infusum, ejus copia obtundatur, ut longe mansuetiorem indolem induat.

§. XXII.

Omnes, qui ex contagio nascuntur, morbi, præsertim chronici, ut scabies, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ingressu etiam contagii in corpus jam facto, non commodiori via expurgantur & quasi prima in herba suffocantur, quam exterius per balnea, & interne per data diaphoretica & specifica alexipharmaca.

Scholion.

Morbos, quos contagium profert, citæ ope per ea remedia, quæ circulum sanguinis ad habitum corporis promovent, averti posse, & sana dicitur ratio & ipsa experientia confirmat. Neque enim conveni-entius, quo ex intimis sedibus propelli debet tenuissimæ substantiæ virus, præter ipsam cutem datur emundatorium, quæ temperatis balneis relaxatur & aperitur, quo postea massa sanguinis & humorum diaphoretico appulsa eo lubentius alienum ad-

mixtum dimittat. Certe enim non datur præstantior modus omnis generis venena ex corporibus infectis extrahendi, quam per balnea & subjuncta sudorifera, modo statim id in principio fiat, & remedium reiteretur. Novimus hac ratione a gonorrhœa, lue venerea, a scabie maligna inter initia multos fuisse præservatos. Imo quamvis etiam hi morbi invaluerint, in iis tamen eradicandis purgantia, mercurialia, balnea & diaphoretica opem ferunt præstantissimam.

§. XXIII.

Præcipuis, quæ venenorum viribus resistunt, alexipharmacis camphoram, sal volatile, cornu cervi, nitrum, herbam scordii, radicem pimpinellæ, decocta lignorum, & mercurium fixiorem diaphoreticum ad pauca grana terreis, & alcalinis commixtum accensenda esse arbitramur.

§. XXIV.

Pesti cæterisque omnibus, qui contagio lædunt, morbis a corpore arcendis magno præsidio sunt fonticuli sive ulcera arte facta.

Scholion.

Fonticuli sicuti purgamenta sanguinis lymphæ alienæ & noxiæ indolis evacuant, atque adeo iis, qui pertinacibus cephalalgis, & aliis oculorum & capitis vitiis vexantur, non mediocriter solatium afferunt: ita eo tempore, quo aer putridus & contagiosis exhalationibus inquinatus est, si forsitan in corpus irreperint, non effectu carent, nam noxiis & corruptis humoribus per hæc loca expulsi minus alimenti miasmati circumfuso vel intus subeunti præbentur. Quæ in re consentientes habemus peritissimos medicos, quibus maxime accensendus est *Fabricius Hildanus*, qui *cent. 4. obs. 23. & 86.* prodit, se in acutissima peste Lausannensi, ubi ex centum ægris vix sedecim evaserunt, beneficio fonticulorum in brachio sinistro & poplite dextro gestorum servatum, & neminem ex iis, qui fonticulos gerebant, peste correptos vel ea occubuisse, præter unum vel alterum summe cacochymicum. Horum virtutem etiam laudibus extollunt *Deuslingius* in *Tr. de Peste, cap. 23.* *Paræus* lib. 22. & *Die-*

Diemerbroekius, qui scribit: insignem fonticulorum utilitatem in peste multoties vidimus. Et Hier. Mercurialis L. de peste C. 23. hæc memoratu digna adscribit: Possum testari, me innumeros peste extinctos vidisse nec quenuquam, qui haberet cauterium, præter unum tantum, atque ille erat sacerdos. Interrogavi etiam hac de re multo medicos, qui testati sunt, neminem se vidisse. Quod vero ad ea loca, ubi antea ulcus fuit, noxius & corruptus humor deferatur, ibique exitum quærat, hoc inter alia evincere videtur ipse Hildanus loc. cit. qui scribit, se ante triginta annos bubonem ruptum in dextro inguine in gravissima peste habuisse, a quo tempore quotiescunque aer aliquis ipsum afflaverit, protinus dolorem in eo inguine persensisse, quod etiam in peste Lausannensi factum est. Nos vero non tantum in pestilentia, sed & in aliis malignis grassantibus & contagio infestis morbis summo cum fructu fonticulos gestari observavimus, idque remedii genus maxime commendamus. Nam quod majus potest, id quoque minus præstare posse, rationi valde consentaneum est.

§. XXV.

Præter venena, quæ extrinsecus corporibus humanis adveniunt, dantur etiam & nascuntur quædam in ipso corpore, & hæc duplicis sunt generis, vel putredinosa, vel caustica indolis.

§. XXVI.

Quemadmodum nulla res magis vitæ & conservationi corporis infensa est, quam putredo, qua non modo solidorum structura & fluidorum mixtio, sed & partium, quæ impetum & motum faciunt, vis motrix destruitur: ita sphacelatio, sive putrida & foetida partis solidæ cujusdam destructio intra corpus producta, easdem vires obtinens recte perniciose, & mortiferum corporis venenum dici meretur, maxime cum repente serpendo se multiplicet, & putrida contagione vicinas partes opprimat.

Scholion.

Sphacelatio sive intus corripit partem nobilem, cujus generis est nerveo-membranacea, sive extrinsecus etiam in artubus oriatur, subito necat, nisi mature

succurramus, quia vehementiam serpendo acquirit, & vitales vires validissime destruit. Quare animadvertitur, ubi putredo invaserit partem solidam, protinus evanescere vires, & languidum ac citatum fieri pulsum, & somnum vel nullum vel laboriosum reddi, animique tandem deliquia, ac denique brevi tempore mortem accedere; id quod non modo in cancro exulcerato, qui sphacelosa corruptionis species est, sed & in sphacelo pedum, intestini recti ex male tractata fistula non semel, sed iterum observavimus. Et quod tam subito mors morbo sic dicto nigro correptos opprimat, nulla alia videtur causa, quam quod extravasatus sanguis in colo ejus stercoreo quasi fermento in foetidissimam putrilaginem concitatur, a qua corporis vires repente pessum eunt, & plane extinguuntur.

§. XXXII.

Plurimi, qui ex morbo acuto & chronico pereunt, sphaceloso veneno partium solidarum, præsertim ventriculi & intestinorum, succumbunt.

Scholion.

Hujus asserti veritatem ipsæ dissectiones cadaverum morbis defunctorum satis claræ, & testatæ faciunt, sed quoniam hac de re fusius actum est in Cap. I. Pathologia generalis, plura hic adjicere superfluo.

§. XXVIII.

Oritur sphacelus vel a causa interna, vel externa, quæ adventitia est & violenta. Illa fit, ubi universa sanguinis & humorum massa valde impura est, & ad putredinem inclinat, tum vel levissima læsio partis externæ hanc producit: externa vero est, quæ a sumtis venenis, a validissima artuum ligatura, ambustione, contusione, vehementia doloris vel frigoris proficiscitur.

Scholion.

Sanguis quidem, quam diu in motu est progressivo & per vala circumfertur, in veram & perfectam putredinem non delabitur; si vero valde impurus est, & excrementitiis sordibus scatet, uti videmus in cacochymicis & scorbuticis corporibus, & valde imbecillis subiectis, tunc levi ex

cau-

causa, si stagnat, & subsistit in parte, non modo ipse corrumpitur, sed & subiectam carnem summo foetore contaminat.

§. XXIX.

Quoniam insignis sanguinis ad corruptionem dispositio ad sphacelum producendum & ad morbos quoque malignos & funestos efficiendos admodum idonea est; providendum utique omni cura erit, ut tum remediis diætetis, tum auxiliis pharmaceuticis nunquam non sanguis integer, purus & ab omni corruptiva diathesi immunis conservetur.

Scholion.

Profecto quæcunque læsiones & quicunque morbi in corpora impura & pravis succis referta incidunt, ii non parum periculi ac terroris habent, eo quod promptissime viscera partesque solidas funesta sphacelatione corripiant. Igitur semper & ubique princeps, quibus sanitatis & vitæ custodia commissæ est, cura sit, ut cita ope humoribus depurandis invigilent, quod utique per tempestivas sanguinis missiones, per remedia diaphoretica, per inediam, motum, analeptica & decocta clementer sudorifera obtineri poterit. Neque enim datur opportunior massam omnium humorum depurandi via, quam per cutem, quæ universale emunctorium est, quo habituosæ & pessimæ indolis sordes e corpore tuto exturbantur. Si enim olim in Anglia pestis intra viginti quatuor horas interficiens, placido, & continuo ad viginti quatuor horas exacto sudore eardiacis in lecto provocato, sublata fuit, abstinendo simul ab omni somno, quidni etiam sudor prudenter institutus alias corruptiones auferre poterit? sique summa in lue venerea lymphæ, & sanguinis corruptio solo sudore prudenter administrato submoveretur, utique ex eo clarissime patet, in sudoriferis maximam corruptionem ex corporis nostri succis expellendi potentiam sitam esse.

§. XXX.

Præter corruptiva dantur adhuc alterius generis venena in corpore humano, quæ nempe ex excrementis pessimæ indolis, si ea non evacuantur, sed diutius a

sanguine separata excretoriis inhærent, subnascuntur.

Scholion.

Ea est natura humorum excrementitiorum, ut, si in tubulis, quibus efferri solent, stagnant, ipsa mora pejorem indolem induant, dum vel putrescunt, vel accescunt, vel corrosivi evadunt, & valet id maxime de iis excrementis, quæ subtilioris naturæ sunt, & per angustos tubulos subcutaneos propelli debent; nam omne excrementum quo est tenuius, eo malignius ipsa mora evadit.

§. XXXI.

Experientia indubia constat, materiam illam alienæ indolis, quæ in variolis, morbillis, petechiis, purpura rubra, & alba, & aliis exanthematicis febribus naturæ robore atque interno motu ad habitum corporis protruditur, si retrocedat sive ab extra intro pellatur, funesta & qualia venena solent, producere symptomata.

Scholion.

Inde enim summas præcordiorum anxietates, inquietudines, summas virium prostrationes, phrenitides, sopores, convulsiones & subitam mortem fieri celebratissimi auctores copiose satis, & accurate annotarunt.

§. XXXII.

Neque ignotum est ex chronicis scabiem lepram, herpetem, ulcera capitis manantia & crustam in infantibus lacteam, guttam rosaceam, pustulas luis venereæ, item erysipelas, podagram, si ex errore vel culpa medentium aut ægotantium introvertantur, gravissima, imo sæpius funesta symptomata progenerare.

Scholion.

Prostant de hac re copiosæ observationes in practico libris, quæ evolvi possunt, has enim hoc loco consarcinare non instituti nostri ratio exigit, & potest hanc in rem legi *dissertatio nostra de podagra retrocedente in corpus, idem de imprudenti toxicorum adplicatione & Dn. Lindemanni Diss. de morbo retrogrado.*

§. XXXIII.

Si salutare & critici, quicertis diebus

ris incidunt, sudores, & qui circa declinantes acutas passiones fiunt, vel ex pedibus aut glandulis subaxillaribus cum fetore emanant, imprudenter cohibentur, summam perniciem corpori adferunt.

§. XXXIV.

Certa quoque observationum fide constat, ulceribus antiquis diu cum fractu gestatis, si ea repente consolidata fuerint, pessimæ notæ symptomata inde oborta fuisse.

§. XXXV.

Excrementitiæ sordes ad sanguinis & lymphæ massam in morbis retropulsæ naturam venenorum exacte æmulantur, & rectissime iis annumerari possunt, quia veneni characteristicas habent notas, dum primo tenuissima & exili mole agunt, deinde vires suas exitiales celerrime exerunt, tum partes nerveo-membranaceas maxime invadunt, denique quod œconomiam universi corporis motuum turbant vel etiam extinguunt.

Scholion.

Non mirum esse debet, quod præter scholarum morem venenorum classem aliquanto magis extendamus, quippe quod jure facere videmur; plura enim sunt, quæ veri veneni notas habent, quæ fortiter lædunt ac vitam destruant, & sæviores adhuc effectus exerunt, quam nota illa & authentica venena, quæ tamen neglectui a medicis habentur. Satius itaque duxi, venenorum naturam, vires & proprietates paulo majori cura explanare, ut eo magis evitentur ea pericula, quæ ex imprudenti medicatione subinde nascuntur.

§. XXXVI.

Venena succorum excrementitiorum nervosas, & membranaceas partes præcipue adoriuntur, sed producta ab iis symptomata pro diversitate locorum differunt.

Scholion.

Materia excrementitia ad cerebrum & nervorum paria delata vertiginem, phrenitidem, soporem, apoplexiam, aphoniam, hemitraniam, cecitatem, item sordiditatem facile progignit. Si vero eadem materia nervos diaphragmatis invaserit, summæ anxietates præcordiorum, singul-

tus & asthma spasmodicum oriuntur. Si nervis pneumonicis & pulmonum membranis nerveis altius infideat, fiunt ferina tussis, respiratio summe anxiosa atque ad suffocationem usque difficilis. Si cordis nervos impetit, illud tremore & palpitacione corripitur. Si altius se insinuat œsophagi, ventriculi, & intestinorum membranis, cardialgiæ, nausæ, inflammationes stomachi, vomitiones cum ciborum fastidio, inflammationes cum ardore circa scrobiculum cordis, interno & extremorum frigore, atrocia tormina, abdominis inflationes & alvi pertinaces constrictiones suscitantur; in ductibus urinariis urinæ suppressiones, in ductibus biliaribus bilis in sanguinem effusiones, in cute sudorem frigidum & horripilationes producit. Re itaque probe perpenſa hæc omnia recensita symptomata ejusmodi sunt indolis, quæ a proprie sic dictis venenis concitari solent.

§. XXXVII.

Cum in quibusdam morbis tam promptè, & expedite lethale venenum medici error & culpa ingeneret, si excretiones non rite tractatæ fuerint, materia foras excernenda incaute cohibita vel retropulsa: prudentis utique erit medici, omnia ea nosse & evitare, quæ retropellendi facultate pollent.

Scholion.

Ex horum numero maxime sunt animi affectus, præsertim terror, & timor, corporis refrigeratio, interna adstringentia, opiata, intempestivæ venæsectiones, fortiora purgantia, nimium refrigerantia, atque externa cataplasmata, emplastra constringentia, item linimenta mercurialia, quibus omnibus quanta corpori subinde struatur perniciēs, dici vix potest.

§. XXXVIII.

Calidiora quoque & quæ nimium sanguinem exagitant, ex benigno humore venenum & morbum benignum in malignum facile convertere possunt.

Scholion.

Peccatur in eo toto die a vulgo practico- rum, quod morbos bene moratos pessimos efficiunt & malignos, quod maxime valet

in exanthematicis, ut sunt variolæ, morbilli, purpura, quando imperitiores non modo per hypocaustum & lectum præcalidum, sed & medicamenta, quæ sanguinem accendunt, uti sunt volatilia oleosa regui vegetabilium & animalium, præpostere vi quadam excretionem, & ejectionem materiæ peccantis per cutis habitum urgent. Clarissime testatur experientia, imo hinc inde ex observationibus in hanc rem notatis constat, complures hoc modo fuisse interfectos, qui poterant servari, utpote gravissima symptomata, nempe anxietates, hæmorrhagias enormes, virium cum animi deliquio prostrationes, quin imo deliria, convulsiones horum incautum usum subsequi, plus vice simplici vidimus: cum ex adverso, si blandioribus, temperatis, acrimoniæ demulcentibus, & quæ nimium ardorem deprimunt, morbus tractetur, ille placide sua decurrat tempora, & laudabilis fiat materiæ hostilis a sanguine sequestratio, & ad cutim profusio.

CAPUT IV.

De venenis in aere contentis epidemiorum morborum causis.

§. I.

Continentur in aere res corpori humano infestissimæ, quæ parva mole, & celeri operatione summam perniciem corpori inferunt, & epidemiorum ac malignorum morborum causa sunt, ut adeo reatissime inter venena etiam locum tueantur.

§. II.

Uti venena potissimum sunt naturæ fermentativæ, putridæ, vel acris causticæ volatilis: ita dantur in aere res animantium corporibus infensæ, quæ vel putredine vel acrimonia caustica delinquentes iis labem aut perniciem inferunt.

Scholion.

Sicuti ad has classes pleraque venenorum genera commodissime reduci possunt: ita etiam deprehendimus, omnia valde insalubria, & quæ perniciem morbosam inve-

here valent, haud dissimili modo operationes suas ferales exercere.

§. III.

Ad res venenatas putridas, corpori humano summe perniciosas, merito referri debent exhalationes ex aquis stagnantibus, & corruptis in aerem evectæ.

§. IV.

Ea est natura omnium aquarum diutius stagnantium, ut quiete ac solis æstu putrescentes valde noxia effluvia in aerem emittant.

Scholion.

Sicuti aqua, si purissima est, diu integra atque ab omni foetore & putredine intacta manet; ita si partibus alienis, præsertim sulphureis & terreis, referta est, quas facile ex terra sulphurea & pingui imbibit, per quietem, solari æstu accedente, situm ac foetorem contrahit; ut in paludosis locis apparet.

§. V.

Effluvia ex aquis paludosis & putrescentibus sublata in aerem morbosissimi moris malignos & epidemice grassantes inferunt.

Scholion.

Morbi, qui ex aquarum inundationibus earumque putredine fiunt, & in locis paludosis regnant, sunt maxime epidemii, ut pestis, petechiales febres, variolæ & morbilli mali moris, febres intermittentes & purpura.

§. VI.

Pestis & pestilenciales morbi familiarissimi sunt iis locis, & iis temporibus, quibus ingentes fiunt fluviorum inundationes.

Scholion.

Notum est, quod pestis familiarissima sit in Ægypto, & quod incolæ hujus regionis cum gravissimis morbis iisque contagiosis conflictentur; causa vero unice est quærenda in exundatione Nili, & memorabilia sunt, quæ scribit hanc in rem Dapper in *Descript. Africae* pag. 127. nunquam pestem in Ægypto oriri, nisi Nilus nimium increseat, & totas regiones inundet; addit hanc rationem: quod quando Nili aqua stagnat super terram, tota illa paludosa fiat, & accedentibus ventis Australibus

& ferventissimo solis æstu, putridis exhalationibus aer inquinetur, qui validissimus ad excitandam pestem. Subjicit denique hoc memorabile, quod nunquam pestis oriatur ex intemperato æstu, sed tunc potius extinguatur. Alexandria autumnno plures mali moris febres cum vomitione viridis bilis epidemice grassantur, ex nulla alia causa, quam ex putridis aquis sub domibus incolarum stagnantibus. Alexandria autumnali tempore identidem variolæ mali moris contagiosæ invadere solent homines, quæ nullam aliam originem agnoscere solent, quam evaporationem aquæ putridæ Niloticæ. Nam quâcunque ex Nili cornu, quod vocatur Calech, circa hanc civitatem magnæ fiunt aquarum eluviones, & hæc per totum annum immota subsistunt, necessario putrescunt & corrumpuntur, præsertim æstate: unde etiam omnes incolæ, qui accolunt huic brachio Nili, fugiunt ad alia loca, donec ex Nilo subsequente anno aliam aquam accipiant, qua de re *Dapper loc. c. legi meretur.*

S. VII.

Nostis in regionibus fluviorum inundationes frequentissime mali moris morbos epidemicos eosque acutos excitant.

Scholion.

Leidæ quondam morbus contagiosus pestilentialis oriebatur, qui magnam hominum stragem edebat, ex nulla alia causa, quam quod ex brachio Rheni veteri inundationes in hoc districtu factæ fuerunt, unde aquæ stagnantes putrefactæ diram hanc luem excitarunt; vid. *Pechlini obs. 17. Colerus in Tract. de Morbis Castrensibus Dec. 3 obs. 5.* plures epidemios morbos observavit post Danubii crebras eruptiones, & imbres per plures dies continuos. Notavit *Forestus lib. 6. de febr. & morbis epidemice grassantibus pag. 162.* quod civitas Delphensis insalubris sit, quoniam in loco profundiori sita est, aquas non currentes habet, fossis non amplis, sed angustis, per quas moventur, instructa; hinc fit, ut aquæ stagnent æstivo in primis tempore, quæ sub canalicula putrescunt, & effluvia, quæ a transeuntibus sentiuntur, putrida sunt, adeo ut fere singulis decem annis

præterlapsis incolæ vel peste vel pestilentia libus febribus afficiantur. *Montanus* refert, prope Famaugustam, Cypri urbem, locum esse, qui æstatis tempore putrescat, ac causa existat, quod aer putrescat, unde febres pestilentes oriuntur, infinitique homines ob vaporum contagionem a paludibus pereant. Exemplum singulare noxiæ inundationis in nostris regionibus exhibuit annus 1712. nam inundationem fluviorum excepit immanis æstus per sex dies, postea frigus; rursus per decem dies intensissimus erat æstus sine pluvia. Ii, qui se libero aeri præsertim nocturno commiserant, febre corripiebantur, cui ingens virium languor, dolor capitis, dorsi, in præcordiis anxietas, crebra vomitio, in nonnullis delirium juncta erant, in quibusdam symptomatum vehementia remittebat, in paucis intermittebat; in plurimis erat pectoris oppressio, sed hæc lues vix inter quatuor vel sex dies persistebat, & oris efflorescentia vel sudore sponte oborto terminabatur. Nulla fere erat Berolini domus, in qua non aliquot agrotabant, sed paucissimi mortui, nisi ex alio morbo complicato. Hæc febris epidemia totam Marchiam & Ducatum Magdeburgicum, Thuringiam quoque infestabat. Et chronologia nostra Hallensis nos luculenter docet, nunquam fere hic a multis retro annis epidemium & pestilium morbum grassatum fuisse, nisi semper ingens fluvii Salsæ diluvio & inundatio præcesserit. Memorabilis etiam est obs. *Ramæzini*, quæ extat in *Miscell. Curios. Dec. 11. A. 9.* ubi ex copiosis pluviis factæ inundationes, & stagnationes aquarum produxerunt tertianas & rebelles febres, quæ indiscriminatim homines, cujuscunque sexus, ætatis, victus rationis, temperamenti, & vitæ generis fuerunt, occuparunt.

S. VIII.

Paludosa loca, ubi stagnant & putrescunt aquæ, valde insalubria sunt, & febres perniciosissimas producant.

Scholion.

Non procul a Berolino amœnissima urbs sita est, Charlottenburg dicta, quæ propter declivem situm stagnationibus præsertim ex copiosis pluviis aquarum valde ob-

obnoxia, inde fit, ut æstivo tempore nemo fere ex incolis immunis a febre intermittente tertiana præsertim permaneat, cum primis si aeri frigido nocturno corpus obijcit, & propter stagnationem aquarum ingens est ibi copia culicum, quæ homines divexant. Circa nostram urbem Halam est pagus unum milliare distans, qui vocatur Dieskau, in decliviori etiam loco situs & plurimis stagnis & piscinis cinctus; ibi nullus fere est incola, qui non febre laboret vel laboraverit, quæ ita contumax est, ut non modo frequentius recidivet, sed etiam per aliquot annos duret. Est febris naturæ erraticæ, sed typum tertianæ servat, inassuetis vero, & qui ex salubri loco huc habitandi causa accedunt, valde gravis atque exitialis esse solet. Ita & Cl. Lenzius in Epistola ad Cl. Lansium data adfirmat, quod ad mœnia civitatis Stutgardiæ olim fuerit piscina seu stagnum amplissimum plurium jugerum, & eam ob causam infamis a multis annis fuerit Stutgardia febribus intermittentibus, ferme non amplius epidemicis, sed endemiis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerint febrium Stutgardianarum. Exsiccatum vero hoc stagno ob certum finem, & in amœnissimum pratum converso, ab eo tempore febres intermittentes adeo raræ sunt factæ, ut ne semel quidem epidemiarum nomen meruerint, sed sporadicæ saltem nunc hunc, nunc illum invaserint, etiam hæcenus curatu faciliores. Apparet inde, febres ab effluviis illius stagni putridis ortas fuisse, quæ flante euro sublata civitati invecita fuerunt, eo quod ventus, allisione ad montes facta, quasi repercussus effluvia dicta provehere non posset. Nemo vero rectius, & paulo majori cura hanc materiam aggressus est & pertractavit ipso Lancisio, qui in *Tract. de noxiis paludum effluviis* febrium perniciosarum, & castrensium, quæ Romæ in Leonina nuncupata civitate ex cœnolis fossarum aquis ab æstatis initio ad autumnum vagantur sunt, naturam prolixè describit.

S. IX.

Propter aquarum stagnationes anni valde humidi & pluviosi, præsertim sub

continuo austrorum flatu, valde infalubres sunt.

Scholion.

Maligni & contagiosi grassantes morbi ex præhumida anni constitutione plerumque originem suam nanciscuntur. Ita Hippocrates lib. 3. *Epidem.* scribit, aliquando post diuturnas pluvias ingentem subortam fuisse pestem, totam civitatem Abaron pervasantem, cujus sævitia nonnullis inhabitantibus pedes ac brachia deciderunt. Idem testatur lib. 2. *Epidem.* suo tempore ex austrinæ constitutionis aere in Cranone primum ichores & pustulas multas, postea & carbunculos propullulasse. Galenus de temp. cap. 4. annum plus iusto humidum pestis esse prænuncium scribit. Benedictus Sylvaticus conf. 14. cent. 1. refert, quod duo anni særint austrini, frigidi, pluviosi cum maxima aquarum illuvie, unde etiam morbi uniformes fuerint per totam ferme Italiam. Nempe populariter grassabantur, febres spurix, ardentes, peculiare, morbillosæ, variolosæ, viros maxime plethoricos corripiebant, præsertim filicorum humiliorum fuerant incolæ & veneri indulserant.

S. X.

Endemii & epidemii, qui certis locis certisque ancorum constitutionibus populariter grassati solent, morbi plerumque originem & causam suam debent variis exhalationibus & inquinamentis, quæ in aere continentur.

Scholion.

Ægritudines, quæ genus humanum frequenter & graviter affligere solent, sunt potissimum ex numero grassantium sive epidemicarum, quæ certis tantummodo temporibus prodire solent, & in harum numero præcipue sunt omnis generis febres acutæ, quibus exanthemata junguntur, intermittentes, nec non dolores, fluxiones, inflammationes, ut sunt variolæ, morbilli, febres tertianæ, quartanæ, tertianæ duplices, ardentes, pleuritides, ophthalmiæ, anginæ, catarrhales benignæ & malignæ, erysipelacæ, arthritides, diarrhææ, podagra, rheumatismi, pleuritides spurix, dynterix, qui morbi ex aeris vitio rectissime derivandi sunt. Et hæc

hæc etiam sententia fuit Hippocratis, qui *Lib. de Nat. Hum. §. 28.* ita scribit: Quando ab uno morbo multi homines corripiuntur eodem tempore, causam ad id, quod communissimum est, & quo maxime omnes utimur, referre oportet. Est autem hoc spiritus & aer, quem inspirando trahimus. Et §. 19. addit: Quum unus morbus popularis grassatur, manifestum est, dietam non esse culpabilem, sed, quem trahimus, spiritum in causa esse, & palam est, eum ipsum spiritum morbosam aliquam exhalationem habere.

§. XI.

Frequenti & attenta observatione didicimus, eas temporum anni constitutiones esse maxime morbosas, & communes morbos proferre, quando vel nimias & diuturnas pluvias, aut diluviones vel terrarum inundationes repentini & immodici æstus sequuntur ad aliquot dies, & postea eos influeta frigora excipiunt, quæ si in tempus vernum vel autumnale incidunt, peiorem effectum exerunt.

Scholion.

Hoc modo productas novimus complures grassantes epidemias passionis; ita etiam febris illa epidemia, cujus supra facta est mentio, suborta est. Atque anno 1698 hic loci hiemem valde placidam, lenem humidamque autumnno similem, austrinis stipatam ventis, experti sumus, quam excipiebat initium veris immodice æstuosum. Tum per aliquot menses magna enim sevitia per hanc urbem variolarum morbus grassabatur. Succedebat æquinoctio vernali petechizans febris maligna contagiosa, quæ non paucos e medio sustulit. Cuius febris historia ex professo a nobis pertractata est in duabus peculiaribus dissertationibus. Simili ratione, ut *Miscellanea Nat. Cur. Dec. 1. obs. 145.* tradunt, anno 1664. hieme molli ac pluviosa antecedente, sub veris initio grassata est in civitate Thorunienfi purpura epidemia maligna, quæ per totam æstatem & autumnum usque in hiemem sævit, plurimos utriusque sexus infantes interficiens. Anno 1675. tota æstas erat pluviosa, insequens autumnus modo serenus, modo pluviosus, hinc

Tom. II.

in tota Silesia & Austria in autumnocætarthus, & coryza cum tussi & inflammatione faucium ita vexavit incolas, ut nulla domus fuerit exempta, ubi non tres vel quatuor catarrhosi inventi fuerunt, & si qui levabantur, alii statim in locum eorum succedebant. Vid. *Reygerus in Misc. Nat. Cur. Dec. 1. ann. 6. obs. 313.* Anno 1707. menses Novembr. Decembr. & Januar. 1708. sine nive & omni gelu erant, & diarrhææ familiarissime tunc incidebant. Circa initium veris autem æstuoosi pleuritides, febres catarrhales cum purpura juvenes & maxime scæminas affligebant. Aderat languor virium, somnus paucus, frequentior frigoris cum calore mutatio, & parotidum tumor; paucis vero erant lethales.

§. XII.

Duplicis generis est illud venenum, quod ex aquis stagnantibus putridis per aerem dispergitur, inque eo continetur, ex quo morborum gravium, epidemicorum & malignorum origo & causa petenda venit, & vel putredino-verminosa vel acris caustica indolis est.

§. XIII.

Aquæ paludosa seminarium sunt secundum putredinis verminosa.

Scholion.

Ubi enim paludes, lacunæ & aquæ putridæ sunt, ibi semper ingens præsertim sub solis æstu variorum insectorum copia conspicitur. Non semel, sed aliquoties ejusmodi aquas examinavimus instrumento statico, easque deprehendimus levissimas, forsitan propter copiosam admixtam ætheream materiam, quæ etiam putredinis earum parens est. Deinde semper innumerabiles, minutissimos variæ figuræ & generis vermiculos in iis turbidis conspeximus. Porro ejusmodi aquæ vasi stanneo infusæ ignis calore admoto in innumerabiles resolvuntur bullulas, fundo vasis adherescentes, forsitan propter viscositatem, in quam calor agit.

§. XIV.

Insueta vermiculorum in aere hospitantium copia & morborum malignorum causa existit, & eos quoque præagit.

H

Scho.

Scholion.

In hujus adfertur veritate confirmanda adficientem maxime habemus & antiquitatem & peritissimos medicos. Varro de re rustica lib. 1. cap. 12. causam labis morbose insectorum copiam asserit his verbis: Advertendum etiam, si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas & quod arescunt, crescunt animalia quedam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aera intus in corpora per os & nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Idem ante Varronem lenit Lucretius, dum canit: obnoxia cuncta putrori Corpora, putrores insecta animata sequuntur. Neque ab horum sententia recedit Columella, qui lib. 1. de Re rust. cap. 5. scribit; nec paludem vicina esse oportet edificiis, nec junctam militarem viam, quod illa caloribus noxium virus eructat, & insectis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis agminibus involant, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi, quorum causas ne medici quidem perspicere queunt. Quocunque igitur anni tempore insolita insectorum copia observatur, non sine ratione insalubria tempora & grassantes morbos prædicere possumus, quod diuturna experientia & observatio præstantissimorum virorum confirmavit. Ita Joh. Damascenus aph. 132. scribit: Ubivis gentium quocunque anni tempore phalanges muscarum redundaverit, ibidem & agri tudines, quæ ex putredine oriuntur, in corporibus indigenarum redundabunt. Riverius tradit, post innumerabilem insectorum copiam febrem epidemiam mali moris grassatam fuisse. Auctor quoque est Verulamius in Oper. pag. 923. annos insalubres fore, & pestis suspicionem infamari, quando ranarum, muscarum & locustarum multitudo est. Et Valeriolæ obs. 1. lib. 2. pag. 95. ex insectorum & locustarum copia morbos epidemios prænuñciavit. Atque exemplum habemus in recenti memoria: anno videlicet 1692. incredibilis copia locustarum in aere volitantium visa est, quæ universam Turingiam, Misniam & Vogtlandiam infestabant, inque terram descendentes segetibus ac vegetabilibus maximum damnum inferebant: a quo tempore cœperunt grassari in hisce

regionibus multæ mali moris, imo cum petechiis junctæ febres. Hildanus cent. 4. obs. 23. affirmat, eo tempore, quo pestis grassabatur, talem fuisse muscarum copiam, ut post hominum memoriam vix tanta visa fuerit.

§. XV.

Putridæ, stagnantes aquæ ingentem quoque copiam effluviarum salino-causticæ & volatilis indolis in aerem emittunt, quæ partim ex ipsis aquis, partim etiam ex insectis sale volatili turgidis expirant.

Scholion.

Insecta fere omnis generis copioso caustico sale imbuta sunt, unde pleraque cuti applicata vesicas excitant, & interius sumta vehementi rosione ac stimulo partes solidas inflammant, atque in spasmos conjiciunt, & virulentas vires habent. Quod autem insecta spargant effluvia, cantharides testantur, quæ, ubi arbores & ex his maxime sambucum Hispanicum invadunt, foetidissimo odore aerem replent.

§. XVI.

Ipsæ aquæ stagnantes feraces admodum sunt salibus acris & causticis, cujus rei documento esse possunt plantæ, quæ in stagnis & humilioribus locis proveniunt, quarum pleræque acrem, plures causticam & virulentam naturam possident; quæ observationi nunquam, quod sciam, antea notata est.

Scholion.

In hujus rei confirmationem exemplo esse possunt acorus, arum, anthora, cenanthe, aconitum, alsine aquatica, cicuta aquatica, colchicum, flammula jovis, gladioli & iridis species, ros solis, perficaria acris, equisetum palustre, ranunculus aquaticus, caltha palustris, nasturtium aquaticum, beccabunga, quarum pleræque sunt venenatæ, & pecoribus etiam, si is vescantur, exitiosissimæ. Causa, cur stagnantes aquæ acrimoniam plantis ingenerent, hæc poterit afferri; aquæ in terra præsertim limosa & sulphurea diu subsistentes incipiunt putrescere, sive earum mixtio motu intestino dissolvitur. Jam vero ea est motus intestinalis natura, ut ex succis

cis temperatis, insipidis, & inodoris, imo dulcibus sapidis, salinis, volatiles, item sulphureos foetidos producat, ut in fermentatione vinosa ac putredinosa conspicuum est. Quidni etiam incipiens putredo partes sulphureas ac terreas aquarum, & quæ in plantarum nutrimentum cedunt, in salsas & acres commutare poterit?

S. XVII.

Præter terrea illa & morbosa effluvia, quæ ex putrescentibus aquis in aerem diffunduntur, dantur adhuc in illo alia, naturæ corporis humani identidem nociva, & gi- gnendis morbis idonea.

Scholion.

Qui diu in artis exercitio versati sunt, iis non obscurum esse potest, quo habitu & more subinde diversissimo quotannis fere inceant epidemici morbi, & modo has, modo illas partes hostiliter aggrediuntur, & diversis ac sæpe dissidentibus symptomatibus infestent. Veteres incognitam eorum causam ad *res æthereas* referebant. Nos materiis tenuioribus, virulentis & variæ indolis, in aere potissimum volitantibus, eos adscribimus, & eorum diversam naturam a diversâ harum materialium indole deducimus. Est enim aer universale quasi menstruum, quod expansiva sua elastica vi & materia æthereâ calida ex omnibus corporibus subtiliores partes solvit, abripit, & irabibit, quæ diversissimæ naturæ exhalationes per mutuum conflictum, combinationem, & miscelam, intercurrente solari & cœlesti copiosa materia, varias formas ac texturas induunt. Sunt in aere salinæ, sunt etiam sulphureæ diversæ naturæ substantiæ; Nitrum, inflammabile illud & elasticum sal, aeris foetus est; caput mortuum aluminis & vitrioli extreme adustum, & omnis salis expers, si diutius aeri committitur, de- nuo aluminoso & vitriolico sale imprægnatur. Aer etiam ingentem copiam sulphuris alit, quod sulphuris mineralis naturam & odorem habet, uti ex fulmine, & tonitru constat. Ecquis vero ausit asseverare, ex subterraneis locis & sulphureis mineris illud in aerem pervenire, quum solis æstus ultra duas ulnas non facile penetret, nec mediocri igne egeat. sulphuris

mineralis evaporatio. Veri itaque est similitum, illud ipsum ex sale illo universalis aeris vitriolico, & unctuosius ac pinguius exhalationibus in aere generari, non secus ac in chymicis videmus, ex sale acido vitrioli mixto cum carbonum pulvere verum sulphur, & ex alumine & vitello ovi vel stercore humano sulphur in aere inflammabile debita encheiresi produci. Quidni igitur pro diversitate effluviolorum, quæ certis in districtibus e terra exhalant, & pro anni tempore variant, pro diversa solis operatione & ventorum flatu varia in aere semina salina sulphurea fabricari possunt, quæ in corporis cavitates admissa differentes epidemias vel etiam endemias afflictiones inferunt: quorum tamen indolem ac vires potius a posteriori & effectu, quam a priori per sensus & rationem cognoscimus.

S. XVIII.

Morbi castrenses, qui omnium pessimi sunt, & graviter deserviunt, aeris vitii & pravis exhalationibus potissimum debentur.

Scholion.

Castrenses morbi sunt maxime ex malignorum & contagiosorum numero, & ex intima succorum vitalium corruptela nascuntur. Utut vero hujus corruptionis variæ & multiplices sint causæ, ad quas maxime fames, assidua vigilia, continua fatigatio, incongrua victus ratio pertinent: aer tamen vitiosus & foetidis variis generis exhalationibus inquinatus omnes reliquas causas facile superat. Quanta enim in castris sub tanta hominum ac pecorum multitudine non est impuritas, excrementorum & fetidorum vaporum copia & colluvies, quæ continuo circumfusum aerem inficiunt & corrumpunt. Unde si accedunt ex imbribus aquarum stagnationes, & venti austrini, purgando aeri minus idonei, diu regnant, atque immodici æstus ac nocturna frigora, atque dormitiones sub diu sunt, non potest aliter fieri, quam ut in magnam corruptionem animantium corpora disponantur, & graves inde morbi exsurgant. Solent vero & illi certum quandam servare ordinem: incipiunt nempe æstivis mensibus intermittentes tertianæ biliosæ, & continuæ, sed insuetis symptomatibus stipatæ. Tunc enim

H. 2. solis.

solis ferventissimus æstus in aere aeris, & causticæ sulphureæ indolis materiam copiose producit. In autumnno, quo fructibus fermentescibilibus & aquarum potu venter repletur, dysentericæ malignæ contagiosæ oriuntur. Siquæ in hyberna concedunt, sequuntur febres majori malignitate infectæ, exanthematicæ & petechiales. Solet enim interna putredo cum tempore vires fumere atque incrementum.

§. XIX.

Virulentæ contentæ in aere exhalationes lædunt quam maxime, & morbos facile inferunt, si quis vespertino & nocturno aeri corpus committit.

Scholion.

Omnis generis effluvia, quæ de die validissimo solis æstu in altissimam aeris regionem evehuntur, tempore vespertino, & nocturno sole occiduo per frigus condensari, atque cum humiditate quædam descendere notissimum est.

§. XX.

Cum rore maxime & nebula exhalationes naturæ humanæ insensibilissimæ ad inferiora descendunt, & vel animantibus vel frugibus nocent.

Scholion.

Quod frumenta, arbores & plantæ ex vitioso rore, qui nomine rubiginis venit physicis, multum detrimenti patiantur, agricolæ & horticulturæ dediti optime norunt. Peccat ut plurimum sale quodam subtili caustico, quo etiam hominibus nocet. Legi hanc in rem potest *obs. 93. Misc. Nat. Curios. Dec. 3. A. 9. & 10.* ubi commemoratur, quod ejusmodi rore gustato, ulcuscula in labiis suscitata, & qui nudis pedibus incesseant, pustulis & ulcuseulis nigricantibus inde vexati, quidam vero febribus ardentibus correpti fuerint. Et profecto dysenteria epidemia, quæ inter initia autumnii post ferventissimam æstatem grassari solet, plerumque est adscribenda corrosivo rori, qui partim fructus inficit, partim corporis humani poris sese insinuat. Sæpius in certo districtu grassatur hæc lues, aliis ab illa immunibus. Et quicumque pruna vel pyra hoc rore infecta comedunt, in eundem morbum labuntur, qui vero ejusmodi fructibus infectis

abstinent, eos hæc lues non invadit. Deinde virulentæ indolis effluvia cum nebula quoque decidunt, & morborum epidemiorum causas subministrant, quam in rem lectu digna est *obs. 94. I. c. in Miscell. Curios.* ubi nebula septem viros, ceterum sanos atque robustos, in febrem malignam & lethalem precipitasse perhibetur.

§. XXI.

Neque tantum etra causticæ indolis effluvia, sed & organica & animata ex aere, præsertim nocturno tempore, decidunt, & humani corporis interiora subeunt.

Scholion.

Minutissima ac varii generis & magnitudinis insecta paludibus innasce & postea per aerem circumfusum dispergi, res curiosioribus physicis non ignota est. Sunt enim revera paludes omnium insectorum seminarium, ubi citissime præsertim sub moderatiori æstu fecundantur, & sunt quorundam adeo minuta corpuscula, ut referente *Læwenhæo Kio Tom. 1. Epist. 70. & tom. 2. Epist. 96.* aliquot illorum centena simul sumta crassum arenæ granum mole non æquent: unde illa & eorum ovula in aerem diffundi, & cum rore rursus defluere, mirum non est. Et quoniam hanc materiam jam ingeniose non minus quam copiose pertraxit *Cl. Lancisus in cit. tract. cap. 16.* lectorem curiosum huc remittimus. Rorem sæpissime ex aere in terram descendere fructibus ac plantis noxium, ex quo ingens insectorum atque vermiculorum copia pronascitur, reiagrariæ & horticulturæ addicti norunt, quo rore perfusus vegetabilibus si vescuuntur pericoræ, vel vehementer ægrotant vel prorsus extinguuntur. Si homines ejusmodi vermiformi rore infectos cibos adsumunt, gravi corripiuntur dysenteria, qualis aliquot ab hinc annis ex tali causa in quibusdam locis Ducatus Brunsvicensis exorta fuit, ubi olera infecta rore vermiformi Germani *Mehlthau* fuerunt, & cocta etiam gravem hunc morbum induxerunt.

§. XXII.

Quia tantum periculum ab humido & nocturno aere & rore imminet humanis cor-

corporibus, omni cura utique providendum, ut ne circa ejusmodi loca noctu in-dormiamus vel peregrinemur,

Scholion.

Hanc in rem memorabilia pro more suo erudite scripsit *Lancisius lib. de Noxiis Paludum Effluviis cap. 20. p. 62.* qui testatur, plurimos incautos & venatores & peregrinos, si in palustribus locis brevem etiam somnum capiant, malignis febribus affligari, præsertim circa Romam. Quod etiam accidit peregrinantibus ad lacustria Romanæ plagæ. Imo ipse *Lancisius l. c.* monitos vult eos, qui vigilantes per cœnosa loca peregrinantur, qui vel Neapoli Romanam, vel Roma Neapolin contendunt, hisque suadet, ut diuturnos potius æstus subeant, quam nocturni frigoris voluptate decepti contemneratam ambientis aeris vim excipiant. Ineidi etiam in locum insignem apud *Petr. Laurembergium lib. 1. Horticult. cap. 35.* ubi inquit: *Uredinis, vulgo Mehlthau, infelicem delapsus fere cum vite periculo æstivis noctibus expertus sum aliquando in Aquitania Montalbani & Tolosæ agens, cum nondum a tam insensu hoste mihi cavere didiceram.* Et notissimum est, homines, qui æstate Romæ degunt, & extra urbem dormiunt, gravibus symptomatibus corripitur, & plerumque mori, quia insectis aer Romanus & terra scatent, quorum exhalationibus ros, & aer nocturnus inquinatur. Post pluvias vel maxime mense Septembri aer salubrior est, & tum extra urbem sine noxa degunt.

§. XXIII.

Aer virulentis exhalationibus refertus per varias vias interiora corporis humani lubit.

Scholion.

Primo sese offerunt cutis spiracula, quæ uti perpetuo balneis & topicis medicamentis patent, ita humiditatem virulentis vaporibus inquinatam, atque ex aere descendente facile suscipiunt. Rectissime *Hippocrates lib. 6. Epidem. sect. 7. carnes appellat attrahentes & ex ventre & extrinsecus, quia totum corpus expirabile.* Adsumunt deinde foramina in auribus, quæ membranis glandulosis & nerveis cincta sunt, per quæ aer effluviis refertus ingreditur,

Tom. II.

nullumque est dubium, quin per poros nervosis etiam partibus sese insinuent cum humiditate effluvia, quoniam ab odoribus salubribus & insalubribus & robur & vigor & omnium motuum perversio contingere potest, hysteriarum exemplo. Tum aer humidus & vaporibus repletus per narium & oris vias ac per laryngem ad intima pulmonum delatus, vesicularum pulmonalium poros intrat, & hac ratione cum sanguine misceri potest. Tandem in ore ipsi salivæ adhærescit, & facile per œsophagum, præsertim cum cibo ac potu, ad ventriculum descendit. Pertinet huc egregius locus apud *Hippocratem lib. de Flatib.* ubi inquit: *omnia, quæ eduntur ac bibuntur, spiritus in corpus inferunt, aliquando plures, aliquando pauciores.* Id autem inde manifestum evadit, quod plurimæ eruptiones post cibum ac potum evenire solent, discurrente nimirum aere incluso, ubi perruperit bullas, quibus inclusus fuerat. Postremo & illud dicendum est, quod organica & animata etiam effluvia, si non per poros cutis ipsamque salivam, tamen per cibum ac potum in corporis interiora admittantur. Unde fit, ut in malignis & putridis morbis subinde ingens copia vermium in alvificibus & per vomitum rejectis conspiciatur. Neque ignotum est, quod animalcula in ovium visceribus, præsertim in hepate, si paludosas aquas imbibierint, reperiuntur. Inde quoque dracunculorum in Africa, & in Germania erinonum, qui pueros adoriuntur, sub cute generatio derivanda est.

§. XXIV.

Quicumque urbem ab epidemiis, imo endemicis malignis morbis liberare vult, is præcipue omnium in exsiccatione fossarum ac paludum operam navare & igne accenso id præstare debet.

Scholion.

Quod lacunis & fossis publicis stagnantibus exsiccatis graves & grassantes morbi averti possunt, inter alios testatur *Petrus Salinus de Pestilente febre cap. 20. p. 130.* qui prodidit, patriam suam exsiccatione aquarum in fossis publicis stagnantium a febribus pestilentibus, alias quotannis autumno grassantibus, fuisse liberatam. Et *Cl. Lancisius*

H 3

siur

sius in citato illo præclaro opere illud etiam exemplis confirmat. Deinde accensis ignibus palustres regiones ab halituum malignitate purgandæ sunt. Ipse Hippocrates ingniantam potentiam tribuit, ut eo pestilentiam abigi posse statuatur; vid. *Galen. de Theriaca ad Pison. c. 16. & Amat. Lusitanus Cent. 7. cur. 27. Plinius quoque in Hist. Nat. lib. 36. cap. ult.* ignibus medicam vim pestilentiae adscribit; utpote ignis motu celerimo superfluum aeris humiditatem absumit, & ventum gignit, qui ad eventilandum putridum, & ignavum aerem magnæ est virtutis. Fumi etiam ex lignis resinosis & bituminosis corporibus ad aeris emendationem multum conferunt. Inter omnes constat, Halam nostram antequam carbonum fossilium, quorum jam ingens copia ad salis coctionem accenditur, multis malignis morbis, febribus petechialibus, ac dysenteria fuisse infestata & malo scorbutico huic urbi familiarissimo obisse quam plurimos, qui omnes morbi per divinam gratiam jam fere per viginti annos, ex quo carbonum fossilium usus increbuit, ex finibus nostris exceserunt. Nam atmosphaera nostra non modo ob copiosas ex Sale fluvio multis ramis luxuriante evaporationes, sed etiam ob continuam salis coctionem multa humiditate imbuitur, cujus noxam fumus carbonum fossilium egregie castigat atque coercet, quippe cujus salubritatem vel hoc unico argumento adstruere licet, dum ex habitationibus, quas aer his carbonum vaporibus repletus perpetuo transit, & fumosa nigredine inficit, nullum incoletium sanitati ferunt incommodum.

§. XXV.

Orientales & septentrionales venti, item pluviae egregie purgant aerem tetris exhalationibus.

Scholion.

Horum ventorum ea est natura, ut non modo expansiva & elastica sua vi tetra effluvia dissipent ac disjiciant, sed & dum animantibus vigorem, robur ac motum afferunt, & circulationem sanguinis ac transpirationem promovent, impediant, quo minus noceant. *Varro lib. 1. de Re rust. c. 4. p. 12.* testatur, se Corecyram insulam a gravi peste liberasse, obstructis iis fenestris, quæ austrum

spectabant, iisque, quæ ad aquilonem vergabant, apertis. Certa etiam observationum fide constat, quod tempore pestis illa gravius sæviat ventis flantibus ex austro & oriente; sub flatu vero septentrionalium illa statim remittat. Imbres quoque, si copiosius decidunt, atmosphaeram causticis effluviis stipatam egregie corrigunt ac depurant, nam statim post imbres aer est defecatissimus. Et constat ex historiis, pestilentiam in Ægypto statim cessare, imbris mense Junii largiter descendentibus.

§. XXVI.

Grassantibus morbis epidemiis ad noxam eorum avertendam magno præsidio sunt temperantia in victu & venere, evitatio aeris vespertini & nocturni, atque frequens usus eorum, quæ naturam roborant, & motum sanguinis cum salutari transpiratione promovent.

Scholion.

Omnibus roborantibus, quæ simul vicem alimenti gerunt, summo jure præferendum est vinum potens & generoso spiritu turgidum, cujus notæ est Rhenanum, quod circularem sanguinis & humorum motum augendo, quicquid alieni vitalibus undis admixtum est, potenter eliminat, atque adeo omnem ad suscipiendum contagium dispositionem aufert. Ex medicamentis vero ad arcendum contagium commendationem merentur omnis generis balsamica, salia volatilia oleosa, ambrata, succinata, & balsamum nostrum liquidum, quæ sanguini & humoribus spiritaliscentiam foenerant, nervis robur addunt, & omnis generis excretiones egregie juvant. Multum quoque huc confert liberalior usus infusorum ex herba Thee, melissæ, salviæ, veronicæ, & fabis coctæ, quæ sanguinem & humores ad corporis habitum propellendo omnes peregrinas sordes per emunctorium cutis evertunt. Neque alia profecto causa afferri poterit, quod nostra in urbe inque vicina Lipsensi maligni ac putridi morbi, olim familiarissimi & comitem habentes purpuram, jam rarius incidant, quam liberalior usus calidarum forbitionum, quibus maxima pars incolarum his temporibus assuevit.

CAPUT V.

De medicamentis veneni vim habentibus.

§. I.

DArīn medicamentorum classes res venenatas, quæ & perniciem corpori inferre, & causam mortis præbere possint, mirum forsan videri poterit.

Scholion.

Plurimihæc firmiter insidere solet opinio, eas res, quæ remedii nomen sibi vindicant, esse in se salutes, neque ullo modo vitæ & sanitati infensas esse posse; inde etiam fit, ut quidam afflicti vehementiori medicamentorum aviditate, quæ rectius pharmacomania dici posset, laborent, quum tamen omne, quod magnam vim habet, medicamentum, si non cum cautione adhibeatur, noxiosissimum sit. Unde non mirum est medicamenta temere usurpata & morborum & mortis causas subministrare. Quo magis necessarium est, ut peritus medicus ea, quæ plurimum nocendi facultate pollent, probe noscat.

§. II.

Quæ veneni vim ac naturam æmulantur medicamenta, in eorum numero sunt emetica & purgantia drastica sive vehementiora; sunt etiam stupefactiva quædam & ex mercurio male præparata.

Scholion.

Si ulla ex remediorum classe multum cautionis & prudentiæ ratione usus desiderant, certe sunt emetica, purgantia, opiata & mercurialia, eo quod ob vehementem eorum vim plures in graves morbos coniectos, vel in orcum per imperitiam medentum præcipitados fuisse, experientia, prohi dolor! quotidiana edocemur.

§. III.

Ex emeticis multum vehementiæ & violentiæ qualitatis habent sibiata, præsertim in substantia data, ut antimonii vitrum, mercurius vitæ, crocus metallorum, sulphur auratum.

Scholion.

Dicta hæc antimonialia in pulvere data vehementissime & non modo purgant, sed & hypercatharses sæpe lethales inferunt. Unde perpetuo non sine periculo dantur, eo quod plicis ventriculi, & intestinorum firmiter inhæreant, & a succis confluentibus soluta continuo ea, quibus insident, nervosa loca lancinando convellant, & vicinos non modo nervos, sed & universum sæpe eorum genus in convulsiones coniciant. Clementioris autem naturæ sunt, quæ ex horum solatione parantur vomitoria, ut est aqua benedicta *Rulandi*, tartarus emeticus, Syrupus emeticus *Angeli Sala* vel Dispensatorii Brandeburgici. Sicut vero vitrum antimonii omnium est potentissimum, ita tartarus emeticus ex hoc paratus multo valentior est eo, qui secundum præscriptum *Mynsichii* ex metallorum croco conficitur, quod omnes, qui medicinam faciunt, velim ut notent.

§. IV.

Antimonialia summa partium, quæ salino sulphureo-causticæ naturæ sunt, subtilitate adeoque in exili admodum dosi, & quidem celeberrime operantur; possunt vim suam in ventriculum & partes nervosas exerunt, & majori dosi exhibita etiam interficiunt. Hinc, quia omnes veneni characteres habent, rectissime in eorum numerum referuntur.

Scholion.

Frustrum vitri antimonialis, quod scrupulum circiter ponderat, vel millia hominum vomere facit, si ejus infusio fiat ex vino. Et nota quoque sunt pocula illa emetica ex mixtura stanni & reguli antimonii parata, quibus vinum infunditur, & intra aliquot horas emeticum evadit, atque illa vis poculi nunquam desinit. Ex quo apparet, quam stupenda sit illa exiguitas partium, quæ totius corporis functiones deturbare vel etiam destruere possit, quod maxime proprium est venenorum.

§. V.

Necant antimonialia emetica, dum in vehementissimos spasmos genus nervosum conjiciunt, & ventriculum maxime ejusque orificia constringunt, & circulum sanguinis intercipiendo inflammationes sphacelosas easque funestas efficiunt, unde præsentissimam mortem & hominibus & animalibus inferre possunt.

Scholion.

Quomodo venena ex mineralibus hominem jugulent, & quæ symptomata producant, jam supra cap. 2. de venenis §. 21. explicavimus, vim vero suam primo omnium exerunt in ventriculum, qui a venenis præsertim causticis primo ac primario affici solet. Incipiunt ibi spasticæ constrictiones, quibus ejus orificia arctissime clauduntur, unde mira ventriculi inflatio sequitur; brevi etiam sphacelosa & atra stigmata illi inuruntur. Pulchra ac memorabilia sunt illa experimenta, quæ Cl. Wepferus instituit, dum varia venenorum genera animantibus obtulit, & post sectionem alia atque alia phænomena annotavit. Vid. ejus *Tract. de Cicut. Aquat.* ubi etiam cap. 20. commemorat, quod cani robusto vitri antimonii grana obtulerit, & facta sectione macula palma latiore a tro-rubicundam in ventriculo, qui flatibus distentissimus erat, annotaverit, & quia utraque orificia ob spasmos clausa erant, pertinaciter ventriculus flatus inclusos retinuit. Deinde idem auctor observavit, quod diaphragma a vi medicamenti fortiter succussum vomitum adjuverit.

§. VI.

Antimonialia emetica, in substantia, & paulo majori dosi exhibita, funestum sæpiissime effectum exerunt in corporibus sensibilibus, ad iram pronis, & hujus affectus vehementia exagitatis, item si ventriculus ad inflammationem inclinat, & doloribus ac spasmis divexatur.

Scholion.

Complura certe in praxi notavimus exempla, ubi post gravem iracundiam, & quæ hanc insequitur, cardialgiam datum antimonialem emeticum mortiferum fuit.

Ex ante aliquot annos tristissimum habuimus casum, ubi serenissima persona ex tartaro emetico improvide adhibito brevi tempore lethalibus symptomatibus occubuit, ubi post mortem pars ventriculi sphacelosa reperta fuit, & putredo vicinas partes ejusdem lateris, lienem, diaphragma, & pulmonem infestavit. Vidimus brevi ante paroxysmum intermittentis pulverem vitri antimonii datum, qui præter vehementissimas vomitiones & purgationes convulsiones, & tremores partium cum summa cardialgia anxietate excitavit, quæ symptomata, sub febrili calore insequente, ad tempus cessarunt, altero vero die redeunte paroxysmo resuscitata mortem intulerunt, & identidem ventriculus inflammatus ac sphacelusus repertus est.

§. VII.

Emetica fortiora si non necant, gravem tamen & fere immedicabilem morbum inferre possunt, dum fortissima vasorum strictura & compressione sanguinem & humores cum impetu ad partes præsertim debiles pellunt, ubi subsistentes pro partium differentia variose eosque graves morbos inducunt.

Scholion.

Si spasmi ab antimonialem emetico excitati vehementia sanguinem atque humores cum impetu ad caput propellat, facile aphonia, aurium tinnitus, visus & auditus amissio, imo mentis abalienationes oriuntur. Ita enim Hildanus Cent. 5. Obs. 12. commemorat, quendam capitis dolore afflictum assumpto emetico mentis ac rationis usu penitus fuisse orbatum. Idem auctor cent. 5. obs. 19. refert, in corpore cachectico ab assumpto vomitorio cæcitatem fuisse sequutam. Femina quoque optimo corporis habitu prædita, de dolore gravativo ventriculi conquesta, assumtis tribus infusi antimonii dosibus, superveniente inter vomendum doloroso aurium tinnitu, auditum amisit, vid. Hildan. loc. cit. pag. 395. Alius, referente Wepfero in Tr. de Cicuta aquat. pag. 285. post sumtum antimonialem emeticum ejusque vehementissimam ætu & ætu purgationem in internum pectoris ardorem, tussim siccam, raucedinem,

nem, gutturi frangulationem, & aphoriam diuturnam incidit. Si spasmodum ferocitas artus, & partes exteriores aggreditur, sunt inde gravissimi artuum dolores, truculentæ nervosarum partium convulsiones, & sphacelosa corruptiones. Auctor est *Cl. Wepferus loc. cit. pag. 255.* quendam cachecticum, assumtis aliquot granis vitri antimonii per noctem in vino infusus, non modo in enormes vomitus, sed etiam crudelissimos pedis dextri dolores incidisse, superveniente tandem funesta ejusdem partis sphacelatione. *Hildanus quoque loc. cit. p. 914. & 915.* ab assumpto fortiori emetico maximas brachiorum, & crurum convulsiones, lipothymiam, summam virium prostrationem, imo herniam intestinalem annotavit.

§. VIII.

Quia emetica fortiora graviter convellunt ventriculum, & partibus nervosis spasmum nocent, atque etiam congestiones humorum in elanguidis partibus efficiunt, prudentiæ est in hypochondriacis, hysteriis, hæmorrhoidariis, & instante mensium fluxu, & ubicunque ventriculus cum genere nervoso spasmis tentatur, iis tanquam veneno abstinere.

Scholion.

Quum solennes illæ, & salutare per menses, & hæmorrhoides fluxiones cum spasmis continuo fiant, facile patet, nocentissima tunc esse, & purgantia, & emetica. Truculenta circa instans mensium tempus ab emeticis, etiam non adeo validis exhibitis symptomata vidimus. In hæmorrhoidariis validior vomitus mesenterii abscessus cum lenta febre excitavit. Ubi sanguinis congestio inclinatur ad pectus, periculosa a validiori vomitorio nasci solet hæmoptysis. *Celsus Lib. 2. cap. 13.* si morbus acutus est, si febris est, inter rigores asperiora ejusmodi medicamenta damnat. Tutissimum vero est, ubi natura, & morbus urgent vomitum, clementia propinare, & minus periculi est, si in minori, & refracta, quam pleniori dosi, offerantur. Deinde antimonialia nunquam in forma solida, & pulvere, sed soluta, & cum sufficiente liquore adhibenda sunt, & si nimia dejectiones sequuntur, medicamen-

tum theriacale cum analeptico, ut aqua cinnamomi, mixtum, quod confortat, spasmodum coercet, & ab interioribus ad exteriora sanguinem propellit, omne punctum absolvit. Cæterum nisi urgeat necessitas, sani ac valentes homines ab ejusmodi emeticis absterneant. Perbelle enim monet *Celsus Lib. 2. cap. 13.* quod omne ejusmodi medicamentum non semper egris prodest, semper vero sanis noceat.

§. IX.

Medicamentis, quæ veneni quidpiam, quo operantur, habent, & ob id, atque ob malam administrationem gravium malorum, & mortis subinde causa sunt, non immerito validiora purgantia annumeranda esse censemus. Purgantia, quæ acri, & penetranti stimulo sulphureo agunt, non modo tunicas intestinorum spastice comprimendo motum peristalticum augent, & ex eorum glandulis lympham eliciunt, sed & universum membranarum nerveo-musculosarum genus spasmum quodam convellunt.

Scholion.

Adeoque purgantia validiora ea dicimus, quæ vehementer, id est, cum spasmis, & torminibus ventrem movent, & subito copiosas dejectiones efficiunt. Horum in numero sunt ex simplicibus uterque helleborus, colocynthis, gummi guttæ, scammonium, elaterium, esula, laureola, resinosa jalappa, & species maximeque semina cataputæ, & quæ fortiora hæc aliquanto majori quantitate recipiunt compositiones.

§. X.

Sicut venenis præsertim causticis commune est, sale acerrimo, valde tenui, & volatili operari, eoque omnes per universum corpus nervosas partes, maxime omnium vero ventriculi, & intestinorum tunicas irritare, atque arrodere, ibique violentos spasmodos, quos sæpius inflammatoriae sanguinis stases, & sphacelationes sequuntur, brevi tempore, & non adeo magna dosi efficere: ita cum purgantia acriora easdem notas, & proprietates habeant, jure in venenorum causticorum numerum recipienda esse concludimus.

§. XI.

§. XI.

Manifestum salis acerrimi in purgantibus testimonium est, quod masticata fauces graviter adurant, & horum pleraque cuti ad mora vesicæ excitent, naribusque attracta vehementia sternutamenta moveant, ac denique improvido usu ventriculi, & intestinorum erosionem post se relinquant.

§. XII.

Ut elementum illud, quo venena in corpus agunt, maxime volatilis, & penetrantissima indolis est, quod per univsum corpus, & solidarum maxime, ac membranacearum partium intimos recessus penetrat: ita etiam illud, quod purgantia custodiunt, virus subtilissima naturæ, atque indolis est, & plura sunt, quæ hujus præsentiam satis abundeque ostendunt.

Scholion.

Primo compertissimum est, validiora purgantia, quo diutius in minutissimo pulvereserventur, eo plus virtutis suæ, quæ supra, & subter humores educunt, amittere, utpote cum volatile illud sensim paulatimque expiret, inque auras subducatur. Secundo, nihil tam potenter virtutem purgativam destruit, quam diuturnior, ut omnium venenorum, ita maxime purgantium cum aqua instituta coctio. Neque tantum validiora, ut helleborus uterque, colocynthis, elaterium, esula, sed & leniora, ut folia fennæ, rhabarbarum, aloë, agaricus virtutem suam purgativam hac ratione perdunt, ita, ut si fortior sit coctio, prope ex toto eam amittant. Tercio, non leve tenuissimi in purgantibus principii argumentum est, quod potentiora, ut sunt colocynthiaca, item elleborata, exterius ventri, vel pedibus applicata alvum commoveant. Ita veteres pedes decocto ellebori lavantes per alvum purgatos esse certam auctores faciunt fidem, neque unguento Arthaniræ ventri applicato infantes purgari plane novum est. Id vero non omnibus notum, confessionem Hamech cum unguento dialtheæ plantis pedum impostam ad alvum pertinaciter adstrictam referendam vix habere

sui simile. Neque forsan aliunde, quam a tenuitate, quod purgat, principii petenda erit causa, cur infans a lacte nutritis, quæ modo purgans adsumsit, promte purgetur; item quod referente *Walgo* in *methodo medendi* pag. 42. elleborus fomiculis ad mundificationem impositus per vomitum, & secessum subinde purget. Quo etiam illud pertinet, quod adsumta purgantia sæpius stimulent vehementer ad venerem, & quod magis mirum videtur, cum semine vis purgans in feceminam transfundatur, ut *Sinivaldus* *Libr. 3. Geneanthropie Tract. 1. Cap. 12.* asseverat. Spectat huc quoque ex antiquitate illud, quod *Plinius Histor. Nat. Lib. 25. c. 6.* refert, Melampodem observasse capras elleboro pastas purgari, & lac eorum adhibuisse ad filias Proeti regis furore percitas percurandas.

§. XIII.

Neque diversæ, sed ejusdem indolis sunt mala, quæ a drasticis purgantibus improprie datis, & quæ a venenis causticis excitantur.

§. XIV.

Mala ex drasticis purgantibus importunius datis cum aliis venenis communia sunt, atrocia cum crebris dejectionibus tormenta, subversiones ventriculi, enormes vomitiones, singultus, acerbi cardialgici dolores, præcordiorum incendia, strangulationes faucium, anxietates, & inquietudines, animi defectio, pulsus ad tactum durus, & contractus; ex capite vero convulsionones, epilepsia, & mentis turbationes prodeunt. Præter hæc habitus corporis constringitur, partes extremæ frigent, & inhorrescunt cum sudore frigido, quæ cuncta facies cadaverosa, & tandem mors excipit.

§. XV.

Ut in dissectis ex veneno caustico, v. g. arsenico, mortuorum corporibus ventriculi, & intestinorum partes maxime inflammata, & sphacelosa deprehenduntur, intestinis simul mirum in modum inflatis, atque distentis: ita idem etiam me deprehendisse in iis, qui purgantibus, vel emeticis interemti fuerunt, bona fide testari, & pluribus observationibus omnino confirmare possem.

§. XVI.

§. XVI.

Quemadmodum non certius, & securius adversus omnis caustici veneni mortalem noxam præsidium, & auxilium, quam in pinguibus, mucilaginosi, & lacte est, si ingenti in copia hauriantur: ita etiam nihil inveniri potest, quod tam promte, & tam secure ex purgantium abusu lethiferis orientibus malis occurrat, quam lac, vel oleum in copia datum.

Scholion.

Res, & vulgo non ignota est, agyrtas sine noxa fere ex venenis pessima, ut arsenicum album, item sublimatum mercurium ferre, si prius pinguibus, & lacte ventriculorum cum annexis intestinis probe muniverint, & post horum usum, etiam copiose adhuc illa adsumserint. Ego ad exemplum experimenti hujusdem tentavi, cum aliquando illustri persona ex incuria loco unius doseos sex pilularum purgantium satis fortium somnisset, tum felicissimo cum successu suasi ingentem lactis vaccini, quod ad manum erat, copiam ebibere, & citra ullam noxam, vel atrociam tormina quatuor tantum sedes sequebantur. Nam quod veneni acrioris ferociae potenter resistit, id etiam vim mitioris evincere posse, quid rationi magis consentaneum videtur? Igitur non sine causa antiqui medici, & maxime Hippocrates ante, & post usum purgantium lactis potum commendarunt, quod præcipue ex insigni illo loco, qui extat *Libr. de internis affectionibus* §. 46. clarius apparet: si venter nigro elleboro purgatus fuerit superne, vel inferne, aut etiam scammonii succo, post purgationem serum, ac lac bubulum, aut caprinum, vel etiam asininum commodissime exhibetur. Et loc. cit. §. 31. idem gravissimus Auctor suadet, ante purgationem cum scammonio adhibendum fomentum, & post clysterem lac asininum coctum in potu dandum. Aetius elaterium cum lactis mulæi hemina porrigendum præcipit. Rulandus in *Curationibus* tanquam specificum ad vermes enecandos, & expellendos species diaturbith; item radices esulæ in lacte coquendas majorem in modum commendat. Si ullum, certe semen cataputiae majori vehementissimum est, ejus

tamen ferocia, si cum lacte caprino in emulsionem redigatur, multum mitescit, ita, ut non sine emolumento hydropicis ad educendas ex habitu corporis aquas adhibitam eam fuisse meminerim. Ob vim, quæ lacti inest, acrimoniam causticam mitigantem, accidit quoque, ut infantes lactentes, si modo lac non corruptum, & corrosivum in ventriculi cavitate stabuletur, sine minori subinde molestia acria, etiam purgantia ferre queant, quam ætate proveciores. Ex quo conficitur clariusque elucet, ad castigandam nimiam, & virulentam illam in drasticis purgantibus vim eorum coctionem cum lacte cetera alia tantopere ab auctoribus celebrata purgantium correctiva, quorum ingens adducitur numerus, longissime superare.

§. XVII.

Quum omnium fere venenorum ea natura, ac indoles sit, ut præter exitialem, quam corpori animantium inferunt vim, quodvis ex iis propriam quandam operationem, atque virtutem possideat: ita etiam illud ipsum circa validiora purgantia animadvertere licet.

Scholion.

Colocynthiaca præ cæteris tormina faciunt, & vasa aperiendo sanguinem, sive per alvum, sive etiam per alias vias, præsertim si importunius data fuerint, effundunt. Elleborus, præsertim albus, id habet vitii, ut peculiari ratione faucibus infensus strangulationem, & suffocationis metum cum summa anxietate inferat. Elaterium vim suam maxime in tunicas arteriarum nerveo-musculosas evibrat, hinc pulsus fit celer, febrili non dissimilis, qui etiam in digitorum apicibus percipi potest. Unde non mirum est, hujus purgantis beneficio hydropicorum in habitu corporis stagnantes aquas ad alvum deduci posse. Aloe utut ex mitioribus sit, an venas maxime irritat, atque per has sanguinem ejicit. Scammonium, & gummi guttæ vires maxime infringunt, & robur ventriculo subtrahunt. Semina cataputiae perquam facile inflammationem ventriculo funestam inferunt. Resina, quæ elicitur ex jalappa, convulsivæ colicæ, & partilis non infrequens est productrix.

§. XVIII.

§. XVIII.

Quemadmodum venenorum naturam maxime in eo positam esse, ut majori dosi hominem perimant, naturæ consultorum judicium est; pari ratione cum acriora purgantia, præsertim sub majori portione data, celeriter interficiant, non injuste hæc ipsa venenorum catalogum subire judicandum erit.

Scholion.

Lethalius purgantium effectum jam olim ipse Hippocrates Libr. 5. Epid. cap. 16. Tr. 2. annotavit his verbis: *Quidam homo Eubæus poto pharmaco deorsum purgante (elaterium dicitur in textu Græco) per tres dies purgabatur, & mortuus est. Diei vix potest, quam multa, & trititia, imo deploranda in praxi medica occurrant exempla eorum, qui ab improvide adsumtis pharmacis, vel eneæti, vel minimum in pessimum, & vix eluctabilem valetudinis statum conjecti fuerint, si modo quis paulo majori cum industria horum pessimorum experimentorum investigationi, & observationi invigilare, aut curiosius, quæ ab agyrtis, ab imperitis chirurgis, & aliis etiam plebeis indies fere hac in re fiunt, colligere velit. Nam profecto ita est, quod impune multi a medicastis occidantur. Atque ideo non sine ratione ejusmodi drastica a magni etiam nominis medicis Germanice *Mord. Mittel* vocata fuerunt. Impense profecto optandum foret, ut magistratus, & physici civitatum omnibus, qui cum aliis medicamentis purgantia divendunt, severius interdicerent, ne promiscue omnibus, non secus, ac cum venenis sit, ea petentibus darent venderentque. Apud nos hic loci sunt in usu pilulæ aloeticæ cum extracto ellebori, & trochiscis alhandal acuata, German. vocantur *Geschaffte Haupt-Pillen*, quæ a vulgo etiam ad usum commendantur, & promiscue ex pharmacopoliis dantur; complures tristes eosque funestos non semel, sed sæpius ab hisce pilulis, præsertim in debilioribus, & ubi ventriculus maxime in inflammationem proclivis fuit, effectus non sine dolore apud illustres etiam personas observavi. Inter pessima vero, & a qui-*

bus maxime cavendum esse suadeo propter nocentem inflammatione interimentem efficaciam, album elleborum, colocynthidem, & tilli grana, sive semina cataputiæ, & quæ extant, referenda esse censeo.

§. XIX.

Cum acrioribus, & drasticiis purgantibus tam nocens, & naturæ, sive, ut rectius dicam, moribus, qui vitam conservant, tam infensa insit potestas, sapientissime & optimo consilio saniores tum ex veteribus, tum ex recentioribus ad conservandam integram valetudinem, aut eam amissam restituendam eorum usum, vel plane reformidarunt, vel summa cum cautione admiserunt.

Scholion.

Ad confirmandum hoc salutare adsertum non dubitabo auctoritate antiquissimorum medicorum uti, maximeque Hippocratis, qui in scriptis, & aphorismis suis omnes in genere evacuationes repentinas rejicit, easque tantummodo laudat, quæ in corpore talia educunt, qualia sponte exeuntia juvant. Idem quoque disertis verbis Sect. 2. aph. 36. 37. pronuntiat: *Sana habentes corpora, dum medicamentis purgantur, cito exsolvuntur, itemque qui pravo cibo utuntur. Et porro: qui sani sunt, eos grave est, medicamentis purgari. Plato in Timæo violentis medicamentis corpora nunquam temere esse movenda admonet. Neque ex methodicis præteriri debet Cælius Aurelianus, qui in Opere suo Cap. 30. pag. 128. de purgantibus, quæ Græce cathartica vocantur, ita statuit, quod nempe ob acrimoniam stomachum tumescens efficiant, atque ejus membranas inflament, & periculolam ventris effusionem provocent. Et Lib. 1. Cap. 1. de cephalæa prodidit, quod purgativis medicamentis stomachus male adficiatur, & omnis nervositas (qua genus nervorum universum subintelligit) inde lædatur. Referente Celso Lib. 1. Cap. 3. pag. 31. Asclepiades purgationes omnes, ceu perniciosas ex tota medicina expulit. Atque idem Celsus suam sententiam de purgantibus Lib. 2. Cap. 13. pag. 98. his verbis profert: *Quisquis daturus erit pharmacum, id agere ante**

re debet, ut accepturi corpus humidius sit, & illud scire oportet, omne ejusmodi medicamentum non semper agris prodesse, & semper sanis nocere; & alibi: purgantia stomachum ledunt, & nunquam in adversa valetudine, nisi ubi morbus sine febre est, dantur. Hæc sententia antiquorum fuit de purgantibus, quam postea superioris, & nostri quoque seculi peritiores medici suo calculo adprobarunt. *Fernelius Lib. 3. Cap. 5.* cathartici substantiam, & vim venenatam disertis verbis adscribit, & maxime colocynthidi, atque scammonio, quia, uti ait, horum minima portio in putredinem veneno finitimam facessit. Et nemo prope gravius in purgantia invehitur ipso *Helmontio*, qui in *Tract. potestas medicaminum pag. 383.* eorum operationes latenti veneno, quo vitales succos fermentant, ac putrefaciunt, adscribit. Neque in eo carpendum est *Bontekoe*, qui identidem purgantia propter virus occultum in totum fere ex foro medico ejicienda putat.

§. XX.

Propter latens venenum magna cum cautione, & cura non in quibusvis, sed in longis, ac difficilioribus morbis, inque valentibus, & robustioribus corporibus, & maxime in tempore veteres usi fuerant purgantibus potissimum elleboratis.

Scholion.

Mirum forsan videbitur, quo modo res infestissima usum, & auxilium difficilioribus agrotationibus præbere possint. Sed quod genuina, & pura venena in usum, etiam humanum ad graves pellendos morbos cedere possint, argumento poterunt esse arsenicum album, argentum vivum vario modo præparatum, anemonii vitrum, opium, & hyoscyamus, quæ rite præparata, & dextre etiam adhibita non sine emolumento exhibentur. Quare non mirandum est, *Hippocratem* etiam vehementioribus purgantibus, ut elleboro, elaterio, colocynthide, scammonio, ut ejus monumenta testantur, usum fuisse; non tamen promiscue, & sine discrimine, sed ubi morbus sine febre, in principio, & ubi penetranti, eoque valido stimulo ex partibus solidis, & vasis excretoriis nimium relaxatis, & languidis subsistentibus

copiosi humores erant excutiendi, ut in melancholia, infania, morbo comitiali, quartana febre, hydropse. Deinceps ante horum usum aliquot dies præparabant corpus, abstinentiam a vino, & cibo commendabant, fluida, & mobilia per balnea, per fomenta, & interna humectantia reddebant corpora. Et ut *Plinius l. c.* auctor est, elleborum album in lacte, aut pulte dabant; vel secundum *Dioscoridem Lib. 4. Cap. 145.* cum pitisanæ succo, aut lentis cremore, & pauco antea cibo sumto, maxime omnium vero satis diu decoquebant elleborum in aqua, addito melle, qua ratione usurpatus, teste *Prospero Alpino de Medicina methodica Lib. 3. pag. 96.* neque istangulationes, neque ullum aliud damnum unquam adfert. Hac occasione, non alienum nobis videtur, qui circumspicte, nec temere cum agrotantibus agere volunt, medicos serio admonere, ne unquam, si ejusmodi purgantibus, vel emeticis, vel mercurialibus, vel antimonialibus forte medicina opus est, sine omni præparatione, & distinctione corporis hæc ipsa offerant, sed ut, si salutare utique effectum ab iis expectare velint, eodem modo, ut veteres, si elleboro, vel alio forte pharmaco usi fuerunt, præparent prius, & disponant corpora. Quod nostris temporibus cum valentioribus chymicis ex minerali regno petitis remediis in vincendis contumacibus morbis præstamus, id olim veteres valenti pharmaco dextre adhibito præstiterunt.

§. XXI.

Peritiores ex antiquis, & recentioribus medicis omni tempore sapienti consilio in morbis, tam avertendis, quam sanandis rarissime usi fuerunt fortioribus, sed id egerunt, ut potius lenioribus, tutioribus, & ventriculo non inimicis excretionem intestinalem, si opus erat, promoverent.

Scholion.

Laudandi hoc nomine maxime sunt methodici, qui omnia vehementia repudiantes solis lenientibus, ut manna, cassia, aloe, rhabarbaro contenti alvum movebant, vel eam commodis infusis tantummodo ducebant, ut ex præclaris *Celsi* me-

numentis, & *Prospero Alpino*, qui methodicorum dogmata fideliter tradidit, id dilucide apparet. Horum postea vestigia ex *Italis* maxime *Montanus*, & apud *Germanos Crato*, circumspēctus admodum medicus, *Solenander*, *Caspar Hoffmannus*, & *Simon Pauli* laudatissime sequuti sunt. Quorum quidem egregiæ pilularum compositiones hodiernum in frequentissimo usu sunt. Quo pertinent etiam aloephanginæ sic dictæ insignis usus, in *Augustana Pharmacopœa* descriptæ. Atque ad harum jam dictarum imitationem *Becherianæ*, quæ in concisa admodum dosi aloen recipiunt, aliaque temperatoria gummata, & extracta admixta habent, concinnate magno cum emolumento nostris temporibus usurpantur. Nam ut evacuatio, quæ per alvum fit, præter liberam perspirationem valetudinis tuendæ apprime favet; ita etiam, quæ sine destructione ventriculi ejusque toni salutariter id præstant remedia, magno utique in pretio habenda esse existimo.

§. XXII.

Nihil tam valide ventriculi, atque intestinorum tonum lædit, atque pervertit, & ob id excretionis alvinæ negotium turbat, ac forte purgans.

Scholion.

Salutaris illa fecum alvinarum excretio, sine qua nemo diu valere potest, quam maxime a motu intestinorum naturali, qui Græcis peristalticus dicitur, neque minus a bilis, & lymphæ glandularum intestinalium affluxu dependet. Ille ejus generis est, quo successive, & reciproce intestinorum canales contrahuntur, & expanduntur, ut ejus beneficio contenta in intestinis propellantur. Cui negotio bilis stimulus, & lymphæ intestinalis lubricitas multum servit. Quandocunque igitur a vehementi per purgantia irritatione, & stimulo nimis citis, & crebris dejectionibus biliosi, & lymphatici humores magna in abundantia eliciuntur; non mirum postea est, segniorem alvum sequi. Tonus vero intestinorum a purgante validiori læditur, quia id nunquam sine spasmo fortiori operationem suam in intestinorum

tunicas nerveas, in quas primum, & proxime salva, & integra sua virtute agit, exercet. Notum vero ex natura legis microcosmicæ est, longiorem, & validiorem partis spasmum tandem subsequi ejus atoniam, sive magnam ad motum imbecillitatem. Atque adeo turbata illa motuum alternorum, contractionis, & expansionis, in intestinorum canalibus nerveo-musculosis successione non potest aliter fieri, quam ut excretio, quæ per alvum fit, non recte post purgantium usum respondeat. Atque id ipsum jam olim suo tempore ipse *Galenus* animadvertit, qui libro de methodo medendi hæc prodidit: *Nonnulli in præsens gaudent, si copiosius dejecerint, verum quanto magis fuerint vacuati, tanto his venter sequentibus diebus adstringitur.* Neque de hac re ullo modo dubitandum, quia quotidiana confirmat experientia, crebriores a purgante secessus sequi postea per alios dies alvi difficultatem.

§. XXIII.

A crebriori, & perverso purgantium usu, si ventriculi, & intestinorum naturalis tonus pervertitur, multa eaque gravia in hisce partibus mala enascuntur.

Scholion.

Præcipua certe integri status corporis nostri pars in motu ventriculi, & intestinorum peristaltico versatur: hoc quippe salvo, biliosi, & lymphatici humores, qui alimentorum digestionem, extraktionem, & stimulo ad excretionem servant, recte influunt, atque inutiles sordes, ac faculentia foras debite ejiciuntur. Quandocunque vero harum partium *Atonia* non recte sese habet, & vel nimia has ipsas spastica contractio, aut relaxatio occupat, totum digestionis, & excretionis negotium turbatur. Nam neque succi utiles ex resolutis alimentis per glandulas, & vasa intestinalia recte fecernuntur, neque excrementitii per alvum secedunt. Unde diutius stagnantes naturam suam mutant, corruptuntur, & corrosivi evadunt. Hinc spasmi, & status continuo urgent, & molestissimum demum, ac longum illud, quod hypochondriaci nomine venit, malum, præ-

fertur.

Scholion.

terrim aliis simul rebus, quæ has partes nerveas offendunt, accedentibus progignitur. Et quoniam communi, sed pessimo more hisce malis per purgantia medici succurrere conantur: hinc fieri aliter non potest, quam ut ea increcant, tantum abest, ut minuantur. Perpetuo enim inflationes ventriculi, vel intestinorum cum alvo adstricta, anxietate, nausea, internum phlogosi, tensione præcordiorum, & capitis gravitate urgent, & non nisi flatibus, vel ructibus exeuntibus quodammodo mitescent. Profecto in praxi mea, quam ultra 50. annos sub divino favore exercui, innumeros præpostero, & crebro purgantium usu, præsertim infirmos, in diuturnas ægitudines, flatulentias, tympanitides, tumores, morbum celiacum, & ætiorum, convulsivas colicas conjectos observavi. Id etiam *Casp. Hoffmannus* in *Institut. lib. 9. cap. 1.* confirmare videtur his verbis: *Loquor de experientia 30. annorum; quod homines apud nos fiant lethargici, ob intempestivas, vel venæ sectiones, vel purgationes.* Atque in hac re eximium illud *Cratonis* monitum attendi meretur, qui, (vid. *Schulzii consilia* p. 1076.) hanc de purgantibus sententiam fovet: *Purgantia valida, & vires deiciunt, & sepe graves exulcerationes, tormina debilitatesque sequuntur, & maligna qualitas stomacho imprimatur, ut postea plura excrementa colligantur, quam evacuatio suffulerit. Quod si ob id rursus, & sepe ad purgandum redeundum est, cito vitam breviorē reddunt.* Neque præteriri hoc loco debet insignis locus, qui apud *Cæl. Aurelianus* lib. 5. pass. chron. cap. 31. extat, dum ita ait: *Vitandam probamus frequentem potationem medicaminum, quæ ventris sua dicuntur. Etenim suis intenditur, & solidioris cibi fastidium duplicatur, & ejus fortitudo minuitur, atque cibi accepti corrumpuntur.*

§. XXIV.

Quum tam infesta sint ventriculo, & intestinis acria purgantia, adeo ut etiam alvinas evacuationes valde perturbent, easque segnes efficiant; non mirum est, tenellos, & lactentes infantes graviter ab illis assumtis lædi.

Quam salutare, & congruum naturæ infantum alimentum lac est, tam perniciosum illud fit, si in ventriculi, & intestinorum plicis diutius stagnans in corrosivum coagulum abeat, & pejorem adhuc, acri, & sulphurea bile accedente, naturam induat. Hinc plurimorum, qui infantes exercent, morborum origo est. Tormina quippe ventris subinde convulsiva, febriles æstus, inquietudines, asthmata, atque intumescentiæ abdominis flatulentæ, neque minus epilepsiæ lethales inde sua trahunt incunabula. Quæ omnia non sunt extimescenda, alvina excretionē recte succedente. Cum autem eam crebrius data purgantia mirifice lædant, tonum intestinorum plane destruendo; non mirum est, si ante bene valens, & sanus infans a temerario præsertim evacuantium usu, si v. g. mercurialia, & alia ex jalappa acria frequenter offeruntur, in summas miseras, & epilepticas tandem convulsiones, quibus maxime hæc ætas ob imbecillitatem nervorum patet, conjiciantur; cujus rei tristissimos casus cum dolore vidimus.

§. XXV.

Acriora purgantia, præsertim sub majori dosi, sæpius lædant, & arroduunt teneras, & valde sensibiles intestinorum tunicas, ut hypercatharises, dysenterix, & longi ventris fluxus cum torminibus sequantur.

Scholion.

Evenit id maxime omnium in corporibus impuris, & tempore autumnni, ubi ex varietate cœli, ob transpirationem prohibitam, multæ impuræ, salso-sulphureæ sordes in venis colliguntur, & stimulo in intestinis validiori præcedente, affatim ad vasa meseraica; atque ad intestinorum glandulas, neque minus ad hepatis viscus feruntur. Hisce autem viis valde laxatis, & dilatatis humores, & biliosi, & salii, per habitum alias corporis evacuari soliti, ingenti copia ibi separantur. Ex quo fit, ut intestinorum corrosione hæc mala producantur.

§. XXVI.

§. XXVI.

Neque vero unquam gravior noxa, purgantibus metuenda est, quam ubi ventriculi inflammatio imminet.

Scholion.

Imminet ventriculi inflammatio in omni febris acuta, præsertim circa statum, ubi etiam superveniens certissime mortifera est. Ad eandem quoque inclinatur post gravem animi excandescientiam, item si frigidissima potio corpori sudore diffluente ingesta fuit; aut, si retrocessio variolarum, morbillorum, arthritidis, erysipelatis, purpuræ, & aliorum symptomatum ex habitu corporis fuit. Quibus existentibus casibus, validum, non adeo magnam dosi datum, purgans cito perimit, ventriculo, & intestinis post mortem inflammatis, vel sphacelo tactis inventis. Siquidem inflammatio, quæ est firmior sanguinis in valis stasis, & quies, non facile, nisi vehementi spastica membranarum, per quas feruntur vasa, strictura gignitur. Nam per venas compressas sanguis redire nescius firmiter subsistit, & nisi fiat mature discussio, in putredinem terminatur. Nunquam vero putredo gravius minatur periculum, ac si consistit in partibus nerveis, cujus generis sunt ventriculus cum intestinis, & membranæ cerebri, eo quod putrida illa corruptio fluidum mox nerveum inquinat, & citissime per omne membranarum, & nervorum genus propagatur. Unde uti spasmus, ita etiam putredo, tantummodo in parte quadam ventriculi existat, mox in universi corporis partes nerveas derivatur, atque tyrannidem suam exercet. Quamobrem non mirandum est, si ab exigua veneni, vel purgantis acrioris dosi, brevi admodum interjecta mora, mors sequatur, levi tantum sphacelatione in ventriculo, aut intestinis reperta. Ex quo apparet, quam caute agendum sit Medicis ejusmodi in casibus cum purgantibus, & quam facile mortem, citra omnem opinionem, inferre queant.

§. XXVII.

Spasmus ex purgante non modo intestinis inheret, sed & altius in reliquis nervo-musculosas partes corporis penetrat;

ex quo fit, ut ab ejus usu pulsus celerior, & elevatior evadat, cutis summa cum strictura quadam paullulum inarescat, facies detumescat, parcius urina emittatur, sæpiusque paretis, vel convulsio sequatur.

Scholion.

Febris naturam in spastica quadam, eaque universali systemati vasculosi, & membranosi strictura positam esse, supra jam tetigimus, & infra latius deducemus. Quare non mirum est, ad ventris dolores, tormina, & spasmos subinde mutationem in pulsu, ut ad celeritatem inclinet, item cutis inhorrescentiam, sudorisque suppressionem fieri. Et ob hanc causam accidit, ut exanthemata, & maxime purpura ad omnem alvi irritationem, præsertim torminosam, facile retrocedat, idque non sine periculo. Siquidem per stricturam meatuum cuticularium residens ibi prava materia introvertit, inque ventriculi, vel intestinorum membranas transmittitur. Ex quo conficitur, quam periculosum sit in omni febris, præsertim exanthematica, & ubi materia peccans per cutis habitum eliminanda est, alvum fortiter stimulare. Id quod etiam jam suo tempore antiqui Medici, præsertim Hippocrates Lib. de purgantibus; item Celsus probe annotarunt; qui nec unquam in febre tuto esse purgantia, memoriæ prodiderunt. Ille enim *lib. de purgantib. §. 4.* inquit: *Purgans dare non oportet, donec febris remiserit. Nihil purgandum, nam febris major fit, & calor revertitur; & §. 5. purgans forte a febre forti correptis non est dandum. Verum si alicubi opus fuerit, infusum per clysterem exhibere potes, quotiescunque volueris.* Denique quia purgantia ob spasmus, quem derivant in tunicas arteriarum, systolen harum celeriores reddunt; clarum fit, cur intermittentium paroxysmi cortice Peruviano suppressi, subinde fortiori purgante revocentur.

§. XXVIII.

Ubi dolores sunt, & sanguinis profusiones metuendæ, ibi purgantia magnas calamitates afferunt.

Scholion.

Hujus quidem assertionis ratio inventa non adeo difficilis est. Nam nusquam febris

bris dolor sine affectu genere nervoso est, nusquam hæmorrhagia sine spasmo partium musculorum, & sine ingenti pulsus mutatione fit; ideo nihil pejus est, quam spasmos per purgantia, quæ tormina cient, augere. In omnibus quidem a spasmo morbis perpetuo utile est, alvum apertam servare, vel eam blande subducere, minime vero omnium per purgantia, sed potius per emollientes clysteres, & clementia laxativa id efficiendum est.

§. XXIX.

Plethoricis, & more athletarum repletis, item impuris corporibus omni tempore a validiori cathartico ingens periculum imminet.

Scholion.

Nullum corpus tam subitis afflictionibus obnoxium est, præter illud, in quo sanguinis, & seri, præsertim impuri, copia redundat. Equidem quamdiu humorum, etiam peccantium libera, & æqualis per vasa progressio est, tamdiu non facile quis morbo afficitur. Simul ac vero hæc ipsa, quod maxime fit per spasmos, turbatur, protinus gravia imminet mala. Intercepto enim sanguinis per stricturas libero motu, impetus, & copia ejus ad alia loca transfertur, ubi nimium congestus, & stagnans difficilia minatur mala, quæ eo certius sequuntur, quo majori pars jam tum imbecillitate quadam laborat. Ab ejusmodi congestionibus in gravidis facile sunt abortus, in senibus lethargi, apoplexiæ, peripneumoniæ, viscerum infarctus, & ex hisce hæmorrhoides cæcæ, vel nimix, febres lentæ, marasmi, abdominis tumores. Igitur in plethorico, & cacochymico corpore ab omni valida medicina, & maxime ab emetica, & purgativa, maxime cavendum esse, perpetua regula practica est. Nunquam enim utile, corruptos humores fortiter commovere, sed blande eos ducere oportet. Multum hac in re mihi placuit constans *Eugeleni*, optimi scriptoris, de scorbuto observatio, qua affirmat, semper scorbuticos purgantibus pessime se habuisse.

§. XXX.

Omnia drastica purgantia vires valde infringere, res haud dubiæ experientiæ est; Tom. II.

ideoque ubi vires jam fractæ, & corpora debilia in morbis sunt, plurimum periculi habent.

Scholion.

Quare a purgantibus adeo debilitentur homines, si ratio investiganda erit, certe non copia dejectionum sola accusari poterit, utpote ab aquis mineralibus, v. g. thermis Carolinis, ab infuso mannæ copiosius dato sæpe viginti, & ultra sedes, citra ullum virium, vel appetitus decrementum, moventur; sed potius præter spasticas illas, & convulsivas stricturas, quibus genus nervosum affligitur, etiam ipsa substantia purgantis, tanquam naturæ valde insensa, & virium destructrix culpanda venit. Est enim in omni fere purgante nauseabundus quidam sapor, & odor, de peregrini sulphuris, & salis volatilis miscela testimonium edens: atque adeo nihil dubii est, quin ex purgantibus vapor adversus volatilis, dum nervosis partibus sese celeriter insinuat, fluidum purissimum, quod solidis robur, & vires fornerat, validissime contamine, ejus crasin & motum destruendo, unde virium fit dejectio. Ex quo clarius detestabilis purgantium in malignis, in senibus, & omnibus infirmis, cacochymicis, infantibus quoque, & a morbo præcedente, vel a gravi aliquo animi affectu fractis abusus apparet.

CAPUT VI.

De virulenta mercurialium noxa, seu gravium malorum causa.

§. I.

IN eorum classem, quæ magna facultate nocendi, abusu accedente, instructa sunt, ex mineralium regno maxime, quæ ex argento vivo prodeunt, recensenda esse existimo.

Scholion.

Periculosiores non sine ratione mercurialia in heroicorum remediorum numerum retulerunt, eo quod ejus indolis, ac virtutis sint, ut eorum providus usus valde prodesse, abusus vero validissime obesse possit; I ideo.

ideoque in manu imperiti tanquam gladius in manu furiosi sint.

§. II.

Medicamenta mercurialia sunt remedia, validiora arte ex argento vivo additione salium parata, quæ maxime glandulas afficiunt, vehementique harum strictura lymphæ motum promovent, corrosiva vero reddita propter spasmos, quos in partibus nervosis excitant, violentos veneni vim, & naturam induunt.

§. III.

Argentum vivum nullam in corpus humanum exerit operationem, nisi prius fuerit solutum, & fluidum redditum.

Scholion.

Argentum vivum ingenti copia cum jusculis oleosis haustum, non raro in desperato affectu iliaco divinam, testantibus observationibus, præbuit opem, dum solo pondere convoluta inter se intestina, vel facibus induratis obseffa expedit, idque sine ulla noxa. Nam quia pondere celeriter intestina transit, nec diu ibi moram necit, sed citius alvo effluit, innoxium est. Deinde mercurius currens difficulter admodum a salino quodam, nisi is valde corrosivus sit, liquore dissolvitur, qualis primis in viis rarius continetur. Quod vero metallica operationis in corpore humano expertia sint, nisi fuerint soluta, ratio videtur non longinquius quærenda. Præcipua siquidem in corpore nostro mutatio a motu partium solidarum in fluidas proficiscitur. Si quid igitur solidorum motum augere, vel imminuere, aut alia ratione mutare debet, necesse est, ut immediato contactu ea afficiat. Id vero fieri nequit, nisi in eorum poros altius sese infuset. Quemadmodum vero id fieri possit sine summa subtilitate, & exiguitate partium, & sine vehiculo fluidi, ego quidem non capio. Cum vero solutio corporis nihil aliud sit, quam ejus in minimas partes per liquidum quoddam redactio, facile apparet, corpora firmioris compagis, ut sunt metalla, non aliter, nisi in minimas partes redacta, & soluta fuerit, mutationem in corporibus animantium efficere posse.

§. IV.

Omnis generis salia in argentum vivum agunt, idque tandem solvunt.

Scholion.

Menstruis corrosivis, ut sunt spiritus salis concentratus, spiritus nitri, aqua fortis, promptissime solvi mercurium, vel chymicorum vulgo est compertum. Lixivia vero, & solutum sal ammoniacum, item sal commune, aliaque cum mercurio cocta cum ex parte dissolvere, forsitan non adeo notum est. Quin etiam sola aqua communis propter subtilissimum illud universale, in poris ejus residens sal tandem, coctione diutius instituta, ex argento vivo partes abradit, unde hoc decoctum ad luis veneræ virus, item ad verminosam progeniem expellendam, in praxi non ignotum est.

§. V.

Promptius adhuc solutio mercurii cum salibus perficitur, si is in pulverem prius attenuatus fuerit.

Scholion.

Currentem mercurium propter politam, & globosam figuram paulo difficulter menstrua aggrediuntur, facilius vero id fit, si chymicis artificiis in pulverem, ut multas superficies adquirat, redactus fuerit. Quare si mercurius dulcis, vel præcipitatus albus, aut ruber, aut minerale turpethum, cum sale ammoniaco, vel sale tartari mixtum ex aqua coquitur, protinus solutio valde corrosiva, fauces constringens, coloris grisei evadit, quod tam subito non fit, si experimentum cum mercurio corrente tentetur.

§. VI.

Mercurius salium additione solutus virulentam, & corrosivam naturam plene, atque exacte induit, adeo, ut, quo magis fuerit a salibus solutus, & concentratus, eo potentius venenum fiat.

Scholion.

Manifestum exemplum præbet mercurius ille vulgaris sublimatus, venenum valde infame, qui ad grana decem intus sumtus interimendi facultate pollet. Et quamvis non adeo plura in medicorum monumentis veneno hoc intersectorum prostant exempla, cum veneficio parrando pro-

propter corrosivum saporem plane inidoneum sit, eo tamē major numerus observationum colligi potest, ubi remedia mercurialia non rite parata, vel administrata gravissima, & venenis similia symptomata intulerunt, siquidem a mercurio dulci non legitime parato, sed adhuc corrosivo sapius truculenta symptomata orta legimus. Placet vero hic insinuare symptomata, quæ a mercurii vere corrosivi sublimatis granis duodecim infanti annorum vix duorum exhibitis funesta fuerunt, historiam describente *Cl. Wedelio in Dissert. de mercurio dulci pag. 22.* assumpto pharmaco mox sudor anxius exurgebat, hinc vomitus pituitosus, mox repetitus cum mero sanguine, hinc strepitus pectoris, raucedo, insequente morte eodem die hor. V. a meridie, frustra non uno medicamento porrecto. Aperto & lustrato cadavere, deprehensi fuere unguis digitorum, & manus ipsæ fusæ, totum abdomen tumefactum, colore ex viridi cœruleo, os plenum vesiculis, & pustulis albis, cavitas ventris distenta intestinis inflatis, effluente mox ab aperture aqua insigniter flava, quæ eodem colore, & professoris manus, & orificium interius ventriculi, & intestina, maxime colon, impense tinxit; sinistro latere ventriculus a superiori corrosus, non nisi exigua adhuc membrana quasi vesiculari persistente. Atque etiam plura nobis sunt nota exempla, ab Azoth Heslingii, ab arcano corallino, turpetho minerali, in majori dosi oblatis, & non bene edulcoratis atrocissima tormina cum vomitu, alvi dejectione, præcordiorum anxietate, & spasmo internarum partium producta.

§. VII.

Mercurialia veri caustici, & constringentis veneni vim, & naturam emulari, ex aliis communibus veneni notis judicandum est.

Scholion.

Primo enim mole non admodum magnæ celerrime operationes suas exequentur, vel etiam necant. Deinde acrimonia penetranti non modo in ventriculum, & intestina, sed & in omnes corporis membranas nervæ grassantur, & vehementissimis spasmodicis symptomata, quæ a venenis proficisci solent, inque primis viis inflamma-

tionem sphacelofam lethalem inferunt. Tum corrosiva mercurialium acrimonia in salivationis actu ex faucium ulcusculis, ex doloribus, & exulcerationibus, quas excitat, vel jam præsentis exasperat, commode evinci potest.

§. VIII.

Argentum vivum non secus, ac aliud venenum, ob penetrantem suam vim intima corporis subit, & non modo nervosæ partes petit, sed propria, & quasi peculiari ratione glandulas faucium afficit, & salivalem laticem copiose ex iis elicit.

Scholion.

Illud maxime proprium, & quasi peculiare habet mercuriale venenum, quod precipue fauces cum larynge, linguam, & dentes afficiat, utut externe tantum nervosæ pedum plantis, vel articulis cum unguento fuerit illitum; inde fit, ut lingua cum amygdalis intumescat, fauces aphthis obsideantur, continuum saliva, cum foetore interdum, fiat stillicidium, gingivæ flaccescant, dentibus mobilibus, & nigricantibus redditus. Vidimus quoque unguentum mercuriale, ex impura venere ortis bubonibus inunctum, brevi tempore salivationem concitasse, quod & a solo pulvere mercuriali exulceratæ parti insperso evenit. Sæpius expertus sum, inquit *Hildanus Cent. 3. Obs. 92.* a mercurio vivo, vel ejus pulvere ulceribus in corporibus tenellis insperso, protinus eos de dolore dentium, & gingivarum inflammatione conquestos fuisse. Atque etiam *Joh. Langius lib. 1. ep. 47.* refert, se crebrius expertum esse, cum sordidis in genis, ac juxta alas ulceribus mercurii præcipitati pulverem paulo frequentius inspergeret, illius virus cæteris membris illa sis ad dentes penetrasse, & os ac pharyngem diurno nocturnoque saliva effluxu maduisse.

§. IX.

Sicut ex venenis caustica, & ex evacuantibus aciora, & drastica membranarum nervæarum vehementiori constrictione, & spasmus suas perficiunt operationes, & molestissima subinde symptomata excitant: ita etiam eodem modo mercurialia in corpus nostrum vim suam exerere, plura argumento esse possunt.

Scholion.

Ingens illud salivæ profluvium, quod mercurialia, intus data, vel extrinsecus inuncta, peculiari, ac propemodum propria quadam ratione movent, non aliunde derivari videtur, quam quod mercurius, salibus præsertim armatus, maxime glandulas, quæ ex pluribus membranis nervis & vasis invicem convolutis contextæ sunt, aggrediatur, & fortiori fibrarum nervearum strictura modo lymphæ per universum lymphaticorum vasorum systema motum augeat, modo ex glandulis potissimum conglomeratis, ejus generis sunt salivales, fortiori compressione facta in copia salivalem laticem eliciat. Cui excretioni sanguinis per venas glandularum compressas regressus impeditior multum velificatur. Præterea medicina mercurialis glandulas quoque ventriculi, & intestinales, imo pancreaticas maxime omnium lacerare videtur, dum a paulo acriori, & caustico sumto mercuriali remedio subinde per vomitum, & dejectiones alvinas non sine anxietate, ac torminibus ventris ingens pituitæ viscidæ copia elicitur, & non raro ad aliquot dies alvus fluida cum stimulo, & irritatione quadam interna permanet. Si vero copiosius, ac diutius saliva fluit, venter adstringitur, urina pauca, ac tenuis profluit, & partes extremæ refrigerant, manifesto documento, quod contractis aliis emunctoriis ipsaque cute, excrementitiæ sordes, undiquaque ad glandulas faucium, & palati cum impetu confluant, quarum vasa nimium distenta, & a salibus quoque excrementitiis erosa non modo ingentem salivæ, ac pituitæ viscidæ, corruptæ, ac foetida effluxum causantur, sed & tumores, exulcerationes, dentium vacillationes, putredines pariunt. Quibus molestis symptomatibus non meliori ratione occurratur, ac si humorum impetum a faucibus ad excretoria relaxata, & aperta derivemus, & per temperata constringentia, & balsamica uberiores in faucibus affluxum præpediamus.

§. X.

Trusculenta, & lethalia symptomata a veneno mercuriali excitata partim vehementiori humorum motui ad caput, par-

tim etiam inflammationi, & vehementi spasmo primarum viarum in acceptis ferenda esse videntur.

Scholion.

Prioris effectus exemplum poterit esse, & epilepsia, & apoplexia, quæ interdum mercurialium usum tristissimo eventu subsequitur. Vidimus a granis sex mercurii dulcis, binis vicibus in corpore repleto sumtis, postquam ab ejus usu intenso frigori æger se exposuit, subito apoplexiam lethalem abortam. Vidimus ab aqua mercurii sublimati largiori dosi data summas diaphragmatis cum anxietate constrictiones, inquietudinem, corporis jactationem, delirium, & convulsiones, & postero die mortem secutam, ventriculo in dissectione cadaveris inflammato reperto. Quæ mala utique a vehementi generis nervosi strictura potissimè derivanda videntur.

§. XI.

Quum argentum vivum in se innocens, & nullius fere operationis, & pro additione demum salium vim suam, & virulentiam acquirat, atque multa diversi generis salia in corpore humano reperiantur: non mirandum est, a mercurialibus, vel extra per unguentum applicatis, vel intus in pulvere insipido datis vehementem effectum observari.

Scholion.

Corporis humani naturam prorsus salium genitricem esse, sudor, urina, & alvina excrementa, salis admodum fecunda eorum, qui continenter insipidis plane alimentis utuntur, satis abundeque demonstrant. Neque verò unius ejusdemque salia illa microscopica, sed omnino dissidentis sunt indolis, idque maxime pro conditione locorum, quibus insident. Ventriculus maxime omnium acidus, & ponticos humores fovet, & continet, qui in statu præter naturam, ut in hypochondriacis, quartanariis, & qui alvi sunt durioris, item in senibus, & otio delectis manifestius se produnt. Intestina secundum naturam magis alunt humores, qui ad alcalinam indolem vergunt, præsertim, si copiosa bilis, alcalinæ, & sulphureæ naturæ, influat, & acidi in ventriculo minor adsit quantitas. Serum vero sanguinis in vasis contentum manifestam ad sensum quo-

quoque acrimoniam salinam medii generis, & sal ammoniaci amulam habet. Igitur mercuriale remedium ubivis invenit salia, quibus si associetur, non caret effectu, & operatione. Quoniam vero in quibusdam morbis ob deficientes excretiones, & copia, & acrimonia salium augetur, ut in arthritide, scorbuto, podagra, scabie, & quibusdam intermittentibus febribus, non mirum est, mercurium corrosivum inde redditum admodum fieri perniciosum.

§. XII.

Igitur mercurialia neque interne, neque externe conveniunt, ubi succorum magna est impuritas, & dyscrasia salino sulphurea, ut in scorbuto, arthritide, & qui a salibus nascuntur, morbis.

Scholion.

Notissimum in praxi medica est, quod mercurialia dextre adhibita præstantissimam sæpe opem ferant, interdum vero pessima, & molestissima producant symptomata. Hujus diversæ operationis ratio, si medicamenti præparatio alias commoda fuerit, & nullus in ægrotante error accesserit, in dispositione corporis humani ejusque humoribus unice querenda videtur. Et quoniam hæc rarius a medicis minus attenditur, utique fit, ut hæc medicamenta sæpius infida, & insegura sint. Ego sæpius ab aliquot granis mercurii dulcis, in quartana, vel etiam tertiana exhibitis, gravem & vix coercibilem salivationem observavi, id quod etiam confirmat *Harderus obs. 43. p. 192.* qui granis quindecim mercurii dulcis in sexagenario quartana laborante pyralismum excitavit. Aliis vero quartana laborantibus pulverem meum antiquartanarium, qui describitur in *Diff. de felici quartana curatione*, felicissimo cum successu dedi, ea tamen cautione, ut ante ejus usum acidæ, & corrosivæ, biliosæ, & viscidæ sordes convenienti medicina correctæ, & expurgatæ fuerint. Quare non mirum videtur, si alius, idem remedium genus tentantibus, quando hæc non observant, non exoptatus successus obveniat. Quam noxia a mercurio luscitata salivatio hypochondriaco fuerit, id satis ex *Dec. 1. ann. 1. obs. 80. Misc. Nat. Cur.* edocemur. Mercurialem inunctionem arthriticis corporibus valde

noxiam fuisse, auctor est *Hildanus Cent. 4. obs. 81.* Scorbutici, & cacochymici ab aliquot mercurii dulcis granis aliquot mor sedes experiuntur, quod non fit in sanis corporibus. A turpetho minerali tormina, & anxietates *Hellwichius in Misc. Cur. Dec. 3. ann. 8. obs. 7.* spectavit. Idem turpethum minerale ad granum unum quotidie in pilulis cum extractis virgini cachecticæ ex mensium suppressione quidam ex nostris Practicis dedit, idque per tres septimanas continuavit, quæ inde in intolerabiles artuum dolores, & mali moris exulcerationes, in pedum malleolis orientes, in contracturam brachii, & atrophiam incidit. Quæ mala quum a mercurialibus sumtis in dies crescerent, quidam medici morbum a lue venerea ortum esse existimarunt. Tandem vero his omnibus remotis decocta ex solis emollientibus parata, item balnea, & diaphoretica medicamenta depellebant hæc mala, & integræ sanitati ægram restituebant. Legimus præterea in observationibus, quod a solo mercurio dulci bene præparato, & gravia symptomata, & mors sequuta fuerint, quem funestum effectum non tam soli mercurio, quam potius prævar humorum in primis viis dispositioni adscribendum esse arbitramur. Legitur notabilis historia de mercurio dulci pulverisato, anno 1702. Quædlimburgi typis mandata, ubi adolescens quindecim annorum sanus sumxit quindecim grana mercurii dulcis bene præparati pro una dosi; sequutus fuit vomitus, anxietas, tremor manuum, ac pedum, inquietudo, corporis jactatio, contractura manuum, & sexto die mors. *Miscellanea Nat. Cur.* referunt, quandam errore inductum summissee unciam semis mercurii dulcis bene præparati, qui intra viginti quatuor horas extinctus est. Retulit etiam nobis celebris Practicus, D.D. NABOTH, Lips. sceminam scorbuticam ab assumpto mercurio præcipitato, quem empiricus aliquot diebus ad sex grana cum paucopotu obtulit, horrendis spasms fuisse affectam, & mortuam. Sectione facta plures maculæ rubræ in fundo ventriculi, duodeno, & jejuno repertæ fuerint; ventriculus tumefactus, portio vero jejuni arctissime constricta fuit.

§. XIII.

Quemadmodum vero nunquam, si prima regio fordibus, & cruditatibus acidobiliosis, & viscidis conferta est, medicamenta ex mercurio parata exhibere oportet: ita multo magis id tenendum est in infantibus teneræ ætatis, & ubi ventriculus, atque intestina ex lacte corrupto humoribus corrosivis, ac viridi colore tinctis infarcta sunt.

Scholion.

Ex duplici causa infantibus tenellis, & lactentibus insensissima sunt hæc remedium genera. Primo, quia mercurius, præsertim in pulvere, ob gravitatem suam intestinorum plicis, & valvulis firmius inhærescens, a corrosivis ibi contentis humoribus virulentam facile naturam induit. Eximium profecto est monitum, quod Clarissimus Professor Erfurtensis VESTI in *Dissert. de usu, & abusu medicamentorum mercurialium* proposuit, dum ait: *per accidens fit, ut mercurius dulcis in venenum abeat, si scilicet ab imperitis datur, non considerato prius, an cruditates acide adsint, his enim accedentibus mercurius dulcis fit corrosivus, & interiores corporis partes, ut ossa, nervos, &c. corrodit; quandoque etiam gangrenam, & sphacelum in intestinis causatur, quo tandem egrotans morbo succumbat.* Deinde mercurialia, ut omnia vehementia, infesta admodum sunt huic ætati propter teneritudinem, & imbecillitatem generis nervosi, quod ad spasmos, & convulsiones subeundas valde proclive est. Quare Willisius de *anima brutorum* c. 9. de *paralyti* hortatur, ut omnes, qui cerebro debili laborant, aut motibus convulsivis obnoxii sunt, mercurialibus abstineant: & Glauberus *Part. 2. Furni philosophici* 38. pag. 82. valde dissuadet infantibus mercurium dulcem paulo majori dosi dandum, quia debilitatem, & membrorum infirmitatem adferat. Et Cl. Dolaus in *Encyclopædia* cap. 15. de *lue venerea* a mercurio dulci convulsiones, & epileptica symptomata in Principe Nassovico observavit; item Cl. Wedelius in *Dissert. de mercurio dulci* identidem hoc medicamentum infantili ætati ob teneritudinem inimicum judicat. Longe vero magis inunctio mercurialis te-

neris infantibus adversa est. Qua de re legi meretur *Miscell. Curios. Dec. 2. A. 4. Obs. 16.* ubi gemelli dimidium annum nati, unguento mercuriali inuncti, eodem die convulsionibus epilepticis prius correpti misere perierunt.

§. XIV.

Longe vero major noxa ab inunctione mercuriali in corpore impuro, & non bene prius præparato, quam ab intro sumto mercuriali remedio extimescenda est.

Scholion.

Innumera certe, prostant in medicorum monumentis memoriæ consignata exempla, ubi pessime inunctio mercurialis, vel ejus suffumigatio cessit, & subinde lethifera fuit, sed pauca saltem adduxisse suffecerit. Dolaus *Epist. 3. ad Waldschmidium* historiam narrat de ulceribus faucium lethalis, ab unguento mercuriali inductis, quod etiam confirmare videtur Lanzonius in *Miscell. Curios. Decis. 3. An. 11. Obser. 38.* Quinetiam ex improvida inunctione mercurii mortem secutam esse, Hildanus *Cent. 3. Observ. 92.* testatur. Ita quoque Montanus *Consil. 62.* ab eadem epilepsiam, & mortem secutam notavit. Et scitu dignam hic referre licet historiam, quam ante aliquot annos Berolini notavi, cum pestis in vicinia grassaretur. Civis hujus urbis primarius amuletum, quod argentum vivum capiebat, præservationis causa cordis scrobiculo imposuit, quod pedetentim ex poris corii, cui inclusum erat, profluens cutis meatibus se insinuavit, ita, ut juxta inguina currens mercurius digitis exprimi potuerit. Perquam diu hunc virum inappetentia, virium languor, motus impotentia cum tremore artuum, & facie decolorata tenebat, donec tandem præstantissimis remediis ad sanitatem fuerit perductus. Studiosus quoque hic loci tenerioris constitutionis ante annum mercurium ex fracto barometro manibus excepit, eumque diutius in earum volis facta attritione versavit, idque aliquoties repetiit; postero die præter omnium opinionem lipothymia, quas artuum tractiones sequebantur, urgebant, diuque adhæsit artuum imbecillitas faciesque plane livida, ac pallida. Cl. Ramaz-

zini de morbis artificum Cap. 2. pag. 28. refert, juvenem inauratorem, postquam per duos menses decubisset, tandem mortuum esse, qui a fumo mercurii cachecticum habitum primo contraxit, postea facies illi facta est livida, & cadaverosa, oculi turgidi, gravis anhelitus, mentis stupor, totius corporis torpor, cui graveolentia ulcera in ore suborta sunt, e quibus sanies teterrimæ magna in copia continuo stillabant. Mercurium vero foris illitum majorem noxam creare, ac si intro sumtus fuerit, hæc videtur ratio, quod primis in viis sæpius multum ab occurrentibus humoribus infringatur, aut etiam per vomitum, aut secessum citius eliminetur; secus accidit, quando salva sua textura sese insinuat poris cutis, cui salinis sordibus immixtus diutius inhærens, facilius vim suam deleteriam cum reliquis nervosis corporis partibus communicat.

§. XV.

Cum tanta symptomatum sævitia minus caute adhibitorum mercurialium usum excipiat, omni utique cura, & opera eo intendendum est, ut & individui, & morbi, & regiminis in usurpando hoc auxilii genere ratio habeatur.

Scholion.

Primo nunquam corporibus infirmis, sanguine, vel succis impuris abundantibus, senibus, infantibus, & qui præcedente morbo, gravi animi motu, vel immodica excretionem vires amiserunt, mercurialia adhibere oportet. Deinde scorbutici, hypochondriaci, arthritici, cachectici maxime sibi ab horum usu caveant, & ubi genus nervosum spasmis valde laceffitur. Tum si salivatio mercurialis movenda est, tenendæ sunt hæc observationes. Si plethora est, missione sanguinis solvenda, si cruditas in primis viis, corrigentibus, & commodis evacuantibus ea est removenda; deinde balneis, & decoctis temperatioribus lignorum humores fluxiles reddendi sunt, & corpus humectandum. Quod ad rationem victus attinet, omnia, quæ salsa, & acida naturæ, sunt removenda, vinum vero ex toto circumcidendum. Tandem omne æquius arcere, & conclave temperate, &

æqualiter calidum habere oportet, quo perspiratio libera maneat. Postremo etiam videndum, ne mercurialibus medicamentis salia adfocientur, præsertim quæ ad alcalinam, vel salis ammoniaci naturam accedunt, siquidem si hæc ipsa invicem in mortario probe triturentur, vel quod pejus est, invicem coquantur, certissime mercuriale alias insensibilem deleteriam induat naturam necesse est. Hæc de re etiam eximium *Cl. Wedelii Dissert. de mercurio dulci* in fine extat monitum, quod cum salibus neutris mercurius dulcis non temere sit maritandus, ne turbas majores in corpore excitet, & spicula nova redduat.

C A P U T VII.

De venenis soporiferis.

§. I.

Soporifera græce dicuntur hypnotica, item anodyna, si valentioris sunt indolis, narcotica, seu stupefactiva vocantur, & sunt ea remedium genera, quæ subtili, tetra, & naturæ inimica exhalatione, & morum, & sensum solidarum partium modo minuunt, modo plane sistunt.

Scholion.

In horum numero maxime eminent, quæ ex papaveris tota planta in usum medicum recipi solent, præcipue opium, quod a veteribus papaveris lacryma, vel meconium, quod papaveris extractum coctione factum est, vocatur. Ad stupefactiva vero, quæ valentioris sunt virtutis, omnia ex mandragora, hyoscyamo, solano, stramonio, datura, pertinent.

§. II.

Stupefactiva, & soporifera venenis non sine ratione annumerantur.

Scholion.

Celeriter enim, & exigua molè nocent, paulo vero majori dosi necant. Deinde operationes suas præcipue in nobilissimas corporis nostri partes, quibus sensus, & motus inest, exerunt. Tum agunt elemento naturæ plane infenso, tetro nempe

sulphureo vapore, quo fibrarum motricium, & sensum, & motum minuunt, vel plane etiam auferunt.

§. III.

Alia operatio est veneni caustici, alia stupefactivi. Illud sale penetrante acerrimo motus præter naturam auget, & spasmodicæ economiæ motuum vitalium infensum est: hoc vapore sulphureo motus, & sensationes, quæ maxime in membranis nerveis vigent, sedat, vel sistit, atque ideo, & sanguinis circuitum languidiorum, & excretiones segniores reddit.

Scholion.

Corporis humani vita ejusque functionum integritas in *Arteria* solidorum, & fluidorum libero, & æquabili consistit. Illa fit per moderatam, & æquabilem eorum systolen, & diastolen, sive constrictionem, & dilatationem; hic vero a convenienti sanguinis temperie, & quantitate, & meatibus apertis oritur. Quodcumque itaque potenter, & celeriter *Arteria* illam solidorum destruit, & motum æquabilem fluidorum turbat, id omnibus functionibus corporis animati pervertendis aptum est, & si cum vehementia id fiat, recte venenum dicitur. Cum vero soporifera, & narcotica nimium motus sistant, & *Arteria* solidis partibus inferant, & sensum imminuant, sanguinisque circulum cum excretionibus languidiorum efficiant, utique naturæ admodum infensa existunt.

§. IV.

Haud dubia experientia constat, ab opiat, & narcoticis, præsertim immoderatis usurpatis, pulsus languidum, depressum, ac parvum fieri, angustam, ac difficilem spirationem reddi, soporem, & torporem capitis, cum sensuum stupore, & mentis sæpe alienatione, inferri; denique appetentiam ciborum imminui, alvum adstringi, digestionem elanguescere, & virium notabile enasci decrementum.

Scholion.

Quæ singula quidem symptomata vix alia ex causa, quam a sanguinis, & fluidorum tardiori progressu, atque stagnatione in partibus, proveniunt. Cum vero fluidorum motus unice a partium solidarum conditione, nempe tono, robore, mo-

tuque systoles, atque diastoles dependeat; liquido apparet, fluidum illud cerebri, sive spiritum animale, qui solidorum motum regit, ac dirigit, primario ab hisce remediis præter naturam affici.

§. V.

Volatilis, ac penetrantis admodum indolis, quo narcotica agunt, elementum est, quod altius membranarum, & nervorum poris instar vaporis sese insinuans, purissimum illud, ac mobilissimum fluidum inquinando, tonum, ac motum solidis suffurat.

Scholion.

Fugacis, & penetrantis admodum naturæ elementum esse, quo vim suam narcotica exerunt, pluribus argumentis evincere potest. Primo enim forti, & longa coctione instituta cum aqua, omnis pene eorum virulenta vis in aura dissipatur. Deinde in unguento, vel epithemate capiti, aut aliis locis nervosis, ut pedum plantis, vel manuum volis, applicata, vel etiam tantum odore suscepta, soporem inferunt. *Dioscorides* opium solo odoratu soporiferum esse affirmat, & *Plutarchus* in *Sympos. lib. 3. q. 1. p. 648* memorat, vaporem a papavere procedentem, non caute observantibus, qui succum collegerunt, homines subvertisse. Tum non rectius eorum virus castigari, quam acidis, ut fœco cydoneorum, citri, aceto vini, spiritu vitrioli, quæ volatil e sulphur valide figunt, multiplici experientia chymica compertum est. Neque ignotum est, opium, lamina ignita tostum, privari fere penitus sua virtute. Graveolentis vero, & adversæ indolis omnia narcotica, & hypnotica, odore teste, exhalant vaporem, manifesto ingrati, quod alunt, sulphuris indicio.

§. VI.

Agunt maxime sulphure vaporoso, & graveolente in nervos ventriculi, & intestinorum membranas.

Scholion.

Sicut omnem remedium vim, & efficaciam primo, & proxime ventriculus cum intestinis experitur; ita eo magis id circa validiora, & quæ penetrantioris sunt naturæ, medicamenta obtinet. Opium vel aliud narcoticum sumatum, quam gri-

primum calore & humido dissolvi incipit, retros spargit vapores, quod dum nervosae membranæ in poros suscipiunt, fluidum illud, a quo earum tonus & motus pender, protinus amittit suam naturam. Hinc sensatio & morio quoque intestinorum peristaltica languidior fit. Nam si odor graveolens, hysteriarum exemplo, naribus susceptus, v.g. ex accensis plumis vel asa foetida, efferos motus in nervoso & membranoso systemate componendi tam præsentem vim habet; sique suaveolens vapor mox vehementibus spasmodis universam musculorum rempublicam pervertere potest; quidni etiam narcoticorum tetra exhalatio, fluidum celeritæ activitatis inquinando, motus sistere vel sufflaminare poterit. Celerrima vero est harum, quæ in nervos agunt, rerum efficacia, quod mox per universum nervorum systema dispergitur. Opiatum, simul ac fuerit assumptum, atque adhuc in ventriculo hæret, mox inclinationem ad somnum & dolorum levamen in diffitis etiam partibus infert. Exlerunt vero maxime omnium opiata suam efficaciam in nervos, unde in momento atrocitas dolorum, qui intestina torquere consuecunt, sese remittit: nausea vero & ciborum fastidium, interdum etiam, ubi satis virium est, vomitio sequitur.

S. VII.

Agunt etiam potenter narcotica in membranas cerebri, ubi arteriarum, quæ tenuissimis tunicis vestitæ sunt, elaterem & systolen valde minuendo, sanguinis ibi stagnationes & valorum capitis distensionem efficiunt, ita ut torporem, somnolentiam, mentem alienatam, insomnia terrores & phantasmatum plena causentur.

Scholion.

Neque ullum aliud quid in rerum natura tam celeriter sanum, & intelligentem hominem stolidum, & stupidum reddere potest, quam narcoticum. De datura res est notissima, de solano furioso ejusque baccis, quod sanos subito maniacos reddat, plures prostant observationes, quæ legi possunt apud Matthiolum Comment. in Dioscorid. l. 4. c. 69. item Wierum de præstigiis demonum lib. 3. c. 17. Mercurialem lib. 1. de

venenis cap. 13. Lobelium in adversariis suis pag. 103. Et quæ nostra est observatio, medicina, quæ seminis hyoscyami largiorem portionem habebat, liberalius ex incuria assumpta, hæmoptycus aliquot dies vigilans omnisque memoriæ & sensus experserat. Simile quidpiam ex pilulis de cynoglossa largiori dosi sumtis ad compescendam vomitionem annotavimus. Quin immo hyoscyamum exterius applicatum ad insaniam hominem redigere posse, ex Rondeletii fide Platerus prax. T. 1. c. 3. recenset. Qui pessimus horum medicamentorum effectus neque veteribus incognitus fuit. Hinc Cælius Aurelianus lib. 1. c. 4. inquit: facile mente alienantur, qui papaver aut mandragoram aut hyoscyamum bibunt, sed tunc pulsus est rarus. De opio vero rectissime Helmontius lib. de Lithiasi sentit: errant insigniter, qui maniam opiatum compescere satagunt, cum omne opiatum sit in se amens. Et lib. Retenta p. 82. Narcotica vix somnum conciliant amentibus quadrupla dosi, sed amentiam insuper augent. Spectat huc quoque obs. 78. Dec. 11. M. N. C. ubi dysentericus, injecto enemate ex hyoscyami libra una, statim temulentus factus, & in eo statu per sex septimanas permansisse legitur.

S. VIII.

Ob vim deleteriam stupefactiva antiquis & sapientioribus medicis valde semper fuerunt suspecta in sanandis morbis.

Scholion.

Placet in hujus rei confirmationem quædam ex innumeris testimonia adducere. Galenus in opio exhibendo semper fuit timidissimus. Et lib. 3. de medicamentorum composit. cap. 10. scribit: Corpora viventia ab omnium ex opio, hyoscyamo & mandragora compositorum usu mortificationis simile quippiam patiuntur. Hunc sequitur Celsus, pulcherrimus ille auctor, lib. 3. c. 18. ita pronuncians: Si medicamentis somnus est arcessendus, necessariæ hæc moderatio est, ne quem obdormire volumus, excitare postea non possimus. Et lib. 4. cap. 23. anodynus uti, nisi nimia necessitas urget, alienum est. Sunt enim ex vehementibus medicamentis & stomacho alienis. Pejora vero sunt, quæ recenset phanomena Scabianus Lan-

gus Composit. 108. cap. 48. Opium potum facit capitis gravitatem, gelationem & livorem: artuum sudoresque frigidos manare, præterea spirationem impedit, mentem soporat, sensus alienat. Trallianus quoque Lib. 3. cap. 5. memorat, quendam solo usu opii vocem & sensum amisisse, ut non potuerit amplius restituere. Neque reticendus est Aetius, qui optime noxas ab opiatīs Serm. 12. p. 221. describit, dum ait: Opiata nequaquam affectiones ipsas, in quibus dolores fiunt, curant, verum stuporem & sensus hebetationem, membris inducenda quietem, quandam doloribus obducunt. Et id ipsum ulterius lib. 9. pag. 102. idem auctor confirmat: sedant confestim dolores, causam vero intus reservant, & aut paulo post animi deliquium inferunt & mortem, aut diuturnos & indissolubiles affectus reddunt. Ac profecto hi effectus tam celeres & noxii, quos omnis ætatis medici a summis somniferis annotarunt, non sunt nihili prorsus habendi, sed potius de principio intus latente valde activo & ad nocendum potente præbent testimonium. Quo magis medici circumspiciunt cum hisce remedium generibus agere debent.

§. IX.

Utut hisce medicamentis multum noxæ & periculi subfit, adeo, ut non longe a veneni natura recedant: tamen omni tempore magnum præsidium in anodynīs, hypnoticis adversus graves præsertim dolores & fluxiones tum antiqui, tum recentiores quæsiuerunt.

Scholion.

Quid enim dulcius & jucundius est, quam a dolorum tormentis atrocibus liberari. Accedit, quod ea sæpe dolorum sit indoles, ut, si diutius durent, vires animi & corporis frangendo, morbum alias benignum lethalem efficiant, veletiam ipsi soli mortem accersant. Quicunque itaque hos tollere & tanta pericula avertere scit, is profecto egregiam & fere divinam miseris ægrotantibus opem & solamen adfert. Quare si vetustissimas medicamentorum compositiones spectemus, quas maxime congestit Scribonius Largus, item Celsus, plura ibi contra dolores & fluxiones antidota reperimus, quæ fere, ceu basin, o-

pium recipiunt. Exemplo possunt esse celebratissimum illud Cassii antidotum, descriptum a Scribonio Largo Composit. 120. cujus etiam meminit Celsus lib. 6. cap. 14. pag. 239. Porro theriaca, mithridatium, aurea Alexandrina, requies Nicolai, triphera magna Nicolai, Philonium; a recentioribus autem fere infinite præparationes, correctiones opii, & ex hoc adornata compositiones prostant, ut volumen iis enarrandis vix sufficeret. Sunt, qui ceu universale, omnium morborum curationibus idoneum opium celebrant. Sunt, qui panaceas ex eo eliciunt; sed profecto validissime optandum esset, ut quidam ex medicis celebrioribus inde prædicandis huius remedii laudibus parciores fuissent. Neque enim ulla medicina tam impune oppressit & necavit homines, quam hæc ipsa, nostris præsertim temporibus. Meretur hæc de re legi Cl. Stahliani Dissert. de impostura opii. Ego hoc loco præterire nequeo, quod nostris temporibus nimium invalescat mos, nimias hæmorrhagias vel etiam dolores compefcendi gratia pilulis de cynoglossa utendi, quæ tamen, quum habeant & opium & semen hyoscyami, & ingentem capitis stuporem sæpius relinquunt, cautissime omnino adhibendæ sunt. Neque unquam, ubi mitiora rem expedire possunt, ea dare oportet, sed tamen hac cautione, ne corpus valde viribus dejectum sit.

§. X.

Omnia, quæ stuporem inferunt, in ventriculi & intestinorum vitiis cautissime vel nunquam offerre oportet, quia nec ullum remedii genus tam inimicum naturali tono, & motui partium nervosarum est, eumque lædit, quam ejusmodi auxilii genus.

Scholion.

Ad valetudinem tuendam & ægritudines corpore arcendas nihil æque juvat, ac robor, & motum primarum, ut vocant, viarum custodire incolumem, eo quod saluberrima illa per alvum excretio, qua modo sordes, quæ ex digestionem remanent, modo quæ ex universo corpore huc confluunt, expurgantur, ab hoc ipso maxime dependeat. Ea itaque segniore fa-

Sta, vel penitus intercepta, ingens vitioforum humorum ibi collecta colluvies, & dare & fovere morbos confuevit. Nihil vero tam repente intestinorum peristalticum motum minuit & intestinalem excretionem supprimit, quam sedativum & anodynum, ipsa testante experientia. Nam sicut omnia remedia, ita etiam validiora, & quæ motum sistunt, in ventriculum & intestina primum & primario suam exerunt efficaciam.

§. XI.

Res periculi plenissima est, ubi ventriculus, & intestina ad inflammationem & sphacelum inclinant, vel ubi magna humorum in corruptionem prona impuritas est, opiata & anodyna propinare.

Scholion.

Stasis & quietem sanguinis firmam in vasis, quæ inflammationis productrix est, nisi opportune discutiatur, in sphacelolam putredinem abire, extra dubitationem est positum. Quodocunque itaque atroces has partes exercent dolores vel spasmus, corporaque sunt infirma vel impura certe haud parvum imminens inflammationis est periculum. Prudentis itaque est, in dysenteria, in passione iliaca, colica spasmodica & atroci cardialgia, probe & vires ægrotantium & tempora morbi atque humorum dispositionem intueri, si sedativa exhibere velimus: alias, loco exoptati solaminis, mortem accersimus. Ita legimus apud probatæ fidei auctores, ab opiatis per os assumtis, vel per elyterem infusis, lethalia mox symptomata exorta fuisse. vid. *Thonnerus in observat. lib. 3. c. 5* *Waldschmidtus in Dissert. de noxa opii*, *Tulligius de Opio pag. 46* *Sennertus lib. 6. Præceos p. 3. cap. 1. jr.* *Marcellus Donatus in historiis medicis mirabilibus.*

§. XII.

Quum sedativa & stupefacientia tantam vim robori intestinorum inferant, ut illud labefactent & tantum non penitus evertant: ideo nihil & producendæ & fovendæ hypochondriacæ passioni tam opportunum est, quam crebrior horum medicamentorum usus.

Scholion.

Morbum, qui dicitur vulgo hypochon-

driacus, ex continuis inflationibus & spasmodicis ventriculi & intestinorum canalibus plene nervi fieri, eumque excretionis alvinæ suppressæ, & inde ingentis vitioforum humorum congestionis obortæ productum esse, certissimum est. Cum vero hæc remedium genera alvo cohibendæ admodum sint dicata, vim & robur intestinorum minendo, quid iis exitiosius in hoc morbo excogitari possit, ego quidem non video. Non semel, sed aliquoties, quod sancta fide testari possum, a solo immoderato adstringentium opiatorum usu, in diarrhææ vel dysentericæ fluxu coercendo, vel cohibendo intermittentium impetu, molestissimum hypochondriacum, quod in feminis hystericum dicitur, malum, & quod per omnem fere reliquam ætatem homines misere exercuit, enatum animadverti. Et si quis symptomatum, dolorum nempe in hac passione sævitiam paullo frequentius anodynus infringat, profecto ad tempus quidem allevamentum quoddam adfert, sed contumacia malum auget.

§. XIII.

Sunt etiam sedativa & maxime soporifera & stupefacientia admodum infensa capiti ejusque morbis, quia carotidum, quæ ex tenuissimis tunicis conflata sunt, motum & pulsum languidiorem reddendo, valde tardum sanguinis per caput faciunt circuitum. Unde sanguinis ibi factæ stagnationes graves pariunt morbos.

Scholion.

Multum interest, ut caput a morbis immune maneat, membranarum cerebri tonum & sanguinis circuitum per hoc ipsum integrum ac saluum custodire. Nihil vero præter omne vaporosum, graveolens, & quod fortem spargit odorem, nervosis cerebri tunicis infestius est. Nam sistitur inde earum tonus & robur, minuiturque vis illa arteriolarum systaltica & elastica, atque ideo tardior fit sanguinis per caput progressio, quam humoris serosi secessio sequitur, ex qua præcipui capitis morbi, ut paralytis, memoriæ abolitio, aponia, auditus difficultas, affectus soporosi, hemiplexia, & dolores fixi suam trahunt originem. Vel etiam a vasorum cerebri nimia, ob infarctum sanguinis, distensione

melancholia, cui non raro phantasia plane corrupta, spectrorum visio, & insomnia terribilia junguntur, item mania, quæ facile in furorem transit, natales suos ducunt. Hisce morbis & ingenerandis & fovendis vaporosa hæc & stupefactiva maxime sunt accommodata, neque ego semel, sed aliquoties vidi, ab incauto horum remedium usu mitiores capitis morbos in gravissimos transmutatos, adeo ut capitis dolor in affectum soporosum, hemicrania in fatuitatem, paralytis in apoplexiam, vertigo in epilepsiam, auditus difficultas in surditatem degeneraverit.

§. XIV.

Quum tam inimica & cerebri & intestinorum membranæ sint anodyna & opiata, minuendo harum partium vim acrobatur, maxime omnium infantes & senes cavere ab eorum usu oportet.

Scholion.

Duplici ex causa & infantibus & senibus exitiosa sunt sedativa. Primo, quod alvinam excretionem retardant, deinde quia systemati nervorum & membranarum imbecillitatem quandam inferunt. Utrumque & senibus & infantibus perniciosissimum est, quia morbi, has ætates infestantes, vel ex alvo adstricta, vel ex debilitate cerebri & nervorum prognascuntur.

§. XV.

Certæ & indubie experientia est, infantes ab anodynis paullo liberalius datis ingenii & memoriæ stuporem longius durantem contrahere.

Scholion.

Siquidem in tenerrima illa membrana-rum cerebri apud infantes structura facta gravior læsio non tam facile diluitur. Pre-eximum & sapiens est monitum Stalpartii vandel Wiel, qui Cent. 1. obs. 42. inquit: Caveant atque observent, quotquot cura sue infantes traditos custodiunt mulieres nutricesque, ne illis, quamprimum molestia ac dolore afficiuntur, anodyna propinent. Contingit enim sæpenumero, ut quamvis non occidant, in intum tamen cerebrum nervosque debilitant ad summumque tremorem paralytin & fatuitatem excitent. Huius sententia est etiam Willisius, in Pharm.

P. 1. p. 191. cum inquit. Ab hoc pharmaco ingenii tarditatem & stupiditatem, alios amentiam contraxisse scio.

§. XVI.

Anodyna & opiata nocentissima sunt valde debilibus, vel ætate vel morbo fractis, item ubi pulsum est languor, motuum defectus in succorum corruptionem prona dispositio.

Scholion.

Perpetuum in praxi medica debet esse monitum, primo, ut nunquam valida sedativa propinemus, ubi virium est infirmitas, ubi pulsus, qui semper ab exhibitis opiatiss fit minor, est debilitas. Secundo, ubi viscerum adest infarctus & atrox, ut in morbis chronicis, nunquam fere utilia sunt, & tertio, ubi ingens sanguinis & humorum est impuritas, ut in cacoehymicis, scorbuticis: in quibus ad sistendum dolorem vel spasmus paullo immoderatus datum opiatum lethiferum est, sphacelum quia inducit paratissime. Quarto, ubi diutius inhaerens atrox dolor admodum vires debilitavit, parcius ea remedia tentare oportet, ne post maiorem virium lapsum & sudorem paresis vel alius nervorum adfectus membra occupet. Quare semper præstat, si res postulat, in morbis incipientibus, ubi vires semper sunt firmiores, quam ubi per vim continui morbi exhaustæ sunt, hæc auxiliorum genera adhibere.

§. XVII.

Quoniam duo doloris sistendi capita ac veluti scopi sunt, doloris nempe magnitudo atque atrocitas, pulsum durities, & robur, videtur profecto, si hæc adsunt, tentandum gypnoticum esse, præsertim si dolor a causa quadam externa enatus fuerit.

Scholion.

Per causam externam eam volumus intellectam, ubi a vermibus, a calculo, a dente prorumpente, a punctura tendinis vel nervi, discissione unguium, vel profundiori clavo in pedibus atrox nascitur dolor, qui non raro ingentem symptomatum insultum, quin ipsam mortem post se trahit.

§. XVIII.

Sicut in genere omnia leniora, cunctiora, præferenda sunt validioribus; ita ad levandos etiam dolores, si mitioribus possumus esse contenti anodynis, non facile ad fortiora confugiendum est.

Scholion.

In mitiorum classem, sulphur ex vitriolo anodynum, & spiritum nitri dulcem bene præparatum, ex vegetabilibus crocum, nucistam, ex suaveolentibus moschum & ambram, ex præparatis oleum chamomillæ & millefolii verum referenda esse existimo. Atque etiam huc pertinet opium, saltem cum aqua pluviali depuratum, & adjectione analepticorum, aut purgantium, aut alexipharmacorum dextre correctum. Plura vid. in *Diff. nostra de correctione opii*.

C A P U T VIII.

De ceteris medicamentis virulentam naturam referentibus.

§. I.

PRæter supra allata veneni vim habentia medicamenta, sunt adhuc alia, nocendi virtute instructa, quæ improvide ex errore medentium usurpata & gravium tymptomatum & mortis sæpius causam præbere possunt.

Scholion.

Horum in numero & classe sunt cantharides, nux vomica, & medicamenta ex metallis, auro, venere & saturno parata, quorum non adeo tutus usus est.

§. II.

Cantharides penetranti caustico sale polent, quo inflammant & vesicas excitant, atque ideo solidis partibus vim quandam inferunt.

Scholion.

Acrimoniam salis volatilis, quod ejusmodi insectis inest, satis abundeque inflammatoria & vesicatoria earum vis demonstrat, quam promptissime in cute, si ei applicentur, exerunt. Et præterea luxuriantem carnem absumunt; nam si emplastrum vesicatorium, in globulum re-

ductum, fonticulo, qui ob carnem exsuperantem conglutinari incipit, imponitur, carnis excrecentia statim tollitur, & fluxus ichoris promovetur.

§. III.

Sal volatile cantharidum causticum, si vel interne vel externe usurpentur, ductus urinarios maxime petere & spasmos corrumpere solet; unde plerumque ardorem & difficultatem urinæ, quandoque etiam mictionem cruentam efficiunt.

Scholion.

Sicut omne virus fere peculiarem & propriam in certas, quas afficit, partes nervosas vim habet, ob convenientem forsitan pororum particulis veneni structuram, ita etiam mirabile, cantharides, & introsumptas & exterius applicatas, in ductibus istis nervoso membranaceis, qui & segregandæ, & retinendæ & emittendæ urinæ destinati sunt, vim suam causticam & spasticam exerere, id quod satis abundeque ex observationibus fide dignissimis liquet. Legi hanc in rem possunt *Misc. Nat. Cur. D. 2. A. 8. Obs. 137. it. Dec. 2. A. 10. obs. 133. it. Bartholinus Cent. 5. Hist. 21. it. Hist. 82.* urinam quoque cruentam non raro reddit, observante Joanne Langio *Epist. 47. it. Henrico ab Heer Obs. 9. Raygerus l. 2. scribit*, se plusquam centies a vesicatorio applicato urinæ difficultatem & suppressionem observasse.

§. IV.

Neque tantum in urinariis vis erodens cantharidum vis subsistit, sed & alias nervosas partes vehementer stimulando dolores accendit.

Scholion.

Referunt *Misc. Curios. Dec. 2. A. 7. obs. 236.* juvenem pro stimulanda venere binas cantharidum drachmas vino infusas potasse, unde in inquietudinem, graves dolorum cruciatus, & animi deliquium incidit. *Hildanus Cent. 6. obs. 98. & 99.* a vesicatorio ex cantharidibus febrem, dolores & urinæ ardores notavit.

§. V.

Quoniam sal volatile illud causticum, etiam per usum externum, in universum nervosorum partium systema penetrans, eas contumaciter, non sine periculo & exacerbatione

in inflammatione meningum, ventriculi, & ubi delirium & convulsiones sunt, vel ea metuenda, vesicatorium applicatur.

Scholion.

Peccant in eo sæpius medici, quod præfente in acutis febribus delirii vel convulsionum periculo ad vesicatorium, tanquam ad sacram anchoram, confugiant. Quam tristis sæpe sequatur eventus, brevi post auditis istis symptomatibus, & ipse didici experientia, & aliorum hac de re observationes id confirmant. vid. inter alia obs. 131. Dec. 11. A. 9. *Miscell. Nat. Curios.* ubi *Cl. König* exempla adfert febre maligna laborantium, delirii, vigiliis & inquietudine adfectorum, quibus applicata vesicatoria intensissimos dolores, ardores, fummos, ac si pars æneo igne torreretur, & capitis incendium cum convulsionibus epilepticis funestis concitarent, id quod etiam *Thonerus lib. 1. obs. 20.* variis exemplis confirmat. Et *Baglivus pag. 68.* phreneticis valde perniciose vesicatoria esse scribit, quia omnes iis usi in pectus ruebant, & maxima ex parte convulsi moriebantur. *Gerhardus Columba de febre pestilenti* disquod ea in tenellis hac febre laborantibus, ne ob dolorem ansam convulsionibus dent. Horum quoque usum valde noxium in variolis deprehendit, quia non multo post secutæ sunt convulsiones, dubio procul ob dolorem, quem excitant, præsertim quando eo tempore adhibentur, quo ardentissimus in exulceratione manuum dolor urget: ex quo certe, mea quidem sententia, juvenes sensibilibus texturæ, præsertim si confluentes sunt, moriuntur, eo quod atrocissimus ille dolor membranas cerebri in consensum rapiendo, mox delirium & convulsiones suscitaret.

S. VI.

Quamvis cantharides virulento quodam & læpius cum noxa agant principio, tamen in febribus continuis, etiam malignis, ubi pulsus sunt languidi, sopor & torpor capitis urget, & petechiæ, variolæ, morbilli, purpura, podagra, erysipelas retrocedunt, non sine emolumento vesicatorio ex cantharidibus nuchæ, & carpis manuum imponi, observationes practicæ testatum faciunt.

Scholion.

Mercurialis inter alia auxilia vesicantia in peste, ut præstantissima *lib. de peste c. 26.* commendat, & *Gerhardus Columba* ex brachiis applicata in retrocessione morbillorum & variolarum magnificat. *Ch. Waldschmidius in Miscell. Dec. 1. A. 11. Obs. 214* scribit: *Nunquam me fessellit vesicatoriorum usus in morbis malignis. Neque vero aliaratione & tempore juvant, ubi motus solidorum & fluidorum deficiunt, motus arteriarum languidi sunt & vis quasi natura fracta, dum penetranti illo, quo prædita sunt, stimulo universi corporis tubulos nervoso musculares ipsasque arterias de novo animant, easque ad vividiorum contractionem & systolen invitant. Quæ de causa ab eorum applicatione pulsus ante depressi sese attollunt, parvi majores fiunt. Ex quo apparet, non sine cura & cautione in pulsu forti & celeri vesicantia applicanda esse, nisi dolores, febres, inflammationes accendere & phrenitidem accerere velimus. Ex his quoque credo facile apparere rationem, cur in vetustis & rebellibus hemicraniis, cephalalgis, doloribus ischiadicis, ophthalmia inveterata, interne vero in hydropo cantharides maximum levamentum adferant; siquidem irritando nerveas tunicas fortiores reddunt arteriarum systolen, quæ universa sanguinis & humorum massa velociori cursu per vasa fertur, & veteres subinde obstructions hac ratione resolvuntur.*

S. VII.

Inter medicamenta suspecta & quæ virus quoddam reconditum alunt, ut adeo plus damni, quam utilitatis ab iis expectandum sit, merito nux vomica referri debet.

Scholion.

Nux vomica duplicis sunt generis, alia sunt majores, alia minores: illas arbor, quæ dicitur *Caniram* & in *Horto Malabarico pag. 67.* descripta est, profert, eæque sunt officinales. Minores sunt fructus arboris *Timorensis*, quæ lignum colubrinum suppeditat. Utræque sunt amaræ, sed sub amaritie virus quoddam latere, ex symptomatibus, quæ præsertim in animantibus producant, diducamus.

Quam

§. VIII.

Quum canibus nuces vomicae oblatae brevi temporis intervallo omnis generis musculos & artus, neque minus diaphragma atque ventriculū & intestina in vehementes convulsivas tractiones & constrictiones conjiciant, quas post subita mors sequitur; recte ideo concluditur, eas non sine periculo in usum, praesertim si is promiscuus fuerit, esse vocandas.

Scholion.

Experimenta illa, quae cum nuce vomica in canibus *Cl. Wepserus* perfecit in *lib. ejus de cicuta aquat. cap. 13. pag. 194. & seqq.* pulchra sunt & lectu utilissima. Atque horrendas convulsiones tam in internis, quam externis partibus nervoso-membranosis eas concitasse animadvertimus. Quamquam vero nonnulli ex medicis hoc simplex animalibus, non vero humano corpori infestum esse contendunt, ego tamen minime hisce ex toto adfentiri possum; nam legimus apud *Matthiolum*, pauca nucis vomicae quantitate mulierem jam senescentem esse extinctam. Et ipse novi exemplum, ubi puellae decem annorum ad pertinacem vincendam quartanam grana 15. nucis vomicae duabus vicibus propinatae fuerunt, quae brevi post summis anxietatibus praecedentibus & ad vomendum conatibus extincta est; quo magis apparet, quam periculosa sint ejusmodi experimenta, sine ratione & cautione instituta, ubi utique satius est cum *Celso* nullum ejusmodi experimentum tentare, ne medicus occidisse, nisi servasset, videatur.

§. IX.

Quamvis sit venenum summe activum, vehementer genus nervosum convellens nux vomica; tamen ut aliis venenis, ita etiam huic non omnis laus & virtus detrahenda est, & non modo verisimile est, sed & ipse usus docet, in morbis languidis, ubi natura ad motum, & ad excretionem quasi est excitanda, alexipharmacis aliis hoc medicamentum mixtum non leve auxilium ferre posse.

Scholion.

In hac re maxime observatio *Fallopiae* me confirmat, qui in *Tract. de tumoribus praeternaturalibus cap. 27.* adseverat, in pe-

ste nucis vomicae scrupulum unum vel duos & quandoque drachmam unam pro dosi adsumtam magnum sudorem excitasse, & quibus hic sudor accidit, eos evasisse. Neque existimo, citra experientiam & usum tantopere olim celebratum fuisse *Electuarium de Ovo*, Maximiliano I. Imperatori oblatum, de cujus eximio effectu idem *Wepserus l.c.* refert, ipsi peste periculose aegrotanti parentem suum portuinculam *Electuarii de Ovo* in aceto rosaceo solutam propinasse, inde mox obdormivit, tota nocte sudavit, mane surrexit emergente sub axilla dextra bubone parvo, qui citra suppurationem evanuit. Ex quo rursus apparet, non omnia venena esse in medendo respuenda, sed haec velut heroica auxilia magnam observationem & prudentiam in medentibus desiderare. Ceterum de nuce vomica ejusque effectibus & symptomatibus, quae sumta excitat qui praeter *Sennertum lib. 6. part. 7. cap. 20.* copiosius & accuratius scripserit, novi neminem.

§. X.

Ad medicamenta veneni loco habenda pertinent etiam metallica ex auro, ex venere non recte preparata vel usurpata, item omnis generis saturnina.

§. XI.

Aurum est corpus mercuriale, naturae fixissimae & compactissimae, sique aqua regia solvitur, & solutio coagulatur, tam corrosiva evadit, ut fere mercurium sublimatum in corrodingo amuletur.

Scholion.

Equidem aurum, per solutionem corrosivum redditum, in eo discrimen quoddam recipit a caustico mercurio, quod illud fixioris naturae in ventriculū potissimum agat, hoc vero indolis penetrantioris magis & volatilis in diffitas corporis partes vim suam evibret; sed tamen utrumque ob corrosivam virulentiam, & gravia symptomata & ipsam mortem accersere potest.

§. XII.

Aurum salibus adsociatum stimulando primas vias purgat, vel nimium tunicas nerveas ventriculi, & intestinorum lacessendo inimicos spasmos concitat.

Scho.

Scholion.

Aurum fulminans licet bene præparatum sit, tamen majori dosi vel in pulvere vel in pilulis datum alvum fortiter subducit, & aliquot sedes cum torminibus movet, sine omni dubio ob particulas menstrui salinas, in ejus poris adhuc derelictas; mirum quippe est, quomodo salia vim hujus metalli intendunt. Nam si quis granis tantum duobus auri fulminantis drachmam semis salis cujusdam v.g. arcani duplicati adjecerit, omnibus his invicem bene trituras, ita vis intenditur hujus remedii purgativa, ut vel decem exinde sedes non sine contorsione abdominis moveantur.

§. XIII.

Aurum fulminans non rite edulcoratum inque pulvere paullo majori dosi datum tam vehemens est, ut ventriculorum vel intestina interdum corrodant, idque magis fit in subiectis tenerioribus, & ubi prima regio corrosivis cruditatibus obfessa est.

Scholion.

Neutiquam is noster est animus, ut aurum, quod dicitur, fulminans, aliaque ex nobiliore hoc metallo parata, in curationibus ex toto damnare & rejicere velimus, cum probe nobis cognitum sit, mercurium vivum, auri connubio fixatum, incomparabile esse præsidium. Id tamen inficiari non possumus, ea insecure sæpius fieri medicamenta per salia, si ipsis intime admisceantur, sive ea extrinsecus, sive in corpore demum accedant. Tunc enim aurum non secus ac mercurius corrosivum quasi in venenum armatur. Vidimus quartanariis, hypochondriacis etiam ad quatuor vel sex grana tantum aurum fulminans datum tormina, spasmos atque anxietates cum sudore extremorum frigidum, languore, immo animi defectione excitasse. Idem medicamentum teneræ constitutionis virgini, ex rheumatica febre laboranti, virides cum summa anxietate vomitiones, quas brevi tempore animi deliquium & mors sequebatur, contulit.

S. XIV.

Infantibus, si a lacte corrupto ægrotant, & virides feces, quæ corrosivos testantur succos, ejiciunt, aurum fulminans præbere valde perniciosum est.

Scholion.

Memini, olim a medico, magni quidem nominis, sed temeritate omnibus superiore, infanti dimidii anni, ex corrosivo lacte ventris torminibus vexato, fulminans aurum ad sex grana pro una dosi in pulvere oblatum; ubi paulo post summa anxietas, inquietudo cum extremorum frigore, convulsiones, & mors secuta fuit. *Cl. Rivinus, Professor Lipsiensis*, memorat in libello *Pathologico Therapeutico*, ab auro fulminante mortuum infantem, in cujus intestino, facta sectione, foramina reperta fuerunt.

§. XV.

Aurum fulminans aliaque ex auro concinnata tutius in pilularum, quam pulveris forma exhibentur.

Scholion.

Uti aurum omnium, quæ in tota rerum natura reperiuntur, est ponderosissimum, ita etiam medicamenta ex eo parata gravia admodum sunt. Hinc fit, ut non facile e sede sua possint dimoveri. Ita aurum fulminans, si in cochleari cum vehiculo deglutendum offertur, vix ac ne vix quidem elui ex cochleari poterit. Igitur gravis hic pulvis, descendens in ventriculorum fixam quandam sedem ibi occupat, & a succis occurrentibus corrosivis vim deletariam assumens, vehementer eam partem, cui inhaerescit, lancinat atque erodit, unde gravia nervosi generis pathemata nascantur necesse est. Id malum vero præcaveri potest, si ejusmodi gravia aliis forma pilularum misceantur. Tum enim successive fit in ventre dissolutio, & graves metalli partes non in unum coeunt, nec unam partem occupant, sed hinc inde parietibus ventriculi, & intestinorum inhaerent.

§. XVI.

Alia quoque ex auro corrosiva, quæ venditantur, remedia non omni periculo & noxa vacant.

Scolion.

Venditat quidam empiricus chymicus in hoc districtu pulverem, ad tria grana singulis diebus sumendum, in doloribus podagricis, quos tribus dosibus se sublatorum promittit. Accepit eundem pulverem vir generosus, annorum 60. sed admodum sensibilis constitutionis, atroci podagrico dolore vexatus, & altero die statim cessavit omnis dolor. Cum vero alteram dosin circa somni tempus sumisset, post mediam noctem maximis anxietatibus, ventris torminibus, inquietudine exagitatus fuit. Mane caput ob vertiginem & virium languorem vix atollere poterat. Animi postea deliquium & ipsa mors successit, & sic sanus alias & robustus vir brevi interemptus fuit. Cognati miserunt ad me aliquot doses pulveris, qui saporis admodum constringentis & corrosivi erat, ut longo tempore amarulentus & quasi venereum referens sapor non potuerit ex lingua detergi. Sive ex auri, ut vulgo fertur, sive ex veneris & mercurii prolapia hic pulvis prodierit, certum est, corrosione intestinalium tunicarum eum nocuisse. Quod vero ad ejusmodi remedia interdum atrocissimi dolores repete conquiescant, id meam quidem sententia sit, quod genus nervo sum afficiendo, etiam ex extremis partibus validioribus stricturis materiam peccantem ad interiora celeriter repellant, sed majori certe damno atque periculo. Monendi proinde etiam sunt omnes illi, qui arcana ex auro venditant, sub titulo pulverum vitalium, auri diaphoretici, qui tamen saporem ad venerem proxime accedentem adhuc præferunt, ne ea corporibus sensibilibus, & quæ spasmodicæ exercent, in liberaliori dosi offerant. Neque enim paucæ sese mihi obtulerunt observationes, ubi de summa anxietate præcordiorum post largiorem eorum dosin egrotantes conquesti fuerunt, ita ut inflammati ventriculi principium adfuerit.

§. XVII.

Naturam quoque valde corrodentem & virulentam possident ex venere parata, proinde rarius & magna cum cautione sumenda sunt.

Scolion.

Pertinent ad hanc classem vitriolum album, mere venereum, vitriolum Cyprium ejusdem ingenii, tincturæ vel crystalli veneris, item tincturæ lunares cœruleæ, quæ a venere tantum suum mutantur colorem. Quæ remedium genera ad vermes necandos & expellendos, ad quartanam contumacem expugnandam, atque ad morbum epilepticum vincendum a quibusdam majorem in modum commendantur.

§. XVIII.

Cavendum ab omnibus venereis corrosivis est, ubi corpora sunt infirma, cholericæ ac sensibilibus naturæ, & ubi spasmodicæ stricturæ ventriculorum & intestinalium exercent: circumspicte vero data non penitus usu & laude privanda sunt.

Scolion.

Vidi certe, a granis 15. vitrioli albi cum granis 10. croci sumtis, & desuper pingui jasculo hausto, in contumaci quartana vomitiones cum summis anxietatibus ortas, quibus aliquot diebus finitis ex toto febris desit. Eundem effectum a granis 6. vitrioli Cyprii notavi. Vidimus quoque a tinctura veneris *Helvetii* in infantibus vermes cum alvina colluvie secretos. Sed tamen fatendum etiam est, ab ejusmodi remediis, sub ventriculo infirmo & spasmodicis obnoxio, diuturnas anxietates, pectoris constrictiones cum spirandi difficultate, tussis sicca, nos non semel observasse. In memoriam mihi hoc loco incidit, medicum temerarium febrem acutam laboranti drachmam unam vitrioli albi cum aqua rosarum sumendi septimo demum die præscripsisse, quo sumto non multo post stranguilatus periit.

§. XIX.

In numerum eorum medicamentorum, quæ minus tuta, & tristibus exemplis quasi infamata sunt, jure meritoque ex factorum parata referri debent, quippe quæ salubri constringente vim suam perniciosam in tunicas maxime ventriculi & intestinalium nerveas, quas spasmodicæ adstringunt, exercent, & inde quoque in alias corporis partes virus suum evibrant.

Scholion.

Equidem in frequenti usu interno nostris temporibus non amplius sunt remedia ex plumbo parata, nisi quod saccharum saturni & ex eo paratam tincturam antiphthificam Grammanni præscribere etiam nunc solennis moris sit: a chirurgis vero & empiricis magisterium saturni, cerussa quoque ejusque saccharum ad sistendam gonorrhæam eo frequentius usurpantur.

§. XX.

Ex omnibus, quæ inimica naturæ sunt, nullum est, quod tam valide & tam graviter intestina eorumque tonum destruat, quam saturninum quoddam.

Scholion.

Equidem saturnina non sunt ejus generis, ut more aliorum venenorum cito perimant, etiamsi in paullo majori dosi prebeantur: tamen, repetita si fuerit etiam minor dosis, lenta morte homines tollunt, adeo ut plures sibi persuasum habeant, lentum illud venenum, quod Galli *la poudre de succession* vocant, saturninæ esse propriæ. Quemadmodum vero omnibus venenis propria & peculiaris indoles ac virtus est, quæ certas quasdam partes præ aliis gravius adficit; ita saturnina inimicissima sunt intestinis.

§. XXI.

Symptomata, quæ ex saturninis in corpore producantur, sunt maxime contumacissima alvi adstrictiones, atrociora tormina, colicæ convulsivæ, nausæ, vomitus, icterus, ventris intumescentiæ, gravitas in ventriculo, urinæ suppressio, color plumbeus; postea pareses, contracturæ, asthmata, lentæ febres, vertigines, & sæpius mors sequuntur.

Scholion.

Hiscæ symptomatibus metallurgi, qui saturninas mineras igne tractant, vel lithargyrium ponderant, aut fumum ejuscare hauriunt, si ad ventriculum descendit, torquentur. Neque ignotum est, figulos a fumo lithargyrii sæpe se pessime habere, sævisque intestinorum doloribus, & alvo pertinacissima frequentius corripiri. Neque forsitan adhuc ignoratur, quam funesta damna ante aliquot annos quidam lucri cu-

pidi, acidis vinis lithargyrii pulvere, ea dulcificandi causa, admixto intulerint, dum plures hoc modo e medio sublati sunt, cum colicæ convulsivæ, nausæ, vomitus, icterus, contumax alvi strictura, paresis, contractura, asthma, eos adorirentur, & elumbes quasi, pendulis artibus & resolutis enervati viserentur. Plura de hisce legi possunt in *Miscell. curios. Dec. 3. ann. 4. obs. 30. 92. & 100. item Dec. 1. anno 3. 131.* Item in nostra *Dissertatione de Metallurgia morbifica.*

§. XXII.

Propter vim naturæ humanæ valde insensam veteres saturnina venenis annumerare non dubitarunt.

Scholion.

Scribonius Largus de Compositione medicamentorum *Composit. 184. p. 101.* scribit, *Cerussam qui bibunt, vertigine urgentur, asthmate laborant, præfocantur. Juvat oleum, lac cum melle, cremor ptisanæ, aqua mulsa &c. Anazarbeus lib. 6. cap. 27.* inter symptomata lithargyrium haustum sequentia memorat stomachi, ventris & intestinorum gravitatem, cum magnis torminibus distendentibus, urinæ retentionem, tumorem ventris & plumbeam deformitatem. Quibus suffragatur *Casalpini lib. 3. cap. 24.* qui cerussam & lithargyrium venenis annumerat, & sequentia ab iis notavit symptomata, cum ait: *horum usum insequuntur gravitas in ventriculo, intestinis, visceribus, tormina vehementia, urinæ suppressio, corpus intumescit, color plumbeus est, valvulosa tormina incendantur, alvus supprimitur.*

§. XXIII.

Quam tanta noxa a saturninis intro sumtis corpori humano imminet: prudenter ii agunt, qui plane ejusmodi medicamentis, quæ plumbum habent, in curationibus abstinent, ut sunt saturni saccharum, & tinctura Grammanni antiphthifica.

Scholion.

Ego testari hic bona fide possum, me nunquam auspicatum vel diu durantem effectum ab ejusmodi remediis exhibitis annotasse. Læsus inde non modo fuit ventriculus ejusque digestio, sed & alvus adstrictior

Etior reddita. Plures, qui gonorrhœa laborarunt, in tumorem testium exinde lapsi sunt. Et merentur hanc in rem certe attendi, quæ de noxa salis saturni *Borelius Centur. 4. obs. 32.* observatione digna memorix reliquit: *Habui amicum, qui sacchari saturni nimiam hausit quantitatem, ut tanquam paralyticus & fere mortuus factus sit: rigeant membra ejus, & tamquam congelatus & apoplecticus erat.*

CAPUT IX.

De rebus venenatis in aere, interque esculenta & potulenta reperiundis.

§. I.

Sicut aer fluidum est, & menstruum ac vehiculum universale, quod omnis generis effluvia & exhalationes ex corporibus extrahit, & in se recipit: ita etiam subinde noxias & naturæ infensas detinet exhalationes, quæ spirando intus haustæ in summam perniciem hominem conjiciunt.

Scholion.

Aerem corpus esse fluidum, elasticum, materia æthereæ, quæ caloris fons & causa est, repletum, & quod inter sua interstitia copiosos vapores & exhalationes recipere possit, nemo ignorat, nisi qui plane rerum physicarum sit expertus. Neque vero illæ exhalationes, quas recondit, sunt tantummodo aquæ, sed & subriles terree, salino-sulphureæ, caloris vel solis actione attenuatæ, inque aerem diffusæ. Quemadmodum id apparet, dum ligna, carbones, gummata accenduntur, vel etiam mineralia ac metalla fortiter igne torquentur.

§. II.

Recipit etiam aeris fluidum multas graves & tetras exhalationes, quæ & nocent, & subinde etiam, imo cito mortales perimunt.

Scholion.

De hoc ne ullus quidem facile dubitavit, qui miasmata pestilentix & aliorum, quæ contagio infecta sunt, morborum per aerem ferri, inque alia corpora transmitti considerat.

§. III.

Ex virulentis & valde infensis exhalationibus primo fere loco habenda sunt ea, quæ ex carbonibus vivis & ardentibus in aera feruntur, eo quod non modo gravem noxam, sed & celeriter necem & hominibus & ceteris animantibus inferre possint.

Scholion.

Id quidem vix videtur credibile, tantam noxam, tantumque virus habere hunc fumum, quia quotidie homines carbones accendunt, neque tamen semper, sed rarius sanitatis vel vitæ damnum exinde perferunt; cum tamen res sit verissima, abunde id testantibus tristissimis exemplis, dum quidam ex hoc fumo, præsertim concentrato, celeriter opprimuntur, vel grave damnum accipiunt.

§. IV.

Jam inde a vetustissimis temporibus plures a fumo carbonum ardentium infectos physicosum pariter & medicorum monumenta referunt.

Scholion.

Cæsarem Jovinianum fumo carbonum in conclavi mortuum esse, testatur *Eutropius & Cellarius in notis ad libr. 10. cap. 10. item Galenus lib. 7. de usu partium cap. 8.* Plures historias in unum collegit *Marcellus Donatus in Historia Memorabilium pag. 107. Velschius in Sylloge Curationum & observationum inter Rhumelianas obs. 54. pag. 173. item Forestus lib. 9. obs. 4. Solenander in Consiliis Sect. 5. pag. 461. Chesneau obs. lib. 1. pag. 78. item Amatus Lusitanus Cent. 7. Curat. 33. pag. 58. Ex recentioribus histoire de l'Academie des sciences A. 1710. pagin. 727. Lossius in Observat. lib. 1. obs. 26. Lancisius de subitis mortibus lib. 1. cap. 4. obs. 2. pag. 136. Ramazzini in supplemento diatribæ de morbis artificum, & plura exempla a nobis notata legi merentur in Germanico a nobis conscripto Tractatu, *BedencKen von dem schadlichen Dampf der Holts Kohlen*, qui extat parte 5. Dissertationum, qua de valetudine tuenda agunt in fine.*

S. V.

Symptomata, quibus affliguntur, qui incautius hunc fumum ore & naribus hauserunt, sunt sensuum omnium oppressio & torpor, profundus sopor, ut quasi cataleptici videantur, mentis alienatio: alii, qui non tam copiose spirando hunc fumum attraxerunt, in graves cephalalgias, animi deliquia, aphoniam, summam artuum impotentiam viriumque languorem incidunt, qui difficulter discutitur.

Scholion.

Cælius Aurelianus lib. 2. cap. 10. tradit non aliter sese habere, qui ex odore carbonum sensuum oppressione vel torpore afficiuntur, quam catalepticos, qui oculos habent dissentos, dentium concidente junctura cum pulsu parvo atque imbecillo. Subito sensibus & motibus homines exinde privari Marcellus Donatus l. c. & Loffius l. c. item Solenander l. c. notarunt. Vehementem vero cephalalgiam, animi deliquia & mentis alienationem inde secutam Velschius, & Forestus loc. cit. prodiderunt.

S. VI.

Sectio perniciali hoc fumo enectorum cerebrum maxime affectum ostendit: dum vasa meningum nimium sanguine distenta, infarcta & inflammata invenerunt.

Scholion.

Id ipsum maxime advertere licet in *Histoire de l'Academie des Sciences* anno 1710 p. 727. ubi memorabilis & lectu dignissima ejusmodi observatio occurrit, qua docemur, quam lethiferum effectum in tribus hominibus hic fumus habuerit, & quæ post mortem in cerebro reperta fuerint. Neque forsitan adhuc ignoratur tristis ille casus, qui aliquot abhinc annis Jenæ contigit, ubi asperissima hyeme in humili, & parvo conclavi tres homines cita morte oppressi fuerunt, quem insuetum & rariorem casum rerum physicarum penitus ignari omnibus viribus dæmoni adscribendum esse contenderunt. Qua de historia consuli potest nostrum judicium, item *Responsum facultatis Theologicæ, Juridicæ & medicæ Lipsiensis*.

S. VII.

Omnia & singula symptomata, quæ ex

fumo carbonum ardentium immoderatus hausto contingunt, satis abundeque plenum ac restatum faciunt, huic fumo, præter vim suffocativam, omni fumo concentrato communem, inesse narcotin inferens sive stupefactivum magnæ activitatis principium.

Scholion.

Nec hic fumus, si valde fuerit compressus & in unum collectus, duplici ex causa. Primo enim solenne est, animalia ab omni fumo, etiam lignorum, accenso, item sulphuris, & qui ex fermentatione multi vel cerevisiæ fortiori prodit, suffocari: quia susceptus intra tracheam & vesiculas pulmonales vapor destituitur potentia illa elastica, quæ aer vesiculas istas & vasa pulmonalia expandit, ut liberior sanguini pateat transitus. Deinde hoc vapore repletus totus pulmo, ob impenetrabilitatem & resistantiam, difficulter aeris etiam purioris illapsam admittit. Porro cum vapor ille narcoticæ virtutis poris vavorum & membranarum per nares, fauces & pulmones mox altius sese insinuet, more aliorum narcoticorum statim elaterem & systolen arteriarum, quæ in meningibus sunt tenuissimæ, infringit, & tandem penitus tollit, unde ob deficientem arteriolarum capitis systolen sanguis ibi stagnat & congeritur, unde sopor, torpor, mentis alienatio & omnium sensuum privatio, animi quoque defectio non secus ac a narcoticis contingunt.

S. VIII.

Quoniam vapor carbonum vel ab intenso frigore, vel in conclavi minus spatiofo nimis coarctatur, non mirum est, tunc demum pernicialem, vel etiam lethalem noxam ab accensis carbonibus homines experiri; minus vero, si in loco libero, patente & spatiofo hic fumus continetur, per quem aer transit & movetur, id contingere.

Scholion.

Ex hoc jam apparet clarius, cur sub algidissima, quæ anno 1709. & 1715. incidit, hyeme complures ejusmodi funesti casus hinc inde, alias, fere inauditi, acciderint. Possem enim vel decem mihi notas recensere ejusmodi historias, illi per omnia

similes, quæ contigit Jenæ. Servati autem sunt plures & ex mortis faucibus erepti, si quis statim auxilium tulerit, homines semimortuos in liberum & purum aerem transferendo, eorumque membra fortiter cum pannis fricando, vel sanguinem detrahendo. Ceterum ex hisce alatis illud in usum nostrum addiscere debemus, pessimum morem esse, hypocausta clausa accensis carbonibus calefacere, vel arandi frigoris causa ollas, carbonibus repletas, intraque muliebres vestes abditas, pedibus subjicere. Graviter enim inde lacerare foeminas, & caput torpore & gravitate affici, non una simplicis, sed crebra experientia perspeximus. §. IX.

Ejusdem fere noxiæ indolis est vapor, qui ex muris vel domibus recenter calce obductis exhalat, si quis in iis diutius versetur, vel noctu dormiat. Experientia enim quotidiana & plures annotatæ observationes ejus noxam satis abundeque patefaciunt.

§. X.

Symptomata, quibus affligi solent, qui domos calce recenter illitas incolunt, sunt maxime febris, sternutatio fortis & diuturna, præfocatio faucium, infarctus pectoris cum febre lenta.

Scholion.

Notabilis profecto est historia, cujus meminit *Hipp. lib. 3. Epidem. agrot. 2.* ubi Hermocratem, qui decumbebat juxta murum novum, febris corripuit. Accidit ante viginti & aliquot circiter annos hic fatalis casus, dum tres filii, infantes adhuc, consiliarii aulici aliquot dies in camera, non ita pridem calce obducta, dormiverunt, & omnes intra duos dies angina suffocati perierunt. Generosus vir, ex vehementiori motu calefactus, adiit furnum, in quo paulo ante calx usta fuit, ex quo incidit in morbum quandam peculiarem, qui vocari potest sternutatorius, & per aliquot annos ipsi adhæsit. Sternutavit enim sapius centies, & hæc accessio facta est certis temporibus, præsertim, si quodam animi affectu fuerit correptus, aut si corpus fortius moverit, neque ulla medicina profecit. Novimus quosdam in pectoris infarctus cum vigilia assidua, lentaque febre fuisse delapsos, morte tandem insecuta. Ra-

mazzini de morbis artificum cap. 21. pag. 201. acuta febre inde correptus vix evasit, sed postmodum ipsi cum lenta febre diu coluctandum fuit.

§. XI.

Vapor calcis vivæ non sulphureæ, sed subtilissimæ, acris & corrosivæ indolis est, qui nervosis partibus in arteria aspera & in capite altius sese insinuans spasticis stricturis & commotionibus superius dicta symptomata accersit.

Scholion.

Quod in calce viva valde nocens & causticum residet principium, ex historia, quam addert *Tulpius lib. 3. c. 41.* luculenter adparet, ubi memorat, quod vir splendidus cum tota familia, quæ eidem accubuerat mensæ, in vertiginem, ardorem gutturis, vomitum & præcordiorum angustiam incidit. Neque hæc mala aliam habuerunt originem, quam quod ex pariete recens illito calcis efflorescentiæ in patinam deciderunt. Calcem vero tam acriter urere & erosione sua pungere intestina, manifeste docuit *Dioscorides lib. 5. ca. 91. & lib. 6. cap. 29.* Incidit hic mihi in memoriam pessimus temerarii medici cujusdam ausus, qui theologo magni nominis, cum ex pleuritide cum purpura complicata laboraret, manipulum calcis vivæ spiritu vini madefacto imposuit pectori, quo postridie extincto, locus ille valde rubicundus & arrosus vesiculique refertus apparebat.

§. XII.

Neque hoc loco prætereunda est gravis & tetra exhalatio, quæ ex lucerna extincta, vel levo hircino, vel ex sebacea candelâ extincta in aerem diffusa naribus hauritur, quæ subinde gravia symptomata excitavit.

Scholion.

Olaus Borrichius in Actis Hafniensibus Vol. 5. Hist. 86. narrat historiam cujusdam mulieris, quæ in formandis candelis occupata in respiratione difficilem, gravem cephalalgiam, vertiginem & oculorum ruborem incidit. *Forestus lib. 28. obs. 30.* ex foetore lucernæ extinctæ hysterica pathemata foetumque extinctum observavit. Alii ex sebacarum candelarum nito-

re in pulmonibus & capite maximas sibi noxas accersunt. Mira enim est odorum tam suaveolentium, quam graveolentium in genus nervosum potentia, ut mox quasdam mulieres inde in suffocationes, vel hystericas convulsiones conjectas fuisse legamus. Sed quod epilepsia & mors etiam ex fumo ellychnii extincti, naribus diutius suppositi, in dormientibus inferri possit, id clarius *Cas. 59. in Ammani Parænesi Critica* ostendit. Qui metalla in cryptis subterraneis fodiunt, a fumo ellychniorum plus periclitantur, & majorem spirandi angustiam contrahunt, quam a vaporibus metallicis, qui in imis terræ visceribus, nisi ignis accedat, non reperiuntur.

§. XIII.

Dantur etiam inter esculenta eaque frumentacea certi generis venena, magnæ ad nocendum, quin ad necandum efficacie & hæc inter lolium temulentum & secale corniculare nigrum, quæ duo gravissimorum epidemicorum malorum haud infrequentes causæ sunt.

Scholion.

Utraque hæc sunt venena, multum autem inter se ratione naturæ, ortus & virtutis differunt. Vidi tamen, nonnullos ex medicis ea invicem confundere, adeo, ut pro iisdem habeantur. Lolium temulentum vocari solet a *Casp. Hoffmanno* lolium avenaceum, *Wilder Haber* oder *Schvwindel Haber*. Vocari etiam solet gramen loliaceum, & describitur a *Rajo Hist. plantar. lib. 22.* Crescit in locis humidis vel æstate admodum pluviosa. Symptomata, quæ excitat, sunt cephalalgia, vehemens vertigo, sopor, genuum contabescencia, in quibusdam delirium, & temulentiam quandam excitat, si nempe pultem avenaceam comedunt, & avena a granis illis per cribrum non bene fuerit separata. Vomitus cum manifesto levamine fit. Quæ de re vid. *Misc. Curios. Dec. 2. A. 8. obs. 173. in Dec. 2. A. 3. obs. 186.*

§. XIV.

Lolium temulentum capiti maxime est infestum ob narcoticam, quam alere videtur, virtutem, quæ exinde patet, quia vertiginem ac torporem celerrime infert,

si in pane comedatur. Si autem ex frugibus, quibus lolium immixtum est, parantur cerevisiæ, valide inebriant. vid. *Mart. Scheekius cap. 19. de cerevisiis*. Jenæ ab usu loliacei panis quosdam in nyctalopiam incidisse, *Schnekius in obs. 133.* confirmatum dedit. Crescit vero hoc vitium non tantum in avena, sed & in hordeo.

§. XV.

Majoris virulentia est secale corruptum nigrum, quod corniculatum dici potest, propter cornicula nigra, sive grana secalis degenera, quod cum pane comestum gravissimas generis nervosi convulsiones, immanes dolores & alia funesta symptomata producit.

Scholion.

Crescere identidem id genus corrupti frumenti solet in agris humidis & sub æstate valde pluviosa: hoc non a secali separatam, sed cum pane pistum & calide maxime comestum, & olim & nostris subinde temporibus peculiarem morbum endemiū, veteribus incognitum, valde spasmodico convulsivum excitavit, de quo peculiaris *Traß. extat, a facultate Medica Marburg. 1597. editus, von der Kriebel Kranckheit oder ziehenden Seuche*, qui morbus tum temporis universam Hassiam aliasque vicinas regiones adflixit. Idem morbus anno 1648. item 1649. item 1675. in Voigtlandia graves strages edidit. Anno vero superiori 1717. idem morbus gravissime in Lusatia, in Misnia ex eadem causa desæviit, & hunc satis copiose & solide *Cl. D. Gottlieb Budæus in Cons. Med. von der Krampff Sucht* descripsit. Quo de morbo etiam legi potest *Obs. 234. Dec. 3. A. 6. & Cent. 5. Misc. Cur. obs. 82.*

§. XVI.

Symptomata, quibus venenum hoc frumentaceum infestum est, sunt gravissima, & ex vehementibus universi generis nervosi spasmis & hos subsequente atonia, & summa debilitate cerebri deducenda.

Scholion.

Primo hic morbus occupat artus & extremas manuum ac pedum partes, in quibus formicationis sensus percipitur. Quos.

Quosdam sub accessione vomitus corripit, sequuntur contractiones vehementes digitorum in pedibus vel manibus, quas contractiones in genibus, in scapulis, in cubito, in ore, labiis, cum intolerabili dolore, quandoque cum summi frigoris, interdum etiam incendii quodam sensu subsequuntur; quæ symptomata per certas repetunt periodos, & quandoque per aliquot & ultra septimanas perdurant. Quiescentibus doloribus incidunt in soporem & torporem plenarium mentis quæ sapiens alienationem, vertiginem, auditus difficultatem, membra manent rigida, ad motum inepta. In partibus membrorum extremis, sæpe vesicæ magnæ aqua repletæ, vel etiam tumores, qui in sphacelum abierunt, derelicti sunt, motu valde tardo procedente, ut ipsa ossa frustillarim delapsa fuerint, quod maxime annotatum a *Cl. Camerario, vid. cent. 5. obs. 82. item Brunnero in Misc. Cur. Dec. 2. A. 3.* Quosdam superveniens epilepsia e medio tollit; necat enim maxime infantes.

§. XVII.

Grana hujus corrupti, fecalis, venenato, sali subtili caustico, sulphuri ejus viscoso inhærenti, deberi videntur, quod peculiari plane ratione in nervosas partes grafatur, sæ vitiamque suam exercet.

Scholion.

Ut ut ad scopum directe medicum non pertineat scire, cujus generis sit illud venenum, & quomodo agat, cum sufficiat nosse, quos producat effectus, & quomodo illis sit occurrendum: tamen haud alienum videtur, quantum fieri potest, elementum, quo venenum hoc agat, scrutari, quod invento postea facilius remedium adversus illud accomodum inveniri potest. Quod autem, præter vaporem peregrinum sulphur, sal quoddam volatile causticum reconditum habeat, ex eo id dijudicamus, quod omnes, quæ in humidis & paludosis locis crescunt, plantæ, ob sal, quod alunt, causticum virulentæ sint: sub nimia enim humiditate oritur quædam corruptio, nunquam salis & sulphuris peregrini expers. Et sicut hæc grana ab exuperante quodam nutricao succo, ob dilaceratas quasdam fibras, crescunt; ita ille rore corrosivo & solis ardore adu-

flus alienam plane indolem induit, non secus ac videmus, eadem ratione prognasci fungos, qui omnes & singuli non expertes sunt acrimoniæ, adeo, ut quædam causticam virulentiam habeant. Deinde ipsa symptomata, ut spasmi, contracturæ, convulsiones & immanes dolores, vellicationem nervosarum partium valde penetrantem indicant, quæ a salino principio commodissime derivanda est. Quibus accedit, quod hæc grana ab animantibus, ut gallinis, anseribus, suis devorata, graves, imo lethales induxerunt contracturas, & muscæ quoque a lacte cum illis decocto, non secus ac a fungis venenatis interierunt. Vid. *Buddæus l. c. pag. 13.* Volatilem vero, ut omne venenum, naturam hoc corruptum habere frumentum, id indicio esse potest, quod grana illa diu in aere detenta & exsiccata innoxia observata sint, in pane vero adhuc calente comesta noxam intulerint. Denique mihi relatum fuit, adversus hunc morbum haud ulla in re præsentius fuisse auxilium repertum, quam in vomitu, in aceto, quod vim figendi habet, & in pinguibus copiose adsumtis, exterius quoque adplicatis.

§. XVIII.

Ad præservationem hujus sævissimi endemii mali, non possumus, quin sapiens *Galenus* monitum commendemus, quod reperitur *lib. 1. de aliment. facultat. cap. 37.* ubi prodidit, quod semina alienigena, & præsertim lolium & durum rotundumque ararum, quæ non esculenta sunt, item nigrum triticum, ex tritici mutatione generatum, quod lolio adhuc pejus est, deprehendantur, quæ comesta & capitis dolorem & ulcera prava in cute inducant. Hinc suadet, ut omnes pistores, & qui populo publice inserviunt, frumentum probe cribris expurgent, & prava semina seligant. Ex quo in ligni loco rectius colligitur, etiam veteribus non plane hunc morbum cum origine ipsius fuisse incognitum.

§. XIX.

Ex venenis, inter esculenta, quæ reperiuntur, non infimum locum tenent fungi, qui identidem ob copiosas pluvias, & ex mucoso & pituitoso superfluo lignorum succo solis calore progerminant, quorum

fere omnes alienam & naturæ adversam facultatem habent, quæ in quibudam plane deleteria est.

Scholion.

Ingens est fungorum copia & numerosæ species, & forma & colorum diversitate & qualitate inter se distinctæ, de quo Botanici maxime *Clusius*, *Bauhinus* in *universali plantarum Historia*, & *Stœvenbeeckius*, qui ex professo de ipsis scripsit, consuli possunt. Qui coloris nigri miniati sunt & punctulis diversisque coloribus notati, hi omnes pro malignis habentur.

§. XX.

Symptomata gravissima, imo lethalia, quæ a deleteriis fungis excitantur, sunt maxime vomitus, præcordiorum oppressio, ventris tormina, cardialgia, diarrhœa, animi deliquium, frigidus sudor, dysenteria, singultus, tremor partium.

Scholion.

Scribonius Largus cap. 66. pag. 107. hæc de eorum usu narrat: *pariunt nauseam, nequicquam magnopere rejiciunt. Præterea stomachi ventrisque & præcordiorum acutos efficiunt dolores, manante sudore frigido per artus.* *Forestus de venenis* obs. 2. pag. 36. solo interdum odore eos comitialis similisque cerebri morbi, imo subitæ mortis causam extitisse scribit, & mulierem ex esu fungorum in morbum gravissimum incidisse, & ab eo insanam permanisse refert. Plura exempla eorum, qui ex esu fungorum perierunt, vid. apud *Jo. Schenckium* in *obs. medic. lib. 7. item Stalpartium vander Wiel* cent. 1. obs. 40. *Hildanus* cent. 4. obs. memorat, symptomata pessima cuidam, qui manibus tantum fungos versabat, accidisse. *Ex Plinio* in *Hist. Nat. lib. 22. cap. 13.* quasdam familias inde periisse commemorat.

§. XXI.

Utne quædam fungorum species inter edulia concedi possint: tamen non plane expertes sunt malignæ cujusdam acrimonix, præsertim, si non bene elixentur vel præparentur.

Scholion.

Meretur sane hanc in rem egregius locus ex *Galeno* lib. 2. de medicamentorum

facultatibus cap. 69. adduci: *equidem novi ait, quandam, cui post boletorum non satis elixorum, qui innocentissimi esse putantur, usum largiorem os ventriculi pressum ac gravatum coarctatumque fuit, difficilemque habuit respirationem, & in animi deliquium incidit, & agre servatus demum est oxymeli. te cum hyssopo incocto.* *Cl. Sennertus* in *Instit. lib. 4. P. 1. cap. 3.* dicit, nullam esse ætatem, nullam corporis constitutionem, in qua non plus plerumque incommodi, quam commodi ex esu tuberum & fungorum proveniat.

§. XXII.

Symptomata, quæ celeriter in ventriculi & intestinorum tunicis & cæteris corporis membranaceis ac nervosis partibus fungi concitant, ab acrimonia subtili causifica provenire, vel id argumento esse potest, quod exsiccati & bene cum aqua calida eloti non ita noceant, & secundum *Galenum* acetum, & secundum *Celsum* lib. 5. cap. 27. oleum, si cum hoc inferbeant, eos plane omni noxa vacuos faciant.

Scholion.

Patet jam ratio, quare rei culinariæ periti cum butyro, oleo, aceto tubera & fungos bene fricare, vel etiam cum cremore lactis præparare soleant, ut usui aptifiant, sine qua præparatione nunquam utile erit, hos intus adsumere. Si quis vero forsitan venenatos quosdam comederit, ego nullum præsentius possem suadere auxilii genus, quam ut emeticum cum copioso lacte & oleo bibat, quod & temperandæ acrimonix & expellendæ ex ventriculi regione venenatæ materiæ erit accommodatissimum.

§. XXIII.

Corruptis alimentis, & quæ virulenti adeoque valde noxii quidpiam ad destruendos vitales corporis nostri motus aptum continent, annumerandæ sunt animalium ægotantium & ex morbo mortuorum carnes, quæ putredinem ipsis inhærescentem in corporis nostri succos propagant, & morbida corpora reddunt.

Scholion.

Sicut quivis peculiaris rei effectus primo per experientiam adstruendus, postea per

per rationem stabiliendus est: ita oportet primum circumspicere, num carnes animalium agrotantium noxam quandam corpori humano esu adfricent. Communis est hæc opinio, neque prorsus nihili facienda. Observatio legitur in *M.N.C. Dec. An. 6. Obs. 91.* quod quis morbidam, & ad collum tumefactam suam mactaverit, a cujus carne indurata, & salita comesta maritus cum uxore, & filiolo, præcedentibus capitis doloribus, vertigine, faciei intumescencia, & crebra lipothymia, mortuus est, adeo ut statim in omnes, quotquot morbida hac carne in victu usi erant, hoc malum grassatum fuerit. *Athanasius Kircherus in Scrutinio de peste pag. 97.* refert, anno 1617 diuturnis pluviarum diluviis camporum pascua cœno oblita nonnisi virides comas protulisse, quas armenta boum carpentia, repentina putrilagine in faucibus concepta, suffocata interierunt, & horum boum carnes, qui comederunt, eos par calamitas adorta est. Vid. quoque *Ammanni Irenicum p. 177.* ubi refertur funesta strages duodecim studiosorum, qui anno 1677. in convictorio Lipsiensi culpa æconomi propter pessimum victum interierunt, siquidem ille carnes ex vascis maricis, & intus copiose apostemata habentibus comedendas dedit.

§. XXIV.

Quum omnis putredo, præsertim quæ sit a morbo, sit multiplicativa, & humores animantium ad putredinem valde propclives facile afficiat, mirum non est, hominibus multum noxæ, & periculi a comestis carnibus animantium morbidorum impendere.

Scholion.

Et homines, & animalia, quæ ex morbo quodam, multo magis contagioso, intereunt, ob intus latentem putridam corruptionem vitam amittunt, conf. *Patholog. generalis Part. 1. Cap. 1. §. 14. 15. 16.* Hæc vero putredo multum differt ab ea, quæ ex intemperie aeris calida, & humida in sanum mactatum animal incidit. Nam illa perniciosior est, quia contagio lædit, hæc vero minus noxia, utut secundum nostram sententiam ab omnibus foetore infectis carnibus, aliisque putridis alimentis

tantum non penitus abstinendum sit, quia res foetidæ nunquam utiles, sed fluidorum in animantibus mixtioni admodum adversæ sunt. Nam ex usu putridarum carniū, qui in Indiam Orientalem navigant, facile incidunt in dysenteriam, quibus allium comestum præsentaneum est remedium, vid. *Otton. Heurnii nota in Fernelii Patholog. Lib. 6. Cap. 10.*

§. XXV.

Non tantum morbidæ carnes animantium, sed etiam pisces morbo laborantes, vel mortui perniciem corpori creant,

Scholion.

Ad marinorum genus referri, etiam debent mytuli, qui macilenti, & morbidè adsumti graves subinde noxas creasse observati sunt. Multoties, & in me ipso animadverti, a mytulis ingrati saporis, & nullius frugis in cœna sumtis, noctu maximas anxietates, inquietudines, vigilias secutas; altero die totum corpus maculis, & tuberculis ardentibus, ac si urticis cæsum fuisset, obsessum fuit; & meretur hoc loco attendi historia ab *Ammano in Irenico* tradita, ubi vir primarius ex mytulis cœna adsumtis paulo post male habuit, ejusque etiam uxor, & ancilla, quibus omnibus vomitus obtigit, vir vero tota nocte parum quievit, postea semper pejus se habuit, ac frequenter vomuit, & brevi post mortuus est. Plurima viscera putredine corrupta visa sunt, ventriculus valde corrosus, ex parte foraminibus pilorum, & lenticularum magnitudinem superantibus, ex parte vesiculis refertus erat. Plures suspicati sunt, venenum fuisse adsumtum, & judicia a pluribus Collegiis Medicis de hoc casu requisita fuerunt, quorum tamen potioribus suspicio veneni corrosivi remota fuit.

§. XXVI.

Ad esculenta veneno infecta merito referendam esse existimo brassicam crispam, *Braun-Kohl*, si rore vermiculoso, *Mehl-Thau*, infecta fuit, quam si homines comedunt, facile incidunt in dysenteriam morbosque malignos.

Scholion.

Rerum æconomicarum peritos non surgit, quam pestilens, & frigidus, dum adha-

adoleſcunt, & animantibus, quæ iis frugibus utuntur, ſit materia, quæ ſub foliis inhaereſcere ſolet, ex cumulo vermiculorum minutiffimorum conflata; vulgus exprimit *Mehlthau*, & exiſtimat cum pluviis deſluere ejuſmodi rorem farinaceum, qui transformetur in vermiculos. Enim vero nobis rectius, & paulo accuratius hæc conſiderantibus res videtur plane alia, & a vulgi opinione aliena. Veri enim ſimile eſt, cum vermiculi illi ſub foliis degentes magnitudine, & figura caſeorum vermiculos æquent, qui acari, & Germ. *Mulbenoder Mullen*, dicuntur, originalem, & veram vocem *Mullenthau* abuſu in *Mehlthau* tranſmutatam fuiſſe, cum tamen cum farina nihil quicquam commune habeat. Deinde falſa quoque eſt vulgi perſuaſio, a rore ſive humore cœlitus de lapſo tantam congeriem vermiculorum deducendam eſſe. Quod ſi ita eſſet, non ſub foliis, ſed ſuper folia vermiculoſa iſta materia ſubſideret, nec certa ſaltim invaderet loca, & fruges ibi conſitas, ſed latius ſeſe diſfunderet, & foliis etiam arborum inhæreret, quod tamen non accidit. Sed potius res ita ſe habet: obſervamus, maxime hoc vermiculoſum venenum generari in locis humidis, & fecundioribus poſt pluviâs tenuiores cum ſolis æſtudecidentes, vel ſi ſolis intenſiſſimus fervor, qualis eſt circa ſolſtitium, ejuſmodi ſubtiliores pluviâs mox excipiat. Ex pluviâ itaque illa humeſtante terram valde ſulphuream, pinguem beneficio ſolis ſubito putredinem naſci in terra animatam exiſtimo, adeo ut effluvia illa ex terra hac ſub frugibus contenta organica ſint, id eſt, animata, quæ ſub foliis plantarum dum ſubſiſtunt, mox ex ſucco horum foliorum nutrimentum capiunt, & cito adoleſcunt, ut virides fiant, & viſui pateant. Experientia enim compertum eſt, aquam pluviôſam, tenuem, vaſi concluſam ſolique expoſitam mox in vermes animari. Uti vero omnia infecta ſal quoddam cauſticum habent, quo tenues fibras, & tubulos frugum deſtruendo impediunt, quo minus veniant ad maturitatem: ita ſi braſſicam criſpatam iſcit, qua populus frequentiffime utitur, neque hæc ſordes venenôſæ prius aqua abluuntur,

ſed potius cum aqua incoquantur: accidit ſapiſſime, ut dyſenterix, vel venenis, aut effectibus venenorum ſimilia ſymptomata producantur. Ejuſmodi verminôſo veneno ſi herbas infectas oves, vel alia animantia edunt, inter hæc ſtrages ingentes ſapius fiunt, & vermiculi etiam, maxime in ovibus, & in earum hepate, copioſe generantur, & reperiuntur.

§. XXVII.

Ex potulentis, quæ veneni naturam induunt, ſunt aquæ maxime ſtagnantes, putridæ, verminôſæ, quæ & animantibus, & hominibus inſenſiſſimæ ſunt, & ad morbos maxime caſtreſes, morbumque Hungaricum ingenerandum multum faciunt.

Scholion.

Quantum damni perpeſſa fuerit Laida ex cereviſia Weſopiana, quæ ex aqua ſtagnante putrida, & verminôſa cocta fuit, nondum oblivioni datum, inquit Ammannus loc. cit. & addit: Anno 1671. hic locorum graſſabatur morbus malignus inter famulos piſtorum, unde vocabatur, etiam die Becker Kranckheit, quo ultra quindecim brevior moriebantur, oriebatur autem a pravo potu; nam in dolium cereviſiæ per oriſicium ſuperius (das Spuntloch) glires irreperant, dubio procul a putredine illius ortum fuit malum.

C A P U T X.

De frigido potu, vitæ, & ſanitati hominum inimiciſſimo.

§. I.

EX iis rebus, quæ præſentiſſimam humano corpori noxam inferunt, & quaſi inſtar veneni illud celeriter afficiant, quamvis in ſe omnis virulentix ſint expertes, eminet frigidus potus, incaleſcenti corpori copioſius immiſſus.

Scholion.

Nos equidem hic non ex toto rejicimus omnem aquæ frigidæ potionem, quin potius cum *Galeno* inter remedia continentium febrium, & ad bilis flavæ impetum coercendum eam reponimus: ſed damna-

mus

mus saltem copiosum, & frigidissimum haustum in corpore æstuante, & ab exercitatione calefacto.

§. II.

Experientia certa constat, plures a frigido potu hausto mox interiisse, vel in extremum animi incidisse deliquium.

Scholion.

Plures de funesto frigida potione effectus historias collectas vide in Marcello Donato de medicis historiis mirabilibus Lib. 4. cap. 6. item in Cass. Calderæ de Heredia Tractat. de potionum varietate, nec non in Amato Lusitano, item Benivenio de abditis, ac mirandis morborum causis, & Hildano Cent. 3. Obser. 48. Animi vero deliquium ex frigida aqua haustu cum acerbissimo ventriculi dolore juvenis expertus est, cujus mentionem facit Hildanus Cent. 5. Obs. 29. Similemque historiam affert Schenckius Lib. 2. Obser. p. 277. Quidam sub ardentissimo sole pileæ lusu incallescens, & sudans, cum calicem frigidissimi vini biberet, animo mox defecit, ut semimortuus ad cubile delatus fuerit.

§. III.

Frigida potio vitam tollit, quia copiosius calefactum in corpus ingesta sanguinis progressivum per vasa motum repente sistit.

Scholion.

Repetenda hoc loco erit veritas in physiologicis jam satis abunde demonstrata, vitam hominis perenni sanguinis, & fluidorum circuitu conservari, adeo, ut, si is vel in totum, vel ad certum tantummodo tempus sistatur, omnis cogitatio, omnis calor, motus, sensus, omnes denique vires repente auferantur. Cum vero nihil in rerum natura tam potenter, & celeriter humores, in fluiditate, & motu constitutos, coagulet, inspisset, & immobiles reddat, quam frigidum liquidum in corpus admissum; non mirum est, a copioso frigida potu, celeriter venis, æstuante sanguine spumantibus, concepto mox vitalem istum circulum sisti, cordisque systolen, & diastolen si non in totum, tamen ad tempus tolli, quia vitales hæ motiones a perpetuo influxu, & effluxu sanguinis in corde dependent.

§. IV.

Frigidus potus maxime adversus est ventriculi, & intestinorum nerveo-musculosa, & membranacea textura, atque ideo gravissimas in iis passiones ob spasmos ingignit.

Scholion.

Sicut enim omne frigus partibus nervosis, secundum Hippocratem sect. 5. aph. 17. & 18. & Celsum lib. 1. cap. 10. inimicum est: ita maxime ventriculus, & intestina, inter nervosas præcipue partes, perniciosam a frigido potu proxime, & primario vim experiuntur, dum non modo a frigore sanguinis, & lymphæ nervorum per has partes liber transitus impeditur, sed & tonus, & motus earum peristalticus ob rigiditatem, quam fibris infert, labefactatur, unde inflammatio, cardialgia, colica, iliaca passio, proveniunt. Ita Aetius TETR. III. serm. lib. cit. 28. a potu frigido si quando a sudante ingurgitetur, iliacam passionem ortam notavit. Boerllus Cent. 2. Obs. 2. memorat, puellas delitii gratia deglutientes glaciem torminibus, imo dysenteriiis periisse. In febris biliosa cum juvenis potaret frigidam, cardialgia oborta est, teste Rhodio Cent. 2. Obs. 71. In puella annorum 5. post emulsionem gelidissimam iliacam passionem productam vide in Miscell. Cur. an. 7. Obser. 73. Et nihil certe frequentius in praxi occurrit, quam quod a frigida potione mox homines in singultum, alii in colicam, cum alvi adstrictione, incidant. Quæ omnes graves passionnes testantur, naturalem harum partium tonum ingentem quandam vim passum fuisse. Ego plures novi sanos antea, & valentes, juvenes æque, ac femellas, qui a solo frigida potu, postquam ab exercitatione præcedente valde incaluerant, hausto, molestissimum illud, quod hypochondriacum dicitur, malum sibi contraxerunt, a quo nulla arte poterant liberari. Siquidem hoc malum præcipuam suam causam, atque originem in destructo ventriculi, & intestinorum tono, ac motu naturali positam habet.

§. V.

Neque tantum ventriculus, & intestina, sed & alia, præsertim sanguinea viscera

scera noxam a frigido haustu percipiunt.

Scholion.

Quia frigidum fluido, & calefacto sanguini immisum illum densat, atque in spissitudinem cogit: facile patet, in visceribus, quæ tantum non penitus vasculosa sunt, ut lien, hepar, pulmo, a sanguine tardius progrediente, stagnationes, infarctus, & oppilationes fieri, unde graves, & diuturnæ passiones incunabula sua trahunt. Nihil sane in praxi frequentius occurrit, quam quod a tempore messis ægrotent homines, dum phthisi, tæbe vel hydrope laborant. Causam & originem horum malorum, si paullo exactius inquiramus, unice eam rejicere solent in copioso frigida haustu, quam se tunc temporis siti vehementi pressos affatim accepisse dicunt. Qui morbi plerumque, & soventur, & vires accipiunt a polyposis concretionibus, hinc inde in vasis viscerum majoribus post sectionem repertis. Et profecto polyporum generationes, qui magnos, & fere insanabiles chronicos morbos efficiunt, meo quidem iudicio, vix ab alia causa rectius, quam a frigido potu, celerius in corpus sudans, ac calefactum admissio, deduci possunt. Dissecui aliquot abhinc annis generosum juvenem, palpitatione cordis multos annos afflictum, tandem peripneumonia extinctum, ex cuius arteria pulmonali ingentis magnitudinis polypus extrahebatur. Hic palpitationis tam contumacis causam non aliâ, quam potum cerevisiæ frigidum, post vehementem saltationem haustum, allegare poterat. Neque desistunt nos auctoritates veterum. *Celsus libr. 1. cap. 3. p. 28.* perite; *Illud nosse oportet, quod ex labore sudanti frigida potio sit perniciosissima, atque etiam, cum sudor se remisit, itinere fatigatis inutilis est.* Et *Galenus lib. de sanit. tuenda: frigidus potus spirandi difficultatem, & tussim inducit, invalidat cerebrum, ac fluxiones inde concitat, ventriculum imbecillum reddit, & nervos lædit languidos.* Et *Hippocrates sect. 5. aph. 23.* Frigida, velut nix, & glacies, pectori inimica, tusses morvent, ac sanguinis fluxiones, & destillationes efficiunt.

§. VI.

Neque vero tantum frigidus haustus corporibus sanis, a causa externa, motu & exercitatione calefactis, nocet, sed & febrili æstu correptis exitium infert, gravia concitando symptomata.

Scholion.

Ita referente *Foresto lib. 1. obs. 13.* potus aquæ frigida copiosus in quodam comite, febre continua laborante, graves pectoris convulsiones induxit. Et notatu quoque digna historia est, quam *Hildanus Cent. 3. Obser. 48.* proponit, cum quidam febre ardente laborans, aequalem frigida impletum sibi a domesticis afferendum mandasset, ac haustum maximum, & quantum anhelitus ferre potuit, bibisset, qui eadem die extinctus est. In intermittentibus, etiam cautissime frigidus haustus admitti debet. Plures propter nimiam humidi frigidi ingurgitationem in cachexiam, anasarcam & tumores pedum œdematosos morbo finito incidunt. Praclarum circa hanc rem extat monitum in *Ludovico Mercato lib. 1. de recto praesidio usu. p. 55.* *Aqua frigida in paroxysmo intermittentium oppilat splenem, eumque in magnitudinem attollit, sudorem promovet, & symptomata plus auget, quam mitigat: nam lienem, jecur & cetera viscera, ubi phlegmate obsidentur, attollit; & Lib. cit. p. 50. hæc habet: Arabes in frigido potu nimis sunt licentiosi, Greci religiose frigidum potum cavent, plura damna inde verentur, praesertim si quis laborat visceris alicujus obstructione, si humor putridus insit, adhuc crudus, si tumor, aut dolor in viscere præcipuo, aut imbecillitas quædam ventriculi, jecoris, lienis. Et certe facile exinde tumor œdematosus, vel anasarca gigni potest.* In hujus asserti confirmationem meretur adduci observatio notata in *M. N. C. Dec. 1. an. 6. Obs. 52.* *Juvenis tertiana laborans messis tempore aquam frigidam copiose bibit, hinc hepate refrigerato incidit in hydropem.*

Scholion.

Frigidus potus excretiones sanitati admodum salutare sistit, & non tantum solennes sanguinis vacuationes in viris, & feminis, sed & liberam per cutim spirationem impedit, alvumque constriungit.

Scho.

Scholion.

Non una est causa, quare frigida potio saluberrimas corporis nostri excretiones fistat; nam primo, dum fluxilitatem humoribus secernendis adimit, fit, ut ad venas capillares, ex quibus maxime excretoria constant, secernenda materia perungere nequeat. Deinde frigoris ea est natura, ut partes solidas constringat, easque rigidas efficiat. Quia vero totius corporis membranæ, præsertim nervæ, mutuum inter se habent commercium, ita, ut si una pars vehementius contrahatur, ceteræ omnes de statu pristino pariter declinent, & simili plane modo afficiantur, ut de corporibus elasticis id perpetuum est; hinc frigida potio in ventriculorum admissa mox totum afficit corpus, cutis contrahitur, ejusque meatus strictiores redditus perspirationem difficiliorem efficiunt, alvus quoque dura, tensa & constricta fit, & vasa uterina, quæ sanguinem plorant menstruum, ætiora evadunt; quare non mirum est, aquæ frigidæ potu semellis nihil esse nocentius, & sistendo mensium profusio aptius. Eandem ob causam frigida potio eo tempore, quo in morbis materia peccans ad habitum corporis amandari, & per cutis secerniculum expelli debet, alienissima est. Ita legimus in *Misc. Cur. Dec. 2. an. 9. obs. 19.* frigidum potum in petechiis jam expulsis lethalem effectum habuisse. Idem metuendum est, si quis in exanthematicis febribus, eo tempore imprimis, quo variolæ, morbilli, vel purpura ad cutem propelli debent, frigidum potum concedere velit. Ego aliquot funestos effectus in febribus jam inclinatis, & fere finitis vidi. Laborabat ante aliquot annos Berolini vir illustris, jam senex, ex peripneumonia, & post decimum quartum diem fere omnia remisissent symptomata, nisi quod ob copiosos sudores siti premeretur. Concessit medicus tunc ibi notissimus potum acidularum Tennsteinensium liberaliorem, pro lubitu sumendum. Ille intra trium horarum spatium duo vasa, quæ duas fere mensuras continebant, exhausti brevi post ingens universum corpus languor tenebat cum summa virium dejectione, & intra quatuor horas interijt. Vidi

quoque foeminam, quæ ex morbillis decumbebat, & iis jam evanescentibus haustum valde frigidum adsumserat, non modo in tussim, & asthma, sed & contracturam pedum plures per annos durantem incidisse. Siquidem post febris impetum, hisce in morbis sedatum natura jam tota occupata est in exercendis per transpirationem copiosis istis sordibus, quæ ipsis in morbo genitæ fuerunt: quatum violenta retentio novis, & gravioribus subinde malis producendis occasionem subministrat. Vidi quoque aliquoties ob frigidum potum, corpori exercitatione valde calefacto copiosius immisum, maculas, & pustulas, imo tubercula in universa cute, præsertim in facie, oborta, non aliam certe ob causam, quam ob perspirationem repente interceptam.

§. VIII.

Est vero potio frigida pestifera, ubi ventriculo imminet quædam inflammatio. Quare, qui pharmacum validius, vel emeticum quoddam adsumperunt, aut vehementer ira commoti fuerunt, ab haustu frigido velut a veneno sibi caveant.

Scholion.

Res enim extra controversiam posita est, & ab ira, & a fortioribus pharmacis, ejusmodi ventriculorum eique annexa intestina spastica quadam strictura corripit, quæ utique a frigido dum augetur, inflammatoria sanguinis stasis quam facile induci potest. Plures hac ratione mortuos, vel in miserimum infirmæ valetudinis statum coniectos fuisse notavimus.

§. IX.

Nulli vero ætati, ut omne frigus, ita maxime frigida potio tam infensa est, quam senili.

Scholion.

Senes jam per se ex omnium medicorum consensione calidi, ut loquuntur, nativi defectu laborant, & valde languidum ad concoctionem habent ventriculum, idque eam ob causam, quia ætioribus meatibus redditus sanguis, & fluidum nerveum, uti in omnes partes, ita maxime in ventriculum, & intestina pariori copia influunt. Quare multo facilius cursus sanguinis a frigido in his partibus sisti potest, adeo ut

spira-

Isphacelus mox eas partes corripit. Quin etiam a sola refrigeratione harum partium propter fructus horæos refrigerantes, æstivo tempore magna in copia ingestos, aliquot decrepitæ ætatis viros mortuos animadverti. Quidam in stranguriam inde incidunt molestissimam, quæ ægerrime sanationem recipit. Alii dolorem colicum, rursus alii affectus soporosos inde sibi contraxerunt. Atque hoc saluberrimum præceptum circa noxam potionis frigidæ non modo senes, sed & alii infirmioris naturæ homines, & valetudinarii, & qui ex præcedente morbo, vel immodicis evacuationibus vires, & vigorem amiserunt, omni cura observare debent. siquidem nihil tam subitam in perturbanda motuum vitalium œconomia mutationem, præter excessivum frigus, sive cum potu, sive extrinsecus corpori admissum, inferre potest; sique medici morborum tam chronicorum, quam acutorum primordia paulo curatius investigare vellent, certissime futurum esset, ut nihil magis, quam frigidum potum sanitatem offendere deprehenderent.

C A P U T X I.

De rebus non venenatis, sed instar veneni in corpus humanum agentibus.

§. I.

Plures dantur in natura res, omnis quidem venenosæ qualitatis expertes, tam inimicæ vero ratione effectus humanæ naturæ, ut veneni vim tantum non æmulentur.

Scholion.

Hujus generis effectus sunt crudeles illi dolores, qui a rebus plane ludicris, intra vel etiam extra corpus admissis, ut vermibus, calculis, dentibus, aciculis, ictu vesparum, punctura partium nervosarum proveniunt.

§. II.

Uti venenorum actio est pure mechanica, dum caustica spiculis acutissimis in nerveas partes grassantur, easque arro-
dendo, & lancinando in universo nerveo-

rum genere pro differentia partium atrocissima pathemata inferunt: ita etiam ab arrofone nervearum partium a supra dictis asperis, & scindentibus rebus symptomata venenis similia induci, experientia docemur.

Scholion.

Operatio certe venenorum non rectius, & clarius, quod sit pure mechanica, explicari potest, quam per ejusmodi res sensui manifestas, quæ cuspidibus, & spiculis fibrillas nerveas pungendo, discindendo eadem, quæ a venenis proficiuntur, symptomata concitare solent. Quo magis apparet, quam crassus eorum sit error, qui ad plane occultas qualitates, & rationes agendi, v. g. terrores archæi, obdammum a veneno præsens, horum operationes referri debere contendunt.

§. III.

Vermes, in ventriculo, vel etiam intestinis stabulantes, tunicarum nervearum rosione, & vellicatione sæpe totum nervosarum partium systema graviter convellunt, & vehementes spasmos, atque convulsiones inducunt.

Scholion.

Qui historias morborum, a verminosa progenie natorum, paulo accuratius perlegere cupit, quæ hinc inde a probatissimis auctoribus memoriæ proditæ sunt, is veritatem hujus thesæos facile animadvertet. Ex compluribus vero meretur ea attendi, quæ conscripta est a *Cl. Pechlino*, vid. *Lib. 1. Obser. 65.* ubi puer septem annorum magnæ urinæ incontinentia vexari cœpit, & sæpius velut fulmine ictus violentas corporis palpitaciones, seu majoris conglobationes, intensissima thoracis elevatione, & animæ defectione comitatas, expertus est, cum ingenti simul fame junctæ, quæ omnia dejectis vermibus binis longis, & teretibus conquieverunt. Alius puer, vermibus vexatus, de lumborum, ventris, & penis dolore conquerebatur, ut suspicio calculi excitata fuisset, tandem oborta epilepsia est, quæ cum colli doloribus cessavit, vermibus alvo emissis. Legi quoque potest in *Miscell. N. C. Obser. 187. Dec. 1. An. 6.* ubi a vermibus filia octo annorum ita fuit vexata, ut caput, bra-

brachia, & cura in continuo essent motu, & caput a dextro in sinistrum, & contra brachia, & crura sursum deorsum agitantur. *Gregorius Horstius in Epistolis Medicinal. Sect. 7.* tradit, filiam 14. annorum a vermibus non tantum ingentem colli constrictionem, quasi laqueo injecto fauces præcludente, cum imminente suffocationis periculo, sed utriusque insuper tum brachii, tum cruris motum convulsivum fuisse perpeffam. Perquam notatu digna etiam est observatio *Cl. Thomasi Miscell. Curios. Dec. 3. An. 3.* de juvencula, horrendis epilepticis insultibus correpta, cum apparitione simul spectrorum, quæ omnia statim cessant, verminosa progenie superne, & inferne rejeta.

§. IV.

Graviora sunt symptomata, si ventriculi tunicas vermes arrodunt, quia hujus ingens est consensus cum universo nervoso genere, & sæpius exinde mors subsequitur.

Scholion.

Trallianus Libr. 7. Cap. 9. ait, frequenter vermes sursum ad os ventriculi adscendere, & cardiacos affectus, ac immodicas animi defectiones excitare, ut nonnulli statim intereant, unde mors infantum inopinata ab eroso fit ventriculo. Equos a vermibus in ventriculo subito in horribiles artuum jactationes conjici, & brevi interire, res vulgo etiam est comperta. Nam sicut causticæ indolis venenum sola rosione tunicarum ventriculi mox lethales infert spasmos; simili ratione id posse fieri a vermibus, vero est congruum.

§. V.

Vermes in omnibus nervosis partibus suas ludunt tragedias, & gravissima concitant symptomata, non secus, ac venena id efficiunt.

Scholion.

In ventriculo vomitum, nauseam, famem, cardialgiam cum summa virium dejectione, in intestinis tormina, flatulentias, lenteriam, alvi fluxum, in corde syncopen, & febres tam acutas, quam lentas, & quotidianis similes; in capite

præter convulsiones delirium, aphoniæ, cephalalgiam, somnolentiam, omnium sensuum privationem, ut instar apoplecticorum velut morti vicini jaceant; in faucibus strangulationem, & salivæ fluxum, in ductibus urinariis urinæ incontinentiam, in facie colorem lividum, in naribus pruritum, in habitu corporis extremorum frigus, & frequentem mutationem frigoris in calorem, & contra; in aspera arteria tussim excitant. Neque vero continuo hæc producant pathemata, quæ potius interdum conquiescunt, quandoque certis periodis repetunt, uti fere omnium, quæ a spasmodis oriuntur, afflictionum mos est, quia immanes partium a spasmō tractiones, & motiones pressio pede earundem summa sequitur imbecillitas, seu motuum debilitas.

§. VI.

Quum spasticis stricturis vim, & robur nervosarum partium laceßere soleant vermes, idque per paroxysmos: prudenter agunt medici, qui ab acrioribus, & expulsvivis, ne spasmos augeant, abstinere, utpote quæ magis silentibus accessionibus usui esse possunt.

Scholion.

Error hic medicorum vulgaris propemodum notandus est, quod sine distinctione temporum, & individuorum plerumque statim, ad expellendos ingratos hospites, acria purgantia, vel etiam calidiora alia propinant, cum sæpissime inde symptomatum fiat exasperatio, tantum abest, ut auspiciatus effectus inde sequatur. Fabula quoque est, quod circa novilunium anthelmintica tantum porrigi debeant; sed potius delinientia, & antispasmodica in impetu symptomatum dare convenit. Postea iis quiescentibus mercurium dulcem cum purgante stimulo, quod remedium omnium aliorum vires exsuperat, dare expedit. Semper tamen præstat prius intestina probe emollire lacte, vel cum lacte etiam acriora dare, hinc vulgus etiam non mediocri cum effectu allium ex lacte cocto exhibere solet.

§. VII.

Immanes etiam sunt illi dolores, qui ex asperioribus, vel grandioribus calculis, in

in viis urinariis hærentibus, excitantur, qui si graviores sunt, facile etiam universum nervosarum partium systema in consensionem rapiunt.

Scholion.

Solet ordinario calculus, ureteri inhærens, vicinas primum partes, ut ventriculū, & intestina, ipsamque vesicam cum ductibus urinosis, & nervos ejusdem lateris crurales spasmo afficere, unde individui calculi comites nausea, cibi fastidium, vomitus, vel conatus ad eum, frequens ructatio, intestina torquens dolor, alvus adstrictior, urinæ stillicidium, ægra spinæ flexio, ac torpor cruris esse solent. A dolore vero acerbiori ex toto fit urinæ suppressio, pulsus febrilis, convulsio, summa anxietas, jactatio corporis, epilepsia, & convulsio sequitur, quæ viris plus, quam feminis funesta esse solet, interdum etiam lethalis ventriculi accedit inflammatio.

§. VIII.

Neque tantum calculus in ureteribus, sed etiam in ductibus nervoso-musculosis, qui bilem ad duodenum devehunt, inhærens acutissimos efficit dolores, vicinas pariter, & remotas partes in spasticos motus abripiens.

Scholion.

Si calculus, ex cystide fellea protrusus biliariis ductibus impactus est, crudelēs in dextro hypochondrio oboriuntur dolores, cum summa anxietate juncti, incipitur sæpe usque ad suffocationem spiritus, noctes sunt insomnes, jactatur corpus, alvus est dura, & constricta, pulsus est contractus, extremæ partes inalgescunt, & conatus est ad vomendum. Si diutius ibi moram trahit, sequitur tabes, vel etiam hydrops, quæ cuncta symptomata facile necem inferunt. Protinus autem cessant, calculo ex ureteribus in vesicam, vel ex ductu cholochocho in duodenum delapso. De calculo vesiculæ felle vid. Hist. in *Miscell. Curios.* Dec. 1. An. 6. 7.

§. IX.

Quum gravia illa sæpiusque funesta a calculis orta symptomata, nonnisi spasticæ stricturæ partium nervosarum inprimis imputanda sint: facile patet, quam im-

prudenter ii medici agant, qui in impetu morbi fortiora pellentia, calida, acria diuretica, & stimulantia propinant.

Scholion.

Notandus utique hic est nocentissimus, & vulgaris error, qui per diuretica fortiora committitur, quæ spasmos augendo non modo symptomata exasperant, sed & impediunt, quo minus e sede sua calculus moveatur. Sed potius clysteribus emollientibus, fontibus, balneis, anodynis laxandæ sunt viæ, ita ut remittentibus lenissimum pellens hujus propulsionem accelerabit.

§. X.

Immanes etiam sunt spasmi, & generis nervosi adstrictiones, quæ funestum sæpius in modum infantes teneros exercent, dum dentes difficulter pariunt.

Scholion.

Plures ex infantibus a difficili dentitione gravia symptomata pati, imo mori, notissimum est, præsertim, si sint habitiores, & debile ex matre, si hæc est hysterica, nervosum genus obtinuerint. Simulac dentes, præsertim canini, movere & perrumpere gingivalem carnem incipiunt, protinus ingruunt pavores in somno, oriuntur febres, tormina in ventra cum alvi strictura, accedunt asthmata, convulsiones, catarrhi suffocativi, epilepsiæ lethales plerumque, quæ omnia a solo dolore proficisci certissimum est.

§. XI.

Neque vero tantum infantes, sed & adultiores ex dolore dentium gravia patiuntur mala.

Scholion.

Si vehementior dolor urget, statim mutatio fit in pulsu, qui ad celeritatem inclinatur, temporum arteriæ ejusdem lateris valide moventur, suboriuntur anxietates, alvus fit strictior, & tardior, urina tenuis mingitur, pedes refrigescunt, in quibusdam accedunt lipothymia; dolore cessante dolor, & gravitas caput diutius detinet. Notabilis sane occurrit historia, descripta a *Tulpio Lib. 1. Cap. 36.* cum seni medico genuini dentes erumpere cœperunt, quorum eruptionem incisus gingivis cum scalpello accelerare voluit, sed inde omnia in.

in pejus ruerunt, dum dolor non placatus, sed crudelior factus: præterea febris, vigilia, & delirium adeo efferum fuit, ut dies noctesque præ furore discurrere per conclave debuerit, antequam miserrimo dolori finem mors imposuerit. *Novi*, inquit *Hildanus Cent. 2. Obs. 12. qui ex nimis dentium doloribus facti sunt epileptici, alii visum amiserunt, alii visum duplicatum acquisiverunt*, de quo symptomate legi potest memorabilis historia *Cl. Raygeri in Miscell. Nat. Curios. Dec. 1. An. 8. Obs. 62.*

§. XII.

Quoniam acerbis dolor unica, & vera causa tam gravium, & subinde funestorum symptomatum est in corpore, ubi nihil vitii in universa sanguinis, & humorum massa latet: nihil aliud utique agendum est medico, quam ut omnibus viribus annitatur, quo dolorum hæc sævitia mitescat, & effrenes illi in genere nervoso motus, & fortes oscillationes, & agitationes componantur; qua ratione mox omnium malorum alleviatio sequitur.

Scholion.

Qua propter graviter errant medici, qui in difficultate dentitionis alvi laxandæ causa acerbis ex jalappa, vel ejus resina, cum, vel sine mercurio dulci, non una, sed repetitis vicibus teneros infantes exercent, & copia medicamentorum, potissimum calidorum, miseros infantes fatigant, a qua perversa curandi ratione, utique nihil aliud, quam major symptomatum vehementia ipsaque mors expectanda est. Simili ratione ad placanda ex dolore dentium orta symptomata nihil presentius est, quam alvum aperire clysteribus emollientibus, & feri acris discussionem per blanda potius diaphoretica cum anodynis mixta, & paregorica externa moliri, quam apophlegmatizantibus, & acrioribus calidis uti.

§. XIII.

Tam crudelis etiam est ille dolor, qui in meatu auditorio valde sensibili, sive ex inflammatione, sive ex animalculo in aurem descendente, suboritur, ut præter immanissimam symptomata furem, atque etiam mortem accersat.

Scholion.

Legi hac de re possunt *Miscell. Nat. Curios. Dec. 2. An. 2. Obs. 39. item Dec. 1. An. 4. Obser. 50. Memorabile exemplum, quod a globulo, in aurem sinistram intruso, omnes nervi ejusdem lateris in consensum trahi possint, adeo, ut convulsiones, epilepsiæ, & summæ anxietates producantur, Hildanus Cent. 1. Obs. 4. proposuit. Idem auctor Cent. 4. Obser. 25. id ulterius confirmat, dum ex infiltrato liquore in aurem ab empirico vehementissimum cum febre, & delirio dolorem excitatum fuisse testatur.*

§. XIV.

Quam pernicalia a punctura nervorum, & tendinum mala non sine vitæ periculo proveniant, ob consensum, quem nerveæ hæ partes inter se alunt, complures funestæ historiæ testantur.

Scholion.

Quemadmodum ex spina pedi infixæ dolor, febris, inflammatio oritur, *Hildanum*, ceu testem, provoco, vid. *Cent. 5. Obs. 2. idem auctor Cent. 1. Obs. 34. a deglutita acicula dolorem ardentem, febrem, delirium, convulsionem ortam fuisse tradit, vid. quoque Miscell. Natur. Curios. Dec. 1. An. 3. Obs. 86. Ex sola acus punctura in digito Amatus Lusitanus Cent. 1. Hist. 38. dolorem, & febrem notavit. Chesneau in Observ. Lib. 1. pag. 120. historiam refert, quendam ex punctura tendinis in pollice septimo die mortuum esse; ex vespæ punctione gangrænam secutam identidem Hildanus Obs. 80. Cent. 4. historiam proponit. Infelix est ea venarum sectio, ubi nervus in manu circa basilicam, vel tendo sub cephalica lancetta læditur. Qua de re notabile refert exemplum de Rege Galliarum, Carolo IX. *Parvus in Operibus Lib. 9. Cap. 38. & Fonseca Lib. 1. Consult. 74. item Hildanus Cent. 4. Obs. 20. ubi ex laeso tendine per phlebotomiam mortuorum brachium cum maximo dolore intumuit. Convulsionem lethalem ex unguibus incaute resectis describit Rhodius Cent. 1. Obs. 40. item Meckern, in Observat. chirurg. a contusione medii digiti intolerabiles dolores cum tumore, inflammatione, & vehementi febre ortam proponit.**

L

Et

Et quid frequentius evenit, quam a clavo pedum improvide resecto multos ob gangrenam supervenientem perire, præsertim, si corpora sunt senilia, impura, & cacochymica. Immanis dolor, qui ex ingenti partium nerveo-tendinosarum, ut sunt pedes, manus, facies, ambulatione oritur, plures interficit. Superveniunt vomitus; inquietudo, animi deliquium, sopor, convulsio, inquietudo, in nonnullis infania. Et certe ardentissimus ille dolor, qui in variolis confluentibus ab exulceratione manuum die nono excitari solet, frequentissima est in hominibus, qui ætate florent, meo quidem iudicio, mortis causa.

§. XV.

Magna itaque est dolorum potentia corporis nostri vires, & motus destruendi, ita prorsus, ut veneni effectus non absimiles exhibeant.

Scholion.

Dolor est tristis in mente sensatio, & oritur a violenta motione, & oscillatione partium nervosarum, quam perpetuo spasmus, sive constrictio insequitur; quæ eo major est, & latius per universum nervorum genus subinde diffunditur, atque naturalem motuum directionem in fluidis inturbat, quo violentior est ille in partes membranaceas insultus. Sicut vero gravior spasmus, qualis sit a venenis, ingentes, & periculi plenas stases, & stagnationes, vehementium symptomatum, imo mortis productrices, movet, & vires plane exhaurit: simili ratione tanta sæpe est dolorum atrocitas, ac magnitudo, ut spasmus inde suborti vitales motus, sanguinis scilicet circuitum inæqualem reddant, aliterque dirigant, atque determinent, ita ut in hac, vel illa nobili parte subinde fistatur, & homo tantum non penitus intereat.

§. XVI.

Ea est dolorum indoles, ac vis, primum, ut aucto in systemate partium nervosarum motu oscillatorio vires destruendo homines quasi exanimatos reddant; deinde, ut summas inquietudines, atque anxietates cum frequentiori loci mutatione accersant; tum ut pulsus duriores,

& celeriores efficiendo calorem in universo corpore accendant, ac tandem, si invaleseunt, convulsione, ac delirio spiritum vitalem præcludant.

Scholion.

Horum molestissimorum symptomatum ratio non aliunde repeti posse videtur, quam a vehementer laceratis nervis, & partibus, quæ ex iis constructæ sunt, dum causa subinde plane inutilis, & ludicra, nempe flatus, vermes, calculus, dentes, scissura, instrumenti cuspis, & his similia, vehementer eas exagitat. Quisquis hæc videt, facile intelligit, omne consilium medentis eo maxime omnium esse dirigendum, ut confestim dolorem auferat; & violentas illas generis nervoli afflictiones allevet, si vel vires, vel vitam hominis servare velit. Divinam utique ejusmodi in casibus opem ab iis, quæ dolorem efficaciter levant, & somnum inferunt, expectare licet; modo maturius, neque eo demum tempore, quo omnes vires jam penitus exhaustæ, & funestæ sanguinis stases sunt, exhibeantur. Nam incipientibus morbis semper vires sunt firmiores, quam ubi jam diutius perseverarunt.

§. XVII.

Ea est dolorum vis, atque molestia, ut non modo totum corpus inde patiat, sed imprimis, etiam alimentorum in stomacho digestio inde labascit, atque saluberrimæ illæ, quæ alvo, atque perspiratione fiunt, evacuationes non parum immi-
nuantur.

Scholion.

Nam si vehemens ex dolore spasmus in universum omnes nerveo-musculosas per consensum corripit partes, easque valide constringit, certe pertingit is etiam ad intestina, unde vis motrix, & peristaltica ventriculi, & intestinorum læditur, cibi diutius ibi retinentur cum excrementis, & summa quoque cutis ob ingentem strictionem, quam patitur, parum perspirat. Ex quo intelligi debet, in omni graviore dolore cibi abstinentiam utilissimam esse, vel eum saltem imbecillum præbendam, & loco vini aquam bibendam. Ex hisce etiam recte colligitur, evacuationes magno dolore cohibitas non acerbis, & stimulan-

mulantibus, sed potius sedativis, & quæ dolore levant, restituendas esse, quia cessante spastica strictura sponte sequuntur pristinae tam per sudorem, quam per alvum evacuationes. Recordor hac in re nefariam medici curam, qui, quando ex dentitione difficili tenelli infantes alvo strictiori laborare cœperunt, repetitis purgantibus, quæ ex mercurio dulci, & resinæ jalappæ aliquæ granis constabant, eam moliri, tristi sapissime exitu, in splendidis etiam personis tentabat: epileptici enim mox sequebantur insultus prorsus funesti. Sed longiores fuimus in recensendis illis gravibus vitiis, quæ causæ externæ potissimum, & violentæ inferunt: sequitur nunc, ut morborum origines ex iis rebus, quæ ad vitam, & valetudinem intemeratam servandam pertinent, & nobis quotidianæ, & domesticæ sunt, persequamur. Id enim non dubium est, quin tum vita, vires, & sanitas, tum morbi, & mortes ex iis rebus, quæ in corpora humana ingeruntur, cujus generis sunt aer, cibus, & potus, & quæ ex iis quotidie ejici debent, suam originem, ac generationem habeant, ut adeo mirandum sit, quod ea ipsa, quæ

materiam, & causam foveant vitæ, & integritatis, mortem quoque, & tot mala inferre possint. Ex aere enim, & diastis morbos oriri, rectissime Hippocrates *Lib. de flatibus* pronuntiat. Visum est igitur nobis primum de dispositione corporum ad morbos, deinde de ingestorum vitiis, & copia, & intemperantia, naturæ inimicis, tum de excretionibus deficientibus, & suppressis, & quæ exinde mala oriantur, ordine dicere, omnemque rem tam clare oculis, & menti subicere legentium, ut, quæ vera sit origo, & generatio omnium morborum, & qua via illi præcavendi sint, satis superque appareat. Neque enim ego satis huc usque mirari potui, quemadmodum, qui morborum origines, & causas scriptis tradiderunt, e longinquo quasi eas deducere, ac derivare ex tot obscuris, & minus evidentibus rationibus, atque principiis allaborarint, neglectis iis omnibus simplicissimis, facilissimis, & quibus quotidie indiget homo, rebus, nempe ingestis, retentis, & excretis, quæ tamen ad veram, & realem morborum causam subministrandam satis apta, atque idonea sunt.

PHILOSOPHIÆ
CORPORIS HUMANI MORBOSI,
S I V E
PATHOLOGIÆ GENERALIS,
P A R S I I I.

De morborum ortu, ac generatione ex imbecillitate corporis humani, vitio ingestorum, impeditis excretionibus, sanguinisque, & humorum abundantia, atque impuritate, itemque de iisdem & præmatura morte præcavendis.

CAPUT PRIMUM.

*Corporum imbecillitate morbis
potissimum obnoxia.*

§. I.

Medicus non tantum rerum nocentium, & quæ morbos inferunt, proprietates, ac vires generatim, & absolute, sed etiam relative imprimis, & effective in individuo spectare, & considerare debet: ita enim demum vera, & utilis, & ad judicandum, & ad medendum apta observatio, atque experientia enascitur.

Scholion.

Neque enim ullibi corporum dari vires certas & absolutas, sed omnes esse relativas, & certis conditionibus adstrictas, supra jam docuimus. Has autem relationes ad tot diversa individua probe intelligere, & invenire, id præcipui in medicina studii, laboris atque momenti est, & inter ea referendum, quæ vulgus, atque empirici non satis capiunt, qui effectum in medicamento tantum ponunt, neque eum pro diversitate corporum mirifice variare,

& dissidere perspiciunt. Et ita quoque sese habent morborum causæ, & res naturæ humanæ insensæ, quarum effectus pro varietate individuorum valde disjunctus, & subinde plane alienus est. Siquidem ex activa rei virtute, & reactione corporis, velut subiecti, quod recipit actionem, demum effectum certum produci, apud omnes philosophos in confesso est.

§. II.

Ingentem corporum humanorum differentiam veteres medici, atque ex iis sapientissimi *Hippocrates*, ac *Celsus* probe attendebant, quin imo pro primo, & præcipuo artis nostræ habebant fundamento, eo quod in dies fere observabant, quod alterum lædit, idem alteri sapius ne ullam quidem molestiam præcreare. Atque ideo tam in morborum generatione, & curatione, quam in iis præcavendis omne iudicium, consilium, & remedium applicationem ad corporum differentiam, quæ potissimum in ætate, & habitu corporis posita est, maxime omnium vero ad eorum vires dirigi debere, rectissime judicabant.

Scho.

Scholion.

Hippocrates Libr. de flatibus §. 8. differentiam corporum ita describit: *Differt corpus a corpore, natura a natura, & nutrimentum a nutrimento, non enim omni animantium generi eadem, aut non conferunt, aut commoda sunt, sed sunt alia aliis magis convenientia.* Et Libr. 1. de morbis §. 11. pag. 16. *differt corpus a corpore, & ætas ab ætate, & aliqui majorem tolerantiam in morbis habent, alii omnino ad tolerandum impotentes sunt.* Et Sect. 3. aph. 2. *naturas quasdam ad ætatem, alias ad hiemem bene, aut male se habere prodidit.* Neque hoc caret experientia, & ratione: nam videmus senes, & phlegmaticos, & hypochondriacos ætate, quia perspirationem auget, optime se habere, contra hieme, quæ eandem cohibet, pessime. Idem Auctor Libr. de articulis pag. 83. ait: *magna est differentia naturarum in hominibus, ut hoc vel illud facile, aut difficulter ferant.* Et Libr. 2. Prædictionum §. 20. *multum differt corporis ipsius hominis structura, aliquando enim neque febricitat, neque inflammatur sauciatur, aliquando etiam citra causam febricitat, & aliqua corporis pars omnino inflammatur. Alii præ vulneris dolore deliravunt, & febrientes mortui sunt. Quicumque enim aut corpus febricitans habent, aut mentem turbant, talia patiuntur. Sed neque hæc admirari oportet, neque formidare, illud expendendo, quod & animæ, & corpora hominum plurimum differunt, & vim maximam habent.*

§. III.

Differentia inter corpora imbecillia, & inter firma, ac robusta maximi est momenti in arte medendi; utpote illa morbis admodum sunt obnoxia, hæc vero rarius ægrotant.

Scholion.

Maximæ utilitatis hæc veritas primum auctoritate veterum, deinde solida ratione, tum etiam experientia omnino stabilenda venit. Primum prodeat Hippocrates, qui in Libr. de Veteri Medicina §. 21. hunc in modum disserit: *Ceterum tales naturas, quæ cito & fortiter ejusmodi delictis offenduntur, imbecilliores aliis esse ju-*

Tom. II.

dico. Proximus autem est imbecillus languenti: verum imbecillior est languens. Et eodem Libr. §. 7. scribit: Consentaneum est, plurimos, & debiliori natura præditos perisse, eos vero, qui victum illum superare poterant, longiori tempore durasse, & restituisse. Huic suffragatur Celsus Libr. 1. Cap. 3. in fine: *Omnibus morbis obnoxia maxime est infirmitas.* Et alibi: *quando corpus offensum est, id maxime sentit pars vitiosa; adde Cap. 1. ubi quemadmodum sanos agere conveniat, edisserit hunc in modum: Sanus homo, qui & bene valet, & suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet, ac neque medico, neque jatroalipia egere. Hunc oportet varium habere vitæ genus, nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convictu esse, interdum ab eo se retrahere, modo plus iusto, modo non amplius adsumere.* Cap. 2. vero, quæ imbecillis servanda sint, prolixius exponit. Multum quoque refert, in adhibendis medicamentis scire, robusta an infirma natura fuerit; hinc Hippocrates Libr. de Locis in Homine §. 39. fortibus forte, debilibus vero debile medicamentum exhiberi jubet.

§. IV.

Robusti & firmi homines rarius ægrotant, & multi per omnem ætatem a morbis immunes degunt.

Scholion.

Utut innumerabilis sit multitudo, & morborum, & earum rerum, quæ hominis valetudinem offendere possint, tamen mirandum est, complures dari homines, qui per omnem ætatem, si forsan infantilem exceperis, a morbis immunes degunt. Quot sunt, qui nunquam febrem experti sunt, qui nullis spasmodis, doloribus, vel cruentis profluviis urgentur, qui a podagra, phthisi, hydrope, cachexia, malo hypochondriaco, scorbuto, aut sphacelo & gravibus capitis morbis non infestantur. Et hoc in numero maxime sunt robusti, laboribus dediti, duro & simplici victu utentes, plebei, rustici, qui vitam sine affectibus, & sine angore transigunt, ætate juvenes, viri, ratione habitus corporis macilenti, venis amplioribus præditi, carne tensa, firma, & musculosa gaudentes,

L 3

tes, de quibus verissime pronunciat sacra scriptura, robustos non egere medico, vel medicina. Contra vero parum firmi homines, ætate infantes, senes, habitus corporis fluxi, & spongiosi, a natura debiles, & qui tenues, & copiosas habent venas, qui vires ex præcedente morbo, vel vehementi medicina, aut animi turbatione gravi afflictas habent, ii continuo morbis patent, conqueruntur, & pluribus malis, ac molestiis idque frequentissime exagitantur.

§. V.

Robusta, & imbecillis natura hominum maxime ex virium substantia, copia, & proportionem æstimanda est.

Scholion.

Vires in corporibus non aliæ intelligentiæ sunt, quam motrices, quæ motu maxime se exerunt. Hæ vero ex certis sedibus quasi comprehensæ in universum corpus diffunduntur. Animales, quæ sensum motumque præstant, e cerebro, & medulla spinali per nervos veniunt; vitales ex corde per arterias diffusæ identidem ad calorem, motum, respirationem, & ad corpus a corruptione per continuam rerum alienarum excretionem vindicandum conferunt: naturales ex ventriculo, & alimentorum canali proficiunt, & materiam sanguinis, & succi nutritii præbent. Itaque somnolentia, assidua vigilia, debilitas sensuum, & motuum voluntariorum, virium animalium imbecillitatem arguunt; pulsus vero parvi, debiles, contracti, respiratio crebra, & difficilis infirmum vitæ robur ostendunt: depravatus vero appetitus, flatu, retenta excrementa, vitiosa nutritio, virium, ut ita loquamur, naturalium defectum monstrant.

§. VI.

Igitur robusta, & sana corporis natura illa nobis dicitur, in qua omnes corporis functiones salvæ, ac integræ sunt, quo fit, ubi motus solidorum systoles, & diastoles, & progressus fluidorum, neque minus excretorii, qui aliena, & inutilia a corpore separant, vigent; imbecillia vero natura est, in qua motus illi depressi, impares, & languidi functiones corporis animati depravant.

§. VII.

Quo vividiores sunt motus progressivi, & excretorii in corpore, eo valentior, & robustior est homo, eo quod sufficiens, & proportioni congrua lymphæ per nervos, & sanguinis, nec non succi nutritii per arterias in totum corpus inque motus organa copia influit; tum etiam, quia motu inutile, & effectum semper a corpore sejungitur, & utiles succi in ejus locum restituantur.

Scholion.

Superioribus locis satis abunde explicavimus, vires ex aere, & alimentis probe digestis, & subactis, quæ commodam materiam boni sanguinis, & lymphæ subministrant, ratione primæ originis proficisci; fusius quoque docuimus, per continuas, & proportionem ingestis respondentes excretionem corpus vires, & vitam conservari.

§. VIII.

In imbecilibus vires, & motus deficient, excretionem non recte fiunt, & parum boni sanguinis, & spiritus accedit ad corpus, unde succorum & nimia fit abundantia, & nimia impuritas, atque adeo ex retentis, & stagnantibus humoribus solennis morborum fit origo, ac generatio.

§. IX.

Cognoscitur natura robusta ex motuum organis, ac vasibus, & cavitatibus, quæ succos continent, & per quas illi feruntur.

§. X.

Quorum corpus vasibus latis, & capacibus est, quorum fibræ solidæ, compactæ, & renitentes sunt, quorum nervi, ac tendines robusti, cor & caput amplum, ii robustam naturam præ se ferunt. Qui vero exiles, & tenues habent venas, fibras valde laxas, molles, ac solutas, nervos quoque & tendines teneriores possident, ii naturæ infirmæ, & debiliores recte habentur.

Scholion.

Per ampliora enim vasa, ac nervos magnos plus sanguinis, & fluidi subtilissimi succique nutritii ad partes adfertur, quam per tenuia, & exilia; per capaciora etiam vasa sanguis cæterique humores liberiori,

&

& expeditiori cursu circumferuntur, qui in angustioribus facile hærent, & stagnant. Præterea per majores diametros valorum in excretoriis liberiores, & largiores fiunt excretiones, quam per angustiores, & minores. Et quia in liberiori sanguinis circuitu, & vacuationibus bene succedentibus, vita, robur, & sanitas consistit, sequitur languidiorem sanguinis motum, & deficientes excretiones ad congerendos vitiosos, qui morbum inferunt, humores esse aptissimas. Accedit, quod major calor sit in robustiori, minor in imbecilliori, nam secundum *Galenum Libr. 11. de temperamentis, quicumque latioribus sunt venis, natura calidiores existunt, qui angustis, frigidiores*. Atque ob id etiam secundum *Hippocratem* calido sunt ventriculo graciles, & qui venas prominentes habentes.

§. XI.

In numerum imbecillium referendi etiam merito sunt, qui texturam corporis exquisitius sentientem habent, i. e. qui ex levi causa, atque occasione motuum anormalis spasticis, & convulsivis sunt obnoxii.

Scholion.

Videtur quidem diathesis facilis ad spasmos, & præter naturam oscillationes, fibrarum imbecillitati, quæ in defectu motus consistit, repugnare. At distinguenda hic merito est sensibilitas, quæ fit secundum, & quæ præter naturam: illa ex integris, & plenis, hæc ex viribus exhaustis, & sanguinis, ac fluidi nervei defectu potius oriri videtur. Quod & convenit cum experientia, nam videmus, qui e morbo mox convaluerunt, qui ex immodicis sanguinis profusionibus vires amisserunt, ad terrorem non modo, & animi affectus valde esse proclives, sed & a frigore, vel ab intemperato cibo, & potu gravissime lædi, & doloribus, spasmis, atque anxietatibus corripi. Videmus quoque infantes, ætate & natura imbecillimos, & doloribus, & convulsionibus valde esse obnoxios. Senes ut plurimum tam teneri sensus sunt, ut minimam mutationem aeris in corpore persentiant, ut quasi perpetuum secum ferant calendarium. In partes enim nervosas imbecilles, calore & succo nerveo destitutas, plurimum potentiæ causas ex-

ternas habere animadvertimus, ita ut earum actioni, & motui promptius nerveæ, quæ sensus, & motus præsidet sunt, obtemperent, quod apud eos non evenit, qui corpora possident interno, ac naturali calore, sanguine ac spiritu, quantum satis prædita.

§. XII.

Quædam infirmitas ab ipsa natura, & ex structura corporis fluit, alia est adventitia, quæ per violentiam quandam ab abusu rerum externarum, imo per ipsos morbos & intempestiva medicamenta inducitur.

Scholion.

Ad imbecillitatem, quæ a natura fit, pertinet ætas, habitus corporis, sexus, hæreditaria dispositio, temperamentum, consuetudo; adventitiam vero rerum nocentium abusus, animi affectus, intemperantia in cibo & potu, validiora medicamenta, & maxime omnium vehementes morbi producant, & post se relinquunt.

§. XIII.

Ad eos, qui ætate imbecilli sunt, maxime pertinent infantes & senes, nam & infantilis, & senilis ætas frequentioribus morbis obnoxia, atque implicita est.

Scholion.

Morbos infantibus, & pueris familiares recenset *Hippocrates Sect. p. 24. seqq.* Atque testatur experientia, ætatem infantilem multis morborum molestiis expositam esse, & duplo plerumque esse majorem numerum, qui singulis annis moriuntur, infantum, quam in ceteris ætatibus. Maximam vero stragem morbi epidemii ique maligni, ut pestis, dysenteria, variolæ, in infantibus ordinario edere solent.

§. XIV.

Morbi, infantibus tenellis, & pueris quoque proprii, infestant maxime caput, inque ejus parte tam interna, quam externa fixam suam sedem, & domicilium habent.

Scholion.

Unde videmus, capitis tineam, crustam lacteam, achores, oculorum, & aurium fluxiones, epiphoram, strabismum, coryzam, gravedinem, glandularum in collo tumores, aphthas & capitis dolores, fluxiones narium, epilepsiam quoque convulsiones, pulmonalium nervorum paralytin, sive catarrhum suffocativum, familiarissimos esse infantum morbos.

§. XV.

Infantibus qui infesti sunt morbi, modo ab universo corpore laxo, raro, molli, ac debili, modo ab imbecillitate capitis, & systematis nervorum dependent. Et quia motus solidorum tam in corde, & vasis, quam in intestino canali admodum languidus est, atque excretiones, quæ fiunt alvo, non recte respondent, major humoris ferofi, & impuri fit accumulatio.

§. XVI.

Cum infantiles morbi maxime ab excretionibus deficientibus, ac suppressis per fecesum, & transpirationem proveniant: humores impuri accumulantur, & prout stagnantes variis partibus inhærescunt, diversa morborum schemata in scenam producant.

Scholion.

Prima in regione cruditates acidæ, biliosæ, viscidæ, ex nimia voracitate productæ, anxietates, dolores, ejulatus, vigilias, inquietudines, inflationes ventriculi, & abdominis, pertinaces tusses, singultum, vomitum, capitis gravitatem, & dolorem producant. Si validiori naturæ robore ad partes capitis externas impuri humores propelluntur, exulcerationes capitis, achores, erusta lactea, aphthæ, aurium, & oculorum fluxiones, gravedines, coryzæ, tumores glandularum colli fiunt. Interdum quoque ad habitum corporis, ad ipsos quoque pedes salsæ impuritates delatæ, varias pustularum, macularum, & exanthematum species producant. A terroris, vel vehementi dolore, & spasmus humores delati ad cerebri membranas epilepsiam concitant, quæ est universalis spasmus omnium nervosarum partium in toto corpore. Si vero ad membranas medullæ spinalis acres humores feruntur, convulsivi, & sæpe stupendi motus fiunt. Nimia vero ligamentorum laxitas ad luxationes, & rachitidem disponit.

§. XVII.

Quicumque igitur vult præcavere infantiles morbos, is certe omni cura eo anniti debet; ut infantum corpora perspirabilia servet, & ut excretiones alvinæ semper bene respondeant ingestis, & alvus nun-

quam clausa, sed bene fluxilis sit, ita enim omnis fomes morborum præscinditur. Dicitur vix potest, quantum commodi hisce corporibus hujus rei gratia conferat usus pulverum absorbentium, oleo tartari per deliquium imbibitorum, si cum æquali portione rhabarbari, addita una, vel altera gutta olei anisi, vel fœniculi, vel etiam pauxillo croci, misceantur, & crebrius offerantur. Singularem etiam hic opem ferunt infusa veronicæ, seminis fœniculi ex aqua calida, & frequens usus clysterum plane emollientium, præsertim, quæ ex decocto florum chamomillæ vulgaris fieri solent.

§. XVIII.

Senum morbi identidem non ex alia causa, quam imbecillitate virium, & defectu salutarium excretionum per alvum, & cutis spiracula enasci solent.

Scholion.

Vires decrefcere in senibus, & ipsam senectutem maxime in languore consistere, extra controversiam est; ob fibras enim, per tot annos densiores, & rigidiores factas, ob angustiora reddita vascula, quæ modo secretioni lymphæ nutritiæ in habitu corporis, vel spirituosæ in nervis cerebri, & spinalis medullæ, modo excretionibus vacant, sensus, motus, & nutritio non solum decrefcunt, & vires adfiguntur, sed & major succorum copia, & impuritas in senili corpore accumulatur, quæ nunquam non graves adflictiones post se trahunt.

§. XIX.

Ob deficientem alimentorum digestionem, & sordium excrementitiarum in alvo retentionem flatulentia, ructus, colicæ, corporis languor, vigilie, inquietudo subinde senes premere solent.

§. XX.

Libera halituum perspiratio, ordinario in senibus ob meatuum cutaneorum angustiam, & constipationem, neque minus ob caloris defectum, cum facile refrigerantur, difficilior multas ferofas impuritates, quæ excerni debebant, fovet, atque ingenerat.

Scholion.

Inde familiarissimæ senio confectis sunt gravedines, coryzæ cum capitis gravitate junctæ, tussæ valde humidæ, rauedines. Aucta vero impura falsedo atque ad cutaneos tubulos delata, si ibi stagnat, molestissimum pruritum, siccam scabiem herpeti similem, cutis ariditatem squamosam & similia vitia suscitât. Si vero serum falsius ac tartareis partibus onustum per urinarios ductus viam atque exitum affectat, atque diutius ibi moram trahendo sensiles partes adfligit, stranguriæ, urinæ difficultates acerbissimæ, vesicæ arroffiones, urinæ mucosæ, quæ in vesicæ calculum subinde cœunt, hanc ætatem infestant.

§. XXI.

Plures ex senibus, qui adhuc bene valent & nimium otio indulgent ac laute vivunt, somnoque utuntur pleniore, nimiam fucorum plenitudinem, quæ virium robur vincit, & quæ transpirationem difficiliorē reddit, sibi ingenerant, quam impuritas presso pede insequitur. Hinc non mirum est, humorum insensas stagnationes hinc inde in visceribus & ab his morbos chronicos, senibus admodum familiares, oriri: cujus generis sunt lentæ febres, quæ marasmi nomine veniunt, cachexia, tabes, scorbutus, qui perquam facile in sphacelum abit, in capite apoplexia, auditus gravitas, visus hebetudo, paralysis, memoriæ abolitio & similes.

§. XXII.

Quum senum morbi potissimum, & nimia humorum plenitudini & horum impuritati, propter diminutas & deficientes excretiones, origines ac incrementa sua debeant, in promptu est judicare, ea, quæ vacatione detrahunt, prouiderè adplicata, ut virium robur seruetur, optima esse aduersus hos morbos præsidia.

Scholion.

In quaestione positum id esse tum a veteribus, tum a recentioribus video, debeatne senibus, & quidem decrepitis, sanguis emitti. Plures adferunt, venerabilem illum virum & vitæ thesaurum omni modo esse custodiendum. Alii nimiam sanguini-

niscopiam onerare naturam ac vires, ut regere motus & subigere materiam nequeant, adfirmant; sed eximenda rei hujus controversia est. Plurimæ ex senibus sunt plethorici, & quia parum exercent corpus, & sub tranquillo animo pleno, & lauto victu utuntur, plus sanguinis generent, quam ipsis utile est. Tali utique in casu iusta sanguinis detractio, modo non sit nimia, sed moderata, & post eam debitum regimen seruetur, prorsus non repudianda est. *Rhases*, auctor Arabs, adeo sanguinis missionem non horruit, ut vel ipsis etiam decrepitis, modo qualiscunque suppeteret vis, eam confidenter bonoque cum successu adhibuerit. *Helvetii*, ad extremam etiam senectutem pervenientes sanguinem non sine commodo quotannis bis vel semel emittendum curant. Rectissime enim & *Galenus* & *Celsus* sentiunt, in sanguinis detractioe non tam annorum numerum, sed potius corporis habitum & vires respiciendas esse. In iis vero, qui jam imbecilles sunt, parum cibi sumunt, vel ex morbo laborant, vel morbidæ constitutionis sunt, hoc auxilii genus prorsus non probandum esse judicamus. Copiosius hac de re egimus in *dissert. de magno venæ sectionis ad vitam longam præsidio*.

§. XXIII.

Parcior cibis, isque concoctu facilis, frequens corporis, præsertim sub sereno & temperato cœlo & maxime per equitationem, lecticam, aut currum, motio, & moderatio vini generosi aut medicamenti balsamici usus cum sufficiente, sed opportuno potu; hæc sunt, quæ & vires & valetudinem senum tuentur, adeo, ut his præsidiiis adjuvi ad extremam & placidam senectutem pervenire possint.

Scholion.

Qui valetudinis senum tuendæ præsumunt, id etiam curare debent, ut alvus non resistat, nec officii sui obliviscatur. Cum vero nihil magis perniciosum sit huic ætati, quam purgans, & quod nimium stimulando vim stomachi laceffit: certo optime ii rebus suis consulunt, qui ejusmodi cibos admittunt, quibus laxandi facultas inest, unde salsa, dulcia, vina, quæ

quæ laxant, si reliqua bene habent, non ex toto senibus circumcidere oportet.

§. XXIV.

Corporis habitus plurimum quoque facit, magnamque vim habet ad morbis obnoxiam imbecillitatem, qualis est spongiosus, rarus, laxus, non latis, sed tenuibus & copiosis vasis conspicuus, sub quo facilius homines ægrotant, difficilius evadunt, & brevioris quoque vitæ sunt, in eo quoque consentiente Hippocrate sect. 2. aphor. 44.

Scholion.

Quemadmodum omne robur vitale in libero & expedito solidorum, & fluidorum motu & circulatione, & recrementitiarum partium ejectione consistit: ita infirmitas in languore illorum motuum posita esse utique videtur. Cum vero per fibras laxiores & tubulos tenues atque exiles non multum sanguinis laudabilis ad motum ac robur solidorum accedere, & parum quoque per convenientia loca inutilis succi effluere potest; facile apparet, ejusmodi structuræ corpora & vires habere subinfirmas, & quam facile etiam a copia, intemperie & aliena rerum facultate lædi & præter naturam affici posse. Accedit, quod in ejusmodi corporibus sanguinis & humorum stases in acutis morbis: in chronicis vero stagnationes & vasorum infarctus difficilius, quam in iis, qui compactas & robustas fibras habent, & qui latioribus vasis gaudent, discutiantur, & ob id magis in morbis succumbant. Siquæ experientiam consulimus, certe ea nos docet, qui frequentius ægrotant, & rheumatismis, catarrhis, podagræ, hypochondriaco calculo, phthisi, lentis febribus, abscessibus, cachexiæ, mensium & hæmorrhoidum inordinatæ fluxioni obnoxii sunt, & inter foeminas, quæ facile abortiunt, & gravia in puerperio mala perpetiuntur, eos fere omnes tenuioris & laxioris esse carnis ac spongiosi corporis habitus, pinguedine sæpius & nimia vasorum tenuitate laborantes.

§. XXV.

Quum ratio temperamentorum, quæ hominibus assignantur, meo quidem ju-

dicio, non tam in natura & temperie sanguinis, sed potius in structura & habitudine solidorum ad motus, quæ haud ita facile ac fluida immutantur, quærenda sit; rectissime etiam morbos, qui vulgo sic dictis temperamentis adscribi solent, a solidorum structura, habitu & viribus deducendos esse arbitramur.

§. XXVI.

Qui in spongioso & vasculoso corporis habitu multum sanguinis boni & temperati alunt, sanguinei: qui plus feri, quam sanguinis habent, phlegmatici dicuntur. Ubi ob fibras teneriores, tenuiores, atque ad motum, impulsu & sensum vegetiores, expeditior, & celerior per vasa cursus est, temperamentum sic dictum cholicum enascitur. Sub fibrarum vero & partium solidarum densitate, rigiditate & ad motum tarditate circuitus sanguinis difficilior vel tardior est, & ita melancholicum sic dictum exsurgit.

Scholion.

Quando cholicæ vasa ampliora, adeoque magis sanguine distenta habent, temperamentum cholicum-sanguineum fit. Si vero melancholici latioribus vasis, ad majorem sanguinis quantitatem vehendam aptis, instructi sunt, sanguineo-melancholicum dicitur temperamentum: ut adeo pateat, ex partium solidarum structura diversa, & pro majori vel minori sanguinis & humorum quantitate eorumque celeri vel tardo cursu, differentem temperamentorum rationem commodissime explicari posse. Apparet quoque porro ex dictis clarissime, sanguineum facile in phlegmaticum, & phlegmaticum in sanguineum, & sanguineo-cholicum in sanguineo-melancholicum, & contra etiam hoc in illud per diversam victus & vitæ rationem, vel etiam per morbos, transire & commutari posse.

§. XXVII.

Diffidens hæc & varia solidorum ad fluida & fluidorum ad solida, respectu motus sanguinis, habitudo ad morborum dispositionem, ortum, ad symptomatum quoque exacerbationem, item ad medicamentorum operationem aliam atque aliam utique plurimum valet & magnam vim habet.

habet, atque ob id hæc cognitio medico necessaria & dignissima est.

§. XXVIII.

Sanguinei facile incidunt in eos morbos, qui ex spongioso habitu corporis & sanguinis plenitudine proveniunt. Phlegmatici in eos propendent, qui ex humorum impuritate & abundantia fiunt; cholerici in acutas passiones, in chronicas vero, quæ ex viscerum infarctu & obstructione fiunt, & magis melancholici proclives sunt.

§. XXIX.

Magna quoque est sequioris sexus ad morborum frequentiam ex habitu spongioso & tenero proclivitas.

§. XXX.

Fœminas præ viris morbis plus esse expostas, adeo ut duplo majores, *Helmontii* effato, illæ patiantur, extra dubium est; id vero non aliunde fit, quam quod spongiosiori carne & valis exilioribus instructæ, majorem sanguinis copiam, quam natura regere, & digerere potest, ingerant.

§. XXXI.

Morborum origo in sexu sequiori, præfertim, si utero gerunt, ex nimia sanguinis & humorum affluentia maxime omnium deducenda est. Quamobrem si per menses superfluous sanguis recte & ordine secernitur, optime; si minus id accidit, vel plane cessat, ut in annosioribus, pessime se habent.

Scholion.

Quia scilicet nimiam sanguinis abundantiam subito sequitur ejus impuritas, nec ulla fere pars est, quæ non graviter in fœminis, si diu excretiones sanguinis subsistunt, inde adfligatur. Nam in capite vehementes cephalalgias, odontalgias, erysipelata & graviores cerebri affectus patiuntur. In pectore spirandi angustia cum faucium constrictione, cordis palpitaciones animique defectiones oriuntur. In ventriculo ab ejus inflatione frequens est ciborum fastidium, vomitio, ructus, phlogosis, malacia. Intestina tormina ventris, colicæ convulsivæ, flatulentia, alvi adstrictiones instant. Ex utero male affecto, & ibi denegato sanguinis liberiori

curfu, fluor albus, uteri procidentia vel immoderata sanguinis profusio, abortus, uteri scirrhus, inflammatio, apostema, hydrops, sterilitas, & ex sanguinis stagnatione concretiones polyposæ, quæ molas fingunt, proveniunt. Virgines vero ex suppressis mensibus peculiari febre, quæ alba dicitur, & Græce chlorosis adpellatur, laborant. Nam subito inde in fœdum & pallidum faciei colorem, totius corporis languorem, ciborum fastidium, cordis palpitationem, pedum intumesceniam, pulsum celerem, frequentem, & agram spirationem, gravativum ventriculi dolorem incidunt. Quæ vitia, sanguinis fluxu in ordinem redactio, protinus levantur vel plane decedunt.

§. XXXII.

Post quinquagesimum annum, si ex toto cessat sanguinis per uterum effusio, fœminæ plurimis malis fiunt obnoxia. Quibus natura sensum teneriorem dedit, eas in pathemata hysterica & hypochondriaca incurrunt, in aliis sanguis per hæmorrhoides vel per renum vasa exiitum affectat, si motu abstinent, & natura torpidior est, in calculum renum, arthritidem, atque ex infarctu viscerum in hydropem, cachexiam & suffocativos catarrhos facile incidunt.

Scholion.

Hæc omnia mala & frequentiora sunt, & majora sumunt incrementa, si vitæ nimis otiosæ indulgent, & plane a motu, & labore abstinent, sique accedit intemperantia in victu, acidorum abusus, corporis refrigeratio, neque minus diuturnus moror atque tristitia.

§. XXXIII.

Alia adhuc est imbecillitatis morbosæ in feminis ratio, videlicet nimia generis nervosi ad spasmos, convulsiones, motusque inordinatos propensio, quæ semper in feminis major est, quam in viris.

Scholion.

Ex hac nervosarum partium infirmitate, & ad motus inordinatos dispositione fit, ut feminæ animi sint mobilioris ac vindictæ cupidi, & facile ira exandescant, vel levi ex causa in terrorem concitantur. Hinc etiam est, quod earum affectibus facile

cile convulsiones, epilepsiæ vel graves spasmi ad socientur, ut videmus in malo hysterico, inque difficiliore partu ac puerperio.

§. XXXIV.

Non certior igitur & melior ad præcavendos sexui sequiori familiares morbos via, & ratio inveniri potest, quam si nimia sanguinis, & humorum plenitudini convenientibus auxiliis occurramus.

Scholion.

Id vero quam optime præstat tempestive & cum prudentia adhibita sanguinis per incisionem venarum, hirudines, cucurbitulas, emissiones. Quo spectant etiam abstinencia, inedia, motus & exercitatio corporis, peregrinatio & cœli mutatio; posthæc decens thermarum, acidularum, vel aliorum fontium salubrium usus, liberalior potus cerevisiæ tenuis, vel aquæ calidissimæ herbis infusæ, non omissis clementioribus laxativis, ipsas ab omnium morborum insultu egregie vindicant.

§. XXXV.

Supereff alia imbecillitatis ad morbos valde proclivis in corporibus humanis ratio, eaque nativa & a morbidis parentibus in liberos transmissa, qua vel totum corpus, vel quædam tantum ejus partes infirmæ, & ad morbos suscipiendos aptæ evadunt.

Scholion.

Verissimum est, utut cognitu difficile admodum, & animi & corporis vitia a parentibus per generationem transire in liberos, ita ut nihil certius sit, quam quod robusti robustis, imbecilli imbecillis, morbofi morbofis procreentur. Morborum autem hæreditariorum ratio profecto non in vitio fluidarum partium, quæ continenter mutationi sunt obnoxie, sed potius in depravato solidorum statu, quorum mutatio non sub potestate medici est, & quæ non nisi per annorum decursum fit, quærenda est, & maxime vel in earum nimia imbecillitate, atonia, sive tono nimis laxato & resoluta, vel in nimia nervosarum partium ad anomalias motuum dispositione consistit.

§. XXXVI.

Hypochondriaci plerumque hypochondriacos, phthifici phthificos, calculosi calculosos, epileptici epilepticos, hæmorrhoidarii hæmorrhoidarios, cachectici cachecticos progenerant, id quod in dies in praxi animadvertere licet.

Scholion.

Acutas passionnes non transire in liberos, quia ex vitio magis fluidarum partium proveniunt, certissimum est; sed eo frequentius solidorum vitia & labem viscerum liberis affricari conspiciamus. Quem admodum vero quævis pars corporis nobilior peculiari chronica passioni exposita est, ita etiam in hæreditariis id observare licet. Molestissimum illud, quod dicitur hypochondriacum, malum mere spasmodicum ac flatulentum ex ventriculi & intestinorum motu peristaltico perverso, juncto cum summa atonia, nascitur: phthisis præcipuus pulmonum morbus est, epilepsia & melancholia cerebri, hydrops hepatis, cachexia lienis, calculus renum, podagra articularum, & hi omnes morbi sunt hæreditarii, & maxime fundati sunt in cujusque partis nativa imbecillitate & prava dispositione, quæ vel in vasorum angustia, vel in fibrarum & vasorum nimia laxitate, ad materiam vitiosam recipiendam & retinendam apta, ex qua facile humorum stagnationes, & vasorum oppilationes, infarctus, indurationes fiunt, consistit.

§. XXXVII.

Quemadmodum nihil tam difficile est, quam labem, quæ in structura & conformatione solidæ partis hæret, emendare: ita etiam prava solidorum per nativitatem accepta ad morbos dispositio non adeo facile, optimis etiam datis præsidiiis, extingui potest, quin potius, accedente occasionali causa, primis subinde annis prompte excitatur, atque in actum deducitur.

Scholion.

Sicut senium, ut præclare differit Trallianus lib. 12. de marasmo, nulla medicina tolli potest, eadem ratione prava, quæ in solidorum structura, & labe consistit, ad morbos proclivitas difficulter admodum

eradicatur. Ita phtisis, podagra, aut as-
fectio hypochondriaci hæreditaria nulla
propemodum arte averti possunt, idque
ægrius medicina, quam accuratiori diætæ
observatione, quæ eo magis necessaria est,
quo certius ex neglectis diætetis præce-
ptis hæreditarii morbi & ingravescent &
difficilius levantur.

§. XXXVIII.

Mala quoque est illa fibrarum motri-
cium per nativitatem acquisita habitudo,
qua levi de causa ad fortes oscillationes
& spasticas stricturas proclives, sanguinis
æquabilem, & liberum ad exteriora ver-
gentem cursum inturbando, regressum
ejus ad interiora, & congestiones nimias
in his vel illis partibus efficiunt.

Scholion.

Ex spasmis, & quæ hos consequuntur, con-
gestionibus proveniunt sanguinis effusiones,
quæ in prima ætate in capite & per nares, in
juvenibus per pulmones, in ætate virili per
venas sedis, solenni fere modo contingere
solerent. Intercepta vero per has vias sangui-
nis eruptione, sub certis ætatibus familia-
ri, sanguis subsistens & congestus multa &
gravia creat symptomata, quorum de fre-
quentia, magnitudine & noxa *Cl. Stahlus*
in scriptis suis copiosius & quasi ex profes-
so egit.

§. XXXIX.

Præter infirmitatem a natura acceptam
datur adhuc alia, quæ acquisita est, &
per morbi vehementiam solidis infertur
partibus, ex qua facilis morborum recur-
sus & afflictio ejus partis fit, quam semel
morbus fortiter exercuit, idque non tan-
tum in chronicis, sed & in acutis passio-
nibus accidit.

Scholion.

Qui febribus, sive continuis, sive in-
termittentibus, semel vel iterum labora-
runt, ita quam facile non adeo urgentibus
causis in eas recidunt. Qui pleuritide vel
peripneumonia decubuerunt, illi eundem
morbum facile rursus experiuntur. Si se-
mel vel iterum erysipelas pedem vel dex-
trum vel sinistram occupaverit, tum fre-
quentius in eodem pede malum affligit.
Coli acerbior dolor talem imbecillitatem
in intestinis relinquit, ut parvas ob causas
recurrat. Eodem modo dolores podagrici,

& qui dicuntur rheumatici, ita partem ad-
fligunt, debilemque reddunt, ut serum
acre vel tartareum, ad glandulas vel liga-
menta artuum glandulosa delatum, facile
ibi subsistat, & crudeles hos dolores denuo
provocet. Raro a calculo renali sunt im-
munes per omnem ætatem, qui semel vel
bis ex eo laborarunt. Quibus sanguis per
hæmorrhoides vel vias insolitas, nempe
urinarias, aut pulmones, aut vasa ven-
triculi brevia, vel etiam per nares semel
vel aliquoties ferri solitus est, in iis per
has vias libentius rursus exitum affectat,
adeo ut in hæmorrhagiis narium non per
aliam, sed per dextram vel sinistram, per
quam ferri consuevit, sanguis effluat. Qui
semel gravi morbo capitis, aut cephalal-
gia, aut apoplexia, vel etiam epilepsia, aut
paralyti correptus fuit, in hoc facile idem
morbus levi interdum occasione excitatur.
Tumor hydropicus, icteritia quoque &
alia hepatis vitia licet bene curata fue-
rint, ea tamen sæpius recurrere, testem
cito experientiam.

§. XL.

Neque tantum a morbis, sed & a læ-
sionibus quibuscunque partes externæ im-
becilles ad eundem morbum suscipiendū
faciles & aptæ redduntur.

Scholion.

Frequens nos docet experientia, quem-
admodum partes ad quandam læsionem
vel vulnerationem, aut puncturam mor-
ita fiant imbecilles, ut levem etiam in æ-
re mutationem subito perferant. Fre-
quentissime accidit, ut in quibus partibus
vena incisa, vel cucurbitula cum ferro ad-
posita fuerunt, ex elapso temporis spatio
dolore tensivo & pungitivo afficiantur,
non quod istis peculiare agens, & nescio
quod intelligens infideat, sed quia imbecil-
iores hæ partes redditæ a nimis redundan-
te sanguine ad oscillationes & agitationes
stimulantur. In qua parte, v.g. circa mal-
leolos, semel orta est exulceratio, hanc
eidem malo facile subjicit, ut ulcus recu-
descat, quotidianum est observare.

§. XLI.

Tam subtilis & delicata est fibrarum in
corpore animantium natura atque condi-
tio, ut propterea nullam læsionem vel vi-
olentiam

lentiam pati possint, quin inde statim talem mutationem accipiant, quæ ad functionum tam in motu, quam in sensatione turbationem inclinet.

Scholion.

Ex quo illud consequitur, homini, si per totum vitæ decursum sanus & integer persistere velit, omni modo & cura cavendum esse, ne in gravem quandam morbum incidat, quia nunquam is ita transit, quin lationem & mutationem quandam corporis partibus inferat, quæ occasionem postea ad eosdem vel alios morbos dare & fovere possit.

§. XLII.

Quum morbi antecedentes ita vim naturæ lacerare, & robur ex solidis auferre soleant, ut quam facile novus morbus propulset: omni modo & diligentia, ut in ipse per salutaria diætæ præcepta præcaveatur, laborandum est.

Scholion.

Quoniam hanc utilissimam materiam copiose non minus, quam perite in peculiari *Dissertatione de morbis ex aliis proceduntibus* persecuti sumus, nolumus hac in re esse longiores.

§. XLIII.

Quum non tantum universi corporis, sed & singularium partium infirmitas a viribus nimium exhaustis & deperditis proficiscatur, ita, ut deinde tam facile obnoxia sit morbis; sequitur, omnia ea, quæ vigorem & vires corporis suffragantur, easque exhauriunt, & vitæ, & valetudini prosperæ inimicissima, gravibusque ac funestis morbis ingenerandis esse aptissima.

§. XLIV.

Quoniam materiam virium & motuum causam boni & temperati succi in vasis præbent, quid manifestius est, quam quod ea vires corporis consumant, quæ optimos succos, & benignum sanguinem auferunt.

§. XLV.

Hoc in genere sunt, præter morbos quosunque, immodicæ sanguinis profusiones, sive natura sive arte factæ, diuturna inedia, incongruus plane cibus, assidua vigilia, immoderatio venus, crebrior

purgantium usus, plenaria motus intermissio, anxie curæ, sollicitudines, tristitia diuturna, profundæ sine voluptate quadam meditationes, animi contentiones, tempestates valde æstuosæ vel nimis humidæ, ignavia, & desidia, ebrietas, luxuria, & hujus generis plura.

Scholion.

Hæc omnia & singula ita sunt comparata, ut, si quædam tantum ex illis, præsertim in corpore natura debili, concurrant, adeo vires pessudent, & naturam imbecilem reddant, ut postea non modo omnibus fere pateat vitiis, sed & magnum periculum in morbis accendat, & ægri difficillime sanentur. Miserum itaque & infelicem illum medicum habeo, qui cum ejusmodi debilibus & corruptis naturis corporum agere & curationes tentare debet. Verum deterioris adhuc conditionis sunt illi medici, quibus cum valetudinariis, hypochondriacis, scorbuticis, quotidie conficiendum est. Hi sunt illi ægrotantes, qui medicum non modo molestissime exercent, sed & ejus existimationi multum detrachunt. Beatum vero & felicem eum prædico, præsertim quando incipit in artis operibus versari, si ejusmodi curationes & corruptas naturas effugere possit, nam medicus & medicina hac ratione subinde contumeliis exponantur. Et profecto ut verum dicamus, consultius multo est, ut ejusmodi debiles, qui continuo cum morbis, & spasmsis consistantur, a medicina abstineant, & tantummodo in recto vitæ regimine & commoda diætæ ratione levamen & solatium quærant. Illud vero perpetuo a medicis observari velim, ut semper cum imbecilibus & valetudinariis, & qui vitium in quadam parte foveant, mollissime agant, & ab omnibus vehementibus sibi caveant, ne fortiori commotione ad partem imbecilem & vitiosam peccantes humores impellantur, ex quo sæpius graves & funesti affectus propullulant; siquidem infirma pars & atonia quadam laborans quam facile vitiosum recipit humorem, a quo postea ipsi major læsio accedat necesse est.

§. XLVI.

Præcipua igitur medicinæ rationalis pars in eo consistit, ut medicus probe inter se corporum humanorum naturas discernat.

Scholion.

Hoc fit, si in quovis individuo structuram partium fibrosarum, vasorum capacitatem & dispositionem, temperiem ac proportionem partium fluidarum ad motum probe perpendat, & insuper cujusvis partis peculiare robur vel imbecillitatem ex variis phaenomenis, circumstantiis, observationibus, & effectibus accuratius perspiciat, qualem cognitionem si impetraverit, tum facile & promte judicium & rationem reddere poterit, cur hoc vel illud medicamentum, hæc vel illa insalubris res aut morbifica causa, hic vel ille morbus aliam in hoc corpore, aliam rursus in illo operationem, effectum atque eventum exerat, in quo potissimum medicinæ rationalis momentum ego situm esse arbitror. Nam harum rerum scrutinium non tam facile est, ac si quis ad ens, sensu quodam interno æstimatione atque intentione motus vitales & naturales corporis humani dirigens atque administrans, cujus existentia nullo solido ratiocinio demonstrari potest, confugere velit. Nam posito ejusmodi principio, ceu suprema rerum, quæ sunt in corpore nostro, causa, omnis ratio, omnis certitudo in theoria non minus, quam in praxi medica uno ictu prosternitur, ut nonnisi fallax judicium & fallax experientia in arte nostra relinquatur.

C A P U T II.

De morborum origine ex copia & vitio ingestorum.

§. I.

Homo continuo eget alimentis, ut sanguinis, qui vitam, vires, & robur solidorum sustentat, qui universo corpori nutrimentum præbet, qui perenni motu a præsentanea, in quam inclinatur, corruptione corpus vindicat, justa & conveni-

ens quantitas, temperies, atque inde moderatio motuum conserventur.

§. II.

Neque vero tota sanguinis substantia, sed purissima tantum ac delibatissima ejus pars, quæ lymphæ vocatur, corpus nutrit, neque alia, quam subtilior ac mobilissima ejus portio, quæ nervis vehitur, ad motum & robur solidis præstandum accommodata est.

§. III.

Sanguinis pars defecatissima, & tam corporis nutritioni, quam motuum vitalium conservationi idonea, continuo solidorum attritu, indeque oriundo intestino sanguinis calido motu partim per cutem diffiatur, partim intra corpus retenta in liquamen demum salino-sulphureum & excrementitium fatiscit.

Scholion.

Habet hoc omnis motus, ut statum corporis, in quod agit, vel ratione situs & loci, vel ratione texturæ ac figuræ immutet. Quid mirum igitur, si visilla systaltica & motrix solidorum potentia, quæ continenter agit in fluida, sanguinis etiam mixtionis & crassi tantam inducat mutationem, ut continuo attritu & intestina agitatione eum vel consumat ac dissipet, vel in serum excrementitium convertat. Hinc in febribus tum acutis, tum lentis & hecticis sanguinis copia sæpius intra breve spatium consumitur, inque humores excrementitios degenerat. Usque adeo mirabilis est corporis humani œconomia, ut motus, qui vitæ præest & sanitatem custodit, & vitam tollat, & corporis integritatem destruat, materiam videlicet, quæ pabulum ipsius est, paulatim & successive in fomitem morborum, & mortis convertendo.

§. IV.

Quantum igitur quotidie motu cum intestino attritivo, tum excretorio corpori subtrahitur, tantum commodis alimentis refarciri debet, ut vires cum ipsa vita & sanitate fartæ ac tectæ serventur.

Scholion.

Ex his, puto, inevitabilis alimentorum necessitas satis abunde intelligitur. Nimirum

rum omnes, qui in corpore humano exercentur, motus tam mirabili nexu & vinculo inter se coherent, ut actiones, quas vocant animales, a vitalibus dependeant, hæ vero a naturalibus gubernentur, suamque accipiant perpetuitatem. Nam digestio, secretiones & excretiones, quibus actiones naturales absolvuntur, motibus vitalibus prospiciunt, eorumque incolumitatem tuentur; his vero salvis & integris omnes bene habent actiones, quæ vulgo ad animam referuntur.

§. V.

Scire oportet, hominem non tantum eum in finem indigere alimentis, ut subtilissima illa & nutritiva sanguinis portio, motu & calore destructa, restauretur, sed etiam, ne motus illi vitales systaltici, & expansivi cordis, vasorumque sanguiferorum, & canalium, qui liquida vehunt, qui fecernunt, & qui reciproce ac per vices exercentur, torpescant vel interrumpantur.

Scholion.

Paucis admodum cognitam esse hanc veritatem intelligo, quare homo ad vitam servandam non exigua alimenti optimi mole possit esse contentus, sed ingens quotidie quantitas cibi & potus necessaria sit. Ratio nobis hæc esse videtur, quoniam nempe futurum, ut motus canalium systaltici & expansivi, qui fluidorum progressum & directiones moderantur, brevi elanguescant vel penitus pessundentur, nisi sufficiens & paulo copiosior fiat alimentorum, præsertim liquidorum, ingestio. Nam ut in doctrinis physiologicis jam satis explanatum est, vasorum vis contractiva partim a nervorum rore lymphatico, partim a sanguine, tunicas vasorum permeante proficiscitur; tubulorum vero expansionem contenta intus conveniens humorum moles efficit. Hi motus, in æquilibrio positi, ita sese invicem excipiunt, ut systole producat diastolen, diastole vero rursus provocet systolen. Jam quum ingens quotidie humorum copia per tot fecernicula, per tot tubulos ac meatus e corpore ejiciatur, sequitur, ut nisi quotidie amissi fiat restitutio, vivida illa vasorum expansio minuat, tandemque ex toto desinat. Deinde sufficiens succorum

copia in vasis necessaria est eam ob causam, ut vasa minima, quæ maxime excretionibus dicata sunt, & quorum interventu humores ex arteriis in venas transeunt, expansa atque aperta servantur, quum alias succorum appulsu destituta facile conciderent. Ex quo utique conficitur, vasorum obstructions a defectu æque ac copia humorum prognerari.

§. VI.

Vigor motus intestinorum peristaltici, atque ab eo dependens debita secum alvinarum excretio sufficientem cibi ac potus quantitatem desiderat.

Scholion.

Alimentarii canalis motus peristalticus, quem vermicularem vocant, & cujus beneficio ingesta ex ventriculo ad intestinum extremum devolvuntur, identidem convenienti ejus systole & expansione absolvitur. Nam vis ejus contractiva ab influxu roris nervi & sanguinis tunicas intestinales perlucens, expansio autem a mole contentorum celebratur. Hinc, ubi multus cibum revomitur, alvus sistitur, & qui patiuntur inediam, vel pariori manibus assumunt, in iis contrahitur ventriculus, & rarior fit alvi dejectio. Quod vel maxime apparet in febribus & reliquis morbis, ubi parum alimenti appetitur. In iis enim segnior esse alvus consuevit, & quoniam ejus sordes, & inquinamenta, quæ ex universa sanguinis massa hic deponuntur, mucosa, biliosa, salivalia, atque adeo ad fermentationem prona, non satis mature expelluntur, facile accidit, ut mora diuturniori corrupta novo morbo, & gravioribus symptomatibus materiam & occasionem subministrant.

§. VII.

Igitur copia alimentorum intestina ad crebriorem ingestorum expulsionem sollicitat, nisi a præcedentibus causis horum vis contractiva valde debilitata fuerit.

Scholion.

Ex quo causa apparet, ob quam, qui multum comedunt & bibunt, crebrius alvum demittant. Neque ignotum est, a quas medicatas plurimum conferre ad promovendas excretiones tam alvinas, quã

urinas, quod maxime præstant mole sua, siquidem interdum decem vel duodecim earum libræ hauriuntur.

§. VIII.

Ex quibus conficitur, sine alimentis certaue & convenienti eorum mole diu constare non posse corporis humani integritatem. Atque ideo plenaria appetitus dejectio, si longis in morbis diutius affligit, nunquam non ingens periculum ostendit.

§. IX.

Ad vitæ & sanitatis tutelam mutuum conspirare debet commercium inter ea, quæ corpori accedunt ex alimentis, & quæ per necessarias excretiones ipsi subtrahuntur.

Scholion.

Quo plus ergo ingeritur, eo copiosiores & frequentiores esse debent egestionem, sique multum per excretionem secesserit, multum quoque per ingestionem restituitur necesse est. Qui autem parum excernit, eum ingerere parum oportet, & qui parum ingerit, is moderatius debet excernere. In certa itaque & convenienti mensura & proportionem ciborum ac laborum, quibus perspiratio juvatur, punctum sanitatis non inepte veteres posuerunt, atque ex iis maxime Hippocrates, qui libro 1. de Diet. §. 2. & 3. ait: labores consumunt, & cibi, quæ evacuata sunt, explent.

§. X.

Sicut in universum hæc lex firma & stabilis valet, omne nimium naturæ esse contrarium & inimicum: ita etiam ciborum copia & vitæ & viribus & sanitati hominis erit inimicissima.

Scholion.

Gaudet enim natura animantium certa proportionem, ordine, temperie, symmetria & æquabilitate motuum tam in solidis quam in fluidis, & si quis in hac ipsa sani & integri status genuinam, & proximam causam querere & constituere velit, is profusus non errabit. Quoniam vero omne nimium, siue ad materiam, siue ad motum id pertineat, adversus illam proportionem atque temperiem, qua gaudet natura, pugnat, hinc recte ab Hippocrate

Tom. II.

sect. 2. aph. 31. dictum: τὸ τὸν τὸν πλεονέκειν i. e. omne nimium naturæ inimicum; & sect. 2. aph. 4. non aliud quicquam bonum, quod naturæ modum excedit.

§. XI.

Quoniam omne nimium & mole exsuperans motibus naturæ ordinatis & proportionatis, quibus sanitatis natura continetur, est contrarium, cibus quoque præter naturam copiosius ingestus, ut prudenter admodum prodidit Hippocrates sect. 2. aph. 17. morbum facit. Et lib. de dieta acutorum: prava hæc est dieta, cum quis plures cibos corpori præbet; & hinc impotentia gulæ non inepte dira generis humani carnifex nuncupatur.

Scholion.

Huic sententiæ suffragatur etiam Celsus lib. 1. cap. 2. pag. 25. ubi ad cibum ventum est nunquam est utilis nimia satietas. At vero id maxime hic in questionem venire video, quid sit nimium sit, atque ex quo illud æstimari debeat, utpote cum advertamus, quod aliis naturis est nimium atque inimicum, id rursus aliis esse moderatum adeoque amicum, & quod aliis est minus sufficiens, id certis rursus infestum esse ac nimium. Mirum enim est, quantum discriminis corpora humana inter se recipiant, tam ratione structuræ & habitudinis partium, quam ratione vasorum capacitatis & solidorum potentie motricis seu roboris. Quin imo ipsæ naturæ per ætates, per anni tempora, per vitæ genus, per ipsum victum, per climata mirifice mutantur, adeoque pro tanta varietate & mutatione corporum difficile admodum erit, unam & certam ciborum quantitatem, & mensuram omnibus, & singulis commodam & sufficientem invenire. Nam quod uno tempore homini conveniens & sufficiens est alimentum, id sæpius eidem alio tempore nimium, & noxium esse usu atque experientia animadvertimus.

§. XII.

Igitur rectissime iusta & conveniens alimentorum mensura, adeoque vel nimium vel parum ex solidorum robore ac viribus semper æstimari debet; magna enim est,

M

te-

testante Hippocrate lib. de alimentis, quantitas ad vires solerti ratiocinatione adaptata.

Scholion.

Nam neque ullius corporis vires & efficacia in rerum natura absolute, sed semper relative considerari debent; hinc etiam si nimium vel si parum ciborum ratione individui aestimare oportet, robustum an imbecille sit, vasa habeat capacia, an angusta, exilia. Hinc fit, ut docente Hippocrate lib. de Affection. §. 52. quacunque sanis commoda sunt, ea etiam aegrotis exhibita fortiora sint.

§. XIII.

Quo major copia virium & plus roboris in corpore humano inque ejus ventriculo est, eo plus nutrimenti ferre potest homo, & contra.

Scholion.

Quare paucos cibos senes requirunt, & facilius jejunium tolerant, quam juvenes, quia attestante Hippocrate sect. 1. aph. 14. illis parum caloris inest, propterea paucis alimentis indigent.

§. XIV.

Sicuti in rerum natura virium motricium efficacia recte aestimatur ex effectu, cum plus vel minus resistentiae vincere possunt: ita etiam robusta corporis humani natura vel ventriculus firmus is nobis habetur, qui motu peristaltico fortiori instructus alimenta probe subigere, miscere, digerere, ex uno loco ad alium propellere, imo convenienti tempore expellere & puras chylosas partes in vasorum lacteorum oscula impellere possit.

Scholion.

Canalis enim illius nervosi & alimentarii robur maxime consistit in vigore motus peristaltici, sive successiva vividiori ejus dilatatione & constrictione; nam hujus beneficio solventes illi ac fermentescibiles humores ex glandulis decenti quantitate profluunt, & bilis non mediocris quantitas ex ejus ductibus in duodenum descendit; hujus etiam beneficio alimenta non modo inter se, sed & cum dictis solventibus intime alterantur, miscentur, dissolvuntur; hujus beneficio succi utiles, & chylosi

per crassam villosam debite secreti per canales lacteos transeunt; & hujus tandem beneficio inutiles & excrementitiae sordes & feculentiae utilissime & cito alvo ejiciuntur.

§. XV.

Quo robustior itaque est ventriculus, eo plus cibi desiderat, eo plus etiam sine ullo incommodo concoquere & ferre potest. Videmus inde, homines robustos, agrestes, plebejos, labori deditos, ingentem prorsus alimentorum copiam sine ullo periculo & optime ferre posse, adeo ut inde firmiores & robustiores evadant, a qua imbecilles & infirmi laeduntur.

Scholion.

Videmus cibum non modo copiosorem, sed & saepius intemperantiorem non tam facile officere robusto, quam imbecilli homini, quia illius ventriculus motu & robore instructus eum celeriter expellit, ut non diu ibi moram trahere, & corrumpi possit. Neque quantitate, vel qualitate delinquentes humores facile sanitatem offendunt, si in perpetuo progressivo motu constituti sunt, neque diu in loco morantur, sed cito propelluntur. Siquidem si demum humores materiam morbo dant eumque fovant, qui motus progressivi expertes sunt, qui stagnant, nam ex stagnatione corrumpuntur & acorem induunt, & vim partis, cui inhaerent, valde laessunt, ejusque motum turbant.

§. XVI.

Infirmus itaque homo parum alimentum desiderat, quia non multum digere, subigere, & propellere motus sui imbecillitate potest, unde fit, ut imbecilles facile a cibis paulo majori copia sumtis, quos optime robusti ferre possunt, laedantur.

Scholion.

In numero imbecillium nobis sunt ii, qui non multum sanguinis & parum ejus subtilioris, spirituosae, mobilis, sulphureae, elasticae portiones, quae omnium virium tam vitalium, quam naturalium in corpore humano causa ac fons est, habent; & hujusmodi sunt, qui ex nimia sanguinis profusione laborant, qui ex gravi morbo

Bo siue acuto convaluerunt, qui nocturna vigilia & inquieta cogitatione, meditatione, vel diuturno animi affectu, praesertim moerore, corporis sui robur immi-
nuerunt, & uno verbo, omnes valetudinarii. Quo pertinent ratione aetatis infantes, senes, ratione habitus corporis, qui laxo & spongioso praediti, & copiosa & exilissima vasa habent; ii omnes propter virium infirmitatem a nimia alimentorum copia sibi cavere debent, nisi fomitem morbis praebere velint.

§. XVII.

Tanto gravior est noxa cibi copiosius adsumti, quanto majori aviditate ingeritur.

Scholion.

Nimia ciborum copia per se semper resistit eorum intimae solutioni atque concoctioni, maxime ob eam causam, quia necessaria proportio illa inter menstruum solvens & solvendum laesa est. Deinde, si celeriter magna cum aviditate cibus ingeritur, tum non bene masticatur, neque cum saliva, quae menstrui vicem gerit, probe subigitur. Accedit, quod nimia copia repente ingesti cibi, vel etiam potus, ventriculi tunicas nimium distendat, earumque liberam actionem, & motum systolicum contractivum impediat, unde diutius haerens in ventriculo laedit, & vellicando paulo fortius totum nervorum contextura in consensum trahit.

§. XVIII.

Misera res est, imbecillos plerumque ingenti cum aviditate atque intemperantia comedere. Ita videmus infantes, & fame diuturna pressos, item eos, qui mox ex morbo evaserunt, itemque valetudinarios, phthisicos, melancholicos, hypochondriacos, & qui vermibus laborant, pueros nimium voraces esse, & exinde multas sibi contrahere aggritudines.

§. XIX.

Infantes lactentes ex copia lactis, diutius in stomacho detenti, & bilis acrioris affluxu corrosivi redditus, gravissime agrotant.

Scholion.

Sicut omnium rerum nec quiequam ad sanitatis in infantibus tutelam, ac alvus

bene fluida, aptius est: ita lac copiosius ingurgitatum, quam ventriculi teneritudo subigere & expellere potest, stagnat, a core inficitur, & con fermentatione cum bile corrosivam & propemodum virulentam naturam inducit: hinc feces coagulatae & viridi colore tinctae tam corrodescentes sapientius sunt, ut lintheamina exedant. Mirum enim est, lac diuturna mora & stagnatione in intestinis acidissimum evadere, ut flavum bilis colorem in viridem convertat, qui adfuso oleo tartari per deliquium protinus in flavum rursus transmutatur. A eruditae hac corrosivae ex copia lactis male digesti graves, & periculi plenissimae, quae hanc aetatem infestant, aggritudine, ut tormina, cardialgicae anxietates & convulsiones, oboriuntur; si quando a lactis viscido coagulo tunica villosa, & crustosa intestinorum, in quam vasorum lacteorum innumera ostiola desinunt, obstruitur, abdominis intumescencia, atrophia reliqui corporis cum alvi ingenti dejectione nascuntur.

§. XX.

Qui proxime a morbo & febre fatigati convaluerunt, ob nimiam voracitatem, quam quidam medici stomachicis acrioribus & aromaticis vel acidulis spiritibus promovere consueverunt, tardius vires amissas recuperant, saepius recidivam sibi accerunt, vel in lentum chronicum morbum incidunt.

Scholion.

Sine injuria culpandus hic venit perversus saepe stomachicorum appetentiae excitandae causa usus, quem non semel, sed saepius in infirmioribus summe noxium deprehendi; nam cum plus adsument, quam ferre & regere imbecillior ventriculus potest, necessario ingens eruditatum fit proventus, qui in corpore adhuc debili quam facile languorem & lentum calorem & postea ciborum fastidium cum niale olente ex ore spiritu, sitim quoque & inquietudinem concitat. Atque adeo optimam medicinam intempestive datam morbis causam dare & suggerere posse, clarissime ostenditur.

§. XXI.

Nunquam nimia repletio cum majori periculo juncta est, quam apud eos, qui per

diuturnam inediam pressi & valde debilitati sunt.

Scholion.

Plures post inediam nimis fortiter passos mortem sibi accelerasse, testis est FORESTUS lib. 18. obs. 2. in schol. ubi inquit: nota est multorum historia, qui a longa inedia sese repleverunt, adeo, ut inde suffocati fuerint, uti nos cognovimus in obsidione Harlemensi & Leidana id præcipue contingisse, quando obsidione liberati cives victu pleniori se replentes mortem quamplurimi incurrerunt. Denique non ignotum est, milites, ex castris in hiberna secedentes liberaliter pastos ex corruptela ciborum in debili admodum corpore in febres pessimi moris stomachicas & caput validissime afficientes incidisse.

§. XXII.

Qui quartana laborant, plerumque sunt nimium voraces ob exsuperantem primis in viis acidum humorem, qui ventriculi oscillationem, in qua appetentiæ causa residet, fortiolem inducit, sed quo plus comedunt, eo longiorem & difficilioris sanationis fieri febrem, certissimum est.

Scholion.

Hujus febris contumaciam non tam facile etiam præstantissimis prædiis evinci posse, nisi prius infracta fuerit nimia illa voracitas, peritis prædicis non obscurum est. Nam quo plus ingeritur in ventrem eruditatibus obfessum, eo magis illa augetur, & eo magis fomes morbi increfcit, atque hepatis infarctus, ubi præcipue sedem suam hæc febris fixam habet, incrementa capiunt.

§. XXIII.

Hypochondriaci & melancholici identidem ob copiosum in primis viis acidum plus appetunt & ingerunt, quam ipsis utile est; ex quo fit, ut morbi symptomata exacerbent, & morbum minus sanabilem reddant.

Scholion.

Molestissimus, sed certe frequentissimus ille affectus, qui hypochondriaci nomine venit, ab ingenti motus peristaltici destructione ejusque ad superiora retrocessione, meo quidem judicio nascitur, & a spasmodica partium membranacearum u-

niversi corporis diathesi fovetur & augetur. Quare in iis semper vitiata digestio est, & excretio flatuum ac fecum segnior, inflationes & cruditates acidæ, quæ stimulant & spasmus afficiunt has partes, semper adsunt. Equis igitur non videt, a copiosis cibis hoc malum semper augeri, & deterius, imo habituale reddi?

§. XXIV.

Evenit sapissime ante accessionem prodagæ, corryzæ, vel etiam intermittentis febris inordinate crescere ciborum appetentiam, languido licet corpore, idque temper cum incommodo fieri.

Scholion.

Videtur hæc insolita ciborum aviditas ab acriori stomachica lymphâ, accedente peregrino ex prohibita transpiratione stimulo, derivanda, & quia hanc alvi tardior secessio ordinario comitatur, imminens morbus, pabulum copiosius naetus, necessario majora accipit incrementa: sapienti igitur consilio statim ejusmodi morborum timentis occurrendum est. Prima nempe regio commoda medicina expurganda, sive per superiora, sive inferiora, præmissa tamen semper humorum, qui in vitio sunt, correctione. Ita opportune præscinditur morbi fomes, & morbi insequentes levissime succedunt, & brevi etiam finiuntur.

§. XXV.

Neque tantum imbecilli & debiles, sed & sani ac robusti homines, si supra modum comedunt, morborum semina sibi fabricant, saburræ in primis viis cumulando.

Scholion.

Non inepte Galenus in Comment. Sect. 2. aph. 17. geminam satietatem sive ciborum redundantiam statuit, ad vasa scilicet atque ad virtutem. Satietas ad vasa est, ubi tanta ciborum ingesta copia est, ut ventriculi capacitas nimium distendatur: satietas vero ad virtutem sive facultatem est, ubi plus cibi ingeritur, quam natura, aut facultas corpus nostrum regens, superare possit. Sæpe vero accidit, ut magna cibi copia non gravet facultatem robustam: contra vero imbecillæ exigua admodum & mediocris alimenti copia non raro gravet. Si vero nimium ventriculus a-

sumta.

sumto cibo distenditur, utique facultas ejus motiva & contractoria minuitur, ut diutius, quam par est, cibi ipsi inhæreant, eumque onerent, ex quo multa vitia incidunt & robustos etiam premunt.

§. XXVI.

Optime Hippocrates de veteri Medicina §. 13. fortissima edulia maxime & manifestissime hominem ledunt, siue sanus sit, siue aegrotus.

Scholion.

Differunt enim mirifice alimentorum genera; quædam sunt valentioris naturæ, quædam imbecillæ, & hæc omnia bene distinguit & enarrat atque in classes redigit Celsus lib. 2. cap. 18. Valentiora illa dicuntur, quæ difficilius resolvuntur, & plus alimenti habent, & sunt maxime legumina & ex frumentis panificia, omne animal quadrupes, omnis bellua marina, item panis, mel, caseus, annosiores carnes, item omne opus pisciorum valentissimum est, quod ex farina, butyro, ovis, saccharo conflatum: nam hæc difficilius subiguntur, firmum ventriculum exigunt, & agrius ventre dimittuntur.

§. XXVII.

Cum ciborum genera multum inter se differant, sapientissimum certe Celsi preceptum est, quod tradit lib. 2. cap. 18. in fine: imbecillis corporibus rebus infirmis opus est, mediocriter firmos media materia optime sustinet & robustis apta validissima. Plus aliquis adsumere ex levioribus potest, in his magis, quæ valentissima sunt, temperare sibi debent.

Scholion.

Inter imbecillia alimenta refert Celsus omne olos, quicquid in cauliculo nascitur, item omnia forbilia, mollia, omnia poma, cucurbitas, cucumeres, pulcillas, & panem aqua madentem; ad mediam vero materiam aves minores & pisciculos, & ex quadrupedibus leporem refert, item ex oleribus ea, quorum radices vel bulbos adsumimus.

§. XXVIII.

Multa eaque gravia sunt mala, quæ ex vitiosa alimentorum concoctione & cruditate exsuperante oboriuntur.

Scholion.

Hippocrates hæc ipsa optime recenset lib. de Prisca Medicina §. 19. Si pransi fuerint, idque eis non conducatur, statim graves & corpore segnes fiunt, itemque mente pigri, hiatuque & oscitatione & dormitatione & siti pleni. Si vero etiam insuper coenaverint, & flatus & tormina & alvus effringitur. Celsus lib. 1. cap. 8. hæc recenset stomachi laborantis vitia his verbis: stomachum infirmum indicant pallor, macies, præcordiorum dolor, nausea & volentium vomitus, in jejuno dolor capitis, quæ in quo non sunt, is firmi stomachi est.

§. XXIX.

Famelici si plus justo sese avidissime sumtis cibis, præsertim pinguibus replent, in febriculam quandam ephemeram, quæ digestionis adpellari poterit, subinde incidunt: siquidem non multo post cibum sumtum ventriculi inflationem cum summa anxietate, inquietudine & spirandi angustia, & dolorem ventriculi tenivum persentiunt, qui ad scapulas, ad fauces & ad ipsum caput progreditur, quod graviter dolet, facies rubet, & mens incipit fieri inquietior. Præterea languor totum corpus occupat, extremæ partes inalgescunt, tempora pullant, pulsus durior & frequentior fit, alvus constringitur, & hic paroxysmus plerumque intra aliquot horas supervenientibus ructibus vel vomitu aut sudore solvitur.

Scholion.

Hunc affectum ego aliquoties observavi in hypochondriacis famelicis, cujus symptomata ab inflatione stomachi unice mihi repetenda videntur, & hujus dextra pars sæpius in tumorem vesicæ inflatæ instar juxta scrobiculum cordis in dextro latere attollitur. A nimia igitur ventriculi, qui totus nervosus est, distensione nervorum paria, præsertim intercostale & octavum, tensionem & tractionem patiuntur, unde partes, quas pertranseunt, ipsastica strictura & crispatura affici, & hæc mala produci, non mirandum est. Similem morbum Hungaris endemium, qui vocatur Tscemer, in peculiari Dissert. Dr. Mi. lether erudite descripsit.

§. XXX.

Cruditās, a nimia ingestorum copia & concoctione difficiliore orta, placidum somnum impedit, & capiti ac toti corpori gravitatem infert.

Scholion.

Neque certe Santorii dictum sect. 4. aph. 40. experientia vel ratione caret, videlicet somnum nihil magis interturbare, quam ciborum corruptelam. Nam fortius laceratis ventriculi nerveis tunicis totum systema nervorum, cum quo princeps hæc partium magnam communicationem & consensionem fovet, præter naturam tenditur, ac stringitur, unde inquietudinis origo: & quia constrictis excretoriorum meatibus pauca secedunt, & perspiratio minuitur, sequitur, ut totum corpus inde gravitatem, & languorem perferat.

§. XXXI.

Sicut concoctio, recte sentiente Celso, lib. 1. cap. 9. in omnibus corporis affectibus necessaria omnibusque vitis occurrat: ita cruditās maxime lædit, & quoties offensum corpus est, vitiosa pars maxime sentit.

Scholion.

Quare prudentes medici, tam imminuentibus, quam præsentibus morbis, item in omni dolore, & vulnere, id omni cura efficere debent, ut eruditates præcaveant, & parum cibi adsumatur; nam excretionibus sub morbis labascentibus fomentum semper novum, & majus illi ab intemperantia & cruditate, omnium malorum matre, accipiunt.

§. XXXII.

Rectissime enim Hippoc. lib. 1. aph. 22. qui a satietate veniunt morbi, vacatione curantur. Optima ad vitia, quæ ex nimis copioso sumpto cibo & cruditate prima in regione proveniunt, tam præcavenda, quam sananda, sunt abstinencia, alvi ductio, vomitus, & liberior perspiratio, & medicamenta roborantia.

§. XXXIII.

Abstinencia & inedia sunt validissima adversus vitia stomachi ex repletionem præsidia.

Scholion.

Si ullum, certe hoc magni Hippocratis salutare præceptum diæticum est, quod

lib. 4. de morbis §. 10. proponit: si hominem parum edit & bibit, in nullum morbum incidit. Neque enim ulla res, sunt verba Celsi, lib. 2. cap. 16. magis adjuvat laborantem, quam tempestiva abstinencia, quam etiam semper morborum initia desiderant. Nam ut ea summas in secunda valetudine sibi partes vindicat; ita quoque in adversa plurimum momenti obtinet, sanat enim plenitudinem nimiam, obesos, pituitosos, vitiaque ex cruditate nata, quo rectius inedia a veteribus inter ea auxiliorum genera recensetur, quæ corpus nostrum tam sanum, quam agrum vacuant, siquidem, ut Galenus in Comment. Sect. 2. aph. 17. docet, nullo in ejus locum, quod fuit vacuatum, accedente alimento, fit, ut inedia vacuet.

§. XXXIV.

Vomitio & alvi per infusa eluitio optima quoque sunt adversus nimiam repletionem a cibis auxilia.

Scholion.

Nihil enim tam tempestive saburræ in ventriculo contentam, & molestant ciborum copiam exonerat, quam vomitus, qui brevissima via statim, quod molestum est, expellit, unde mox incommoda disparere incipiunt. Et erant hæc duo repletionis præsidia olim athletis familiarissima, qui ut melius ferrent tam copiosum alimentum, & novo ingerendo idonei essent, & clysmatibus & vomitionibus tantum non quotidianis utebantur. Vomitum vero ciebant lenissimis, bibebant enim hyssopum contritum in aqua, cui aliquid aceti vel salis miscebant. Et veteres quoque Romani utebantur vomitu sæpius ex aqua tepida adjecto sale & melle, ante & post cenam, & vomitandi consuetudine Imperatores Vitellius & Caligula luxuriæ & comestationibus frequentibus sufficiebant. Vid. Sueton. in Vitell. cap. 12. item in Nerone cap. 20. & Celsus lib. 1. 3. meminit athletarum consuetudinis, qui quotidie ejicientes vorandi facultatem moliantur. Ut vero ad vomendum faciliores essent veteres, familiari in usu habebant certa instrumenta, pennas nempe & lora vomitoria, quæ intrudebant in ventriculum, digito quoque quam longissime

me in fauces intruso vomitum provocant, qua de re latius egit Cl. Dr. Schulz in eruditissima Dissert. de athletis veterum eorumque dieta & habitu §. 61. 62. 63. Idem laudatus Celsus alio loco, nempe l. 1. c. 3. vomitum nimium repletis, & qui parum concoxerunt, suader, & hanc adjicit rationem: sive plus est, quam quod concoqui possit, periclitari, ne corrumpatur, non oportet, sive jam corruptum est, nihil commodius est, quam id, qua via primum expelli potest, ejicere.

§. XXXV.

Denique ciborum nimia copia robustam naturam sapius ad purgationem sollicitat.

Scholion.

Hinc Hippocrates lib. de purgantibus cibus etiam adscribit vim purgantem, si supra modum edantur, & addit, quod homines purgantur ab iis, velut a sinceris medicamentis, id est, purgantibus, verum minus & tardius, hinc concludit his verbis: clarum igitur est, quod & cibi medicamenta exstant. Si vero natura non sponte se a cruditatibus per secessum liberet, tunc utique eam stimulare clementiori laxante oportet. Cujus rei gratia pilulas alocephingas vel Avicennæ, Cratonis vel Becherianas commendamus; quarum tamen operatio auspiciatior semper erit, si ante earum usum acidum temperantia, quod alvum moventibus valde resistit, exhibeantur.

§. XXXVI.

Vitia ex mala concoctione nata optime somnus & perspiratio liberior discutit.

Scholion.

Sicuti somnus & quies præter naturalem nervosarum partium agitationem, motum & spasmus, qui perspirationi liberæ admodum adversus est, sedat ac sistit: ita etiam illas generis nervosi adflictiones, quæ ex lacessente & nimium distendente ventriculo cruditate proveniunt, componit, hinc facta liberior perspiratio, quicquid adhuc residet vitii in partibus solidis, promte discutit. Præclara igitur sunt & sapientiæ plena illa sanitatis, quæ nobis hanc in rem tradit Celsus cap. 2. lib. 1. præcepta: qui bene concoxit, mane tuto surget, qui parum, quiescere debet.

si mane surgendi necessitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquiescere, ac neque labori se, neque exercitationi, neque negotio credere. Ipsa quoque experientia, seu optima rerum magistra, deprehendimus, opportuno reddito somno per urinam & perspirationem, item per alvum melius & copiosius excretionibus fieri, & totum corpus levius atque agilius inde reddi. Qua de causa etiam ex meo quidem certe salutari consilio omnia evacuantium genera, quo etiam pertinent thermæ & acidula, cum multo utiliori fructu post sufficientem somnum & concoctionem factam usurpantur. Tum etiam infusa herbarum ex aqua calida ad promovendam perspirationem utilissime sumuntur, & frictions ad discutiendum in habitu corporis, qui in vitio est, humorem adhibentur.

§. XXXVII.

Liberior perspiratio, quæ aucto sanguinis circulo fit, stomacho laborantibus bene succurrit, & ad concoctionem juvat.

Scholion.

Perspirationem egregie adjuvat corporis motus & exercitatio, unde Celsus lib. 4. cap. 5. in omnibus stomachi vitiis hanc ipsam primo legem, deinde majorem & maxime eam, quæ superiores partes moveat, laudat, idque adferit quoque lib. 1. cap. 18. his verbis: si quis stomacho laborat, legere clare debet, post lectionem ambulare, tum pila vel armis altero genere quo superior pars movetur, exerceri. Spectat huc quoque sapiens dictum Hippocratis, quod proponit libr. Epid. 6. Sect. 4. exercitatio sanitatis est vesci citra satietatem & non refugere laborem.

§. XXXVIII.

Neque tantum laboranti stomacho in concoctione juvanda evacuantibus, sed & roborantibus succurrere oportet, quo comelius & digestio & expulsio ingestorum fieri possit.

Scholion.

Id consilium secuti quoque fuerunt laudatissimi veteres, quare Celsus lib. 1. cap. 8. stomacho laborantibus suadet, ut non

quam, sed vinum calidum jejuni bibant, item post cibum vinum frigidum, sed per siphonem. Idem quoque sentit Hippocr. lib. de Affect. §. 52. cum ait: quicumque cibi aut flatum, aut aestum, aut morsum, aut repletionem, aut tormen faciunt, & talibus liberat vinum meracum insuper potatum: corpus enim a vino calefactum per calorem amovet ea, quae insunt a cibis & potibus & a similibus. Et Celsus lib. 4. cap. 3. jejunis potionem ex absinthio, hyssopo & ruta commendat, & jubet uti cibis, & potionibus calidis primo aquae vel etiam vini austeri. Pater hinc egregius stomachum roborantium usus, quo in genere sunt sal volatile oleosum Sylvii, stomachale Michaelis, nostrum, item liquores balsamici ex oleis penetrantibus athereis & suaveolentibus parati, qui balsama vitae audiunt, quae utrique moderata & frequenti dosi egregie discutiunt eruditates, concoctionem adjuvant & stomachi vitiis succurrunt, modo & sapiens & egregium illud Celsi praeceptum, quod proponit lib. 4. cap. 5. observetur, & hoc est: illud in omnibus stomachi vitiis praecipendum, ut quomodo se quisque ager resecerit, eodem sanus utatur, nam reddit huic imbecillitas sua, nisi isdem defenditur bona valetudo, quibus reddita est. Tandem & illud adjiendum putamus, motum in aere sereno ac puro, qualis est ruralis, & animum ab omni cura & sollicitudine vacuum mirifice concoctionem adjuvare, & stomachi vitiis tollendis aptum esse.

C A P U T III.

De alimentis intemperatis ingentique acidorum noxa.

§. I.

Alimenta, quae temperie gaudent, si cuti sanguinis crasi ac naturae admodum convenientia atque amica sunt, & corpus nutriunt, & robur ac vires ipsi praestant; ita eminenti facultate & sapore praedita, tum ad nutritionem, tum ad vires conservandas minus sunt idonea, ut potius

morbis materiam & fomitem praebant;

Scholion.

Hanc sententiam plenissime confirmat Hippocrates lib. de veteri medicina §. 26. Verum robur & augmentum per nihil aliud contingit, quam quod probe temperatum est alimentum, & quod nihil intemperatum & forte habet §. 24. & 2. hos cibos incommodos esse, & ingestos ledere, qui intemperati sunt aut nimis salsi, acidi, aut amari aut dulces aut fortes, copiose exponit, & dicit, eos humana natura potentiores esse, quin non superari possint, quibus conferri potest lib. de natura humana §. 6.

§. II.

Temperata alimenta corpus humanum conservant & roborant, quia vitales humores, temperie blanda gaudentes, calore & motu amissos refarciunt.

Scholion.

Sanguis temperatus admodum humor est, gelatinosus, omnis saporis expers, ex variis elementis, oleosis, aqueis & subtilioribus terreis commixtus, de cujus natura, mixtione atque ingredientibus latius egimus in Tomo priori, qui philosophiam corporis humani viri & sani pertractat, c. 5. Et cum temperata, ut carnes, lac, ova, panis, ratione mixtionis valde conveniunt cum sanguine, quare non modicum generant, sed & adnutriendum & robur corpori conciliandum praeter aliis admodum sunt idonea.

§. III.

Omnia itaque intemperata esculenta & potulenta crebrius & copiose ingestita, quia non conveniunt cum temperata & blanda sanguinis mixtura, & ledunt corpus & sanitatem offendunt.

Scholion.

Equidem non mea est sententia, ac si plane nullum intemperatum intus sumi debeat, cum videamus, & dulcia & amara & salia, & spirituosa moderatiori usu non facile nocere, sed saepius medicinae loco esse; sed illud tantum urgeo, quod haec ipsa copiosius ingestita nocere, neque corpori alimoniam praebere possint. Quare etiam Hippocrates lib. cit. non in totum damnat diversos cibos, si probe inter se

com-

commixti, & contemperati fuerint, sed saltem in suo genere fortissima, separata, neque aliis contemperata, ut inter acida acidissimum.

§. IV.

Ex intemperatis nullum tam infestum humanæ naturæ est, variisque modis lædit, quam acidum copiosius adsumtum, quia mixtioni sanguinis plane est adversum, eamque destruit, crassiores coagulat, & subtiliores sulphureas ejus partes figit.

Scholion.

Neque hac in re destituti sumus veterum consensu. Ipse Hippocrates Libr. de Vict. acutor. acida plus nocere foeminis, quam viris, adfirmat, & Libr. de affectionibus vim erodendi ipsis adscribit. Celsus Lib. 2. Cap. 18. acetum infirmis nunquam dari debere præcipit, & Cap. 20. acida alimentis mali succi annumerat.

§. V.

Alimenta, quæ acidus succos foveant, id habent incommodi, ut excretiones retardent, sanguinem, & lymphaticos humores inspissent, coagulent, viscera ad obstructions, & infarctus disponant, solennes sanguinis excretiones morentur, & hac ratione ad ingenerandas longas, & graves ægitudines magnam vim, & potentiam obtineant.

Scholion.

Quum diligenti observatione, & attenta, ac crebra experientia teste liberior acidorum in cibo, & potu usus nunquam fere non valde noxius, & naturæ humanæ inimicissimus deprehensus sit, inde perducti eo sunt quidam superiori seculo medici, ut acidum omnium morborum causam adferere non dubitaverint, quam sententiam tamen peculiari tractatu ego adhuc juvenis olim sat validis argumentis infirmare laboravi. Quamvis autem non omnes morbos foveant, atque ingenerent acida, ad plurimos tamen producendos utique conferunt.

§. VI.

Quæ acidi sunt generis, atque naturæ, ea cumulatius assumpta alvinam excretionem retardare, indubia docet experientia. Hinc recte Hippocrates Libr. de diætis acetum alvum potius sistere, quam movere pronunciat.

Scholion.

Neque difficulter hujus rei inveniri poterit ratio. Nam biliosi succi, qui satis largiter ex amplo hepatis viscere primum in intestinum descendunt, deterfiva sua alcalina sulphurea virtute acidus, e ventriculo egredientes succos, non modo contemperant, sed & intestinorum tunicas ad propulsorium motum stimulant, idque cum omnibus amaris commune habent, quæ excretionem alvinam egregie juvare solent. Jam vero nihil est, quod tam valide bilis alcalinam, & absterfivam naturam infringat, quam forte acidum, adeo ut mutua mixtione postea corrosivam subinde naturam induant, id quod æruginosa bilis testatur. Deinde videmus in dies, hypochondriacos sic dictos, nec non melancholicos, & quartanarios non aliam ob causam, quam quod copiosum prima in regione semper foveant acidum, alvi esse adstrictioris, quam absorbentia, & quæ acidum temperant, ut mannata, & fontes medicati, Carolinæ thermæ, quæ alcalinum salin sine foveant, longe feliciter in iis expediunt, quam fortiora pharmata, eo quod eorum vis purgativa volatilis salina forti acido plane invertatur. Et quoniam in iis corporibus ordinario acidi succi biliosis prædominantur, hinc fit, ut eorum excrementa, quorum color alias ex flavo brunus, qui bili debetur, pallida, & albicantia appareant.

§. VII.

Acida supra modum comesta generatorem succi chylosi plane impediunt, ita ut nec sanguis bonus, nec nutritius succus laudabilis produci possit.

Scholion.

Chylum emulsionem quasi naturalem esse, ex alimentorum roscidis, aqueis, gelatinosis, oleosis partibus invicem inter se exacte mixtis confectam, nemo negabit. Nihil vero in natura reperitur, quod hanc aquearum cum oleosis partibus mixtionem magis impediat, & destruat, quam acidum, quod statim terreis, & oleosis se se adlociando coagulum ad fundum secedens efficit. Destruata itaque statim sub primo ortu succi chylosi, qui proxima materia, & sanguinis, & lymphæ naturæ

est, natura ac crasi, non mirum est, propter abundantiam succorum primis in viis acidorum corpora & robore & nutritione debita defraudari. Canes Bononienses minimæ staturæ permanere ferunt, si primis statim mensibus modicum aceti ipsis datur. Atque eam ob causam etiam fit, ut acetum polysarcia laborantibus commendetur. Notum præterea est illud memorabile exemplum apud *Famianum Stradam lib. 8. de bello Belgico*, ubi refert, quendam præfectum Regis Hispaniarum media ætate adeo increvisse, ut fascia e collo demissa sustinendus venter esset, quod ille incommodum minuire volens, vino valedixit & aceto usus est, effecitque, ut ante mortem octoginta librarum pondere decrevisse compertum sit.

§. VIII.

Nocent quam maxime tam esculenta, quam potulenta acida iis, qui ventriculū habent infirmum, in quo videlicet succi facile coalescunt, diutius retinentur, nec probe per alvum transeunt.

Scholion.

Horum in numero sunt infantes, senes, mœrore animi aut morbo præcedente confecti, maxime omnium vero hypochondriaci, & hysterice scæminæ, & quibus caput infirmum est, vel spasmo laborat. His omnibus fructus horæi, qui multum acidi habent, ac fermentatione in succos acidos transeunt, vina acida & cerevisiæ riticeæ, quæ facile coalescunt, insensibilissima sunt.

§. IX.

Acida ingesta, & diutius retenta ipsa mora pejora fiunt, & commixtione cum biliosis succis valde corrosivam & virulentam naturam induunt, ita, ut nerveas ventriculi & intestinorum partes exquisitissimæ, & tenerrimæ sensationis, quæ cum toto nervorum genere consentiunt, arrodendo gravissima symptomata suscitent.

Scholion.

Hæc veritas antiquissimis medicorum non ignota fuit. *Hippocrates lib. de prisca medicina* §. 34. in fine prodidit: quos acuta acrisque ac æruginosa bilis adfligit, qualis mox rabies & morsus viscerum ac

pefloris & desperatio? non sedatur autem hæc, priusquam eadem expurgetur & prosternatur & aliis permisceatur. Nam atrabilis, quæ atro carbone semper notata veteribus fuit, non aliunde suam habet originem, quam a miscela fortis acidum succo bilioso, cujus color primum fit viridis, deinde niger, si diutius in corpore retineatur. *Martianus*, qui optime commentatus est in *Hippocratem*, pag. 382. noxam, quam acida in primis viis excitant, egregie describit, dum inquit: acidum in ventriculo existens vapores acres huc & illuc diffundit, quotidie observatur dum acetum non est conveniens, quemadmodum etiam in illis, in quorum ventriculo cibi acescunt; nam communiter talibus caput dolet propter cerebri membranas, quæ ab acetoso vapore punguntur, idque huius humoris adeo proprium est, ut raro caput per consensum a ventriculo dolere invenias, quin acetosa in eo consistent; & qui epileptici motibus sunt subiecti, a symptomate corripiuntur, cum acida in ventriculo peccant, id enim vomitiones subsecuta palam faciunt, & ego observavi, quam plurimos podagricos ab eadem causa doloribus tolli consuevisse liberatosque aut saltem mitigatos, ubi acetosa evomissent. Taceo mulieres variis uteri symptomatibus conflictatas, quæ a vomitione acetosa e vestigio liberabantur. Et profecto a copioso acido, ut patet in hypochondriacis morbus melancholicus nascitur, somnus absurdus ac vanis imaginibus turbatur, animus continua tristitia atque metu concutitur, cardialgia quoque, frequens vomitio, ardor, soda, continue eructationes, animæ defectio, circa præcordia anxietas, alvi quoque crebrior defectio vel cholera etiam frequentissime inde suam trahunt originem.

§. X.

Illud quoque incommodi habent cruditates, quæ in prima regione consistunt, acida, ut lacticia, dulcia & pingua corrumpendo, ea quasi in venenum convertant.

Scholion.

Lac, si ventriculus est firmus & purus, optimum alias corpori præbet nutrimentum; si vero infirmus est, & acidis succis con-

confertus, hostile illi inducit coagulatum, inde magna molestia, ut cardialgia, anxietates, ventriculi inflationes, capitis dolores, flatulentia intestinalium, alvi obstructiones oriuntur, atque ob eam causam, hypochondriacis, senibus, quibus compressa alvus est, nihil lacte potest esse infestius. Neque dulcia, nisi ingenti mole, firmis, & qui laboribus dediti sunt, facile nocent, sed alvum apertam mollemque servant. Si vero acidum restagnat in ventriculo, vel cum acidis adsumentur, & paulo diutius intus retinentur, fermentatione tam corrosiva evadunt, ut cholera, vel tunicarum intestinalium corrosio metuenda sit, & semper cum dolore, & tenesmo, & sine dolore excrementa alvi pallida dericiantur. Eodem modo pinguis, & butyro frixa in ventriculo acidum offendunt humorem, mutua effervescencia, & conflictu excitant ardentissimos flatus, seu ructus, summa cum molestias junctos, ut subinde tussis, vel vomitus irritetur. Quin etiam optime alias nutriendes cibi, ut sunt ova forbilia, carnes juniorum animalium gelatinosa, in impuro, & acidis succis referto ventriculo ut plurimum corrumpuntur, ut major laesio, quam nutritio, & robur inde expectanda sint. Ex quo jam liquidius apparet ratio, cur hypochondriaci, hylerici, febricitantes, & qui cum alvo adstricta flatulentis, & spasmis subinde exercentur, ad omnem fere cibum, etiam optimum, pessime se habeant.

§. XI.

Nihil est, prater frigidum excessivum, in rerum natura, quod tam prompte fluxiles humores inspissat, coagulat, adeoque ad circuitum per minima vasa ineptos, & ad stagnationem aptissimos reddit, quam acidum; nihil quoque est, quod teneriori nervosarum partium textura, tum ob constipationem, tum ob arroffionem, tam hostile sit, quam illud ipsum; unde non mirum est, affectus spasmoticos, & hypochondriacos, praesertim concursantibus aliis causis, & ab hisce generari, & ab iisdem foveri.

Scholion.

Ego hac in re experientiam, ceu testem provoco, ex ingenti hylericarum

numero vix unam dari, quae non ex acidorum, & fructuum horarum abusu sub paucis potu, & vita sedentaria inordinatum mensum fluxum, & malum inde subortum hypochondriaco-hylericum inciderit, quod moestitia diuturniori, & perversa in medendo tractatione, ita sapius invalescit, ut nulla arte vinci possit: sunt vero plures causae, cur sexui feminino tam insensum sit acidum.

§. XII.

Quicumque evitare volunt graves, & diuturnas aegritudines, ii maxime sibi cavere debent ab acidis intemperantius adsumentis, eo quod haec ipsa motibus vitalibus progressivis, secretoriis, & excretoriis admodum sint adversa, humores coagulent, polyposas, & calculosas concrectiones inducant, visceraeque infarciant.

Scholion.

Inter chronicos morbos malum hypochondriacum, & scorbutus praecipuum locum tenent, & misere per multos annos homines excruciant, quia in visceribus radices agunt, si infarcta, obstructa, vel nimium distenta, aut indurata, & scirrhusa; praesertim hepar, pancreas, lien, renes tuerint, vel si polypi in valis majoribus subsistentes liberum, & promptum sanguinis circuitum impediunt. Haec omnia promte fiunt, si gelatinosa sanguinis pars ab acido coagulatur, ejusque sulphurea, quae caloris genitrix est, figitur. Rectissime enim statuit *Helmontius*, acidum venis admodum esse hostile, & morbos chronicos gignere, quia bilis generationem impedit. Nam acidum sanguinem recenter e vena emissum promte coagulat, & liquor acidus, siphone in venas animantis vivi injectus, brevi illud enecat.

§. XIII.

Acida copiosius sumta, dum migrant in sanguinem, non modo ipsi fluxilitatem demunt, sed & congregando cum particulis terreis, & salinis copiosum tartareum sal in humoribus producant, a quo intra corpus retento, nec per renales tubulos evelto, varia calculorum genera in renibus, vesica, ductibus biliosis, & variae arthritidis species oriuntur.

Scho.

Scholion.

Ego multoties observavi, ab immoderata vinorum, quæ multum acidi continent, porione, & arthritidem, & renalem calculum, præsertim accedente quadam hæreditaria dispositione, diu adflixisse. Helvetos, & Batavos vesicali calculo maxime esse obnoxios, notissimum est; cujus causa dubio procul in crebrum lactici- niorum, ac acidorum usum rejicienda venit. *Cyprianus*, celeberrimus ille Angliæ lithotomus, referente *D. Allen in Synopsi universæ medicinae*, inter 4000. in quibus extractionem calculi vesicæ tentavit, cœnopotas quamplurimos, sed ne unum quidem zythopotam calculosum invenit, unde cerevisiam blandam, & mittem magis, quam vetustam, ad potum ordinarium commendat.

§. XIV.

Acida sceminiis gravidis, & lactantibus, & puerperis, & quibus ob ætatem menses deficiunt, valde perniciofa esse, experientia edocemur.

Scholion.

Horum ratio ex modo dictis facile elici potest; nam nutritius succus, qui infantem in utero, & extra eum alere debet, miscela acidorum destruitur, atque intemperatus fit. Infantes, qui mammas sugunt, si nutrices acida sumserint, inde ardorem, & tormina percipiunt, & gravidæ, si fructibus horæ abutuntur, infantes vel debiles gignunt, vel in puerperio graves pœnas luunt. Ubi mensium plenarius est ob ætatem defectus, facilis est dispositio ad chronicas, & spasmodicas passiones, quam cum acida augeant, omni cura ea evitare oportet. Puerperis vero nocent, quia lochialem impuri sanguinis fluxum cohibent.

§. XV.

Utut acida intempestivo, & immoderato usu admodum noceant, moderate tamen adsumpta, ubi corpus nimium æstuat, & celerius sanguis movetur, sique æstas est ferventissima, & corpus juvenile motu exercetur, tantum abest, ut valetudinem offendant, ut potius conferant, atque appetitum, & digestionem excitent.

Scholion.

Ita certe est, ut, quæ nocere vehementer possunt abusu, prudenter usurpata prosint plurimum. Medicinæ itaque potius, quam alimenti vicem præbeant ejusmodi excessivis facultatibus donata, quorsum etiam vina acidiuscula, & spirituosia referimus. Et profecto alimenta illa validiora, quæ potius ut medicamenta consideranda sunt, ingentia illa in differenti corporum natura discrimina satis, abundeque docent, quæ observatio, utique in medicina tam diætetica, quam therapeutica summe necessaria est, multumque momenti habet. Perpetuum enim id esse debet, ab uno homine, qui hoc, vel illud sine læsione ferre possit, non judicandum esse ad alterum. Noti mihi sunt medici, quibus ob temperaturam cholicam acida nihil fecerunt incommodi, & ob id perducti sunt, ut infans fere acidum, nec morbosum, neque in hypochondriacis etiam accusandum esse contenderint. Tam corrupta sæpius est argumentandi ratio, cui quotidiana experientia contradicit.

§. XVI.

Quam perniciosus acidus vitæ, & sanitati est humor, & ex omnibus intemperatis, qui adsumuntur, pessimus, tam promptum, ac facile est, si in prima regione consistit, eum temperare, corrigere, & plane innoxium reddere.

Scholion.

Id præstant efficacissime omnia terrea, alcalina, ut conchyliæ, ovorum testæ, cancerum lapides, item salia fixa alcalina, & hujusmodi alia quamplurima, quæ absorbendo, invertendo omnem statim noxam adimunt. Sunt hæc simplicissima, domestica, & parabilia medicamenta, sed probatæ virtutis, & præstantioris usus, quam ulla alia pretiosa, summa arte conquisita, vel chymico igne confecta. Et certe hoc nomine *Tackenius*, & *Sylvius*, qui horum usum summe proficuum in artem nostram introduxerunt, eximiam laudem merentur. Optandum certe foret, ut, & alii intemperati, & qui in vitio sunt, humores, quales sunt nimis acres, salii, biliiosi, viscidi, tam cito, & tam valide aptis remediis, & specificis alterantibus

tibus corrigi, & inverti possent. Certe absorbentia, si quis iis recte uti potest, subjunctis nempe clementioribus laxantibus, & temperatis balsamicis, ac roborantibus, tanta pollent, tum in avertendis, tum in mitigandis chronicis, & gravissimis, quæ fomenta sua primis in viis habent, passionibus efficacia, ut longissime aliorum medicamentorum vires post se relinquunt.

§. XVII.

Inter cibos intemperatos, & insalubres referendi etiam sunt nimium sale conditi, & immoderatus usurpati.

Scholion.

Est quidem sal commune non alimentum, sed potius ejus condimentum præcipuum, & utilissimum, quia ciborum dissolutionem non modo adjuvat, sed & saluberrimas excretiones maxime per alvum, & urinam promovet. Rectissime enim *Hippocrates Libr. de affectionibus* de salis pronuntiat, quod alvum, & urinam creant. Aquas salas purgationis causa, & scænum Græcum salsum, ut refert *Celsus Lib. 3. Cap. 27. Asclepiades* præscripsit: atque etiam acidularum, & thermarum operatio purgativa, & dioretica salinis ingredientibus præcipue adscribenda est. Aqua falsa alvo infusa plus eam stimulat, ac forte purgans. Deinceps, & sal commune, & omnis generis salia non modo alvum promovent, sed & urinam provocant, urinosos renum tubulos apertos servando, & stimulando, quo magis palam fit salium usus ad sanitatem proficius.

§. XVIII.

Salia cum cibis sumta non remanere diutius in corpore, sed rursus mox tam per alvum, quam per urinam excerni debent, alias dulces, & rosidas sanguinis, ac lymphæ partes vitiant, & morbis, quorum origo a sale est, causam, ac fomitem suppetant.

Scholion.

Salia sibi relicta minime corporis animantis principia constitutiva ingrediuntur, sed præstito usu, vel per urinosum renum cribrum, vel per alvum rursus evehuntur. Illud enim sal, quod in urina continetur, maxima ex parte sali communi, quod et-

iam arte elici potest, debetur. Nam omnium salium promptissimum est iter per renes, qui primum aqueos, & tenues in sanguine humores evehunt, unde urinæ sunt aquosæ, & pallidæ, postea vero crassiora, & sale turgida liquida admittunt, unde urinæ fiunt coloratiores. Quo plus itaque salis, sive inter cibum, sive inter medicamenta, sive cum aquis medicatis, & thermalibus, adsumtum fuerit, eo largiorem salium copia urinæ continent, quod vel ex earum per instrumentum staticum instituto examine, vel leniori evaporatione constat. Si itaque salia in corpore accumulata per congruum eorum emunctorium, quod renes constituunt, si vitio laborant, vel spasmo contracti sunt, non probe separantur, sed remanent: tunc multi ex sale vitioso prodeunt morbi, cujus generis sunt varia pustularum, vesicularum, & exulcerationum genera, artuum dolores, rheumatismi, catarrhi, fluxiones salæ, & acres, diarrhææ, tormina, cutis erosiones, & varia calculorum genera, in quibus omnibus medicamenta salina, sive volatilia, sive fixiora, tantum abesse, ut profint, ut potius præsentaneam noxam inferant, atque symptomata exasperent.

§. XIX.

Non præsentior medicina adversus morbosam salia, & ab iis nascentes morbos ipsa communi aqua frigide, vel calide largius hausta datur, utpote quæ commode omnis generis salia diluit, atque imbibit. Præterea viscidos humores dissolvit, obstructa vasa aperit, & per urinam æque, ac per sudorem excrementitia salia evehit.

Scholion.

Quare non possum non laudare consuetudinem, quæ nostris temporibus invaluit, aquam domesticam quadam herba alteratam copiosissime, & calidissime hauriendi, quæ mane, & peracta digestionem egregia pro valetudine est. Et hæc quoque mihi videtur ratio, quare scorbutus, qui olim hisce quoque regionibus communissimus fuit, in eminentiori gradu rarius conspicitur. Sed uti in omnibus, ita & hic moderatione, ac prudentia opus est, quæ de re satis egimus in *Dissert. de Aqua Mediana Universali*. At ego quidem non possum

non hoc loco solennem, sed detestabilem consuetudinem improbare, quæ scæminæ præsertim, quæ debile genus nervosum obtinent, infusum fabarum Caffee non semel, sed bis, vel aliquoties de die hauriunt. Hac enim ratione efficiunt, ut, cum infusum illud ad acidum primarum viarum domandum alias non sit inutile, nervoso tamen generi inimicum immoderatori usu toti corpori, & maxime nervis inducat imbecillitatem, unde, si in morbum quendam acutum incidunt, rarius, quod expertus sum, evadunt.

§. XX.

Intemperatis quoque, & insalubribus cibis jure nimium dulcia, mellita, saccharata, fructus dulces, & multa annumeranda sunt, cum modo fermentatione acescant, modo valde tenaces, & glutinosos humores reddendo viscera infarciant, obstruant, & ad generationem morborum chronicorum multum contribuant.

Scholion.

Uti quidem sanis, & robustis omnia sunt sana, nec facile lædunt, ita etiam dulcia, si non diutius primis viis inhærent, sed alvo mox expelluntur, non adeo nociva sunt. Aliter vero res habet in infirmis, & ubi ventriculus laborat, tunc enim facile coacescunt. Et hanc ob causam Celsus Lib. 1. Cap. 2. pag. 25. de hisce hanc præfert sententiam: *condita omnia duobus de causis inutilia sunt, quoniam & plus propter dulcedinem adsumitur, & quod modo par est, tamen ægrius concoquitur; secunda mensa bono stomacho nihil nocet, in imbecillo coacescit, omniaque prædulcia stomacho aliena idem Auctor Cap. 25. judicat.*

§. XXI.

Experientia clarum est, dulcia jejuno sumpta ventriculo appetitum destruere, & vim digestionis infringere, manifesto documento, succum illum fermentativam, & menstruaalem, qui alimentis optime solvendis servit, horum copia multum debilitari.

§. XXII.

Eadem dulcia, quia glutinosos, & viscidos humores reddunt, morbos, qui ab affluentia, & decubitu pituitæ sunt, exasperant; præter hæc, & atoniam pulmo-

nibus inferunt, eorumque fibras nerveas, & membranaceas solvendo decubitus viscidæ pituitæ ibi causantur. Simili ratione tunicarum ventriculi, & intestinalium robur, & tonum laxando digestionis minus patrocinantur.

Scholion.

Quod vel ex eo cognoscitur, quia non tantum a nimio eclegmatum, pectoralium & dulcium usu gravitas in ventriculo fit, sed & alvus nimis relaxatur; & videmus, ut Crato animadvertit Lib. 5. Consil. Med. 7. a nimis frequenti usu eclegmatum eos, qui pectoralibus morbis laborant, ut tussi humida, & asthma diuturno, interdum in hydropem, & tumores pedum œdematosos incidere.

§. XXIII.

Eadem alimenta propter glutinosos, quos ingenerant, succos nimis corpus replent, & visceribus vasculosis, ut sunt hepar, lien, pulmo, admodum inimica sunt.

Scholion.

Dulcia replere jamdudum notavit Hippocrates Lib. 2. de dieta §. 33. & Celsus Lib. 4. Cap. 9. omnia dulcia lienosis inimica pronuntiat. Oribasius Lib. 4. Cap. 23. auctor est, omnia dulcia lienem, & jecur obstruere & scirrhum producere. Quod vero dulcia multum nutrant, & venas repleant sanguine, & succis malis, Nonnius de recibaria Lib. 1. Cap. 41. p. 129. claro hoc experimento comprobatur: uvæ, scribit, non mediocre præbent alimentum; quod in vinearum custodiis observare licet, qui dum duos prope menses solis ficibus, & uvæ vescuntur, corporis molem egregie augent, sed cum desierunt eas comedere, celeriter iterum concidunt, & detumescent, quia carnem non solidam, sed fluxam generant, minus tamen, quam ficus nutriunt. Quo etiam pertinet illud, quod Antonius Musa Brasavolus refert Comment. in Hippocrat. de victu acutor. Ferrariæ suo tempore fuisse anseres farfiles, quorum hepar duas sæpe libras pendebat. Ut autem illud in molem excreceret, ficibus illos alebant. Spectat huc Horatii Flacci illud: *pinguis, & fici pastum jecur anseris albi*.

§. XXIV.

§. XXIV.

Igitur abstineant a prædulcibus omnes plethorici, phlegmatici, imbecilles, senes, pueri, mulieres, in cachexiam, vel alios morbos longos proclives, qui spongiosi habitus sunt, qui exercitationibus minus sunt dediti, multo magis vero hypochondriaci.

Scholion.

Infantes, qui dulcibus delectantur, facile laborant lumbricis, qui optime inde & generantur, & nutriuntur. Præterea dulcium usum intemperantiorem lympham corrumpere vel illud argumento esse poterit, quod dentes ab eo facile nigredinem, & cariem contrahant, atque in senibus, item hypochondriacis cruditates acidas augeant. Si quis vero dulcia velit adsumere, is ex consilio *Celsi* melius fructus dulces primo cibo comedat *Lib. i. pag. 25.* Idem suadet *Nomius Lib. cit. pag. 71.* quod nempe, si quis velit vesci melonibus, & aliis dulcibus fructibus, eos primum sumere, & deinde probos cibos comedere debeat, ut adventu melioris esæ illorum malitia obtundatur. *Cuspinianus in vita Frederici* auctor est, ab esu melonum quatuor *Cæsares* periisse.

§. XXV.

Ad minus salubres cibos referendos quoque eos duco, qui pistorii operis sunt, & placentarum nomine veniunt, ex butyro, ovis, & saccharo confecta, vel in igne frixa, præsertim, si non satis spongiosam, & teneram, sed lentam, & glutinosam habeant substantiam.

Scholion.

Dici vix potest, quam nociva sint illa edulia, quibus maxime infantes, pueri, scæminæ & plerumque imbecilli, qui motus corporis non exercent, sed vitæ otiosæ indulgent, delectantur. Nam rarius hæc recte in ventriculo subiguntur, ac resolvuntur, sed in tenacem, & acidam massam degenerant, quæ modo tunicam intestinalem villosam, qua chylus filtratur, obstruit, glandulasque gastricas, & intestinales mucos obducit, modo ad sanguinem delata lentam, & vappidam lympham reddit, & glandularum obstruções causatur, unde impuræ lymphæ mor-

bi oriuntur, quo in numero maxime est purpura, tam chronica, quam quæ acutis passionibus se adsociat, qui difficilem sanationem recipiunt. Neque ego aliam rationem conicere possum, cur in iis locis, ubi hæc alimentorum genera quotidiani ferè usus sunt, & albus fluor, & purpura familiarissime in scæminas incidant, & illis etiam locis jam regnare cœperint, quæ ante aliquot lustra plane ab hisce affectionibus fuere immunia, idque frequenti sacchari usui in potu Coffee, & Thee adscribendum esse puto, præsertim, si simul utantur cerevisiis triticeis.

§. XXVI.

Neque adversus vitia, quæ ex intemperatis, dulcibus, & viscidis alimentis prodeunt, efficacius novi præsidium, quam ut iis omnibus abstineant, corpus probe exerceant, & aquas puras, & simplices, balsamica herba temperatas calidissime bibant, & cerevisias præstantissimo lupulo Bohemico bene coctas hauriant, quod consilium vidi sæpe salutare.

CAPUT IV.

De noxa potus spirituosæ, vel nimis pauci.

§. I.

EX potolentis valetudini insensissimis, & naturæ humanæ plane incongruis maxime eminent spirituosæ, quæ largiori, & continuato usu, & solidis, & humidis corporis humani partibus gravem noxam inferunt.

Scholion.

Per potum spirituosum præcipue intelligimus spiritus inflammabiles, ex fermentatione paratos, aquas sic dictas ardentes, & vina valde potentia, omnes liquores, ac cerevisias, quæ facile inebriant. Quorum noxa eo gravior, quo usus est liberalior, & frequentior.

§. II.

Observatione frequenti, & certa comparimus, eos, qui paulo liberalius aquarum ardentium potationi indulgent, morbis maxime chronicis, quæ sunt sanationis diffi-

difficilioris, implicari, ut sunt hydrops, atrophia, icterus, phthisis, anorexia, universi corporis languor, hectica febris. Nonnulli in ferales capitis morbos, ut apoplexiam, paralyfin, affectus soporosos, vel capitis dolores, incidunt.

Scholion.

Experientiam hac de re satis evidentem auctoritatibus etiam quibusdam præstantissimorum medicorum stabilire nobis visum est. Et hos inter eminet *Casp. Hoffmannus*, qui in *Præfat. de medicamentis officinalibus* aquarum ardentium abusum admodum increpat, cum ait: jam etiam & mulieribus innotuit, aquas stillatitias propter empyreuma, quod plerumque omnes habent, ventriculis quibusdam sensibilibus adeo esse adversas, ut per usum earum manifestam perceperint lesionem, vel ventriculi solius, & appensorum intestinorum, vel hepatis, lienis, renum: olea stillatitia, quæ sere essentias vocant, tam aperte inimica sunt ventriculo quidem membranaceo, absumendo humidum illius radicale, hepati autem aliisque visceribus sanguineis inflammando, aut, ut distinctius loquar, phlogosin excitando, ut quidam sitim perpetuam sibi accersiverint, quidam cachexiam biliosam, quidam hydropem calidum. Ne longe abeam, spiritus vini nostras, seu ex secibus factus, seu ex bacis juniperi, tam est infestus hepati, ut duorum triumve mensium spatio colliquatione introducta hydropem fecerit, qui omnibus funestus fuit. Eiusdem quoque sententiæ est *Sylvius*, qui *Libr. 1. Prax. Cap. 10.* ab abusu spiritus vini frequentissime morbum regium, & hydropem ascitem observavit; & *Cap. 7. §. 30.* plenariam appetitus prostrationem, & abolitam ciborum digestionem a spiritus vini crebriori usu oriri adserit. *Lysserus in Exercitat. de hydropse* eum Londino populari abusu spiritus vini, & cerevisiæ adseribit: hinc fundi, inquit, nostri calamitas, hinc illæ lachrymæ. *Wedelius in Pathologia* ab eodem spiritu largius hausto sæpius phthisin, & frequentissime hydropem oriri observavit. Vidimus, pergit, talia frequentissime, adeo ut si offeratur eger alias orthostadios, qui citra aliam aliquam causam manifestam conqueratur de inappeten-

tia ciborum, & lassitudine membrorum, solenne sit nobis querere, an spiritu vini utatur, an fumo tabaci.

§. III.

Omnis generis liquida spirituosus copiosius sumta partibus sulphureis inflammabilibus non modo intestinam calidam, & expansivam in sanguine commotionem efficiunt, sed & systolen cordis, & omnium impellentium vasorum augendo fluidorum progressum per universum corpus accelerant, unde pulsus fortior, celerior, & sistis horum usum ordinario sequi solet.

§. IV.

Auctiori sic facto sanguinis circulo, & crescente æstu humida, & subtilior sanguinis portio, quæ secundum naturam triplo major, quam solidi esse debet, plus justo consumitur, nutritio hinc perditur, partes elanguescunt, & sanguis intemperatus, imo ad coagulum valde pronus evadit.

§. V.

Spiritus vini, phlegmate suo privatus, mixtioni & consistentiæ sanguinis, lactis, chyli & succi gelatinosi plane adversus est, quia hisce rebus adfusus unionem, & vinculum illud partium fluidarum, & solidarum, in quo earum genuina crasis consistit, plane destruit, partes solidas a fluidis separando. Et quia rectificatissimus spiritus, sanguini humano infusus, illi forte, & stabile coagulum infert, non datur eo præsentius ad sanguinis fluxum cohibendum auxilii genus.

§. VI.

Propter vim, quam spirituosus obtinent animantium succos coagulandi, ad morbos, qui ex vasorum obstructionibus, viscerum indurationibus, polyphis concretionibus, scirrhescentiis nasci solent, valde disponunt.

Scholion.

Et hujus generis morbi utique sunt hydrops, cachexia, contumax febris, phthisis, atrophia: nam hi ipsi morbi, testante sectione corporum iis mortuorum, in hepatis indurationibus, pulmonum tuberculis, pancreatis & glandularum meseraicarum scirrhescentia, lienis infarctu, & corruptione sedem suam, & radicem fixam

fixam habent. *Riedlinus in Lin. Med.* refert quendam continuo vini spiritus usu, neglectis carnibus, aliisque edulis, mortuum, & dissecto corpore ventriculum, intestina omnia rugosa, & contracta, hepatis tubulos concretos, bilem in totum corpus succedentem, pancreas aridissimum, membranam aliquam corrugatam, & concretam referens, totum vero corpus exsuccum repertum fuisse. Nota mihi aliquot sunt exempla hominum immoderatus spiritum vini, & cerevisiam bibentium, qui ex hydropse, phthisi, hæmoptysi mortui fuerunt, ubi in apertione corporum non modo hepatis, & pulmonis indurationes, & exulcerationes, sed & polyposæ concretiones in valis repertæ fuerunt.

§. VII.

Liberaliores aquarum ardentium, & aliorum spirituosorum potatores tandem penitus ciborum appetentiam amittere, & anorexia laborare, indubitata experientia fide constat, & hinc tabe, & viribus consumti tandem pereunt.

Scholion.

Spirituosi liquores ventriculo, & annexis intestinis, eorumque functionibus valde inimici sunt, & quidem plurimis ex causis. Primo enim nimias illas in tunicis insidentes glandulas, ex quibus fermentalis, & solvens liquor stillat, quæ innumeræ sunt, spirituosa rigidas efficiunt, atque indurant, ut lympham illam stomachicam, ad appetentiam, & digestionem ciborum valde utilem, amplius plorare nequeant. Deinde appetitus, & ciborum digestio secundum naturam, quæ a liquamine illo acidulo fermentativo, a coctione in plicis ventriculi relicto fit, plane destruitur, quoniam spirituosa vim lymphæ gastricæ valde enervant. Notum enim est, summe corrosivos liquores, adfociatione valde rectificati spiritus, penitus edulcorari posse, & omni fermentationi spirituosa admodum resistere. Tum etiam totum digestionis in primis viis negotium maxime a temperato calore sanguinis æque, ac a temperata succorum lymphaticorum salivalium, & solventium natura, & crasi fovetur, utriusque vero tem-

periem spirituosa plane destruere, apud omnes in confesso est.

§. VIII.

Spirituosi potus lædunt maxime omnium caput, unde in capitis, & nervorum morbis nocentissimi sunt, quippe quos etiam, vel excitant, vel exasperant.

Scholion.

Id quoque intelligendum est de vino fortiori, & potente, nam spiritus vini veteribus erat incognitus. De vino vero *Galenus Lib. 3. de temperamentis, & Lib. 2. de symptomatum causis* hæc prodidit: tremore corripiuntur, qui se vino meraco amplius impleverunt, & vinum immodice haustum morbum attonitum, epilepsiam, læsiones motus sensusque facit. *Rolfinckius ord. & method. medend. Comment. Sect. 3. Cap. 89.* mentionem facit quartanarii cujusdam, qui pro recuperanda sanitate spiritum vini ad ebrietatem usque ingurgitavit brevi insequente convulsione, & insperata morte. *Hæchstædterus decis. 10. Cap. 6.* scribit: quidam de aqua vitæ *Matthioli* copiosius bibit, & is paralyticus factus est, alter simili vitio laborans, apoplecticus; tertius, qui *cacochymicus* fuit, ac *podagricus*, rotius corporis pruritum sentiebat, ac lassitudinem, cui *icterus*, *dispnæa*, ac tandem mors supervenit. *Platerus* a spiritu vini immoderate sumto homines attonitos observavit, & stupidos, ac si opium bibissent. Et puer apud *Wepferum in Tract. de cicuta aquatica* profundo somno obrutus, semimortuus cum extremorum frigore redditus est. Meretur quoque huc elegans locus adduci ex *Hollerio in Comment. Sect. 5 aph. 5. sape accidit nostris, ut per ebrietatem fiant phreneticis similes, & delirent. At si obmutescant, statim moriuntur perinde, ac apoplectici, & hoc fit ratione vinorum vinosorum, crassorum, qualia sunt Cretica.* Quod vero capiti tam infensa sint spirituosa inebriativa, ejus rei ratio non una videtur. Primo enim sulphure admodum volatili, vaporoso, cerebri, & nervorum mæandros replent, unde non aliter, ac narcotica purissimam nervorum lympham inquinando stuporem, torporem, somnolentiam, imo brevem insaniam, sensuumque, ac motus impotentiam inferunt, quæ

symptomata tamdiu durant, dum sulphur illud volatile exhalaverit ; nam ob vim narcoticam spiritus venenum est felibus, cum cochleare ori immisum eas brevi convulsionibus necet, sicuti omnia narcotica, & ob id etiam nuxes vomica id efficiunt. Deinde a spirituosus motu intestino sanguis valde rarefit, & expanditur, unde arteriæ carotides, & vasa plexus choroidei tenuissima hinc nimium dilatata in systole, & contractione impediuntur, & sanguinis transitus per caput tardior fit, unde venæ ab eo infarciuntur, serum secedit, & sic graves capitis morbi ingenerantur.

§. IX.

Tametsi vinum longe temperatius sit spiritu vini, tamen ex ejus immoderato usu plurimæ, etiam noxæ in corpus humanum redundant.

Scholion.

Quamvis præcipua vinorum potentia, & virtus in ejus spiritu resideat, tamen, quia ille admixtione partium aquearum, & acido tartareo temperatus est, quæ quasi freno ejus subtilitatem coercent, ne nimis præceps sit in commovendo, hinc vinum innocentius est ejus spiritu, qui totum corpus penetrat, inque membranas ventriculi maxime, & cerebri magna potentia grassatur. Et in eo quoque consentientem habemus *Pechlinum*, qui *Libr. 3. Obs. 38.* ita judicat: *qui vino se quotidie ingurgitant, non adeo periclitantur, quam qui spiritu ejus, & in hisce pauci seram aetatem attingunt. A vini quidem consuetudine, si eo natura contendat, arthritidis periculum, sed a vini spiritu tabes, hydrops, atque icterus, membrorumque omnium, ac sensuum palpitatio.*

§. X.

Vina ex acido tartareo, & spiritu temperata, ut sunt Germanica, præsertim Rhenana, quotidie immoderatus hausta, & jejuno imprimis stomacho, & ante cibum assumpta, ad calculum, ad arthritidem, ad podagram, ad catarrhos, ad phthisin, etiam disponunt, & nocent quoque iis, qui capite, & ventriculo infirmo, ubi cibi facile coalescunt, laborant.

Scholion.

Vinum purum, antiquum, Rhenanum convenienti usu summa est medicina stomachum confortans, & omnes vires reficiens, quod mentem exhilarat, quod circulationem sanguinis promovet, & digestionem quoque juvat ; nihilominus immoderatiore usu corpora disponit ad morbos jam dictos : & quidem propter spirituosum elementum sanguinem nimis expandit, capiti nocet, & propter acidum, quod fovet abundantissimum, non modo ad morbos tartareos disponit, sed & eos præfentes exacerbat. Valde vero infensa hæc vina sunt hypochondriacis, quia augent acidum, & difficilius per alvum, & alia excretoria secedunt. Novi plurimos hisce morbis obnoxios, post multa frustra tentata, sola abstinencia vini, ad sanitatem perductos fuisse. At vero major est noxa a vinis metuenda, si vaporosa spirituosas substantia imbuta sunt, si vilioris conditionis, si diu in sanguine morantur, nec bene transeunt per excretoria. Ea enim est salubritas, & meliorum vinorum nota, si urinam cient, alvum movent, & bene transpirant, ut nullum torporem, sed potius alacritatem, & levitatem quandam in capite relinquant.

§. XI.

Nocet vero quam maxime vinum ante cibum copiosius sumtum, si caput infirmum est, si dolet ; nocet quoque infantibus, & senibus in majori copia datum.

Scholion.

Recte Hippocrates de veteri medicina : vinum merum potum hominem quadam imbecillitate afficit : & *Lib. de flatibus* : aucto repente sanguine per ebrietatem animi functiones ejusque intellectus concidunt. Et *Lib. de diata in acutis §. 30* in ejusmodi morbis, ubi vehementem capitis gravitatem, aut mentis lesionem metueris, vino omnino abstinendum, & tum aqua utendum est. *Celsus Aurelianus* nunquam vinum concedit in morbis capitis, in doloribus, vel acutis passionibus, nisi morbo declinante, vel finito. Ita etiam *Celsus Lib. 4. Cap. 2.* in dolore capitis vinum rejicit, & aquam bibendam fovet. Si vero excussus ex toto dolor est, etiam ad vinum reverti posse scribit. Idem auctor in dentium

tum dolore vinum ex toto circumcidendum esse suadet, *Libr. 6. Cap. 9. pag. 406.* Pueris vero *Platus in secundo de Legibus* præcepit, ne usque ad duodevigesimalium annum vinum gustarent, quia nutritionem impedit propter nimium calorem, & aliam adhuc adjicit rationem *Galenus Lib. 1. de tuenda sanitate*, quia eos ad iram, & libidinem præcipites facit, & partem animi rationalem hebetem, turbida mque reddit. Præclare hinc olim *Eobanus* cecinit:

*Immodici sensus perturbat copia
Bacchi,*

*Inde quis enumeret, quot mala
proveniant?*

*Corporis exhaust succos, animique
vigorem*

*Opprimit, ingenium strangulat,
atque necat.*

§. XII.

Quæcunque de vinis crassioribus, & vaporosis dicta sunt, ea etiam intelligenda sunt de cerevisiis valde inebriativis, quæ plus certe nocent sanitati, quam vina.

Scholion.

Dici vix potest, quantum sanitatis detrimentum patiantur ii homines, qui pro ordinario potu cerevisiis crassis inebriativis utuntur; multo vero magis periclitantur, si immoderatius eas adsumant, utpote quæ longe diutius manent in sanguine, nec tam facile excretoria subeunt. Nec vero tantum cerebro, & nervis, sed & visceribus vim inferunt, dum illa obstruendo morbos dant chronicos incurabiles. Non possum autem non pessimum illum medentium quorundam morem hoc loco reprehendere, qui morbis tam chronicis, quam acutis laborantibus ejusmodi crassas cerevisias concedunt, quas vix sani homines, multo minus ægroti, ferre possunt. Ego omnibus ægrotantibus suadeo, ut decoctum hordei, vel chinæ, & scorzonæ cum passulis, quantum velint, bibant, sanis autem, & valentibus vinum aqua pura, & levi dilutum, quotidie bibendum commendo, ubi pro ratione temperamentorum plus, vel minus aquæ addendum est; nam vina certe lymphata omnibus cerevisiis, & potibus præstant.

§. XIII.

Quam nocivi vero sunt potus intemperati, vel nimis copiose hausti, tam perniciole etiam est, quæ consuetudo maxime sceminarum est, nimis parum liquidi assumere, siquidem hoc ipso passionum chronicarum fundamenta sapissime sternuntur.

Scholion.

Nam sanguis bonus, & sanitati commodus minimum tres partes liquidi aquei, & unam solidi continere debet, quo satis fluxilis minimos tubulos libere, & sine impedimento permeare, & excrementitias salino-viscidas sordes per emunctoria evehere possit. Si itaque ex defectu liquidi humores nimia spissitudine, & crassitie laborant, quid aliud contingere potest, quam ut hinc inde in minimis vasis restagent, & viscera ad obstructions, atque indurationes disponant, & relictis excrementitiis partibus impuri succi reddantur, præsertim si corpora motu, & exercitatione careant, atque intemperatis, acidis, & viscidis utantur. Videmus itaque, præter experientiam, etiam ipsam rationem pro valetudine integra servanda non modo motum, sed & potum liberaliorem, modo is sit congruus, suadere. Videmus etiam eos, qui nimium potu se ingurgitant, non tam frequentibus morbis esse obnoxios, quam qui nimium voracitati dediti sunt, & gulæ indulgent.

C A P U T V.

*De excretionum defectu, præcipuo
morborum fundamento.*

§. I.

AD firmam valetudinem, & corpus sanum servandum non tantum ingesta, sed maxime omnium etiam excreta spectari debent. Siquidem, & nimia ingestorum copia, & mala eorum materia non facile offendit corpus, si modo bene per excretoria transeat, & foras ejiciatur. Nam illud saltem, quod in vitio est, si in corpore retinetur, si motus expers est, si subsistit, & partes exquisitoris sensus, & motus lacessit, morbum parere, &

motuum œconomiam salutarem pervertere solet.

§. II.

Ingens est copia, quæ homo adultus, laboribus, & exercitationi deditus, quotidie adsumere debet, sed ejus corporis tamen pondus subducto calculo non increfcit; ergo sequitur, ut & ingestorum & egestorum eadem esse debeat mensura.

§. III.

Non modo optimo rerum magistro usu atque experientia docemur, sed & præstantissimæ illæ a *Sanctorio* proposiæ dieteticæ ex staticis leges confirmant, hominem & bene valere, & ad omnes actiones tum animi, tum corporis obeundas esse promptissimum, si corpus, absoluta digestionem, non ponderosius fiat, & excreta ingestis per omne tempus bene respondeant.

Scholion.

Si ullus ex veteribus medicis scriptor, qui utilia proposuit, laudem meretur, certe est *Sanctorius*, qui elegantissimum illum de medicina statica maximi usus libellum composuit, in quo docet, si corpus ponderosius ob excretionem, præsertim transpirationem, imminutas evadat, paratissimam esse ad morbos viam, qui etiam, nisi evacuationes, restituantur, certissime sequuntur.

§. IV.

Maximi igitur momenti est, ad morborum generationem probe intelligendam, & ingestorum, & excretorum naturam, modum, & rationem recte examinare, atque perpendere.

Scholion.

Amplissimæ hujus veritatis vestigia jam apud antiquissimum artis medicinalis auctorem *Hippocratem* reperire licet, cum *Lib. 4. de morbis* §. 16. hunc in modum dixerit: quomodo, & cur homo sanus degat, referam. Postquam comedit, ac bibit, & humor ad corpus pervenit, admiscetur ei, qui in corpore jam est, & ea die, qua accessit, in corpore manet, postridie alius humor ad ipsum accedit, atque duo sunt dies, & duo in corpore humores, & alteri quidem humori duo dies sunt, alteri unus, qui postridie accessit, manet in corpore, alter

autem coctus a caliditate diffunditur, & tenuis factus postera die a recenti expellitur. Si vero permanserit, graveolens fit, tertia vero die una cum stercore, & urina exit copia ipse sibi æqualis, & consimilis, & æquilubris, & cibi quidem semper postridie per alvum secedunt, humor autem ad tertiam diem. Et hoc modo sanitas contingere solet. Deinceps addit: si humor pluribus diebus, quam tribus, in corpore permanceat, aut alius implens accedat, majus, aut minus malum homini accedere. Et hic totius paragraphi sensus est.

§. V.

Sapientissimum, quod in structura microcosmicæ machinæ apparet, artificium maxime in eo positum esse video, ut innumera organa velut officinæ sint, quarum beneficium per continuum tritum, motum, impulsu ingesta subiguntur, attenuantur, & inter se invicem probe miscentur; postea innumera quoque organa colatoria, & emunctoria existant, per quæ materia supervacua, inutilis, & mixturæ animalis, ac vitæ aliena corpore ejicitur.

Scholion.

Quum ventriculus, & longus ille intestinorum canalis, & pulmones, omniaque viscera, & cor cum magno arterioso canali motu elastico, & contractorio perpetuo exercentur, tritorii quasi vicem gerunt, quo alimenta interventu liquidi subtilissimi solvuntur, inque minutissimas partes dividuntur, exquisite miscentur, ac uniantur, ut inde puri fovendisque viribus, & alendis partibus idonei succi progengerentur. Cum vero ex alimentis plures supervacaneæ, & inutiles relinquuntur feculentia, & boni quoque, ac laudabiles humores per continuum illum attritum, atque intestinum motum paulatim benignam suam naturam exuant, inque materiam alienam, quæ excerni debet, tandem facessant, eaque non sit unius ejusdemque, sed plane dissidentis indolis, ecce providentissima natura multiplicia fabricavit organa, evhendis hisce varii generis sordibus apta. Hæc inter emines cutis, quæ quasi universale totius corporis

ëmuntorium est, innumeris poris, actubulis pervium, ex quo innumerabilis vaporum copia continuo exhalat. Neque exigua est sulphurei illius falsi feri, quod urinæ nomine venit, & per tubulosa renum colatoria perpetuo transit, copia. Per glandulosas quoque arteriæ asperæ, faucium, oris & narium tunicas multum vitiosi feri quotidie exhalat, atque emittitur. Tum crassioris naturæ seculentis, quæ ab extrastis alimentis remanent, & plures alieni, falso-sulphurei, biliosi & lymphatici humores, qui ex glandulosis intestinorum tunicis quotidie separantur, alvo excludi solent. Ex quo maxime disci potest, mirabile illud conservationis vitalis mysterium in excretionibus, motibusque excretoriis, & organis, per quæ secretionis fieri debent, apertis ac salvis potissimum consistere.

§. VI.

Vigentibus, itaque excretionibus viget universum corpus, ejusque functiones salvæ, & integræ sunt, eo quod alienum, & noxium, & quod vim sanitati minatur, perpetuo separatur, ut puri ac incorrupti vitales permaneant humores.

Scholion.

Visum est mihi hanc veritatem auctoritate Hippocratis confirmare, qui *Lib. 4. de Morbis* §. 15. ita differit: *ubi humor aliquis adfigens copiosior factus fuerit, si his locis, nempe per naves, os, podicem, urinæ meatum, homo depurgetur, nullus ab ipso morbus hominem premit.* Nam certe materiam pro morbis non aliunde quærendam esse puto, quam in retentis, quæ ejicienda essent, purgamentis, quod ipsa ratio, & experientia quoque adfirmat. Quid enim est, quod majorem perniciem partibus corporis solidis, & fluidis inferre, & motuum vitalium æquilibrium magis inturbare, & tantum non evertere possit, ac si humores, & quantitate, & mixtione, atque effecta plane insensu in interioribus corporis partibus consistent, fixamque ibi habeant sedem, & continenter partes, quæ sensu, & motu vividæ sunt, lacestant?

§. VII.

Non præsentius ergo ad firmandam valetudinem, & saluberrimum corpus servandum, atque ad omnes morborum ori-

Tom. II.

gines præscindendas datur consilium, quam adhibere operam, ut excretionibus, inque primis perspiratio, & intestinalis excretio, per omne tempus non labascant, sed recte se habeant, & sufficientes sint.

Scholion.

Præcipuas inter excretionibus est perspiratio, quam reliquas omnes superare confessa, & firma medicorum sententia est, postquam vacuatio, quæ alvo fit, sequitur: illa materiam tenuissimam, adeoque & nocentissimam indolis, hæc crassiorem, & rudiorem seculentiam excludit, ac removet. Videndum itaque, ut si homo securus a morbo vivere velit, præter salvam transpirationem etiam venter quotidie bis semelve pro consuetudine eat, & satis plenæ dejectiones fiant. Vera enim, quæ scribit *Fuchsius in Institut. Lib. 2. Sect. 5.* reperi: *venter si naturæ beneficio laxus fuerit, id in magnam felicitatis partem est numerandum.* Quippe qui alvum naturæ apertam habent, haud facile morbis corripuntur, qui contra adstricta sunt alvo, in perpetuo cum morbis consistantur. Siquidem alvo diutius compressa multa incidunt mala, præcordia moleste instantur, dolores in abdomine sunt tensivi, corporis est gravitas, caput dolet, vel etiam grave est, ad superiora tendunt flatus, & cruditates in ructus solvuntur, in quibusdam fiunt phlogoses. Cohibita paulo diutius, vel imminuta perspiratione falsi, & tenues humores feruntur ad caput, & pectus, & alias quoque corporis partes infestant, & liberiori motum, ac circuitum minuendo languorem, & lassitudinem, capitis gravitatem, mentis torporem, coryzam, gravedinem, tussim, inquietas noctes, lentum calorem cum extremorum refrigeratione, & urina acri concitant. In quibusdam ventris tormina cum crebrioribus dejectionibus oriuntur. Equidem in corporibus alias sanis, & robustis hæc frequentius incidere, præsertim autumnis, ubi mutatio, & varietas cæli maxima est, videmus. Si autem corpora mali habitus sunt, graviora inde mala nascuntur, quæ non tam subito transeunt, quemadmodum infra id fufius proponere volumus.

N 3

§. VIII.

§. VIII.

Neque tantum pro sanitate noxii, & excrementitii varii humores utiliter foras ejiciuntur, sed & puri, & laudabilis mixtionis, si nimium adfluunt, & corpori incommodant, maximo sanitatis emolumento excernuntur, quemadmodum in foeminis sanguinem per uteri extrema vasa, vel etiam in viris per hæmorrhoides, in quibusdam per nares ferri propatulo est.

Scholion.

Plurima hominum pars plus adsumit alimenti, quam necessarium est, & natura ferre, & digerere potest, unde non possunt non & alias utiles succi sola copia, & mole offendere, eo quod liberiori sanguinis per corpus progressui, dum solidorum elaterio, & constrictivæ potentia resistunt, obicem, atque impedimentum injiciunt. Et hac ratione secunda illa morborum mater, plethora Græcis dicta, nunquam bona, producit. Quæ ne in præceps deducat periculum corpus, protinus removenda est, idque opportune fit, si sanguinis sinceri, quod est superfluum, per exterioris, & ultimos fines vasorum in naris, ano, vel utero ejiciatur.

§. IX.

Maximam itaque partem sanitatis apud foeminas in iusta mensium vacatione, atque in viris spongiosi, & repleti corporis in consueta sanguinis, & iusta per sedis venas prurptione consistere experimur.

§. X.

Quum omnes vacationes, quæ sunt secundum naturam, corpori egregium commodum, atque salutem adferant, sic, ut hæc diminuta, vel deficientes nunquam non valde perniciose, & noxiæ sint, in promptu erit colligere, si non una, sed simul plures non respondeant, sed vitio laborent, rectissima via eas ad morbos deducere.

Scholion.

Sæpe accidit, ut labascente, vel minuta una vacatione, altera salva maneat, vel etiam augeatur, & tum noxa non tam facilis, & parata est corpori. Quid enim frequentius est, quam si alvi, vel per se crebrior dejectio sit, vel illa medicamen-

to solvitur, cutem constringi, & perspirationem tantisper minui, contra alvo compressa eam augeri? Sub cælo frigido impeditior perspiratio urinam largius profluentem, & alvum facit laxiorem. Humor si quando tussi copiosius rejicitur, alvus segnescit. Atque adeo, quod uni excretioni subtrahitur, alteri sæpius non sine commodo adjicitur, horumque ratio ex perpetuis motuum legibus corporis nostri hydraulicis commodissime peti potest. Illud vero salutare in usum practicum inde trahi poterit, quod una vacatione aucta altera supprimi, & deficiens per aliam imminutam augeri possit. Nam si consilium est, alvi fluxum coercere, opportune id fieri potest perspiratione auctiori reddita, sique vacationem per cutem moliri ex re erit, alvus comprimenda est.

§. XI.

Quod si a mala diata, vel animi adfectu præcedente plures ex nobilioribus vacationes simul deficient, metus est futuri morbi. Nam ulla febris, siue sit intermittens, siue continua, neque ullus alius affligens corpus morbus facile nascitur, nisi aliquot dies ante alvus muneris sui obliviscatur, & causæ prægressæ fuerint, quæ liberum transpiratum, vel alias adhuc vacationes prohibeant.

Scholion.

Profecto si quis probe morborum initia, quod præcipuum in medendo momentum est, scrutari velit, reperiet, ea tam ex pravis ingestis, quam ex deficientibus, & suppressis pluribus simul vacationibus, maximeque alvo, & transpiratione duci. Nam hisce labascentibus ingens excrementitiarum varii generis sordium, tam in intestinali canale, quam in aliis receptaculis, & vasis sit cumulus, quæ mixtura peiores redditæ nerveas, & motrices corporis partes lacerando febres, rheumatismos, fluxiones, dolores, spasmos concitant. Deterioris vero notæ morbus nascitur, si corpus jam tum repletum, si impurum est, vel alias consueta sanguinis vacationes deficient. Tum enim major adhuc variæ excrementitiæ materiæ invicem mixtæ congeries, & cumulus sit.

§. XII.

§. XII.

Non raro ex defectu excretionum secundum naturam nimia humorum copia, & impuritas collecta vigore naturæ, sive motuum in solidis partibus robore, vacuationibus extraordinarie auctis saluberrime excluditur. Igitur intelligentia est medici, ejusmodi excretionem nullo prorsus modo cohibere, sed potius, prout res exigit, eas prudenter moderari.

Scholion.

Ita sapius ex digestionis, & motus intestinorum vitii non recte respondente alvo motus, & corruptus humor primam occupat regionem, qui saluberrime sapius naturali facta purgatione ejicitur; utilissima hinc Celsi observatio est *Lib. 5. cap. 12. uno die fluere alvum pro valetudine est, atque etiam pluribus, dum febris absit, & intra septimum diem conquiescat, purgatur enim corpus, & quod intus lesurum erat, utiliter effunditur*. Simili modo seri impurius abundantia per urinæ largiorem fluxum subinde magno valetudinis commodo solvitur. Neque enim de nihilo est *Sanctorii*, quam *Secl. 1. §. 68. loc. cit.* proponit, observatio, quod corpora virorum sano, & moderato victu utentium singulis mensibus fiant solito ponderosiora, unius scilicet, duarumque librarum pondere, & redeant ad consuetum pondus circa finem mensis ad instar mulierum, sed facta crisi per urinam paulo copiosiore, vel turbidiore. Quo pertinet, etiam saluberrima supra modum affluentis sanguinis in sexu foeminino singulis per uterum mensibus, & in quibusdam viris per ani venas statis plerumque temporibus, & maxime circa æquinoctia, evacuat. Vel etiam natura alia via, nempe motibus resolutoriis, & excretoriis auctis, qui in febre conspiciuntur, nimiam humorum copiam minuere tentat, quemadmodum id felicissime sapius per intermittentes, & quæ rheumatibus jungi solent, perscitur.

§. XIII.

Quicumque igitur cito obstructionsolvere, atque excretionem inter morbi initia, vel ante ejus accessionem restituere scit, is certe, & plurimis malis, & vitæ periculo opportune occurrere potest.

Scholion.

Præcipuum in arte nostra est, & quod etiam in potestate medici positum, morborum principiis resistere, antequam incrementa sumant, ita vel statim in herba quasi jugulantur, vel longe mitiori incidunt habitu. Aureum est illud *Hippocratis* monitum *Secl. 11. aph. 29. incipientibus morbis, si quid movendum, move, vigentibus vero quietem agere melius est*: mox enim in principio, si res postulat, sanguinem mittere, alvum solvere, aut ducere, ventriculum vomitu deplere, aut perspirationem movere oportet. Ita enim commode vis morbi præscinditur. Nam si hæc ipsa jam jam nervorum systema occupaverit, quiescere, quam agere, vel movere consultius est.

§. XIV.

Neque vero tam facile est, deficientes vel suppressas vacuationes, sive sudoris, sive sanguinis menstrui, vel hæmorrhoidalis, in ordinem restituere, quia causa non tam in materiæ vitio, quam in motus perversitate posita est.

Scholion.

Falluntur, qui in reducendis vacuationibus tantummodo ad materiæ vitia, & ad obstructions respiciunt, non animadvertentes, motum potius esse in culpa, qui fibras constringit, & a minoribus, & exterioribus tubulis humorum cursum versus interiora dirigit. Ita compressis a spasmus intestinis crassis, cui ea valde obnoxia sunt, nihil prorsus transmittitur, ne flatus quidem, sed omnia ad superiora tendunt, & regurgitant. Simili modo constrictis, sive a frigore, sive a terrore, vel alia causa, subcutaneis tubulis seri subtilis salis, diffusi soliti, motus intro convertitur, atque vel ad glandulas intestinorum, vel ad eas, quæ in bronchiis pulmonum, ore & naribus sunt, dirigitur. Maligna in variolis, morbillis, purpura materia ex summa cute repressa nervosas intus partes occupat, nec tam facile artificio quodam revocatur. Constricti, qui bilem vehunt, ductus ira, vel alia ex causa mox ejus motum ad lymphæ, & sanguinis massam convertunt. Hæc omnes motus inversos, atque excretionibus adversos in ordi-

nem, & versus exteriora reducere non tam facile, & expeditum est. Nequeres incidentibus, & vehementioribus commoventibus, sed potius blandis demulcentibus, relaxantibus, antispasmodicis, & leniter moventibus tractanda erit.

§. XV.

Illos etiam, & difficile, & longos morbos, qui immodicas humorum & sanguinis profusiones sequuntur, a depressis, & imbecillis excretionibus originem suam ducere observamus.

Scholion.

Post effrenes sanguinis, vel humorum profusiones, quacunque ex causa ortas, non modo virium substantiam exhauriri, sed & paulo post longos, & periculosos morbos, cachexiam, hydropem, tabem, hecticam initia sumere, frequenti cognitum est experientia. Neque tamen illæ nimie inanitiones proximæ horum morborum causæ statuendæ sunt, sed quia supra modum consumptæ sunt vires, atque humores exinaniti, ideo fit, ut quæ cibo, & potu adsumentur, nec recte subigi, superari, nec rursus ejici possint, sed intus remaneant, stagent, corrumpantur, & fertiles sic morborum causas præbeant: nam a nimium exhausto sanguine concidunt vires, quæ solida regant, concidunt quoque, & clauduntur vasa minima in secretoriis, & excretoriis, quæ secundum naturam ab humorum copia aperta servari debebant.

§. XVI.

Quum diminutæ excretionis veræ, & adequatæ morborum causæ sint, nullus hinc vel sponte a natura, vel arte sanatur morbus, nisi illis restitutis.

Scholion.

Illustre hujus rei documentum præbent omnis generis febres, quæ nec ex toto desinunt, nec intermittunt, aut mitescunt, nisi prægressis, vel per alvum, vel per sudorem evacuationibus, quibus etiam circa convenientia tempora, quæ critica vocari solent, accedentibus, febris declinat vel finitur. Nam hæ ipsæ in integrum restitutæ spasmus, qui in febre universum vasorum, & membranarum genus occupat, & vehementer motus secundum na-

turam concitat, jam resolutum, & morbum victum denuntiant. Accedit & hoc, quod ob meatus jam apertos, & ob sanguinis circulum ad excretoria restitutum omnes sordes, etiam sub ipso motu morbofo contractæ, cum certa spe secundæ valetudinis felicissime removeantur. Utilis vero hac in re est illa observatio, quod macilentiores, si febre inflammatoria laborant, magis per sudorem, repleti vero, & qui spongiosi sunt corporis habitus, in febribus putridis plus per alvinas dejectiones crisi facta ad sanitatem perducantur. Ex quo salutare illud monitum fluit, medicum naturæ ductum in hoc etiam sequi, minime vero eum prævenire, & pervertere debere. Qui vero ex chronicis graviter decumbunt, si ex plethora orti sunt, mensium, & hæmorrhoidum fluxu, vel ex toto liberantur, vel mitiorem morbum experiuntur; si vero ingens impuritas, quæ a vitio, & deficientia excretionum originem trahit, morbum fert chronicum, tum nec specifica alterantia, nec depurantia hic usum quandam conferunt: sed omne medentis consilium eo dirigi debet, ut meatus aperiantur, & excretiones per alvum, per transpirationem, per hepatis ductus biliosos, per renum urinosos, in ordinem redigantur. Ita enim ex sanguine impuro, interposito quodam tempore, mox purus, & benignus fieri potest.

§. XVII.

Quum totus valetudinis secundæ status in salvis excretionibus, & adversæ in earum defectu consistat, neque aliter agrotans ad sanitatem perducatur, nisi per evacuationes in integrum restitutas, cuius facile apparere arbitror, illa remedium genera, quæ aptam excretioni materiam morbidam reddunt, quæ meatus oclusos aperiant, & motus humorum ad excretoria dirigunt, omne in medendo fere punctum.

Scholion.

Quibus præcognitis jam apparet ratio, quare inter tot remedium classes palam ferant ea, quæ evacuationi serviunt, quo in numero sunt venarum sectiones, cucurbitulæ, hirudines, atque etiam quæ vomitum cient, alvum solvunt, urinam movent, salivæ fluxum augent, & perspi-

ratio-

rationem ac sudorem promovent. Quo pertinent etiam balnea, membrorum frictiones, item omnia alia corporis exercitia, vox clara, labor, ambulatio, vestitura, equitatio, item fames, abstinencia, quæ omnia ejus sunt facultatis, ut materiam demant, & minuunt. Hujus generis etiam sunt liberalior potio & usus thermarum, acidularum & fontium aliorum salubrium, puræ aquæ frigidæ vel calidæ, herbæ cuidam infusæ, ex lignis decoctæ, potus seri lactis. Nam eorum omnium operatio nulla alia est, quam ut crassos humores dissolvant, obstructos meatus referent, emunctoria stimulent, & motus deficientes excretorios restituant. Equidem anodyna & sedativa, item adstringentia videntur vacationibus adversa, sed tamen, nisi ab eorum usu damnum velimus expectare, illa ipsa etiam excretiones adjuvare debent. Nam illa, dum spasmos & dolores demulcent & sistunt, clausos meatus aperiunt, & hac ratione sudorem non raro restitunt. Et quia roborantia, & subadstringentia tonum, & motum partibus. & fibris nimium resolutis, & laxatis reddere solent, hinc eorum usus aperitivus, & qui excretioni velificatur, etiam manifestus est; nam in genere hic velim notari, nec opiata, nec alia, quæ dolorem levant, & somnum inferunt, nec adstringentia unquam salutarem effectum præstare, nisi a prudentia medici eorum usus ad submovendas obstructions, & promovendas excretiones dirigatur. Si que spes esset inveniendi talem medicinam, quæ omnibus morbis & avertendis & sanandis cum effectu accommodata sit, ejus certe operatio ita deberet esse comparata, ut pulsus roborando liberum sanguinis circulum, sublatis ubique spasmis, sine acri calore promoveret, adeoque & omnium saluberrimam transpirationem, & alias excretiones augeret ac restitueret. Et quoniam hucusque tale quid in nullo rantopere jactato & pretiose venditato remedio vidi vel reperi, motum corporis, & aquam puram tamdiu pro medicina universalis habeo, & commendo, dum me-

lior & efficacior, quæ hos effectus præstet, inveniatur.

C A P U T VI.

De perniciali earum rerum, quæ excretionibus cohibent, indole atque effectu.

§. I.

QUAM excretionibus, quæ sunt per cutem, alvum, urinam & per uteri aut ani venas, diminutæ vel deficientes graves, & varii generis morbos certissime procreant eademque restitutæ eos finiant ac profligent, quid evidentius est, quam quod omnia ea, quæ constrictivæ sunt indolis, quæ excretorios tubulos occludunt, quæ excernenda retinent, inter humanæ naturæ insensissima numeranda sint.

§. II.

Non sunt unius ejusdemque indolis, quæ saluberrimas illas excretionibus, quibus noxia & corruptibilia corpore excluduntur, cohibent vel penitus sistunt. Alia enim ad alimentorum, alia ad medicamentorum classem pertinent, aliaque sunt interna, alia externa, quædam valentioris, quædam mitioris naturæ; nonnulla etiam ad res naturales & præternaturales spectant: quædam alvum adstringunt, quædam transpirationem reprimunt: rursus, quædam excretionibus sanguinis impediunt aliaque fluxiones cohibent.

§. III.

Ad alimenta, quæ alvum adstringunt, referenda sunt omnia dura, macra, austera, acida, aspera, tosta, & in eadem carne assa potius, quam elixa, panis biscoctus, tostus, spiræ, pulticulæ ex oryza, milio, ex pis, dura ova & omnia opera pistoria, caseus, castaneæ, nuces, amygdalæ, mala cotonea, pira immatura, fructus acaciæ, mespili, ribes, berberes, acetum, vina rubra & adstringentia, item paucior cibus, corporis quies & aquilonia aeris constitutio.

§. IV.

Inter medicamenta, quæ alvum & omnis generis excretiones cohibent, eminent omnia ex alumine, marte, plumbo & vitriolo parata, inque primis tinctura hæmatitis, sulphuris vitrioli, liquor martialis ex capite mortuo florum salis ammoniaci cum hæmatite confectus, omnes terræ sigillatæ, bolli, terrea marina; ex vegetabilium familia radix tormentillæ, bistortæ, plantaginis, quinquefolii, cortex chinæ, fraxini, granatorum, terra sic dicta catechu; quo pertinent etiam omnia, quæ dolores levant, somnum inferunt, & quæ papaver aut opium ingreditur.

§. V.

Ex iis, quæ omnium saluberrimam perspirationem cohibent & materiam morificam, saluari sæpe & critico motu ad summam cutem effusam, reprimunt, sunt præter externum frigus, sive humidum, terror & linimenta ex sulphure, ex mercurio vel saturninis parata, item balnea frigida, adstringentia, & linimenta pinguis, oleosa & emplastra adstringentia: quo pertinent etiam lintea recentia.

§. VI.

Omnes spasmi & dolores acerbiores, neque minus purgatio per alvum, per vomitum fortior, nimis quæ sanguinis missiones, id habent incommodi, ut modo materiam a corporis habitu ad interiora revocent ac divertant, modo etiam spasticis stricturis meatus, subcutaneos occludant.

Scholion.

Omnia dolorum, quacunque in parte corporis consistant, indoles tam perniciofa est, ut & alvum & summam cutem & vias urinarias constriquant, ut parcius & urina & alvus & sudor, fluant, idque videmus non modo in dolore capitis, intestinorum, ventriculi, dentium, sed etiam in eo, qui in ano ex hæmorrhoidibus cæcis fit, vel ex calculo in uretheribus hærente oritur. Quam noxium & inconsultum est tali in casu commoventia & stimulantia adhibere, tam proficuum est, quæ somnum conciliant & dolores levant, in

usum vocare. Nam eorum usum subinde mox & sudoris & urinæ fluxus sequitur, & alvus mollior evadit. Deinde validiores, quæ sunt per vomitum, aut per salivationem, per purgationem, vel per copiosum ex pectore sputum, vacuationes & alvum comprimunt, & cutis corticem constringendo transpiratum valde imminuunt, partim quod vel nimis excretionibus plerumque sint spasmi juncti, partim etiam, quod materia aliorum divertatur.

§. VII.

Sanguinis nimias effusiones atque ejus per artem factas emissiones, & transpirationem & alias utilissimas excretiones diminueret, & imbecilles reddere observamus.

Scholion.

Cujus rei rationem non difficile est invenire; nam sublata nimia sanguinis mole demitur vis & robur solidarum partium, demitur etiam is humor, qui extremos illos excretorios cutis tubulos apertos servare & transpirationem juvare debebat. Igitur quam perniciosum sit, validas sanguinis & humorum vacuationes, ubi jam transpiratio languida est, moliri, & quemadmodum longi morbi per eas & foveantur & procreentur, haud satis dici potest.

§. VIII.

Diuturna corporis quies & cessatio motuum, somnus longior, ingens cura, angor, mentisque agitatio sunt quoque ex his, quæ robur & vigorem solidis auferendo & transpirationem & alias excretiones, etiam illas criticas, solennes sanguinis minuunt atque retardant. Quare non mirum est, hæc diu adfligentibus & pravæ & longas ægritudines coarctari.

§. IX.

Positive adstringentia, quæ eminentioris sunt virtutis, & austero ac fixiori elemento agunt, naturæ humanæ inimicissima sunt; quin imo veneni cujusdam naturam in eo æmulantur, quod gravissimam noxam valetudini inferunt.

Scholion.

Ex anatomicis, & mechanicis comperitur est, machinam nostri corporis mere-

esse, hydraulicam, & ex innumeris tubulis majoribus atque minoribus constitutam, per quos jugi & non interrupto motu varii generis humores perfluere, influere, refluere, & effluere debent: in quo motu progressivo sicuti vitæ & sanitatis conservatio præcipue posita est; ita ab hoc impedito, intercepto, vel deficiente & morborum & mortis origo repetenda est.

§. X.

Nihil tam valide fluida corporis nostri inspissat, coagulat, & hostili crispatura ac contractione liberam solidorum expansionem & systolen impedit, & tonum ac motum peristalticum intestinorum destruit, quam forte adstringens, iteratis vicibus datum.

§. XI.

Mirabile est, forte adstringens adsumtum mox, & celerrime in dissitas etiam partes operari, easque constringendo nimias excretiones cohibere. Ita vidimus, in hæmoptysi, vel immodico mensium profluvio, ab usu tincturæ sulphuris vitrioli vel hæmatitis brevi post sanguinis eruptionem conquiescere.

Scholion.

Hujus singularis effectus atque phenomenon ratio ita mihi explicanda videtur. Animadvertimus, a dato veneno, vel fortiori emetico, aut purgante, vel mercuriali medicina universum mox membranarum & nervorum genus in consensum trahi, & stricturis affici, eam ob rationem, quoniam omnes fibræ & membranæ, quibus vasorum compages constat, sunt elasticæ, id est, a vi externa facile constringuntur & explicantur. Nam in omnibus corporibus elasticis id est perpetuum, ut, si quæ eorum pars aut explicatior, aut contractior fiat, ceteræ statim omnes, etiam in extremo loco positæ, in illum statum declinent, id quod experimento chordæ vel funis clarum fit. Si itaque tunicæ intestinorum partem quandam vehementius contrahi contingit, non mirum est, totum membranarum systema inde affici, quia propter contiguitatem & propagationem similemque naturam plane inter se consentiunt. Jam vero quis non videt, idem fieri posse ab adstringentibus? Nam hæc

quoque est causa, quod ad usum adstringentium, v.g. martialium, cito pulsus immutetur,isque antea languidus durior & fortior evadat: siquidem ipsos etiam arteriosos tubos ex membranis nerveis & musculosis conflatos esse, ad quas vis medicamenti activa ex intestinis derivatur, ex anatomicis cognitum est.

§. XII.

Si qua alia remedia noxam humano corpori inferre possunt, atque ideo summa cum cautione usurpari debent, certe sunt ea, quæ adstrictivam facultatem habent, utpote sæpius per inopportunam vasorum constrictionem inæqualitatem sanguinis circuitus, ut verbis utamur Hippocratis lib. de flatib. efficiunt, ut in alia loca parcius, in alia justo copiosior sanguis feratur, ex quo stases & stagnationes, in partibus imbecillioribus productæ, graves & multas inducunt ægrotudines.

Scholion.

Placuit mihi maxime ex veteribus exemplum de adstringentibus monitum Aetii quod Lib. 16. cap. 66. Animadvertens ita proponit: Communis error & multedularum & barbitonorum, quin & induclorum medicorum omnino est fugiendus adhibentium adstringentia, quæ nullo tempore vel occasione unquam in usum venire possunt. Adstrictis enim locis aut nobiliora membra invadunt molesta excrementa, aut retenta in malum habitum aut hydropem laborantes ducunt.

§. XIII.

Omnis generis adstringentia, sive in classe medicamentorum, sive alimentorum sint, ventriculi & intestinorum partibus nervosis motuque gaudentibus facile vim & noxam inferunt, nec sine periculo in alvi nimis profusionibus aut vomitionibus dantur, quia nimium stringendo liberum illum motum peristalticum, a quo alvina excretio, & plurima alia circa digestionis negotium bona pendent, facile intercipiunt.

Scholion.

Nihil familiarius est, quam ab alimentis austeris & acidis, nem duris & siccioribus, secundum Hippocratem lib. 11. de dieta copiosius datis, alvum tenam &

duram per aliquot dies reddi, idque multo magis fit, si diuturnior est aquilonia aeris constitutio, & corpus nimio labore exercetur, qui siccant alvumque sistit. Curatio quoque alvi profluvio medicamentis nimium adstringentibus, ita sæpe adstringuntur & siccantur intestina, ut ager adduos aut tres dies nequeat excernere, quæ *Holleri Comment. in aph. 20. sect. 2.* observatio est; compressa vero diutius alvo intestina potius sursum, quam deorsum moventur, regurgitant flatus ad ventriculum, inque ructus solvuntur, id quod etiam jamdudum ab *Hippocrate* notatum fuit, qui *Libr. de loc. in Homine §. 50. resistante*, inquit, *alvo propter vehementem stabilitatem corpus intumescit, & libr. de flatibus: obstrueto inferiori ventre in unum corpus flatus discurrunt.*

§. XIV.

Nulli vero parti tam incommoda est alvus constricta, quam capiti, quod semper exinde male habet, morbi que ibi consistentes ingravescent; sicut contra ab alvo liquida, vel si obstrueta fuerit, per clysterem subducta mox superiores partes, ut scribit *Celsus lib. 4. c. 3.* resoluntur.

§. XV.

Per multiplicem in certo habemus experientiam, alvi fluxu temere adstringentibus suppresso, ita tonum viscerum & intestinorum læsum fuisse, ut in imbecillioribus & repletis sævissimum illud & chronicum hypochondriacum malum suam inde originem traxerit. Vel etiam febres lentas, mesentericas, aut decubitu facto ad viscera abdominis cachexiam, tumorem pedum œdematosum, ad thoracem pleuritides, ad caput apoplexias, ophthalmias, ad articulos arthritides inde coortas observatum fuit.

§. XVI.

Majori adhuc periculo dysentericus fluxus adstringentibus sistitur; aeris enim & maligna materia intus retenta pejora mala procreat, ut sunt cardialgia, singultus, summa anxietas & inquietudo, vel funesta intestinorum inflammatio, vel etiam cruentæ in albam & incruentam, quæ pejoris est naturæ, conversio.

Scholion.

Certe nihil magis est pestiferum, quam adversus dysenteriam statim sistentibus pugnare; corrigere potius causticam materiam temperantibus & delinientibus convenit, eaq; sive statim initia inter per vomitum, sive etiam per laxantia leniora educere, iisque balsamica & roborantia externe pariter & interne interponere.

§. XVII.

Nulla infecurior & perniciosior immo-dicas sanguinis profusiones compescendi ratio est, quam validioribus constringentibus uti, eo quod gravissima mala nunquam non fere insequantur.

§. XVIII.

Neque hujus rei causam in obscuro positam esse illi intelligunt, qui sciunt, hæmorrhagias ab internarum partium spasmis & inde facto sanguinis ad partes majori appollu nunquam non proficisci. Quum vero adstringentia spasmos non sistant, sed potius mirifice augeant, ex eo sequitur, vel ipsæ eruptiones sanguinis augeantur, quod non semel, sed sæpius iterumque observavimus, vel sanguis ad alias & insolitas vias cum impetu feratur, ubi si non exitum habet, gravia molitur mala.

§. XIX.

Mensium fluxus repente adstringentibus cohibitus ingentes & suffocatorias quasi angustias, itemque cordis palpitationes parere, vel etiam in capite dolores immanes & hemigranias, in artubus convulsiones & distensiones movere solet. Converso vero ad ambitum corporis sanguine erysipelata, rheumatismi, arthritides, tumores oriuntur; quædam inde totalem mensium suppressionem & sterilitatem, vel etiam hydropem uteri sibi contrahunt.

§. XX.

Lochiorum immoderata profusio repente cohibita pestifera est, siquidem quam facile inflammationem in utero & febrem acutam movere, vel coarctatis nimium uterinis vasis varices ibi fiunt, in quibus concretiones polyposæ, quas scæminæ molles dicunt, nascuntur, vel intercepto sanguinis per uteri vasa circulo abortiones, vel

vel continua sanguinis stillicidia, vel inordinatæ mensium effusiones proveniunt.

§. XXI.

Nullus fluxus tam cito & tam periculose ab adstringentibus & opiatīs reprimatur, quam qui per ani venas fieri solet; constrictis etiam intestinalibus inque primis coli, ceu plenioris & majoribus vasis turgidi, tunicis ac vasis sanguis se convertit, & regurgitat ad reliqua intestina, ubi subsistens immanes dolores, spasmos, & convulsivas stricuras efficit, quas plura mala insequuntur, sæpe etiam lethalia, præsertim, si ad caput nimia sanguinis fiat congestio & stasis. Vidimus enim hac ratione & deliria & lethales convulsiones secutas. In ventriculo ejus inflationes, vel etiam spasmos, præcordiorum anxietates, vomitiones, singultus & extremorum frigora parit. Ad hæc longa etiam vitia in quibusdam producit; infarctis enim sanguine abdominis visceribus ad cachexiam, ad hydropem, ad lentas & mesentericas febres via panditur expeditissima.

Scholion.

Quam facile & expeditum est, & mensium & hæmorrhoidum fluxum sistere, tam arduum & difficile erit, eundem revocare, inque ordinem redigere; & quidem eam obrationem, quia constrictis extremis vasis & partibus, per quas fluxus fit, & vasorum & nervosarum partium motus statim invertitur, & versus interiora & superiora declinatur, qui motus a natura alienissimus, si diu durat, quasi in habitum abit, & ægerime emendatur. Hinc fluit ratio, cur mala illa spasmodica a retento vel intempestive cohibito mensium & hæmorrhoidum fluxu tam pertinacia ac fere insanabilia sint, nisi mox inter initia convenientibus remediis iis occurramus.

§. XXII.

Æque pestifer est adstringentium usus, si ruptis pulmonum vasis cruor copiosissime effunditur: nam repentina constrictione sanguis congestus spirandi auget difficultatem, vasorum minorum pulmonalium obstructions, indurationes, in majoribus vero polyposas concretiones progenerat, ut deinde facile recurrat hæmo-

ptysis, vel phthisis & hæctica febris ex pulmonum corruptela enascantur. Confluentæ narium hæmorrhagiæ, si repente variis artificiis cohibeantur, in adultis facile in dolores capitis gravativos, vertiginem, auditus difficultatem, vel etiam in apoplexiam abeunt; in junioribus inde pectoris oppressiones, hæmoptysis, difficilis respiratio vel etiam phthisis sequuntur.

§. XXIII.

Neque cruenta vomitio hanc perversam medendi methodum sustinere commodè potest, insequentibus eam anxietatibus, cardialgiis syncopiticis, animique deliquis, vel atrocibus circa hypochondria spasms.

§. XXIV.

Quam perniciose sunt sanguinis repentinæ compressiones, tam noxium quoque est, si impuriore feri profluvium intempestive coerceatur. Hujus rei exemplum dat fluor albus, quo suppresso nihil frequentius accidit, quam ut conversa ad habitum corporis corrupta materia purpura chronica diu, & pertinaciter affligens enascatur, quæ etiam exquisitissimis remediis non facile cedit, nisi hic fluxus resuscitetur. Fiunt quoque a fluore albo vi quadam cohibito ventris intumescentiæ, lumborum dolores lentæque febres cum artuum torpore & ingenti corporis lassitudine.

§. XXV.

Pejoris indolis est virulenta ex impuro coitu gonorrhœa, si inconsulte adstringentibus tractetur. Repulsa enim ad vasa lymphatica corrupta materia instar fermenti totam lymphæ massam inquinat, eamque ita corrumpit, ut tenax, viscida, & acris caustica evadat, quæ postea in parte vel glandulosa, vel in summa cute, aut membranis stagnans atroces dolores, noctu maxime urgentes, in facie pustulas, in aliis partibus pravas exulcerationes, in glandulis inguinalibus bubones, inque universo corpore ingentem languorem & lassitudinem procreat.

Scholion.

Hanc universæ lymphæ corruptionem non licet tam facile radicitus tollere, sed validioribus & sæpe mercurialibus opus est.

bene præparatis, ut glandularum & partium nerveo-fibrosarum fortiori strictura totus lymphaticus latex in validiorem motum abripiatur, & vel per salivales fontes, vel per intestinales glandulas, aut subcutaneos tubulos, vel per omnia hæc excretoria simul, quod præstat, materia malignæ impuritatis evacuetur.

§. XXVI.

In aliis feri impuri vitiis ad summam cutem partesque externas delati, quæ inter eminent erysipelata, arthritides, achores vel tineæ capitis, gutta rosacea, scabies, purpura & variæ pustularum & macularum species, nihil inconsultius est, quam corruptam materiam, quæ exitum per transpirationem affectat, variis linimentis ex mercurio, sulphure, vel etiam balneis constrigentibus & introsumtis purgantibus, aut intempestivis sanguinis missionibus reprimere, siquidem tubuliscutaneis hoc modo constrictis sævissima subinde mala oriuntur.

Scholion.

Prout enim materia maligna, & quæ veneni vim induit, alia atque alia petit loca membranoso-nervea, varia oriuntur mala; quandoquidem in capite non raro inde hemicrania, gutta serena, vertigines, epilepsiæ, phrenitides, in faucibus angina, in pectore asthma & pleuritides, in ventriculo cardiacæ anxietates & inflammationes, vomitus, singultus, in intestinis atrociora tormina, alvi strictura, in universo corpore febres lentæ vel etiam acutæ generantur.

§. XXVII.

Erysipelata vel etiam arthriticos dolores male tractatos per saturnina exterius applicata, & medicamenta introsumta, quæ impetum sanguinis a cute divertunt, ut sunt purgantia, præsertim in impuris corporibus, in lethalem sphacelum degenerasse, plurimis experimentis cognitum habemus.

§. XXVIII.

Quum itaque in plurimis morbis adstringentium & interne datorum & extrinsecus adplicatorum abusus sit maximus & plerumque exitialis, multo consultius videtur ab iis prorsus abstinere, sed potius

rationali methodo fluxionum, si immo-dicæ fuerint, curam aggredi; quod sit, si spasmidoneis remediis coercentur, materia irritans temperetur, & impetus motuum ad alias vias opportune divertatur.

CAPUT VII.

De morborum maxime epidemiorum origine ex aeris vitio & transpiratione impedita.

§. I.

EXperientia certa & indubia constat, nihil in rerum natura esse, quod præter adfectus animi & venena, tam subitam mutationem motibus & functionibus corporis animati inferat, quam aer mutatus, adeo, ut etiam animi vigor exinde varie afficiatur.

Scholion.

Aerteste Hippocrate, lib. de flatibus §. 4. & 6. maximus est in omnibus, quæ corpori accidunt, & vitæ & morborum auctor & dominus. Nam major in hoc est vis ad immutandum & solidorum, & fluidorum statum, quam in ullo alio; hinc aeris mutationes varii sequuntur morbi.

§. II.

Videmus sub cælo sereno, puro & temperato, venti flatibus orientalibus, vel iis cum meridionalibus aut septentrionalibus junctis, item si vere temperatus & æqualis aer est, insignis robur & corpori & animo accedere, hominemque ad actiones corporis & ingenii præstandas tunc longe esse alacriorem, saniores, & ad procreandam sobolem etiam aptiorem. Contra aere existente nubilo, turbido, pluvioso & regnantibus diu ventis humidis & levibus, quales sunt, qui ex occidentali plaga veniunt, non modo corpus in languorem, & pigritiam incidere, sed & ingenium hebetari, animumque tristitia sine causa sæpius infestari, & appetentiam perire observamus.

§. III.

Corpora & robustiora & alacriora fieri, somnum etiam, & ciborum appetentiam melius se habere, hominemque invalidum &

& ægotantem citius sub aere sereno, puro, frigidiusculo, sique argentum vivum in barometro altiora petit, convalescere, quin imo & morborum curationes & medicamentorum operationes tunc feliciter cedere, notavimus. Hisce contrarias vires habere cælum turbidum, nebulosum, pluvium, & ubi mercurius in descensu est, attenta experientia etiam compertum est.

Scholion.

Ego sæpius apud ægotantes observavi, ubi morbus in declinatione fuit, eos non potuisse placidum somnum, appetentiam & vigorem in animo & corpore recuperare sub argenti vivi humiliori statu in barometro; cum primum vero loca altiora petiit mercurius, mox languor decessit, & vires incrementum cepit.

§. IV.

Quatuor illis anni temporibus, variisque aeris constitutionibus, neque minus locis, prout ea varium situm habent, ventisque exposita sunt, quædam familiares & proprias quasi esse ægritudines, non dubitandum est.

Scholion.

Nemo ex veteribus rectius, & dignius hanc utilissimam materiam ipso Hippocrate persecutus est, qui non modo in sect. 3. aphor. morbos, qui per certa anni tempora & tempestatum aerisque & ventorum mutationes nasci solent, proponit, sed & ex temporum constitutione præsentis, & futuros morbos cognoscendos & dijudicandos exponit.

§. V.

Duplex statuendus est aer, ad vitam & sanitatem incolumem & integram servandam necessarius: unus nempe est internus, qui in succis corporis, imo in universo corpore continetur; alter est externus, qui corpora ambit, iisque circumfusos est. Ille elatere suo & expansiva virtute maxime in solida & fluida agit, hic vero gravitate & pressura magis nimiam elaterii interni expansionem impedit atque in æquilibrio servat.

§. VI.

In omnibus animantium succis, in sanguine, lymphæ, lacte, bile, in ovibus, urina, multum aeris continetur, qui etiam

beneficio antliæ extrahi, & variis experimentis demonstrari potest. Ab hoc incluso sanguis & humores intra vasa non secus ac liquidum in thermometro se expandunt, majusque spatium acquirunt, a frigore vero condensantur, inque arctius se conferunt.

§. VII.

Cum aeris fluidum alimentis liquidis, & solidis intime mixtum sit, inque ipsa aqua magna ejus abundantia detur, non dubitandum amplius est, quomodo aer ad sanguinem intra corpus venire possit.

Scholion.

Non modo ex aqua, sed & omnibus liquidis aer ope antliæ expellitur in forma bullularum, & tantam vim habet, ut mercurium etiam in alto tenere possit; quidni etiam in ipsum chylum & sanguinem aer transeat? ConspeXimus sæpius corporibus dissectis majora vasa sanguine vacua & aere repleta. Porro quod tanta vaporum copia e corpore vivo quotidie exhalet, id certe expansivæ & calidæ æriarum partium in sanguine existentium expansioni adscribendum videtur. Neque hoc ignotum fuit ipsi Hippocrati, qui lib. de Flatibus §. 9. ita disserit: *ciborum ingestione necesse est & multum spiritum ingredi: omnia enim, quæ eduntur & bibuntur, spiritus in corpus inferunt, id quod manifestum est per eruptiones erumpente aere incluso.* Plurimum itaque refert cibum sumere sub liquido, puro, & sereno aere, qualis enim aer externus, talis cum cibo & potu irrepit in corpus & miscetur ejus succis. Perquam curiosa est observatio, pro mutatione aeris & ventorum vinum in doliis multum claritate differre: quidni etiam sanguinem & cætera corporis liquida ab aere externo in crasi sua mutationem subire posse arbitremur?

§. VIII.

Utut respiratione aer ipse per vesiculas pulmonales non admisceatur sanguini, tamen non modo per inspirationem, sed etiam per poros universi corporis materiam ejus calidam ætheream ad sanguinem transire, nihil dubii esse arbitror, eo quod a calore aeris crescit calor corporis, & quia calor aeris per ipsos thermometri poros

poros liquorem expandit; multo magis id fiet in animantium corporibus, quæ non tam compacta sunt, & dura, quam vitra.

§. IX.

Agit ær & æther duplici modo; nam primo qui subtilissimis succis immixtus est, expansiva sua vi robur maxime, tonum & constrictionem fibræ elasticis præstat, qui vero in crassioribus fluidis & sanguine est, vasorum expansionem adjuvat. Et calidus quoque expansivus ær vitales succos intus miscet, agit, nec non transpirationem promovet. Qui vero ambit, gravitate sua internum ærem quasi in æquilibrio servat, ne nimio fiat vasorum expansio, humorumque rarefactio & evaporatio.

§. X.

Igitur in conservatione æquilibræ istius, & proportionem aeris interni cum externo vitalis ille & moderatior fluidorum circuitus, & transpiratio potissimum consistit.

Scholion.

Nam in ære nimis calido & rarefacto si versantur homines, validissima fit transpiratio, ob nimiam & præcalidam humorum expansionem. Quin imo si excessiva sit, uti videmus in balneis nimis calidis, ob nimiam auricularum cordis expansionem sistitur systole, ut animi interdum oriatur deliquium. Eadem est ratio, quare animantia sub vacuo moriantur. Nam subtracto ære atmosphærico graviore ær sanguinis tam fortiter expanditur & vasa, ut ad debitam contractionem redire nequeant, unde sanguinis motus prorsus intercipitur & vita perit.

§. XI.

Cum totum corpus nostrum innumeris tubulis & poris pervium atque vasculosum sit, per quod continuo & perenni motu æstuant humores circumferuntur, non mirum est, ingentem copiam tenuissimorum corpusculorum acqueo-aereorum & sulphureo-salinorum modo sub forma vaporum, modo humoris, per illud evehi.

Scholion.

Totum corpus humanum & exspirabile & inspirabile esse, apud omnes in confesso est: *Galenus Comment. in aph. 15.* inquit,

nemo est, qui non consentiat, diffuari animalium corpora, idque fit per sensui occulta foramina. Deinde per nares, & os ex pulmonum bronchiis maxima halituum copia, quæ etiam sub frigido ære in sensum incurrit, exspirat.

§. XII.

Tanta est exhalationum, quæ perspirant, copia, ut secundum *Sanctorii* calculum excretiones per alia emanatoria omnes exsuperet, & ratione humoris, qui alvo egeritur, proportio sit; ut 1. ad 4. ita ut si cutis 24. uncias ejiciat, sex tantum ex intestinis profluant.

Scholion.

Etiam id *Jacobus Sylvius* adfirmat, copiosiore semper materia a corpore nostro excerni per transpirationem insensibilem, quam per urinam & secessum, ita ut ex octo alimentorum libris, quas quotidie quis usurpavit, quinque earum per poros avolent. At vero id non esse perpetuum, propter ingens climatuum discrimen, sciendum est. In ære enim calidioris major utique est perspiratio, quam in nostro climate septentrioni propinquo. Mirum videri potest, quod tam apud *Hippocratem*, quam apud *Celsum*, quantum ego scio, ad sudores eliciendos raro commendetur medicina, cum sudor tantummodo ut præfagii nota adducatur, procul omnidubio, quia in præcalida Græciæ regione jam tum nimia humorum per sudores diffusio est, alvus vero ibi constriCTOR.

§. XIII.

Perspiratio, quæ ingens quotidie copia humoris e tubulosa & poris pervia cute effunditur, a duplici fit causa; altera est continuus ille beneficio systoles & vasorum cordis sanguinis ad tubulos cutis excretorios impulsus; altera est internus calor, qui expansiva, quæ præditus est, virtute, & quæ satis in thermometro conspicitur, succos expandit, poros aperit, & humidum in tenuissimos vapores resolvit.

§. XIV.

Quo validior itaque est fluidorum a solidis ad habitum corporis impulsus auctoriorque circulus, eo plus humoris, nisi constri-

strictus cutis cortex sit, exhalat. Quodcunque itaque cursu & circulum sanguinis promouet, id quoque perspirationem augere certissimum est.

Scholion.

Ideoque videmus, laborem & exercitationem corporis, pulsum, calorem & transpirationem augere. Observamus quoque, ea, quæ sudorem eliciunt, fortior pulsum efficiendo id præstare. Et quia sub aere puro & sereno vividior est omnium fibrarum motio & liquidorum propulsio, eo tempore transpirationem melius vigere nihil dubii est.

§. XV.

Perspirationis duplex videtur ratio: una, quæ cum nimio interno æstu & cutis ariditate juncta est, qualis in impetu febrium sub strictura atque angustis tubulorum cutis fit, quæ minus naturæ amica est, quia per nimiam sanguinis & intestinam & progressivam motionem ejus temperata crasis non modo destruitur, sed & consumitur, atque tandem substantia virium exhauritur; altera, quæ sub moderato calore & dilatatis subcutaneis tubulis fit, est magis humido-vaporosa, cutemque mollem ac turgidam reddit, & hæc valde est salubris, quoniam superfluum & effortum humorem consumit, in iusta vero temperie, proportionem & crasi vitales succos conservat. Illa sicca & præcalida transpiratio in statu, qui fit præter naturam, hæc moderata & vaporosa in sano contingit.

§. XVI.

Quotidiana cognitum est experientia, distillationem esse majorem, ac sudorem largiorem per corpus fluere, quo major in ære est æstus, rarefactio atque tenuitas, unde æstivis mensibus, & sub sole ferventissimo, sudore distillant corpora, quod etiam fit, si descendimus in balnea calida & vaporosa.

Scholion.

Æstate corpora minoris ponderis, quam hieme esse, recte judicavit *Sanctorius cap. de Aere aph. 23.* tenuissima est enim ætheris, qui calorem efficit, materia, quæ per omnia spatia diffunditur & mirifice se expandit, & fortiori intestina partium

Tom. II.

agitatione humidum in vapores dissipat.

§. XVII.

Maximum est illud commodum, quod liberior perspiratio, quæ æquabili & vegetiori sanguinis cursu fit, ad integram valetudinem servandam præstat, quoniam a multis superfluis, impuris, & corruptioni inferendæ aptis tum aqueis tum salino-sulphureis agilioribus partibus, vitales succos vindicat, ut vires & nutritionem corporis & fovere & tutari rectius possint; quare sub liberiori perspiratione corpus & mens ad obeundas functiones majori semper alacritate fruuntur.

§. XVIII.

Liberior perspiratio corpus a plurimis morbis vindicat, & ad eos quoque expugnandos permultum confert, magnamque vim habet.

Scholion.

Superiori capite jam clarius deductum est, ex deficientibus vacuationibus & remanentibus excrementis morbos natales potissimum suos trahere, jam vero, si certum est, majori copia pessimæ indolis excrementa per cutem transmitti, quam per reliqua omnia emunctoria, sequitur, ea diminuta morbos pullulare complures. Præclara sunt, quæ habet *Primerosius l. 3. de erroribus vulgi c. 2.* Vix fieri potest, ut ille, cui corpus optime transpirat, liberum ac patens est, in morbos graviore atque periculosiores incurrat; & rectissime *Hippocrates lib. de Alimentis* eos salubriores, prompteque ad sanitatem, restitui pronunciat, qui corpus habent bene transpirans, difficilius vero restitui, si illud male transpirat. Observatur quoque, æstivis mensibus, ubi transpiratio est maxima, homines & parum ægrotare & paucos mori. Spasmi, qui hypochondriacos, dolores, qui pedagricos alias torquere solent, tunc fere silent & conquelescunt. Senes imbecilli, perpetuis molestiis obnoxii, nulla anni parte melius degunt, quam æstate; contumacissima quartana, & alii, qui longo tempore fatigerunt, morbi, ab infarctu maxime viscerum oriundi æstate vel minuuntur, vel penitus expirant. Quid porro notius est, quam quod in integrum restituta

Q

ma-

maxime transpiratione periculosissimi morbi solvantur, & ob faciliorem transpirationem macilentiores præ spongiosis & repletis facilius ad sanitatem perducantur.

§. XIX.

Magna & periculi plenissima sunt mala, quæ perspiratio diu cohibita corpori infert; succos enim impuros auget, atque ad corruptionem & putredinem disponit, & hinc morbos universales, ut febres & cachexiam, producit, illque malignam quandam vim ingenerat.

Scholion.

Habemus in eo consentientem & veterum & recentiorum experientiam. Hippocrates, lib. 2. de diæta ita disserit: quicquid ab excretionem (puta cuticulari) intus remanserit non solum corpori laborem exhibet, sed etiam ei parti, quæ humiditatem suscepit, non enim commoda est corpori, sed infesta, circuitum enim non habens materia quiescens cal. fit tam ipsa, tum quæ allabuntur. & inde totum concalescit corpus, & febris fortis inducitur. Et Galenus quoque passim in suis scriptis prodit, a libero transpiratu impediri & febres fieri & succos corrumpi. Sanctorius Sect. 1. aph. in Medicina statica prodidit: si ex statico deprehenditur, impediri esse perspirationem, diebus sequentibus vel succedet plenior perspiratio, vel aliqua sensibilis evacuatio, vel cachexia, vel febris. Et aph. 43. Consuetum perspirabile retentum, si non in lotium, vel sudorem faceffit, indicat futuram putredinem. Hæc mala vero & citius & gravius pullulant, labascentibus simul & diminutis aliis solennibus & salutaribus, quæ fiunt per alvum, per urinam, per menses, per hæmorrhoides, vacationibus.

§. XX.

Omnes illas, quas tempora anni ferunt, ægrotudines a prohibita transpiratione generari, verisimillimum est; experientia enim & Hippocrates Sect. 3. aph. 20. & Cel. sus lib. 2. cap. 1. testantur, vere insanias, hæmorrhagias, epilepsias, anginas, arthritides, gravedines, tusses, lippitudines, abscessus, pustulas, rheumatismos, variolas, morbillos, catarrhales febres, item synochas facile oriri.

Scholion.

Ratio generationis morborum tempore verno hæc videtur: hieme ob copiosiores & duriorem victum, aeremque asperiores & vitam quietiores sanguinis copia, & crassities major gignitur; inchoante autem vere atmosphæra valde inæqualis & mutabilis est, modo humida, modo calida, modo frigida & ventosa, ut non raro per diem ter vel quater argentum vivum in barometro situm suum mutet, idque maxime fit Martio, qui ob plurimos morbos & mortes, quas infert, fere infamis est. Hisce accedit, quod aer ferventior factus, quæ hieme diu stagnarunt in terra, humiditates in putridas, corruptibiles exhalationes dissolvi incipiant, quare peregrinari & diu versari in ejusmodi aere, præsertim, si corpus imbecillum est, periculo non vacat; siquidem potentia illa fibrarum elastica, quæ in cordis valis & musculis est, cujus beneficio fluida reguntur, neque minus tonus & elater cutis a frigore, humiditate & calore sic variante mirifice labefactantur, ut sanguinis circulus, & exclusio sordium per halitus valde diminuta & plethoram & impuritatem, quæ proxima morborum & motuum morborum est causa, ingignat.

§. XXI.

Morbi æstate familiares, qui juxta reversionem Hippocratis Sect. 3. aph. 21. sunt maxime febres ardentes, biliolæ, cholericæ, tertianæ continuæ & intermittentes, non tam siccitati & æstui primario & directe debentur, quam potius aeri frigidiori, & humidiori, qualis tunc nocte, & mane esse solet, qui cutem occludit & præcalidas biliolo-sulphureas scorias intus retinet, adscribi debent.

Scholion.

Æstas alias ob liberiores perspirationem valde salubris est, si vero morbos profert, hi, ut accuratæ testantur observationes, gignuntur, si corpora æstu nimis calefacta aeri frigidiori vespertino, qui frigido humidus est, diutius committuntur, qui in locis humilioribus, declivibus & paludibus cinctis gravior, & hinc majorem noxam infert. Et solet ejusmodi aer, ut ego sæpius vidi, non tantum transpirationem,

nem, sed & alvum confringere, sique ex prava diata cruditates in primis viis accedant, in promptu febres sunt, magno calore hoc tempore plerumque stipata.

§. XXII.

Autumnus & experientia, & omnium peritiorum medicorum consensu morbosissimus est, certe non ob aliam rationem, quam quod ob inæqualitatem & crebram mutationem cœli modo frigidi, modo humidi, modo calidi, multis & diversæ indolis vaporibus stipati, virtus elastica, quæ in fibris est, immutatur, adeoque & libera & vivida sanguinis circulatio & foridum transpiratio imminuatur, earumque retentio in corpore augeatur.

Scholion.

Optime de hisce egit *Celsus lib. 1. cap. 4.* qui nostram sententiam confirmat, dum scribit: *ob autumnum varietatem periculum maximum est, itaque neque sine veste, neque sine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidioribus, neque sub divo nocte dormire, aut certe bene operiri;* & *lib. 2. cap. 1.* hæc adjicit: *autumnale tempus & diutinis malis fatigator, & ab æstate etiam proxima pressos interimit, & alios novis morbis conficit, & quosdam longissimis implicat, maximeque quartanis, quæ per hiemem quoque exerceant.* Cæterum morbos autumnales *Hippocrates sect. 3. aph. 21.* enarrat.

§. XXIII.

Hiems quos excitat morbos, si certe intenso frigori, tam sicco, quam humido, omnino debentur, utroque transpirationem impediens; inde enim pleuritides & peripneumoniz, item rheumatismi & defluxiones, arthritides, acuti dolores, & qui capite eo tempore impetunt morbi, & ab *Hippocrate loco citato aph. 23.* describuntur, quoque gignuntur; nam acriori frigore, cuius virtus valde est constrictiva, non tantum transpiratio impeditur, sed & humorum impetus & copia ad pectus, ad caput, vel etiam ad artus & partes extremas dirigitur, unde rebelles sunt humorum stagnationes, & periculose tenuissimorum valorum ab impactis humoribus oppilationes.

Scholion.

Frigoris effectus in cute ad oculum patet, dum illa arida, dura, aspera, & constricta inde evadit, eaque ante mollior in monticulos quasi attollitur, vasa disparent, & quia ea frigoris est natura, ut humida in crasset, condenset, & omnia solida induret, hinc eundem effectum quoque ab excessivo frigore corpora nostra pati rectissime colligitur.

§. XXIV.

Duplicis generis frigus est, vel siccum, vel humidum: cuiusque peculiaris natura, vis, atque etiam efficacia est in corpus humanum. Illud, aquilonare maxime, aerem valde compressum & constrictum continet, qui calore expanditur. Humidum vero oritur maxime hieme, austris, & zephyris flantibus. Siccum & constrictum frigus argentum vivum in tubo Torricelliano in sublime tollit ob elasticam foretem pressuram: humidum vero illud dimittit ob elaterem imminutum.

§. XXV.

Frigus siccum, purum, serenum, humido vacans corpora mobilia, atque expeditiora reddit, quia elaterem fibrarum, quo fluida impelluntur, roborat, inde, modo corpus vestibus probe tectum sit, sanum hominem non adeo offendit, ut potius tonum & robur partibus solidis adjiciat.

Scholion.

Ex quo jam apparet ratio, quare, qui septentrionales regiones incolunt, sana, robusta & quadrata habeant corpora, quæ non facile offenduntur, & vitam quoque agant longiorem; item cur hyeme, si frigus est serenum & æquale, & mentis & corporis vigor alacrior sit, & homo tum plus alimenti appetat & concoquat, ut *Hippocrates* etiam ventres calidiores hieme putet. Aer enim serenus & frigidus, fluidis admixtus, intra corpus calore sese eximie expandit, & hac ratione & solidorum & fluidorum morum ac progressum auget.

§. XXVI.

Nocet frigus siccum boreale, ubi partes nervæ & membranose rigide sunt, ipsæmo & dolore affectæ, qualem omnes mor-

bos a spasmō exasperat, & quietos facile reluscitat; nocet quoque iis, qui macra, & extenuata habent corpora, qui imbecilles sunt, & qui non diu a morbo convalescerunt.

Scholion.

In spasmis enim & doloribus nimiam esse nervosarum partium stricturam ac tensionem, non ignotum est. Frigus vero quia solidas partes magis constringit, indurat, easque rigidas efficit, non mirum est, omnes dolores, convulsiones, distensiones & rigores inde augeri. Frigus omnibus partibus nervosis, & morbis, qui ex nervis fiunt, ab Hippocrate sect. 5. aph. 17. & 18. it. 20. hostile habetur. Animadvertimus quoque, ut bene notavit Celsus lib. 2. cap. 1. aquilonem tussim movere, fauces exasperare, ventrem adstringere, urinam suppressere, horrores excitare, item dolorem lateris & pectoris; sanum tamen corpus spissare, & mobilius atque expeditius reddere. Pathemata, quæ hypochondriacos tam graviter exercere solent, forti frigore invalescunt, quia a spasmodica partium nervosarum strictura proveniunt. Calculum in renibus quietum nihil tam subito movere, præter acre frigus, lumbis improvide admissum, aptum est: neque quicquam tam facile recidivas febrium, & dolorum, quam frigus aquilonare parere ac reducere solet & ventus borealis; atque etiam angustiam spirandi in asthmate a sincero frigore crescere, ab humido & leviori vero decrescere observatione non indignum est.

§. XXVII.

Vehemens frigus id habet incommodi, ut fertiori fibrarum & vasorum strictura & compressione humorum motum ab ambitu corporis magis ad interiora urgeat, & convertat, & æqualem atque per vasa minima exteriora liberum sanguinis & humorum circuitum impediendo, graves & periculosos in partibus præsertim debilibus infarctus, vasorum repletiones & morbiferas semper stases & stagnationes efficiat.

§. XXVIII.

Quo magis itaque vasa sanguine vel puro vel impuro sunt repleta, eo plus frigus improvide admissum officit.

Scholion.

Nocet quam maxime plethoricis, cachecticis, cacoehymicis, item obesis & habitioribus corporibus. Neque enim tantum in iis liberiores transpirationes interceptæ, sed etiam ad interiora non sine periculo reprimuntur; & urget succos, unde ex observationibus scimus, omne frigus, si ve sit humidum, si ve siccum sub ejusmodi statu in cephalalgias, vertigines, affectus soporosos, apoplexiam, paralysem, aurium tinnitum, auditus difficultatem, oculorum obfuscationem, lippitudines, promptæ & expeditæ concitare. Neque aliud tam facile coryzas, gravedines, rucedines, tusses, pleuritides, & peripneumonias, item asthma humidum, præter frigus acre pectori admissum, suscitatur, inque artubus dolores tractorios, lancinantes & rheumatismos producit.

§. XXIX.

Frigus humidum plus valetudini corporis infensum videtur, quam siccum, quia non modo valde inspissat humores, & minimos meatus obstruit, sed & humiditate tonum fibrarum relaxando universum humorum cursum retardat, & sic transpiratione diminuta & copiam & impuritatem succis adjicit; quare ad morborum generationem atmosphaera humida, & simul frigida & diu persans plurimum confert, cum aer siccus & frigidus eos magis moveat, atque in actum deducat.

§. XXX.

Corporis conervationi nihil tam adversum & hostile videtur, quam nimium humidum, si ve frigidum, si ve calidum sit, quia relaxando fibras earum elaterem, tonum & robur imminuit, unde tardior sit humorum progressio, quæ crescente nimia humorum abundantia atque impuritas ingravescent.

Scholion.

Caveant igitur sibi quam maxime ab humiditate frigida omnes imbecilles, & ubi
est

est sanguinis tardior progressio & intercepra transpiratio, atque corpora nimis spongiosa & laxa sunt, infantes, foeminae, senes, & qui intemperantiae vacant, multum comedunt, & acida supra modum assumunt, qui corpus non exercent, & somno nimium dediti sunt, qui gravi more anguntur; multo magis vero ceu venenum illud effugiant cachectici, hydro-pici, & qui oedema in pedibus habent, asthmatici & foeminae circa mensium fluxum, & quando gravidae vel in puerperio constitutae sunt.

§. XXXI.

Certa ac firma constat observatione, diu regnantem in quacunque etiam anni parte humidam aeris constitutionem admodum esse morbosam, & loca declivia & humidiora paludibus cincta & continuis nebulis obstita ad parandas febres & putredines esse aptissima.

§. XXXII.

Ad morbos ingenerandos varii generis epidemios nihil plus confert majoremque vim habet, quam tempestas diu humida, pluvia, nebulosa, ventis vacans, si postea repente flante aquilone acria frigora, vel etiam dies praecalidi sequantur. Quod si vere & autumnus sit, tanto certior horum morborum proventus est.

Scholion.

Attenta & diligenti observatione constat, hiemem tepidam & pluviosam si ver exiit in principio aquilonare, item si vernum tempus potissimum humidum, nebulosum & pluvium, ventis vacans, subito frigidi dies sequantur, sique autumno nimis humido frigus hibernum supervenit, morbos grassantes certo expectandos esse. Idem quoque accidit, si aestatem nimis ferventem, vel etiam dies valde calidos, humidum frigus excipiat. Et quid notius est, quam quod ex loco si quis concedat valde calido in valde frigidum, vel ex frigido in calidum, corpus grave fiat & destillationes oriantur. In genere enim sciendum est, aquabili cutis tono, sub quo maxime viget libera perspiratio, nihil magis esse adversum eumque destruere, quam repentinam mutationem aeris calidi in fri-

Tom. II.

gidum, vel humidi in nimis calidum. Nam sicut alvina excretio a tono & motu intestinorum peristaltico aequabili & integro; ita cuticularis illa, quae sanitati maxime patrociniatur, excretio ab eutonia cutis ejusque tubulorum, ut nec nimis laxi, nec nimis constricti sint, dependet. Deinde certum est, atmosphæram diu & nimis humidam ac levem intime penetrare, & universam fibrarum & membranarum corporis systema ita afficere, ut solutum & a tono suo dejectum sanguinis & humorum impulsus & progressum & transpirationem nunquam non languidiorem & imbecillio rem reddat. Si vero atmosphæra valde frigida est, ita fibræ & membranæ constringuntur & rigidae redduntur, ut fortior quidem fiat liquorum impulsus, sed extrema vasorum ora, praesertim ea, quae sunt in cute, claudantur vel angustentur. Utroque modo vitatur transpiratio, & solidorum motus ac circulus sanguinis turbatur, & hinc non solum materia ad morbos praeparatur, sed & ea in motum & actum morbosum maxime per frigus superveniens deducitur.

§. XXXIII.

Morbi, qui certis temporibus ac locis plures simul infestare solent, non sunt unius ejusdemque generis; sed pro diversa conditione praecedentium & praesentium tempestatum, item pro varia hominum natura, ingens discrimen recipiunt; modo enim totum corpus, ut sunt febres, modo certam tantum partem occupant ut sunt dolores & fluxiones, modo placide procedunt & bene morati sunt, modo pessimis symptomatibus stipati multos perimunt.

Scholion.

Morbi utique epidemii sunt ex eorum numero, qui mortales & frequentius infestant & in vigore saepius ætatis tollunt, singulisque fere annis diversam ferunt naturam atque indolem. Et quoniam a causis plane manifestis mechanico-physicis, maximeque aeris constitutione & victu ac vivendi ratione cuius loco propria ac familiari dependent, optandum vehemen-

ter foret, ut medici maiorem operam, meditationem & studium in iis indagandis, & ex precedenti & presenti temporum constitutione iisdem prædicendis & postea recte tractandis conferrent, quam hucusque in usu fuit. Altum plerumque in pathologiis de hac amplissimi usus doctrina est silentium, forsitan quia non accommodata est omnium hypothefibus. Antiquissimum, & optimum medicinarum scriptorem *Hippocratem*, & qui fere primus ejus vestigia secutus est, *Sydenhamium*, postea *Ramazzinum* laudare & commendare debemus, qui facem nobis prætulerunt, & bono exemplo, quod sequi debemus, ad excolendam & illustrandam hanc doctrinam, præverunt. Quare omnes & singulos medicorum cordatiores, quibus curæ cordique salus hominum est, rogatos etiam atque etiam volo, ut in annotandis morborum historiis, si epidemii morbi grassantur, & diligentissimi & accuratissimi sint, & quisque in suo loco temporum & tempestatum præcedentium, & præsentium constitutionem & mutationem, necnon ventorum conditionem, item in barometro mercurii motum, ac gradum caloris ex thermometro simul adjiciant, integrasque & plenas historias cum methodo curandi, & eventu exhibeant.

CAPUT VIII.

De morborum generatione ex nimia sanguinis quantitate & humorum impuritate.

§. I.

Veteres potissimum medici duplicem morborum materiam & causam statuebant: alteram nimiam sanguinis abundantiam, quam dixerunt plethoram, alteram ejus aliorumque humorum magnam impuritatem, quam cacochymiam vocarunt. Illam maxime a ciborum, qui bonos præbent succos, hanc, qui malos & intemperatos dant, copia derivabant. Nos non tantum ex ingestorum, sed maxime excretionum vitio & defectu horum causam ducendam esse existimamus.

§. II.

Non omnis abundans & copiosus sanguis statim officit & plethora dici meretur, sed is tantum, qui lædit, & vitiat actiones secundum naturam, maximeque, qui vegetiorem & liberiores sanguinis circulum impedit.

Scholion.

Nam videmus homines sanos, vegetos, & nulli adversæ valetudini obnoxios, qui ingentem sanguinis in corpore quadrato continent copiam. Contra deprehendimus quosdam, qui ne dimidiam quidem, illorum respectu, sanguinis continent quantitatem, a qua tamen male se habent & laborant.

§. III.

Veteres duplicem statuebant plethoram, unam ad vasa, alteram ad vires. Illam dixerunt, quando succi supra justam mensuram accumulati venas supra modum plenas & distentas & totam corporis molem tumidam efficiunt. Quando verò vasa & corporis substantia nec tument, nec copia sanguinis distenduntur, plus tamen sanguinis continetur, quam a viribus imbecillis regi ac moveri possit, hanc plenitudinem ad vires nominabant.

Scholion.

Quamvis hanc distinctionem plures recentiorum repudient, neque aliam, quam ad vasa, plethoram admittant, tamen hanc ipsam non parum momenti & attentionis in praxi habere fatendum est. Nam uti ciborum copia & satietas duplici modo considerari potest, quatenus ab eorum nimia ingestione supra modum ventriculus distenditur, vel quatenus minor eorum quantitas a minus firmo stomacho subigi & concoqui non potest. Simili ratione id quoque applicandum est ad sanguinem, ejusque vasa, eorumque robur.

§. IV.

Igitur illa tantum sanguinis abundantia, siue ad vires, siue ad vasa æstimetur, plethora morbida dicenda est, quæ sanguinis liberum progressum ac circuitum retardat, vel impedit; nam sanguis etiam valde affluens, modo prompte, & expedite iter suum per vasa absolvat, robur magis & vigorem corpori dat, tantum abest, ut il-

lud

lud imbecille reddat: simul ac vero incipit a vigore motus deflectere, tum demum noxius est, & morbos minatur.

Scholion.

Nimia succorum & sanguinis copia congesta vasorum demum latera nimis distendit, eaque ad solito majorem diametrum urget, hinc sua resistentia cordis & vasorum potentiam elasticam frangit atque diminuit, quare segnior statim fit sanguinis impulsus; nam fibras, quæ sunt elasticæ naturæ, nimia extensione debiliores reddi, ipsa experientia abunde testatur. Et hæc est genesis plethoræ ad vasa. Ubi vero jam solidorum tonus ac vis elastica præcedente morbo, vel alia de causa fracta & debilitata est, tum non adeo magna humorum quantitas & resistentia ad eorum vim contractivam & impulsam diminutum requiritur, ut tardior sanguinis & humorum circulus fiat, perpetuo vitæ ac sanitati insensibilis.

§. V.

Plethora ad vires æque frequens ac familiaris est, quam illa ad vasa. Nam illam, qui sunt rari, laxi & spongiosi corporis, vasis copiosis & tenuibus donati, maxime iustinent: deinde, qui ex præcedente morbo, inedia, nimia sanguinis profusione, aut vehementi & diuturno animi motu vires amiserunt, facile in eam incidunt. Qui vero sunt corpore denso, fibroso, stricto, & vasa ampliora habent, valdeque voraces sunt & quieti, plethoram ad vasa magis experiuntur.

Scholion.

In genere illud notari velim, ea corpora magis patere morbis, qui a tardiori sanguinis progressu proveniunt, quæ imbecilliora sunt, quæ habitus sunt laxi, turgidi & spongiosi, item quæ sunt obesa & repleta, quam quæ vasa habent ampliora, & corporis sunt gracilioris & strictioris: quandoquidem expeditiorem sanguinis circulum esse in vasibus capacioribus, quam in angustioribus, & ubi fibræ sunt tensæ & renitentes, quam solutæ & laxæ, per se clarum ac liquidum esse puto. Accedit, quod secundum observationem nostram & forsitan primam cor cum vasibus corporis semper æqualem habeat proportio-

nem, ita ut ampliora vasa de magno corde, parva & exilia de parvo testimonium exhibeant. Parvum vero cor ob inopiam fibrarum elasticarum non tantam resistentiam sanguinis superare posse, quam magnum, ubi major fibrarum elasticarum est apparatus, credibile est.

§. VI.

Sanguis non quatenus abundat, sed quatenus vires premit & tardius progreditur, actiones corporis pervertit & morbum infert; & quia non tantum ex nimia sanguinis quantitate, sed etiam ex imbecillitate virium tardior fit circulus, hinc apparet ratio & explicatio illa vera veterum, qui ignorarunt sanguinis circulum, distinctionis inter plethoram ad vires & vasa.

§. VII.

Statum plethoræ ad vasa plura indicant signa. In macilentis mire expansa sunt vasa, spongiosi corpus habent repletum & turgidum, faciem coloratam & inflatam. Utrique ad exercitationem sunt inepti, nam facile delassantur, sique superiora petunt, ægre spirant, & ab inconsueto motu dolorem quandam contusivum in omnibus artubus experiuntur, profundo quoque gaudent somno, plerumque insomniis pleno, & ab adsumentis calidis, spirituosius molestas turgescencias & exaltationes patiuntur, sique multum ingerunt & parum laborant.

§. VIII.

Nihil est, si forsitan venena, & animi affectus exceperis, quod tantam ruinam ac perniciem corpori minetur, atque illud tam gravibus morbis obnoxium reddat, quam nimia succorum abundantia, quia vires premit, & motibus impulsoriis resistit, unde tardior fit sanguinis progressus, segniores etiam excretiones, a quibus tamen salvis præcipue sanitatis functiones dependent.

Scholion.

Nemo sane rectius ex veteribus præter Hippocratem morborum originem ex nimia repletione explicuit, uti planissime apparet ex libr. 3. de dieta §. 13. & libr. 11. de Morbis, inque primis §. 10. & libr. 1. aph. 3. dilerte scribit: in exercitantibus boni habitus ad summum progressu periculosi.

sunt. Clarius adhuc Celsus lib. 2. cap. 11. se explicat: si plenior aliquis & speciosior & coloratior factus est, suspecta habere bona sua debet. Et lib. 1. cap. 1. ea corpora, quæ more athletarum repleta sunt, celerissime & senescunt & ægrotant.

§. IX.

Sublato solidorum in fluida a nimia humorum copia æquilibrio, totus eorum progressus retardatur ac minuitur, hinc quoque attritus ac divisio sanguinis in minimas partes, & solidi cum fluido intima mixtio minor, sanguinem spissum, immobiliorum & ad secretionem atque excretionem subeundas ineptum reddit.

§. X.

Plura & gravia sunt illa vitia ac mala, quæ a tardiori sanguinis circulo proveniunt.

Scholion.

Sanguinem ex triplici & valde dissimili substantia compositum esse, observatione non indigna experimenta demonstrant. Prima est tenuis & fluida, aquea, cujus tres partes in sanguine sano sunt ad unam partem solidi, quod leni facta evaporatione in notescit. Hæc quarta pars solidi duplicem rursus diversæ indolis substantiam continet, unam solubilem in aqua & rubicundam, alteram tenacem, fusci coloris, quæ aqua non dissolvitur, & hæc ferè dimidii ad illam ponderis est. Hæc duplicis generis & naturæ in solidiore sanguinis parte consistens substantia apprehenditur etiam, si sanguis missus & secta vena profluens dimittitur in aquam tepidam, tum brevi tempore aqua supernatans valde sit colorata, in fundo vero hærent albi, spongiosi flocci, & interdum, ubi plethora urget, tam firma coagula, quasi ex fibris & membranarum retis in modum compacta, ut nulla aqua solvi possint, reperiuntur. Ecquis dubitet, illa ipsa ex segniori sanguinis progressu & diminuta ejus divisione esse prognata, & fertilem infarctuum, obstructionum & concretorum, quæ polyporum formam habent & vasa periculossime occludunt, materiam & causam subministrare?

§. XI.

Cum nimia sanguinis redundantia in u-

niverso vasorum systemate tardiorum faciat progressum, liquido apparet, eum adhuc fieri impeditorem in iis partibus ac locis, per quæ ordinario & secundum naturam paulo tardius sanguis fertur, quod maxime fit in visceribus abdominis, præsertim in intestino colo ac recto.

Scholion.

Quo remotiores sunt partes a validissima potentia cordis motrice, eo minorem esse sanguinis per has velocitatem, clarum per se est. Deinde, quia adscensus liquidorum ad perpendiculum valde est difficilis, facile poterit peti ratio, cur pedes facilius intumescant, quam aliæ partes, & cur in intestino recto & colo facile stagnet sanguis & difficulter moveatur, item quare in vasis meseraicis, inque omnibus abdominis visceribus ex quibus sanguis in venam portæ atque hepar infunditur, faciles sanguinis stagnationes locum habeant. Perspectum enim ex anatomicis est, sanguinem, qui ex ventriculo & toto intestinorum volumine, mesenterio, omento, pancreate, liene reducitur, per venam portæ, quæ postu & systole caret, & per innumera hepatis vasa trajici debere. Cum autem id segniter præstetur, facile intelligitur, tardiorum utique etiam secundum naturam sanguinis per hæc viscera esse progressum.

§. XII.

Mala, quæ ex nocente sanguinis tardiori motu ac stagnatione intra abdomen proveniunt, modo a spasmodicis partium membranarum stricturis, modo ab atonia viscerumque infarctu & obstructione proficiuntur.

§. XIII.

Ubicunque sanguis intra membranas nerveas & carneas subsistit, stagnat, easque valde distendit, ibi dolor & spasmus gignitur, qui tanto vehementior est, tantoque facilius alias nerveas simul partes in consensum abripit, liberumque & æquabilem sanguinis circuitum præpedit, quanto stagnatio & repletio vasorum major est, & quo exquisitioris membrana sensationis sunt, ac validiorem potentiam motricem habent.

Scholion.

Recte a repletionem spasmus oriri Hippocrates *Secl. 4. aph. 39.* pronuntiavit. Sed tamen non ubique vasorum a sanguine repletio, uti videmus in hepate, in liene, in utero, in mesenterio, spasmus, & dolorem producit, sed tantum in iis partibus, quæ ex membranis nerveo-musculosis, quæ genuinum omnis motus, & sensus organon sunt, constant.

§. XIV.

Si intra membranas intestini coli, & recti validas, & robustas, nerveo-musculosas, multus sanguis in vasis satis capacibus firmiter hæret, ac stagnat, ob difficilem ad venam splenicam valde remotam adscensum, multi graves oriuntur dolores, & spasmi, gravium pathematum, præsertim in hypochondriacis, auctores.

Scholion.

Fortissimam colon præsertim ejus partem, quæ in sinistro latere sita varias flexuras habet, stricturam pati, aliquoties reperi in iis, qui ex pathematibus spasmodicis mortui dissecti fuerunt, ubi alias satis amplum, & capax colon ita constrictum fuit inventum, ut funem medii digiti crassitie vix æquaverit. Et non raro tanta in hypochondriacis, vel etiam hystericeis est recti, & coli strictura, ut nec clysterem admittat, vel flatum transmittat. Incipiente itaque in hoc intestino strictura statim motus peristaltici in toto intestinorum canale fit læsio, atque inversio, ut status & fæces non recte descendant, sed potius ad superiora regurgitent, unde ventriculi, & duodeni molestissima fit inflatio, propter tensionem nervorum molestissima mala post se trahens. Ex quo jam rationem apparere claram existimo, cur hæmorrhoides fluentes horum malorum sævitiam non parum minuant, & quare illæ suppressæ, aut temere cohibitæ acerbissima pathemata in toto systemate nervorum producant; item quare opportuna sanguinis per hircines ex venis ani extractio, vel ejus in pedibus missio plus auxilii, quam ullum aliud remedium genus, simili in casu adferre soleat, & quare clysteres ex puris oleis confecti, qui stricturas relaxant, præsentissimam opem quoque præsent.

§. XV.

A vehementibus intestinorum, præsertim coli, spasmis sunt graves sanguinis in his, vel illis partibus congestiones, periculosa stases, vel etiam enormes sanguinis per hæmorrhoides, vel per cruentum vomitum, apertis brevibus vasis, vel dehiscens venis, quæ ad ileon pertinent, nigra & fœtidissima dejectiones.

Scholion.

Equidem non negari potest, sanguinis per venas sedis fluxum spasmos hypochondriacorum egregie mitigare; nequiquam tamen ex eo concludendum est, omnem affectum hypochondriacum semper, & unice ab intercepto fluxu hæmorrhoidali provenire. Nam ex compluribus malo hoc ægrotantium historiis certum habemus, sanos antea homines, & ubi nullum hujus fluxus fuit indicium, ætate adhuc juvenes, per male curatas febres, dysenterias, per frigidum potum calefacto corpori immisum, vel post gravem terrorem, & vehementes purgationes, malum hoc sibi contraxisse, & ab eo tempore statim dispositionem ad hunc fluxum subnatam fuisse. Plures enim adhuc causæ habituales quasi spasmus, vel etiam flatulentiam partibus his nervosis inducere possunt. Notum vero est, per spasmos valde comprimi vasa, ut libero sanguinis circuitu præpedito ille impetuose ad alias partes urgeatur, unde vasorum nimia distensiones, & apertiones sunt. Quare etiam non mirum est, in vomitu truento, & sic dicto morbo Hippocratis nigro, ruptis vasis brevibus, & ilei, quæ ambo tenuissimis membranis testata sunt, in ventriculi, & intestinorum cavitatem cruorem effundi, quod tanto facilius fit, quanto obstructio, & infarctus in liene, & dolor lateris sinistri tensus, qui non tam leni, spasmi, & doloris experti, quam potius colo adscribi debet, familiarius hinc malis jungi solent.

§. XVI.

Quando sanguis copiosior in sceminis singulis mensibus per uteri vasa non recte depletur, nimia ejus in corpore sit accumulatio, atque vasorum, quæ membranas investunt, etiam intestinorum, ventriculi, spinalis medullæ, imo cerebri & Pa-

gnante sanguine distensio, & fibrarum nervearum pressio, unde vehementes in hisce partibus fiunt spasmi, dolores, convulsionones, nervorum distensiones, & gravissima alia pathemata, hystericiis quam familiaria.

Scholion.

Si enim ob vasa uterina nimis tenuia, & angusta, vel etiam illa obstructa, aut infarcta, aut spasmis contracta, menstrualis deficit, aut minuitur purgatio, sanguis ad interiora regurgitat, & vel in visceribus abdominis nimios parit infarctus, vel membranosas, & nerveas partes ad vehementes spasmos concitat, qui totam demum œconomiam motuum, sanguinisque liberum circulum, atque saluberrimas excretionones nunquam non turbant, atque pervertunt, unde plura, & gravissima mala a mensium retentione fieri comperitissimum est.

§. XVII.

A tardiori sanguinis ex plethora per universum corpus, & maxime per abdominis viscera progressu longæ, & difficiles ægritudines, ut scorbutus, cachexia, & varix hydropis species nasci solent, idque fit maxime ab hepate, liene, pancreate, & mesenterii, atque omenti valis, ac glandulis infarctis, obstructis, induratis, ut incisiones corporum post mortem testantur, unde læso harum partium officio sanguis nec bene miscetur, nec bene depuratur, sed potius crassus, impurus, & corruptus evadit.

Scholion.

Nullæ infimi ventris partes ex tam innumerabili vasorum copia constructæ sunt, quam hepar, & lien. Et quia non satis validis motricibus, & nerveis fibris instructæ sunt, non mirum est, eas sæpius a nimio sanguine mirifice, inque amplissimam molem distendi, obstrui, & indurari. Et quia totum pancreas glandulosum est, & exilissima in omnibus glandulis, quarum ingens copia in mesenterio est, sunt vasa, quæ ob stupendam parvitatem facile possunt obstrui, eas itaque tardiori sanguinis progressu facile indurari, & scirrholas fieri posse, non mirum est. Jam quum liberior lymphæ circuitus unice a sanguinis cir-

cuitu dependeat, isque valde imminutus, & præpeditus sit in amplissimo hepatis viscere, non difficulter concipi potest, quomodo ex tam lento, in hoc aliisque imi ventris visceribus sanguinis progressu, & stagnatione lymphæ separetur, & copiosius in lymphatica vasa ingrediens tandem illa nimium distendat, ac rumpat. Quod vero pedes tam frequenter obnoxii sint tumoribus œdematosis, id maxime propter hanc causam fit, quia tardior sanguinis per has partes extremas, & remotas a corde est cursus, & recursus per venas, ob situm perpendicularem & erectum, admodum difficilis, unde ex subsistente sanguine sæpius facillime secernitur, omnesque poros, ac tubulos ibi implet, atque occupat.

§. XVIII.

Ob nimiam quoque redundantiam sægnior sanguinis progressus, & inde facta major ejus crassities, non modo in parvis valis ea obstruendo morborum dat, fovetque causas, sed in ipsa quoque cordis cavitare, ejusque valis majoribus non raro mirabiles quasdam coagulationes, ex meris fere membranarum, ac fibrarum coalitis, duras, indissolubiles, sæpe ingentis molis, quæ vulgo polypi nominari solent, ingenerat, quæ perniciosas longarum, & insanabilium non tam infrequenter ægritudinum causæ, & comites existunt.

§. XIX.

In iis, qui subita morte extinguuntur, aut apoplexia, suffocativo catarrho, aut asthma convulsivo cum pectoris hydropico vitam finiunt, quandoque etiam, qui ex hæmoptysi, pleuritide, asthma hydropico extinguuntur, insignis magnitudinis polypi, cor vel pulmonalia vasa occupantes, reperiuntur.

Scholion.

Vel unicum id illustre exemplum polyporum abunde nos edocere potest, inspectionem cadaverum, morbis difficilibus præsertim chronicis mortuorum medicinalem artem, & maxime doctrinam de morbis, eorumque causis, & sedibus insigniter promovere, & maximam lucem illi adferre posse. In veterum monumentis nulla polyporum mentio reperitur, quia parcius, vel plane nulla post mortem facta fuit.

fuit corporum incisio & inspectio, quum tamen testantibus, quæ nostris temporibus sunt, sectionibus in omni fere difficili, & gravi morbo non tantum in corde, & annexis venis, atque arteriis, sed & ultra in cerebri finibus, in uteri, aut iliavis valis, quandoque ejusmodi concrementa, & coagula membranacea reperiuntur.

§. XX.

Experientia compertam habemus, polypos maxime generari in corporibus spongiosis, sanguine copioso turgidis, vitæ sedentariæ addictis, & qui vino, vel vini spiritu supra modum se ingurgitant, cæterum parcius bibunt, nec potus facile tenues, vel aquam adsument. Novi quoque eos subito productos in iis, qui valde frigidam, & largiorem potionem in corpus calidum adsumserunt, item in fœminis ex mensium retentione, si lacticiinis, & acidis nimium delectatæ fuerunt.

Scholion.

In sanguine humano plures dari glutinosas, terreas, & Jimosas non solubiles partes, jam supra ostensum est, idque ad oculum patet, si exsiccatæ aquæ calidissimæ infunditur, tunc solvitur quidam subtilior ejus terrea, sulphurea, salina portio, sed remanet fusca, & glutinosa, quæ omnem respuit solutionem. Si quando igitur hæc limosior sanguinis pars, vel propter tardiores progressum, ac quietem, vel ob admistum acidum, spirituosum, aut valde frigidum, a reliquo sanguine secedit, ac separatur, & fortiori facto vasorum appulsu, atque compressione partium ætillime compingitur, dura ejusmodi corpora emergunt, quæ vasa obstruendo inæqualem sanguinis motum efficiunt, vel vasa majora claudendo universi sanguinis cursum, ac circulum penitus sistunt. Haud fallacia vero præsentis polypi indicia sunt ingens circa præcordia angustia cum magna difficultate spirandi, vehemens cordis palpitatio, pulsuum inæqualitas, vel etiam intermissio, & frequentior lipothymia: quæ symptomata, maxime a motu sanguinis, quacunque ex causa aucto, exasperari solent.

§. XXI.

Plethora quoque, & ex hac tardior fa-

ctus sanguinis circuitus primò quasi ad impuritatem, & cacochymiam ponit fundamentum. Recte enim Hippocrates *Libr. de sanitate tuenda ad Mæcenatem: sanguis, cum abundat, valetudinem vitiat, quia bilis acida, & amara, & pituita, imò sanies nascitur*. Nam quo lenior est sanguinis cursus, eo minus ille in tenuissimas partes dividitur, atque discerpitur, eoque spissior, & tenacior evadit. Quo vero tenacior est, eo plus infarcit, & obstruit vasa, & excretoria, quæ sanguinis impuritatibus discernendis inserviunt. Quo major vero horum obstructio, eo copiosior impuritatem in sanguine emergit proventus.

§. XXII.

Impuri, & non bene mixti sanguinis indicium est, si is e vena extractus nimis aquosus est, qualis in hypochondriacis, lienosis, & cachecticis apparere consuevit, item si nigricans, & pici liquidæ similis, uti in melancholicis, vel si in superficie spissam instar glutinis, vel corii crustam habet, uti in scorbuticis, & qui inflammatione interna laborant, vel ad eam dispositi sunt, item si serum nimis flavum, ac biliosum est, uti in ictericis.

§. XXIII.

Duplicis vero generis cacochymiam in vasis esse statuendam, non adeo mihi videtur improbabile. Altera quidem subito fit, & facilius quoque transit, ac discutitur, atque ex alvi, & transpirationis neglectu ducenda est, & ad febres, morbos acutos & epidemice grassantes facillime disponit, inque iis locum habet. Prodeunt porro ex hac rheumatismi, catarrhi, febres catarrhales, tusses, diarrhææ, erysipelata, & multiplicis formæ aliæ febres. Altera pertinacior firmior in visceribus, & excretoriis obstructis habet, & a tardiori sanguinis, & lymphæ motu pullulat, neque tam facile removetur, & chronicarum maxime passionum parens est.

Scholion.

Obstructo, vel infarcto hepatis viscere sanguis a sulphureis, & salinis adultis particulis, quæ bilem constituunt, non probe depuratur. Si vero renes sui muneris obliviscuntur, serum multis salibus excre-

men-

mentitilis fixioribus tartareis imbuatur. Per lienum mere vasculosum si sanguis minus libere ob infarctum, vel obstructionem transit, crassitiem, & visciditatem contrahit, qua fit, ut secretoriorum, & excretoriorum vasculorum stupendæ parvitatis meatus, qui sunt in glandulis, pertransire amplius nequeat. Obstruētis vero hac ratione glandulis, vel plane induratis, & liberiori lymphæ circulo impedito, ipsa stagnationem, acefcentiam, & vappiditatem in vasis concipit.

§. XXIV.

Alia adhuc datur cacochymia, si ve magna in sanguine impuritas, quæ subito gignitur, ratio, quæ a validiori ejus per cordis, & arteriarum motum auctiorem impulsu, attritu & commotione oritur, quemadmodum id clare apparet in omni febre, in qua temperatus, & bene mixtus sanguis solo moto, tam progressivo, quam intestino auctiori, interpolito aliquot dierum spatio, tam impurus reddi potest, ut compluribus falsis, sulphureis, viscidis partibus refertus ad nutritionem, & omnes actiones secundum naturam præstandas penitus sit ineptus.

Scholion.

Motus solidorum in fluida vehementior, qualis est febrilis, blandam gelatinosam sanguinis crasin, & consistentiam valde resolvit, adeo, ut e vena emissus sæpe coccineus, & flammeus instar coloris floris cardinalis appareat, adeoque nec frige factus in gelatinam abeat, nec in aquam calidam infusus bombyciformes floccos deponat. Est itaque febrilis motus medela quidem sanguinis tam copiosi, quam crassi, ac tenacis optima, sed tamen valde impurum eum reddit, adeo, ut præcipua ejus pars in excrementa colliquecat. Unde non tantum corpus, & vires consumuntur, sed & urinæ ingentem quantitatem viscidæ, mucidæ, falso-sulphuræ materiæ, quæ fundum petere solet, evehunt; sudores glutinosi, pingues, acidum spirantes prodeunt; ex alvo copiosa, biliosa, & foetida, licet parum cibi assumptum fuerit, quotidie ejiciuntur. Quæ excrementa si non secedunt, sed intus cohibentur, certum novi morbi prodituri indicium est.

Opera itaque danda est, ut semper, si febris impetus cessat, si vel ex toto quiescit, impuritates illæ, a febre intus productæ, per emunctoria probe eliminentur, quæ præcipua medicorum in convalescentibus a febre debet esse cura.

§. XXV.

Nihil vero tam prompte impuritatem, & corruptionem sanguini inducit, quam tardior humorum circuitus, & progressio, si sanguis præsertim circa viscera abdominis stagnat, vel lymphæ ob glandulas obstructas in vasis lymphaticis moram trahit, & subsistit.

§. XXVI.

Quod si sanguis, & humores stagnationem subierunt, intestino calore agitati in corruptionem proclives fieri incipiunt, idque maxime fit, si vasis uteri obstructis menses non feruntur, & sanguis diutius illis inhæret, item si ipsi consuetus per venas hæmorrhoidales exitus præcluditur.

Scholion.

Sola quiete, & calore externo aquam simplicem, brevi interjecto tempore, foetidissimam contrahere posse putredinem, inter alia satis vulgatum, notum, ac domesticum documentum exhibet aqua illa, quæ in destillatione spirituum, vel aquarum ex vesica refrigerationis sine in vase ligneo, per quod canalis stanneus pertransit, aliquot dies continetur, hæc enim ob calorem non solum insigniter turbida fit, sed & pestilentem foetorem contrahit. Hinc mirum non videbitur, sincerum sanguinem stagnatione diutina in vasis inclinare in corruptionem, eumque sola quiete in foetidissimam putrilaginem dissolvere, id quod apparet maxime in sphacelo. Quapropter haud temere pronuntiamus, sanguinem & humores, qui ex valde corruptibili, & aliena, sibi que dissimili materia constant, eo magis ad corruptionem tendere, quo tardior eorundem per vasa corporis humani motus, atque progressio est.

§. XVII.

Datur itaque impuritas humorum putrida, quæ omnium teterrima est, & pessimi generis morbos excludit, eosque malignos tam acutos, quam chronicos reddit, quos

quos inter merito scorbutus eminentioris gradus referri debet.

Scholion.

Scorbutus est maxime malum endemium, ex ingenti sanguinis, & humorum corruptione enatum, ortumque suum maxime debet pravis ingestis, duris nempe, acidis, & salsis cibis, aeri humido, & vappido, item vacuationibus præsertim sanguinis per menses, & hæmorrhoides varias ob causas imminutis, unde propter tardiores sanguinis progressum, & retentionem excrementitiorum sordium humores tum salinam, tum viscidam, & putridam dyscrasiam induunt, quæ deinceps variis exulcerationibus, maculis, pustulis, atrocibus doloribus, & depravata nutritione sese prodit, & necem interna viscerum corruptione, vel sphacelatione externarum partium infert; quare scorbuticorum sanguis, plerumque plumbeus, & viridis, ac fere putridus deprehenditur, teste *Eugaleo de scorbuta pag. 70.* id quod vel ipso plebis iudicio subinde confirmatur, cum sanguis hisce coloribus tinctus ex selectis venis prodit. E scorbuticorum gingivis sanguinem foetentem profluere, vulgarum itidem est, & nemini ignotum.

§. XXVIII.

Non solum sanguis, sed & lymphæ, vel propter virulentum miasma admixtum, vel ob glandulas, & vias obstructas motus progressivi expers, summam internam contrahit putredinem, quæ gravissimorum morborum, cujusmodi sunt lues venerea, lepra, elephantiasis, herpes, scabies maligna, facunda mater est, & serpentibus, ac malignis exulcerationibus variis. æque, ac vitiosa nutritione, viriumque plenaria dejectione abunde se manifestat.

Scholion.

Maximam inesse istis morbis humorum corruptionem, inter alia clare testatur eorum sanguis e vena missus, qui in lue venerea, teste *Foresto libr. 6. pag. 72.* corruptus, viscosus, fibris destitutus deprehenditur, inque lepra grumofus, adustus, feculentus, lenticulosus, imo arenosus, vel etiam verminosus observatur. Qua de re legi potest *Camerarius in Sylloge Memo-*

rabiliū Centur. 19. 36. item Kircherus in Mund. Subterr. Lib. 12. Sect. 1. Cap. 10. & Sect. 2. Cap. 7.

§. XXIX.

In cutis vitiis, quæ a succorum impuritate, & acrimonia oriuntur, frequenter observavimus glandularum tumores, instar globulorum, sub cute, vel etiam inter muscutorum interstitia in artubus hærentes, quibus prius non dispulsis morbus nullo fere artificio expugnari potest.

Scholion.

Ejusmodi tumores instar majoris pisi duros, & glandulosos non modo circa colulum in tinea capitis, in lippitudine, & acri defluxione oculorum, sed & in pedibus, & manibus in maligna, & sæpius recidivante scabie, in purpura quoque chronica, atque in pedibus, ubi malleolos occupabant ulcera, sæpius vidimus, & tactu cognovimus, neque unquam ad sanitatem perducere poterant hi morbi, nisi prius his tumoribus discussis, & disparentibus; siquidem glandulæ, quæ e conglobatarum numero sunt, lymphæ motum fibrarum nervearum strictura promovere debent, adeoque si intumescunt, satis clare denuntiatur, progressum lymphæ in his locis esse interceptum, unde illa in corruptionem, & acrimoniam abit, atque erosivam, & descædationem ulcerosam cuti producit.

§. XXX.

Purpura, nostris temporibus admodum familiaris, rubra & alba, chronica & acuta, maligna & benigna, lymphæ a naturali crassi defectentis, vel insigniter corruptæ soboles mihi identidem videntur, neque si acutis, vel statim in principio accedit, vel in declinatione supervenit, periculo vacat.

Scholion.

Purpura chronica, scorbuticis, hypochondriacis, & iis foeminis, quæ mensium defectu, & alvo adstricta laborant, admodum familiaris, raro perfecte curatur, quin potius curata sæpius regeneratur, & revertitur. Vidi sæpenumero eam resuscitatam fuisse diuturno moerore, vel alio gravi animi affectu. Et cetera rãdicitus auferre hunc morbum non arduum

operis res est, neque mediocrem exigit prudentiam, atque observationem; difficulter enim glandularum obstructions referantur, & lymphæ circulus restituitur. Pejoris vero naturæ est ea purpura, quæ puerperarum morbis, vel acuta febre decumbentibus supervenit, quoniam tunc majoris impuritatis soboles est, quæ in puerperis nunquam non est manifesta, & plerumque in statu graviditatis contrahitur. Quæ tandem purpura demum febribus acutis supervenit, ea partim ab excrementis, ob alvum adstrictam diutius retentis, biliosis, & salivalibus, partim etiam ab humoribus effœtis, balsamica sua vi a nimio febrili æstu orbatis, & circa viscera abdominis stagnantibus, & computrescentibus, incunabula sua trahere mihi videtur.

§. XXXI.

Humores quoque lymphatici diuturniori mora, & stagnatione summam sapius acrimoniam causticam contrahunt, quæ in scorbuticis maxime deprehenditur, ubi molestissima procreat symptomata.

Scholion.

Ab hac acrimonia dolores artuum vagi, fixi, destitutiones acres, falsa, erodentes, sitis inexhausta, cholera, diarrhoea, erosiones ventriculi, & intestinorum, & pessime exulcerationis species, febres quoque cholericæ biliosæ derivari possunt. Mirabile exemplum corrosivi sanguinis redditum, ut ab una guttula vesica in cute excitata fuerit, refert D. Læwenwald in *Miscell. Curios. Dec. 2. Ann. 11. Obser. 107. Semertus de Consensu, & Dissensu Libr. 1. Cap. 16.* refert, scorbuticum fuisse, cujus sanguinaribus emissus tam acris fuerit, ut linteamina, quibus exceptus fuerit, corroderet. Bonetus in *Medic. Septentr. Part. 2. Libr. 2. Sect. 22. Obser. 2.* urinam scorbutici lintea corrodentem annotavit. Lac corrosivum vidit Wolfius in *Miscell. Naturæ Curiosorum Dec. 2. Ann. 8. Obser. 72.* Plura allegata loca vide in *Dissert. nostra de generatione salium morbosorum.* Est enim tota scorbuticorum natura salifica; nam si excrementa biliosa sulphuræ alcalinæ indolis, quæ per alvum excludi debent, si salina tartarea fixioris naturæ, quæ urina

evehuntur, si subtiliora, quæ per cutem transeunt, maxima ex parte remanent in succis, postea salina ex alimentis falsa, acida, & diversi generis alia admiscuntur, non mirum est, pro varia horum unione, intimaque combinatione, eorumque inter se agitatione, diversi generis, & naturæ salia summe acria, & caustica quoque ingenerari.

§. XXXII.

Quum origo impuratum, sive salinæ, sive sulphuræ sint, primo ad tardiores sanguinis, & lymphæ progressum, deinde ad obstructions, seu pravum emunctiorum statum, vel defectum excretionum referenda sit, liquidissime constare arbitror, ea remediorum genera depurando sanguini esse accommodatissima, quæ circulum sanguinis promovent, quæ excretionem per universum corpus liberant, & expeditas efficiunt, & quæ materiam evacuationi idoneam reddunt.

Scholion.

Non ignotum est, quanta in materia medica remediorum silva ad sanguinem purificandum proponatur, dum quædam sal acidum, acre, salsum, vel tartareum invertere, & præcipitare, quædam sulphur peregrinum figere, causticam materiam demulcere, involvere, vel viscidum incidere dicuntur, quum tamen nihil quicquam fere hujus habeant facultatis, neque etiam hariolari liceat, quomodo tam exigua medicamenti quantitas universum sanguinem aggredi, atque immediato contactu, quicquid vitiosi ipsi inhæret, corrigere, vel emendare possit. Sed potius censemus, ipsa suffragante experientia, a pessimæ indolis impuritatibus ibi collectis massam sanguinis, & humorum non rectius, quam per alvinas purgationes, & per diaphoresin moventia, interpositis vicibus, ac diutius usurpata, liberari.

§. XXXIII.

Observationes practicæ docent, scēminas, si mensium defectu laborant, & viros, quibus hæmorrhoides consuetæ non bene fluunt, inter alia plura vitia in partibus externis varias exulcerationes, quæ cutim descendant, pustulas, erosiones, & tumores mali moris pati, quæ omnia

Si in ordinem sanguinis fluxiones redactæ fuerint, ægre aliis remediis tolluntur.

Scholion.

Hippocrates libr. 6. Epid. Comment. 3. & ad finem libr. de Humorib. utilitatem hæmorrhoidum plenius recenset, ubi dicit, hæmorrhoides non solum solvere melancholicos affectus, sed & tubercula, pustulas, furunculos, vitiliginos, denique omnia, quæ habent melancholicum humorem, aliis humoribus permixtum. Nam certe vero est valde simile, sanguinem, si vel in uteri pampiniformibus, & intortis vasis, vel in meseraicis quasi incarcerationis, & immotus diu persistit, a naturali sua dulci, & gelatinosa indole deflectere, & falsam putridam naturam induere, unde sensim, paulatimque universa sanguinis, & humorum massa a corruptione inficitur. Et tum, si quis, ut bene monet *Hippocrates libr. 6. Epid. sect. 7.* impurgatus labori se dederit, ulcera erumpunt; quod etiam fieri solet post omnem validiorem sanguinis, etiam per medicamenta, commotionem. Ita enim sordes salinæ ad partes externas feruntur, quæ aqueis partibus per auctam transpirationem dissipatis acriores redditæ causticæ, & catharticæ naturam exerunt. Ex quo patet, quam salutiferum in omnibus gravioribus cutis vitiis sit, solennes sanguinis vacationes in ordinem redigere.

§. XXXIV.

Pessima igitur status corporis plethorico-cacoehymici est conditio, quippe non modo omnibus morbis tam acutis, quam chronicis patet, sed eos etiam deteriores reddit, atque effectum remediorum, & spem medentium, plerumque eludit.

Scholion.

Si quando morbus epidemicus, etiam per se non adeo exitiosus in corpus impurum, & repletum incidit, certe non caret periculo. Vehemens animi commotio, ut terror, ira, mœstitia, lethalem sæpius in ejusmodi corpore producit effectum. Frigus paulo acrius admissum mirifice officit, & omne, quod valide commoveret, remedium, siue sit purgans, siue emeticum, aut mercuriale, vel fortiter sudorem movens, siue balneum præcalidum, in ple-

thorico cacoehymicis gravissima concitare mala solet, maxime vero his insensa sunt medicamenta, quæ adstrictivæ sunt facultatis, quæque opium recipiunt. Atrox dolor, & spasmus, si ejusmodi detinet corpora, producit sæpe alias ægritudines, quæ funestum habent eventum. Felicem itaque eum habeo medicum, cui cura ejusmodi corporum non adeo frequenter committitur, parum enim arte sua proficere poterit.

C A P U T I X.

De genuinis corpora a morbis præservandi præsidii.

§. I.

Precognitis sic, atque reclusis veris morborum, qui homines infestant, & vitam præmature tollunt, fontibus, atque originibus, in facili nunc, atque proclivi erit, rationem, atque remedia opportuna invenire, quibus primis morborum initiis, eorumque generationi occurrere possimus, quod præcipuum, & desideratissimum omnium fere hominum votum est.

Scholion.

Profecto nulla pars artis nostræ tam claris, & evidentibus nititur principiis, & fundamentis, neque ulla ita in medici potestate est, quam ea, quæ constantem, & meliorem valetudinem, ac certam longæ vitæ spem promittit, utpote, si animi vim, & motum exceperis, morborum initia ex levibus, manifestis, externis, & mere physicis causis paulatim pullulant, incrementum, & vim acquirunt. Quicumque itaque cum ex observatione, atque experientia diligenti, & accurata, tum ex vera, & clara theoria omnium earum rerum, quibus homo uti solet, salubrem, & insalubrem vim, naturam, ac potestatem accurate novit, & quomodo plures causæ invicem junctæ ad producendum quandam morbum concurrant, intelligit, is certe magno studio, atque cura eo eniti poterit, ut apta remedia inveniat, quibus gravissimas ægritudines, & dolorem, & molestias, & tristissimam mortem min-

nantes, felicissime sub divina gratia avertere possit. Nam sicuti omnium rerum difficultum principiis semper facilius obistere licet, quam ea, quæ laxa, ac vulnerata sunt, reintegrare: ita multo certius, & expeditius est, morbis in principio occurrere, quam si corpus jam a morbis infestatum, vel victum jaceret. Tunc profecto difficile, vel prorsus extra potestatem medici est, remedia morborum causis removendis apta invenire.

§. II.

Supra jam satis evictum, & demonstratum est, sub eutonia partium solidarum, & moderato, ac libero humorum circulo, ac sufficientibus excretionibus, & vitam, & sanitatem, atque integritatem corporis, & animi salvam peristare, atque incolumem, omniisque generis ægitudines in perverso solidorum motu fundari, & ex male ingestis, & excretis oriri. Ex quo utique clarum sit, ac perspicuum, omnem præservandi rationem maxime in eo positam esse, ut ea conquiramus remedia, quæ motum solidorum, & fluidorum æquabilem, & liberum, omnesque excretionem integras, & illæsas conservant.

§. III.

Superioribus locis satis, abundeque ostensum est, tardiores sanguinis progressum per universum corpus, & maxime per viscera abdominis, corpus multis, & valde impuris humoribus replere, & retardatas tam solennes sanguinis, quam eas, quæ fiunt per transpirationem, & alvum, evacuationes morborum epidemiorum, acutorum, & chronicorum, matres esse fecundissimas. Opera igitur danda est, ut omnibus modis evitemus ea, & maxime, quæ ad ingesta, & aeris usum pertinent, quæ ullo modo humores augere, eos intemperatos reddere, tardiores sanguinis progressum facere, & excretionem impedire possunt.

§. IV.

Quam libero sanguinis progressui, & ab eo pendentibus salutaribus excretionibus nihil magis adversum sit, quam sanguinis, & humorum copia, ac crassities, ideo ea inquirere, & sibi quam maxime

ab iis cavere non modo sanus, sed maxime etiam natura imbecillis debet.

§. V.

Immodicus, & intemperatus cibus uti morbis amplam materiam, & occasionem præbet: ita modicus, ac temperatus, & vires, & sanitatem optime tuetur, & securissima via est ad vitam sanam, & longam perveniendi.

Scholion.

Ad alimenta intemperata, & noxia, præsertim copiosius si sumantur, omnia dulcia, dura, pingua, acida, acerbata, viscida, & quæ ægre coquuntur, & dissolvuntur, item nimis acria, aromatica, calida, & spirituosa pertinent. Quæ bonos vero, & naturæ amicos succos præbent, sunt omnis panis, & carniū, præsertim juniorum animantium, genera, & maxime omnium ova sorbilia. Quæ cuncta, & bonum chylum, & bonum præbent sanguinem, ac nunquam, nisi nimia quantitate, in sano statu nocent.

§. VI.

Homo ordinarie, sive robustus, sive imbecillis sit, plus adsumere solet alimentum, & plus etiam sanguinis generat, quam ipsi ad motum vegetum, & nutritionem necessarium est, & quam natura ferre, subigere, & regere potest. Et quia in ejusmodi nimia succorum redundantia primum destructæ valetudinis fundamentum situm est, hinc nimiam sanguinis, & succorum in venis repletionem, & probe indagare, & inter initia statim remove oportet.

§. VII.

Siquis itaque a nimio adsumto potu, & cibo, & imminuto labore, ac motu corpus grave, & lassum, ad motum ineptum, & venas simul turgidas, atque inflatas sentit: consultum est statim variis remediorum generibus huic plenitudini occurrere, eaque adhibere, quæ eam demant, ac minuunt.

Scholion.

Hoc in numero est, primamque laudem meretur abstinencia, ubi parum, vel nihil adsuit homo in cœna, vel per totum diem; nam nihil æque corpus a mor-

morbis vindicat, quam tempeſtiva abſtinentia. Deinde viſtus quadam mutatio eſt inſtituenda, & plenus, ac lautus in tenuem vertendus, ideoque ad tempus a car-nibus, & quæ ex genere, ac familia ani-mantium ſunt, abſtinendum eſt, & potius cibi ex vegetantibus ſumendi, modo ven-triculus eos ferre poſſit, & aqua vel ſola, vel dulcis vini, & ſpirituofa miſcela bibend-, tum etiam motum, & exercitationem, vel laborem corporis augere oportet. Nam motus prudenter, & cum debita obſerva-tione adhibitus omnia alia remedia præſer-vatoria longiſſime ſuperat, quia non mo-do circulum ſanguinis augendo minuit hu-mores, & tranſpirationem reſtituit, ſed & craſſum ſanguinem reſolvit, & vires ad-jicit. Debet autem motio fieri non poſt, ſed ante cibum, & ſemper peracta concoctione.

§. VIII.

Si quis ejuſmodi remediis, quæ mi-nuunt humorum copiam, uti detrectet, & nimia vaſorum plenitudo, tardiorque ſanguinis circuitus præſentia mala mine-tur, tunc præſtat, quantocyus fieri po-teſt, plethoram ſolvere, idque optime fit ſanguinis miſſione, quæ ſtatim ejus mo-tum liberiorem reſtituere incipit, adeo, ut etiam excretiones, ſanguine ſuperfluo detracto, melius, quam antea, ſuccedere obſervatum fuerit.

Scholion.

Non ſemel, ſed iterum, & aliquoties obſervavi in corporibus ſanguine valde re-pletis ſegniorem alvum, cutem aridam, urinæ fluxum parciorem, & imminutum quoque menſium fluxum, ubi mox a ſan-guine emiſſo alvus fluidior facta eſt, feci-bus valde bilioſis prædeuntibus, ob libe-riorem jam bilis in hepate ſeparationem, & adfluxum ad inteſtina factum; urina quoque fluit coloratior, & copioſior, ſomnus contigit placidior, & corpus poſt motum liberius ſudavit. Neque obſcurum eſt, ſed ſatis etiam vulgo compertum, ſectâ ante tempus menſium vena liberio-rem eorum fluxum fieri. Magna itaque ſunt illa beneficia, quæ ex venarum inci-ſione prudenter adminiſtrata in valetudine hominis redundant. Optimi vero ſucceſ-ſus indicium ex pulſuum magnitudine, &

Tom. II.

robore a ſecta vena aucto deſumendum eſt, eo quod magnitudo pulſuum ſanguinis progreſſum, & circulum auctiorem factum ſignificet.

§. IX.

Quam egregium vero ad multos morbos avertendos præſidium eſt in venæ ſectione opportune inſtituta, tam magnam quo-que vim nocendi habet eadem, impro-vidæ, ac inconfiderate adminiſtrata. Plu-res ſæpe noxas ſanguinis detractiorem ex-cipientes animadverti, dum quidam in magnam corporis laſſitudinem, & gravi-tatem inciderunt, ſomno facti inquieto, atque a ſumto cibo male ſe, & anxie ha-buerunt, alii in gravedines cum febricula quadam inciderunt. Quidam rheumatif-mos, ſive acerbos, & pertinaces dolores in artubus paſſi ſunt, quidam lentas febres inde ſibi contraxerunt, quod maxime ob-tinet in corporibus ſpongioſi habitus, quæ venis tenuibus, & anguſtis reſerta ſunt, & ubi non, tam ex nimia ſanguinis pleni-tudine, quam ex defectu virium in parti-bus ſolidis humorum tardior eſt progreſ-ſio. Deinde ſi autumno, vel vere cœlum diu humidum, & frigidum regnat, id-que poſt venam ſectam incidit, vel etiam ſi cibi non concoctu facile adſumuntur. Cohibita enim hac ratione tranſpiratio longe pejorem ſtatum corpori, quam an-tea fuit, inferit, & facilis fit ad febres, vel etiam deſluxiones diſpoſitio.

§. X.

Tutiſſime venæ ſectio inſtituitur circa exitum Februarii, & medio Septembris, ſi tempeſtas eſt conſtans, non adeo muta-bilis, ſiquæ tempus ſerenum, & venti orientales dominantur. Deinde, ſi cor-pus probe ab aere frigido, & humido de-fenditur, & cibi concoctu faciles, & ali-menta, quæ tranſpirationem juvant, ad ſumuntur. Tertio, ſi minor ſemper quantitas e corpore ſpongioſo, quam e macilento vaſis copioſioribus inſtruſto, extrahitur.

Scholion.

Duo utique mittendi ſanguinis præcipua capita veluti ſcopi ſunt, vaſorum magni-tudo, & turgescencia, viriumque robur. Nam ubi hæc adſunt, confidenter ſangui-

P nem

nem detrudere licet. Neque hic ætas senilis obstat; nam firmis lenibus sanguis, tam præservandi, quam curandi sine utiliter, & bono successu mittitur. Ubi vero vires sunt subinfirmæ, licet ætas sit juvenilis, appetentia, & concoctio minuta, præstat tam in cura, quam in præservatione a venæ sectione abstinere, præsertim in molli, & raro corpore. Et sanguinis quoque emittendi quantitas ex plenitudine vasorum, viriumque constantia a medico, sine cujus consilio nunquam magnum illud auxilii genus tentandum est, determinanda erit. Medicus enim si unquam, certe hic consulendus est, ut vires, & habitum ægri spectet, & secundum horum proportionem mittendi sanguinis quantitatem determinet: nam certe, quam expeditum venæ sectionis remedium est ad juvandum, tam promptum quoque est ad nocendum, si quis eo non recte utatur.

§. XI.

Consultius est, ubi corpus molle, & rarum sanguine, ac succis turget, ac rubicundum est, non adeo magnam vasorum inanitionem per sanguinis missionem moliri, sed partem ejus, & uncias aliquot saltem extrahere, & reliquum, quod est in vasis superfluum, abstinencia, frictione, motu, vacuatione per alvum, balneis, maxime omnium vero aquarum salubrium usu consumere, & discutere.

Scholion.

Nunquam salutarem reperi nimiam vasorum depletionem in corpore spongioso, & raro; transpiratio enim facile læditur, & crescit humorum impuritas. Tutissimum vero est, præsertim si plethora cum cacochymia urget, portionem saltem sanguinis detrudere, unde ab onere, quasi levata natura, corporis rectorix, facilius postea, quod reliquum est materiæ vitiosæ, vincere, concoquere, & quod alienum est, excernere potest; tum etiam remedium operationes semper felicius succedunt, & maxime aquæ salubres facilius per emunctoria transeunt.

§. XII.

Cum supra clarius demonstratum sit,

morborum plurimorum causas, & fomites maxime primis in viis, hoc est, in canale intestinorum, & præcipue in duodeno, vel etiam coli flexuris, stabulari, præcipue omnium videndum est, si ab hisce morbis nobis cavere velimus, ut hæc regio pura maneat, & nunquam collavie, ac sentina vitiosorum humorum repleatur, quod fit, si intemperatos, & nimios cibos fugiamus, & alvum satis fluidam, ac mollem conservemus, eaque maxime evitemus, quæ tonum ventriculi, & intestinorum delinunt, alvumque adstringunt; maximum enim præsidium adversus morbos a corpore arcendos in excretionem intestinali recte se habente latitat. Præstat vero semper alvum servare apertam alimentis, quam medicamentis purgantibus, & acrioribus stimulantibus, quæ nunquam non vim inferunt subtilissimæ, & valde sensibili texturæ intestinalium tunicarum.

Scholion.

Cavendum maximopere est a purgantibus, neque ad laxantia facile sennata, rhabarbarina, mannata transeundum, si alimentis id fieri potest. Præterea in salibus neutris, si quis iis recte uti sciat, magna latitat virtus ad promovendas excretiones alvinae, sine ullo virium, vel digestionis detrimento, ut id clarissime apparet ex thermarum, & acidularum salubri usu, qui non nisi salibus neutris inibi contentis, & insigni aquarum ponderi, ac copiarum adscribendus est. Ejusmodi quoque salibus neutris, quæ multum conveniunt cum iis, quæ aquis medicinalibus insunt, utimur optimo fructu, & successu, si alvus muneris sui obliviscitur.

§. XIII.

Cibi nimis duri, acidi, adstringentis facultatis, item lacticiæ, opera pistoria, ex potulentis cerevisiæ seculentæ, valde frigida portiones, ex medicamentis omnia adstringentia, opiata, purgantia intestinorum motum, & tonum naturalem mirifice pervertunt, ac turbant; igitur omni opera, studio, & cura, si integram servare velimus valetudinem, iis abstinere convenit.

§. XIV.

§. XIV.

Et quia ad cruditates pessimæ indolis acidæ ingenerandas primæ viæ admodum accommodatæ sunt, omnesque fere cibi diutius iis inhiærentes coacescere incipiunt, illæ vero, & solidis, & fluidis partibus, & excretionibus valde sunt inimicæ; prudenter, ne cruditates acidæ invalescant, providendum est.

Scholion.

Non modo in melancholicis, & hypochondriacis, & in scæminis, ubi menses deficiunt, ubi alvus durior, & strictior est, ubi vita sine motu agitur, acidorum succorum saburra in ventriculo, ac primis intestinis stabulatur, sed etiam in senibus, & ubi ventriculus est infirmus, & ob alimenta, quæ multum acidi in recessu habent, illa colligitur. Magnum itaque sanitatis conservandæ momentum in eo situm esse, quisque sibi persuadeat, ut a nimia quantitate esculentorum, & potulentorum, quæ acidum fovent, ut sunt fere omnis generis vina, exceptis Hungaricis, fructus horæi, qui eminentis saporis acidi, sibi temperare discat. Vinum magis inter alimenta medicamentosa, quam nutrientia locum invenire, adeoque, nisi cum aqua temperetur, ordinario plus nocere, quam prodesse, firmiter credendum est. Deinde quoque vinorum est ingens differentia. Quædam citius per alvum, per urinam, & alia excretoria transmittuntur, nec diu morantur in ventriculo, & venis, & horum liberalior etiam potio non tam nociva est, quam ubi diutius in ventriculo, vel venis retinentur, & quæ vel nimiam sanguinis, & humorum turgescientiam, vel acidos corrodescentes humores in primis viis producant. Magna itaque cum cautione vino utendum est, ne plus detrimenti, quam emolumenti valitudini inferamus. Si indicium est ingentis acidorum succorum abundantie in ventriculo, subtiliora alcalina, ut sunt maxime cancrorum lapides, cum oleo tartari per deliquium imbibiti, addita una, vel altera guttula anisi, vel olei de cedro, egregium faciunt officium. Cæterum pilulæ amaræ balsamicæ, secundum Bœcheri, & methodum nostram paratæ, & singulis

mensibus bis, vel ter usurpatæ, salibus aperitivis altero mane interpositis, primam regionem a copiosis sordibus, præsertim acidis, egregie deplent, & liberant.

§. XV.

Retentas in sanguine, & humoribus ob prohibitam transpirationem excrementitias salino-sulphureas feculentias graves, maxime acutas, & periculi plenas passionēs, imo populariter grassantes ingenerare, certissimum est. Ut itaque corpus ab iis liberum maneat, maxime id agendum est, ut per cutem perspiratio libera, integra, salva maneat. Quem in finem probe illud ab omni frigore humido, ventisque ejus naturæ, custodire oportet, & nunquam illud fortiter calefactum, sive ab aeris æstu, a morbo, animi affectu, aut a vehementiori motu, vel potu spirituoso, frigidiori, & humidiori atmosphæræ, mane ante solis ortum, vel vespere post ejus occasum, objicere. Vitandæ quoque sunt habitationes in locis humilioribus, quæ venti non perspirant, & ubi aer conclusus, & vapidus est, multo minus vero in his somnus capiendus est, fugienda quoque est ignavia, laboris intermissio, & nimius somnus, item terror, & mœstitia, quæ omnia transpirationem mirifice retardant, & fomites morbosos ingenerant.

Scholion.

Ad corporis per liberum transpiratum purgationem nihil præstantius est convenienti motu, & exertatione corporis, quæ omnia alia antidota, & remedia adversus morbos præservatoria longissime exuperant. Verissima enim sunt, quæ scribit Celsus Lib. i. Cap. i. Ignavia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam senectutem, hic vero longam adolescentiam reddit. Motus vero remedium etiam caute est adhibendum, siquidem corpore cibus repleto, & alvo adstricta plus nocet, quam prodest; concoctione vero absoluta, mane post sufficientem somnum, vel quinque aut sex horis a prandio, instituenda est, & primo lenis, ac temperata, postea fortior, ut corpus calidum, & madidum fiat, idque in aere temperato, & sereno, & post potionem aquæ calidæ, in qua balla-

mica herba infusa fuit, ita enim maiorem utilitatem adferet.

§. XVI.

Quia vero ob mutationem aeris, & tempestatum multi morbi infestare consueverunt: prudentis medici est, eos per convenientia auxilia, & consilia avertere. Quam in re nos cum *Celfo Lib. 1. Cap. 10.* hæc præcipimus: *Tum vitare debet homo fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem, multoque magis se continere. Si quæ gravitas est in corpore, tum neque mane surgendum, neque pedibus nudis ambulandum est, neque movenda alvus, atque etiam, si per se mota est, comprimenda est.*

Scholion.

Eorum si rationem, quæ *Celsus* gravibus anni temporibus in præsentī loco prohibet, intueamur, vix alia occurrit, quam quod hæc omnia, quæ vires, & robur corpori suffurantur, ut est fatigatio, cruditas, libido, vigilia immoderata, & quæ transpirationem impediendo fordes excrementitias accumulanti, ut frigus, ambulatio pedibus nudis, vomitus, purgatio, omni studio, & cura evitari debeant. Commendat vero abstinētiā, & cibum semel de die adsumendum, & modo aqua, modo vinum bibendum, quia hoc modo evitantur cruditates, & transpiratio opportune promovetur.

§. XVII.

Cum indubie sit experientia foeminarum sanitatem a sanguinis per uterum singulis mēsis fluxu, & plurimorum virorum valetudinem a fluxu hæmorrhoidalis ratione, & modo decēte dependere, iisque inordinatis, utrumque sexum graviter luere; omni cura, ac studio maxime providendum est, ut hi fluxus salvi sint, & ordinem, ac tempus servent, neque deficiant, vel impediātur.

§. XVIII.

Ut solennes, & salutare sanguinis evacuationes in ordine conserventur, opus est, ut accuratam dietam servant homines, præsertim circa imminens fluxionis tempus. Quare maxime iis abstineant, quæ motum hunc naturæ ad excretionem tendentem turbare possunt.

Scholion.

Caveant sibi maxime hæmorrhoidarum, & foeminae circa tempus mēsum ab omni acri, & humido admisso frigore, ab omnibus induratis, concoctu difficilioribus, acidis, fructibus horarīs, fermentescibilibus, instantibus cibis, lacticiis, potu frigido, ab omni gravi animi commotione, præsertim terrore, & molestia. Nocet etiam nimia quies corporis, & somnus longior. Officiunt quoque sanguinis derivatorum evacuationes, v. g. in brachio institutæ, & omnes validæ medicinæ, item nimis spirituosæ, sed præstat alvum blande balsamicis pilulis aperire, corpus moderate movere, & potu magis calido, quam frigido uti; pedes vero, & extremas partes a frigore bene defendere, & sanguinis cursum liberiores pediluvii efficere.

§. XIX.

Cum in motibus vitalibus, qui corporis nostri conservationi velificantur, integris, & salvis servandis iusta portio virium, in quibus vis rectorix, & motrix totius naturæ consistit, omnes fere partes impleat, viriumque imbecillitas omnibus morbis, & periculis obnoxia sit, connitendum utique omni opera, ac studio est, ut illæ foveantur, & firmæ permaneant, quia non modo secundæ, sed & adversæ valetudinis præsidia a *Celfo Lib. 1. Cap. 1.* rectissime dicuntur.

Scholion.

Si vires constant, & firmæ sunt, ventriculus bene appetit, digerit, & egerit, circuitus sanguinis liber est, nullæ sunt obstructions, nullæ motus sanguinis retardationes, vel humorum stagnationes, sed excretiones recte se habent, & tunc insensa semper plethora, & cacochymia minime gignitur.

§. XX.

Quemadmodum vires corporis animus hilaris, & desiderii ac affectibus vacuus, usus aeris puri, sereni & temperati, cibus modicus, & concoctu facilis, & motus proportionatus egregie tuentur, erigunt, ac resuscitant: ita nihil est, quod virium substantiam magis exhauriat, & corpus imbecillum funestis morbis objiciat, quam

quam intemperantia affectuum, angor, moestitia, nimia animi intentio, & fatigatio, frequentissima venus, aer humidus, & vappidus, crebra cœli mutatio, fames, incongruus cibus, assidua vigilia, dolor, morbus, & nimius labor.

§. XXI.

Ad vires debiles erigendas, præsertim in imbecilibus, & senibus, præter jam dicta, & vinum optimæ notæ, succurrendum etiam est interdum medicamentis roborantibus, quæ fibrarum languidos motus resuscitant; quo in numero sunt ea, quæ blando, balsamico, suavi oleo, & resina pollent, & quæ ambra, succinum,

balsamum Peruvianum; vel olea vera destillata aromatica ingrediuntur. Ex compositis vero ego semper optimo successu sal volatile oleosum, ad mentem Sylvii compositum, balsamum nostrum liquidum sic dictum vitale, elixir nostrum balsamicum, commendare soleo, ut roborandi causa bis, vel ter in septimana, mane in potu calido, vel vesperti in frigido, sumantur. In quibus certe remediorum generibus, si dextre sint præparata, & etiam cum moderatione adplicentur, magna præsidia valetudinis, & ut quis se diu a morbis immunem præstet, delitescunt.

F I N I S.

C O N S P E C T U S

Tomi Secundi Medicinæ Rationalis Systematicæ.

P R O L E G O M E N A

De veræ Pathologiæ natura, ejus fundamentis, observationum
medicarum usu, & hypothesium noxa.

- Cap. I. De vera Pathologiæ medicæ natura, definitione, ac fundamentis. pag. 7
 II. De hypothesium Medicarum in arte nostra damno. 12
 III. De veritatibus Pathologiæ fundamentalibus ex physiologia repetendis. 19

P H I L O S O P H I Æ C O R P O R I S H U M A N I

Morboſi, five Pathologiæ generalis

P A R S P R I M A.

De Mortis, morborum, & motuum morboſorum natura,
Legibus in producendis morbis, ac ſymptomatibus,
& cauſis morborum.

- Cap. I. De Mortis natura, & cauſis. pag. 27
 II. De Morborum, & ſymptomatum natura. 32
 III. De Motuum microſmicos legibus, & effectibus in producendis morbis,
& ſymptomatibus. 37
 IV. De Morborum, & motuum morboſorum cauſis. 47
 V. De Cauſarum morbificarum ſede, & operatione. 58
 VI. De differente morborum ratione, cauſarum indole, atque effectū. 63

P A R S II.

De rerum nocentium, & insalubrium natura, proprietatibus, & viribus in corpus humanum, item de omnibus iis, quæ ullo corpora modo ad morbos proclivia reddunt.

CAP. I.	De rerum insalubrium, & nocentium natura, & viribus, speciatim de affectibus animi.	pag. 76
II.	De venenis, eorumque natura, viribus, & modo agendi.	88
III.	De venenis corporis humani.	100
IV.	De venenis in aere contentis epidemiorum morborum causis.	110
V.	De medicamenti veneni vim habentibus.	119
VI.	De virulenta mercurialium noxa, ceu gravium malorum causa.	129
VII.	De venenis soporiferis.	135
VIII.	De ceteris medicamenti virulentam naturam referentibus.	141
IX.	De rebus venenatis in aere, interque esculenta, & potulenta reperiundis.	147
X.	De frigido potu, vitæ & sanitati hominum inimicissimo.	154
XI.	De rebus non venenatis, sed instar veneni in corpus humanum agentibus.	158

P A R S III.

De morborum ortu, ac generatione ex imbecillitate corporis humani, vitio ingestorum, impeditis excretionibus, sanguinisque, & humorum abundantia, atque impuritate, itemque de iisdem, & præmatura morte præcavendis.

CAP. I.	De corporum imbecillitate morbis potissimum obnoxia.	pag. 164
II.	De Morborum origine ex copia, & vitio ingestorum.	175
III.	De alimentis intemperatis, ingentique acidorum noxa.	184
IV.	De noxa potus spirituosi, vel nimis pauci.	191
V.	De excretionum defectu, præcipuo morborum fundamento.	195
VI.	De perniciali earum rerum, quæ excretiones cohibent, indole atque effectu.	201
VII.	De morborum maxime epidemiorum origine ex aeris vitio, & transpiratione impedita.	206
VIII.	De morborum generatione ex nimia sanguinis quantitate, & humorum impuritate.	214
IX.	De genuinis corpora a morbis præservandi præfidiis.	223

I N D E X.

- A** *Bortus* a terrore procreatus 82
Abseffus uteri unde, 33. a fortioribus emeticis coorti, 39. ex morbillis & variolis 36
Absorbensium efficacia in avertendis morbis chronicis 189
Acacia fructus adstringunt alvum 201
Acetum antidotis annumeratur, 98. alvum adstringit, 201. vini optimum alexipharmacum, 104. polyfarkia laborantibus commendatur 186
Acicula deglutita quæ mala genuerit 161
Acida arcendis miasmatis aptissima, 104. cur inimica corpori humano, 72. quibus noceant & cur 60
Acidule non semper curant malum hypochondriacum, 17. sceminis commendantur, 172
Aconitum venenatæ est naturæ. 114
Adolescentia quibus morbis exposita 69
Adstringentia interna retropellendi pollent facultate, 109. eorum indoles & effectus in genere, 201. quatenus adjuvent excretionem, ibid. fortiora naturæ inimicissima, 202. adeoque caute adhibenda 203
Aer magna pollet vi ad immutandum corporis habitum, 22. duplex necessarius ad vitam & sanitatem, 207. multa continet corpori humano infensa, 110. nocivis exhalationibus quandoque scatet, 115. in omnibus animantium succis reperitur, 207. per quas vias se corpori humano insinuat, 117. quomodo in sanguinem venire possit, 207. valde frigidus & humidus cur noxius, 77. vespertinus & nocturnus nocet, 116. universale menstruum 147
Aeris natura, 146. naturam & vires nosse debet medicus, 25. cur tanta ad vitam animantium conservandam sit necessitas, 22. repentina mutatio corporis inimica, 72. vis in corpus humanum 25. 206
Eias quos proferat morbos 211
Affectus animi sunt causæ morborum proximæ, 52. æque nocent, ac venena, & cur, 78. cur eos gravia symptomata comitentur 26. retropellendi facultate pollent 169
Allium remedium contra dysenteriam, 153. ex lacte coctum remedium contra vermes, 159
Alimenta, cur homini tantopere necessaria 177
Alimentorum naturam nosse debet medicus, 25. sufficiens quantitas, cur requiritur, 176. vitia quos generent morbos 175
Alephanginarum pillul. insignis usus 126
Aloes virtutes 123
Alvi adffrictio a dolore dentium, 42. ex difficili dentitione, 160. a potu frigido, 155. a terrore oriunda, 82. incommoda capiri, 204. dejectio cur turbetur a diurnis meditationibus, 26. fluxus a vermibus, 159. temere suppressus quæ pariat incommoda, 204. iusta successio multum confert ad tuendam valetudinem, 24. suppressio plurium morborum matrix 102
Amygdale amaræ volucris & canibus venenatæ 93
Amygdalarum dulcium oleum certissimum contra venena auxilium 99
Anasarca a potione frigida 156
Anatomes peritia medico necessaria 11
Anima perpetam a veteribus omnium motuum causa venditata, 11. 21. rationis & consilii particeps non est, constituendum principium medicinæ, 16. sed est commentum 14
Animalia viva discissa imponenda morsis a cane rabido 99
Anodyna, vide *soporifera* & *stupefactiva* : mitiora 126
Anorexia ex nimia aquarum ardentium potatione 192
Anihelminthica num tantum circa novilunium porrigi debeant 159
Antidorum universale veterum 98
Antimonii vitri vis mortifera 92
Anni humidi & pluviosi valde insalubres, 112. tempora peculiare gignunt morbos 57
Anniversarii morbi 67
Aphonia unde, 74. a vermibus genita, 159
Apoplexia cur non adeo frequens, 72. pueris rarior, ibid. a terrore oriunda, 82. cur præsentissimæ mortis causa, 29. ex copiosius sumpta aqua Matthioli, 193. ex pathematibus animi, 68. nonnunquam hæreditaria, 63. quandoque mercurialium progenies, 132. sanguinea & spasmodica unde, 38. ab ira vehementiorè producta. 81. senum unde 169

Apoſtematum generatio 38
Appetitus deſectio periculofa 177
Aqua medicina univerſalis 189
Aque ſtagnantes & putreſcentes noxia evi-
 brant effluvia. 110. cur acrimoniam in-
 generant plantis. 114. ſpaludoſæ & leviſ-
 ſimæ. 115. ardentium abusus quam no-
 xius 191
Arcana adverſus morbos ſpecifica non dan-
 tur 17
Argentum vivum olim annumeratum vene-
 nis. 91. nullam exerit in corpus opera-
 tionem, niſi ſolutum, 130. ex quo veri
 veneni naturam induit, ib. ut ex com-
 munitibus veneni notis patet, 131. glandu-
 las faucium afficit, & ſalivalem laticem
 copioſe ex iis ducit, ibid. cur tam vehe-
 mentem producat in corpore humano ef-
 ſectum 133
Arsenicum veteribus incognita, 91. ipſorum
 patria ib.
Arsenicalis aqua infamatum venenum 93
Arsenicum album venenum fortiffimum,
 92. cum butyro capiti illitum funeſta
 pepercit ſymptomata 95
Arthritidis cauſæ & incunabula, 53. 67.
 204. ab acidis, 187. haud repente reprimenda 206
Arthritis benigna quomodo fiat maligna,
 65. quandoque anniverſaria 67
Aſcitis ortus 42
Aſthmatum ſpaſmodicorum ſedes, 38. ex
 potione frigida, 157. ſpaſmodicum cur
 rarius 72
Aſthmatum incunabula, 38. 41. 73
Atrox quid, 35. quoduplex, ib. multorum
 morborum cauſa, ibid. glandularum,
 quos edat effectus, 42. ſolidorum turbat
 functiones, 41. quæ ſpaſmos excipit plu-
 rium phaenomenorum cauſa 44
Auditus gravitas apud ſenes unde 169
Auripigmentum veteribus arsenicum di-
 ctum, 91. ſed peſſime pro veneno ven-
 ditatur, ib. non confundendum cum ar-
 ſenico citrino ib.
 ex *Auro* parata remedia corroſiva non omni-
 vacant noxa 144
Aurum fulminans cur tutius in pilularum,
 quam pulveris, forma exhibeatur, 144
 ſalibus ſolutum veneni naturam induit,
 143. infantibus quando pernicioſum,
 144
Autocratia naturæ non nimis extendenda
 in medendo 18
Autumnus cur adeo morboſus 211
 Tom. II.

Balnea commendantur veneno tactis 98
 in morbis contagioſis, præſertim chro-
 nicis, 106. calculo laborantibus, 161. fri-
 gida perſpirationem cohibent 202
Balsamica arcendis contagiis inferviunt, 118
Balsamicorum bene temperatorum utilitas,
 56
Bergardicus pulvis in principio peſtis com-
 mendatur 104
Bilis quibus corrigatur remediis, 80. atra
 unde ortum trahat 186
Biſtoræ radix alvum adſtringit 202
Boli alvum adſtringunt 202
Brassica criſpa, Braunkohl, cur nonnun-
 quam inficiat 153
Bruta cur minus frequenter ægrotent,
 quam homines 62
Bubones venerici retrogradi 74
Cachectici ſibi caveant a frigore 212
Cachexia unde, 204. apud ſenes, 169. & vetu-
 las, 171 ex inſano amore, 87. ex potione
 frigida, 156. non juvatur natura, ſed ſola
 arte curatur, 24. cur ſenibus magis fami-
 liaris quam juvenibus, 45. ſcorbutica ubi
 inſanabilis, 69. ubi reſideat 41
Cacochymia generatio 35
Cacochymici ſibi caveant a frigore, 212.
 pluribus morbis patent 77
Caffee infuſi uſus frequentior feminis diſ-
 ſuadet 96
Calceis vivæ vapor quænam accerſat ſym-
 ptomata 149
Calculi moventur a frigore, 212. naſcuntur
 ab acidis, 187. Helvetiis & Batavis fami-
 liares ib.
Calculi dolor cur vomitiones pariat, 43.
 in cyſtide generantur ab ira, 80. ob in-
 vadentem mœſtitiæ ſaviſſima concitant
 ſymptomata, 85. quibus remedis eji-
 ciendi 160
Calculoſæ concretiones unde 41
Calculus renum facile recurrit, 179. invete-
 ratus inſanabilis, 69. primæ ſenectæ fami-
 liaris, ib. veſicæ in ſenibus proveſtoribus
 inſanabilis, ib. cur rarior 72
Calidiora morbum benignum in malignum
 convertere poſſunt 109
Cancer exulceratus cur tam facile perimat,
 59. eſt inſanabilis 69
Candela ſebacea extinctæ exhalatio quam
 gravis 149
Canes Bononienses, qui minimæ ſtaturæ
 permanent 186
Cantharidum natura & indoles venenofa
 141

- Capitis* dolores infantili ætati familiares 167
- Carbones* fossiles aerem purgant 118
- Carbonum* exhalationes maxime noxiæ, 147. lethiferos producunt effectus, 148. præsertim coarctatæ ib.
- Cardialgia* generatio. 53. sedes ib.
- Cardialgia* a frigida portione, 155. a vermibus 159. ab acidis 187
- Carnes* animalium ex morbo mortuorum aliquid virulenti continent 152
- Camphora* alexipharmacis accensetur 106
- Castoreum* non semper est antihystericum 17
- Cassrensum* morborum causæ 115
- Cataplasmata* externa retropellendi pollent facultate 109
- Catarrhales* febres unde, 51. nonnunquam anniversariæ, 68. cur maxime generentur tempore verno 210
- Catarrhi* unde, 38. a terrore, 82. cur frequentiores, 71. suffocativi unde, 74. ætati infantili familiares, 168. vetularum unde 171
- Causarum* metaphysicarum usus nullus in pathologia, 48. morbificarum ordines non confundendi 51
- Cephalalgia* ortus, 53. adolescentibus familiares, 69. cur frequentiores, 71. periodicæ unde, 72. procreatio a vermibus 159
- Cerebri* cum reliquis corporis partibus mixta est consensus, 26. tunicis quænam infesta 139
- Cerevisia* inebriativa insalubris, 195. triticea noxia infirmis 186
- Cerevisiæ* tenuis liberalior potus commendatur mulieribus 172
- Cerussa* venenata est natura 146
- Charlottenburgum* febribus obnoxium 111
- Chinæ* cortex cur sit efficax antipyreticum 45. non tamen infallibile, 18. alvum adstringit 202
- Cholerici* in quos morbos facile incidunt, 171. cur doloribus acerbioribus magis sint expositi 62
- Chronici* morbi non juvantur natura, 18. quomodo curandi 200
- Chronicarum* passionum fundamentum, 25. 35
- Chyli* natura 162
- Cibi* abstinentia in dolore graviore utilissima. 163. corrupti & alieni cur noxii, 185. sumendi in aere puro sereno 207
- Ciborum* nimietas sanitati inimica, 177. non tamen æque nocet robustis ac imbecilibus 177
- Cibus* non assumendus in locis contagio infectis, 103. paucior alvum adstringit 201
- Cicuta* exterius incaute usurpata pernicialia concitat symptomata, 95 quo pacto vim suam funestam exerceat, 94. terrestris cocta furorem parit. 97. ejus natura venenosa 92
- Circulus* sanguinis inæqualis in quo consistat 37
- Cisri* succus optimum alexipharmacum 103
- Clysteres* emollientes commendantur calculo laborantibus 161
- Cobaltæ* nativi vis venenosa 91
- Cocculi* piscibus mortiferi 93
- Cogitationes* profundæ corpori nocent 86
- Coitus* post gravem affectum non celebrandus 90
- Cholchicum* venenata est natura 114
- Cholica* unde, 34. ejus sedes primaria, 35. a frigida portione, 155. flatulenta primæ senectæ familiaris, 69. spasmodica interdum ex tertiana intermittente oritur, 34. senum unde dependeat 168
- Colocynthis* acorum virtus 123
- Colocynthis* cocta vim purgativam perdit 122
- Cor piscis* in aqua calida motu privatum frigida injectum reviviscit 21
- Cordis* læsio cur lethalis, 28. palpitatione ex polypo insanabilis, 69. tremorum & palpitationum sedes 61
- Corpora* cur æstate minoris ponderis quam hieme, 209. imbecilliora gravius a causis nocentibus afficiuntur 59
- Corporis* humani natura salium genitrix, 132. mirabilis œconomia, 173. habitus laxus & spongiosus multum facit ad morbos 70
- Corporum* naturæ medico debent esse cognitæ, 175. differentia, 164. maximi momenti in arte medica, 165. virilium crisis. 199
- Coryxæ* cui frequentiores, 71. adolescentibus & infantibus familiares, 69. unde dependeant apud senes 169
- Crinorum* generatio unde derivanda 118
- Crocus* metallorum veneni naturam æmulat 119
- Cruentum* inflatio & tumor in gravidis unde 42
- Crusta lactea* unde dependeat, 69. 168. ætati infantili familiaris, retrograda 59
- Curæ* anxie cur turbent egestionem alvinam, 168. senibus noxiæ 45

- Curis* vitia unde ortam habeant, 42. universi
 corporis emunctorium, 196
Cynoglossæ pill. caute adhibendæ, 138
Daturæ Indicæ semen cuius indolis, 49. 92.
 quæ gignat symptomata, 96
Dejectio nigra, fœtida, per alvum unde prove-
 niat, 41
Deliria cur ex læsione nervi oriantur, 153
Delirium a vermibus excitatum, 159. ex den-
 tium dolore, 161. ex acicula deglutita, ibid.
Dentes cur nigredinem contrahant a dulci-
 bus, 191
Dentitio difficilis, quæ pariat symptomata,
 160. cur epilepsiam quandoque excitet, 38
 spuria, remedia contra eam, 161.
Dentium dolor etiam adultioribus gravia
 parit mala, 160. quo pacto omnium facil-
 lime sistatur, 161
Diarrhæe incunabula 42. 55. 74. nonnunquam
 anniversariæ, 67
Diaphoretica fixiora porrigenda in morbis
 incognitis 75. morbos contagiosos in pri-
 ma herba tollunt, 106
Digestio prava quos morbos generet, 71
Dissæctionum utilitas, 36
Dolores atroces gravium morborum causæ,
 161. gravativi unde, 38. alvum & vias ordi-
 narias constringunt, 202
Doloris sistendi scopi, 140
Dolorum effectus veneni effectibus non absi-
 miles, 162
Dubitatio medico præcipue commendanda, 19
Dulcia cum acidis sumpta sunt noxia, 186.
 multum nutriunt, 190. lymphant corrum-
 punt, ibid. stomacho infirmo aliena, ibid. je-
 juno ventriculo haud sumenda, ibid. cur
 morbos exasperent, ibid.
Duodenum plurimorum morborum sedes, e-
 jus flexura febrium fons & origo, ibid.
Dysenteria incunabula, ibid.
Dysenteria maligna quo pacto facillime ju-
 guletur, 104. cur contagiosa sit naturæ, 105
 epidemia proles roris corrosivi, 116. non in-
 distincte curatur pecacuanha, 17. non sine
 periculo adstringentibus sistitur, 204. quo
 pacto caute curanda, 205
Eclegmarum usus nimis nocivus, 190
Egestionem respondere debent ingestionibus,
 177. 195.
Elaterii virtutes, 123
Elaterium coctum vim purgativam amittit,
 122
Elefuarium de ovo efficacia in peste, 143
Elephantiasis origo, 101
Ellebori virtutes, 124
Ellychnii extincti fumus quam noxius, 149
Emerica veneni naturam imitantur, 119. per-
 peram e foro medico eliminantur, 18. con-
 tra venena stupefactiva remedia, 99. locum
 non habent in affectibus periodicis, 34. &
 retrogradis, ibid. in principio pestis com-
 mendantur, 104. ubi vitanda, 121. in affectio-
 nibus ab ira productis, 78
Emplastra constringentia retropellendi fa-
 cultate pollent, 109
Empyemata pulmonum ex pleuritide quan-
 doque oriuntur, 36
Endemii morbi quinam, 85. unde oriuntur,
 112. quo pacto avertendi ab urbibus, 117
Equisetum palustre venenatæ naturæ, 114
Epilepsie incunabula 62. subjectum 61. cur
 non adeo frequentes in brutis, 63
Epilepsie ex animi pathematibus oriuntur, 71
Epidemiorum morborum causæ, 110. diversifi-
 simus habitus unde, 114. historię accuratius
 annotandæ medicis, 214
Epilepsia a calculis, 160. a dolore dentium, ib.
 a terrore oriunda, 82. a vermibus, 159. infan-
 tili ætati familiaris, 168. symptomata &
 idiopathica, 66. cur ex nervi læsione oria-
 tur, 26. cur facile recurrit, 173. non indistin-
 cte curatur lumbricis terrestribus, 17. non-
 nunquam mercurialium progenies, 132. in
 adultioribus periculosior quam infantibus
 69. nonnunquam hæreditaria, 68. quæ in-
 curabilis, 172. senibus rarior, 72. cur maxi-
 me generetur tempore verno, 210
Erdentopf cum pane comestum quænam pro-
 ducat symptomata, 150
Eruetiones ab acidis, 136
Erysipelas intro versus lethale, 74. iram
 quandoque subsequitur, 80. haud repente
 reprimendum, 206
Erysipelata retrograda, 74. salutariter per
 iram excitata, 79. gravidarum unde dedu-
 cenda, 171. periodica capitis unde, 73
Esculenta veneni naturam induentia, 150. ve-
 neno sa, 149
Esula cocta vim purgativam perdit, 122
Exanthemata unde, 53. repulsa a terrore, 82
Excrementa non evacuata fiant venena, 108
Exeresiones æquales debent esse ingestionibus
 24. cur sine iis homo vivere non possit, ibid.
 diminutæ ante omnia restituendæ, 200.
 quomodo ciendæ in corporibus tum ma-
 cilentioribus, tum spongiosis, ibid. pruden-
 ter moderandæ a medico, 199. suppressæ
 plurium morborum causæ, 56. vite peractæ
 non unica vitæ ac sanitatis causa sunt, 15
 iis vigentibus totum viget corpus.

Exhalationes ex aquis stagnantibus venenose sunt 110
Exhalationum copia e corpore humano 208
Exulcerationum scdorum ortus 41
Exulcerationes pulmonum fistulose insanabiles 69
Facies color vivus unde mutetur 39
Fames ingens a vermibus 158
Fassidium ciborum gravidis unde 172
Febres ex acicula deglutita, 161. ex dentitione difficili 160. a dolore dentium 42. ex lacte stagnante, ibid. a vermibus ortæ, 159. ardentes ex animi pathematibus oriuntur, 71. cur ex læsione nervorum oriuntur, 26. intermittentes cur frequentiores, 71. benignæ quomodo fiant malignæ, 65. lentæ & mesentericæ unde generentur, 41. pestilenciales & petechiales cur malignæ, 30. quando salutaræ, 46. quare facile patiantur recidivam, 45. quare non adeo frequentes in brutis, 63. quo pacto facillime arceantur, 200. quo pacto fiant juxta Hippocratem, 40. rheumaticæ cur frequentiores, 71. tertianæ incongruæ pertinaciores 68
Famina cur morbis plus expositæ quam viri, 171. earum morbi unde potissimum deducendi, ibid. quo pacto præcavendi 172
Fermentum morbosum falso pro omnium morborum causa venditur 14
Fibræ motrices causarum morbosicarum subiectum 12
Fibrarum structura multum tribuit ad æquabilem sanguinis motum 22
Fibræ in senibus nimis duræ & solidæ sunt, 31. densiores & laxiores non tam acerbis doloribus sunt expositæ, quæ teneriores 62
ex fibris quo pacto robur aut imbecillitas corporis metienda 166
Flammula Jovis venenata est naturæ, 115. vitalis terminus nihil significans 32
Fluida nonnisi motus expertia morbum faciunt ibid.
Fluidum cur in sanguine prævalere debeat solido 23
Fluor albus unde, 170. suppressus quæ mala pariat 205
Fluviorum inundationes morborum epidemiorum causæ 111
Fætor in violenta morte preceptis haud apprehenditur 29
Fonsiculi in morbis contagiosis commendantur 106
Frigida potio cur adeo nociva, 60. quatenus noxia, quatenus salubris 155. copiosius in calefactum corpus ingesta deliquimus

parit, ibid. vitam tollit, ib. adversa maxime ventriculi & intestinorum texturæ, ibid. febrili æstu correptis exitum infert, 156. cur corporis excretiones sistat, 157. imprimis pestifera, ubi ventriculi imminet quædam inflammatio, ib. maxime insensa senibus ib.
Frigoris & sicci & humidi natura atque efficacia 211
Frigus corpori inimicum, ib. humidum plus valetudini insensum, quam siccum 212. siccum boreale ubi & quibus noceat, ibid. sequ. externum perspirationem cohibet 202
Fungi facultate pollent delecteria 151. quænam excitent symptomata, 144. unde veniant tristitia illa symptomata ibid.
Gangrenæ indicia observata in rustico, canis rabidi morsu extincto 97
Gialappe resinæ virtutes 123
Glaties deglutita dysenterias parit 155
Glandularum colli tumores. etati infantili familiares, 167. unde debeant 168
Glandularum laxitas & uterique quid causentur, 42. quid earum obstructio & tumefactio ibid. tumores unde 69
Gonagra unde 35. senibus familiaris 69
Gonorrhæa unde 42. cur contagiosa sit naturæ 105. inveterata insanabilis 69. virulenta quo pacto in prima herba tollenda, 106. inconsulte adstringentibus tractata quæ mala pariat 205
Grammanni tinctura antiphthifica. periculosa 146
Gravædines infantibus & adolescentibus maxime familiares, 167. cur frequentiores 94. cur maxime generentur tempore verno, 210
Gravædines senum unde debeant, 163. causa generalis 42
Gutta rosea haud repente reprimenda 204
Gutta serena unde 74
Hæmatitis tinctura alvum adstringit 202
Hæmorrhagiæ unde 38. ex animi pathematibus 71. narium menstruæ 73. repente cohibita, 84. cur maxime generetur tempore verno 210
Hæmorrhoidalis dolor unde 34
Hæmorrhoidarii abstinere debent ab emeticis, 121. cur tam atroces sentiant dolores 23
Hæmorrhoides primæ senectutæ familiares 69. cur senibus magis familiares, quam juvenibus 45
Hæmorrhoidum fluxus, 25. curat vel lenit morbos chronicos, 200. repressus difficulter revocatur, 205. stagnatio quas pariat ærum

- ærumnas** 54. suppressio quos morbos generet, 72. ex animi pathematibus oritur, 71. a terrore, 82. turbatio morbos gignit 24
- Hæmoptyses** unde, 41. ex animi pathematibus 71. a terrore ortæ 82. menstruæ, 73. nonnunquam hæreditariæ, 68. pueris & senibus rariores 72
- Hamech** confectionis vis purgativa 122
- Hellica** ex nimia aquarum ardentium potatione, 192. quare insanabilis 69
- Hellebori albi succus**, telis illitus, necat 94
- Helleborus coctus** vim purgativam perdit 122
- Hepar** cur omnium difficillime sanguinem transmittat, 41. unde augeatur, 143. scirrhosum fit ab ira 80
- Hernia intestinalis** ex fortiori emetico 121
- Herpeticus** ortus 42
- Hirudines** unum ex præcipuis morborum remediis 200
- Hippocratis** morbus niger unde 38
- Historie** morborum præcipuum pathologiæ & therapiæ fundamentum 8. quid ad integram morbi historiam requiratur ibid.
- Homo** cur crebrioribus & gravioribus morbis expositus, quam bruta, 63. cur tamen diutius iis vivat ibid.
- Horripilatio** unde, 39. omnibus doloribus atrocioribus juncta 40
- Horroris** vis in corpus 87
- Humidum** cur corporis conservationi adeo inimicum 212
- Hydrophobia** ex morfu canis rabidi nascitur, 96. quo pacto sananda, 98
- Hydropici** sibi caveant ab humiditate frigida 213
- Hydrops** ortus, 39. 41. 54. 171. sedes 41
- Hydrops ascites** insanabilis, 69. cur facile recurrat, 173. cur rarior, 72. cur messis tempore homines afficiat, 156. cur senibus magis familiaris, quam juvenibus 45 nonnunquam comitatur quartanam 36. pectoris insanabilis, 69. pericardii cur semper jungatur asthma spasmodico, 39. quandoque congenitus 68
- Hyems** quos producat morbos 211
- Hyoscyamus** venenis annumeratur, 95. facile mentem alienat 137
- Hypnotica** ubi tentanda, 142. vide *soporifica*
- Hypochondriaca** passio ex pluribus causis nascitur, 58. quandoque ex tertiana inter-
- mittente 36. quandoque hæreditaria, 68. non indistincte curatur acidulis ac martialibus 17
- Hypochondriaci** cur phantasia corrupta laborant 97. abstinere debent ab emeticis 121. & anodynis, 139. cur adeo voraces, 186. ad omnem cibum male se habeant, 186. spasmi cur ætate conquiescant, 210
- Hypotheses** medicæ non omnes quidem rejiciendæ, 13. quia tamen discordiarum sunt progenitrices, ex iis emergere studeat philiatæ, 18. earum tria genera 15
- Hysterica** abstinere debent ab emeticis, 119. passiones periodice, 73. non indistincte curantur castoreo, 17. earum causæ internæ atque externæ, 51. sedes primaria 35
- Hysterica** symptomata ex terrore, 81
- Icterus** cur ex ira progignatur, 80. ex nimia aquarum ardentium potatione, 192. cur facile recurrat, 173. niger cur rarior, 72. primæ senectæ familiaris, 69. unde, 54. periodicus unde. 73
- Jejunium** cur tolerabilius senibus 178
- Ignavia** cur debilitet vires 174
- Ignes** pollent medica pestilentie vi 118
- Iliaca** passio a frigida potione 155
- Imaginationis** vis in corpus 86
- Imbecillitas** corporum morbis obnoxia, 59. 167. quoduplex, 168
- Imbecilles** cur parum alimenti desiderant, 94. quinam sint, ibid. caveant sibi ab humiditate frigida 213
- Indurationes** unde, 35
- Infantia** quibus morbis afficiatur, 69.
- Infantum** morbi unde dependant, 167. quomodo præcavendi, 168
- Infusum** usus liberalior ad arceda contraria commendatur. 118
- Ingestorum** natura, modus & ratio probe examinanda, 196
- Inquirerdo** senum unde, 168
- Insalubrium** rerum indoles, 71. scientia medico maxime necessaria, 77
- Infante** subjectum, 61. cur maxime tempore verno generetur, 210
- Insecta** quomodo venenosam naturam induant, 88
- Insectorum** ingens copia Romæ, 117. in locis calidis venenosior, 88. morbos malignos præfagit, 118
- Insomnia** terrificæ & dæmoniæ unde, 58
- Ipecacuanha** non semper est antidyntericum, 17. ejus radix in principio pestis commendatur, 96

- Ira* agit in ventriculum & intestina, 80. ubi inflammationes periculosas producit, ibid. succos veneno imbuat, 89. quibus sit remedium, 79.
- Ischiadicum* malum quandoque anniversarium, 67. senibus familiare, 69.
- Intemperantia* corpori inimica, 72.
- Intermittentium* phenomena explicata, 44.
- Intestina* quare tam gravibus stricturis spasticis sint obnoxia, 35.
- Inventus* quibus morbis afficiatur, 69.
- Korn. Mutter* quanam producat symptomata, 159.
- Labor* sanitati conducit, 24.
- Lac* copiose haustum veneni & purgantium vim frangit, 123. cur promptissimum contra venena remedium, 99. non semper est antiphthiticum vel antipodagricum, 17. qui convertatur in venenum, 186.
- Lacte* nutritum gravissima mala in infantes transferuntur, 78.
- Lacticia* corpori inimica, 72.
- Lactis* copia infantibus noxia, 179.
- Lamiarum* unguentum unde conficiatur, 96.
- Lapis* in vesica non fit post annum XCII. 69.
- Laxantia* initio pestis commendantur, 152.
- Lepra* unde, 102. cur rarior, 72. retrograda perniciosa, 108.
- Leithargus* unde, 74.
- Lienis* fabrica cur ferme tota ex canaliculis minimis constructa, 23.
- Linteae* recentia perspirationem cohibent, 202.
- Lipthymia* ex fortiori emetico, 121. a terrore, 82. cur ex nervi lésione oriatur, 26.
- Lippitudines* unde, 69. cur maxime generentur tempore verno, 219.
- Lithargyrii* indol. 49. fumus torquet figulas, 146. perperam olim pro veneno habitum, 91.
- Lochiorum* sufflaminatio unde, 43. profusio repente cohibita, quæ mala pariat, 204.
- Locorum* proprietates nosse debet medicus, 11.
- Locustarum* multitudo morbos malignos presagit, 114.
- Lolium* avenaceum tumultum quanam excitet symptomata, 150.
- Lues* venerea non semper curatur mercurialibus, 17. non juvatur natura, 18. quo pacto in prima herba suffocanda, 64. retropulsa cur adeo periculosa, 39.
- Lumborum* dolor unde, 73.
- Lumbrici* terrestres non semper sunt antepilepticum, 17. lumbrici ex dulcibus, 193. senibus cur rariores, 72.
- Lympha* circulus a stricturis spasticis impenditur, 209. obstriguit, 21. 39.
- Macilentiores* cur facilius convalescant, ac spongiosi habitus homines, 31.
- Malo. Cotonea* adstringunt alvum, 201.
- Mammae* terrore afficiuntur in gravidis, 81.
- Mania* ex tristitia, 57. in veterata insanabilis, 69. non indistincto curatur sanguine asinino, 3.
- Maniacus* incusso terrore sanatus, 83.
- Marsmus* senibus familiaris, 69. unde dependat, 169. est insanabilis, 73.
- Martialia* non semper sunt antihypochondriaca, 7. alvum adstringunt, 202.
- Martini. Korn* quanam producat symptomata, 150.
- Mechanica* artis scientia artis medicæ alterum fundamentum, 12.
- Medicamenta* certis morbis specificè accomodata non dantur, 17. metallica venenis annumerantur, 143. præcipua quanam, 200. veneni vim habentia, 119.
- Medicina* ab opinionibus & hypothesebus sit immunis, 13. universalis num detur, 16. & quomodo debeat esse comparata, 201.
- Medici* officium, 29.
- Medicinæ* partium nexus, 7. certitudo unde pateat, ibid.
- Medicus* imitari debet astronomos, 8. beatus quis, 174.
- Melithæ* ejus natura venenata, 153.
- Melancholici* quinam, 170. in quos morbos facile incident, 171. cur adeo voraces, 180.
- Mellita* stomacho infirmo aliena, 190.
- Melonum* insalubritas quomodo coerceatur, 191.
- Membrane* nimis duræ ac solidæ fiunt in senibus, 31.
- Membranose* partes plurimorum morborum sedem constituunt, 61.
- Mensium* femineorum fundamentum, 25. fluxus curat vel lenit morbos chronicos, 204. repente cohibitus, quæ mala pariat, ibid. difficulter revoc. 205. iusta vacuatio magna pars sanitatis, 199. suppressio unde generetur, 41. a terrore, 81.
- Menstruæ* evacuationes in senili ætate periculosæ, 68. haud rite factæ, quæ pariant mala, 217.
- Mercurialia* cur tam vehementem producant effectum, 153. minime conveniunt, ubi succorum est magna dyscrasia salino-sulphurea, ibi. in horum usu & individui & morbi & regiminis ratio habenda, 135. cur infensissima infantibus renellis, 134. cur magnam efficiant feri profusionem, 39. instar veneno-

norum suas perficiunt operationes, 131.
 non semper curant luem Gallicam, 17. per-
 spirationem cohibent, 202.
Mercurialis aqua usurpata in scabie lipo-
 thymiam excitat, 95. inunctio magis no-
 xia, quam remedium mercuriale intro-
 sumtum, 137.
Mercurialis indoles, 49. noxa, 129.
Mercurii corrosivi natura, 93.
Mercurius cum aqua coctus vermes necat, 93.
 diaphoreticus alexipharmacis antumera-
 tur, 106. dulcis expellendis vermibus aptus
 159. vivus omnis virulentiae expers, 91. so-
 lutus veneni veri naturam induit & æmu-
 latur, ibid. vide *Argentum vivum*.
Metallurgia morbifica, 147.
Miasmata maxime per salivam hauriuntur,
 101. non per cutis spiracula, ibi. veri veneni
 naturam æmulantur, 102. quo pacto facil-
 lime pellantur, 103.
Miasmata virulentorum natura, 100.
Missionum cruentarum causa, 38.
Missio sanguinis ad præcavendos mulierum
 morbos commendatur, 217. cur molliori-
 bus corporibus noxia, vide *vena sectio*, 54.
Mastixia senibus noxia, 45.
Mole foeminarum unde, 188.
Morbilli cur frequentiores, 71. cur maxime
 generentur tempore verno, 210. retro pulsi
 cur tam periculosi, 39. sunt retro gradi, 74.
Morbi definitio nominatis 32. realis, ibid. ma-
 teriales, 32. acuti & longi, 68. benigni &
 maligni, 64. epidemici sporadici, 65. epide-
 mii & pandemii, ibid. contagiosi & chro-
 nici, 66. simplices & compositi, ibid. idio-
 pathici, ibid. genuini & corrupti, ibid. reci-
 divantes, 67. recentes & antiqui sive habi-
 tuales, ibid. hæreditarii & adventitii, 68.
 congrui & incongrui, ibid. ætatum 69 ubi
 habeant suum fundamentum, ibid. sanabi-
 les & insanabiles ibid. salutare & exitia-
 les, 70. frequentiores & rariores ibid. certis
 locis peculiare, 71. rariores, 72. hujus diffe-
 rentiæ usus in therapia, ibid. periodici &
 simplices, ibid. retro gradi, 74. manifesti &
 occulti, 75. epidemii & sporadici, ibid.
 acuti non transeunt in liberos, 173. causa
 ut fiat activa quid requiratur, 59. continui
 periculosiores intermittentibus, 64. cur
 non sint multo frequentiores, 38. ex inæ-
 quali ingestionum & excretionum propor-
 tione gignuntur, 24. genus genium & cau-
 sas indagare debet medicus, 9. hæreditarii
 unde 23. non eodem semper modo curan-
 tur, 17. quo pacto ut plurimum solvantur,

70. salutare longe frequentiores quam
 exitiales, 72. temperamentorum unde de-
 ducendi, 17. vis ac vehementia unde diju-
 dicanda, 45.
Morbifica causa quæ, 49.
Morborum causa efficiens non est anima, 31.
 causæ naturales non sunt saltem occasio-
 nales, 15. plures quandoque concurrunt, 30.
 causa proxima, 33. procatasticæ, 57. spu-
 riæ, 14. effectus differentes unde perendi, 62.
 differentia exquisita scitu necessaria me-
 denti, ibid. causæ virulentæ certis tantum
 partibus infensæ, 49. malignitas unde æ-
 stimanda, 30. materia ubi quærenda, 197.
 origo quandoque repetenda ex ingestis,
 15. aut nimia repletionem, 215. periodico-
 rum fundamentum ubi 72. recursus 179. re-
 missiones & exacerbationes unde, 43. vis
 quo pacto commode præscindatur, 199.
Morbus niger cur tam subito necet, 107.
Morbilli incongrui periculosiores, 67.
Mordmittel quæ, 124.
Moriendi necessitas in animantibus unde, 32.
Morsus animantium quando virulentus 88.
 animantis rabiosi cur aliquando interjecto
 demum tempore in actum deducatur, 90.
 hominis ira cundi lethalis, 89.
Morsu animantium tacti quo pacto curandi,
 98.
Mortis causæ in dissecto cadavere reperiun-
 tur, 30. non confundenda cum causis mor-
 bi, ibid. certi indices 28. causæ proximæ &
 violentæ 29. definitiones, 28.
Morsus adusfacti facile revocantur, 75. ab iis
 vita, sanitas & morbi pendunt, 37. epilepti-
 cus quis 38. febrilis quis, & unde cognosca-
 tur, 40. fluidorum introsum vergentes cur
 nat & exit morbi, 33. peristalticus ibid.
 salutare probe discernendi a perniciali-
 bus, 70. systalticus glandularum conglo-
 batarum, 34.
Morum febrilium indoles 40. intestinorum
 duæ species, 20. microcosmicorum leges 43.
 eas nosse debet medicus 37. morborum
 indoles ibid. morbificorum tres classes, 84.
 scientia medico maxime necessaria & uti-
 lissima, 10.
Mucilaginosa copiose hausta veneni & pur-
 gantium vim frangunt, 123.
Murorum recentium exhalationes gravia gi-
 gnunt symptomata, 149.
Mustum stomacho infirmo alienum, 190.
Murus ira loquens, 79.
Napelli vis virulenta, 94.
Narcotica quæ tam cito necent, 39. quo pacto
 vpe-

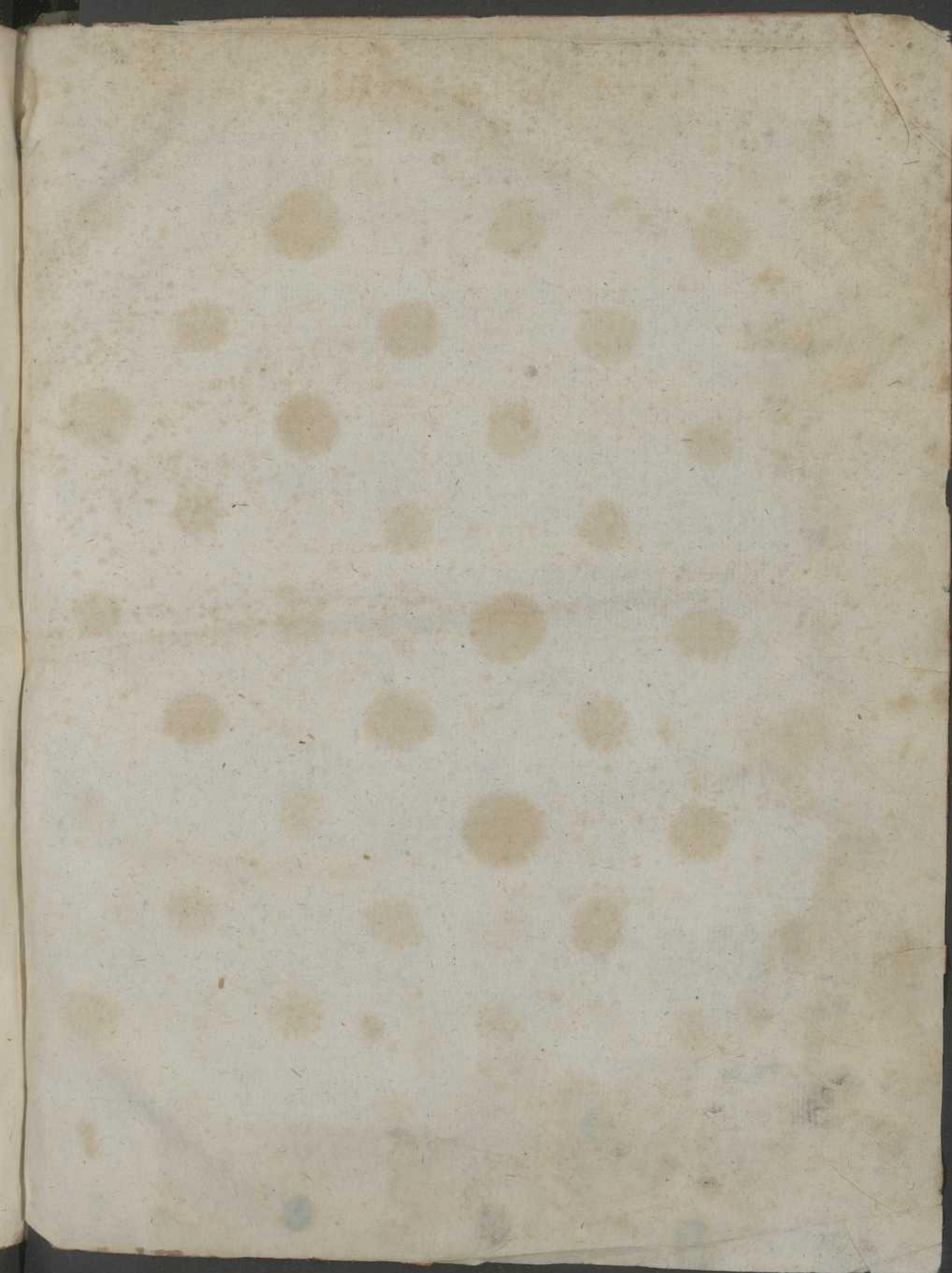
- operentur, 94. 136. volatilis & penetrantis sunt indolis 136
- Natura* vox *πλυστος* 17. obscurissima 32. autocratia non nimis in medico extendenda 17. natura prudens morbos studio instituens est commentum & terminus nihil significans, 5. robusta & imbecillis unde estimanda 166
- Nephritis* non indistincte curatur alcmella vel bareira, 17
- Nervosum* systema probe cognitum esse debet medico 62
- Nervosorum* partium cum universo corpore mira consensio 26
- Nervoso* membranaceæ partes motuum morborum subiectum, 60. paulo vehementius agitata motus animi & corporis insigniter turbant, ibid.
- Nili* exundatio pestem gignit, 110
- Nimium* naturæ inimicum 177
- Nutritio* cur pereat in senibus 30
- Nuces* alvum adstringunt, 201
- Nuces* vomice duplicis generis, 143. non sine periculo in usum promiscuum vocandæ ib. in quibus morbis auxilium ferant, ibid. felibus & canibus mortifera. 93
- Nyctalopia* excitata ab usu panis loliacei, ib.
- Obese* sibi caveant a frigore 213
- Observationes* præcipuum pathologiæ fundamentum 8
- Observationum* medicarum tenor, 9
- Odontalgie* periodicæ unde, 73
- Odorum* ingens in nervosas partes potentia, 59
- Oedematum* ortus, 41. cur ad interiora repellantur, 38
- Oleosa* ad arcenda contagia commendantur, 118
- Olla* carbonibus repleta non sine noxa mulierum pedibus subiciuntur, 149
- Opiata* locum non habent in affectibus periodicis, 74. alvum adstringunt. 202. vid. *anodyna* & *stupefactiva* retroPELLendi pollent facultate, 15
- Opii* indoles ac virtutes, 49
- Organa* ad edendum motum per se non sunt idonea, 21. excretoria & emunctoria cur tã copiose sunt constituta 23 sensoria & motoria quare in senibus amittant robur suum. 31
- Palpitationes* cordis unde 41. ex animi pathematibus, 71
- Palustria* loca insectorum seminarium 113. valde insalubria, 111. ideo circa ea non indormiendum, 117. eorum exsiccatio facit ad averfionem morborum epidemiorum, ib.
- Paralysis* unde 38. a terrore oriunda, 82. ex tristitia 85. ex nimia aquarum ardentium potatione, 192 inveterata insanabilis 69. incendii terrore cessat, 84. ite beneficio sanata, 79
- Parotides* unde 69
- Paroxysmi* cur tam facile revertantur, 43. cur redeant statim remporibus, 44. intermittentium unde, 73
- Pathemata* animi causæ morborum proxime 10. & quidem plurimorum, 69. maxime infestant corpora infirma 87
- Pathologiæ* objectum 7. definitio ib. veræ & fictitiæ discrimen ib. veræ fundamenta; ibid. progressum quid hactenus impediverit, 12. veritates fundamentales ex physiologia repetendæ, 19. pathologia veterum cur tam manca fuerit, 33
- Pectoralium* usus nimius ventriculo alienus, 195
- Pectoris* convulsiones a potu frigido, 158
- Pedes* cur facilius intumescant quam aliæ partes 216
- Pedum* refrigeratio cur ventris dolores excitet 43
- Peripneumonia* unde 41. ex potione frigida, 156. juvenibus familiaris 69. & Westphalis 71. non fit ante pubertatem 69
- Peristalticus* motus multum confert ad tuendam valetudinem. 24
- Perspirationis* causa & ratio duplex, 208. æquabilis commodum, 209. cohib. quæ mala gignat 210
- Perspiratio* liberior quibus adjuvetur 183
- Peste* laborantes facilius alios afficiunt, quam qui ea occubuere 211
- Pestis* signa pathognomonica 54
- Philtra* unde parentur 90
- Phlebotomia* infelix 161
- Phlegmatici* quina, 170. in quos morbos facile incidant, 171. cur non adeo acerbis doloribus expositi ac cholericis 62
- Phlogosis* unde 39
- Phrenitis* ortus, 38. ex affectu iracundiæ, 80. symptomatica lethalis 66
- Phthisis* cur messis tempore corpora afficiat, 156. juvenibus familiaris, 69. nonnunquam congenita, 68. ideoque incurabilis, 173. non indistincte curatur lacte, 17 quandoque gignitur ex hæmoptysi, 36. vel ex nimia aquarum ardentium potatione. 192. quare magis vexet juvenes quam senes, 44. senibus cur rarior 72
- Physices* peritia medico maxime necessaria, 11

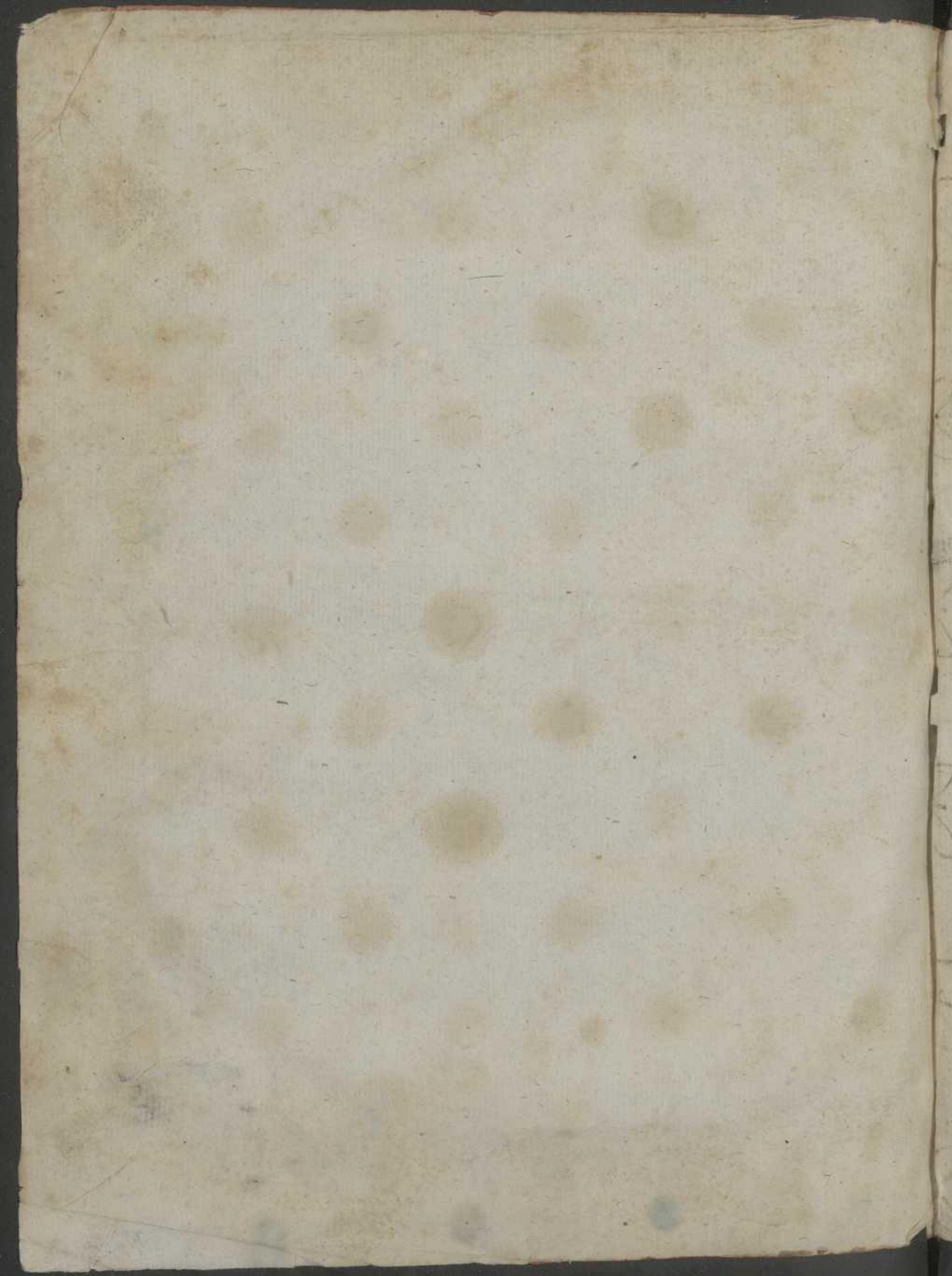
- Pinguia* copiose hausta veneni & purgantium vim frangunt, 123. acidis mixta quæ symptomata excitent 187
- Pira* immatura alvum adstringunt 201
- Pisa* alvum adstringunt ibid.
- Pisces* morbidi vel mortui corpori perniciem creant 153
- Placenta* insalubres 191
- Plantaginis* radix alvum adstringit 201
- Plantæ* in stagnis natæ virulentæ sunt nature 114
- Plethoræ* generatio, 35. effectus, 15. ejus nomine quid veniat 214
- Plethora* plurimorum morborum causa, 77. non tamen omnium, 18. morbida quæ, 214
- cachymia* fundamentum 219
- Pleuris* unde, 37. ab ira progenita 81
- Plethorici* sibi caveant a frigore 213
- Podagræ* incunabula 35
- Podagra* fixa senibus familiaris, 69. hæreditaria insanabilis, ibid. iræ beneficio sanata, 79. introverta exitialis, 108. non indistincte curatur lacte 17. non venit ante pubertatem, 68. ob ingentem tristitiam sævissima concitat symptomata, 85. quandoque anniverf. 57
- Podagrici* tumores retrogradi. 74
- Polypi* cordis ex nimia sanguinis abundantia 76. inveniuntur plerumque in subita morte extinctis, 218. in quibus corporibus maxime generentur ibid.
- Polyporum* generatio, 41. a potu frigido, 56. ex tristitia, 85. effectus, 41. indicia. 219
- Potus* liberalior commendatus 195
- Potulenta* veneni naturam induentia, 154. valetudini infensa 191
- La poudre de succession* saturninæ fertur esse indolis 146
- Præcordiorum* anxietates periodicæ unde 43
- Prognosis* medica quo pacto acquiratur 10
- Pulmonum* fabrica cur ferme rota ex canalibus minimis constructa, 23. tubercula unde 41. vomica juvenibus familiares 69
- Purgantia* fortiora quamvis, 121. alvinam excretionem turbant, 126. atque hinc tenellos & lactentes. infantes graviter lædunt, 127. maxime vero nocet, ubi ventriculi inflammatio imminet, ib. & ubi dolores sunt sanguinisque profusiones metuendæ, 128. vel vires jam sunt fractæ, 129. diastica importunius data quæ mala gignant, 122. mortem inferunt, 123. non sunt propinanda post iracundiam, 80. venenis causticis annumerantur, 121. eorum vis quo pacto determinatur, ib. improvide sumpta quid causentur, 42. locum non habent in affectibus periodicis, 74. singula propria habent virtutem, 123. retropellendi facultate polent, 109. semper reformidata a sanioribus medicis, 124. & nisi in difficilioribus morbis & magna cum cautione adhibita, 125. lenientia ib.
- Purpura* retrograda, 74. cur adeo periculosa 39. rubra vel alba in morbis acutis unde, 36. salutaris ira excitata 79
- Pustularum* generatio, 53. ex portione frigida 157. haud repente reprimendæ 206
- Putredo* unde proveniat, 28. præsertim mortifera, 31. non est ratio formalis mortis, 28. corpori tamen humano maxime adversa, 59. visceris interna 30
- Quartana* familiaris primæ senectæ, 69. & Westphalis, 71. iræ beneficio sanata, 79. contumax cur ætate minuatur vel penitus expiret, 210. ea laborantes cur tam voraces 180
- Quietis* conveniens usus commendatus 25
- Quies* corporis nimia cur noxia 202
- Quinquefolii* radix alvum adstringit 201
- Raucedines* senum unde dependant 168
- Recidivantes* morbi, 67. quo pacto differant a periodicis, 72. cur easdem partes rursus affligant 43
- Remediorum* vires sunt tantum occasionales, & relativæ 16
- Remittentes* morbi non confundendi cum periodicis 72
- Respirationis* difficilis ortus, 41. oppressio unde 39
- Rhabbarbarina* in principio pestis commendatur 95
- Rhabbarbarum* coctum vim purgativam perdit 122
- Rheumatismi* unde. 35. 38. 53. cur maxime generentur tempore verno 210
- Roborantia* cur sint efficacia remedia contra febres, 44. eorum usus aperitivus 208
- Robur* vitale in quo consistat 170
- Robusti* non egent medicina 148
- Roris* vitiosus effectus 116
- Saburra* ventriculi quomodo exoneranda, 182
- Sal* universale aerium 115
- Salia* volatilia ad arcenda contagia commendantur, 118. vitiosa multorum morborum causa, 189. quo pacto facillime corrigantur, ibid. eorum usus intemp. noxius 163
- Saliva* iracundorum venenatam induit naturam, 89. non deglutienda in levis contagio infectis, 104. per eam gravissima morbia transferri possunt 78

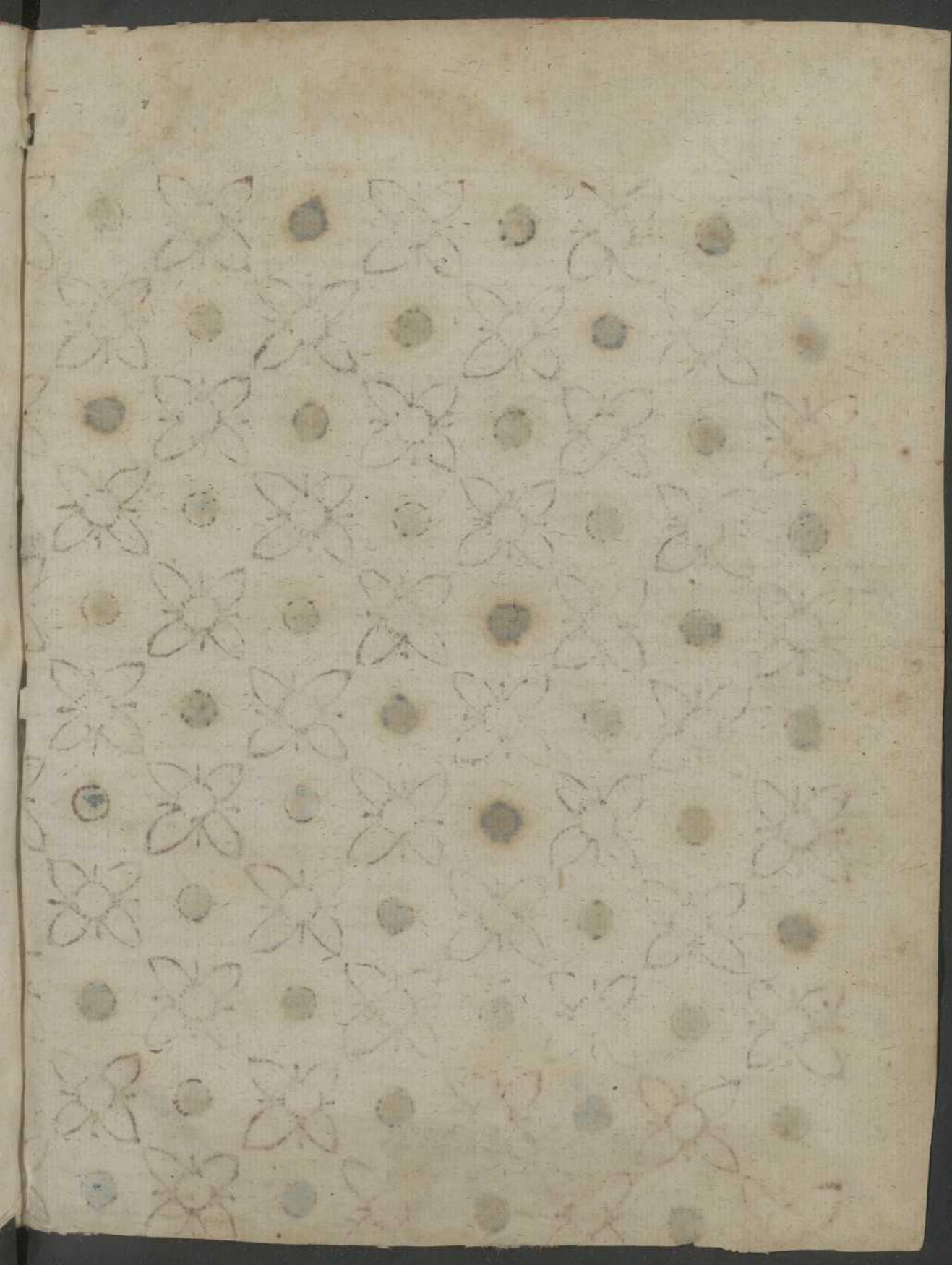
- Salivæ* profusiones unde. 42. profluvium a mercurialibus. 131
Salivatio noxia summe hypochondriaci, 133. alvum comprimit. 202.
Salivæ intemperies non universalis morborum causa. 15.
Sanguinei quinam? 170. in quos morbos facile incidant. 171.
Sanguinis circulatio retardata morborum causa, 35. circulus liber. & æquabilis quis, 20. cursus immoderatus & impeditus cur morbum formet, 32. effusiones consuetæ, interceptæ multa gravia creant symptomata, 173. ex plethora tardior progressus quas gignat ægritudines, 200. graves congestiones & periculose stases ex intestinorum spasmis, 199. elementa prima, 23. infarctus & congestio quos effectus producat in vasis abdominis. 38. fluxus quo pacto præsentissime cohibendus. 192. profusio excrctionem diminuit, 200. male fortioribus constringentibus compescitur, 204. impetus varius ratione ætatis & indolis, 45. impuri indicium, 219. magna inopia quas pariat ærumnas, 54. missiones fugiendæ in affectibus retrogradis, 74. motus interceptus gravia parit symptomata, 38. nimia redundantia non universalis est morborum causa, 15. triplex substantia. 216.
Sanguis calefactus potu frigido densatur, 156. cur debeat esse temperatus & depuratus, 30. stagnans inclinat ad corruptionem, 220. cur facile stagnet in intestino recto & colo, 216. quatenus mortem inferat. 215.
Satietas morborum genitrix. 182.
Saturnina medicamenta tristibus exemplis infamata. 146. alvum adstringunt, 203. inimicissima præsertim intestinis, 146. quæ producant symptomata, ib. cur veteribus annumerata venenis, 137. ab iis abstinendum. ibid.
Scabies unde. 101. haud repente reprimenda. 206.
Scabies sicca apud senes unde dependeat, 169. humida contagiosæ est naturæ. 105. introverta perniciofa, 108. maligna quo pacto in prima herba suffocanda, 106. retropulsa cur adeo periculosa. 39.
Scammoneæ virtutes. 123.
Secale corruptum nigrum quænam producat symptomata, 130. sale scæret. subtili venenato. 151.
Scorbutus unde, 54. cur jam rarius conspiciatur Halæ, 189. maris incolis familiaris, 71. & senibus, 39. retropulsus cur adeo periculofus, ibid. senum unde. 169. sola arte curatur. 18.
Sectionis cadaverum utilitas, 10. medicinarum apprimè illustrant. 219.
Sedentaria vita corpori inimica. 129.
Senectus cur ipsa morbus 31. quibus morbis adficiatur. 69.
Senes nimis laute viventes. quibus morbis conficiuntur, 169. sibi caveant ab humiditate frigida. 213.
Senium immedicabile. 172.
Senum morbi unde, 168. morbis quo pacto iis obviam eundum, 169. quibus medicamentis alantur. 163.
Sensibilitas imbecillitatis corporum index. 166.
Septentrionis incolæ cur sana, robusta & quadrata habeant corpora. 212.
Seri visceri albi fluxus quo pacto conciteretur, 41. colluvies cur in abdomine veneno interemptorum reperitur, 39. profusio cui gignatur a mercurialibus. ibid.
Serum viscidum stagnans quæ producat symptomata. 41.
Serpentes nostri cur innoxii. 89.
Sessio perquam noxia in morbis acutis. 31.
Servi hircini exhalatio quam gravia excitet symptomata. 149.
Singultus unde 74. enormior iræ beneficio curatus, 79. item terrore subitaneo. 84.
Sitis cum ariditate linguæ unde. 73.
Soda ab acidis. 187.
Solanum verum cur audiat furiosum, 96. qui tam cito necet. 59.
Solidorum motus duplex. 20.
Somno convenienter utendum, 23.
Somnus longior cur noxius, 201. ciborum corruptela inturbatur, 182. male concoctionis vitia dispellit. 183.
Somnolentia a vermibus procreata. 159.
Soporifera quænam, 135. venenis annumerantur, ib. cur naturæ tam insensa, ib. ubi tentanda, 140. vide anodyna & stupefactiva.
Soporosi affectus unde. 38.
Sordes subtilioris naturæ æmulantur venenæ. 52.
Spasmi febriles unde 55. ex repletionem, 216. fortioris vis, 39. hypochondriaci cur senibus rariotes, 72. naturæ & vitæ humanæ insensissimi, 44. partibus inducunt habitudinem ac debilitatem, 39. continuatio per totum genus nervosum. 42.
Spasmi quid & quotuplex, 34. quandoque in epilepsiam transit, ibid. universalis quos morbos gignat. 40.
Sphacelatio frequentior, 30. præsertim in par-

- ribus internis, 71. in plurimis morbis acutis & chronicis deprehenditur, 107. mortiferum corporis venenum, ib.
- Sphacelus* unde proveniat, 44. 107. a causa interna infanabilis, 69. cur tam cito perimat, 59
- Spirandi* angustia ac difficultas unde, 39
- Spirituosa* cur & quando noceant, 60
- Sporadici* morbi quinam, 65
- Stagnationes* sanguinis morborum causæ, 52. minus periculosa; quam ejus stases, ib. feri & aliorum humorum quænam gignant incommoda, 55. spasmodum sunt genitrices, 53. earum causæ antecedentes, 56
- Stases* sanguinis magis periculosa; quam ejus stagnationes, 52
- Sterilitas* unde, 172
- Stomachicorum* usus perversus in infirmis, 179
- Stramonium* qui tam cito necet, 59
- Syringulatio* cur tam celeriter necet hominem, 28
- Suæpessiva* annumerantur venenis, 135. operatione tamen differunt a venenis causticis, 136. quando ab ipsis abstinendum sit, 138. cur antiquis fuerint suspecta, 137. cur infantibus, & senibus exitiosa, 140. ut & debilibus, ibid. nunquam utilia in morbis chronicis & cacochymicis, ibid. quatenus adjuvant excretionem, 200
- Succorum* abundantia morbis exponit corpus, 215. temperies vires conservat, 174. etiam utilium copia offendit, 198
- Surditas* unde, 38. antiqua infanabilis, 61
- Sudores* critici cohibiti fiunt venenosi, 109
- Sudoris* utilitas in morbis contagiosis, 108
- Sulphur* artificiale, 118. auratum veneni naturam æmulatur, 119. narcoticum cur tam celeriter necet hominem, 120
- Symptomata* haud confundenda cum morbis, 35. quoduplicia, ibid.
- Tabies* cur mellis tempore homines maxime afficiat, 156. senum unde, 169. ex nimia aquarum ardentium potatione, 193
- Tarantularum* ictus quæ producat symptomata, 49
- Tartari* emetici natura, 119
- Temperamentorum* ratio in quo consistat, 26. cognitio medico necessaria, 77
- Temperantia* præstantissimum in contagiosis morbis præsidium, 103
- Terror* cur in sudorem, & calorem corporis terminetur, 40. partes externas constringit, 81. & perspirationem cohibet, 202. evacuationes retardat ac penitus sistit, 81. fluxum sanguinis quandoque suscitatur, ib. gravia excitat symptomata, 82. in corporibus præsertim imbecillibus, ib. senibus maxime infensus, 83. quin & subita mortis causam præbet, ib. in certis tamen morbis est remedium, ib. quo pacto salutariter solvatur, 84. & symptomata ab ipso excitata avertantur, ib. retropellendi pollet facultate, 82. succos veneno imbuunt, 89
- Therapæ* cardo in quo versetur, 46. veræ fundamentum, 3. objectum, ibid.
- Theriacalia* medicamenta spasmos vomitorios coercent, 121
- Thermarum* usus feminis conducit, 172. est aperitivum, 201
- Tinea capitis* unde, 39. infanti ætati familiaris, 171. retropulsa cur tam periculosa, 39
- Timor* qui corpora ad contagium recipiendum disponat, 103
- Tormille* radix alvum adstringit, 202
- Tormina* ventris atrocitas unde, 74. ex dentitione difficili, 160. intestinalia unde, 53
- Transpirationis* imminutio a terrore, 81. semper debet esse salva in corpore, 197. vid. *Perspiratio*.
- Tristitia* solvit vires corporis, 85. obstructiones gignit, ibid. ideoque graves producit morbos, ib. morbos alios benignos facit lethales, ib. quo pacto hujusmodi morbi sunt præcavendi, 86. ejus vis in ventriculum & intestina, 45
- Tsæmer* morbus Ungaricus, 181
- Tusses* unde, 38. a vermibus, 159. cur maxime generentur tempore verno, 210. convulsivæ periodicæ unde, 72. unde ferina, 74. humidæ cur frequentiores, 76. senum unde dependant, 89. siccæ juvenibus familiares, 69
- Uacuatio* una aucta supprimit alteram, 151
- Uacuationes* plures prohibita morborum initium, 198. non ita facile in ordinem restituantur, 199
- Vacuum* cur necet animantia, 208
- Valerudinis* servanda optimum consilium, 197
- Variolæ* cur frequentiores, 71. cur non in omnibus æque benignæ procedant, 50. incongruæ periculosiore, 68. in Turcia per impositionem producantur, 166. retrogradæ, 74. retropulsa cur tam periculosa, 39. salutariter per iram excitat, 79. senibus rariores, 72. cur maxime generentur tempore verno, 210
- Vasa* corporis cum corde æqualem habent proportionem, 169

- Venesectio* ad vitam longam præsidium, ibid.
 & unum ex præcipuis remediis, 201. quid in
 ea respiciendum, 121. temere reformidatur,
 18. cur presente convulsione aut spasmo sit
 noxia, 54. intempestiva reimpellendi pol-
 let facultate, 109
- Venena* quid, 88. eorum tres notæ essentielles,
 ib. variant juxta regna naturæ, ib. caustica
 cur celeriter perimant hominem, 29. certis
 tantum animantibus noxia, 93. corporis
 humani, 100. in aere contenta, 110. ex regno
 animali, 88. ex minerali, 91. in quas partes
 corporis vim suam funestam exercent, 93.
 cur intra cutim admissa plus noceant, quàm
 majori dosi intus sumta, 94. mineralia vera
 veteribus incognita, 90. summa partium te-
 nuitate suas præstant operationes 94
- Venenorum* classis late patet, 52. corrosivorum
 ac drallicorum remedia, 98. operatio quo-
 modo rectissime explicetur, 158. aliarum
 causarum morbidarum indolem declarat,
 48. vis quo pacto externe coercenda, 99. co-
 ctione destruitur, 122. vis multiplicativa in
 quibus corporibus sese maxime exferat,
 103
- Venerca* medicamina virulentam habent na-
 turam, 145. ideo ab iis cavendum in corpo-
 ribus infirmis, ib. quem usum habeant cit-
 cumspècte usurpata ib.
- Venter* natura apertus magna sanitatis pars
 197
- Venti* orientales & septentrionales egregie
 purgant aerem. 118. salubres & insalubres,
 206
- Ventriculi* inflammatio exitialis, 71. cum par-
 tibus nervosis maxime consensus, 26. in-
 flammationes ructuosæ unde, 73
- Ventriculus* cur plurimorum morborum offi-
 cina, 60. cur tam gravibus stricturis spasti-
 cis sit obnoxius, 35. robustus plus ferre pot-
 est nutrimenti, 177
- Ventris* dolor a vermibus, 158. rosionum se-
 des, 60
- Vermes* non semper purgantibus expelluntur,
 159. quos morbos procreant, 158. & quæ
 symptomata excitant, ibid.
- Vermiculorum* in aere copia morborum ma-
 lignorum causa & præfagium, 113
- Vertiginum* incunabula, 61
- Veterum* lectio quatenus commendanda 12
- Vini* spiritus rectificatus felibus venenosus,
 194
- Vinum calidum* veneno infectis commenda-
 tur, 98. fortius lædit caput, ib. lymphatum
 præstat cerevisia, 193. stomacho laboranti-
 bus mane bibendum, 184. potens & genero-
 sum morbis epidemiis avertendis aptum,
 118. Rhenanum optimum alexipharmacum
 104. immoderatus haustum quæ mala ge-
 neret, 194
- Vires* agendi in corporibus omnes sunt con-
 ditionatæ & relativæ, 9. corporis quibus
 rebus debilitentur. 174
- Virium* naturalium defectus unde estimandus
 166
- Virus* amissio ex dentium dolore, 161. hebetu-
 do apud senes unde 121
- Vitæ* definitio, 27. pathologiæ præcipuum
 fundamentum. 19
- Ungues nigri* cur mortis indicium. 31
- Unguium* resectio infelix 161
- Uredo* nocet & animantibus & frugibus. 116
- Urinæ* immodicia unde, 42. incontinentia a
 vermibus, 158. retentio cur noxia, 44. sup-
 pressio a calculis, 160
- Vomitus* a vermibus 159. cruentus pueris ra-
 rior, 72. periodicus unde 64. symptomatikus
 & idiopathikus 66
- Voracitas* corpori inimica, 72. imbecillibus
 familiaris, 175. sed noxia, 179
- Vox* clara crassos humores dissolvit 200
- Urinæ* largior fluxus salutaris, 199 unde fiant
 coloratiores. 189
- Ucerus* copiosis constat vasis, 41. prolapsus
 terrore sanatus. 83
- Uvae* cur bonum præbeant alimentum. 190

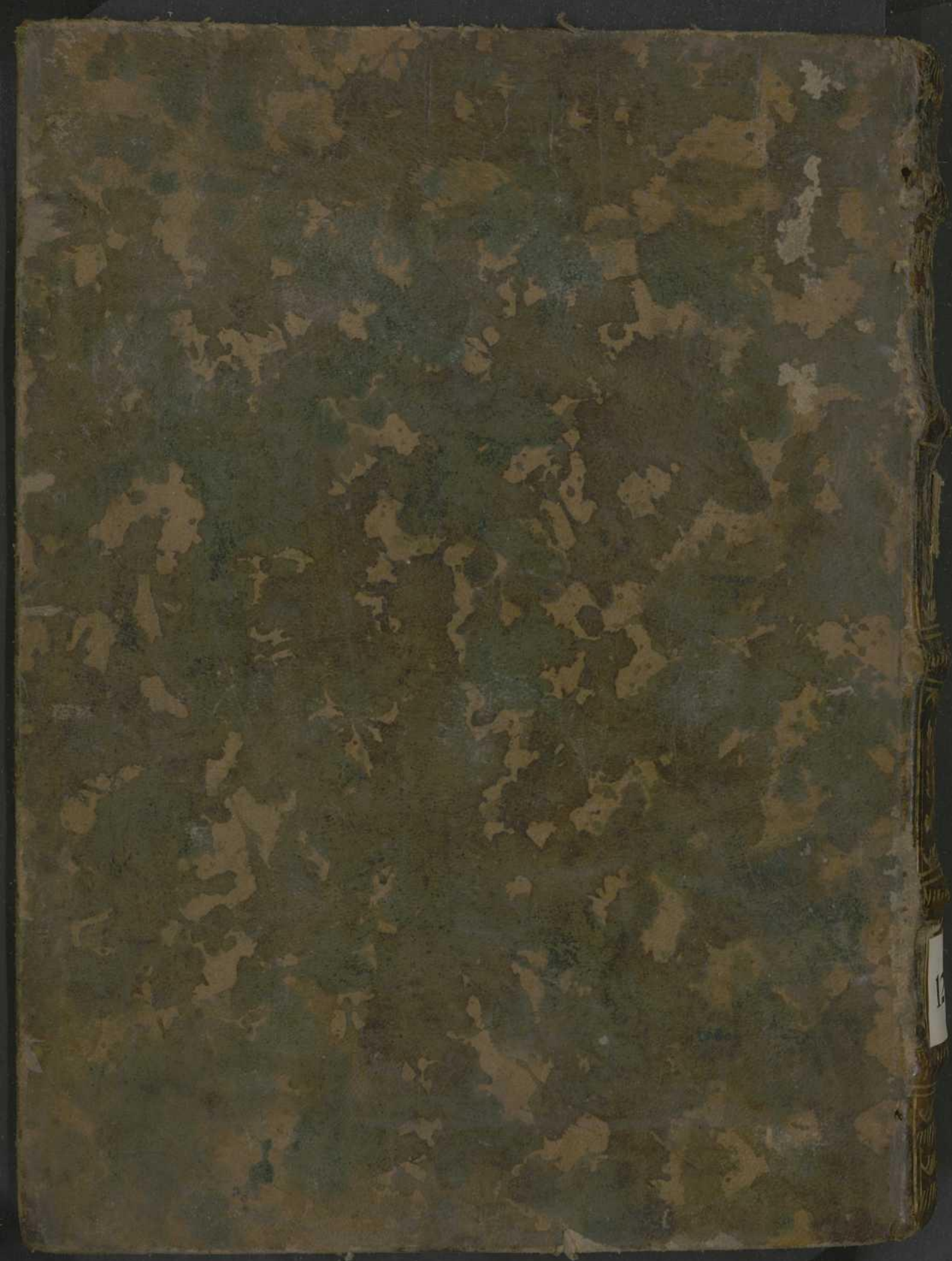

ESTANTE 8.º

Tabla 8.ª

N.º 7

HOFFMAN
OPERA
PHYSICO
MEDICA

25
14

12.856